1923 ANUL XV. IANUAR No. 1

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Strada Alecsandri No. 12.
1923

VIAŢA ROMINEASCA apare lunar cu cel puţin 160 pagini.—Abonamentul în ţară un an 200 lei; jumătate an 100 lei. Numărul 20 lei.— Pentru străinătate: un an 350 lei; jumătate de an 175 lei. Numărul 30 lei.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIATA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ
Iaşi, Strada Alecsandri No. 10—12.
ANUL XIV

CONDIŢIILE DE ABONARE:

Abonamentele sînt: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face în orice lună a anului, trimiţînd suma *prin mandat poştal.*

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Preţul abonamentului pe anul 1923 este:

IN ŢARĂ:

Pentru Autorităţi, Instituţiuni, Societăţi şi Intreprinderi comerciale, financiare şi industriale, pe an . 300 lei

Pentru particulari:

Pe un an . . . . 200 lei
Pe jumătate an . . . . 100 „
Un număr . . . . 20 „

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an . . . . 350 lei
Pe jumătate an . . . . 175 „
Un număr . . . . 30 „

Abonaţilor li se acordă o reducere de 10 la sută din preţul volumelor editate.

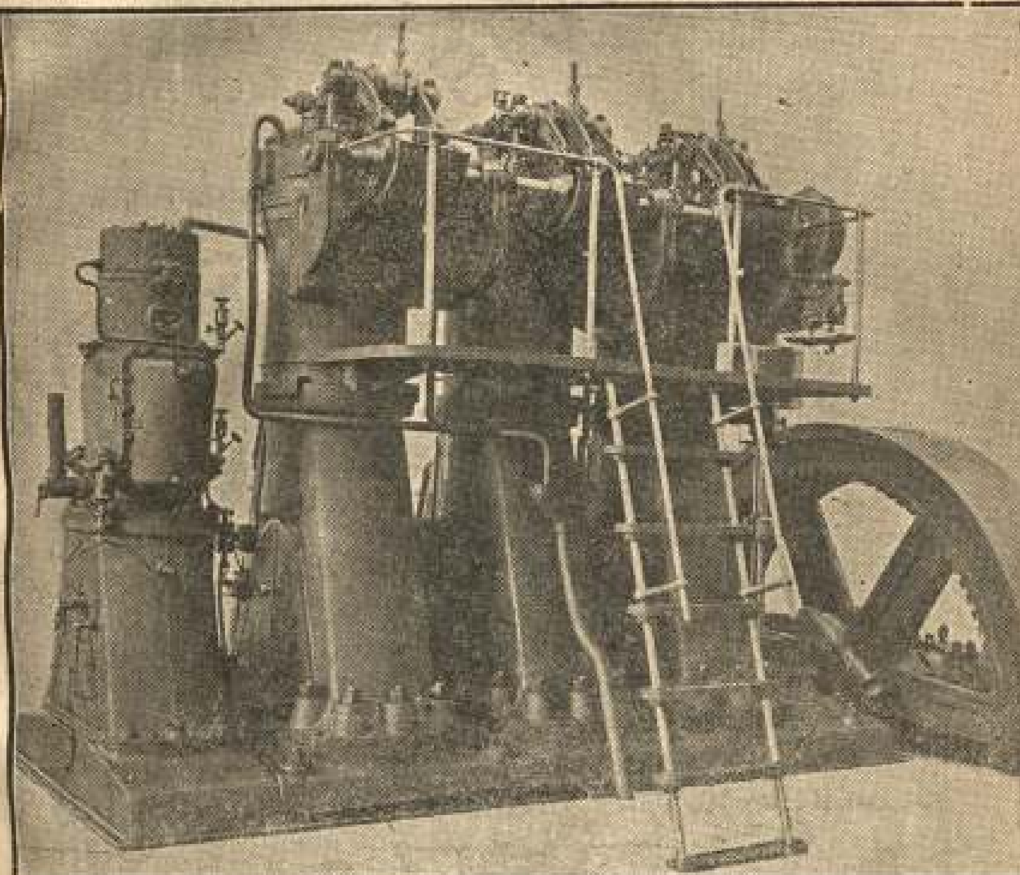
Colecţii complecte pe anii 1920, 1921 şi 1922 se găsesc în depozit la Administraţia Revistei cu preţ de:

100 lei colecţia pe 1920
120 „ „ „ 1921
160 „ „ „ 1922

inclusiv spesele de porto.

Administraţia.

Pentru siguranţa primirii regulate a Revistei D-nii abonaţi sînt rugaţi a trimite odată cu abonamentul şi 24 lei anual costul recomandării pentru ţară şi 65 lei pentru străinătate.

„REMINGTON“ MODEL 1920

RECORDUL PERFECŢIUNEI
CLASIFICATA
I-a la
CONCURSUL INTERNAŢIONAL
CLAVIATURA SPECIALA
LIMBEI ROMÂNE
ŞI
UNIVERSALA TOTODATA
REPREZENTANT GENER.
PENTRU
ROMANIA
NICOLAE IVANOVICI & Co.
BUCUREŞTI, CALEA VICTORIEI No. 28

Brevetată la NEW-YORK.
TELEPHON: 25'12
GARANŢIE 5 ANI

„DACIA-ROMANIA“

Societate Generală de Asigurare în Bucureşti

— Intemeiată la 1871 —

Capital de acţiuni	Lei 24.000.000	**deplin vărsat**
Rezerve statutare	„ 18.359.230	
Diverse garanţii	„ 57.119.141	
Averea Fondului de asociaţiuni . .	„ *3.261.497*	
Garanţia totală	**Lei 102.739.868**	
Daune plătite în anul 1920 . . .	*Lei 16.821.589*	
Daune plătite dela înfiinţarea Societ.	„ *311.315.083*	

„Dacia-Romînia“ este societatea cea mai veche şi mai puternică din ţară. Trecutul ei, însemnatele sale capitaluri şi persoanele cari o conduc, dau asiguraţilor cele mai depline garanţii, pentru asigurări cît de mari în ramurile: *Incendiu, Grindină, Transporturi, Viaţă, Accidente, Furturi prin spargere* şi anume, în condiţiunile cele mai prielnice pentru asiguraţi.

Lămuriri se dau de îndată, la cerere, în Bucureşti, la sediul Societăţii, *str. Wilson No. 3*, sau la agenţiile ei principale din str. Stavropoleos No. 15 şi Regală No. 8, în judeţe la agenţiile ei din toate oraşele, iar în ţinuturile alipite, în următoarele oraşe:

Arad, str. Unirei No. 7; *Braşov*, Banca Romînească; *Buziaş*, la Banca Temişana; *Cernăuţi*, I. Flondor No. 22; *Chişinău*, str. Puşkin No. 25; *Cluj*, Calea Victoriei No. 27; *Dicio Sîn Martin*, la Banca Comercială şi Industrială din Valea Tîrnavei; *Lugoj*; *Lovreni*; *Lipova*; *Oradia-Mare*, la Banca Romînească; *Tg Mureşului*, la Banca Romînească; *Sibiu*, la Banca Romînească; *Temişoara*, la Banca Romînească; *Vinga*.

Schenker & Co. Bucuresti

Transporturi Internaţionale

CU FILIALE IN:

Arad, Brăila, Braşov, Cernăuţi, Cluj, Constanţa, Galaţi, Halinei, Nepolocuţi, Oradea-Mare, Orşova, Satmare, Timişoara.

Reprezentanţe in toate oraşele Rominiei Mari

FIRME ALIATE:

Schenker & Co. Viena, In: Bozen, Bregenz, Feldkirch, Graz, Innsbruck, Linz, Oderberg, Paris, Salzburg, Trieste, Villach, Viena.

Schenker & Co. Rotterdam, In: Amsterdam, Rotterdam.

Schenker & Co. Berlin, In: Berlin, Breslau, Chemnitz, Coeln a. Rh., Danzig, Dresda, Flensburg, Hamburg, Karlsruhe, Königsberg i Pr. Königshütte o-s. Leipzig, Lübeck, Ludwigshofen, Mannheim, Memel, Mittelwalde, Stettin, Stuttgart, Kopenhagen.

Bayer. Transport-Comptoir Schenker et Co.: Furth im Wald. Lichtenfels, Lindau, Marktredwitz, München, Nurnberg, Passau, Regensburg, Simbach, a. Inn., Zwiesel im bayer. Wald.

Schenker & Co. Buchs In: Buchs, Romanshorn, St. Margarethen.

Schenker & Co. Budapest, In: Budapest, Bruck a. d. Leitha.

Schenker & Co. Fiume, In: Fiume.

Schenker & Co. London, In: Antwerpen, Constantinopol, Londra.

Schenker & Co. Praga, In: Aussig, Beregszas, Brün, Olmütz, Pilsen, Prag, Pressburg.

Schenker & Co. Teschen In: Bodenbach, Eger, Gablonz, Haida, Reichenberg, Steinschönau, Teschen.

Yugoslavische Transport A. G. Schenker & Co., In: Agram, Belgrad, Marburg, Soloniki, Sissek.

Finland Spedition - Central A-G. O - Y Abt: Schenker & Co. In: Helsingfors, Hangö, Abo, Kotka.

New-York: United States Forwarding Co. Broadway No. 55.

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL LIII

ANUL XV

IAŞI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ŞI EDITURA „VIAŢA ROMÎNEASCĂ."

1923

Povestitorii

Glas de căţel sună afară, în cerdac, de două ori: bau-bau!

Nunuţa se suci răpede spre cei trei frăţiori ai ei şi înălţă un deget la gură:

«Pst! i-auzi! bate Fidel!»

Obrazul ei, jumătate palid spre lampă, jumătate albăstrit de umbră, încerca să dovedească mare îngrijorare; ochişorii însă îi sticleau şireţi.

«Ia! oare ce să fie?»

Ionaş, bunduc de şase ani, îşi încruntă puţin uşoarele semne care-i ţineau loc de sprîncene. Stătu atent o clipă. Fără să privească spre soră-sa mai mare, zise c'o voce destul de liniştită:

«Nu-i nimeni».

Atunci Nunuţa începu a rîde. Rîsul ei se răsfrînse îndată şi pe feţele celorlalte două fetiţe mai mici. Cea mijlocie, Adela, poreclită din pricina ochilor Japonezu, sau *Nezu*, îşi strînse pleoapele codate şi luminile-i luciră ca la miţă: două linioare numai. Mezina, mai sprîncenată, cu ochi mai mari şi mai albaştri, rămase numai c'o încercare de rîs; privirile i se înrourară.

Ionaş strigă rîzînd şi arătînd-o cu degetul:

«Uite, Nunuţă, Viorica vra să plîngă.

— Nu plîng! nu plîng!» tresări răpede şi subţirel fetiţa. Tremurîndu-şi buzele, îşi înghiţi plînsul. Apoi întrebă, dezmierdat:

«Unde-i dadaca?

— S'a dus la bucătărie: i-a venit un prietin... răspunse Nunuţa.

— Da' mama cînd are să vie?

— Mama s'a dus, cu *tanti* şi cu tata, în tîrg, cu trăsura. Noi trebue să ne culcăm. Copiii nu stau tîrziu.

— Da' poveste cine spune înîasară?»

Ionaş interveni, cu importanţă:

«Să spue Nunuţa. Moş-Costache nu vine; are treabă».

Nunuţa întoarse ochii gînditoare spre paia neagră a ferestrei. Vîntul ernii şoşotea şi se zbătea la geamuri: parcă cerea intrare.

«Cine-i?» întrebă uşor şi tainic Nunuţa.

Fetiţele celelalte se mişcară pe divanul larg şi se lipiră de sora lor. O clipă ridicară ochii spre geam. Apoi, cu capetele aplecate pe umeri, începură să cerşească:

«Nunuţă, spune mata o poveste... Tare te rugăm!»

Sora mai mare făcu puţin botişor, şi dădu din cap de jos în sus răpede, privind undeva departe! Ceilalţi, cu ochii aţintiţi asupră-i, aşteptau.

«Trebuie să învăţ *Movila lui Burcel*, zise Nunuţa. Mîni, m'ascultă tanti.

— Ai învăţat-o odată şi te-a ascultat! strigă Ionaş încruntat şi mustrător. Singură ai spus că te-a ascultat. Am auzit şi eu cînd ai spus-o. Vezi că eşti mincinoasă?...»

Nunuţa avu un zîmbet fin şi clipi răpede din ochi.

«Vezi cum eşti? mormăi iar băiatul. Ba eu vrau să ne spui o poveste!

— Dac'aşi fi eu moş Costache, aşi putea spune, răspunse fetiţa cea mare. Degeaba te superi mata, domnule Ion!

— Ce! eu nu vrau să-mi spui „domnu' Ion". De ce-mi spui „domnu' Ion", strigă băiatul privind încruntat spre ungherul sobei.

— Aşa-ţi zice şi moş-Costache, băeţică! De ce te superi mata? Vezi că tu eşti cel mai supărăcios? Uite, fetele de ce nu se supără?»

Fetiţele se alăturară mai mult de ea.

«Nunuţă, şopti glăsuşorul de flaut al Vioricăi; spune-ne o poveste c'un împărat ş'o împărăteasă... Vrai?»

Şi ochii mari şi umezi ai mezinei priveau pe sora mai mare cu dragoste şi admiraţie. Nezu, cu ochii micşoraţi, pîndea piezîş supărarea lui «domnu' Ion».

Nunuţa îşi înălţă sprincenele:

«Vai, Nezu, de ce te uiţi aşa? ai să rămîi încrucişată! Nu ştii ce zice *tanti Sesil*?»

Nezu îşi înălţă privirea piezişă în tavan.

«Na! strigă băiatul, lepădînd ca pe-o minge supărarea; uite, Nunuţa cum se uită: ca raţa la uliu!»

Nezu începu să-şi răsucească în toate felurile un moţ de păr bălan din frunte şi nu răspunse. Viorica ciripi iar stăruitor:

«Ştii, Nunuţă, ce poveste frumoasă ne-a spus asară moş-Costache!

— N'a spus-o asară.

— Dar cînd?

— Alaltăsară.

— Bine, bine... dar cum spunea? cum era? c'un baciu pe care-l chema Ion, şi cu Florin Făt-Frumos...»

Nunuţa avea privirea ei de gînduri iarăşi asupra ferestrei, unde cerea intrare vîntul cel străin.

«Da, şopti ea domol... Foarte frumoasă poveste... Eu am cetit cărţi multe: toate poveştile; dar moş-Costache spune mai frumos...»

Şi ochii cu pupilele mărite se întoarseră deodată spre fraţii ei: ochi înväpăiaţi de inteligenţă şi inspiraţie. V'aduceţi aminte cum spunea alaltăeri? parcă-şi aducea aminte. Era odată... pe-atuncea era altă lume... era odată un puiu de împărat ş'un cioban bătrîn... Şi pe puiu il chema Florin Făt-Frumos, iar pe cioban Ion, ca pe toţi ciobanii...

— Eu nu-s cioban, şi tot Ion mă chiamă... observă băiatul.

— Ei, nu se ştie; poate-i fi cioban cînd te'i face mare. Şi trăiau bine, şi petreceau; şi bătrînul făcu lui Florin bice de cînepă şi arcuri de alun, şi-l învaţa din cartea cerului ş'a cîmpului...

— Din cartea cerului ş'a cîmpului...» murmură Viorica, şi oftă înfiorată de plăcere. Ceilalţi doi se foiră puţin, aşezîndu-se altfel, ca s'asculte mai bine.

«...Şi l-a învaţat la vînătoare şi la războiu... Şi i-a aratat noaptea pe cer: iaca asta-i găinuşa; iaca, asta-i steaua oilor... Şi cînd a venit vremea să se ducă în lume, s'a sculat şi s'a înfăţişat la împarat şi la împărăteasă. Sărut mîna tătucă, sărut mîna mămucă! mi-a venit vremea cercărilor: de-acu mă duc în lume...

— Şi s'a dus în lume... şopti Viorica.

— S'a dus până la marginea pămîntului, la o zmăoaică urîtă... întrerupse, c'o mutră de respingere, Nezu.

— Da, urmă Nunuţa; dar până ce-a ajuns acolo a avut a pătimi multe. Pentrucă, dragă duduiţă, ce ţi-i scris în frunte ţi-i pus. Şi s'a dus el în toate părţile şi s'a purtat bine după sfaturile lui Ion ciobanu' ş'a calului năzdrăvan, şi s'a întors după aceia la palatul de marmură neagră, unde se afla fata care-i era lui dragă. Ş'un lucru tot l-a uitat în graba lui, şi n'a făcut cum spusese ciobanu'. Cînd să calce pragul palatului, nici n'a stupit înapoi, nici nu şi-a făcut cruce cu limba. Şi l-a ajuns balaurul din urmă şi i-a luat capul. Şi l-a îngropat în dumbrăvioară, lîngă fîntînă, pe unde trecea Ion ciobanu' cu mioarele... şi cu Fidel. Iar peste noapte a vrut *Dumnăzău* să crească deasupra fîntînii o salcie. Şi trecînd ciobanul şi văzîn-

d'o, a tras custura, a tăiat o crenguță ş'a făcut o trişcuță. Şi cînd a prins a cînta, trişca plîngea şi suspina cu glas:

Ciobane Ioane,
Ascultă trişca ce zice:
Balauru' m'a 'ngropat aice...
Subt umbra răchiții mele
A plînge măicuța cu jele...»

Deodată Nunuța se opri rîzînd:

«De ce plîngi, Nezule?... întrebă ea cu mirare.

Cu luminițele ochilor micşurate, Adela plîngea lacrimi tăcute. Băiatul întoarse capul şi hohoti scurt. Apoi rămase privind cu curiozitate. Viorica, trezită din farmec, se simți şi ea cîştigată de ciudata jale a Nezului, şi roua de lacrimi îi umezi viorelele albastre.

Se stinse şi rîsul Nunuții într'un zîmbet stînjenit. Pe urmă îi pieri şi zîmbetul. Un răstimp tuspatru copiii rămaseră încurcați. Nezu îşi ştergea lacrimile. Ceilalți o observau furiş.

«Mata spui caşi moş-Costache povestea... vorbi uşurel Viorica. Şi Nezu iar plînge... caşi eri.

— De ce să plîngă? vorbi cu bărbăție domnu' Ion. Ea-i proastă; căci pe urmă Florin a înviat.

— A înviat? tresări cu bucurie Nezu.

— Se 'nțelege, răspunse Nunuța, vesel. Făt-Frumos nu moare niciodată. Nu ştii?

— Cum să moară Făt-Frumos! strigă indignat băiatul.

— Nu, nu moare, urmă Nunuța. Făt-Frumos trăeşte în *vac*, şi-i aparat de toate. Vai, ce frumos spune moş-Costache poveştile! Şi ştie aşa de multe!... El a fost demult pe tărîmul celalalt ş'a cunoscut pe feciorii de crai, ş'a văzut zmei şi balauri.. Şi 'ntr'o zi s'a întîlnit cu Ileana Cosînzeana...

Domnu' Ion observă cu îndoială:

«Asta n'o mai credem. Numai aşa spune el.

— Ba da, ba da, şi pe fața Nunuței se arătă zîmbetu-i fin. Moş-Costache a fost la toate împărățiile.

— Ei şi ce făcea?

— Ce să facă? Spunea ş'atuncea poveşti. Şi 'nvața şi el pe Feți-Frumoşi cînd erau mititei. Şi prin codrul de aramă a trecut, şi prin codrul de argint. Şi la fîntîna-lacrimilor l-au întîmpinat Dumnezeu şi cu sfîntu-Petru.

— Mda!... mormăi băiatul. Parcă el îi chiar aşa de bătrîn...

— Apoi, băețică, mata nu ştii că el îmbătrîneşte şi iar întinereşte?...»

Nunuța tăcu şi rămase cu ochii asupra ferestrei negre, urmărind un vis al ei şi înțelegînd parcă şoapta omenească a vîntului. Ceilalți trei copii, puşi pe gînduri, priveau şi ei în gol

şi înaintea ochilor li se înfățişa bătrînul Costache, vizitiul... Avea un glas ciudat; cînd spunea o poveste, cînta parcă; ş'avea o lulea, ş'un chimir vechiu, — ş'un obraz brăzdat, ochi mititei, şi plete cărunte... Era un om din veacurile poveştilor.

Afară, în cerdac, Fidel bătu iar, de două ori, leneş: beubeu! Subt fereastră duduiră paşi. Pe urmă paşii trecură rari şi grei în săliță.

«Vine Costache!» strigă cu vioiciune mare şi cu bucurie Nunuța.

Copiii săriră din locurile lor în picioare, frămîntîndu-se, apoi se aşezară iar pe divan, cu ochii ațintiți asupra uşii. Prin deschizătură se arătă obrazul încrețit şi părul cărunt al lui moş-Costache. Copiii îl salutară cu strigate vesele.

«Moş-Costache! moş-Costache! cînta cea mititică, bătînd din palme. Noi te-aşteptăm să ne spui o poveste... Noi te-aşteptăm să ne spui o poveste...»

Zîmbind cu ochi blajini de poet, povestitorul intră în vîrful degetelor în odăița copiilor.

Mihail Sadoveanu

Lumini şi Umbre

Iubirea ta o duc ca pe-un blestem
Şi trec prin lume singură şi sumbră,
Ca sepia, care 'şi inseamnă drumul
Cu-o dungă iluzorie de umbră...

* * *

Pisica mea cu ochi de chilimbar
M'alintă cind n'o iau in seamă, dar
Mă zgirie cu unghiile-i fine
Cind o alint, — căci seamănă cu tine.

* * *

Eşti rău, — dar cind aud c'o spune altul,
Plec ochii 'n jos şi de minie tac...
Nu! Numai eu, in toată lumea asta,
Am dreptul să te cert, — şi să te 'mpac.

* * *

Te port fără voe cu mine,
Statornic şi dulce adaos,—
Te port, cum îşi poartă cometa
Fantastica-i trenă prin haos.

* * *

La poarta sufletului meu sărac
Nu mai incearcă nime azi să bată.
Zădarnic plec urechea şi ascult:
Se ştie doar că poarta-i încuiată,
Iar cheia... ai pierdut-o tu, demult.

* * *

Am vrut, in ciuda zimbetelor tale,
Din ochii-ţi sterpi o lacrimă să storc,
Şi am plecat să nu mă mai intorc...
Dar azi, de dimineaţă 'ţi umblu 'n cale.

* * *

Iubirea ta deapururi schimbătoare
Imprăştie pe vint otrava-i fină,—
Căci nu-i albină numai pentru-o floare,
Nici floare pentru-o singură albină...

* * *

Te înfioară încă gîndul morții,
Căci tu nu știi ce 'nseamnă a muri:
Cînd te încrunți zîmbind pe jumătate,
Eu mor și 'nviiu de zece ori pe zi!

* * *

Cu sufletul deschis și liniștit
M'am dăruit, încrezătoare 'n tine,
Dar ochii tăi străini m'au osîndit,
Ca 'n temniță, să mă închid în mine...

* * *

Mi-e fața împietrită ca o mască
Și 'n ochi lumina-i gata să se stingă.
Chiar diamantului, ca să sclipească
Îi trebue o rază — s'o răsfrîngă...

Otilia Cazimir

Originile democrației romîne*

În legătură tot cu „constituția" carvunară dela 1822, înainte de a continua analiza lucrării lui Barnoschi, mai adaog cîteva considerații cu privire la epoca probabilă a alcătuirii constituției, la origina sfatului obștesc și la influențele străine de care se resimte concepția carvunară despre egalitatea boerilor de toate treptele.

*

Pe cînd delegații Moldovei erau la Silistra pentru a doua oară, în Aprilie 1822, de unde aveau să pornească mai departe la Țarigrad, chemați de Poartă în urmarea arzului „ciocoilor" din Octombre precedent, carvunarii rămași în Moldova lucrau la alt „arz". Intr'adevăr, la 9 Aprilie 1822, vornicul Negel scria: „comisul Costache Jora... mi-a spus că carvonarismosul ciocoilor și legăturile lor asupra boerilor ar fi până la cel mai sus grad și că vistiernicul Roznovanu ar fi în unire cu ciocoii și că spătarul Drăghici, care din Sîmbăta lui Lazăr se află la Sculeni, ...s'ar fi întîlnind cu Brăescul și alții de acolo și ar fi șezînd cîte cinci ciasuri la șopte, ...pe lîngă care i se pare că și arz ar fi făcut nu de mult ciocoii de acolo... asupra boerilor celor dintâiu și ar fi trimis și ponturi de cererile lor..." Iar în altă scrisoare din 12 Aprilie, tot Negel zice: „Patru zile sînt astăzi de cînd... s'a făcut mare consult la vistiernicul Roznovanu sara, la care a fost și vornicul Iordache Catargi și a

* Continuarea (vezi Nr. de Noembrie 1922 al acestei revisle) recenziei lucrării, cu același titlu, a lui D. V Barnoschi. Expunerea mea cuprinde extrase sau rezumate dintr'un studiu mai mare ce aștept să pot tipări, despre „Clasa conducătoare în epoca de renaștere a Principatelor". Acolo se vor arăta și izvoarele pe care mă întemeiez.

doua zi s'a pornit la carantina Sculeni vornicul Conachi ...şi aga Petrache Negri... Unii zic că ar fi mers ca să tragă în taraful vistiernicului Roznovanu pe cei de peste Prut, alţii zic că s'ar fi dus ca să scrie celor merşi la Ţarigrad, împuternicindu-i cu obştească carte ca ce vor cere să fie ascultaţi şi crezuţi..." In aceiaşi scrisoare Negel arată că abia acum a aflat că a existat şi un arz al ciocoilor, că arzul boerilor nu s'a putut trimete la Ţarigrad şi că însuşi Balş a iscălit pe al celor dintăiu. Apoi continuă: „Mi-a spus tot Negre că ar fi văzut la Roznovanu şi copia acelui arz, care de cererea lipsirii Grecilor din domnia Moldovei ar fi asemenea caşi cel trimis dela Cernăuţi, decît adaogă ...ca rînduirea comitetului ocîrmuirii să fie aceia pe care toţi, mici şi mari, îl vor alege, şi că tot acelaşi glas să aibă şi un sluger cît un logofăt mare şi că, şi la comitet şi la toate celelalte, şi până la şetrar, de vor fi aleşi de glasurile obşteşti, să se orînduiască, şi putere şi drept la toate să fie deopotrivă cît a unui logofăt mare atita şi a unui şetrar, decît a glasurilor celor mai multe să se urmeze hotărîre la orice... precum este aici în Basarabia".

Există dovada că Negel şi aristocraţii n'au avut cunoştinţă de conţinutul arzului cu care „ciocoii" plecase la Silistra în Octombre 1821. De altă parte, din scrisorile citate, se vede că Negel se referă atît la acel arz, de care acum abia aflase, cît şi la „ponturile" gătite în taină de Drăghici, Brăescu şi alţii la Sculeni, în înţelegere şi cu Roznovanu.*

Arzul ciocoilor, dus la Silistra în Octombre 1821, s'a păstrat şi în el intr'adevăr se vorbeşte de alegerea domnului din toate treptele de boeri pămînteni. Dar nu se vorbeşte în acel arz de acordarea de drepturi egale tuturor stărilor de boeri în toate pricinile statului. Acest deziderat apare numai în „constituţia" dela 1822. Aşa că deducţia ar putea fi că „constituţia" s'a elaborat prin Aprilie 1822, la Sculeni, de Drăghici, Brăescu, Roznovanu şi alţii, pe cînd deputaţii carvunari ai Moldovei se aflau la Ţarigrad.

*

In privinţa sfatului obştesc, care este instituţia de bază a proiectului carvunar dela 1822, Barnoschi emite o interesantă dar, în lipsă de documente, îndrăzneaţă ipoteză: că divanul domnesc ar fi eşit din sfatul ţării cam pentru aceleaşi motive şi pe aceiaşi cale ca marele consiliu englez din Wittenagemot şi că sfatul era o instituţie reală, care reprezinta poporul, tradiţia, vechiul obiceiu şi împărţea cu voevodul răspunderea şi puterea (p. 11). Crede Barnoschi că divanul domnesc este un sfat degenerat, un comitet luat la început din sfat şi apoi uzurpator al drepturilor sfatului.

* E probabil că în această vreme redactară şi aristocraţii proectele lor de organizare a ţării, ca „shedion" în 30 articole şi „ponturile" zise „ale popilor" în 25 articole, de care vorbeşte Alecu Russo (Barnoschi, p. 95).

Documentele nu ne permit să urmărim originile sfatului obştesc atît de sus precum se pot cunoaşte în Occident începuturile Wittenagemot-ului sau adunărilor de oameni liberi la vechii Germani. La noi, divanul domnesc este tot atît de vechiu cît şi organizaţia de stat a Principatelor. El coexistă cu sfatul, care intervine în unele împrejurări de o importanţă deosebită.

Adunările vechilor Germani au fost la început compuse din totalitatea oamenilor liberi, adică a purtătorilor de arme; apoi, odată cu diferenţiarea condiţiilor sociale, după aşezare în ţările cucerite, din totalitatea proprietarilor şi, în fine, numai din proprietarii cei mai însemnaţi, care nu se dădeau îndărăt în faţa greutăţilor şi cheltuelilor de călătorie până la locul adunării. In această din urmă stare erau adunările plenare ale Francilor in Galia încă de pe vremea Merovingienilor! iar în Anglia pe timpul dinastiei anglo-normande. In adunări, de acum, apar de obiceiu „magnates, proceres, barones" şi numai uneori „milites, servientes, liberi homines".

O caracteristică de reţinut este că fiecare vine la adunare în virtutea dreptului său propriu şi că deci are putinţă de a se reprezinta printr'un procurator.

Care era la noi, documentar, alcătuirea sfatului obştesc? Intr'o recentă conferinţă despre „Istoricul constituţiei romîneşti", d. Iorga a citat cîteva documente pentru a dovedi că elementele *populare* participau la sfat, lucru de altfel firesc într'un stat ţărănesc şi în care boer mic era mai toată lumea.*

Statul romîn era într'adevăr ţărănesc la origină, în sensul că reprezentanţii lui autorizaţi erau toţi proprietarii de pămînt, care însă formau totodată şi obştea boerimii, fie că aveau, fie că nu aveau dregătorii.

Este iarăşi exact că boer mic, în înţelesul de dregător mic, era multă lume. Erau şi curtenii, călăraşii, slujitorii.

Dar este iarăşi exact că numai proprietarii de toate categoriile şi dregătorii de toate treptele formau ţara legală. Ţara legală, şi în consecinţă statul, nu cuprindeau nici pe negustori, nici pe meseriaşi, nici pe ţăranii care lucrau pe pămîntul altuia. Nu erau deci nici „toată lumea", nici populare.

Iată documentele citate de Iorga.

Ştefan cel Mare muribund—povesteşte un străin contimporan—a strîns „în cîmp" pe „toţi ai săi şi pe şefii fiecărei partide" ca să aleagă un Domn. Din parte-mi înţeleg că a strîns pe dregători, pe şefii oştilor, pe oamenii curţii, pe boerii influenţi, pe proprietarii vecini care au putut veni.

* In „Noua constituţie a Romîniei". 12 conferinţe publicate de Institutul social romîn.

Acelaşi împrejurare şi-o închipue mai tîrziu Nicolae Costin zicînd că „s'au chemat boerii mari şi alţi toţi cîţi s'au prilejit", adică şi alţi toţi boeri ce s'au întîmplat să fie în apropiere.

Despre alegerea lui Ştefan cel Mare însuşi, cronica zisă a lui Urechia spune că s'a făcut astfel: „Au strîns boeri mari şi mici şi *altă curte măruntă*... la Dreptate... şi i-a întrebat dacă-l vor Domn..."

O cronică din vremea lui Mihai Viteazul zice că Domnul, pentru a hotărî lupta în contra Turcilor, a adunat „boerii mari şi mici din toată ţara". Numai pe boeri, deci.

Hrisovul lui Leon Tomşa împotriva Grecilor este dat cu sfatul unei adunări compuse din „toată ţara, boeri mari şi mici şi roşii şi mazili". Documentele înseşi arată ce se înţelegea prin „toată ţara". Hrisovul zice că întăreşte „legătura cum să fie roşii în pace de dijmă", de unde se vede că boerii greci încercaseră să lovească în „privilegiile" roşilor.

Radu Vodă Leon zice de asemenea în hrisovul său contra Grecilor: „Am strîns toată ţara, boeri mari şi mici, roşii şi mazili şi toţi slujitorii..." şi apoi adaogă: „socotit-am cu tot sfatul ţării". Hrisovul ne spune deci din cine se compunea sfatul şi cine era „toată ţara".

Se vede deci ce trebue înţeles prin cuvîntul „ţară" cînd cronica scrie, spre pildă, că alegerea lui Petru Rareş s'a făcut de „boeri şi ţară".

Dela ţară, ţărănime. Cînd pentru alegerea lui Miron Vodă Barnoschi „se adună nu numai curtea ci şi ţărănimea", acest din urmă cuvînt n'are de loc înţelesul pe care i-l dăm azi.*

Numai un străin ca Paul de Aleppo a putut să nu înţeleagă compunerea sfatului cînd scrie că „crainicul strigînd poporul, toţi locuitorii se adunară la curte, primind în unanimitate alegerea lui Constantin" (Şerban Basarab).

Constantin Vodă Brîncoveanu a fost ales Domn de „boerii cei mari şi al doilea ce se întîmplase în Bucureşti",—tocmai cum îşi închipue N. Costin adunarea convocată de Ştefan cel Mare muribund.

Că se aduna şi popor, de curiozitate, la asemenea solemnităţi, este uşor de înţeles. Cu atît mai vîrtos cînd coincidau cu ceremoniile morţii Domnului şi cu aclamarea noului ales (ca la alegerea lui Const. Şerban) sau cu „scosul sfintelor moaşte" ca atunci cînd Const. Vodă Mavrocordat a dat, în Trei-Erarhi, la 1749 hrisovul despre vecini. „Hotărîrea obştească" zice că „fiind noi adunaţi, atît parte bisericească, cît şi boerească şi altă obştie în mănăstiria Triisfetitelor, la scosul sf. moaşte, s'a făcut întrebăciune..." Actul poartă 170 semnături, din care nu s'au

* „Eu întrebuinţez cuvîntul de ţăran în sensul său cel nobil, de locuitor al ţării", zice Kogălniceanu în şedinţa dela 18 Decembre a divanului ad-hoc.

putut descifra decît 69. Din acestea, 23 sînt bisericeşti, 46 de boeri de toate treptele, iar 20 ale unor persoane despre care n'am destule cunoştinţe în privinţa trecutului Moldovei ca să mă pot rosti. Dar observ că Domnul, întărind „hotărîrea obştească", zice că s'a făcut „atît de obştea bisericească, cît şi de *toţi boerii ţării*". Chestiunea este clară în ce priveşte cele „două obşteşti adunări" convocate de acelaşi Domn, în Muntenia, la 1746, pentru a hotărî situaţia Rumînilor. Unul din acte poartă 45 semnături, din care 12 de feţe bisericeşti şi 18 de boeri. Celalt act are 66 iscălituri, din care 14 de clerici şi 44 de boeri.

Cronica munteană a lui Radu Grecianu vorbeşte şi ea de „boeri şi slujitori" ce se strîngeau la ceremonii, la soboare şi la oaste. Şi acum cred că putem face comparaţia cu Occidentul. Acolo *poporul*, „omnes" al lui Tacit, erau *oamenii liberi*; acolo în marile adunări intrau „proceres, barones, magnates, milites, servientes, liberi homines", la noi: boerii mari, boeri mici, curtea măruntă, roşii, mazilii, slujitorii.

Aceştia formau elita naţiunii, naţiunea conştientă, deci naţiunea însăşi; ei erau „poporul", ei erau ţara legală.

Şi iarăşi comparaţie cu Occidentul. Acolo, chiar şefii barbari avusese tovarăşi care trăiau pe lîngă ei, chiar în casa lor, la masa lor, şi cu care se sfătuiau. Aceştia dobîndeau o însemnătate politică şi avantagii care-i deosebeau de ceilalţi. Ei formau sfatul care se întrunea independent de orice convocare. Ei interveneau în mod permanent în cîrmuirea trebilor publice. La noi, boerii de divan, boerii „mai vîrtos din casa Domniei-mele", boeri eşiţi din rîndurile masei de boeri-proprietari, din rîndurile „obştei boereşti", cunoscută încă marilor cronicari.

De aceia cred că bine înţelesese carvunarii rostul trecut al sfatului ţării, cînd alcătuiau sfatul obştesc din totalitatea privilegiaţilor de toate treptele. Inspiraţi, se vede, şi de istoria constituţională a Angliei, pe care poate să fi cunoscut-o, judecînd de pe proectul marelui logofăt D. Sturdza, ei admit şi principiul vechilor adunări din Occident că membrii se adună în virtutea unui drept personal şi că pot deci să dea altora procură ca să-i reprezinte.

*

In legătură cu această chestiune, se pune alta. De unde au luat carvunarii ideia lor cardinală a egalizării boerilor de toate treptele? Rădăcina acestei idei îmi pare a fi întreită: în trecutul romînesc, în influenţa polonă, în pilda rusească.

Aceste două din urmă au fost însă hotărîtoare, pentrucă ideia carvunară lipseşte în Muntenia, deşi trecutul a fost acelaşi ca în Moldova.

In trecutul romînesc, până la Fanarioţi, cuvîntul boer desemna deopotrivă pe proprietarul de pămînt şi pe dregător.

Proprietarii de pămînt formau, toți laolaltă, boerimea ereditară, nobilimea teritorială a țării, dovedită prin sineturile moșiei familiare. Această nobleță era independentă de slujbele ce accidental membrii ei puteau ocupa. Aceștia purtau aproape totdeauna titlul de logofeți sau de postelnici, fie că li se conferea numai „ad honorem", fie că ocupau și o modestă slujbă corespunzătoare.

Dregătoriile de altă parte se împărțeau în două: cele *mari*, dela *marele* ban până la *marele* pitar în Muntenia; dela *marele* logofăt, până la *marele* șătrar în Moldova; cele de a doua stare, un fel de „doublure" a celor dintâiu: *al doilea* logofăt, etc.. Aceste dregătorii erau totodată și boerii—titluri care rămîneau „fostului" dregător.

Cu Fanarioții, organizarea se schimbă. De-acum, boer este numai dregătorul. Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea dregătoriile se subîmpart și ele: cele mari în trei clase; și prin aceasta chiar epitetul de „mare", lăsat și dregătoriilor care cădeau de acum în clasa doua și a treia, devenea un nonsens. Mai erau și dregătorii care nu confereau titlu boerie: ispravnic, sameș, judecător, etc.. Pentru a mulțumi pe cît mai mulți, boeriile-dregătorii schimbau cît mai des titularii; s'a ajuns apoi să se confere boeriile-titiuri fără boeriile-dregătorii aferente. Toată această nobleță de dregătorii era însă numai personală. In consecință, astfel va fi considerată boerimea noastră, în secolul al XIX-lea, atît de publiciștii indigeni, cît și de străinii care au scris despre noi.

In divane, dela început, figurau numai boerii mari, adică marii dregători. După împărțirea în trei clase a dregătoriilor celor mari, nu mai figurează de regulă în divane decît dregătorii de întâia clasă: de aici origina protipendadei, adică a celor dintâiu cinci în ierarhia statului.

De unde, până în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, toată boerimea mare, în cadrul ei cel larg, se perinda în divane, iar boerimea mică era consultată și ea în împrejurări excepționale,—de acum, numai o parte a boerimii mari, clasa întâia, protipendada, stă în divane, iar starea a doua și a treia, precum și toată boerimea mică nu mai sînt consultate de loc.

Cînd dar carvunarii cereau drepturi egale pentru toți boerii dela vel logofăt la vel șetrar, ei reveneau la starea de lucruri dinainte de epoca fanariotă. Nu știu dacă revendicarea lor izvora de-adreptul din cunoașterea ce aveau a trecutului romînesc, pentrucă ea lipsește în Muntenia, cu toate că trecutul fusese același. Ași crede mai de grabă că acel trecut a reînviat în Moldova subt imboldul influențelor străine.

Influența polonă, asupra căreia Barnoschi a insistat cu deosebire, cred chiar că se rezumă, în pragul secolului al XIX-lea, din punctul de vedere al ideilor carvunarilor, la dorința acestora de a da aceleași drepturi tuturor categoriilor de boeri. Refugiații poloni în Moldova au avut asupra boerilor moldoveni aceiași înrîurire pe care ideile revoluției franceze le-au avut asupra nobilimii polone. Albert Sorel a arătat că aceste idei, cînd au ajuns în Polonia, au fost respinse de nobilimea cea mare pentrucă loveau în bogățiile și în mîndria ei; au putut conveni însă nobilimii celei mici, șleahtei, care n'avea nimic de așteptat dela patriciani, dar putea cîștiga ceva din principiile ce conveneau și burghezimii franceze. In acest sens au primit și cărvunarii ideile franceze prin mijlocirea Polonilor. De aceia și protipendada, cum arată Barnoschi, califica boerimea măruntă de „șleahtă".

In Rusia, nobilimea „dvorianstvo" avea același caracter ca boerimea noastră dela Fanarioți încoace. Era o nobilime de slujbe care atrag pentru titular un rang sau cin. In Rusia însă, unele ranguri confereau nobleța ereditară, altele numai pe cea personală. Toate erau deschise oricui. Astfel, nobil în Rusia era de fapt oricine nu era popă, negustor sau țăran. Se aplică foarte bine boerimii noastre observațiile pe care Anatole Leroy-Beaulieu le făcea despre „dvoariantstvo" rusesc. Era pătrunsă de „spiritul de curte, atît de opus adevăratului spirit aristocratic"; îi lipsea „prima condiție a unei aristocrații, omogenitatea, solidaritatea; fiecare nobil era în luptă cu egalii săi, fiecare familie cu emulii săi". „Nobleța rusă rămînea divizată, neavînd nici coesiunea și spiritul de corp al aristocraților închise, nici puterea de absorbțiune a aristocraților deschise".

Cînd Rusia anexează Basarabia, aplică aci principiile dvorianstvo-ului rusesc. In Rusia, anumite cinuri inferioare conferă numai nobleță personală; în Basarabia, boernașii (dela vel șetrar în jos) dobîndesc evghenie personală, iar urmașii lor sînt puși în clasa mazililor. In Rusia, cinurile superioare conferă nobleța ereditară; în Basarabia această nobleță este acordată „tagmei dvorenilor", dela vel logofăt până la vel șetrar. Din opt stări ce Rusia recunoaște în Basarabia: boeri, boernași, mazili, ruptași, negustori, țărani și jidovi, numai celor două din urmă li se refuză „slobozenia de a intra în slujba împărătească". Prin urmare, toate celelalte categorii puteau intra în slujbe și în consecință dobîndi cinuri care să le confere nobleța, fie personală, fie moștenitoare. In fine „obștea dvorenilor" din Basarabia avea anumite atribuții în cîrmuirea „oblastiei" printre care și alegerea unor anumiți cinovnici.

Influența acestei organizații, date de Rusia Basarabiei, este evidentă în constituția dela 1822 a carvunarilor moldoveni.

Această constituție vorbește de „numirea boerilor prin îmbrăcare de caftan", care „să fie pururea numai pentru cinstile vredniciei și pentru oarecare răsplătiri a fiecăruia pentru slujbele sale". Pare deci că admitea intrarea în slujbe și fără caftan prealabil. Și în același articol, constituția vorbește de „potrivirea *cinurilor* (care) să fie pe (aceleași) măsuri a vredniciei" (art. 51). Deci: slujbe, cinuri, caftane. Cinul și caftanul se acordau numai de Domn; slujbele, de Domn în unire cu

sfatul obștesc, după cum în Basarabia unii cinovnici se alegeau de adunarea dvoreninilor; iar sfatul obștesc carvunar se compunea, cași această adunare, de toți dvoreninii, de toți boerii dela vel logofăt la vel șetrar. Bine judecase Rusia și bine judecau carvunarii că în trecutul Moldovei toți aceștia erau „boerii".

Aveau carvunarii și concepția nobleței ereditare? Nu rezultă limpede din proectul lor. Cred totuși că răspunsul poate fi afirmativ pentrucă o găsim în proectul zis al lui Leonte Radu, eșit din lumea carvunarilor pe la 1828—1834; pentrucă, dacă n'ar fi existat, n'ar fi fost discutată cînd cu alcătuirea Regulamentului organic; pentrucă altfel nu s'ar explica insistența carvunarilor din epoca regulamentară—ca Alecu Russo—de a deosebi „cinurile" regulamentare de „boeriile" de altă dată; pentrucă aveau carvunarii mîndria neamurilor scoborîtoare din viteji ce se ilustraseră pe cîmpurile de luptă ale Moldovei; pentrucă, în fine, într'o adresă din 1827 către ambasadorul rusesc la Poartă, spun ritos „că Divanul Moldovei s'a alcătuit din vechime din boeri cinstiți cu caftan dela vel logofăt până la vel șetrar, iar la obștești lucruri adunările obștești ale divanului se alcătuiau avînd intrare și glas și aceia care au fost cinstiți cu asemenea numire și care, *împreună cu numirea, au dobîndit și nobilită*"

Iar ca document pentru influența pildei rusești asupra proiectului carvunar, putem aduce scrisoarea vornicului Negel care acuză pe carvunari că voesc drepturi egale pentru toți boerii „precum este în Basarabia".

*

Ca o urmare a celor ce preced, cred că greșește Barnoschi cînd spune că privirile și promisiunile Rusiei se îndreptau numai către protipendadă, în mînile căreia era cîrmuirea Moldovei (p. 25).

In urmărirea țelurilor ei orientale, Rusia cunoștea foarte bine adevărata stare de lucruri din Principate. Considerație deosebită pentru protipendadă n'avea. La 1818 voia să cunoască, prin agenți înadins trimiși, părerile nu numai ale boerimii, dar și ale clerului și ale negustorimii, pentrucă nu prea avea încredere în divane, pe care le socotea „prea supuse autorității supreme și gata deci a-i sacrifica binele public". „Așezămîntul" din acelaș an dă Basarabiei o organizație care nu se potrivea deloc cu concepția protipendadei, dar corespundea de minune cu ideile carvunarilor. La 1827, consulul francez din Iași scrie și el despre boerii de clasa doua și a treia „desprețuiți de cei din clasa întâia și supuși patronajului lor", că „se cred necesari vieții publice și visează nivelarea pozițiilor, mai ales repartiția egală a slujbelor importante care până acum circulau între cele dintâiu familii". Și apoi continuă consulul: „Rusia,

care altădată se ocupa să fortifice aici aristocrația, pare acum că favorizează pe cei ce ar voi s'o dezorganizeze în folosul democrației. Deja consulul ei a declarat de mai multe ori că *nu admite distincție între boeri*..".

Tot așa este greșit Barnoschi cind învinuește pe Rusia pentrucă Regulamentul organic a nesocotit principiile carvunare. (p. 312).

In „Instrucțiile" zise dela Varșovia, pentru întocmirea Regulamentelor organice, Barnoschi ar fi putut ceti că Rusia este aceia care a vrut ca adunările extraordinare pentru alegerea Domnului să fie compuse nu numai din boeri mari, ci și din deputați ai județelor, după dorința boerimii progresiste și chiar, ceiace nici un program boeresc nu ceruse, din deputați ai orașelor și breslelor. Ocupîndu-se apoi de adunările obștești obișnuite, instrucțiile arătau că puterea politică nu mai putea fi lăsată în mîna cîtorva boeri din protipendadă „care nu se împărtășesc din greutățile statului" și din care „cei mai mulți nu sînt decît organe supuse in mînile Domnilor și ale Porții". Prețuia deci Rusia la justa ei valoare așa zisa „rusolatrie" a celor din protipendadă, de care vorbește Al. Russo și după el Barnoschi. „Insuși împotrivirile lor nu sînt, mai totdeauna, decît opintirile unei partizi de ambițioși... mînați numai de îndemnările intrigei și ale relei credințe".

Regulamentul organic nu este expresiunea singurei voințe a Rusiei. Este un compromis între această voință și dorințele boerimii mari și ale carvunarilor. Voința Rusiei ar fi fost de a merge mai departe ch'ar decît dorințele boerilor de toate treptele. Instrucțiile socoteau ca nedreaptă scutirea de dări a nemișcătoarelor averi ale boerilor și declarau hotărît că scutelnicii și poslușnicii vor fi desființați. Nu pot intra aici în amănunte. Pot spune numai că aristocrații au fost nemulțumiți, pentrucă se dădeau prea multe—după socotința lor—drepturi boerimii mărunte; boerimea măruntă, pentrucă nu i se acorda egalizarea deplină cu cea mare; toți boerii, pentrucă se aduceau prea mari atingeri privilegiilor boerești.

Regulamentul organic față de situația dinainte, este o reformă mai mult în sensul carvunarilor decît al aristocraților.

Regulamentul organic este și cea dintâiu legiuire care acordă oarecare drepturi politice negustorimii și aceasta trebue relevat din punctul de vedere al evoluției democratice.

Regulamentul organic împarte pe negustorii-patroni în trei clase: cea dintâiu cuprinde pe cei ce negustoresc cu toptanul în țară și cu străinătatea; a doua pe negustorii cu toptanul și cu amănuntul în țară; a treia pe cei cu amănuntul. Pe meseriașii-patroni îi împarte în două clase în Muntenia, în trei în Moldova. Toți sînt supuși la patentă, deosebită după clasă. Corporațiile sînt chemate să dea un număr de deputați în adunarea extraordinară pentru alegerea Domnului. Patentarii de clasa intâiu puteau intra în „maghistraturile" orașelor și în

tribunalele de comerț. Cași claselor privilegiate, nu li se aplica pedeapsa bătăii.

*

Cu această din urmă constatare despre situația făcută „burghezimii" în Regulamentul organic, trec la analiza lucrării lui Barnoschi cu privire la epoca dela Regulamentul organic încoace.

Barnoschi scrie că „dibuelile dela 1822 ale boerilor munteni n'au prezintat un curent social, nici mai ales n'au dat direcție vieții publice ca opera carvunarilor" (p. 93 nota).

Am arătat, în articolul precedent, în ce au consistat acele „dibueli".

Am mai spus că boerimea măruntă munteană nu cerea egalitate de drepturi cu cea mare. Aflînd de o „unire" a boerilor celor mari la 1822 „toată partea boerească, de a doua și a treia treaptă și cu cei din stările de mai jos,—probabil boernași, mazili și neamuri,—frați ai noștri compatrioți" declară că au primit cu bucurie vestea acestei „uniri", dar că ea nu poate fi desăvîrșită fără „unirea noastră, a tot trupului neamului". „Fericirea neamului romînesc—zic ei—nu spînzură numai în voința celor de treapta dintăiu". Dar cererile lor sînt modeste față de ale carvunarilor. Ei voesc ca „la pricinile cele obștești ce privesc toată țara, fie măcar și la un județ sau la vre-un oraș", sfatul boerilor mari să n'aibă tărie până ce nu „se vor întreba și alți frați patrioți din fiecare județ". De aceia „de trebuință este ca din toate județele țării să se stringă... cîte un deputat ales de obștea județului". Deosebirea între boerimea mică munteană și carvunari este deci că se mulțumește ca în adunare să figureze și un deputat de fiecare județ și că se simte în „frăție" cu „stările de mai jos" care pot concura și ele la alegerea deputatului județului. Cași carvunarii, voește „să fie drumul deschis tuturor patrioților de orice treaptă... ca fiecare cu învățătura, cu silința și cu vrednicia sa, folosind patria, să dobîndească dela patrie cea de cuviință cinste...". In fine, ca în constituția carvunară, cere această boerime să se alcătuiască o pravilă căreia „să-i dea supunere tot neamul romînesc de toată starea, fără osebire, precum și chiar stăpînirea ce ni se va orîndui". Acest punct de vedere al boerimii mărunte muntene nu s'a afirmat însă cu tăria ideilor carvunare. In consecință, cînd la 1829 comitetul pentru redactarea Regulamentelor organice este alcătuit numai din *cîțiva* boeri mari, în Moldova protestează boerimea măruntă, amintind de vechile adunări obștești, iar în Muntenia se plînge numai boerimea cea mare pentrucă n'a fost chemată să colaboreze în corpore.

Am mai arătat, în fine, că în Muntenia se aude încă dela 1822 și glasul poporului de jos, prin cărturari eșiți din rîndurile lui, împotriva privilegiaților de toate categoriile. O manifestație cu totul deosebită decît acea cuprinsă în „Strigarea norodului Moldovei către boerii pribegi", strigare pornită numai dela boerimea măruntă împotriva protipendadei. 1

Explicația acestei deosebiri de curente în cele două Principate, trebue căutată în influența ardeleană a școlii lui Lazăr, care nu și-a avut similarul în Moldova. A arătat foarte bine G. Ibrăileanu că școala lui Asachi în Moldova a fost și ea o școală de inginerie, dar „numai de inginerie, nu și de patriotism, cum era școala lui Lazăr". Și iarăși, bine zice că curentul latinist al Ardelenilor (care n'a putut prinde în Moldova) era, „prin origina și conținutul său, un curent revoluționar". Greșește însă cînd crede că în Muntenia, din cauza existenței unei „clase mijlocii naționale cu instincte revoluționare", s'au putut ușor prinde toate ideile noi extravagante. O clasă mijlocie exista și în Moldova și era și acolo puțin numeroasă și puțin națională. Nu din cauză că ar fi fost mai numeroasă în Muntenia, au alergat la școala lui Lazăr „prăvăliașii", ci invers, pentrucă prelegerile acestuia erau de altă natură decît ale lui Asachi și atrăgeau deci și pe „prăvăliași", cum i-ar fi putut atrage și în Moldova, dacă Lazăr ar fi propovăduit la Iași.

In Muntenia, după statisticile unui observator documentat, Bois le Comte, erau la 1834, nouă mii patentari, reprezentînd 45.000 suflete la o populație de două milioane locuitori. Din venitul impozitului patentelor putem deduce, de altă parte, pentru anul 1835, un număr numai de vre-o 6300 patentari. Așa dar, cam doi la sută. Cît privește Moldova, nici Bois le Comte, nici învățatul beizadea N. Suțu, nu menționează pe patentari în statisticile lor, dar din cifra impozitului patentelor la 1832 reese că erau în Moldova aproape două mii patentari, însumînd 10.000 suflete, la o populație de 1.300.000 locuitori, adică 0,80 la sută. Proporția este foarte slabă și într'o țară și în cealaltă.

*

Curentul creat de școala lui Lazăr nu s'a întrerupt niciodată în Muntenia până la 1848, după cum firul ideii carvunare nu s'a rupt în Moldova. „Dibuelile" dela 1822 ale Muntenilor au dat o direcție hotărîtoare vieții noastre publice.

La 1825 Domnul și boerii din București primesc scrisori anonime în care sînt poftiți să plece din oraș, căci de astădată „Valahia desperată vorbește... Avem ciomege; sîntem peste 7000 jurați să liberăm patria". Acest curent revoluționar contra „blagorodnicilor" continuă paralel cu naționalismul și tendințele progresiste ale boerilor. Aceștia, grupați în societatea

1 Textul complect, în grecește, la Acad. Rom. (Creșt. colect. 1908, p. 266), Fragmente în Al. Russo. Scrieri, ed. Haneș, p. 114–117.

literară fundată de Golescu, Cîmpineanu şi alţii la Braşov în 1821, din care a eşit la 1827, subt conducerea aceluiaşi Golescu, împreună cu Eliade, Gr. Cantacuzino, C. M. Mano, altă societate literară, au de scop deşteptarea intelectuală a *poporului de rînd*, prin înfiinţare nu numai de şcoli normale în reşedinţele de judeţe, dar şi de *şcoli primare la sate.* Exemplul dat de Golescu, prin şcoala înfiinţată pe moşia sa, este imitat abia la 1838 de boerul moldovean Başotă la proprietatea sa dela Pomîrla. In timpul domniilor regulamentare numărul şcolilor săteşti este covîrşitor în Muntenia faţă de cele din Moldova.

Din societatea dela 1827 se desvoltă la 1834 societatea filarmonică, ale cărei scopuri nu erau numai literare, ci şi politice: înlocuirea protectoratului rusesc prin *garanţia colectivă a puterilor*; egalitatea înaintea legii; desrobirea ţiganilor; *egalitatea înaintea dărilor;* instrucţia generală şi gratuită; libertatea tiparului; emanciparea mănăstirilor închinate. Această societate este imitată doi ani în urmă în Moldova, dar numai din punctul de vedere cultural. De aceia şi faimosul articol adiţional la Regulamentul organic a fost votat în Moldova fără nici o opoziţie, pe cînd în Muntenia a provocat o adevărată furtună, deslănţuită de boerii mari care erau totodată membri ai adunării obşteşti şi ai Filarmonicei.

In fruntea opoziţiei contra amestecului Rusiei în afacerile ţării, stă Ion Cîmpineanu care şi pleacă la începutul anului 1839 la Paris şi Londra, însoţit de Colson, pentru a continua în presa occidentală campania contra Rusiei începută la 1837, în Revue des Deux Mondes, de munteanul Mihail Anagnosti care ceruse unirea, neatîrnarea şi Domn străin. Campania era cu atît mai la timpul ei, cu cît dela tratatul dela Unkiar Iskeless (1883), care fusese un triumf al politicei ruseşti, articole şi broşuri apăruseră, atît în Franţa, cît şi în Anglia, contra colosului dela Nord. Cîmpineanu şi Colson aduc la cunoştinţa Occidentului deziderate le exprimate de boerii din amîndouă Principatele lui St. Marc Girardin la 1836: „ceiace voim este să fim neatîrnaţi; aceasta ceream dela Ruşi împotriva Turcilor; aceasta am cere-o acum dela Turci împotriva Ruşilor, dacă s'ar găsi la Ţarigrad o minte luminată".

Cîmpineanu şi Colson pun la cale la Paris, la 1839, „Societatea pentru învăţătura poporului romîn", în care se string Munteni şi Moldoveni. In Muntenia apare, tot la 1839, „Almanahul literar" la care colaborează şi Moldovenii G. Crupenschi şi C. Negruzzi, acesta subt pseudonimul Carl Nervil. Colson publică, în „Le National" la 1839, pretinsul tratat al lui Bogdan Vodă cu Turcii, în existenţa căruia Barnoschi este poate singurul istoric care mai crede.

Dar tot anul 1839 este acela în care se descoperă în Moldova aşa zisul complot al lui Leonte Radu, care nu era decît, cum relevă Barnoschi (p. 316), o mai veche asociaţie carvunară.

In programul acestei asociaţii sînt evident multe puncte care vădesc un spirit preocupat de progres: funcţiile statului accesibile tuturor, şcoli elementare în fiecare ţinut, libertatea tiparului, desrobirea ţiganilor,—idei pe care le găsim pe toate şi în programele muntene. In plus, întăia oară, interesanta propunere, încercată în Muntenia la 1848, de a se revizui chestia raporturilor între proprietari şi săteni prin desbatere în adunare, *în fiinţa ambelor părţi.* Dar programul este dominat de ideia organizării boerimii în sensul carvunar, adică suprimîndu-se orice deosebiri între treptele nobilimii şi constituindu-se un „seim" al nobilimii întregi, care să aleagă pe deputaţii obşteştei adunări. De astădată se exprimă clar dorinţa recunoaşterii unei nobleţe ereditare, chiar cu titluri împrumutate din apus. Ţara se împarte în gubernii, fiecare cu un mareşal al nobleţei (aici împrumutul e din Rusia). Interesant este că ispravnicii vor fi ajutaţi de patru comisari aleşi, dintre care unul dintre răzeşi şi unul dintre locuitori (săteni). De asemenea judecătorii aveau să fie asistaţi de doi membri aleşi tot aşa.

Pe cînd astfel de preocupări aristocratice continuau a agita pe carvunarii moldoveni, ideile democratice prea înaintate provocau desbinarea în sînul societăţii filarmonice muntene şi chiar disolvarea ei la 1838—9, odată cu plecarea lui Cîmpineanu la Paris.

Este o strînsă legătură între Societatea pentru învăţătura poporului romîn, înfiinţată la Paris în 1839, ale cărei idei prea înaintate Eliade le dezaproba, şi mişcarea revoluţionară din Muntenia în Octombre 1840.

Printre studenţii romîni la Paris, la 1840, erau unii cu porniri revoluţionare. In acel an, Nesselrode denunţa lui Mihai Vodă Sturdza pe trei dintre ei, Mavrocordat, Ghenadie şi Filiti „ca profesînd principiile celei mai curate democraţii". Pe Mavrocordat—nu ştiu de care din ei e vorba—şi pe însoţitorul său, dascălul grec Ghenadie, Sturdza îi strămută la Berlin. Gheorghe Filiti, fiu de privilegiat şi de cărturar din Muntenia, al răposatului „boer doctor" Const. Filiti, mai rămîne la Paris, în focarul deci al ideilor „democratice". Necesitatea împroprietăririi este proclamată pentru întăia oară la 1840 de studenţii romîni dela Paris, întruniţi la C. Negri.

Reprezentant la Bucureşti al „Societăţii din Paris" era chiar întemeietorul ei, Cîmpineanu. La 1840 era întors în Bucureşti dela Paris tînărul fiu de boer mare Mitică Filipescu, pătruns şi el de idei democratice. „Complotul" care se descoperă în toamna aceluiaşi an, are toate caracterele mişcării dela 1848. Este condus de boeri mari: I. Cîmpineanu şi Mitică Filipescu, de boeri mărunţi ca N. Bălcescu, de boernaşi ca Telegescu, Serghiescu. Este îndreptat atît împotriva Rusiei şi a Regulamentului organic, cît şi contra abuzurilor şi privilegiilor; voeşte dezrobirea ţiganilor (şi Cîmpineanu dăduse pilda), reforme în favoarea ţăranilor, răspîndirea învăţămîntului. Punc-

tul de plecare este Oltenia, unde „complotiştii" încearcă să strîngă „oameni înarmaţi". Intelectualitatea din epoca regulamentară este reprezintată în complot prin Chesar Bolliac. Trei categorii de nemulţumiţi deci: boeri mari, urmaşi ai boerimii progresiste muntene dela 1821; boeri mărunţi şi boernaşi; „intelectuali" eşiţi din şcoala lui Lazăr, sau bursieri întorşi din străinătate; toţi influenţaţi de ideile franceze, fie că le cunoscuse la izvor, fie că le primise în ţară prin Colson sau Vaillant. Pe toţi aceştia îi interesau acum, cum îi interesase pe carvunarii moldoveni încă dela 1822, chestiunile politice; toţi voiau să ia parte la conducerea trebilor publice. Dar, spre deosebire de carvunari, ei nu restrîngeau aspiraţiile lor în cercul tagmei boereşti de toate treptele, nici nu voiau păstrarea privilegiilor pentru această tagmă lărgită.

In fine „complotul" dela 1840 are şi caracterul utopic al mişcării muntene dela 1848: credea în înfrăţirea universală, în contopirea aspiraţiilor popoarelor eterogene, Romîni, Sîrbi, Bulgari şi Greci. Utopia era împrumutată din Franţa.

Ca implicaţi în complot fug în Moldova la 1840, Vaillant şi Ion Ghica şi sînt bine primiţi de „reacţionarul" Mihai Sturdza, care se gîndea numai că ar putea profita de greutăţile create colegului său muntean. Refugiaţii vin în contact cu Kogălniceanu şi această constatare este interesantă pentru explicarea, în parte, de ce Kogălniceanu va fi mai aproape de patruzecioptiştii munteni decît de cei regulamentari moldoveni, simplii urmaşi ai carvunarilor, distincţie pe care Barnoschi n'o face. Ion Ghica rămîne în Iaşi şi de pe catedra ce dobîndi la Academia Mihăileanu face propagandă, alături de Kogălniceanu „în favorul ideilor liberale".

Intors în Moldova numai de doi ani, Kogălniceanu se simţea încă un izolat. Din Germania, unde fusese trimis să studieze tocmai pentru a nu se molipsi de ideile franceze, adusese totuşi principii democratice şi programul pentru a cărui înfăptuire a luptat: desrobirea ţiganilor, egalitate de drepturi şi datorii, emanciparea clăcaşilor, unirea. Acest program se împăca mai degrabă cu al revoluţionarilor munteni dela 1840, decît cu al carvunarilor moldoveni. Deosebirea între Kogălniceanu şi Munteni este că el vrea să împace pornirile lui democratice cu arătările istoriei patriei. Din acest punct de vedere el n'are tovarăş în Muntenia decît pe N. Bălcescu.

La „Dacia literară" care trăeşte numai cîteva luni în 1840, colaborează şi munteanul Gr. Alexandrescu.

In anii 1841 şi 1842 turburările continuă în Muntenia, provocate de Bulgari. Cele dela 1842 coincid cu agitaţii printre boerimea măruntă din jud. Gorj care „birfeşte tot felul de vorbe necuviincioase". Este caracteristic că dela manifestaţia boerească din 1793, de care am vorbit în primul articol, trecînd prin 1821, 1840—2, pănă la revoluţia dela 1848, scînteia revoluţionară se găseşte în Oltenia.

Contra boerimii mari—care avea conducerea şi deci răspunderea—se ridică tot pe atunci şi Ardelenii, continuînd firul lui Lazăr. In „Magazinul istoric pentru Dacia", între 1844–6, Laurian vorbeşte despre tirani, popoare înjugate, libertate universală, dreptul comun al geniului omenesc, în tonul obişnuit al şcoalei latiniste-ardelene, atît de apropiat de al revoluţionarilor franceji şi atît de depărtat de al carvunarilor moldoveni. De aceia şi va opri Mihai Sturdza la 1849, intrarea în Moldova a gazetelor de Bucovina şi Transilvania.

In alt senz şi atît de aproape de sufletul lui Kogălniceanu, nu şi de al carvunarilor, scrie la 1844 N. Bălcescu, în aceiaşi revistă, studiul său despre muncitorii plugari şi cere *o reformă complectă şi radicală*, care să dea săteanului pămînt slobod şi să-l prefacă în *cetăţean capabil de a lupta pentru naţionalitate şi libertate*. Altele erau, în materie, ideile lui C. Negruzzi, spre pildă.

Tot la 1844, în „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", scrie Bolliac pentru dezrobirea ţiganilor, contra administraţiei care face pe oameni *servi;* vrea să vază pe sătean „a-şi fi el legiuitor".

Anul 1844 este şi al apariţiei „Propăşirii" lui Kogălniceanu, la care colaborează şi Ion Ghica şi N. Bălcescu.

Tendinţele revoluţionare în Muntenia erau reprezintate dela 1843 printr'o „societate literară" din care făceau parte doi Goleşti, Eliade, I. Voinescu, doi Băleeşti, Teli, Bolliac, Negulici, Bolintineanu, Predescu, G. C. Filiti, cel cu pricina dela 1840 şi care muri un an în urmă, alţii încă, de temperamente deosebite, care aveau să dea mişcării muntene dela 1848 două tendinţe, una moderată, potrivită cu concepţiile lui Kogălniceanu din Moldova, alta extremistă, inspirată deadreptul de baricadele Parisului.

Din „societatea literară" munteană dela 1843 ese „Asociaţia literară" dela 1845, anul cînd se înfiinţează şi Societatea studenţilor romîni dela Paris. In acest moment sînt la Paris aproape toţi şefii mişcării muntene dela 48, iar Moldoveni mai puţini—găsesc în Societate numai cinci — şi aceştia, întorşi în ţară, n'au putut fireşte să impue punctul lor de vedere unei majorităţi carvunare.

Astfel, între 1828—1848, drapelul naţionalismului şi al democraţiei îl ţin Muntenii, în comunitate de idei cu Kogălniceanu.

Numai cu ajutorul acestor elemente pe care Barnoschi sau le ignoră, caşi Xenopol, sau trece prea repede peste ele, se poate rosti o dreaptă judecată asupra mişcării dela 1848 în Muntenia, pe care Barnoschi o osîndeşte prea sumar, după cum greşit pune pe Kogălniceanu în rîndurile carvunarilor.

(Sfîrşitul în No. viitor) **I. C. Filitti**

Poloboacele

În pivniţile unui tîrg bătrîn,
S'au strîns de pretutindeni poloboace
Cum în cavouri se adună morţi;
Iar întunericul, pe veci stăpîn,
A ferecat zăvoarele la porţi.

De cînd au poposit în loc străin,
Tăcere grea din nopţi s'a dărîmat
Pe graiul poloboacelor cu vin.

Dar porţile străvechi, cîteodată,
Cutremurate fără veste 'n zid,
Cu vuet de aramă se deschid
Şi'n pragul pivniţilor se arată
Un ochiu de luminare călător
Alunecînd pe gura nopţii lor...

În urmă, pentru morţii care-aşteaptă,
Coboară un pitic izbăvitor
C'o chee năzdrăvană 'n mîna dreaptă.

Şi după ce — săltînd din loc în loc —
Descîntă fiecare poloboc,
Se culcă lîngă ele să asculte
Un graiu îmbătrînit de vremuri multe...

...În ţări cu toamne calde şi tîrzii,
Cu zile rumene, cînd plîng cocorii
Şi nopţile-s aşa de străvezii
Că se 'ntîlnesc amurguri lungi cu zorii
De se desmiardă soarele cu luna,
A fost odată, ca întotdeauna...

...Subt ochii strugurilor aurii
A fost belşug de cîntec pe la vii...

...Căci veşnic dinspre fiecare zare
Curgea căldură rodnică din soare
Să dogorească dealurile toate;
Şi fetele ca vîntul de uşoare,
Cu cozi de aur fluturînd pe spate,
Îşi tălmăceau iubirea lor senină
Prin glasuri de lumină...

...La para focurilor, pe la crame,
Cu moşi glumeţi şi stoluri de neveste
Şi nopţile 'ncepeau să se distrame
In valuri fermecate de poveste...

...In ţări cu suflete prietineşti
A fost odată cîntec şi poveşti...

...Eu le-am închis în mine c'un suspin
Şi orideciteori mi-aduc aminte,
Imi izvorăşte 'n suflet plîns fierbinte
De îngheţate picături de vin...

Aşa spunînd, cu ultimul cuvînt,
Străinul graiu se pierde subt pămînt.

Iar întunericul cotropitor,
Posomorît de-atîta sărbătoare,
Ucide ochiul slab de luminare
Şi izgonind piticul vrăjitor,
Izbeşte 'n porţi 'zăvor după zăvor.

G. Bărgăuanu

Situaţia în Rusia înainte de războiul mondial

5

Asupra situaţiei ţăranului rus propriu zis, voiu cita următoarele rînduri din memoriul contelui Witte, înaintat ţarului; cred că contele Witte nu poate fi învinuit de exagerări tendenţioase. In 1898 el scria ţarului: „Ţăranul este liberat de proprietarul pămîntului. Dar el este încă sclavul comunităţii (obştii), reprezentată prin adunare („mirul") şi prin acea ierarhie de mici funcţionari, care apasă administraţia rurală. Drepturile ţăranului şi obligaţiile lui nu sînt clar definite de legi. Şi persoana lui şi buna lui stare sînt la dispoziţia reglementelor arbitrare ale unei administraţii locale. Ţăranul a obţinut pămînt, dar dreptul său asupra pămîntului nu este clar lămurit prin lege. Peste tot unde este regimul comunal de proprietate (Rusia propriu zisă), el nu poate şti unde se găseşte bucăţica lui de pămînt.—Drepturile de moştenire sînt regulate de obiceiuri vagi. Aşa că astăzi ţăranul posedă pămînt, nu în virtutea legii, ci a obiceiului şi adesea printr'un capriciu arbitrar".

„Ţăranul nu a fost decît uşor atins de reforma legală a împăratului Alexandru II. Justiţia îi este dată nu prin tribunale ordinare, ci prin judecătorii rurale, care există pentru el special, şi care distribue justiţia după un drept obişnuit sau mai bine după arbitrariu. Perceperea impozitelor nu este mai bine regulată, ea este administrată de voinţa arbitrară a unei administraţii locale. Principiul responsabilităţii mutuale, în ce priveşte impozitele, face pe fiecare ţăran responsabil faţă de obştia întreagă; rezultatul este complecta iresponsabilitate".

„Zemstvele pun impozite pe ţărani cît vreau şi guvernul nu le poate legal face nimic, dacă impun peste puterile ţăranului. Arbitrarul şi confuzia prevalează în perceperea dărilor obştiei, care în ultimii ani cresc excesiv".

„Ce aşi avea de zis despre *educaţia populară?*"

„Nu este un secret că ea se află în stare embrionară şi

că din acest punct de vedere *noi sîntem subt nivelul nu numai al multor țări europene, dar chiar al statelor aziatice sau transatlantice*".*

„Aşa încît clasa țărănească, deşi personal liberă, este *încă sclava arbitrarului, ilegalității și ignoranței*; subt imperiul acestor împrejurări țăranul îşi pierde toată energia pentru a-şi ameliora în mod legal soarta. El devine pasiv şi fără suflet, oferind un teren fertil pentru progresul tuturor viciilor".

„Inainte de toate, trebue acordată țăranilor *plenitudinea drepturilor civile*".

„Dată fiind starea clasei țărăneşti, statul nu se poate mări şi atinge importanța mondială, pe care natura lucrurilor şi soarta însăşi i le rezervă".

„Această stare a clasei țărăneşti este cauza fundamentală a fenomenelor sociale morbide, care se prezintă în viața țării noastre".

„Oamenii, care au emancipat pe țărani de servagiu, au favorizat comuna țărănească (obşcina), care înseamnă forma comunală a proprietății pămîntului şi a exploatării. Această politică a fost adoptată de guvern, pentrucă era mai comod pentru administrație a fi în raporturi cu grupuri de țărani, de cît cu individualități şi şi-a găsit susținători între slavofili şi alți admiratori pasionați ai trecutului. S'a declarat că obşcina era o veche instituție specială, particulară Rusiei, era însăşi adevărata esență a vieții ruseşti, şi a se atinge de ea însamnă a se atinge de integritatea spiritului național rus".

„Dar este un lucru comun de a spune că proprietatea comunală, care exista într'o epocă sau alta, a fost în realitate generală, că este pur şi simplu o fază primitivă a evoluției social-economice a omenirii. Cu desvoltarea civilizației şi a statului, instituțiunile comuniste au fost înlocuite prin instituții individualiste. In Rusia acest progres a fost în mod artificial oprit, iar de aci a rezultat că poporul şi statul au fost extrem de slăbite".

„Obşcina şi-a găsit apărători entuziaşti chiar între Ruşii convertiți la socialism. Ei au proclamat că țăranul rus este un comunist născut, deşi inconştient".

„In perioada de reacție, care a urmat după asasinarea lui Alexandru II, obşcina a continuat să fie instituția favorită a ministerului de interne, dar drepturile civile la țărani au fost considerabil micşorate".

* „Cultura şi instrucția țărănimii ruseşti (din Rusia centrală) era la un nivel foarte jos. Numai la margini în Polonia, Lituania, Regiunile Baltice populația stătea mai bine decît în Rusia. In general masele largi erau în stare sălbatecă. Procentul imens de neştiutori de carte, care în guvernămintele centrale ajungea la 75 la sută, beția, mortalitatea excesivă, bolile infecțioase în sate, toți aceşti factori distrugeau puterea de creație a poporului, îl transformau în masă inertă". Han. Rusia şi Bolşevismul, pag. 113.

In loc de a se ocupa de țărănime, a cărei stare este descrisă cum am văzut mai sus de către ministrul său, Neculai II a convocat o conferință, care s'a ocupat de situația nobilimii, proprietară de pămînt, înlesnindu-i credite eftine pe contul statului, care era considerat „ca o vacă de lapte, pe care ei trebuiau s'o mulgă" (Witte, pag. 185).

Witte a reuşit să suprime responsabilitatea mutuală a țăranilor pentru impozite şi să le înlesnească căpătarea paşapoartelor, de asemeni a obținut o împroprietărire parțială prin Banca țărănească, care lucra însă mai mult la periferiile Rusiei cu scopul exproprierii străinilor şi colonizării cu țărani ruşi; iar în Rusia mai mult pentru a plăti prețuri mari proprietarilor din punga țăranilor.

In 1902 s'a format o comisie oficială pentru studiul chestiei agrare. S'au clasat şi studiat ani de zile rapoartele comitetelor agrare locale. Comisia a fost schimbată de mai multe ori subt diverşi prezidenți de consilii: Sypeaghin, Pleve, Sviatopolc-Mirsky, Goremikin. Rezultatul a fost o contribuție la literatura economică în chestia agrară, cu tendințe liberale.

Subt influența revoluției (1906) din nou s'au format comisiuni şi s'au elaborat proecte: dela cele mai extreme, ale partidelor socialiste, până la cele mai reacționare.

S'a promulgat însă proectul lui Stolypin, în virtutea art. 87, adică fără Duma, în intervalul sesiunilor; prin acel proect s'a propus desființarea obştiei (mirului), înființîndu-se proprietatea individuală, dar în limitele pămîntului dela 1862, fără expropriere, cu sau fără plată, şi fără a se uşura procurarea instrumentelor agricole, a creditului, etc., necesare pentru mărirea producției. Rostul politicei lui Stolypin era bazat pe axioma că „Rusia nu există decît pentru un pumn de mari proprietari" (Witte, pag. 278).

Aşa încît problema esențială în viața unui popor agricol, n'a fost deloc, nici măcar parțial, rezolvată. Dimpotrivă, zi cu zi ea devenea mai acută, dînd loc la răscoale periodice în diferite părți, potolite în mod brutal de armată. In special în anii 1905—1906, revoltele agrare au cuprins teritorii imense şi au trebuit mari vărsări de sînge, bătăi şi execuții pentru a le potoli.

Toate aceste nu puteau nici într'un fel contribui ca populația țărănească să fie liniştită şi mulțumită de statul în care trăia. Deşi Witte scria: „Atît timp, cît chestia agrară nu va fi rezolvită într'un sens liberal, pe baza principiului proprietății individuale şi al libertății personale, toate celelalte reforme vor fi ca o casă construită pe nisip. Persistența în politica reacționară duce drept la ruină"; glasul omului de stat, conservator în fond, dar prevăzător, nu era ascultat.

6

Clasa lucrătorilor industriali din Rusia, în cifre absolute (1.960 800).* era mare; în proporție cu populația însă, era excesiv de mică,—unul și ceva la sută. In unele centre ca Petrogradul,—și ca cifre absolute (194 210)** și în proporție cu populația (9,6 la sută),—era destul de însemnată, dar era o clasă de dată recentă, creată în mare măsură artificial de către stat împreună cu industria mare, născută din protecționismul lui Vișnegradsky și Witte.

Cit de artificială era industria rusească se vede din faptul că Petersburgul, fără fier și fără cărbune, era un centru industrial metalurgic mare, aducînd fierul din Urali, iar cărbunele din Anglia, Polonia sau Donețc. Cit de puțin stabili și legați de industrie erau lucrătorii, se vede din oscilația numărului lor în fabrici, în raport cu lucrările agricole.

Creație socială de dată recentă, nestabilă și nu îndeajuns de specializată, muncitorimea industrială nu avea tradiția, cultura, organizarea și psihologia proletariatului industrial din țările occidentale.

Odată cu importarea industriei, s'au importat și doctrinele marxiste și mișcările muncitorești.

Condițiile industriei artificiale, protejate, polițismul, intervenționismul și persecuțiile statului, împiedecînd organizarea pe față și în mod normal, inlesneau desvoltarea clandestinismului și, prin aceasta, a extremismului.

Faptul concentrării lucrătorilor în anume centre mari: Petersburg, Moscova, Riga, Harcov, Odessa, Bacu, Donețc, etc., inlesnea propaganda socialistă între ei, precum și o contra-propagandă polițistă socialistă. Legătura lucrătorilor cu satele răspindea toate curentele dela orașe la sate, ducînd peste tot contagiul nemulțumirilor și propagandele tuturor socialismelor.

Masele mari de lucrători profund nemulțumiți și de starea lor economică și de situația politică, concentrate, aveau o mai mare putere de rezistență și acțiune, o mai mare pondere relativă în mișcările din capitală.

Lupta cu țarismul, lupta cu burghezia, transformarea stării societății prin suprimarea proprietății private, erau cele trei teze comune, care se propagau cu stăruință printre muncitori.

Propaganda între muncitori era intensă. Date fiind împrejurile, absolutismul și țarismul, metodele de luptă în mișcările muncitorești din Rusia erau altele decît în Europa. Clandestinismul și violența erau tactica impusă.

De aceia toate grevele și manifestațiile în Rusia luau un aspect violent și revoluționar, pe care nu-l aveau în Europa.

După războiul Ruso-Japonez, mișcările muncitorești din

* Max Hoschiller, Le Mirage du sovietisme pag. 65.
** " " " " pag. 72.

Rusia, au luat întindere mare și au fost în unele localități de o violență grozavă, arătînd astfel starea de spirit a muncitorilor.

Slăbiciunea extremă a guvernului din acel timp, libertatea de fapt a presei, alegerile, întrunirile, tribuna Dumei, au propagat și mai mult și mai adînc ideile împotriva statului. Nu era lucru cit de ascuns, cit de secret, cit de intim, care din gură în gură, din oraș în oraș, din sat în sat, până în colțurile cele mai ascunse ale țării, să nu ajungă în formele cele mai fantastice. Propaganda clandestină verbală, scrisă, tipărită, devenise imensă. Contagiul mintal era comun; în intimitate nimeni nu mai avea curajul să susțină țarismul, curtea, guvernul, clasele diriguitoare, unitatea de stat, biserica, armata, autoritățile. Nu exista nici o credință. Formulele cele mai extreme și cele mai fantastice, în toate chestiile sociale, erau primite și discutate; nu exista nici un frîu, totul era bun și admis pentru a distruge vrăjmașul, care era al tuturor: țarismul, curtea, guvernul, armata, păturile conducătoare.

7

Pătura de sus din societatea rusească, clasa nobilimii biurocratice avea în mînă pămînturile și puterile dela stat.

„Contele Gagarine se lăuda, dar avea dreptate spunînd: 103 mii de proprietari fonciari guvernează 22 milioane de locuitori".*

Deprinderile acestei clase bogate și culte erau medievale; toată cultura și civilizația ei europeană nu-i serveau pentru schimbarea funcției sociale.

Această clasă nu era complect închisă; în ea puteau (cu o greutate oarecare) pătrunde elemente din alte clase, fie prin servicii în armată, fie prin servicii în biurocrație. Țarul dădea titlul de noblețĭ și pentru alte servicii.

La cucerirea regiunilor străine se recunoșteau titlurile de nobleță claselor suprapuse autohtone, dacă dovedeau supunere și credință tronului și statului rusesc; nesupunerea (cum a fost cazul în Polonia) era pedepsită oprindu-li-se privilegiile de nobleță, expropriindu-li-se averile, etc.. Fie prin avantagii, fie prin persecuții, aceste clase intrau în totalitatea nobilimii biurocratice rusești. Astfel încît, în aparență uniformă, adoptînd aceleași obiceiuri, vorbind aceiași limbă, proveniența germană, polonă, lituană, finlandeză, caucaziană, moldovenească, o diferenția, nefiind egal de sigură și egal de interesată în susținerea statului rus, în forma în care era. Pe lingă aceasta, cași la toate clasele nobile din lume, timpul slăbise, și la nobilimea imperială rusă, puterile de conducere și creație.

* Max Hoschiller, ibidem, pag. 78.

8

Clasa burgheziei neguștorești și bancare nu era însemnată în Rusia. Așezată între nobilime, care o privea de sus și o ținea oarecum la distanță, și intelectualitate care în romantismul ei o batjocorea, invidiată de toate straturile sociale,—rolul și importanța ei în stat era mic și subordonat. De altfel și ea era un amestec urban eterogen și disparat: din toate rasele și din toate clasele, legate slab pentru organizarea comerțului și creditului, în vederea cîștigurilor, vorbind rusește pentru că erau în Rusia. Respectul, încrederea și interesul lor pentru statul rus, în forma în care se găsea și care nu le dădea puterea și importanța la care aspirau, nu erau însemnate. In orașele cele mari și cele mai comerciale, comerțul cel mai mare și băncile erau în mîni străine: La Petrograd, Riga, Revel, Libava,—germane; în Polonia și sud-vestul Rusiei,—în mînile evreești; în centrul Rusiei și în Siberia era mai mult în mîni rusești.

Industria mare din Rusia, creiată subt scutul tarifelor protecționiste, de dată recentă, era în cea mai mare parte a capitalului străin; clasa aceasta nu avea importanță politică și socială mai mare decît clasa negustorilor și bancherilor.

9

Clasa intelectuală din Rusia (publiciști, avocați, ingineri, judecători, medici, profesori, funcționari, mica biurocrație și burghezie, etc.) era compusă din elemente de diferite neamuri, care-și apropiau o anumită mentalitate și limbă. Nu se putea ascunde origina lor, rasa și clasa, ruperea de nația lor, părăsită în necultură și sărăcie, și trecerea în serviciul culturii, care se numea rusească pentrucă era în statul rus și în limba rusească; nu se putea face comuniunea mentală, fără renunțări morale, decît într'un larg și vag umanitarism, în care dispăreau rasele, clasele, popoarele, dar și realitățile. Idealismul vag, misticismul, universalismul și idealizarea până la zeificare ca entitate fără păcate și cusururi a poporului „purtător de Dumnezeu" (de care erau profund despărțiți și nu-l cunoșteau), pentruca acum după revoluție să-i zică „popor bestie"; ducerea construcțiilor mentale pure până la ultimele lor concluziuni, fără nici un frîu; utopismul și maximalismul intelectualității rusești,—își au explicația și în acest fapt. Se creașe o clasă specială,—deosebită de acele din lumea întreagă,—care era departe de realități, departe de poporul real din care eșise, și care sacrifica pe altarul ficțiunilor cu o pasiune și cu o asiduitate fără păreche. Inconștient serveau pentru subjugarea și rusificarea popoarelor străine, lăsate în necultură, aducînd toată puterea lor de muncă și darurile lor

stăpînului, pe care (mulți) îl urau—statului rus; iar acesta în schimb, oprind cultura altor neamuri, le dădea monopolul și avantagiile propagandei culturii rusești în statul rusesc.

Pentru o mai bună lămurire, reproducem după Merejcovski* cîteva pasagii, în care se descriu unele straturi sociale.

„Dacă acum, cînd pentru Rusia vine judecata cea de pe urmă a istoriei, intelectualitatea rusească ar vrea să știe cu ce se va duce la această judecată, ar putea face aceasta mai bine după operele lui Cehov și Gorky". „El, Cehov, cunoaște traiul rusesc contimporan, cum nu-l cunoaște nimeni. El este foarte național, dar nu este universal!"

„Eroii lui Cehov n'au viață, au numai traiu, traiu fără evenimente, sau cu un singur eveniment, moartea".

„De dinafară, acest traiu pare viu și tare, dar el este mort *și putred* înăuntru: este de ajuns o lovitură ca să se facă praf, ca acele țeseturi putrede, pe care le găsim în racle. Pe dinafară par strălucitoare și colorate ca curcubeul, dar este curcubeul apelor stătătoare și al geamurilor vechi bune de spart. Și tot acest traiu putred și, din cauza putreziciunii, fragil, atîrnă de o ațișoară deasupra prăpastiei; iată, se rupe ața și totul se va prăbuși în prăpastie și se va sparge în țăndări. Pare că Rusia actuală, contimporană, înaintea sfîrșitului său—începutul acestui sfîrșit îl vedem—a vrut prin Cehov să se privească pentru ultima oară".

„Plictiseala, mîhnirea, iată principala, în fond singura pasiune a tuturor eroilor lui Cehov, anume pasiune pentrucă mîhnirea, după observațiile adînci ale luptătorilor creștini, este o pasiune și încă una lacomă. Cum beau unii în neștire, așa eroii lui Cehov în neștire se plictisesc".

„Funcționarul poștal în drum, medicul spitalului județian, fiul ministrului și revoluționarul, care vrea să-l omoare pe ministru, elevul neisprăvit de liceu, care din nimica și-a tras un glonte în cap, bătrînul profesor, vagabondul trimis în Siberia, actrița din provincie, și bunii și răii, și deștepții și proștii, fericiții și nefericiții, toate stările, toate tagmele, toate vîrstele, se dedau acestei pasiuni a plictiselii. În orașe mari și orășele depărtate, în sate și la gări singuratece, și la fabrici și la cuiburi de nobili în ruină, și în saloanele lumii mari, și la mănăstiri și în case de desfrînare, și în cabinetele savanților,—peste tot este plictiseală. Un fel de plictiseală metafizică, sentimentul golului fără sfîrșit, a nimicniciei. „Rusului nu-i place viața"—iată admirabila descoperire a lui Cehov. Pare că nu numai omului rus, ci și naturii rusești nu-i place viața".

In opoziție cu pătura intelectuală descrisă de Cehov, iată dispozițiile sufletești ale proletariatului rusesc, descrise de Gorky:

„Ași fi adunat rămășițele sufletului meu sfîșiat și împreună cu sîngele inimii le-ași fi scuipat în mutrele intelectualității

* Merejcovsky, Cehov și Gorki, vol. II, pag. 39–70. Petersbug 1911.

noastre, - dracul s'o ia! Eu le-aşi spune: *lindini*, vorbeşte la Gorky un proletar, care visează să devie mare scriitor".

„Până la spasmuri îmi era greaţă de acest public—spune un alt proletar, fost actor—şi adeseori îmi venea să-l scuip de pe scenă, să-l înjur cu cele mai grele cuvinte... Cît de bine ar fi să ai în mînă un cuţit lung, ca dintr'o dată să tai nasurile la tot rîndul întâiu de spectatori. Dracu să-i ia pe toţi!..."

„Acesta este proletarul lui Gorky—„boseacul". El nu este decăzut în starea aceasta din cauza condiţiilor externe economico-sociale. Din contra, de aceia a decăzut pe scara economică-socială externă, fiindcă a decăzut mai întâiu în mod psihic până la ultima limită a nihilismului sufletesc".

„Pinea la om este lucru principal. Dacă burta este liniştită şi sufletul este viu; orice operă omenească dela pîntece purcede".

„Eu dela unghiile mele tinere nu puteam suferi moralitatea. Dinţii conştiinţii mele nu m'au durut niciodată. Ştiţi ce este idealul? Este o simplă cîrjă inventată de om, cînd a devenit animal prost şi a început să umble în două picioare".

„Spune-mi: cum, după tine, trebue să trăim? Ce vrei? întreabă bătrînul Maiakin,—negustor bogat după starea lui socială, iar în suflet, boseac,—pe fiica-sa, domnişoară intelectuală, care a cetit multe cărţi înţelepte. „Să fie toţi fericiţi... şi mulţumiţi... şi toţi oamenii să fie egali... în toate egalitate..." boltmojeşte fata. „Aşa am şi ştiut, proastă aurită ce eşti!" hotărăşte bătrînul „Cum pot fi toţi fericiţi şi egali, cînd fiecare vrea să fie mai presus decît altul. Niciodată un om nu va ceda altuia; numai proştii cred aşa. Fiecare îşi are sufletul şi faţa lui. Ai citit toate prostiile!"

„Daţi oamenilor deplină libertate... atunci va urma această comedie: simţind că frîul este ridicat, va sări omul mai sus decît urechile sale, şi va sbura ca o pană încolo şi încoace. Se va crede *făcător de minuni* şi va începe să-şi exteriorizeze sufletul... Iar suflet creator în el este puţin... Se va sforţa el o zi, două, şi va slăbi săracul, căci inima îi este putredă".

„Ducă-se toate la dracu—spune un alt proletar. Mi-ar face plăcere dacă pămîntul s'ar aprinde deodată şi ar crăpa în bucăţele... numai eu să mă prăpădesc cel din urmă, după ce voiu fi văzut pe ceilalţi".

„Aici toate s'au decolorat; a rămas un singur om gol pe pămîntul gol".

„Eu am ajuns în aşa stare, că pot dormi gol pe pămînt şi mînca iarbă. Nu-mi trebue nimica. Ducă-se pămîntul la dracu' în praznic!..."

„Cehov şi Gorky sînt în realitate profeţii revoluţiei ruseşti, descriind, aşa cum au descris, păturile sociale de care s'au ocupat".

Evident că marea şi humanitara literatură rusească, arta, cultura, etc., care constituiau faţada Rusiei, care impresiona aşa de mult pe Europenii de veche cultură şi civilizaţie, nu exista deloc în masa poporului rus, ca să se poată ajunge la elaborarea tipurilor lui Cehov, şi mai cu seamă ale lui Gorky. De altfel starea reală şi psihologia poporului rus adevărat, nu se poate complect studia din literatura rusească tradusă în limbi străine; acolo găsim numai înaltă artă şi mari talente; descrierea realităţii o găsim cu deosebire la autorii netraduşi: Reşetnicov, Gleb Uspensky, Ostrovsky, Melnicov Pecersky şi Saltîcov Scedrin, caşi la Tolstoi din „Puterea întunericului"; prin ei vedem geneza tipurilor lui Gorky şi lipsa culturii şi civilizaţiei ruseşti, chiar pentru acel mic număr de ţărani şi lucrători, care ştiau carte, dar care prin starea lor socială n'aveau timpul şi putinţa de a şi-o apropia, şi trebuiau să se reducă la mici manuale şi mici broşuri cu conţinut politic sau complect indiferente.

10

Intr'o societate, aşa cum s'a văzut în rîndurile de mai sus, în care toate clasele erau cuprinse de un romantism anarhic, nu existau în fond partide politice în sens european. Erau de abia începuturi, se desemnau curente. Erau state-majore, generali fără armată.

In cap stătea partidul Curţii. Ca şef al lui trebue să-l socotim pe fostul suveran.

Iată asupra acestuia cîteva note, date de cei ce l-au cunoscut:

„Un suveran, în care nu poţi avea încredere, care astăzi aprobă ceiace va dezaproba mîine, este incapabil de a guverna singur statul".

„Este în natura împăratului de a lucra ca o pendulă, de a se balansa între două extreme".

„El are deprinderi bizantine, dar cum nu are talentele unui Metternich sau unui Taleyrand, de obiceiu cade în balta plină de glod sau în băltoacă de sînge".[1]

„Concesii nesincere, insuficiente, necomplecte, mincinoase, falş constituţionalism—„sînt caracteristice epocei" (Miliucov).

„El formează guverne, compuse din mediocrităţi *biurocratice, are miniştri—generali* cu cultură şi educaţie de vahmiştri, are şefi de guverne, în afară de cabinet, în culise şi fără răspundere" (Trepov faţă de Witte, pag. 204); are miniştri—paralitici generali (Protopopov), făcînd pe bufonii curţii. Se cerea un singur lucru dela toţi: „a fi oameni de încredere", „oameni devotaţi" (partidului).

„In jurul ţarului era curtea în decădere şi descompunere, înconjurată de o biurocraţie nobiliară mediocră, interesată în

1 Witte, pag. 160.

beneficii și avantagii, oameni accidentali, aventurieri și carieriști de diferite proveniențe; cu o tenacitate fără păreche, țineau la menținerea statului-quo, recurgînd la orice mijloace, dela extremul absolutism la extrema demagogie". Ca măsură de restabilire a popularității țarismului, ca mijloc de luptă cu socialiștii, partidul curții organiza între muncitorii din marile centre industriale propaganda împotriva burgheziei și bogătașilor, care împiedecă pe țarul, bine intenționat, bun și mărinimos, să fericească pe muncitori. Toate teoriile diferitelor secte socialiste, se răspîndeau de către agenții guvernelor, cu modificarea singură că țarul este cu proletariatul și împotriva burgheziei.

In beatitudinea lor au crezut un moment că țărănimea și-a păstrat, cum erau aparențele la solemnități, mentalitatea și vechea încredere în țar; de aceia prima lege electorală pentru Dumă dădea o largă reprezentanță țărănimii rusești. Cînd s'a văzut însă că mentalitatea țăranilor nu este acea sperată, cînd deputații țărani veritabili au constituit în Dumă un bloc al lor și au aderat la opoziție, atunci cercurile din jurul curții au fost silite să modifice legea electorală, în sensul restrîngerii votului țăranilor.

Exteriorizarea partidului intim al curții era partidul adevăraților ruși, organizat și condus de demnitarii statului. Teoria lui era unirea țarului cu țăranii, meseriașii și micii negustori, împotriva tuturor intermediarilor: bancheri, industriași, capitaliști, jidoviți, jidani, jidano-poloni. Pe spesele statului și comunelor se tipăreau ziare, reviste, proclamații, se făceau serbări, procesiuni, se întrețineau propagandiști.

In acest partid intrau funcționari mici, preoți, meseriași, mahalagii. „Patriotismul lor era rudimentar, nu de rațiune ci de pasiune. Șefii erau în mare parte aventurieri fără cea mai mică idee de politică practică și cinstită, sforțările lor tindeau la exploatarea instinctelor josnice. Pus subt protecția vulturului cu două capete, acest partid producea răscoale groaznice (pogromuri) și mișcări destructive și neegale. Dacă era patriotism la baza acestui partid, el nu era decît sălbatec și nihilist, hrănit de minciuni, calomnie, fraudă de crudă și lașă desperare. Masa partidului era de inteligență obscură și ignorantă, șefii—bandiți, dar între ei erau și adevărați gentlemeni și un număr de partizani secreți, recrutați la curte. Buna lor stare este asigurată prin domnia anarhică și deviza lor este: „nu noi pentru popor, ci poporul pentru binele pîntecelui nostru". „Ei se hrănesc cu fărîmituri care cad depe masa țarului și împăratul visează să restaureze grandoarea Rusiei cu ajutorul unui astfel de partid". (Witte).

Partidul octombrist,—o formațiune de reacționari moderați, accidentală și artificială, izvorită din echivocurile alegerilor în Dumă,—reprezenta până la un punct marea industrie și parte din marea proprietate.

Partidul constituțional democrat cu un strălucit stat-major

de profesori, avocați, medici, publiciști, intelectuali, cu mare autoritate morală, avea o organizare oarecare, n'avea însă legături cu masele, nici cu naționalitățile, nu reprezenta un strat social cu interesele și fizionomia lui.

La stînga începeau partidele socialiste: a) socialiștii populari, b) socialiștii revoluționari, c) socialiștii democrați, d) comuniștii bolșevici, e) anarhiștii.

Toate aceste formațiuni plecau dela dogma marxistă, pentru a-i găsi diferite interpretări și diferențe, care le făceau să se războiască violent între ele. Afară de state-majore politice și publicistice, organizările lor ca partide politice erau excesiv de slabe, atît în masa lucrătorilor, care cu greu pricepeau însăși dogma primitivă, ca să poată înțelege nuanțele sectare de interpretare mai mult cazuistică.

In masa lucrătorilor industriali din centrele mari, curentele socialiste erau puternice nu ca doctrină, nu ca organizare, ci ca credință dogmatică și ca acumulare de ură împotriva stării existente, organizării de stat și claselor burgheze.

In masa țărănească, analfabetă și incultă, nici un partid n'avea nici o organizare. Era însă curentul, cași la lucrători, împotriva țarismului, nobililor, biurocrației, funcționarilor publici, burgheziei, și curentul de simpatie pentru adversarii lor; și cu cît adversarul era mai înverșunat împotriva vrăjmașilor și stării actuale de lucruri, cu atît era mai simpatizat. De aceia marea mulțime era pentru socialiști în genere; dintre ei, înainte de revoluția din 1917 și în timpul ei până la Octombre 1917, mai populari și mai simpatici printre lucrători și țărani erau socialiștii revoluționari, pentrucă acțiunea lor era mai violentă și mai evidentă.

II

Din cele de mai sus este lămurit că „Rusia era o țară de stăpîni și sclavi. De înaltă cultură, artă și civilizație rafinată, și de ignoranță și sălbătacie primitivă, de înaltă morală și nobleță și de bestialitate".

„Era o imensă populație în fond neadministrată, dar exploatată. Un guvern și o biurocrație inconștientă, care își băteau joc de țară, și o mînă de intelectuali, crescuți în ideile lui Bacunin, Lavrov, Mihailovsky, sau Marx, Enghels, Kautsky, Herțen, etc.".

„Revoluția era pregătită de toți: de autoritățile înalte, care-și băteau joc de popor, de autoritățile locale care prădau, și în sfîrșit de intelectualitate, de toate curentele politice, cu mentalitate romantică anarhistă, iar mai presus de toate, de dinastia care-și ducea viața în mod scandalos, fără rușine, în fața lumii întregi". [1]

1 Petr Ris, Experiența Rusă, Paris, 1921, pag. 6.

Revoluţia din 1905—6 a prevenit pe toată lumea. Witte scria: „Toate revoluţiile provin din aceia că guvernele nu satisfac la timpul cuvenit nevoile strigătoare ale poporului şi rămîn surde la ele. Nici un guvern nu poate neglija aceste nevoi fără să fie pedepsit" (pag. 194). „La începutul secolului XX este imposibil, fără pedeapsă, de a urma o politică demnă de evul mediu".

„Cînd naţiile devin numai în parte conştiente de demnitatea şi nevoile lor, este imposibil de a urma o politică, care încurajează deschis şi nedrept o minoritate privilegiată, in detrimentul majorităţii. Suveranii şi oamenii politici, care nu pricep acest adevăr simplu, prepară cu mînile lor proprii revoluţia. La primele semne de slăbiciune, pe care le manifestă puterea sau prestigiul său, o explozie, pe care nu mai poţi s'o reprimi, izbucneşte cu violenţă".

„Revoluţia noastră (1905-6) a avut loc pentrucă guvernul nostru era orb faţă de adevărul fundamental că societatea merge înainte. Datoria suveranilor este de a regula această mişcare şi de a o înfrîna. Cînd ei lipsesc dela această datorie şi în loc de aceasta opresc curentul, rezultatul este inundaţia revoluţionară. Pentru Rusia, această inundaţie este mai periculoasă, pentru că 35 la sută din populaţie se compune din popoare străine cucerite".

Dacă totuşi Rusia dăinuia încă, aşa cum se găsea, apoi aceasta s'a putut numai prin armată, buget, stare de asediu, cenzură [1].

---

1 Armata în adevăr era imensă; în 1914 ajunsese la circa 1 jum. milioane pentru timp de pace.

Organizarea ei pentru războiu s'a dovedit excesiv de slabă in războiul Ruso-Japonez, in timpul căruia s'au produs revolte în cadre, iar in 1905-6 în marină (Sevastopol, Odessa, Libau). Cu toate reformele, mai ales exterioare, înainte de războiul mondial, statul-major francez (vezi *Le Correspondant*, 25 Decembre 1913, pag. 2086-87) subt forma unei vizite militare, *a dat directive*: pentru creiarea de linii strategice nouă, procurare de material rulant, locomotive, construire de drumuri carosabile în tot timpul anului (şosele), reţele telefonice şi telegrafice, pentru facerea recensămîntului metodic al cailor, pentru utilizarea raţională a rezerviştilor, pentru creiarea de depozite (Vezi şi *Kölnische Zeitung* din 2 Martie 1914, *Berliner Tageblat* din 9 Martie 1914), iar statul francez a dat un împrumut de cîte 500 milioane franci aur anual, timp de 5 ani. Pentru nevoile interne însă, aşa cum era, armata era prea suficientă, cu cadre mai permanente, de carieră, — bine hrănită, întreţinută şi echipată, faţă de o populaţie dezarmată, neorganizată.

Bugetul rusesc, complect regulat de împrumuturi franceze, dădea excedente. Totuşi cheltuelile erau aşa de formidabile, mai cu samă cu ocazia războiului Ruso-Japonez, încît dacă Witte nu reuşea să consolideze datoria flotantă şi să contracteze una nouă in 1906 înaintea deschiderii Dumei, cu greu ar fi făcut faţă ţarismul nobilo-biurocratic rusesc, revoluţiei de atunci.

Sursa principală a bugetului statului rusesc era monopolul alcoolului, care dădea aproximativ 1 miliard venit net anual din exploatarea beţiei formidabile a poporului.

Aceşti factori au făcut posibilă dăinuirea Imperiului rusesc, cu toată starea internă descrisă. Dar tocmai din cauză că absolutismul a dăinuit peste măsură de mult, explozia produsă a fost aşa de formidabilă şi a arătat o descompunere aşa de profundă.

Dr. P. Cazacu

Prin buget se întreţinea biurocraţia; toate felurile de poliţii şi armată, care menţineau ordinea. Prin buget se făcea coruperea şi provocarea.

Starea de asediu în mod legal trebuia să se declare numai temporar, de fapt această stare se prelungea aşa de mult, încît devenise permanentă în toată Rusia.

Cenzura preventivă era legiferată în Rusia în mod normal. In unele momente era excesivă, în altele slăbea aşa de mult, încît făcea impresia că nu există, cum de fapt n'a existat în anii 1905—6. Totuşi, şi publiciştii se învăţase să scrie aşa încît scrisul lor să fie admis de cenzură, şi cetitorul să-l înţeleagă.

Oştile fără noroc... *

Între mamă şi fată s'a săpat de 'ndată, neînţelegerea. Adîncă. Ele însele nu-şi dăduseră sama cît erau de străine. Cu uimire mama îşi auzea glasul care spunea fără să mai întrebe şi gîndul:

— Vrăjmaşă! E vrăjmaşă! Cum de am crescut un şarpe la sîn?

Apoi cu tărie, ca apucată de alte puteri, în bătătură, menind cu un braţ spre zare, fără să ţie socoteală de vecini:

— Nuţo!... De aia, maică, te-am purtat eu nouă luni în pîntece, te-am adormit numai pe sîni şi cu alt lapte n'am vrut să-ţi argăsesc guriţa ta? Nuţo! Şarpe ce mi-ai fost tu, şarpe! Floare de măsălariţă otrăvită. Nuţo!...

Fata, cu un testemel roşu peste şuviţele aurii, înelate la tîmple de cu sara, cu o bluză subţire pe umeri, abia coperindu-i zăpada proaspătă a grumajilor, din geamul deschis dinspre curte, unde-şi strîngea de drum dichisele, borcănaşele şi cărţile poştale ilustrate, arunca femeii tremurînde priviri de mînie şi ruşine, îngheţate.

Cerul care se tira — sare amestecată cu noroiu — deasupra gării afumate, a garajelor pătate de păcură, a mahalalei desfundate, voia să cuprindă parcă, din mijlocul curţii, şi pe femeia descumpănită. Dar Riţa, cea cu ochii de cicoare neplînsă, o ducea, mai mică şi ruşinată de zarvă, pe maică-sa în tindă, vrînd s'o îmbune.

Vrajba, în ajunul plecării, pornise dela un chip din părete — femee desţolită — şi care n'avea ce căta la Răcari unde se'napoia neamul cel pedepsit de necredinţa lui în puterile ţarinei, şi pocăit Nuţa făcuse chipul din părete sul. Furioasă apoi, l-a rupt bucăţele. Adouazi, cearta s'a luat dela căruţă. Fata nu voia să iasă din curte în văzul mahalalei, cu Riţa şi

* Fragment inedit din *Domnişoara din str. Neptun*.

maică-sa cocoţate — precum li se spusese că veniseră întâiu în oraş — sus, pe cîteva boarfe. De cu ziuă, Gheorghe camionerul deschisese amîndouă porţile şi învîrtise'n curte cei doi cai deşelaţi. Dase apoi chiot, de parcă venise la încărcat de cartofi sau de colaci de sîrmă. Nuţa în noaptea aceia abia dormise, aşteptase dimineaţa plecării ca pe un prilej de scoatere din nou în văzul lumii a fiinţei ei, sortite unor aventuri puţin obişnuite. De aceia se şi culcase cu coadele în basma bine înodată pe fruntea-i mică, pregătind şi o batistă de mătasă *bleu*, dacă s'ar fi simţit cumva îndemnată de inima ei tremurătoare să plîngă niţeluş, cu toată familia, în clipa plecării. Glasul cărăuşului despică în două inima Nuţei: se învîrti deodată în cămăruţa ei golită de podoabe, în vîrful pantofilor; apoi se îndoi din genunchi ca să privească mai bine în curte. Cînd înţelese limpede, deschise geamul şi alungă mînioasă şi aproape cu ocări pe Gheorghe. Uluit, omul rămase cu biciul aruncat după gît, coderia pe piept, groasă, şi gura căscată, ştirbă. Cum avea gura strînsă de frig, parcă fluera. Cărăuşul se repezi pe poartă, biciuind caii, afară. Mama şi Riţa eşiră în prag. Dar omul care ştia cine e stăpîn în casă nu mai vru să se'ntoarcă, ci plecă chiuind şi opri la cîrciuma din colţ.

Riţa dete fuga şi veni, după spusa gagăi, cu Nae, birjarul de lux, care avea grajdul în uliţa din dos. Trăsura, mare cît o corabie, se legănă pe arcuri ca pe valuri şi intră în curte, mlădioasă şi fără sgomot, abea însemnînd urmele roţilor subţiri.

Mai putea alege, în clipa aceia, mama, durerea de a fi zămislit un copil străin şi hain, de spaima destinului care o ridica, după ştiinţa lui tainică şi neîntoarsă, şi o purta din nou pe drumuri? Ea căzu fără puteri pe pragul căscioarei, îl sărută ca pe o moaşte, îl şterse cu o şuviţă din părul ei şi lacrimile din ochi, în acea deplinătate a durerii, care nu se mai alege din fericire, nu mai curseră afară — curseră înăuntru...

Riţa cără cutiile albe ale gagăi. Banii, Nuţa şi-i pusese dela căpătâiul ei, între sîni. Scîndurile paturilor, cîteva rame şi un gardirob fuseseră vîndute subşefului dela depozitul gării. Subşeful nu se mai arăta şi fetele erau acum zorite să plece, fără să ştie de ce anume. Nuţa, în trăsură, îşi aşeza cutele rochiei jos, pe lîngă haina de blană scumpă. Scoicile trandafirii ale urechilor mici, în vălul străveziu de mătasă care-i cuprindea capul, îngheţaseră, cele dintâiu. Riţa se urcase pe capră şi se învelise în şuba veche a lui tătîne-său, ţăranul care muşcase ţărîna din faţa Severinului.

— Ia vezi Riţo mico, ce-o mai fi robotind mama prin casă de nu vine? se supără Nuţa.

Şi, de nerăbdare, scobori şi intră singură'n casă.

Aci, de-o grindă, cu un testemel răsucit, găsi femeia spînzurată.

Uitaseră cu toţii că pe-aci, prin cămări, se jucase, ţipase şi înflorise într'o mică primăvară de viaţă, Ionică băiatul. Mama

nu uitase. Și cum pe cele două maluri înalte ale destinului nu se poate merge deodată, ea se aruncase în prăpastia morții — precum se cuvine. O scoaseră mai mult moartă în curte și vecinele — prevestite de Rița gîfîind speriată, o ajutară să se urce în trăsură, o mîngîiară și plînseră cu toatele, umplîndu-și fețele și șorțurile de lacrimi, fiecare pentru altă pricină.

Trăsura trecu de șinele drumului de fer, apucă pe o stradă lăturalnică, de unde orașul coboară spre albia unui rîu demult secat, de se văd numai podețele aruncate pe nisip, și eși din oraș, pe bariera cu mori. Cît scoborîră printre cele două perdele de plopi bătrîni, cu vîrfurile până'n cerul ca o apă la fel de murdară, toți tăcură. La o cotitură după ce trecură de fîntîna Obedeanului, zările se deschiseră din toate părțile și ei intrară în aerul mai rece, ca într'o apă nevăzută. Grădinăriile rămăseseră în urmă — femeia cerceta cu ochii și nu găsea locul unde rămăseseră peste noapte în ajunul intrării lui Păun Oproiu, cu seminția lui, în oraș. Locul anume nu-l ghicea, dar i se părea că recunoaște totul în jur — sau poate numai pentrucă erau locuri de țară, între care văzuse întâiu cerul. I se păru că fîntîna cu trei izvoare pe care o lăsară în urmă, fu întunericul în care omul ei pierise *atunci* cu boii de căpestre să-i adape, de rămăsese singurică în vîrful carului cu Rița la sîn și Nuța adormită alături, și cu focul de coceni jos, aproape subt car. Ionică nu era. (Și gîndi la Ionică, senină). Ionică trebuia să vie mai tîrziu pe lume. Ionică — of! inimă nebună! — a venit și a pierit iar, ca o lumină care se aprinde undeva, noaptea, departe, floare vie cine știe la ce căpătâiu de vis și care se stinge după frunzișuri în negură pesemne, cînd faci cîțiva pași pe drumul tău. Floarea de foc rămîne locului; ea n'a pierit — ea a rămas acolo, priveghe. Am pierit însă noi, cei care umblăm pe drum... Și i se părea că pe Ionică l-a lăsat acolo, viu, la locul lui, limbă de foc unde s'a ridicat întâiu, și că *ea* doar e moartă și pierdută în negurile pribegiei.

Apoi își luă sama și grăi cu glas tare Nuței, care tremura de frig în fundul trăsurii, că nu se mai cunoaște locul unde poposiseră în ajunul intrării lor dintâiu în oraș și că Ionică, pentru totdeauna și cu adevărat, a murit. Fata nu'nțelese legătura dintre cuvintele măsii, și răspunse doar:

— Da.

Rița, cînd începură să tropăe copitele cailor, la pas, pe podul de scînduri nouă al Jiului — podul vechiu fusese distrus de armatele în retragere — întoarse capul și grăi, abia mișcînd din buzele țapene și învinețite de ger, către Nuța:

— Gagă, să-ți dau șuba; ici pe capră nu e atît de frig — numai la gură.

Lăsară în urmă cîteva crîciumi pustii, pe marginea drumului înghețat și după două ceasuri amorțite, Rița vesti bucuroasă:

— Conacul!

Ca și cum în culmea de unde încep dealurile era conacul

lor și nu conacul Filipescului. Șerbii se înapoiau — pe roți moi, dar se înapoiau! Dezertase Păun Oproiu din curtea și din condica Filipescului, dar ai lui Păun Oproiu se înapoiau, aduși de un destin pe care nici o putere pe lumea asta, nici puterea duhului nebunesc, nu-l poate înșela! Timpul e doar avutul lui — poate că e însuși timpul! Se'ntorc acum cei care plecaseră, sînt abia cîțiva ani de atunci. S'ar fi putut să nu se'ntoarcă, dar neam de neamul lor, poate până la a șaptea spiță, condicile Filipescului le ținea numele inscris în catastife — căci erau așteptați!... Iar brazdele, fără încetare, se trăgeau pururea ca șerpii din culmea conacului până, cu buzele negre, la apele sărace ale Jiului!...

— Of! De ce am plecat?

Nimeni nu auzea cuvintele care se ridicau, se răsuceau și se prăvăleau cu vuet în sufletul femeii. Rița aștepta bucuroasă prilejul să fie iar harnică. Nuța zgribulită, sigură de destinul ei, aștepta doar — fără să știe unde sau cum — focul bun care s'o desmorțească și să-și simtă iar ca o dulce reînviere și desmerdare prelungă, trupul. Numai femeia, chinuită de gîndul ei, nu știa cui să ceară iertare pentru greșala de a se fi luat după un lovit cu leuca, pornit să întoarcă lumea cu umărul. Și nu ride nimeni acum de ei. Nimeni Nu-i pedepsește nimeni — decît poate numai în inima ei neliniștită. Și ca o mărturie neștearsă a lumii străine din care fugiseră, sta alături, luminînd din toate fețele tăiate, piatră scumpă a mahalalei Neptunului, Nuța, trandafirie în cămășuță de mătasă — mătasă peste mătasă — sfărîmînd între măselele ei mici, bomboane tari!

Caii urcau acum costișa. Se apropiau de conac... Oastea biruită a lui Păun Oproiu închina steagurile. Oaste fără noroc — dela început ursită pieirii.

În dreptul conacului, femeia își trase peste față marama toată. Pustiul era însuși sufletul ei. Nuța ridică, dimpotrivă, capul și privi ca o stăpînă, peste chioșc, peste pătule, peste balcoanele cu tulpinele agățătoarelor uscate și înroșite de cu toamnă. Un feldwebel care tocmai eșea din curte călare pe un armăsar alb, o salută — și se dete în lături, în dreptul podețului. Crezuse că e domnița locului așteptată să vie să-și ia moșia în stăpînire.

Dar trăsura trecu mai departe...

În satul ei, Nuța făcu furori.

Fetele o priveau dedeparte, cu mînile la gură, iar flăcăii o măsurau cu un dispreț șiret.

Era străină.

Prietinia pe care o legă îndată cu domnișoara învățătoare, fu de scurtă durată. Învățătoarea era scundă și slabă, iar amantul dumneaei, feldwebelul care avea poliția plășii, pare a fi făcut prea multe politeți „orășencei". Învățătoarea crezu că legătura se și făcuse subt plopii Filipescului care învăluiau cu

îmbrățișarea lor înaltă, conacul, și din rariștea cărora Nuța, într'un amurg, venea visătoare, cu genele aproape îmbinate...

Nuța fu de-atunci de tot singură.

Ea înțelese. Nu! Pentru ea, la țară, era un chin și o batjocură. Ea avea nevoe de mișcare, de viață, de intrigă. Pe urmă, îndeletnicirea dela țară, atît de grea, ar fi putut-o îndeplini vreodată? Ea se minuna privind la țărăncile cu picioarele groase, cum ar fi trebuit să fie și ea, umblînd pe mijlocul drumului, fără nici o idee în figură.

Bunicii îi vorbeau cu sfiiciune: n'o simțeau de-ai lor...

Nuța înțelese că era o ființă nouă în seminția lor, seminția rămasă aceiași de atîtea veacuri!..

Domnița la conac n'a mai venit. Iar doamna mare a murit în iatacul ei, în care zăcuse de cînd cu pornirea războiului; ceruse feldwebelului s'o îngroape între plopi, de unde nu departe e o surpătură de deal, cașicum ar trebui să înceapă marea: începe doar marea de azur a văzduhului cu—în zare—linia sclipitoare în patu-i de aur, a Jiului.

Doamna-mare a murit la vreme.

Moșia, după comanda stăpînirii străine, încăpea pe mîna țăranilor: lua fiecare pămînt, cît putea munci. Răcarenii rîdeau fără crezămînt: cine știe ce nouă înșelăciune. Și oftau, în așteptarea vremii celei bune cînd vor plăti iar din greu, și pe deasupra învoelii, pămîntul. Dar cînd sămînța veni la curte și oamenii o plătiră cu bani, cînd vre-o doi, mai proști, eșiră cu plugurile; pîlcuri-pîlcuri, oamenii porniră apoi pe moșia Filipescului, să și-o împartă. Un fost primar scrise, în mijlocul ariei, oamenii în condica veche de gloabă a satului.

Femeia lui Păun Oproiu se duse și ea, cu fetele în urmă, la arie—să vadă.

Era pe la toacă. Pe locul pe care-l muncise altădată Păun, mîna boii un băetan care se însurase chiar în iarna aceia. Cîmpul era gol. Petece negre de brazde răsturnate pe alocuri. Apoi, ca mistuit de dihania neagră, pieriră și petele albe: boii și țăranul.

Rița și Nuța se'ntoarseră la Curte.

Femeia singură, vrăjmașă parcă sieși, nu voi să se clintească din arie. Sta acolo înfiptă, cu picioarele degerate, stîlp de hotar. Aștepta, nu știa de unde, dreptul omului mort în războiu,—drept mai tare decît necredința lui: fugarul!... O băteau vînturile, cu săgețile ascuțite în munții din apus. Carnea femeii era arsă de frig. Și nu se clintea. Era ispășirea ei, din voia ei—pentru păcatul cel mare. Ar fi îngenunchiat și nu putea îndoi genunchii. S'ar fi culcat cu fața în pămîntul cald și răscolit, s'o erte el, să-i erte el, îndurătorul, pe toți: pe ea, pe Păun, care doarme sub Severin, cu fața în jos, încoace, spre culmea asta, fetele ei—ursite, poate, să rămîie slugi de curte și de trup la urmașii rizători și luminați ai Filipescului celui șchiop.

In fund soarele printr'o despicătură lungă, deasupra liniei chinuite a munților, scapă: o uriașă lacrimă de sînge, dincolo de munți. Toată zarea e mînjită.

Femeia simte cum împietrește: picioarele, genunchii uscați, pîntecele sterp, sînii storși, gîtul, funii și noduri—de n'au mai rămas decît ochii care, arși, nu pot plînge. Se stinge o seminție de oameni. Stinge s'or și celelalte seminții;—ce preț mai are, cînd același e sfîrșitul, un veac?.. Incet-încet, vor trece toți în jurul conacului, să îngrașe cu creerii, inima și măruntaele lor, rădăcinile copacilor pitici și florilor boerești—pentru desfătarea neîntreruptă a cine știe căror ochi de domni și domnițe. Căci de bună seamă e soarta pămîntului întreg, care apune acum și a țarinei acesteia pe care se mai tîrăsc flămînde abia cîteva ființe fără minte, ca să se alunge apoi, în veac fără sfîrșit, șuerătoare și pustii, sufletele sterpe ale vînturilor.

F. Aderca

De anul nou

Prin tîrgul mohorît şi 'ntunecat
Prin care-aş vrea să trec descoperit,
De parcă 'n orice casă-ar fi murit
Un cunoscut pe care l-am uitat,—

Trec oamenii în zdrenţe colorate,
In măşti cu barbă şi cu nasul mare,
C'o veselie-aşa umilitoare,
Cu jocuri de paiaţe desmăţate.

E parcă-o panoramă cu-o gorilă
Ce umblă pretutindeni astăsară.
E-o bucurie tragică, vulgară,
De parcă-mi vine ca să plîng de milă.

Trec oameni în sumane şi opinci
Pocnind din bici şi chiuind pe străzi.
Tăcerea stă ascunsă prin ogrăzi...

Şi cîntă, ah, iar cîntă catirinci.

Aud deodată satu 'ntreg vuind
Pe-o noapte albă, scînteind sub lună,
Şi-un cer ce parcă şi acum răsună.
Spre sat vin sănii pline, scîrţîind.

Pluteşte-un abur străveziu pe vale,
Şi cerul s'a deschis, şi-i luminat,
Şi-i o minune albă peste sat,
Şi-i cîmpul tot ca îmbrăcat în zale.

Se fac în aer flori de mărgărint,
Prin linişte vibrează 'ntregul cer,
Şi fulgii albi ce cad domol din ger
S'aud ca nişte clopoţei de-argint.

Auzi apoi de 'ncepi a asculta,
Un clopoţel cu sunet cristalin,
Ca la o sanie ce-ar sta puţin
Şi-apoi din ce în ce s'ar depărta.

Copiii ce-au înconjurat fereasta
Tot mişcă negre umbrele pe geam,
Şi braţe scuturate ca un ram
Cu sunete 'ncărcat în noaptea asta.

Stau înăuntru oamenii la masă
Şi-atunci cînd alţii vin la cercevele,
Se dă în lături colţul la perdele
Şi cineva se uită fix din casă.

La curte vine omul din ogradă,
Mascat, să nu-l cunoască nici stăpînii,
Și ură rar așa cum știu bătrînii,
Și stă ascuns ca nimeni să nu-l vadă.

Prin liniștea ca un pîrău prin văi
Se depărtează larma mai tîrziu,
Și până 'n zori cînd ceru'i străveziu,
S'aud lătrînd departe cînii răi.

Așa-i acum pe undeva 'ntr'un sat,
C'un preot gospodar la care vre-un
Băet venit acasă de Crăciun
Trăește ceasu-acesta minunat.

Pe-aici, cîntînd, trec oameni în opinci,
Și-i trist așa cum e la panoramă.
— Să mergem iar la noi acasă, mamă,
C'aici tot cîntă, cîntă, catirinci.

Demostene Botez

Comisarul băilor

În domnia lui Mihaiu Sturdza trăia în orașul Piatra un boieranaș numit Gavril Axinte, care era sameșul ținutului încă din vremea Eteriei. Pentru acei care nu sînt în curent cu organizația noastră din trecut, voiu lămuri că sameșul era, în erarhia administrativă, un funcționar, avînd rang îndată după ispravnic, pe care îl înlocuia la prilej de absență a acestuia și mai îndeplinea, pe lîngă însărcinările de director al isprăvniciei, și acele ale administratorului financiar de astăzi.

Pe la 1840, Gavril Axinte era un bătrîn care se apropia de șaptezeci de ani, barbat cinstit și pașnic, binevăzut de toți boierii cei mari, primitor, ținînd casă și masă deschisă, căci era om cu dare de mînă, dar mai ales avea cinstea să fie soțul cucoanei Profiriței și, ca urmare a acestei însușiri, trecea drept barbatul cel mai împodobit cu coarne din întreaga Moldovă.

Căci, precum recunoșteau într'un glas toți acei care avusese plăcerea s'o privească, cucoana Profira era femeia cea mai frumoasă din întreaga țărișoară care s'întinde între munți și Prut, mai ales atunci atît de bogată în femei și în fete frumoase. Și, pe lîngă strălucitoarea-i frumusețǎ la față și la trup, mai era înzestrată cu o neobișnuită milă și bunătate de inimă, care o făcea să fie totdeauna gata să aline suferințile altora, mai ales acele aprinse în inimile barbaților vrednici de acest nume de farmecile persoanei sale. Și prea puțini erau acei ramași neatinși după ce dăduse ochi cu ea.

Sameșul Gavril se căsătorise după ce dăduse la spate cinci duzini bine împlinite de ani, pentru a o scăpa de sărăcia în care o lasase moartea părinților și în nădejde că Dumnezeu și Maica Preacurată îl vor ajuta să capete din ea un copil, os din osul lui, căruia să-i lese casele din Piatra, moșioara de pe Topolnița precum și săcușorii plini de galbanași zimți și fără bortă, adunați în lada ferecată din tainiță.

Lumea, care precum se știe este rea, admitea totuși că cel dintâiu copil, o fată, bucățică ruptă din cucoana Profirița, a fost intr'adevăr datorită ajutorului dat sameșului Gavril de Puterile de Sus; dar, după dînsa, frumoasa sămeșoae a urmat să hărăzească, în fiecare an, soțului uimit, cîte un nou moștenitor al averii și al numelui său. După al patrulea, sameșul, știind bine că întru nimica nu contribuise la venirea lui pe lume, bănui că această ploaie de vlastari ar putea să fie datorită nu Puterilor de Sus, ci mai degrabă celor de jos de tot, din fundul iadului, vr'o unui duh în legătură cu Necuratul. Și el se hotărî să protesteze împotriva amestecului acestuia în căsnicia lui.

Indată după a cincea ușurare fericită, a sămeșoaei, s'a dus în ietacul ei, s'a așazat pe pat, a sărutat-o, apoi, cu un glas pe care se silia să-l facă aspru, a zis cucoanei Profiriței, deosebit de frumoasă în acel moment, cu fața ei palidă, încadrată de îmbielșugatul și strălucitorul păr auriu împrăștiet pe perină:

— Soro, da' de aieste de acuma să nu se mai întîmple!

La care cuvinte, sămeșoaea, drept răspuns, s'a mulțămit să ridice privirea frumoșilor ochi verzi spre bagdadie, cașicum ar voi să zică:

— Dacă așa voiește ceriul!

Și frumoasa și buna femeie a urmat să îmbogățască familia Axinte cu cîte un nou vlastar în fiecare an și, la fiecare naștere, să audă pe bătrînul ei soț rostind aceiași dorință, cu același rezultat. Această activitate a frumoasei sămeșoae a încetat numai după ce a trecut cu un copil peste duzină. Și toți erau frumoși, toți samanau mamei, toți aveau părul ei balan auriu, pielea ei de o strălucitoare albeață și rumînă, trăsăturile ei gingașe. Iar părinții acestei număroase prăsile erau barbații cei mai de samă din Moldova de atunci: oameni de stat, literați, boieri cu nume strălucite și chiar, după cît povestiau contemporani în măsură să fie bine informați, fețe domnești.

La 1858 nu mai trăiau nici sameșul nici sămeșoaea. Aceasta murise și ea cîțiva ani în urma barbatu-său și avuse vreme, în cei cițiva ani de văduvie, să irosască aproape toată bunicica avere lasată de Gavril Axinte.

In vara acelui an, fiind copil de cinci ani încă neîmpliniți, mă aflam cu părinții la băile Slănicului pentru un sezon de două luni. Aici se adunase mai multă boierime decît de obiceiu, căci, din pricina evenimentelor politice (viitorul țărilor romîne fiind atunci în joc), nu plecase aproape nimene în străinatate. Printre acei musafiri ai băilor țin bine minte că era Cuza, cu care eram prieten la cataramă, căci îi erau dragi copiii, îi plăcea să se joace cu dînșii și să se facă iubit de ei prin feliu de feliu de glume și de ghidușii. Mai erau la băi multe rude și prieteni de ai noștri.

Imi mai aduc foarte bine aminte de comisarul băilor, un băietan de vr'o optsprezece ani, mai mult mic la stat, cu musteața deabea mijindă, cu obrazul înflorit, îmbracat în uniformă

militărească: mondir albastru cu guler roșu și, pe piept, cu largi reversuri de același coloare, pantaloni tot albaștri cu vipușcă roșie, încins cu o uriașă sabie de cavalerie rusască, avînd un mîner gros și lat, aparat de o gardă cît o cușcă, pinteni la călcăie și șapcă albastră, cu bandă largă roșie și cozoroc de piele de glanț. Parcă-l văd cu ochii, după trecere de șăsăzeci și patru de ani! Lumea îi zicea Stan Axinte și tare frumos găsiam că sună acest nume, tare găsiam îmbrăcămintea lui frumoasă și nu știu ce ași fi dat să port și eu una la feliu și, mai ales, să fiu încins cu o sabie *adevarată*. Mult mai pe urmă aflat-am că Stan Axinte era fiul frumoasei sămeșoae Profirița, cu cine.... nu se știa bine. Cum obținuse el postul ce-l ocupa, n'am putut afla nici până astăzi.

Mai venise atunci la Slănic un teatru (nu-mi dădeam samă atunci ce era un asemene lucru, presupuneam numai că trebuie să fie o mare drăcie), iar cu acel teatru venise și niște oameni: barbați și femei, cărora li se zicea *actiori* și *actiorițe*. Printre aceste de pe urmă era una, mai mult micuță, bălăioară, care îmi plăcea foarte mult. Mai știam că acei *actiori* și *actiorițe* făceau parte din trupa lui Millu și, iarna, jucau la teatru din Ieși.

Trebue să mai trăiască mulți oameni care au fost la Slănic pe cînd, odată sau de două ori pe săptămînă, se „aprindea cîte un brad" de către administrația băilor pentru distracția musafirilor. Se aducea un trunchiu de brad întreg, lung de mai mulți stînjăni, curățit de crăci și de cetină și se împlînta în mijlocul spațiului liber de formă iregulară care se întindea între deosebitele șiruri de locuințe ale musafirilor. Pe acest trunchiu se lega nu numai cetina curățită de pe acel brad, dar și multă altă cetină, luată de pe alți brazi, alcătuindu-se astfeliu o adevărată piramidă de cetină căreia, după căderea nopții, i se dădea foc. Cetina aprinsă slobozea miriade de scîntei, dînd spectatorilor iluzia unui foc de artifiții.

Intr'o dupăamiază, Cuza a venit la noi și a stat mai multă vreme de vorbă cu tata și cu mama. Cînd a plecat, m'am luat după dînsul și am mers cu el spre locuința lui. Trecînd pe lîngă coliba de cetină în care se adăpostiau muzicanții pe vreme de ploaie, care colibă nu mai fusese prefăcută dela începutul sezonului, Cuza a exclamat:

— Ce administrație calicoasă! Are mii de fălci de codru la îndămînă și nu preface coliba asta! In loc să înveselească ochii cu verdeață totdeauna reinoită, ne silește să privim cetina asta arsă de soare care acuma s'o făcut roșie! Cum nu se găsește cineva ca să-i dee foc!

— Să-i dăm noi foc! răspuns-am eu. Ai chibrituri?

— Ba nu am, răspuns-a el. Dealtmintrelea ar fi mai bine să ardă sara, ca un feliu de brad mai mic.

— Dar, adause el, uitîndu-se în ochii mei, de ce n'ai aprinde-o tu, astă sară? Și privirea lui șagalnică și malițioasă, dar bună, parcă-mi poruncia să dau foc colibei în acea sară.

— Tata vra numaidecit să mă culc îndată cum se face noapte.

— Şi parcă tu nu-ştii să scăpi de culcare la căzutul nopţii. De cîte ori n'o venit la mine, după căderea nopţii, mama Marghioala ca să întrebe dacă nu te-am văzut.

Şi văzînd că stau pe gînduri, a urmat:

— Dar pentru aşa treabă, ar trebui un băet mai desgheţat, care nu se teme de nimică, cum îi Neculai Măicămescu.

Neculai Măicămescu era fiul unui musafir venit dela Rimnicul Sarat sau dela Focşani, şi un mare inamic personal al meu. Cuza cunoştea prea bine această împrejurare, căci nu odată ne despărţise după ce tot el ne făcuse să ne încăierăm. Ideia ca duşmanul meu să facă o ispravă pe care eu nu îndrăzniam s'o fac m'a turbat. Uitîndu-mă drept în ochii lui i-am răspuns:

— Să nu cumva să spui tu ceva lui Neculai Măicămescu. Am să-ţi arăt desară că nici mie nu mi-i frică.

— Atunci oiu zice că eşti un voinic, răspuns-a el plecindu-se ca să mă bată pe umăr, iar ochii lui rîdeau şi se uitau la mine cu un haz amestecat cu afecţiune.

Pentru a săvîrşi fapta ce mi-o sugerase viitorul Domn al Principatelor surori, am întrebuinţat şiretenia unui Mohican pe cararea războiului. De cu vreme am furat o cutie de chibrituri, aproape plină, lasată pe masă de sofragiu pentru a alerga la chiemarea tatei care bătea în palme; iar cînd surorile mele se duceau la culcare, eu am pierit din ochii serdăresei Marghioala Neculau, manca mamei, căreia îi incumba greaua sarcină să mă păzască, ascunzîndu-mă subt tălpile şandramalei lipite de locuinţa noastră, care slujia de sală de bal. Am auzit în curînd, din acea ascunzătoare, pe biata serdăreasă chiemîndu-mă pe nume, cu glas cind duios cînd supărat, dar bineînţeles că nu m'am mişcat.

Indată ce a înoptat bine, am ieşit de unde mă ascunsesem şi, prin încunjurări dibace, am ajuns în dosul colibei muzicanţilor. Acolo, fără a pierde vreme am aprins un chibrit şi l-am apropiet în două locuri de cetina uscată: focul a pîlpîit îndată. Am alergat în faţa colibei ca să dau foc şi acolo, dar abie am ajuns lîngă intrare, cînd am auzit un ţipet de spaimă sfişietor şi din colibă a ieşit, fugind şi ţipînd, actriţa bălăioară care îmi plăcea şi, după dînsa, domnul comisar, cu sabie cu tot. Amîndoi au apucat-o la vale cît îi ţineau picioarele şi parc'ar fi fost goniţi de o haită de lupi flămînzi.

Foarte satisfăcut de isprava mea, căci coliba ardea cît se poate de frumos, slobozind o ploaie de scîntei, m'am îndreptat spre casă îndată ce focul a dat sămne că este pe cale să se stingă. Dar serdăreasa dăduse de mult alarma şi mama trimesese slugile să mă caute în toate direcţiile; una din ele m'a şi întîlnit. Indată ajuns acasă, tata m'a luat la cercetare şi cel dintăiu cuvînt ce mi-a spus, a fost:

— Magariule, tu ai dat foc colibei muzicanţilor?

In zadar luat-am aere inocente şi încercatu-m'am să tăgăduiesc cu sfruntare, cutia de chibrituri ce avusem nesocotinţa să n'o lepăd din mînă, m'a pierdut. Convins de neascultare, de furt, de dare de foc şi de minciună, am avut îndată parte de o certare pe cît de meritată pe atît de usturătoare.

Adouzi însă, îndată ce am putut scapa de acasă, am alergat la Cuza. L-am găsit, ca de obiceiu la acel ceas, în cerdac, cu pistolul Flaubert în mînă, trăgînd, cînd într'o vrabie, cînd în zmăul vr'unui băiet, cînd pîndind pe cumnatu-său, Lambrino, pentru a mai face o borţă în cortelul lui verde, şi aşa ciuruit de cele trase în zilele precedente. Precum se ştie, Cuza era un trăgător cu pistolul neintrecut, al cărui gloante mai niciodată nu rătăcea.

Cum m'a văzut, a pus pistolul pe masa din cerdac, s'a plecat, m'a luat de subsuori, m'a ridicat în sus, m'a sărutat, apoi ridicîndu-mă cît a putut de sus, de trei ori, a strigat:

— Ura! Iaca voinicul! Romîn verde ca stejarul! Să trăieşti şi să fii tot aşa de viteaz!

— Da, zis-am eu, tu strigi acuma ura, dar fiindcă te-am ascultat tata m'o bătut asară.

— Te-o bătut tata? Asta-i batae de care să fii mîndru, că doară-i pentru vitejie. Ai să fii un oştean vrednic! Iaca, am să-ţi dau o păreche de epolete pe care le vei purta cînd îi fi ofiţer.

Şi, intrînd în odaie, a ieşit îndată cu o păreche de epolete în mîni. Bucuria şi mîndria mea n'au fost mici în ziua ceia. Am scos sufletul serdăresei şi Anicăi pentruca, cu mare greu, dată fiind disproporţiunea dintre dimensiunea lor şi acea a umerilor mele, să le fixeze pe mine.

Mulţi ani pastratu-le-am, cu toată duşmănia ce domnia în casă împotriva guvernului şi a sistemului cuzist,—ca o amintire dela un prieten de care eu tot îmi aduceam aminte cu drag. Au dispărut din casă pe cînd îmi pregătiam bacalaureatul la Toulouse.

Dar să mă întorc la povestirea mea şi la Stan Axinte.

Imi aduc aminte cum, într'o dimineaţă, Anica, camerista mamei, a intrat spăriată în odaia unde serdăreasa privighia îmbrăcămintea mea şi a surorilor mele şi a povestit că *actiorul* Mateiu Cristeiu a fost găsit mort, cu beregata tăietă şi cu briciul strîns încă de mîna lui.

In sfîrşit, îmi aduc încă aminte cum, cu cîteva zile mai tîrziu, scoborîndu-mă de pe cerdacul locuinţii noastre, am auzit, în sala de bal ale cărei uşi erau deschise, sgomot de palme răsunătoare. Aruncîndu-mi privirile într'acolo am văzut lume adunată şi pe Mihaiu Chicoş, un prieten al tatei şi mai ales al lui Cuza, barbat nalt şi zdravăn cît un munte, aplicînd comisarului băilor o serie de palme, lovind cînd în obrazul drept cînd în acel stîng. La fiecare palmă comisarul şovăia pe picioare şi nesmintit ar fi căzut jos, dacă altă palmă, aplicată cu aceiaşi putere, pe obrazul din partea în care era să cadă, nu l-ar fi împins spre partea opusă. Şi palmele erau însoţite de mustrări din

care n'am putut prinde decît cuvintele: *Ticălosule! Talhariule!* Cînd în sfîrşit Mihaiu Chicoş a contenit să pălmuiască pe domnul comisar, l-a apucat de ceafă, l-a întors cu faţa spre ieşire; apoi, dînd o groaznică lovitură de picior în părţile cele mai cărnoase ale poliţistului, l-a făcut să zboare peste pragul uşii, departe de cele două trepte, pe pajişte, chiar lîngă mine. Fireşte că m'am grăbit să mă'ntorc acasă şi să raportez mamei cele la care fusesem martur, s'o întreb pentru ce Chicoş pedepsise în chip atît de grozav pe domnul comisar şi cum se făcea că acesta, avînd sabie la şold, se lăsase să fie pălmuit de un om care nu avea sabie. Mama, care avea oroare de orice brutalitate, îmi răspunse că comisarul era într'adevăr un ticălos şi un talhariu, dar că Chicoş foarte rău a făcut să-l bată.

Numai mulţi ani după acea întîmplare aflat-am atît pricina pălmuirii comisarului cît şi amăruntele genealogice asupra părinţilor săi, date de mine mai sus.

Una din actriţele trupei venită să dee reprezentaţii la băi, anume bălăioara care se găsia împreună cu Stan Axinte în coliba muzicanţilor aprinsă de mine, era soţia legiuită a unui actor care, înainte de a îmbrăţoşa cariera teatrului, fusese *camardinerul* lui Mihaiu Chicoş, al cărui serviciu îl părăsise atras de o vocaţiune irezistibilă pentru scenă. Mateiu Cristeiu era băiet deştept, cu ştiinţă de carte, pe care părinţii, oameni de casă ai Chicoşeştilor, îl făcuse să intre în slujba lui Mihaiu în nădejdea că, peste cîţiva ani, acesta, pentru a răsplăti slujba credincioasă a tînărului, îl va baga în vr'o slujbuşoară bună în care „s'a putea face om". Această procedare era lucru foarte uzitat pe atunci în ţară şi nu mic este numărul foştilor *camardineri, sofragii, vataji de ogradă* şi mai ales *vechili* pe care, în urma favoarei ce au ştiut s'o cîştige dela acei pe care i-au slujit, i-am văzut mai pe urmă ocupînd posturi însamnate atît civile cît şi militare, ajungînd senatori, deputaţi şi chiar mai mult. Fără îndoială că Mihaiu Chicoş şi el, după un şir de ani, ar fi *pricopsit* pe camardinerul lui cu vr'o slujbă, căci Mateiu era cuminte şi credincios, dar tînărul voind numaidecît să îmbrăţoşeze cariera teatrală, stăpînul lui, bun prieten cu Mateiu Millu, a recomandat acestuia pe Mateiu în mod cu totul special şi călduros. Tînărul fiind înzestrat cu un talent incontestabil, a ajuns îndată să fie cu deosebire bine văzut de directorul său care în curînd i-a încredinţat roluri de samă, jucate de el spre deplina satisfacere a direcţiunii şi a publicului.

Din nenorocire, el a fost cuprins de o dragoste nebună pentru una din camaradele lui, Tiţa Antonovici, bălăioara despre care am vorbit mai sus, care, dacă la faţă şi la trup era foarte plăcută la privit, în schimb nu avea nici umbră de talent. Apoi mai era înzestrată cu o fire egoistă şi lacomă, cu o inimă seacă precum şi cu moravurile cele mai deplorabile. Mateiu Millu, cu toată bunatatea şi indulgenţa lui, ar fi congediat-o de mult, dar ea avea grijă să fie totdeauna în legături de dragoste cu unul din actorii cei buni, indispensabil lui Millu şi care făcea din menţinerea amantei sale în trupă o condiţie a rămînerii lui într'însa. La urmă se dăduse în dragoste cu Mateiu Cristeiu, nu fiindcă îl iubea (ea nu iubise pe nici unul din foştii ei amanţi), ci fiindcă ştia că Millu dela început îşi dăduse sama de marea valoare a tînărului şi nu ascundea această părere faţă de trupă. Apoi ea mai constatase că Mateiu este un barbat slab de voinţă, cu totul subt stăpînirea farmecului ei: îşi procură astfeliu o nouă şi puternică pavăză în contra oricărei năzuinţi de congediare a directorului. Cu puţină vreme înaintea venirii la Slănic a fracţiunii de trupă care făcea un turneu în provincie, izbutise, stîrnindu-i gelozia, să facă pe nenorocitul, asupra inimii şi simţurilor căruia devenise cu desăvîrşire stăpînă, s'o iee de soţie, cu toate sfaturile potrivnice unei asemene nebunii ce i le dăduse atît directorul cît şi Chicoş, căci acesta urma să-i poarte un viu interes. Bietul artist însă nu întîrziese să se căiască amar de pasul ce-l făcuse. După căsătorie, Tiţa, departe să se fi lăsat de naravurile ei, îl înşala cu toţi acei care erau în stare să plătească cu bani buni plăcerea s'o ţie în braţe: viaţa lui Cristeiu devenise un adevarat iad.

Printre vizitatorii Slănicului din acel an se găsiau prea puţini tineri sau barbaţi necăsătoriţi, cei mulţi erau oameni copţi şi serioşi, veniţi cu familiile lor, oameni făcînd puţin caz de farmecile Tiţei, astfeliu că bietul Mateiu s'ar fi putut bucura de o linişte relativă, dacă nu ar fi fost şi comisarul băilor, Stan Axinte. Dela întăia vedere Tiţa făcuse o adîncă impresie asupra acestuia, iar el nu întîrziese să cîştige întregimea bunelor ei graţii. Dat fiind cele spuse de mine mai sus despre instinctele lacome ale actriţei, cetitorul se va miera poate cum un băiet de optsprezece ani să fi dispus de mijloacele trebuitoare pentru obţinerea acestor favoruri. Dacă Stan Axinte era comisar de poliţie, cu leafă într'adevăr infimă de zece galbeni pe lună (ceiace reprezenta 117 lei şi 50 bani de dinainte de războiu), el avea prin funcţiunea lui o mare posibilitate de cîştiguri lăturalnice dela pitari, casapi, crîşmari şi bîrtaşi, dela jidovi ambulanţi sau statornici, dela acei care treceau graniţa ungurască spre apus sau spre răsărit, etc., etc., în sfîrşit toate mijloacele cunoscute şi întrebuinţate şi de poliţia de astăzi pentru a compensa modicitatea lefii budgetare, numai pe o scară neasamanat mai modestă decît în ziua de faţă.

Apoi deşi foarte tînăr, comisarul nostru nu numai că era înzestrat cu patima cărţilor, dar se mai bucura şi de un deosebit talent în mînuirea lor, talent care-i permitea să se pue la masa de joc aproape cu siguranţa că se va scula deacolo cu punga mult mai plină decît în clipa în care se aşazase la ea. Juca cărţile mai ales noaptea, cu personalul băilor, cu camardinerii şi sofragiii boierilor, cu funcţionaraşi dela ispràvnicia din Bacău, dela privighitoria din Tîrgul Trotuşului şi dela camara ocnelor, veniţi să petreacă cîteva zile la Slănic, precum şi cu alt

ciuruc la feliu. Printre aceștia foarte mulți erau fără îndoială, și ei, pricepuți în arta să ajute norocul, dar până atunci Stan Axinte nu găsise învingător: Nu se culca niciodată fără cîștig de cel puțin doi sau trei galbanași. (Și nu trebue uitat că atunci un galbăn, ca putere de cumparare, făcea cît o sută de lei înainte de războiu).

Acest noroc statornic stîrnise de mult îndoieli și bănuieli, dar nimene, nici macar niște celebrități ale meseriei ca Lazăr Goldenberg din Galați și Pericle Kokinopol din Ieși, veniți și ei la Slănic pe cîteva zile, nu putuse să-l prindă cu oca mică și se sculase dela joc în pagubă simțitoare, dar prezicînd lui Stan Axinte un viitor strălucit.

Insă poftele și pretențiunile Tiței erau din cale afară mari și, cu toate foloasele lăturalnice ce comisarul nostru se silia din răsputeri să și le însușască, cu toată tunderea până la piele a pitarilor, a casapilor și a birtașilor, cu toată dibăcia lui în intoarcerea *rigalilor*, a *damelor*, a *fanților*, etc., nu era în stare să mulțămească capriciile zilnic sporinde ale lacomei actrițe.

Boierimea adunată în acel an la Slănic, aflînd că tînărul comisar este fiul frumoasei sămeșoae Profira, îl privise dintâiu cu multă bunăvoință, aducîndu-și aminte de bunul renume al răposatului sameș, dar mai ales de strălucitoarea frumuseță și de neintrecuta bunatate de inimă a sămeșoaei, de care mic era numărul acelor fruntași ai țării care nu păstrau amintiri recunoscătoare. Această favoare însă n'a ținut mult. Vestea mîncătoriilor lui, a jocului de cărți cu slugile lor și a norocului statornic de care se bucura, la stos, la maca, la toate jocurile, veste care ajunsese la urechile boierilor, îi instrăinase toate simpatiile. Mi s'a povestit între altele că, într'o sară, comisarul trecînd pe dinaintea cerdacului locuinței unuia din boierii cei mai de samă, unde erau strînși mai mulți prieteni, vorbind politică și trăgînd din ciubuce, unul din ei a întrerupt discuția și, arătînd pe Stan Axinte, a întrebat:

— Oare cine din noi este acel răspunzător pentru vina procreării acestui șnapan?

Unii din boieri, poate tocmai acei care, cu mai multă probabilitate, se credeau răspunzători pentru venirea pe această lume a comisarului, îi făcuse în diferite rînduri mustrări, care mai blinde, care mai aspre, dar în zadar: fiul sămeșoaei tăgăduia niște fapte stabilite mai presus de orice îndoială, jurîndu-se că sînt numai bîrfeli răspîndite de invidioși care umblă după postul lui.

Chicoș care intîlnise odată pe protejatul lui, Mateiu Cristeiu, primblîndu-se cu un aer desnădăjduit prin pădure, izbutise fără multă greutate să-i smulgă secretul desnădejdei ce i se cetea în ochi, faptul că Tița îl înșală cu comisarul. Și Chicoș care nu putea suferi pe Stan Axinte scrisese epitropilor Sfîntului Spiridon care, prin excepțiune, se aflau tus-trei în acel moment la Ieși, expunîndu-li pe larg toate pacatele lui Stan Axinte, cerînd și înlocuirea lui cît mai urgentă. Date fiind legăturile sale de prietenie cu doi din ei, nu se îndoia că cererea îi va fi îndeplinită fără întîrziere.

Cucoana Săftica Abaza, soacra lui Mihalu Chicoș, era singurul musafir al băilor care mai proteja pe Stan Axinte. Buna cucoană care își avea moșia de zestre în ținutul Neamțului, își mai aducea aminte de multele slujbe ce i le făcuse sameșul Gavril în chipul cel mai desinteresat și nici în ruptul capului nu voia să admită că fiul unui barbat atît de detreabă putea să se facă vinovat de fapte așa de urîte ca acele ce se puneau în sarcina comisarului. Avea intr'însul o încredere desăvîrșită și, de cîte ori se găsea în fața vr'unei nevoi pricinuită de starea mai mult decît rudimentară a comunicațiilor de atunci sau a aprovizionării, chema pe Stan Axinte pentruca el să-i ușureze nevoia.

Cucoana Săftica avea un inel de smaragd de mare preț și la care ținea foarte mult, căci se găsea în familia ei de mai bine de o sută de ani. Piatra era de coloare verde întunecat, aproape neagră, iar forma conică. Intr'o bună dimineață smaragdul se desprinsese din montură și căzuse jos. Cucoana Săftica a prins îndată de veste, l-a ridicat dela pămînt și, examinîndu-l, a constatat că, fără ca să fi bagat de samă, două din cele patru cângi de aur care-l legau de verigă se rupsese, iar cele două ramase nu ajungeau ca să ție piatra: cele lipsă trebuiau deci făcute din nou. Ar fi putut s'aștepte întoarcerea ei la Ieși pentru executarea acestei reparații, dar era așa de deprinsă cu dînsul încît vederea degetului ei lipsit de inel îi păru nesuferită.

A trimes deci imediat după Stan Axinte care s'a grăbit să vie și l-a întrebat dacă în Tîrgul Ocnei este vr'un meșter, ceasornicar sau juvaergiu, pe care îl cunoaște și știe că poate să-i repare inelul. Stan Axinte i-a răspuns că cunoaște la Tîrgul Ocnei un jidov bătrîn, meșter bun, care îi va repara inelul spre deplina ei mulțămire. A mai adăugit că pleacă acolo dedimineață pentru niște afaceri urgente ale Epitropiei și că, dacă voește să-i încredințeze inelul, i-l va aduce înapoi reparat în aceiași sară. Foarte mulțămită, cucoana Săftica i-a dat inelul, închis în cutia lui specială și Stan Axinte, punîndu-le pe amîndouă în buzunarul jiletcei, și-a luat congediu dela cucoana Săftica și s'a dus spre trebile lui, foarte hotărît să îndeplinească comisionul ce i se încredințase în chipul cel mai satisfăcător pentru bătrîna cucoană.

Dar, din nenorocire, a făcut două întîlniri. Intâiu a întîlnit pe Tița cu care bineînțeles a stat de vorbă și, negăsind ce să-i zică ca s'o distreze, i-a spus că a doua zi merge la Tîrgul Ocnei, mai menționînd însărcinarea ce i-o dăduse cucoana Săftica. Bineînțeles că Tița s'a grăbit să pretindă ca el să-i arăte inelul, iar comisarul nu numai i l-a aratat, dar a și lasat-o să-l pue în deget. Mîna Tiței era cu bună samă gingașă și bine îngrijită, iar inelul îi șădea de minune: Stan Axinte s'a

grăbit să-şi exprime admiraţia şi, nefiind nimene în apropiere, să sărute de repeţite ori mîna cu evlavie.

— De ce nu-mi cumperi şi mie un inel, macar cît de sărăcuţ? zis-a ea. Uite, cei mai saraci din barbaţii care m'au iubit până acuma mi-au dat cîte o mică amintire, numai dela tine nu am nici una.

Şi zicînd aceste cuvinte, Tiţa arătă mai multe inele, cerceii şi o broşă.

— Chiar şi pirlitul de barbatu-meu, adăugit-a ea, mi-o dat două inele şi o păreche de cercei, numai tu eşti mai zgîrcit!

Stan Axinte a protestat că încă demult se poartă cu gîndul să-i dee o amintire frumoasă şi numai din pricină că în această sălbătăcie nu i-a fost cu putinţă să găsască un lucru vrednic de frumuseţa ei, nu şi-a putut aduce dorinţa la îndeplinire, dar speră că foarte încurînd îşi va putea face această plăcere.

In aceiaşi dupăamiază sosit-a în Slănic Marcu Wittner, vestitul juvaergiu şi cartofor din Ieşi şi bineinţeles că el n'a lipsit dela partida de stos ce s'a jucat în cafeneaua lui Hristodor Katergari şi la care, in acea sară, luau parte nu numai domnul comisar, dar şi privighitorul ocolului Trotuş, cuconu Alecu Calcănplin, leitenantul Ilie Popovici, comandantul *pontului* Oituz, cucernicia sa protopopul Bonţuş, căpitanul Puzderie, comandirul garnizoanei Tîrgul Ocnei, Kokianski, vechilul lui Lascar Bogdan dela Grozeşti, Gheorghe Şăndrea, camardinerul logofătului Neculai Hrisoverghi, Vasile Grosu, logofătul hatmanului Alecu Aslan dela Oneşti, Tanasache, bărbierul băilor şi alţi cîţiva de acelaşi tipar. A fost o partidă omerică, de care îşi mai aduceau aminte cei care au luat parte la dînsa, chiar după trecere de treizeci de ani. Am auzit amăruntele ei povestite de unul din supravieţuitori, într'o sară de toamnă a anului 1888, la Bacău, şi povestitorul era cuprins de cea mai vie mişcare amintindu-şi toate peripeţiile ei.

Această partidă a fost mai mult un duel de dibăcie şi de îndămînare între Marcu Wittner şi tînărul nostru comisar. La început Stan Axinte, pentru întăia oară în viaţa lui, a fost învins: cei cîţiva galbanaşi ce-i avea în buzunar, n'au întîrziet să treacă în gramada lui Marcu care ţinea bancul: nu-i mai rămîneau decît două carboave şi un sfert de iermelic. Dar atunci, dîndu-şi sama de iminenţa primejdiei şi poate bagarea de samă fiindu-i atrasă de nişte mişcări suspecte ale lui Marcu care până atunci scapase chiar ochiului său atît de ager, comisarul s'a sculat în picioare şi a strigat:

— Domnule Marcu, deacuma jucăm serios, fii bun şi te mai depărtează dela masă!

Viteazul căpitan Puzderie a întrebat atunci:

— Dar ce? Până acuma n'am jucat serios?

Dar Marcu, fără a zice un cuvînt, şi-a departat scaunul de masă, iar Stan Axinte a răspuns:

— Am jucat foarte serios, dar deacuma jucăm şi mai serios.

Şi, cu ochii aţintiţi asupra lui Marcu, a pus cei doi iermelici ce-i mai rămăsese pe dama de cupă. Apoi, cîtă vreme ceilalţi jucători au făcut mizele lor, n'a încetat să ţie ochii nedeslipiţi de acei ai lui Marcu. Acesta a tras întăiu un as cu care n'a cîştigat nimica, iar a doua carte, care aparţinea pontatorilor, a fost o damă de cupă.

— Vezi, a zis comisarul, cum se schimbă lucrurile dacă joci serios şi cu bagare de samă! Paroli!

Urmînd a da cărţi pe faţă, Marcu a pierdut aproape toate mizele şi tot aşa i-a mers până cînd s'a dus toată grămegioara de galbeni din faţa lui şi încă alta ce a scos-o din geamandan, iar după împrăştierea acesteia a declarat că nu mai joacă. Stan Axinte s'a ales cu vre-o patruzeci de galbeni, cel mai mare cîştig în cărţi care-l avusese până atunci.

In clipa în care Marcu se scula dela masă, Stan a bagat de samă că jidovul are la degetul cel mare dela mîna dreaptă un smaragd sămănînd întocmai cu acel al cucoanei Săfticăi, pe care-l avea în buzunar.

— Frumos smaragd ai dumneta, domnule Marcu, zis-a el jidovului, pot să-l văd mai de aproape?

— Cum nu? răspuns-a Marcu, scoţînd inelul din deget şi dîndu-i-l în mînă.

— Vrei să-l cumperi, adăugit-a jidovul văzînd că comisarul îl întoarce pe toate feţele,—ţi-l vînd ieftin.

— Cît? mai întrabat-a Stan.

— Pentru dumneta treizeci de galbeni, dar nici o para mai jos.

— Iţi dau douăzeci.

— Nu las nici o leţcae.

— Ei fie douzeci şi cinci.

— Ţi-am spus că nu las nici o para. Inelul face şaizeci de galbeni cel puţin. Ţi l-am lasat cu treizeci, fiindcă sîntem prieteni şi am ramas slab de parale.

— Dacă nu-i dai treizeci de galbeni, îi dau eu, intervenit-a atunci privighitorul care cîştigase şi mai mult decît comisarul. Inelul face mai mult decît îndoit.

— Ii dau, zise atunci Stan Axinte, care se temea să scăpe din mînă prilejul să facă iubitei sale un dar într'adevăr frumos.

Şi scoţînd din buzunarul în care îi vîrîse, treizeci de galbeni care nici nu avuse vreme să se încălzască într'însul, i-a numarat lui Marcu după ce mai întâiu a pus inelul în deget.

Adouazi s'a dus la Tîrgul Ocnei de dimineaţă şi s'a întors înapoi spre sară. Cum s'a dat jos din trăsură a mers la cucoana Săftica, căreia i-a înmînat inelul reparat: căngile cele nouă nu se deosebiau întru nimica de cele vechi. N'am nevoie să spun că buna cucoană i-a mulţămit în chipul cel mai călduros, mai dăruindu-i şi o frumoasă tabacheră de argint.

După ce a îmbucat ceva, s'a grăbit să meargă la teatru unde, făcîndu-şi de treabă cu directorul, pătrundea în celace ţinea loc de culise şi, în momentul cînd Cristeiu era pe scenă, găsi prilej să pue în degetul Tiţei inelul cu smaragd. N'am nevoie să mai descriu privirea făgăduitoare de fericiri apropiete şi arzătoare, de care a avut parte în schimb.

Dar adouazi, de dimineaţă, pe cînd Tiţa dormea încă dusă, Mihaiu Cristeiu descoperea juvaerul în portofeliul ce Tiţa avuse imprudenţa să-l uite pe masă şi în care el, după obiceiul lui de barbat înşalat şi gelos, avea obiceiu să scotocească, umblînd după scrisori de dragoste şi propuneri de întîlnire. Şi-a dat numaidecît samă de valoarea inelului şi şi-a zis că Tiţa are fără îndoială un nou amant, de astădată fără îndoială unul din boierii cei mari aflaţi la băi. A trezit pe Tiţa şi i-a făcut o scenă cumplită, ameninţînd-o că o ucide dacă nu-i spune cine i-a dat acel inel. Dar ea nu se spăria de loc de amerinţările lui: îi făgăduise de atîtea ori că o ucide şi nu-i dăduse încă macar o palmă! S'a jurat că are acel inel dela un amant de altădată, un boier bogat, care în acel moment se află în străinătate şi care într'adevăr îi cumparase altădată favorurile. A adăugit că nu i-a aratat niciodată inelul, fiindcă nu a voit să-i vorbească şi de acea legătură. Văzînd că el nu dă nici o crezare acestei poveşti şi nu se linişteşte, s'a sculat şi s'a îmbracat răpede; apoi, luînd-şi inelul, a ieşit, zicîndu-şi că minia i se va potoli în curînd precum i se întîmplase de atîtea ori. Dar de astă dată se inşala. Cînd, după vr'o două ceasuri, s'a întors la gazdă, a găsit pe barbatu-său zăcînd într'un lac de sînge, cu beregata tăietă şi cu briciul cu care şi-o tăiese în mîna înţăpenită.

Moartea nenorocitului actor a făcut, s'înţelege, mare vîlvă între vizitatorii băilor şi, atît în ziua aceia cît şi în acea următoare, nu s'a vorbit decît de acea tragică întîmplare, iar la înmormîntare au luat parte multe notabilităţi.

În ziua în care jalnica ceremonie a avut loc, tata, prieten de mult cu cucoana Săftica, mergînd s'o vadă, nu ştiu cum s'a luat de vorbă cu ea despre smaragdul ei, iar ea i-a povestit atunci cum piatra se desprinsese de inel, dar că l-a trimes prin comisar la Tîrgul Ocnei, unde un juvaergiu jidov îl reparase pentru mai nimica.

— Şi ai încredinţat talhariului de Stan Axinte acel inel? întrebat-a atunci tata care, şi el, avea cea mai deplorabilă părere despre comisar.

— Şi pentruce oare nu i l-aş fi încredinţat? răspuns-a cucoana Săftica.

— Fiindcă ţi l-ar fi putut schimba ori fura, răspuns-a tata.

— De furat cu bună samă că nu mi l-o furat, căci iacată-l, zis-a cucoana Săftica scoţînd inelul din deget, şi sînt sigură că nici nu i-a trecut prin gînd să-l schimbe. Vezi singur, căci ştiu că eşti cunoscător bun de pietre.

Şi cucoana Săftica a înmînat tatei inelul.

Tata care într'adevăr se pricepea foarte bine la pietre scumpe, a luat juvaerul în mînă şi l-a privit subt toate feţele, ţinîndu-l şi împotriva luminii.

— Mă pricep la pietre scumpe, zis-a el, întrucît pot să stabilesc destul de exact valoarea unei piese montate, dar nu m'aş bizui să declar că o piatră este sau nu adevarată. Totuşi, adaus-a el după ce a mai examinat odată cu bagare de samă smaragdul, acesta, deşi samănă în chip uimitor cu cel ce ţi-l cunosc, îmi pare suspect. Poate să fiu înrîurit de proasta părere ce o am despre băietul sămeşoaei, dar tare te sfătuiesc să pui un juvaergiu de meserie să examineze smaragdul.

Şi tata a vrut să restitue inelul cucoanei Săfticăi.

— Nu, spus-a ea, ţine-l până ce vei fi pus pe un om de meserie să-l examineze, aceasta ţi-a fi mai uşor decît mie şi-i vei avea astfeliu prilej să te convingi cît de nedrept eşti faţă de un biet băiet nevinovat şi cu suflet curat.

Şi de oarece ea a stăruit, tata a pus inelul în buzunar.

După ce a ieşit dela dînsa, s'a întîlnit cu Mihaiu Chicoş şi i-a povestit convorbirea ce o avusese cu soacră-sa. Chicoş nu se pricepea la juvaeruri, dar antipatia lui pentru comisar fiind exasperată prin sinuciderea lui Mihaiu Cristeiu, de care bănuia că legăturile de dragoste dintre Stan Axinte şi Tiţa nu erau străine, s'a grabit să bată în struna tatei. Amîndoi au început să se sfătuiască asupra chipului cum să găsască, cît mai curînd, un juvaergiu de încredere. S'au despărţit însă fără să fi luat altă hotărîre decît să aştepte un prilej sigur pentru trimeterea inelului la un juvaergiu din Bacău, Focşani sau alt oraş, în care s'ar găsi vr'unul de nădejde.

Spre sară însă, vine Chicoş într'un suflet la tata şi-i spune că a întîlnit pe William Nathanson, unul din comersanţii proprietari ai *Magazinului Englez* din Ieşi (care erau jidovi ca toţi jidovii, dar subt protecţie engleză), care singur vindea juvaeruri şi era cunoscător minunat de pietre scumpe. El venise la Slănic pentru a face acolo cîteva băi până la sosirea, în Caşin, a unor mărfuri ce urmau a fi desfăcute la iarmarocul de acolo, atunci în toată floarea lui şi care se ţinea şi se mai ţine încă, dar cu desăvîrşire decăzut, între 1 şi 15 August. Chicoş întrebîndu-l dacă ar consimţi să expertizeze un smaragd pentru soacră-sa, William s'a declarat gata să îndatorească pe un vechiu şi bun muşteriu ca cucoana Săftica. Tata a şi dat juvaierul lui Chicoş, iar acesta s'a grăbit să plece la aşa zisul englez care îndată a declarat, nu numai că piatra nu este acea pe care o cunoştea demult, dela inelul cucoanei Săfticăi, dar mai este şi cu bună samă falşă şi nu valorează nici macar un galbăn.

Fără a pierde vreme, Chicoş a luat pe William cu dînsul, apoi trecînd pe la tata l-a mai luat şi pe el şi s'au dus împreună la cucoana Săftica. Aceasta, cînd a auzit părerea comersantu-

lui, în care avea cea mai deplină încredere, a ramas ca trăsnită. După ce a auzit dela ea toate amăruntele împrejurării, s'a hotărît ca Chicoş să plece adouza de dimineaţă la Tîrgul Ocnei, spre a găsi pe juvaergiul la care comisarul reparase inelul şi a afla dela el tot ce se vorbise cu acel prilej.

Ajuns la Tîrgul Ocnei, s'a dus la poliţie, a aflat că în oraş este un singur ciasornicar-juvaergiu şi a mers la el însoţit de un comisar. Acolo, jidovul, luat din scurt şi foarte spăriet, n'a făcut nici o greutate pentruca să povestească tot ce se întîmplase, cu cîteva zile mai înainte, între Stan Axinte şi el.

Domnul comisar dela feredeie venise la el aducind un inel cu smaragd, pe care cerea să-l facă mai îngust, spre a se putea potrivi pe un deget subţire, de femeie. Apoi a mai scos şi alt inel pe care piatra, iarăşi un smaragd, nu se ţinea, două din cângile menite spre acest sfîrşit lipsind. L-a întrebat apoi dacă, până la toacă, poate isprăvi amîndouă reparaţiile, iar el a răspuns în chip afirmativ. Pe cînd se tocmiau pentru preţul lucrului, el, jidovul, care avea amîndouă inelele în mînă, a fost dintru'ntâiu uimit de asamanarea celor două smaragduri, dar uitîndu-se mai cu bagare de samă la ele, a constatat că acea dela inelul care trebuia strîmtat, era fără îndoială falşă. A spus numaidecît domnului comisar faptul, mai arătîndu-i care smaragd este bun şi care falş. Atunci domnul comisar dela feredeie i-a poroncit să pue smaragdul cel bun la inelul care urma să fie strîmtat şi cel prost la acel la care urmau să fie făcute două cângi nouă. El a făcut precum i s'a poroncit, alta nu ştie.

Cît colo se vedea că bătrînul nu vorbeşte decît adevărul. Chicoş avea acuma dovada că Stan Axinte operase schimbul între cele două pietre, iar scopul substituţiunii îi apărea destul de clar: dorinţa să facă Tiţei un dar frumos; la Tiţa deci trebuia căutat smaragdul cucoanei Săfticăi. Fără a pierde vreme, a plecat înapoi la Slănic.

Cînd s'a oprit, la Cerdac, la jumatate de drum, pentru a lasa caii să sufle, a găsit acolo, venind dela Ieşi, pe Iancu Bucioc, epitropul trimes ca să înlocuiască pe acel care se întorsese la Ieşi. Cu dînsul era un tînăr în uniformă, pe care Bucioc i l-a prezentat cu cuvintele:

— Gheorghe Dumitriu, noul comisar al băilor, care înlocuieşte pe Stan Axinte, a cărui înlocuire ai cerut-o cu atita stăruinţă şi energie.

— Şi nu-ţi poţi închipui cu cîtă dreptate o ceream, răspuns-a Chicoş. Dar vină în trăsura mea, caii sînt mult mai buni şi mai odihniţi decît acei ai birjarului tău. Am să-ţi pot spune o poveste care are să te lămurească despre dreptatea măsurii luate de Epitropie în privinţa lui Stan Axinte.

Şi până în Slănic, Chicoş a avut destulă vreme pentruca să pue pe Bucioc în cunoştinţa pricinilor sinuciderii bietului Mateiu Cristeiu, a schimbării smaragdului cucoanei Săfticăi şi

a multiplelor mîncătorii ale comisarului. Amîndoi au hotărît ca, îndată ce vor fi ajuns în Slănic, să aresteze pe Stan Axinte, apoi să pue mîna pe Tiţa şi pe inelul ce, fără îndoială, i-l dăruise comisarul.

Indată ajunşi, s'au dus, împreună cu noul comisar, la Tiţa, pe care au găsit-o gata să iasă şi cu inelul în deget. Spărietă la vederea epitropului şi a noului comisar, ea nu a făcut nici o încercare să tăgăduiască că inelul îi fusese dăruit de comisar şi l-a înmînat, îndată şi fără a face vr'o greutate, epitropului. Totuşi a fost declarată arestată şi trimasă să petreacă o noapte fără de confort, într'o odăiţă din cocioaba care slujea drept local de administraţie şi avînd ca vecin, în altă odaie, pe Stan Axinte, care aflase în aceiaşi clipă destituirea şi arestarea lui.

Adouza, în sala de bal, avu loc confruntarea dintre fostul comisar, care tăgăduise că Tiţa avea inelul dela el, actriţa şi bătrînul jidov juvaergiu adus de dimineaţă dela Tîrgul Ocnei. Acesta fiind scos după ce Stan Axinte stăruise în denegările lui, vinovatul n'a mai putut să zică nimica. Deoarece era nevrîstnic şi cucoana Săftica în nici un caz nu l-ar fi urmărit, daune neexistînd de oarece inelul fusese restituit, iar băiatul fiind înrudit cu feţe cinstite,—pedeapsa lui n'ar fi putut să fie decît neînsamnată,—Bucioc şi Chicoş s'au sfătuit din ochi şi acest de pe urmă, luînd asupra sa sarcina justiciarului, i-a aplicat *stante pede*, acel straşnic şir de palme de care am vorbit mai sus şi l-a azvîrlit cu aşa de puţină ceremonie, cu sabie cu tot, pe iarbă, lîngă mine. Iar, peste un cias, era pus într'o căruţă şi trimes la Tîrgul Ocnei cu hotărîre să nu mai calce pe la Slănic dacă nu voieşte să păţască şi mai rău.

In aceiaşi zi Tiţa era congediată din trupă în urma cererii unanime a camarazilor şi a camaradelor ei.

Şi acuma cu bună samă credeţi că Stan Axinte a trebuit, urmîndu-şi cariera de mîncătorii, de cartofor necinstit şi de înşălător, să înfunde grosul şi să fi avut parte de un sfîrşit ticălos?

Tare nu vă cunoaşteţi ţara!

Stan Axinte, om de treabă nu s'a mai făcut, a urmat să fie necinstit, mîncător de bani, gheşeftar şi cartofor, dar s'a săvîrşit din această viaţă împodobit cu diverse cordoane, avînd un înalt grad în rezerva armatei (deşi niciodată nu mirosise, nici macar de departe, praful de puşcă sau de tun) şi... fost ministru secretar de stat la mai multe departamente.

Radu Rosetti

Din carnetul unui solitar

V

„Pacea Lumii"

Oficiosul Ministerului de Afaceri Străine din Franța „Le Temps", comentînd în articolul de fond din 4 Ianuar a. c. rezultatele Conferinții din Paris, închee astfel acest suggestiv articol:

„Tot echilibrul Europei este în joc. *Legăturile care au existat în timpul războiului au dispărut.* Națiunile aliate de pe Continent nu mai pot conta decît pe *propriile lor forțe* și pe propria lor politică pentru a salvgarda proprietatea lor, siguranța lor, independența lor..."

Ruptura?

Fiind dat caracterul oficios al ziarului francez, pesimismul lui—care culminează în acest apel la *propria forță* spre a salvgarda prosperitatea, siguranța și chiar independența „Aliaților de pe Continent"—e caracteristic pentru situația actuală.

Războiul a fost dus împotriva Germaniei, în numele civilizației și al dreptului, pentru a salvgarda prosperitatea, siguranța și independența *tuturor* Aliaților împotriva imperialismului german.

Și iată acum: patru ani dupăce s'a sfîrșit acest „ultim războiu", acest „războiu împotriva războiului", organul lui „Quai d'Orsay" se adresează numai Aliaților *de pe Continent*, vestindu-i că „tot echilibrul Europei este în joc".

Cine pune în primejdie acest echilibru, se înțelege dela sine.

Cum a putut ajunge Europa în această tragică situație? Care sînt cauzele care au putut determina această tristă constatare, după atîtea asigurări solemne despre „acordul perfect" și „unirea indestructibilă" dintre toți Aliații care au adus atîtea jertfe pentru triumful dreptului și al libertății mondiale,—asigurări repetate de atîtea ori în urma nenumăratelor Conferințe

chemate în acești patru ani să reconstruiască lumea civilizată?

Un observator atent ar fi putut prevedea demult această încheere tristă a politicii de după războiu.

În presă, în discursuri, în interviewuri și alte manifestări ale fruntașilor politici din diferitele țări aliate, s'a putut auzi demult o notă de îngrijorare.

Desigur, în fiecare țară, îngrijorarea este motivată de alte considerații.

Dar tocmai această diversitate de motive vădește seriozitatea răului de care sufere lumea de după războiu.

Îmi permit numai cîteva citații.

În numărul de Octombre trecut din „La Revue de Genève", —revistă care apare în reședința Societății Națiunilor tocmai cu scopul de a contribui la reconstruirea lumii civilizate,—găsim de pildă articolul unui publicist englez, d. J. Middleton-Murry, intitulat „L'Avenir de l'Europe".

„În măsura în care,—ne spune autorul,—războiul a putut urmări un scop moral, el a pretins a fi o cruciată a Dreptului împotriva Forței. Totuși principiul că *Forța este Dreptul* s'a afirmat, la urma urmelor, la *toți* beligeranții... Încă odată reprezentanții cei mai calificați ai unei civilizații naționale s'au lăsat tiriți nebunește la ponegrirea sistematică a civilizației adverse. A fost o orgie de perversitate intelectuală, de nebunie, *o trădare a idealului european...*" *

Publicistul englez asigură că „un viitor dezastruos așteaptă Europa, dacă nu se vor lua de urgență măsurile necesare pentru salvarea civilizației mondiale".

În ce constau aceste măsuri?

„În afară de dezarmarea universală,—urmează autorul nostru,—și dacă nu se va deprinde să privească serviciul militar ca un lucru cu desăvîrșire excepțional, Europa nu se va putea depărta de prăpastie". **

Astfel, după părerea acestui pacifist englez, numai dezarmarea generală și desființarea serviciului militar obligatoriu pot asigura ordinea internațională și dezvoltarea normală a civilizației mondiale.

Un articol recent al d-lui Lloyd George, reprodus în toată presa engleză, pune punctul pe i.

Fostul prim-ministru englez, după ce arată că armatele permanente de astăzi, cu toată dezarmarea invinșilor, întrec ca număr organizarea și acumularea de forțe distructive a armatelor dinainte de războiu, se întreabă: Pentruce Franța are nevoe de o armată de peste 700,000 de combatanți în timp de pace? Pentruce Franța a înzecit numărul aeroplanelor militare, cu toate că forța distructivă a fiecăruia din ele e de o sută de ori mai mare decît a aeroplanelor întrebuințate în timpul războiului mondial? Pentruce construește ea cu febrili-

* La Revue de Genève, No. 28 din 1922, p. 432.
** Ibidem, 437.

tate submarine, etc., cînd forța militară a Germaniei, a Austro-Ungariei, a Rusiei s'ar putea spune că nu mai există?

Nu trece o zi în care presa engleză să nu denunțe, cînd în forme mai blajine, cînd cu brutalitate, primejdiile care izvorăsc din militarismul francez pentru pacea lumii.

Pe de altă parte, și în lagărul francez sînt denunțate de multă vreme,—cînd cu multă discrețiune, cînd fără nici o reticență,—aspirațiile imperialiste ale Marii Britanii. Chiar în numărul citat din „La Revue de Genève", un publicist care se ascunde subt pseudonimul de „Un européen", dar care nu-și ascunde simpatia pentru Franța, citează o serie de articole din „Journal des Débats" consacrate imperialismului britanic.

Aceste articole scrise cu prilejul războiului greco-turc sînt și mai suggestive, dacă le punem în paralelă cu politica guvernului francez și comentariile oficiosului „Le Temps".

Vom reproduce dar *in extenso* rezumatul acestor studii, datorit cronicarului genevez:

„Prăbușirea simultană a tuturor adversarilor tradiționali ai influenții engleze în Orient,—a Turciei, a Rusiei și a Germaniei,—a dat Imperiului Britanic prilejul așteptat cu răbdare de secole, căutat în ciuda miilor de obstacole, nădăjduit în ciuda miilor de decepții și care nu poate fi găsit decît odată în cursul istoriei milenare,—de a lega India cu Europa și cu Egiptul printr'o rețea neîntreruptă de protectorate. Dispariția influenții moscovite în Persia și Afganistan, distrugerea așezămintelor germane în Asia Minoră și la Bagdat, fermentarea lumii arabe, au făcut acest vis—trebue să recunoaștem (adaogă *Europeanul* din Geneva)—cu deosebire ispititor și noi nu cunoaștem poporul care să fi avut puterea de a rezista acestei îmbieri...

„Apărătorii autorizați ai imperialismului englez au găsit sprijin în baronii petrolului care se înfățișau, și ei, poporului ca apărători ai unui mare interes național. În momentul în care petrolul înlocuește în marină cărbunele, Anglia are tot interesul de a-și păstra supremația pe care i-o dădeau înainte minele din Lancashire și de a-și înmulți, în toate mările, stațiunile de petrol. Dar în afară de Statele-Unite, aproape tot petrolul în rezervă se află în Asia Minoră și în Caucaz. Astfel dominația în Mesopotamia, zălogul siguranței pentru India, apare în același timp, printr'o coincidență izbitoare, ca zălog al supremației navale a Marii Britanii.

„Sprijinit de Lordul Curzon și de consimțimîntul tacit al opiniei publice engleze, faimosul colonel Lawrence a început să organizeze Orientul anglo-arab. El instalează un Inalt Comisar englez la Constantinopol, un Rege englez la Meca, un Emir englez la Damasc, un Rezident englez la Bagdat, un Guvernator englez la Ierusalim și trimite trupe engleze în Persia, la Teheran". *

* Ibidem, p. 522.

In această lumină, ne putem da sama de motivele atitudinii atît de deosebite față de Turcia, a Franței și a Angliei.

Turcia, intervenind în războiu alături de Puterile Centrale, a căzut greu în cumpănă în lupta Aliaților pentru drept și civilizație. După normele aplicate Germaniei, ea desigur a meritat o pedeapsă exemplară. In tot cursul războiului, i-au fost adresate amenințări grozave: ea urma să fie pur și simplu ștearsă de pe harta lumii.

Dar opinia publică franceză, îndată după constituirea Adunării Naționale din Angora, s'a convins că Turcia de astăzi nu poate fi confundată cu Imperiul Otoman, vinovat pentru războiul dus împotriva dreptului și civilizației,—Turcia de astăzi fiind un stat național care aspiră la libertate și merită sprijinul națiunilor civilizate ce nu poate fi acordat Germaniei republicane, fiindcă poporul german este solidar responzabil pentru politica imperialistă a Kaizerului, pe cînd poporul turc a urmat de veacuri, împotriva voinții sale, politica de opresiune a creștinilor reprezentată de sultanii din Constantinopol.

Mai mult. Chiar Rusia bolșevică, împotriva căreia erau sprijinite armatele generalilor țariști și care trebuia izolată de restul lumii printr'un cordon sanitar de sîrmă ghimpată, chiar Rusia bolșevică capătă un oarecare drept la simpatie din moment ce sprijină aspirațiile legitime ale națiunii turcești.

Este interesant să relevăm în această privință un avertisment oficios la adresa Micii Antante.

In Noembrie trecut apăruse la Paris o broșură semnată cu un pseudonim transparent, *Danubius*, și intitulată: „La petite Entante et l'Orient".

„Le Temps" din 27 Noembre trecut, într'un articol de fond consacrat Conferinței din Lausanne, chemată să stabilească bazele păcii din Orient,—reproduce un pasagiu caracteristic din această broșură:

„Mica Antantă, avînd continuarea și complectarea ei naturală la Nord, în țările independente de pe țărmurile Mării Baltice, trebue deopotrivă să se complecteze spre Sud, ca să astupe spărtura (brèche) meridională care compromite stabilitatea și soliditatea ei. Diriguitorii Micii Antante, și mai cu deosebire ai Romîniei și ai Serbiei, au văzut clar. Astfel se explică rezistența lor împotriva oricărei modificări față de *statu-quo* din Tracia"...

Oficiosul francez însoțește această citație cu următoarele comentarii severe:

„Cei care au inspirat aceste rînduri se gîndesc tot atîta a încercui Rusia cît a combate Turcia sau, mai bine zis, cruciata lor împotriva Turciei nu este decît un mijloc abil de a ridica pe Slavii din Balcani împotriva Rusiei. Noi dezaprobăm, în ce ne privește, aceste *combinațiuni imorale și primejdioase*. Mica Antantă *nu trebue și nu poate deveni pivotul unei politici antiruse*. Nu numai că Jugo-slavii și Ceho-slovacii n'ar putea să

se asocieze la o asemenea întreprindere, dar *Romînia n'are nimic de cîştigat pe urma ei*, iar Polonia, foarte înţelept, n'o voeşte".

In numărul următor, la 28 Noembre, în articolul de fond special consacrat chestiunii Strimtorilor, oficiosul Ministerului de Afaceri Străine francez îşi lămureşte pe larg această atitudine de simpatie pentru politica guvernului bolşevic.

Faţă de această evoluţie extraordinară, lămuririle ziarului care întrupează de obiceiu atît de bine tradiţiile politicii internaţionale franceze, merită reproducere integrală.

Dupăce citează un „remarcabil interview" acordat de delegatul rus d. Rakovski, jurnalului „Le Matin" din Paris,—„Le Temps" urmează:

„Combătînd teza pe care Anglia se pregăteşte s'o susţină, d. Rakovski nu face altceva decît să susţină politica clasică a Ţarilor. Incă dela 1805, subt împăratul Alexandru I, un tratat ruso-turc stipula că «ambele înalte părţi contractante au convenit să considere Marea Neagră ca o mare închisă şi să nu permită apariţia nici unui pavilion de războiu sau vas armat al oricărei Puteri...» Acest aranjament, dealtfel efemer, a trebuit să reapară subt domnia împăratului Neculai I. In tratatul ruso-turc din 1833, un articol secret obligă Turcia «a închide Strimtoarea Dardanelelor, adică a nu permite să intre nici unui vas străin de războiu, subt nici un pretext». In 1833, caşi in 1805, o adevărată alianţă a fost încheiată între Rusia şi Turcia..."

Comentînd mai jos atitudinea Angliei la Congresul din Berlin, „Le Temps" revine:

„Anglia a voit dar să-şi asigure posibilitatea de a trimite flota ei în Marea Neagră, iar Rusia i-a răspuns prin glasul contelui Şuvalov: «Principiul închiderii Strimtorilor este un principiu european...» Aceasta este astăzi şi doctrina d-lui Rakovski. Vedem că Sovietele urmăresc cu credinţă politica tradiţională a Vechei Rusii..."

Relevînd astfel caracterul naţional al politicii bolşevice, prin care d. Rakovski continuă pe Alexandru I şi pe Nicolae II, exponentul politicii franceze în Orient se complace să sublinieze în încheere lipsa de consecvenţă a Angliei:

„In 1856, in 1878 Anglia voia ca Turcia să păstreze Strimtorile şi ea apăra atunci pe Turci împotriva Ruşilor. La 1914 cînd Turcia a atacat Rusia, Anglia a consimţit ca Strimtorile să treacă subt puterea Ruşilor. Astăzi, dacă nu vom băga de samă, regimul Strimtorilor ar trebui (după concepţia engleză) organizat totodată şi împotriva Turcilor şi împotriva Ruşilor. Rezultatul ar risca să fie fragil..."

Nu se poate scoate mai bine în evidenţă că Anglia nu urmărea, subt toate aceste forme, decît acelaşi scop: asigurarea dominaţiunii proprii.

Din acest punct de vedere dar „Le Temps" găseşte că sînt „imorale" şi „primejdioase" combinaţiunile diriguitorilor Micii

Antante, care tind să ridice pe Slavii din Balcani împotriva Rusiei. Şi pentru aceasta declară că Franţa nu poate admite ca Mica Antantă să ajungă pivotul unei politici anti-ruse: Turcia de astăzi reprezintă aspiraţiunile naţionale legitime ale poporului turc, precum şi d. Rakovski, ca urmaş al împăraţilor Alexandru I şi Neculai II, reprezintă tradiţiile politicii naţionale ruseşti,— numai imperialismul britanic stă în calea cerinţelor dreptului şi a justelor aspiraţiuni istorice ale acestor naţiuni..

Am putea enumăra la infinit manifestările de această natură ale opiniei publice din Franţa şi Anglia, caşi declaraţiile oficioase în care pe deoparte Franţa era învinuită că prin militarismul ei împiedică reconstruirea Europei şi restabilirea definitivă a păcii iar, pe de altă parte, se denunţa imperialismul britanic care subordonă interesele tuturor naţiunilor europene aspiraţiilor de supremaţie politică şi economică ale imperiului britanic.

In acelaşi timp, lumea asista la un spectacol tragi-comic.

Toate Conferinţele care se convocau necontenit pentru „regularea păcii" sau „reconstruirea Europei", se isprăveau prin comunicate solemne despre „acordul perfect" dintre marii Aliaţi. Dar, de fapt, guvernele respective nu se sfiau să ducă făţiş, în politica lor, o linie deosebită care le desminţea comunicatele.

Nu numai că nici o acţiune comună nu s'a putut realiza în ce priveşte reparaţiunile sau sarcinile financiare impuse Germaniei prin tratatul din Versailles, — precum nu s'a putut coordona politica Inţelegerii faţă de guvernul Sovietelor din Rusia, faţă de Polonia, Provinciile Baltice, etc.,—dar Inaltul Comisar englez dela Constantinopol aresta pe Turcii bănuiţi de simpatii pentru Franţa, iar generalul Gouraud în Damasc expulza pe Emirul Fayçal, bănuit de simpatii pentru Anglia.

Dar în conflictul greco-turc, divergenţa liniilor politice franceze şi engleze a ajuns la maximum.

Din punctul de vedere formal, Antanta şi chiar Grecia nu se aflau în războiu. Guvernul turc recunoscut oficial se găsea la Constantinopol, ocupat de detaşamentele militare ale Statelor Aliate, şi el a acceptat, în numele Turciei, tratatul din Sèvres. Iar Adunarea Naţională din Angora, cu Kemal Paşa în frunte, era înfăţişată ca o simplă uzurpare, în stare de răzvrătire faţă de guvernul legal.

Insă Franţa, în urma peripeţiilor campaniei din Cilicia, nu numai că veni în contact cu guvernul uzurpător din Angora, fără nici o înţelegere prealabilă cu Anglia, dar îşi afirmă tot mai mult intenţia de a recunoaşte acest guvern ca singurul reprezentant legal al naţiunii turce.

Anglia însă a îndemnat guvernul din Atena să aducă la supunere pe uzurpatorii şi răzvrătiţii din Angora. In urma recentelor revelaţiuni, în cursul procesului miniştrilor constantinişti din Atena, se ştie că ordinul de înaintare a armatelor greceşti a fost

trimis de fostul prim-ministru Gunaris din Londra, după insistenţele guvernului englez.

Dar campania din Asia Minoră în această situaţie nu implica *starea de războiu* în sensul dreptului internaţional. Din cauza aceasta Grecilor nu li s'a recunoscut, de pildă, dreptul de a vizita vasele care abordau în porturile Asiei Minore. In consecinţă, presa engleză aducea învinuiri Franţei că ar fi furnizat arme şi muniţii armatelor lui Kemal Paşa, iar presa franceză răspundea cu aceleaşi învinuiri la adresa Angliei, care ar fi sprijinit, prin toate mijloacele, armatele Regelui Constantin.

Astfel campania din Anatolia lua caracterul unui războiu... prin procuraţiune, între Marile Puteri aliate, care nu conteneau să-şi proclame „acordul perfect" şi unirea indestructibilă în numele dreptului şi al civilizaţiei..

Umoriştii, caşi moraliştii, pot găsi, în toate aceste anomalii şi contraziceri, un material bogat pentru a-şi exercita verva.

Dar evenimentele istorice de această însemnătate nu pot fi judecate numai din punctul de vedere al umoriştilor sau al moraliştilor.

Vom căuta deci să ne orientăm în acest haos şi să lămurim forţele istorice adînci care domină toată această desfăşurare de conflicte, anomalii şi contraziceri.

Dacă, în urma războiului mondial, imperialismul german biruit a încetat de a constitui un factor al istoriei mondiale,—faza actuală a istoriei n'a încetat şi n'a putut înceta să fie dominată de imperialismele triumfătoare. Anglia, caşi Franţa, au rămas subt steagul imperialismului capitalist.

Interesele proprii ale imperialismului englez sau francez, confundate cu interesele naţionale respective, în urma căderii puterii militare, economice şi comerciale ale Germaniei, au trebuit fatal să ducă la conflict, dacă nici una din cele două Mari Puteri aliate nu vrea să se resemneze a accepta dominaţiunea politică şi economică a celeilalte.

Iar acest lucru, în ordinea internaţională actuală, se prezintă ca o imposibilitate materială şi morală.

Să analizăm puţin situaţia concretă creată de războiu.

Este destul să privim pe hartă, ca să constatăm că Marea Britanie a ştiut să-şi creeze un imperiu colonial imens dintr'o singură bucată, care se întinde dela Colonia Capului din Africa de Sud pe toată jumătatea orientală a continentului african, în Egipt, Palestina, Arabia, Mesopotamia, Persia de Sud, India, Peninsula Malaca până la Singapur. Acest imperiu formidabil, alcătuit din colonii, protectorate, mandate şi zone de influenţă, constitue toată temelia puterii mondiale a Marii Britanii. Dar dominaţiunea britanică poate fi aici ameninţată tocmai în punctul de contact dintre Africa şi Asia, în punctul în care, prin Canalul de Suez, se află şi nodul de legătură dintre Metropolă şi imperiul colonial. Dacă India şi Egiptul au o însemnătate vitală pentru puterea Britaniei atît prin populaţia lor de sute de milioane

cît şi prin rolul lor în viaţa economică mondială,—toată puterea chiar pur politică a Angliei este pusă în primejdie, nu numai dacă Egiptul sau India ar fi pierdute pentru ea, dar şi dacă Anglia nu va fi stăpînă desăvîrşită, la adăpostul oricărui atac al Canalului de Suez.

Insă în coasta acestui imperiu nemărginit, în apropiere de Egipt şi de India, în atingere se poate spune imediată tocmai cu punctul slab al acestui domeniu colonial, s'a aşezat, în Siria, citadela celei mai mari puteri continentale a lumii de astăzi.

Dacă politica de veacuri a Angliei faţă de Rusia a fost dominată de ideia apărării Indiei împotriva colosului dela Nord, dacă această idee explică şi contrazicerile aparente invocate de „Le Temps" în ce priveşte politica orientală a Angliei în Dardanele,—se înţelege cum poate fi privită astăzi de Anglia instalarea armatelor franceze în Siria.

Dacă Anglia nu poate fi primejduită direct în supremaţia ei navală de puterile Franţei,—Siria franceză, avînd în dos toată puterea continentală a Franţei, poate da eventual o lovitură ireparabilă întregului Imperiu Britanic.

Nici un eufemism, nici o declaraţie, nici un acord nu poate remedia, nici înlătura această situaţie de fapt.

Şi întreaga istorie a Angliei ne arată cu cită tenacitate şi energie ştie ea să-şi apere condiţiile necesare pentru asigurarea şi întărirea supremaţiei ei coloniale.

Cîtă vreme lumea trăeşte subt regimul imperialismului capitalist, nu ne putem aştepta la nici o concesiune reală în această privinţă din partea Angliei; ea va căuta să distrugă sau să paralizeze orice putere politică, care ar putea la un moment dat să pună în cumpănă această supremaţie.

Pentru aceste motive, Anglia nu poate părăsi Dardanelele şi trebue să-şi asigure accesul liber la Marea Neagră; pentru aceste motive ea şi-a tăiat linia ei de conduită deosebită, în ce priveşte Rusia; pentru aceste motive ea a deslănţuit împotriva Turciei armatele greceşti şi tot pentru aceste motive, la un moment dat, ea nu numai că a făcut apel la coloniile britanice ca să apere „mormintele ostaşilor glorioşi dela Galipoli", dar a invitat să se asocieze la războiul sfînt împotriva Turcilor, pe Sîrbi, pe Romîni şi chiar pe Bulgari. Pe această cale avant-postul din Siria poate fi încercuit şi eventual izolat şi redus. Siguranţa imperiului este salvgardată numai cu acest preţ

Dar Franţa?

Pentru Franţa problema se pune,—se poate spune,—şi mai clar.

Franţa nu poate aspira, în situaţia actuală, la supremaţia navală. Cu atît mai mult ea trebue să-şi afirme puterea ei continentală şi să asigure avant-postului din Siria toată puterea lui de acţiune.

De aici simpatia pentru „aspiraţiile naţionale" ale Turcilor, de aici politica anti-grecească, de aici cochetăria cu Sovietele,

de aici recunoaşterea d-lui Rakovski ca urmaş al Ţarilor, de aici admonestarea aspră la adresa Micii Antante pentru „combinaţiile ei imorale şi primejdioase", de aici opinia că Micii Antante nu-i este îngăduită politica anti-rusă.

De aceasta atîrnă chiar existenţa Franţei ca Mare Putere mondială, egală în rang cu Leviathanii politicii internaţionale.

Logica inexorabilă a imperialismului capitalist nu-i lasă nici o alegere. Ori subordonarea şi degradarea ei la rangul de Putere secundară, ori încordarea tuturor forţelor pentruca, prin puterea ei militară continentală, prin dominarea punctelor strategice în colonii, protectorate, zone de influenţă şi alianţe, să poată menţine în cumpănă, şi eventual să ameninţe supremaţia britanică.

Prin urmare iarăşi nu ne putem aştepta în această privinţă la nici o concesie din partea Franţei şi nici un acord, nici o declaraţie, nici un eufemism nu poate înlătura semnificaţia brutală a situaţiei de fapt.

Numai această situaţie de fapt ne poate explica rezultatele tuturor conferinţelor convocate până acuma pentru a consolida acordul şi unirea dintre Aliaţi. Numai ea ne dă cheia desbaterilor Conferinţei din Lausanne, caşi a nesuccesului Conferinţei din Paris.

Problema reparaţiunilor se grefează numai, pe acest conflict primordial şi ireductibil de interese imperialiste contrare, şi-l agravează.

Am mai avut prilejul să discutăm problema reparaţiunilor din punctul de vedere pur financiar.

Războiul împotriva Germaniei a fost dus în comun de toţi Aliaţii şi victoria a fost comună. Dar sacrificiile aduse de fiecare din ei în parte, caşi profitul real căpătat, sînt departe de a fi egale.

Atît sacrificiile aduse de Franţa, cît şi profitul real dobîndit de ea, nu sufăr nici o comparaţie cu acele ale altor „Mari Aliaţi".

Din punctul de vedere pur financiar, dreptatea absolută evident ar cere ca cel puţin mijloacele materiale necesare pentru susţinerea războiului să fi fost împărţite proporţional cu puterile şi cu interesul fiecăruia din ei. Pe cîmpiile Franţei n'a fost cîştigată numai Alsacia şi Lorena pentru ea, dar şi supremaţia colonială şi navală a Angliei, caşi supremaţia financiară şi economică a Americei.

Dacă biruitorii pot — şi în cîtă măsură — impune vre-o contribuţie Germaniei, e indiferent pentru chestia de fond. Drept ar fi ca ei să aibă creanţa comună împotriva Germaniei şi, indiferent de sumele ce s'ar putea astfel realiza, să poarte în comun sarcinile impuse pentru victorie.

Dar în chestii de această natură, nu hotărăşte dreptatea absolută. Si, printr'o ironie crudă a Istoriei mondiale, Franţa e astăzi obligată să plătească o contribuţie formidabilă către Aliaţii ei, pentru profitul cărora mai cu samă armatele sale au repurtat victoria. Şi ea este lăsată de fapt singură în faţa Germaniei ruinate şi insolvabile, ca să stoarcă dela aceasta despăgubiri pentru sacrificiile aduse pentru cauza comună.

Nici Anglia, nici America nu renunţă la creanţa lor împotriva Franţei, dar Franţa este invitată să ţină samă de insolvabilitatea Germaniei.

In ce priveşte America, n'avem nimic de adăogat la cele ce am scris altădată. Iar atitudinea Angliei în chestia reparaţiunilor şi a datoriilor inter-aliate evident trebue privită în lumina politicii ei generale.

Anglia şi-a realizat faţă de Germania toate scopurile pentru care a intrat în războiul mondial. Forţa navală a Germaniei e distrusă; puterea ei comercială şi economică nu numai că nu-i poate primejdui supremaţia, dar poate să fie chiar utilizată şi subordonată intereselor britanice, şi economiceşte, şi politiceşte. Economiceşte—nu numai pentrucă Germania poate servi ca un debuşeu pentru comerţul britanic, dar şi pentrucă Germania poate complecta şi ajuta însăşi expansiunea britanică în Orient, punîndu-i la dispoziţie legăturile şi experienţa sa în rolul de intermediar între capitalul triumfător englez şi clientela de altădată, care ei înseşi îi este inaccesibilă direct, în situaţia sa de astăzi. — Politiceşte—pentrucă, în conformitate cu politica tradiţională engleză, Germania poate da eventual un sprijin indispensabil faţă de puterea militară continentală a Franţei, care în Europa este astăzi de fapt singura forţă ce se mai poate ridica, după cum am arătat, în faţa supremaţiei britanice.

Imperialismul britanic nu poate face abstracţie de această situaţie.

Creanţa împotriva Franţei, în afară de preponderenţa financiară pe care o poate da Marii Britanii, îi poate servi acesteia eventual şi ca mijloc de presiune politică. Iar duşmănia violentă dintre Franţa şi Germania, concentrînd în această direcţie tot efortul politic al Franţei, uşurează pentru aliatul ei de peste Canalul Mînecii soluţia problemei în general.

Aşadar, Anglia nu renunţă la creanţa ei şi-şi spală mînile faţă de acţiunea Franţei la Rin, care, evident, nu poate măcar îmbunătăţi situaţia financiară a Republicei Franceze.

Ar trebui să ignorăm şi întreaga istorie a Imperiului Britanic, şi mecanismul istoric fatal al imperialismului capitalist, pentruca să ne aşteptăm la vre-o altă directivă politică din partea conducătorilor politicii engleze, oricum s'ar numi ei — Lloyd George sau Bonar Law—cîtă vreme ordinea internaţională rămîne aşezată pe aceleaşi principii.

Pentru Franţa, subt regimul acestei ordini, de-asemeni nu este cu putinţă altă directivă politică.

Acţiunea Franţei, chiar dacă nu va da rezultate financiare apreciabile, este nu numai un mijloc indirect de presiune împotriva Marilor ei Aliaţi,—cărora nu le poate conveni prăbuşirea de-

săvirşită a Germaniei,—dar afirmă şi puterea ei militară continentală, singura armă pe care o mai poate valorifica în fața... Marilor amici şi Aliaţi.

Şi aşa, va urma şi de azi inainte aceiaşi poveste.

Conferinţe, tratative, declaraţii solemne de acord şi amiciţie, diferite formule convenţionale care să acopere fondul real: conflictul ireductibil de interese dintre cele două imperialisme.

Detaliile, desigur, nu se pot prevedea. Astăzi se războesc Turcii cu Grecii, şi Franța inaintează până la Rin. Mine vom avea, poate, alte războae „prin procurație" şi alte acțiuni separate, alte denunțări ale militarismului unuia sau ale imperialismului celuilalt dintre Aliaţi, în numele interesului superior al „păcii mondiale"...

Aşa este aşezată „pacea lumii" de astăzi!

Şi aşa va rămînea ea aşezată, până ce va veni momentul de a salva dreptul, civilizaţia şi libertatea naţiunilor prin deslănţuirea din nou a forţelor distructive... dacă până atunci nu se va prăbuşi insăşi civilizaţia, sau dacă masele populare nu vor şti, inlăturind dominaţia imperialismului capitalist, să aşeze ordinea internaţională pe alte temelii.

Care este eşirea mai probabilă, şi in ce condiţiuni poate fi ea găsită,—vom discuta, poate, altădată.

C. S.

Lyra triumphans

S'a luminat domnia lui Tu-Ham-Nesam!

Se ştie-acuma sigur că a luat
Pe fata lui Amenhetep al IV-lea
Mai bine cunoscut ca Aakhenat,—
Ştiţi Aakhenat cel care tamnesam
La soare într'o zi s'a inchinat
Şi sclavilor nevestele furatu-le-a.

Inchipuiţi-vă că nimeni n'a ştiut
Că fiul lui din flori Sabara-ut
De fapt chiar cu soţia lui de-a-doua-i...
Naivi, ceva mai mult credeau că noua-i
Credinţă proclamată 'n Asiut
Era un cult precoce al lui Crist,
Cind el muri—e clar—politeist.

Ce caută de pildă porumbeii
Imbălsămaţi, pe umăru-i, în criptă
Şi ce atît ospăţ ducea la Zeii
De jos, dela rachiul porfiriu
La aripa de ibis galben, friptă ?

Nu s'a găsit, cum Maspero probat-a,
Şi la Totmes I acelaş prînz;
Şi nu ducea 'n cutia de mahon,
Din sarcofagu-i, capul unui mînz
Pictat şi lins pentru zeiţa A-ta ?

De fapt se uită, spune Carnarvon,
Care-a murit de-atîta săpătură,
Că nu e 'n tot Egiptul o făptură
Mai vie decît clasica-i momie:
Supuşii l-adorau ca pe-un anvon
Şi-această fiinţă care-apare 'n ie
Fluidă de bitum alăturea
E T-uu, fiică, soră şi soţie
Ce 'n calea lui ca luna răsărea.

De-aice poate cultul blondei Isis!
Dar rouă grea pre nasu-i a căzut
Pe cînd intra—vezi, sus!—în Asiut;
Şi-un augur cu pas de cocostîrc
Dădu felahilor atunce tilc:
Că Faraonul va muri spre seară
Pentrucă luna picurat-a ceară.

— Vorbesc de Isis, însă cultul ei
N'a început cu 4000 nainte ?
Nu-i Amen-Ra 'n Cairo cu un dinte
De elefant în deget şi cercei
Femeii, făcuţi din scarabee sfinte ?

Unii produc papirusuri, poema
Din 9000 a lui Ptah-hehei-Te-tef;
Dar ce-are-aceasta-a face cu exema
Divină de boială de pe gîtul
Monarhului cu broşe de sidef ?
— Nu, nu, ar fi să-i profanăm uritul:
Mumiile-s mai vorbitoare ca un zapis;
Şi-apoi Istoria... şi apoi Zeul Apis...

Dinu Lance

Ioan Urban Jarník

Numele profesorului ceh, a cărui moarte au anunţat-o de curînd ziarele, este destul de cunoscut în Romînia. Era un mare admirator al poeziei populare romîneşti şi unul din cei mai buni cunoscători ai folklorului şi limbii noastre.

I. U. Jarník s'a născut la Potştyn în nord-estul Boemiei în anul de libertate şi de prefaceri 1848, în vremea în care la Praga se ţinea congresul Slavilor şi se redacta manifestul panslavist. Cu neînchipuite sacrificii a reuşit fiul modestului ţesător din Potştyn să răzbată până în capitala Austriei. Studiul limbilor romanice la Universitatea din Viena şi la Paris, unde a avut ca îndrumători pe cei mai străluciţi maeştri din secolul trecut, i-au atras privirile înspre poporul romanic aşezat „pe ambele maluri ale Dunării inferioare", izolat complect de întreaga latinitate. Îndemnul de a studia limba acestui popor nu i-a venit însă din partea lui A. Mussafia care se ocupase cu unele chestiuni de fonologie şi morfologie romînească fără să o cunoască, după cum ne-a mărturisit însuşi Jarník, nici dela Fr. Miklosich ori Gaston Paris. Întîmplarea a făcut să întîlnească în Paris, la un curs de limba sanscrită, pe un Romîn şi cu ajutorul acestuia a început studiul limbii căreia Diez îi dăduse prima dată „un loc între limbile culte romanice". Într'un timp destul de scurt, a ajuns să cunoască limba romînă atît de temeinic, încît prima sa lucrare apărută în 1877, *Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen*, a fost primită de critica romînească şi cea străină într'un mod neobişnuit. „În afară de Miklosich, nici un străin n'a arătat o cunoaştere deplină a limbii romîne, ca autorul acestei scrieri", zicea undeva M. Gaster.

La 1878 s'a abilitat ca docent pentru filologia romanică la Universitatea din Viena şi conferinţa de abilitare a fost asupra însemnătăţii studiului limbii romîne. Subiectul era cu totul nou, deoarece nu mai fusese cercetat de nimeni până atunci. Pornind

dela ideia, apărată mai tîrziu de unii [1] însă combătută de alţii, că limba romînă încă din cele mai vechi timpuri a rămas izolată de restul limbilor romanice, el a arătat că din această cauză, cea dintîi constitue un izvor de primul ordin pentru sunetele şi formele latineşti populare. În acea vreme, cînd toate cercetările porneau dela gramatica lui Diez (v. *Zeitschrift für rom. Phil.*, II (1878), p. 623), aceste două lucrări ale lui Jarník într'un domeniu care alcătuia pentru romanişti un fel de „terra incognita" i-au dat repede un loc de frunte între învăţaţi.

Chemat profesor de limbile romanice în 1882 la Universitatea cehă din Praga, înfiinţată în acel an, deşi obiectul principal era—ca la toate catedrele similare—studiul limbii şi textelor vechi franceze, totuşi Jarník a ţinut şi cursuri speciale de limba romînă. Mai multe studii critice publicate în acest timp, în care complecta şi îndrepta unele lucrări ale lui Miklosich, l-au făcut pe acesta ca în vestitele sale *Beiträge*, să-i ceară lui Jarník informaţii şi să-l consulte atunci cînd nu era destul de lămurit asupra vreunei chestiuni.

Cultura temeinică pe care şi-o însuşise după studii îndelungate şi metoda căpătată dela profesorii lui, între alţii Friedrich Müller, linguistul dela Viena, şi Gaston Paris, „idealul savantului şi al profesorului" [2], l-au îndreptat înspre critică. Cu o răbdare de fier, aduna toate greşelile din cărţile mai de valoare şi arăta calea adevărată pe care ar fi trebuit să o urmeze autorii. Criticele sale asupra foneticei şi sintaxei romîneşti din *Grammatik der romanischen Sprachen* de Meyer-Lübke ori asupra Anuarelor d-lui Weigand, sînt indispensabile acelui care utilizează aceste opere.

Dar mai potrivită cu firea lui, aplecată înspre lucrările în care răbdarea e mult încercată, este opera de lexicograf pe care a dat-o filologiei noastre. În 1879, A. de Cihac îşi tipărea volumul al doilea din Dicţionarul etimologic. La acest volum îi trebuia un indice în care să fie trecute toate cuvintele cuprinse în dicţionar şi Jarník a fost rugat să întocmească această lucrare aridă. O altă lucrare asemănătoare, însă cu mult mai întinsă şi mai spinoasă, a făcut pentru Dicţionarul etimologic al limbilor romanice al lui Diez. Acest indice a apărut în două ediţii, din care cea din urmă are mai multe sute de pagini. La apariţia „Dicţionarului Universal" de L. Şăineanu, Jarník a comparat materialul din această operă cu acel din Dicţionarul lui Cihac şi rezultatul acestei munci active şi pasionate l-a expus într'o serie

[1] W. Meyer-Lübke în *Literaturblatt f. germ. und rom. Phil.*, VI, 298; F. G. Mohl, *Introduction à la Chronologie du latin vulgaire*, p. 259: „La conservation de la langue roumaine est en ce sens le plus grand bienfait dont la philologie romane soit redevable au hasard des événements politiques. C'est ce qu'a déjà montré Jarník dans son beau travail sur l'importance de la langue roumaine, dans la revue *Osten*, 1878".

[2] I. U. Jarník, *In Memoriam, Louis Feller*, Prague, 1919, p. 25.

de articole în *Gazeta Transilvaniei* din 1897. Un glosar romîn-francez, foarte util, a întocmit la colecția sa publicată împreună cu A. Bîrseanu, *Doine și strigături din Ardeal*, cea dintâi colecție de poezii populare publicată de Academia Romînă (1884). Studiul lexicografic intitulat numai *Beitrag zur Phraseologie von da im Rumänischen*, este un model de minuțiositate și exactitate.

In prima lucrare asupra limbii basmelor romînești, Jarnik a dat îndrumări pentru colecțiile de folklor. Până atunci, în fiecare an apăreau la noi colecții „prelucrate" ori „corese". Unii culegători au intercalat chiar presupuse resturi romane, pe care le prezentau drept „descoperiri mari". „Colecțiile de până acum ale basmelor romînești, spunea el, nu corespund condițiunilor ce le punem și nu merită încrederea noastră". Nici astăzi, după 46 de ani, colecțiile de basme ale Romînilor din stînga Dunării (deși avem un studiu special consacrat lor), nu corespund acelor condiții. Este de prisos să adăugăm că ceiace spunea în aceiași scriere despre un dicționar al limbii poporului romîn „cît se poate de complect", care „ar fi o temelie tare pentru plăsmuirea limbii literare", încă nu s'a împlinit. Inainte ca Hasdeu să fi început *Etymologicum Magnum*, Jarnik propusese Academiei Romîne, la care fusese ales în 1879 membru corespondent, să lucreze un dicționar al limbii populare romîne. Pentru nefericirea noastră însă, propunerea n'a fost primită deoarece Hasdeu în dicționarul lui limba populară mai ales, o luase în considerație.

Dela el ne-a rămas un manuscris de cea mai mare valoare: un dicționar al limbii romîne în care cuvintele sînt rînduite după idei. Importanța acestei lucrări a arătat-o acum cîteva luni, în ultimul său articol. După el, dicționarele sînt „niște comori pline cu bulgări de aur și de argint". Ele într'adevăr sînt atît de greu de utilizat încît un scriitor nu găsește totdeauna o expresie plastică ori un cuvînt propriu. In dicționarul în care cuvintele sînt înșirate după idei, s'ar adăuga locuțiunile și proverbele care au acelaș înțeles și acestea ar împiedeca repetarea prea deasă a unui singur cuvînt. El ar contribui la fixarea limbii scrise romîne și ar scăpa limba literară și cea comună „de niște peteci de care pe alocurea o găsim împestrițată în loc să poarte falnic haina cea pitorească, pe care veacuri dearîndul au împodobit-o cu nestemate nebăgate în seamă". Lucrarea începută încă din 1879, reluată și complectată din 1909 până în anii din urmă, ar fi foarte utilă și va fi o datorie a Academiei Romîne să o publice.

O altă latură a activității lui Jarnik este acea literară. A tradus din literatura cehă în limba romînă două nuvele: *Bunica* de Božena Němcova (apărută în ziarul *Tribuna* din Ardeal și care va apărea în volum) și *Pavel catană* a lui Neruda (în *Conv. Lit.* XV); iar din literatura noastră, a tradus în limba cehă părți din N. Gane. Amintirile sale din *Drumul pe care am mers*, mai ales partea privitoare la copilărie, îi dau un loc și în literatura romînă. Sînt unele pasaje, în care povestește plecarea la școala din orașul vecin a copilului sărac însă iubitor de învățătură ori petrecerile copilărești, care au ceva din „Amintirile" lui Creangă. Deosebirea izbitoare între ei este că Jarnik a avut o copilărie tristă și realitatea crudă a vieții l-a întîmpinat dela cei dintâi pași.

Peste o sută de articole de-ale sale, despre diferite chestiuni de ordin cultural ori amintiri, se găsesc împrăștiate în publicațiile periodice romînești, în special în ziarele din Ardeal.

Odată cu limba romînă, Jarnik a studiat și limba albaneză. Această limbă era puțin cunoscută din lucrările mai vechi ale lui Xylander, Bopp și Hahn. Mai nouă erau cele trei părți de „Studii albaneze" (1870—71) în care Miklosich cercetase din limba albaneză elementul slav și romanic, studii care lăsau încă multe enigme nedeslegate. Incă de pe cînd era în Viena, la 1881, a publicat Jarnik cartea *Zur albanischen Sprachenkunde*, iar în 1883 *Prispevky k poznání nářeci albánskych*. In aceasta din urmă a tipărit texte albaneze și un cuprinzător glosar albanez-ceh-german (p. 27—65). Cînd G. Meyer a publicat concisa lui gramatică albaneză, Jarnik într'o recenzie mare a adus multe contribuții nouă încît a fost considerată de însuși autorul recenzat în seria de „Studii albaneze", ca un izvor principal în studiul acestei limbi. Intocmit de el este și indicele dela Dicționarul etimologic al limbii albaneze de G. Meyer. [1]

In afară de acestea, trebue să însemnăm și opera sa în limba cehă, publicată de Academia de Științi din Praga: „Două versiuni vechi franceze ale legendei Sf. Ecaterina", în care analiza amănunțită și comparația celor două versiuni, fonetica textelor și glosarul complect (p. 258—320) sînt rezultatele unei munci neîntrerupte timp de un deceniu.

Toate scrierile lui Jarnik se disting prin o mare exactitate și arată răbdarea sa nemărginită. Cînd a cetit colecția de *Basme aromîne* a lui P. Papahagi și a găsit multe cuvinte neînregistrate în glosar, s'a apucat el însuși să scoată cuvintele din texte așa că poseda în manuscris și un dicționar al dialectului macedo-romîn. O mică parte din acest material, l-a publicat în *Convorbiri Literare*, într'un studiu („Spicuiri aromînești") în care s'au strecurat cîteva greșeli de tipar, chinuitoare pentru acela care își făcuse din exactitate o adevărată religie.

Om sirguincios și cu o mare putere de lucru, era dotat din fire și cu un talent deosebit la învățarea limbilor: cunoștea opt limbi moarte și treisprezece vii, dintre care nouă le scria și vorbea curent. Indatoritor față de prieteni și de cei obijduiți, era totdeauna în fruntea societăților de binefacere pentru studenții săraci și nu odată, pentru încurajare, s'a dat ca exemplu. Din locul său de naștere, Poștyn, a făcut o stațiune climaterică care

1 Asupra întregii lui activități cu privire la limba albaneză, v. I. U. Jarnik, *Za jazykem albánskym*, Vzpomínka z let 1879—81, în *Osvěta*, 1916, p. 185—195 și *Za jazykem rumunskym*, p. 382.

să atragă în cursul verii pe străini și a înființat o societate pentru înfrumusețarea țării, la care se afiliară încă alte 300 de societăți. A luat parte la înființarea unui cerc de studii franceze și era membru al Academiei de Științi din Praga.

In 1876 a făcut prima călătorie de studii în Ardeal și la Blaj a cunoscut pe Timotei Cipariu. După trei ani, la 1879, a stat două luni în București, luînd parte la întrunirile „Junimei" și la ședințele Societății academice, numită din acel an Academia Romînă. In revista *Osten* din 1879 și-a scris impresiile din această călătorie, pe care acum cîțiva ani le-a publicat și în traducere romînească. Ele cuprind date pentru istoria literaturii noastre cu atît mai prețioase, cu cît vin dela un străin lipsit de orice preocupări lăturalnice. [1] A luat parte ca delegat al Universității boeme din Praga la semicentenarul Universității din Iași în 1911. In primăvara anului 1919 a cutreerat Romînia întregită, ținînd conferințe la București, Iași, Cernăuți și Sibiu, întovărășit de fiul său d. H. Jarník, filolog distins și un bun cunoscător al limbii noastre. In acel an a fost ales membru onorific al Academiei Romîne, împreună cu abatele Zavoral din Praga.

De cîțiva ani se retrăsese dela Universitatea în care generații întregi s'au succedat pe dinainte-i. Unii dintre cei mai mari învățați ai Cehilor, între care și G. F. Mohl fost profesor la Praga și Paris, au fost elevi de-ai săi.

Cînd se întîmpla să treacă vreun Romîn prin capitala Boemiei și se abătea în strada Ječna la bătrînul filolog, acesta îl întovărășea și-i servea de cicerone prin vechea cetate, numai pentru plăcerea de a vorbi romînește. Regreta că n'a făcut dicționarul limbii populare romîne și n'a studiat-o „în cît aceasta este cu putință unui străin", după cum spunea el, „în niște lucrări care ar mărturisi dragostea mea cea mare ce am simțit-o pentru limba romînă și poporul care o vorbește" (*Căința tîrzie*, Calend. Ion Creangă II).

In ultima scrisoare, pe care mi-a trimis-o cu cîteva zile înainte de sfîrșitul său, îmi vestea situația lamentabilă în care se găsea subt povara celor trei boli „crîncene": „Dacă întrebi cum merge treaba, trebue răspuns că luîndu-se în socoteală vrîsta mea înaintată, nu se poate aștepta omul la o întremare desăvîrșită; medicul, la dreptul vorbind, asigură că merge mult mai bine. Eu însă mă simt slab din cale afară și-mi pierd tot interesul și pentru lucrurile cele mai interesante". In scurtă vreme după aceste rînduri și-a încheiat viața prietinul sincer al neamului nostru. Știința și munca lui îndelungată au lăsat o urmă luminoasă în filologia romînă, iar numele său va trăi totdeauna în amintirea noastră.

I. Șiadbei

---

1 Aceste impresii se găsesc și în *Drumul pe care am mers*, Buc., 1909 ori în *Za jazykem rumunskym*.

Mihail Sadoveanu

„Dumbrava minunată" și „Fîntîna dintre plopi" *

D. Sadoveanu este un prozator, în opera căruia găsim cele mai multe documente din viața noastră trecută și prezentă — și în același timp un *poet*, în înțelesul în care întrebuințăm acest cuvînt, cînd vorbim de pildă de Eminescu. Poeții noștri merituoși — cei mai mulți — sînt „prozatori" în comparație cu acest nuvelist.

Acest caracter al operei te ispitește să întrebuințezi, în caracterizarea multor bucăți ale sale, termeni contradictorii, să vorbești de lirismul lui obiectiv și de obiectivismul lui liric.

Dumbrava minunată este, după părerea noastră, una din cele mai încîntătoare combinații de realitate și poezie. In același timp analiza acestei bucăți ne poate ajuta să facem unele distingeri interesante între posibilitățile talentului acestui scriitor.

Dumbrava minunată are mai multe părți, mai multe „momente". — Introducerea mai întîiu, scena din salonul d-nei Mia Vasilian, care provoacă fuga copiliței. Faptele se petrec într'un mediu orășănesc și între personagii aproape carageali ane, tratate însă în manieră de roman. Scena e zugrăvită cu vioiciune, dar în genul acesta d. Sadoveanu poate avea concurenți autohtoni și, fără nici o îndoială, concurenți victorioși în orice literatură străină. Lumea aceasta de strînsură și de tranziție nu are nimic care să pună în vibrație coardele cele mai sonore ale lirei d-lui Sadoveanu. Pentru a proecta asupra ei toată lumina care-i convine, se cere analiză rece, „sociologie" și un fel de răutate a inteligenței — care se exclud cu muzica profundă și misterioasă din sufletul acestui scriitor.

O altă parte e scena dela sfîrșit, cînd aceiași doamnă vine la casa bunicilor dela țară să ia înapoi copilița. E o scenă ca

---

* *Viața Romînească*, 1922, Septembre, și volumul *Neagra Șarului*; *Viața Romînească*, 1922, Noembre.

oricare alta, dar conţine ideia, caracteristică pentru d. Sadoveanu, că natura pedepseşte şi expulzează pe acest produs orăşenesc care e d-na Mia Vasilian.

Acest început şi acest sfîrşit formează cadrul bucăţii, şi cadrul nu are valoarea tabloului. (Un cadru nici nu-i nevoe să aibă frumuseţa tabloului, şi nici nu poate s'o aibă, cînd tabloul este al unui maestru).

In însuşi tabloul sînt două părţi, una : apariţia prichindeilor, în care poetul şi-a pus la contribuţie toate resursele artei sale ; care în sine are o valoare eminentă şi ar putea face singură gloria unui scriitor romîn ; şi care totuşi stă pe planul al doilea faţă de partea cealaltă, care ţine de unde părăseşte copiliţa casa şi până unde începe feeria din dumbravă şi asupra căreia ne vom opri în deosebi. Aceste pagini ni se par cele mai artistice din întreaga operă a d-lui Sadoveanu şi poate din întreaga noastră proză.

Nu vă lăsaţi înşelaţi de neînsemnătatea subiectului. Această simplă povestire a rătăcirii unui copil pe drumurile şi prin dumbrava dela marginea tîrguşorului nu putea fi scrisă decît de un om care are multe şi diverse însuşiri de poet şi de artist şi în care şi-a depozitat un popor ceiace are mai încîntător în sufletul său.

In *Dumbrava minunată* e natura şi mitologia noastră, sînt obiceiurile, credinţele şi eresurile noastre, e sentimentalitatea, e atitudinea noastră faţă cu lucrurile noastre şi limba—cristalizarea tuturor impresiilor dela lucrurile noastre în sufletele noastre,—căreia d. Sadoveanu i-a dat forma cea mai frumoasă cu putinţă până astăzi. Una din însuşirile eminente ale d-lui Sadoveanu e putinţa de a spune tot ce vrea, tot ce are de spus. Indiferent de valoarea conţinutului, această însuşire este permanent vădită dela un capăt la altul al scrisului său. Cuvîntul unic, predestinat îi izvorăşte în minte cu uşurinţa şi siguranţa cu care „notele" sar vertiginos, şi totuşi exact, subt degetele unui prestidigitator al clavirului. Dar nicăiri această însuşire nu i-a fost mai necesară şi nu l-a ajutat mai mult decît în această bucată. D. Sadoveanu a urmărit să dea *deodată*, prin una şi aceiaşi expresie, şi mitologia din capul copilei, învăţată din basme, şi impresia produsă asupra ei de natură — personificarea naturii de către copilă cu toată bogăţia ei sufletească creată de basme—şi realitatea obiectivă a acestei naturi. Şi 'n adevăr, d. Sadoveanu zugrăveşte necontenit natura pictural, dar în acelaşi timp cum o vede copila, adică transfigurată de concepţia ei mistică. Fiecare pasaj e valabil şi ca pictură şi ca gest prin care natura *justifică* fantasmagoria din capul copilei, şi totuşi nici descripţia nu-i falsificată, deviată pentru a exprima viziunea copilei, nici viziunea acesteia nu-i alterată pentru a respecta adevărul din natură.

Dacă d. Sadoveanu busculează puţin salonul şi „societatea" d-nei Mia Vasilian, cu ce atenţie delicată urmăreşte răsfringerile lumii în sufletul copiliţei ! S'ar zice că acest suflet e un instrument cu care d. Sadoveanu cîntă frumuseţile e-

terne ale naturii—căci copiliţa aceasta, ca orice realitate a unui mare poet, e creaţia lui, e scoasă din sufletul lui, oricît este ea de „obiectivă" şi chiar tipică.

Eroii d-lui Sadoveanu sînt duduia Lizuca şi cînele Patrocle, fiinţe simple care se egalează şi se pricep : ea—o fetiţă de şase ani, el—un cîne bătrîn şi deştept. Fetiţa are mai multă inteligenţă şi imaginaţie ; Patrocle mai multă experienţă şi voinţă—şi fireşte mai multă putere.

Pentru ceiace avea de spus, d. Sadoveanu a ales perfect pe mica sa eroină. E destul de tîrgoveaţă pentruca natura să nu-i fi devenit cu totul banală şi s'o poată frapa puternic, dar cunoaşte îndeajuns natura din vizitele ei la bunicii dela ţară, pentruca să poată *recunoaşte* în aparenţele ei lucrurile din poveştile auzite dela mama sa şi dela bunici.

Lizuca nu e frumoasă, e tunsă mic, e neîngrijită. Are numai ochii vii. Şi aşa trebuia să fie, căci,—în lumea de basm, pe care o crează autorul,—ea are oarecum rolul, de cenuşăreasă. Apoi, pentru economia bucăţii, ea nu trebue să aibă nimic poetic. Fata asta năcăjită trebue să aibă ceva dur. Cu ochi ca două flori de cicoare, cu plete aurii... ar fi fost prea „romantic", prea obişnuit, prea sentimental... Poezia sufletului ei, cu care o înzestrează d. Sadoveanu, este mai emoţionantă şi mai *adevărată* aşa—şi este relievată oarecum de aspectul umil al fetiţei—aspect care se datoreşte şi situaţiei ei de cenuşăreasă. Un diamant într'o armătură de rînd.

Al doilea personagiu e un cîne. Il cheamă Patrocle, pentrucă e un cîne de tîrg, şi pentrucă e cuminte, experimentat, credincios, şi un protector al fetiţei. Nu-l putea chema, fireşte, nici Tărcuş, nici Bijù.

Intre Patrocle şi fetiţă e o camaraderie veche şi strînsă ca între fiinţe care se înţeleg şi au năcazuri la fel, căci nici Patrocle nu este iubit în casa oamenilor celor răi din tîrg. Raporturile dintre aceste două fiinţe umile sînt pline de delicateţă. Duduia Lizuca nu-i spune lui Patrocle „tu", căci e mai bătrîn şi-l stimează ; nici „dumneta", cuvînt rece care pune distanţă ; şi nici ceremoniosul „d-voastră". Ea îi spune „mata", cuvînt care arată perfect sentimentele ei pentru dînsul. Cînd, de pildă, Patrocle, după ce a pus pe goană arătarea din poiană, care era un epure, se întoarce la scorbura unde-l aştepta duduia Lizuca şi-i mormăeşte nemulţumit :

„N'a fost decît un iepure !"—Duduia Lizuca îi zice „cu admiraţie" :

— Grozav se temea de „mata" ! Puneţi în loc oricare din celelalte trei cuvinte şi a dispărut toată delicateţa.

Fără acest „mata"—pe care îl spune tuturor fiinţelor neînsufleţite pe care le întîlneşte şi le stimează—bucata ar pierde mult din frumuseţa şi din înţelesul ei.

Fetiţa *vorbeşte* cu Patrocle. El o înţelege şi-i răspunde, pentrucă protectorul micei cenuşărese este un cîne năzdrăvan.

Dar în privinţa aceasta procedeele d-lui Sadoveanu merită o privire mai de aproape.

D. Sadoveanu ne duce într'o lume de basme. Apariţia prichindeilor e un basm adevărat. Dar şi rătăcirea fetiţei, care precede şi pregăteşte visul şi basmul cu prichindeii, e povestită într'o atmosferă şi cu o nuanţă tot de basm. Faptele reale sînt necontenit transfigurate cu intenţii de „miraculos". Dar autorul ştie să meargă pe muche între realitate şi basm. El înfăţişază lucrurile aşa încît pot fi luate şi ca întîmplări obişnuite şi ca lucruri din poveste. Patrocle înţelege vorbele ca un cine năzdrăvan (ca dobitoacele din poveste), dar la rigoare el le înţelege şi pentrucă e foarte inteligent şi foarte obişnuit cu fetiţa, cu sentimentele şi faptele ei. El răspunde cu vorbe, dar aceste vorbe pot fi, de cele mai multe ori, şi traducerea atitudinii — privirilor şi gesturilor lui — de către fetiţă. D. Sadoveanu are grijă să ne înştiinţeze în treacăt, discret, o singură dată la început:

„Patrocle, de ce duci pînea în gură, întrebă rîzînd Lizuca.
— Pentrucă n'am buzunar! îi răspunse *cu ochii* căţelul foarte vesel", şi Lizuca „aude" cu atît mai bine acest răspuns, cu cît ea îl cunoaşte din literatura pentru copii, unde cînii răspund tocmai aşa la întrebarea ei.

De-acum încolo, cînd vorbeşte Patrocle, autorul nu ne mai spune dacă el vorbeşte din gură ori cu ochii. Ne lasă să credem cum voim. Dar impresia de cine năvdrăvan—şi deci de basm—rămîne necontenit, mai ales că autorul ne şi introduce într'o lume în care fantazia Lizucăi, descopere tot mai mult numai minuni în fiinţele şi întîmplările cele mai obişnuite.

Un lucru însă va avea grijă d. Sadoveanu: ca Patrocle să „vorbească"—în comparaţie cu Lizuca—foarte puţin, strictul necesar, în deosebire de basmele populare, unde dobitoacele năzdrăvane vorbesc tot atît de mult caşi oamenii.

*

Să urmărim pe duduia Lizuca în peregrinaţiile ei şi să ne oprim asupra cîtorva incidente din multele cîte i se întîmplă.

Duduia Lizuca întîlneşte o babă, care o întreabă cu blîndeţă: „Aşa-i că te duci la bunicuţa?" Fetiţa, mirată că baba o cunoaşte şi ştie unde merge (nu era greu pentru o vecină a bunicilor!), o recunoaşte cu fericire... „Aşa-i că mata eşti Sfînta Miercuri?... Până acum nu te-am văzut niciodată, dar acum te cunosc..."—Baba înţelegînd ce se petrece în capul copilei, nu o desminte şi-i vorbeşte cu bunătate, fără bine-înţeles să-şi ia rolul din basme al Sfintei Miercuri. Cînd mai apoi d. Sadoveanu, vorbind pe socoteala sa proprie, o numeşte şi d-sa Sfînta Miercuri, aceasta nu însamnă decît că acum d-sa şi-a însuşit numele dat de copilă,—că-l pune în ghilmete, cum s'ar zice. Dar esenţialul e că episodul ar putea sta bine şi într'un basm.

Duduia Lizuca vorbeşte lui Patrocle:

„...Şi la dreapta şi la stînga s'au adunat păpuşoi... Vezi tu? păpuşoii au şi împărăteasă, Patrocle. O floare mare şi mîndră: bunica zice că o cheamă Sora-Soarelui. Să ne oprim aici lîngă ea. Ce mai faci mata, Sora-Soarelui?"

„Floarea cu coroana aurie se *clătină uşor spre copilă*, la adierea vîntului".

„Îmi pare bine că te găsesc înaltă şi frumoasă, urmă Lizuca. Noi ne ducem la bunicuţa şi la bunicu'.
— *Foarte bine*, aprobă floarea-soarelui
— Căci acasă nu mai putem sta (şi fetiţa arată pe larg floarei-soarelui toate nenorocirile ei).

„Floarea *lăsă să cadă deasupra copilei două petale* ca nişte fluturi de lumină şi *clătină întristată din cap*".

Cînd, la început, Floarea „se clatină", ca *răspuns* copilei, d. Sadoveanu adaogă cuvintele: „la adierea vîntului"—explicînd în chip natural gestul Floarei. Cînd, la urmă, Floarea îi *răspunde* „clătinînd întristată din cap", ba încă lasă să cadă asupra copilei şi două petale, care ne suggerează două lacrimi, — cînd personificarea e mai pronunţată,—gestul ei nu mai este motivat în text prin adierea vîntului, căci, odată ce acest gest a fost explicat la început, acum rămîne să-l explicăm noi, tot prin acea cauză, dacă voim... Dacă nu—cu atît mai bine: atmosfera de basm nu poate decît să cîştige.

Dar la un moment dat, floarea „vorbeşte": „Foarte bine", răspunde ea Lizucăi, cînd copila îi spune că se duce la bunici. Aceasta e a treia *interpretare* a clătinării floarei, dar aci nu ni se mai spune nici măcar că Floarea s'a clătinat. Explicarea lipseşte cu totul aici, odată ce a fost dată aiurea, — cu alte cuvinte odată ce povestitorul şi-a făcut datoria de nuvelist, adică de a zugrăvi realităţi. Dar scopul e ajuns: echivocul necesar economiei bucăţii persistă.

„Mesteceni, plopi şi ulmi se ridicau la deal pe costişă, cu ramurile încurcate şi neclintite în vîlvoarea asfinţitului. De acolo de sus, curgea parcă pe subt arcurile ramurilor un painjeniş de ape trandafirii. Şi în tăcerea poeniţelor, pe un gheb de pădureţ bătrîn (cu ce putere ne evocă natura aceste trei cuvinte!), o ciocănitoare vesti sosirea drumeţilor.

„Caşicum erau aşteptaţi, pasările mărunte apărură, legănindu-se pe vîrfuri mlădioase de singer. *Priveau pe Lizuca* cu ochişori ca vîrfuri de ace *ş'o întrebară toate deodată* ce caută în împărăţia lor.

„Însă Patrocle era acolo. Ridicîndu-se pe picioarele de dinapoi, hămăi la ele de două ori şi le ameninţă cu laba.

„*Rîzînd mărunţel*, păsărelele se făcură nevăzute".

Aici, d. Sadoveanu se mulţumeşte cu mijloacele obişnuite ale descripţiei, numai cît alege pe acele care contribue la crearea atmosferei voite a bucăţii.

Păsărelele „întrebară toate deodată" pe Lizuca ce caută în pădure, este o metaforă pentru a traduce ciripitul lor, care *samănă* în adevăr cu o intonaţie de întrebare,—dar este şi o personificare.

„Rizînd mărunţel", este iarăşi o metaforă pentru a traduce ciripitul aceloraşi păsărele zglobii, cînd îşi iau zborul,—dar este iarăşi şi o personificare.

Sînt două nuanţe ale ciripitului, pe care d. Sadoveanu le-a distins bine şi care au impresionat desigur sufletul sensibil şi pornit spre antropomorfizare al acestui mic om primitiv, care e dudula Lizuca.

Raportate la noi, traducerile în imagini ale d-lui Sadoveanu sînt mai mult metafore şi mai puţin personificări; raportate la Lizuca însă, ele sînt numai personificări, şi anume personificări în care, dacă ne putem exprima astfel, ea crede, după cum crede (antropomorfizare, numai cît cu conştiinţa deplină că e antropomorfizare) şi poetul adevărat, copil şi primitiv, şi el, în faţa naturii. Ceva din celace se petrece în sufletul Lizucăi se petrece şi în sufletul poetului, căci la urma urmei Lizuca, în sufletul căreia s'a transpus el, este un ipostas al poetului.

Diversele procedee întrebuinţate de d. Sadoveanu în transfigurările din această bucată, sînt adaptate perfect la scop.

Dacă d. Sadoveanu suggera mai insistent şi mai puţin fin „miraculosul"; dacă nu renunţa cu totul la el acolo unde se putea, — bucata n'ar fi rămas în limitele unei producţii culte, foarte personale, foarte serioase, impresionantă şi pentru cetitorul cel mai puţin dispus la naiva neverosimilitate a basmelor. Aşa cum a procedat, bucata rămîne pe deoparte cu toate caracterele ei de literatură înaltă şi beneficiază pe de alta de toată poezia miraculosului popular.

Dar mai cu samă, dacă nu proceda aşa, ar fi scris un basm, desigur admirabil, dar n'ar fi făcut celace a voit să facă: să redee sufletul copilului—hrănit de basme—în faţa priveliştilor naturii şi cerînd înţelegere şi sprijin acestei naturi. Căci aceasta e tema capitolului din *Dumbrava minunată*, pe care îl analizăm aici.

Viaţa sufletească a oricărui copil, care nu-i idiot, e de o bogăţie inimaginabilă pentru un adult. Un copil interpretează la nesfîrşit toate aparenţele realităţii. În *Petit Pierre*, Anatole France a desvăluit cu sagacitatea lui incomparabilă geniul metafizic al primei copilării. În *Dumbrava minunată* d. Mihail Sadoveanu a scos la iveală, în chip poetic, un moment din necontenita interpretare a naturii de către un copil crescut în mitologia populară romînă.

* * *

Demult, cîndva într'o toamnă, la un ratoş depe valea Siretului, am auzit un biet rapsod psalmodiind cîntecul bătrînesc al lui Toma Alimoş, acompaniat monoton şi trist dintr'o cobză.

Cînd am cetit daunăzi *Fîntîna dintre plopi*, povestea tragică de iubire istorisită într'o zi de toamnă la hanul Ancuţei, vestit odinioară în toată ţara Moldovei, *am auzit* parcă din nou cantilena rapsodului, care preamărea într'o sară de toamnă pe eroul legendar al baladei. Şi'n adevăr, Neculai Isac, căpitan de mazili dela Bălăbăneşti (ce nume! ce titlu! ce gintă!) face parte din spiţa acelora, care în vremuri legendare se băteau cu Tătarii şi cu Leşii şi aduceau la Bălăbăneşti trofee de războiu şi pe care cîntăreţii de altădată i-au cîntat în baladele noastre populare. Dar în vremurile de decadenţă naţională dela începutul veacului trecut, căpitanul de mazili nemai avînd ce face cu vitejia sa: „Bătea drumurile* căutîndu-şi dragostele; se suia la mănăstiri şi cobora la podgorii. Şi pentru o muere care-i era dragă îşi punea totdeauna viaţa. Aşa om a fost. Ş'a avut ibovnice cătră toate zările. Ş'adulmeca pe drumuri fără hodină şi fără astîmpăr".—„Să ştii dumneata, dragă Ancuţă, că acest mazil dela Bălăbăneşti, care se uită acum liniştit la noi şi grăeşte aşezat, a fost un om cum nu erau mulţi în ţara Moldovei".

D. Sadoveanu a zugrăvit de mai multe ori tipul acesta uman. Şi cînd în *Vremuri de Bejenie* ori în *Neamul Şoimăreştilor* l'a făcut trăitor în veacurile eroice, înrudirea lui cu Toma Alimoş apărea şi mai limpede.

Dar nu numai prin temperament, ci şi prin clasa lui socială căpitanul Neculai Isac face parte din cei din care s'au recrutat „căpitanii" eroici de odinioară. Mazilul Neculai Isac e urmaşul clasei războinice moldoveneşti. El a păstrat toată *boeria* tagmei lui. El are în purtarea şi în vorba lui o decenţă aristocratică. Vechiului său prietin el îi spune ceremonios şi arhaic: „Domniata".—„*Domnilor* şi fraţilor", se adresează acest mazil din Ţara de jos, gospodarilor din Ţara de sus poposiţi la hanul Ancuţei,—cum se cuvine unui boer între boeri, căci şi ascultătorii săi, răzeşi şi „neamuri", şi chiar ţărani, erau altădată boeri.

În raporturile şi în tonul acesta, d. Sadoveanu redă perfect *stăruinţa*, prin vremuri, a patosului de clasă, care nu s'a stins la urmaşii boerilor, cu toată scoborîrea lor pe scara socială, datorită vitregiei vremurilor.

*

Fîntîna dintre plopi este una din creaţiile d-lui Sadoveanu în care apar mai armonios şi nuvelistul şi poetul din d-sa.

* Vorbeşte prietinul său vechiu, comisul Ioniţă.

Ca nuvelist, d. Mihail Sadoveanu n'a dat drumul în lume unor tipuri populare, ca depildă Caragiale—dealmintrelea unicul nostru creator în genul acesta. Dar d-sa știe ca nimeni altul să aducă în scenă oameni vii. D. Sadoveanu are puternică viziunea gesturilor, prin care personagiile își vădesc mișcările sufletului lor. S'ar zice că această viziune îl tiranizează, că d-sa nu *poate* să nu vadă ce fac personagiile, care intră în scenă.

Cînd Ancuța a auzit ce bărbat aprig și ce cuceritor de femei a fost Neculai Isac dela Bălăbănești în tinerețele lui,—ea „s'a înălțat sprincenele zîmbind, s'a potrivit mărgelele la gît și cîrligele de păr la urechiuși, și cînd văzu pe mazil că se întoarce spre noi, îi trecu pe dinainte ușurel, mlădiindu-se cum știa ea că-i șade bine".

E acea stare sufletească pe care a indicat'o Flaubert în cunoscutul pasagiu unde ne arată pe M-me Bovary impresionată de acel ilustru decripit căruia îi mersese vestea, că a fost amantul reginei Maria Antoaneta cu vre-o jumătate de veac în urmă. E acea trezire a cochetăriei oricărei femei, care merită acest nume, cînd simte masculul de rasă—fie și beneficiind numai de faima gloriei trecute—și pe care d. Sadoveanu a redat-o, nu discursiv, ci numai prin gesturile femeii, atît de scurt, atît de suggestiv și atît de conform cu categoria socială din care face parte Ancuța.

Să se observe, că în desfășurarea logică a povestirii, acest pasagiu nu este indispensabil,—dar adaogă atît de mult la impresia realității. Asemenea detalii însă nu vin unui scriitor care compune „din cap"; asemenea lucruri trebue să le vezi atunci cînd scrii—și nu le vede decît acela care are halucinația creatorului.

Iată o altă „figură în text", tot din această bucată: Dupăce Marga, eroina tragediei, s'a înțeles cu Neculai Isac să-l aștepte noaptea la fîntîna dintre plopi—pe punctul de a se despărți de el, mișcată, ezitantă, ațîțată, cochetă, neștiind, cum s'ar zice, „să-și dee o continență", „se răsucea ușor în loc, la dreapta și la stînga, mlădiindu-și mijlocul și privindu-și cu stăruință ciubotelele". Cine cunoaște viața și mediul zugrăvit de d. Sadoveanu, își dă samă de valoarea observației și de exactitatea picturală cu care e redat gestul.

Iar cînd, însfîrșit, Neculai Isac a isprăvit povestirea eroicului său fapt de dragoste, comisul Ioniță, contemporanul și prietinul său de tinerețe, mîndru de isprăvile mazilului, care dovedeau ce oameni erau *ei* în vremea lor și care se răsfrîngeau și asupra sa, „mormăi ceva și se uită cu fudulie în juru-i". D. Sadoveanu n'a putut să nu observe și acest gest. Și scena s'a complectat și a devenit mai vie.

Dar ceiace formează mai ales farmecul *Fîntînii dintre plopi*, ca dealtmintrelea al întregii opere de mîna întîia a d-lui Sadoveanu, este poezia acestei bucăți.

Această poezie nu este, firește, direct subiectivă. Ea se datorește și realității zugrăvite, și felului cum luminează d-sa această realitate.

D. Sadoveanu zugrăvește cu predilecție lucruri încîntătoare prin ele însele. Natura din *Dumbrava minunată*, sufletul copilului din acea bucată, incidentele de acolo... Hanul de aici, Valea Moldovei, mazilul și povestea lui de dragoste, Ancuța cea mlădioasă, enigmatica Marga, tip înrudit cu Chiva din *Păcat boeresc*...

Bine înțeles această *frumusețâ* a realității nu însamnă că d. Sadoveanu își alege subiecte gingașe. In aprigul Neculai Isac nu e nimic tandru, și cu atît mai puțin în troglodiții din faimoșii *Bordeeni*, în ochii cărora însă, d-sa descopere un punct de soare. Afară de copii, subiect prin natura lui gingaș, d. Sadoveanu își ia, din contra, subiectele din întîmplările tragice, în orice caz grave, ale vieții. Iar sentimentele pe care ni le evocă, de obiceiu profunde și grave, sînt și ele „poetice".

Aceste sentimente sînt în primul rînd sentimentul trecutului și al naturii—și acela al vremelniciei lucrurilor omenești, care dă un caracter atît de patetic celor mai frumoase bucăți ale acestui scriitor.

D. Sadoveanu este un pictor strălucit al naturii. Cuvîntul acesta nu e van aici. D-sa știe să dea prin cuvinte—cît pot da cuvintele—aspectul pictural al lucrurilor. Fîntîna cu apă în față, în care se oglindește frunzișul unor plopi: „Cotii după colnic; și dintr'odată mi se înfățișă într'o văiugă verde, o fîntînuță cu colac de piatră între patru plopi. Era un loc tainic și singuratic. Apa neclintită aproape de ghizdele parcă avea în ea ceva viu: mișcarea măruntă și necontenită a frunzișurilor".

In astfel de pasagii poezia e în lucrul zugrăvit. Nici o atitudine din partea poetului. Iar cînd ia atitudine, ea este exprimată tot prin fapte, dar printr'o anume combinare de fapte și prin fine procedee de stil.

Intîmplarea din *Fîntîna dintre plopi* se petrece întreagă pe valea Moldovei și e clar că nu este nevoe să ne-o spună autorul la fiecare moment. Și iată că ne-o spune într'un loc unde e mai puțin nevoe decît oriunde, căci doar știm că Neculai Isac călărește dealungul rîului Moldova: „Era o dimineață limpede și senină de toamnă *în valea Moldovei*. Se auzeau clopote de biserici sunînd în depărtări". Și totuși cuvintele subliniate de noi nu sînt un pleonasm, pentrucă ele nu au deloc o valoare informativă, ci una curat poetică. Citiți fraza fără cuvintele acestea, și veți vedea cît de mult scade evocarea întinderii nedefinite și melancolice, în care răsună acele clopote depărtate—scădere datorită nu numai absenței acestor cuvinte, ci și dispariției „numărului", care dă frazei ritmul adecuat tonului nostalgic.

Cu o nuanță de subiectivism în plus—prin ton, prin context, prin impresia produsă de natură asupra personajului zu-

grăvit, pr.n adjective cu uşoare intenţii de personificare—sentimentul este evocat mai direct: „Era într'o Sîmbătă pela toacă. Am încălecat (vorbeşte Neculai Isac) ş'am purces încet pe-un drumuşor printre mirişti. Ş'ascultam în singurătate pe sus cocoarele care se călătoreau. Cînd am ajuns la malul Moldovei, am luat-o 'ncet la vale printre ape şi luncă. Intr'un răstimp au început clopotele la biserica dela Tupilaţi. Am oprit calul şi le-am ascultat cu jale, până ce-au contenit. Şi mi-aduc aminte că dupăce au stat clopotele acelea, am auzit altele dela bisericile altor sate,—şi picurau depărtate şi stinse, parcă băteau în inima mea". Aceste clopote care-şi răspund unele altora „depărtate şi stinse" dau impresionant sentimentul întinderii deşarte şi melancolia depărtărilor. Ultimele cuvinte însă din pasajul citat ni se par nepotrivite şi cam „literatură" pentru Neculai Isac.

Dar procedeul cel mai des şi care este felul obişnuit al d-lui Sadoveanu de a trata natura este descoperirea şi evocarea corespondenţei dintre ea şi om: zugrăvirea ei, ca o cauză ori ca o expresie a sufletului omenesc, potenţiarea impresiei ce ne-o dă ea, prin adaosul impresiei produsă de viaţa omenească, şi invers.

Viziunea, care este o făgăduinţă de bucurie pentru Neculai Isac, alcătuită din imaginea de o clipă a Margăi şi din o altă imagine, tot atît de încîntătoare şi de trecătoare, a naturii: „Atunci mai privii cea din urmă oară îndărăt. In vîrful plopilor, la fîntîna singuratică, lucea asfinţitul. Iar în umbra dedesubt sta Marga, cu mîna streşină la ochi. Mi s'a părut? A fost o arătare? Am zărit-o numai o clipă, cît a ţinut şi lucirea soarelui dedeasupra".

In noaptea cînd Neculai Isac întîlneşte pentru a doua şi cea din urmă oară pe Marga—în noaptea în care ea va muri, iar el va rămînea pentru totdeauna estropiat,—luna pe sfîrşite „ieşi în răsărit ca un ochiu de spaimă," asupra lanurilor pustii. Cînd apoi Neculai Isac e în primejdie de moarte, „pe *mirişti* luna ştirbă vărsa o lucire slabă".

Acesta nu e un truc al scriitorului. Procedeul e strîns legat cu întreaga sa atitudine faţă de realitate. D. Sadoveanu nu este un realist, care face „anchete" şi consemnează rezultatul observaţiilor în carnetul de buzunar, pentru a da, apoi, „felii de viaţă". La d-sa o impresie fundamentală şi dominantă chiamă şi combină, ca un regulator al procesului de creaţie, elementele împrumutate naturii, pe care apoi, în bucăţile cele mai bune, le redă, iarăşi, mai mult prin impresii. In nuvela—dacă poate fi numită astfel—care a dat titlul volumului *Neagra Şarului*, ierunca cea măruntă şi ageră, Bistriţa agitată şi apoi năvalnică, femeia pătimaşă, cei doi bărbaţi aprigi, aerul vrăjitoresc al bătrînei, care încă vibrează de amintiri vinovate, aţiţarea şi încordarea pictorului—toate dau una şi aceiaşi impresie de nelinişte, de mister şi de tragic.

Dar cel puţin aici scriitorul este explicit, dacă se poate spune astfel. El are însă bucăţi unde realităţile abia ne sînt arătate, ori, mai exact, indicate, ca de pildă *Codrul*. Inţelegem că femeia pădurarului iubeşte pe boer, cu conştiinţa vinei şi cu siguranţa catastrofei; înţelegem că bărbatul ştie ori presupune şi că se teme de omorul pe care va trebui să-l facă; înţelegem la urmă că boerul a fost omorît—dar înţelegem numai—şi toate acestea pe fondul unor impresii dela o natură tot atît de misterioasă.

Un alt sentiment puternic din opera d-lui Sadoveanu, e acel al trecutului care, la acest scriitor, e îmbinat de cele mai multe ori cu acel al naturii. In această privinţă e caracteristic cel mai bun roman al său, unul din cele mai impresionante romane istorice din cîte am cetit, mai frumos prin poezia sa decît trilogia lui Sienckiewicz, care are alte merite superioare, — *Neamul Şoimăreştilor*. Aici Moldova veche, sălbatică, cu zimbri prin poeni în asfinţituri, cu castori care bat ca cu nişte maiuri în inima pădurilor nesfîrşite şi tainice, ne dă impresia naturii parcă abia zbicită de apele potopului.

Dar uneori sentimentul trecutului şi sentimentul naturii se confundă şi se traduc unul prin altul, reducîndu-se oarecum la unitate prin tonalitatea lor comună, care este melancolia.

Iată nimbul, în care apare pe scenă Neculai Isac:

„Inspre munţi erau piscle neclintite: Moldova curgea lin în soarele auriu, într'o singurătate şi'ntr'o linişte ca din veacuri; şi cîmpurile erau goale şi drumurile pustii în patru zări; iar călăreţul pe cal pag—parcă venea spre noi de demult de pe depărtate tărîmuri".

Intinderea goală şi liniştea naturii îi dau d-lui Sadoveanu impresia melancolică a trecutului, iar trecutul îi dă impresia, tot melancolică, a întinderilor îndepărtate. Spaţiul devine timp, măsurat în veacuri. Şi toată bucata este cîntată pe aceiaşi chee. Viziunea spaţiului ca trecut e tot atît de impresionantă (şi oarecum justificată prin fapte), în *Toamna*, unde iobagul — ţăranul etern—înaintează sămănînd pe fondul tragic al unui apus însîngerat—„venind din trecut". Iar în *Vremuri de Bejenie*, găsim exprimată analitic această impresie complexă: „Domol şi greu, trecînd prin amărăciune şi lacrimi, venea sunetul (buciumului care vestea năvălirea Tatarilor pe valea Moldovei). Ca un fior adînc din depărtări de ani şi din nemăsurate depărtări ale zărilor, tremura vestea cumplitei primejdii". Dar uneori o simplă impresie de natură îi vorbeşte d-lui Sadoveanu de trecut: „Şoaptele frunzelor păreau în adevăr tremurarea unui suflet; creşteau din arbor în arbor, din ramură în ramură, scădeau, se depărtau, spuneau ceva neînţeles, ceva foarte vechiu parcă şi foarte trist".

Locul unde se desfăşură întîmplările povestite de d. Sadoveanu, atît cele din trecut cît şi cele de astăzi, este această vale

a Moldovei, cînd necesitatea subiectului nu cere numai decît altul. Iar vremea în care se petrec mai toate aceste întîmplări, este toamna. Trecutul, Valea Moldovei şi toamna sînt cele trei izvoare mai însemnate şi *expresia* cea mai obişnuită a melancoliei care dă un farmec atît de pătrunzător operei d-lui Sadoveanu.

* * *

Realităţile pe care le încadrează d. Sadoveanu în acest decor şi le aureolează cu aceste sentimente sînt, de obiceiu, şi anume în partea cea mai bună şi mai trainică a operei sale, fiinţele şi lucrurile primitive, „naturale", cît mai puţin atinse şi schimbate de civilizaţie, cît mai la adăpostul fluctuaţiilor dela suprafaţa vieţii, oamenii legaţi de pămînt: ţărani, răzeşi, călugări, mahalaua veche moldovenească, oamenii din trecut, copiii, care prin vîrsta lor sînt mai primitivi şi mai naturali—şi în sfîrşit fiinţele necuvîntătoare.

Această lume d. Sadoveanu o zugrăveşte în toată cunoştinţa de cauză, ca ceva foarte obişnuit şi foarte familiar, ca un clasic sau, din cauza culorii şi a detaliului, ca un realist. Pentru d-sa această lume e lumea sa proprie, nu un refugiu ca pentru romantici. D-sa se simte în ea acasă, mai acasă decît în lumea în care trăeşte. Comparaţi pe d. Sadoveanu cu romanticii noştri, cînd îşi iau subiectele din lumea dela ţară. Aceştia se vede bine că o cunosc de departe. Cînd o simpatizează, o zugrăvesc cu o mirare entuziastă şi cu o bunăvoinţă recunoscătoare pentru calităţile excepţionale ale poporului. Cînd o despreţuesc sau o urăsc, o zugrăvesc ca pe o turmă de bestii rele. Ei nu vor zugrăvi niciodată pe Ancuţa şi pe muşterii ei realist, liniştit, *normal*, ca d. Sadoveanu. Iar limba lor pe care, pentru ocazie, ei voesc s'o facă cît mai romînească şi mai populară, devine prea populară şi prea romînească. Ei întrebuinţează un vocabular căutat, *trop nature*, care nu e cel obişnuit al scriitorului şi care, astfel, are ceva din găteala exagerată, de zile mari, a parveniţilor.

In realismul observaţiei, d. Sadooeanu e ca Creangă, ca Slavici, ca Brătescu-Voineşti şi ca Duiliu Zamfirescu, care—sau cînd—zugrăvesc viaţa claselor lor respective.

Dar dacă este realist în observaţie, d. Sadoveanu e un romantic prin sentimentul ce se degajează din opera sa, prin melancolia nostalgică, pe care i-o trezesc vremurile, locurile şi oamenii pe care-i zugrăveşte.

Cum se explică fizionomia aceasta a d-lui Sadoveanu unică în literatura noastră?

Intr'unul din rarele momente, cînd acest scriitor vorbeşte despre el însuşi, l-am auzit spunînd că înaintaşii săi literari sînt Ion Neculce şi Creangă.

In privinţa lui Creangă cred că nu are dreptate decît într'o mică măsură. Cred că d. Sadoveanu confundă admiraţia cu înrudirea.

Creangă e un realist; d. Sadoveanu e mai mult un poet. Literatura populară, la care putem raporta celace e popular în Creangă, e snoava, proverbul, strigătura—şi nu şi basmul, cu toate că a scris basme. Opera sa strict personală—*Amintirile, Moş Nichifor Coţcarul, Isaiia Duhu, Moş Ion Roată*, etc.—n'au nici un element de basm. Iar în basme, Creangă sacrifică cît poate miraculosul—realului. Apoi snoavele, proverbele, strigăturile sînt, fără îndoială, creaţii ale clasei ţărăneşti *ca atare*, datorite în cea mai mare parte oamenilor aşezaţi şi anume plugarilor. Literatura d-lui Sadoveanu însă, întrucît o putem raporta la literatura populară, nu are nimic din snoave, din proverbe şi din strigături, ci în primul rînd din cîntecele bătrîneşti şi în al doilea din doine. Iar cîntecul bătrînesc nu e produsul ţăranului *ca ţăran*, nu a izvorît din viaţa socială a plugarului. E produsul războinicului, din orice clasă socială.

Şi 'n adevăr Creangă este un ţăran foarte talentat, care scrie o literatură foarte personală, dar ca ţăran, ca un ţăran cultivat şi atîta tot. D. Sadoveanu nu e ţăran (nici n'a trăit la ţară), nu scrie ca ţăran.

Apropierea de Neculcea ni se pare mai justificată. Neculcea, hatman, războinic, colector de balade în proză (o *Samă de cuvinte*, din care poeţii noştri glorificatori ai trecutului s'au alimentat mai mult decît odată), scriitor colorat, evocator al trecutului, fire cu o adîncă rezonanţă poetică—poate fi în adevăr un înaintaş al d-lui Sadoveanu.

Inaintaşii săi adevăraţi însă cred că sînt alţii, în afară de literatura noastră cultă—căci d. Sadoveanu are dreptate, cînd îşi caută predecesorii aiurea decît în literatura noastră dela Conachi şi până la Eminescu, căreia nu-i datoreşte mai apreciabil decît doar achiziţiile limbii literare.

Am suggerat mai sus apropierea dintre *Fîntîna denrti plopi*—şi cîntecele bătrîneşti.

Am putea găsi bucăţi şi mai asemănătoare cu poezia epică populară şi credem că cetitorul care urmăreşte cu înţelegere scrisul d-lui Sadoveanu, îşi va aminti destule poeme ale lui de felul acesta.

Să ne oprim un moment asupra *Dumbrăvii minunate*. In comuniunea cu natura din această bucată se simte cu putere sentimentul din *Mioriţa*. Tema e alta; nu e vorba de moarte. Dar materialul, concepţia, sînt aceleaşi. Acelaşi sentiment de contopire cu natura, aceiaşi duioşie a omului pentru natură, aceiaşi încredere în bunăvoinţa fiinţelor necuvîntătoare—aceiaşi frăţie cu tot ce poate da un sprijin omului în marea singurătate a naturii.

Munţii mari, păsărelele mii, stelele făclii, care sînt marto-

rii sufletului omenesc, către care se îndreaptă acest suflet neliniştit şi care iau parte la viaţa omului, au corespondenţa lor —şi în acelaşi sens—în fiinţele pe care le întîlneşte Lizuca. Nu lipseşte nici prietinul năzdrăvan, Patrocle, care în baladă e oiţa bîrsană şi care aiurea, în înfăţişarea lui de apărător viteaz, e Dolca.

Dar nu simţiţi că literatura d-lui Sadoveanu se deosebeşte de a oricăruia altul şi că are amploarea unei întregi literaturi, a literaturii întregi a unui popor—caşi cea populară?

Familiaritatea lui cu lucrurile naturii şi ale trecutului—de unde realismul său; nostalgia lui profundă pentru aceste lucruri familiare—de unde romantismul său; comuniunea lui cu natura—această tainică legătură a lui cu ceva atît de mare şi de profund—limba lui naturală, bogată, *întreagă*, totul ne dă impresia că în d. Sadoveanu vorbeşte ceva mai mult decît o scurtă şi trecătoare experienţă individuală.

După mamă, d. Sadoveanu e de pe apa Moldovei şi din acea clasă care stă legată de pămînt veacuri după veacuri,— iar fiii se aruncă de obiceiu în partea mamei, şi cazul care ne interesează acum confirmă această veche constatare.

Valea Moldovei, cu oamenii, cu dumbrăvile şi cu apele ei, el o cunoaşte de mult. In alte incarnaţii, el priveşte de veacuri aceiaşi munţi albaştri în zare şi aude aceleaşi clopote „stinse". Impresiile, pe care le redă acum, le-a simţit prin toţi înaintaşii săi. El exprimă astăzi în literatură ceiace au simţit atîtea rînduri de oameni. Cînd vorbeşte de oamenii de odinioară şi de cei de azi ai pămîntului, îi *cred*, căci „toate au fost scrise în inima sa".

Desigur, fiecare om are tot atîţia strămoşi ca oricare altul. Aşa e, dar cei mai mulţi dintre noi am trecut, în diferitele noastre incarnaţiuni ancestrale, prin atîtea medii deosebite, încît impresiile variate s'au suprapus, s'au amestecat, şi dacă aceasta ne-a subţiat poate mintea, ne-a răpit posibilitatea adîncirii aceleiaşi impresii. *

Apoi, stăruirea în acelaşi mediu nu este, fireşte, de ajuns ca să-ţi cînte în suflet *Fîntîna dintre plopi*. Mai este nevoe de o excepţională sensibilitate. Pietrele Cetăţii Neamţului stau de şapte sute de ani nesimţitoare la cea mai splendidă privelişte...

Iar pe lîngă sensibilitatea acumulată mai e nevoe şi de talentul de a spune. In d. Sadoveanu, sensibilitatea acumulată a rasei a găsit glasul cel mai armonios.

Imi dau perfect samă de ceiace este insolit şi chiar nedelicat în acest chip de a vorbi despre un om, pe care-l întîlnesc aproape în fiecare zi,—un om ca toţi oamenii, cu preocupări şi ocupaţii banale, ca fiecare dintre noi. Dar nu despre *acest* om e vorba aici, ci despre *altul*, despre acela în care vorbeşte mai mult decît un om trecător,—în care vorbeşte un popor, cum în iubire vorbeşte specia.

* Aici nu e vorba de „caracterul specific naţional". Acesta se datoreşte mediului, în care se desvoltă un scriitor în cursul vieţii sale proprii.

Acest popor a vorbit adesea patetic, aşa de patetic cum nu poate vorbi decît bucuria şi durerea milenară a unei rase. A vorbit prin unii reprezentanţi ai lui de elită, prin păstorul care a creat *Mioriţa*, prin viteazul care a cîntat pe Toma Alimoş. Acum vorbeşte prin d. Mihail Sadoveanu, urmaşul lor.

Ceiace la înaintaşi e melodic simplă, la urmaş e rafinat, ca 'n *Dumbrava minunată*, e complicat, ca 'n *Fîntîna dintre plopi*, e armonizat, orchestrat—şi încorporat în concepţia sa personală.

Tot ce este adînc impresionant în opera d-lui Sadoveanu şi răscoleşte tainiţele sufletului nostru se datoreşte acestui „noian îndepărtat".

G. Ibrăileanu

Cronica artistică

Expoziţiile: Eustaţiu Stoenescu.—Rubin.—Marcel Iancu

24 Ianuarie

Trei expoziţii deopotrivă interesante, deşi în chip cu totul deosebit.

Stoenescu este un clasic în toată puterea cuvîntului. Urmează cu statornicie drumuri bătute de înaintaşi iluştri. Nu jertfeşte pe altarul singularităţii nici pe cea mai umilă dintre floricelele bunului simţ. Desenează ca altădată şi pune culorile la fel, lăsînd să se străvadă cel mult în factură, sau în compoziţie, fiorul de nelinişte al sufletului modern.

Acum cinci sau şase ani, în vîrtejul curentelor novatoare, arta cuminte a lui Stoenescu ne putea părea de un calm supărător. Azi, cînd atîtea mode recente s'au învechit, îmbogăţind garderobele trecutului cu forme desuete, acest calm ia culoarea adevăratei înţelepciuni.

Fără îndoială, arta se înoeşte. In combinaţii nouă, cu mijloace nouă, ea caută să exprime tot mai mult sentimente nouă, spectacole nouă. Ultimul secol a introdus, de pildă, în pictură peisagiul pentru el însuşi. Evenimentul e de mare însemnătate, el s'a produs aproape în acelaşi timp în literatură, şi este interesant de notat că natura—izvor nesecat al tuturor senzaţiilor şi tuturor armoniilor—nu s'a revelat artei pe ea însăşi decît în cele din urmă. Cu o supremă generozitate, după ce a îngăduit omului să irosească toate bucuriile pe care i le pot da semenii săi şi cele ce trăesc în jurul lor, natura i s'a dăruit pe sine însăşi.

Intrarea peisagiului în pictură şi evoluţia modului de a-l pricepe—dela peisajul spectaculos al lui Claude Lorrain şi Poussin, până la peisajul simfonic al lui Claude Monet, sau dela peisajul realist al lui Ruysdael ori Hobbema până la peisajul sintetic al lui Cézanne—nu este decît evoluţia sensibilităţii cultivate, pe căi de multe ori şovăelnice, în sensul unei apropieri cît mai sincere, cît mai cucernice, de tainele intime ale acestei naturi pe care n'o vom putea lămuri niciodată pe deplin.

Dela această evoluţie reală, care trebuia să traducă şi în formă toată noutatea ideii pe care repauzează, până la acel transformism superficial care ţine numai de dorinţa de a amăgi privirile, este o cale considerabilă. Fiecare epocă a avut ai săi „marchands de nouveautés", care n'au izbutit să înşele însă nici propria lor clientelă; şi din lustrul care a trecut, lustrul ce-i urmează a ştiut să păstreze numai ceiace se leagă de sufletul vremii. Arta s'a îmbogăţit astfel, caşi literatura, caşi ştiinţa, cu tot ceiace a fost adevăr la un moment dat; şi a scuturat fără milă tot ce a fost modă sau capriciu.

Operele d-lui Stoenescu au această mare însuşire de a nu suprima trecutul. In portretul d-lui Dissescu, de pildă, sau al tinerei doamne în negru, crispată pe braţele sale ca pe un arc ce stă gata să se destindă, prezentul are partea sa. Şi în bătrînul cazuist, şi în tînăra instinctivă, sufletul timpului palpită puternic şi aceasta se resimte în factură; dar modul de prezentare, compoziţia, relieful figurilor se leagă cu tot ce e mai bun în tradiţia picturală a portretului. S'a spus cuvîntul pastişă. Este nepotrivit şi nedrept. Pastişa maimuţăreşte maniere şi atitudini, reproduce aparenţe, dar nu are nici adîncime, nici viaţă proprie. S'ar putea spune despre artistul Stoenescu că este uneori de o sociabilitate exagerată; că în ce face nu-i place să se afle singur; societatea pe care şi-o alege este însă totdeauna excelentă şi într'însa, individualitatea sa marchează distinct.

Se poate observa, de altfel, lăsînd la o parte maiştrii asceţici ai cubismului, că aproape toţi portretiştii timpului simt nevoia să sprijine ceiace clădesc pe învăţătura bătrînilor. Dela scribul de piatră cioplită, până la Erasm-ul lui Holbein şi până la Mr. Bertin al lui Ingres, fragila figură omenească este unul din aspectele veşniciei. Şi de aceia n'o prind bine decît atitudinile durabile. Lembach, Zuloaga, Bonnat, Whistler sînt tot atîtea ilustraţii ale acestui adevăr. Iar Renoir, portretistul impresionismului, coboară în linie dreaptă din Rubens.

Peisagiile d-lui Stoenescu, şi naturile sale moarte, au o factură mai liberă. Intr'însele, personalitatea artistului se manifestă mai în voe. Tonurile rămîn tot atît de calde şi de pline ca în portrete, dar iau un mic aer de fantazie care nu le strică deloc.

Expoziţia Stoenescu a fost pentru Bucureşteni o plimbare în occident. Ea ne-a trezit amintiri şi regrete, care nu se pot împărtăşi într'o pagină de proză...

*

Alături de această evocare a unui nobil trecut, pictura d-lor Rubin și Marcel Iancu este afirmarea cea mai cutezătoare a prezentului care vrea să trăiască prin sine.

Marcel Iancu expune la Maison d'Art portret, compoziții, naturi moarte, care fără a fi de un cubism riguros purced aproape toate din prismatismul cel mai autentic. Unele din ele chiar—Strindberg, naturile moarte—țin de principiile formulate de Marinetti în programul expoziției din 1913.

Cubismul, și după dînsul deviația futuristă pronată de Marinetti, au vrut să fie Reforma în artă. După orgia de senzații a impresionismului, după atîtea încercări de sinteze superficiale, cubismul a proclamat intoarcerea la evanghelii. S'a năpustit însă cu violența tuturor reacțiunilor, și poziția extremă pe care a luat-o la început nu poate rămîne decît ca un moment în istoria picturii. Intoarcerea la elemente—la linie, la plan, la tonurile fundamentale—era, fără îndoială, un îndemn sănătos. Dar cubiștii au împerechiat elementele lor în spectacole de excentricitate care n'au avut nimic comun cu arta. Din protestarea lor, rămîne totuși un rezultat: artele plastice au devenit iarăși constructive. Senzația personală, *directă*, a impresioniștilor se complectează astfel cu disciplina care îi lipsea. Și din dibuirile fiecărei generații, arta păstrează numai ceiace poate fi—în realizările ei definitive—un pas înainte.

Marcel Iancu nu este un extremist al elementelor decorative. Prismatismul său ia în portrete și în unele compoziții forme aproape amabile. El descompune încă planurile, dar legătura dintre dînsele rămîne sensibilă și culoarea nu este totdeauna o sfidare aruncată armoniei. Dacă portretele lui Strindberg, la Hemsö sau la Paris, și naturile moarte sînt pagini care trebuesc descifrate și constitue cel mult un inventar de intenții, apoi figurile confraților Vinea și Lotar, Acrobatul, Balul, pot apărea ca realizări de cel mai deplin interes. Stadiul artistic, în care se află d. Iancu și tovarășii săi întru cubism, se prezintă subt forma unei nemiloase disecții a realităților picturale. Pe asemenea plan, Frumosul își pierde toate drepturile. El trăește nu în arta care desface și explică, ci în arta care creiază.

*

Pe această cale, d. *Rubin* reprezintă un pas înainte. Expoziția d-sale, în atelierul propriu din Calea Griviței, vădește însușiri de primul ordin. D. Rubin este pictor și sculptor. Și într'o artă și'n cealaltă numele d-sale nu poate rămîne multă vreme necunoscut.

Trăsătura caracteristică a d-lui Rubin este viziunea sa artistică deosebit de viguroasă. Nimic din ceia ce face d-sa, în

pictură sau în sculptură, nu este palid. Totul are relief, accent—și are sens. Concepția este puternică și nouă. Execuția, pripită de multe ori, lasă de dorit, fără ca aceasta să însemne că d. Rubin ar fi lipsit de însușiri plastice. Puterea sa de realizare este, dimpotrivă, puțin obișnuită; dar ea nu se arată pe deplin decît în lucrările construite solid, cum ar fi de pildă cele două portrete de evrei bătrîni—„Griji" și „Evreu",—bustul d-lui M. V. K. și altele. Impresia care se impune privitorului este că artistul nu e totdeauna stăpîn pe imaginația sa. Aripile visului—vis bogat și niciodată găunos—îl poartă cu puteri irezistibile, fără ca realitatea să poată concretiza cum s'ar cere minunatele închipuiri. Străduințele d-lui Rubin trebue să meargă în această direcție: spre o disciplinare cît mai temeinică a mijloacelor, în vederea expresiei desăvîrșite.

Oricum ar fi, lucrările d-lui Rubin au de pe acum amploarea unei adevărate creațiuni. Ele sînt bogate cu tot înțelesul pe care cultura inteligenții îl pune în euritmia liniilor. Vom adăoga totuși, cu deplină sinceritate, că dintre compozițiile mari nu iubim prea mult „Madona Vagabonzilor", palidă divinitate la umbra căreia dorm toți desmoșteniții eșuați la malurile soartei. In dimensiuni cu mult mai reduse, Pescarul Sărac al lui Puvis de Chavannes spune neasemuit de mult. „Odihna Pămîntului", „Apa Primăverii" sînt, în schimb, compozițiuni de merit netăgăduit. In cea dintăiu, două trupuri, unul smolit și altul palid—bărbatul și femeia—odihnesc alături, pe pămînt, acoperiți de un simplu giulgiu întunecat (de impecabilă execuție), subt bolta străvezie a veșniciei; concepția este de măreție impresionantă. In cea de a doua, trei Evrei în mantii negre, pe planul intăiu, își umplu cofele la Apa tinereții, lac azuriu brăzdat de culmi argintate; deasupra acestui fond luminos se desprind pentru privitor cele trei staturi sumbre: una înfățișează un bătrîn care calcă grăbit spre stînga cu cofele sale ușoare; a doua este un tînăr care pășește înainte; cea din dreapta, un om în puterea vrîstei plecat deasupra poverii sale. Alături, tustrei merg pe drumuri care nu se întîlnesc. Este o uimitoare sinteză în cîteva linii.

„Isus și ultimul apostol" (d. Galaction?) are frumoase însușiri de lumină; „Copiii d-lui K."—în special figura centrală—sînt efigii care nu se uită; „La Doctor", trei nefericiți care așteaptă încovoiați asupra mizeriei lor, rezumă o nespusă tragedie... Dar nu putem înșira tot ce ar fi demn de reținut din expoziția d-lui Rubin. In arta noastră romînească, cumpănită și amabilă, concepția sa îndrăzneață și umană înseamnă de pe acum un prea frumos aport.

Il salutăm cu bucurie.

Eugen Crăciun

Cronica teatrală

— IAŞI —

Direcţia. – Intrigă şi Amor. – Samson. – Invierea. – Aglae Pruteanu.

Am vorbit, şi 'n cronicele trecute, despre direcţia d-lui M. Codreanu. D-sa a alcătuit totdeauna repertorii variate, a prezidat cu pricepere la distribuţia rolurilor şi a condus bine poporul irascibil al actorilor, punîndu-l să muncească intens. Un lucru n'a putut face d. Codreanu: să creeze actori,—deşi şi-a dat toate silinţile...

După plecarea bruscă a d-lui Codreanu dela direcţia teatrului, repertoriul s'a cam rostogolit, distribuţiile parcă nu-s tocmai la locul lor şi interpretarea, superficială şi uneori anapoda, constă mai mult în sforţările desnădăjduite ale actorilor să prindă textul, care li se strecoară printre degete. Bine-înţeles, nu-i vorba de toţi actorii, ci de spiritul dominant pe scenă. O lipsă de atenţie-i pretutindeni. — Astfel, intr'o piesă a cărei acţiune se petrece într'o zi sau două, un actor apare pe scenă în palton cu blană, altul în haine albe de vară şi cîţiva în pardesiuri de toamnă, — ca o medie prudentă intre cele două anotimpuri extreme. — Sau, în altă piesă, o artistă se prezintă în acelaşi costum de casă, fără pălărie măcar, în apartamentul rivalei sale care locueşte la celălalt capăt al oraşului. Luiza Müller a mers oare pe stradă cu capul gol?—Dar aceste observaţii asupra formei n'au mare importanţă. Atenţia generală este concentrată asupra fondului...

Pe afiş—„Intrigă şi Amor". Intimplările se petrec demult intr'un principat german. Vezi pe scenă un maior chipeş, Ferdinand, fiul preşedintelui, cu cizme înalte de lac trecînd mult peste genunchi,—intr'o uniformă construită din alb, roş, auriu... Ofiţerul se înamorează, spre satisfacţia democratică a publicului, de Luiza Müller, fata unui muzicant sărac, îmbrăcată într'o

rochie albastră de modă recentă. Dar preşedintele nu admite pentru nimic în lume mezalianţa în perspectivă, ci ordonă fiului său să se ducă la Lady Millford, o femee uşuratică, însă de-o frumuseţă impresionantă, şi să-i ceară mîna. Ofiţerul ascultă numai prima parte a ordinului patern: îi face o vizită lui Lady Millford, care—printr'o coincidenţă fericită—se declară amorezată de dînsul, dar nu-i propune şi căsătoria, ci-i explică doar situaţia, cu emfază sentimentală. Preşedintele apelează la Wurm, secretarul său—îndrăgostit, şi el, de Luiza—şi care operează cu multă perfidie. Wurm, prin nişte combinaţii savante cu arestări şi scrisori de dragoste zmulse prin şantaj, izbuteşte să-l convingă pe Ferdinand, că Luiza lui îl tradează. Atunci—Ferdinand pune otravă intr'un pahar cu limonadă. Amîndoi beau. Cad—unul după altul... Ferdinand află despre inocenţa Luizei numai dupăce otrava începuse să-şi facă efectul. Uitasem un lucru: Ferdinand, înainte de a expira, găsindu-l la îndămînă pe Wurm—îl străpunge cu sabia. Iar Wurm, la rîndul lui, sprijinit intr'un cot de masă, de-abia mai are puterea să-l denunţe pe preşedinte ca ucigaş al predecesorului său. Preşedintele se predă poliţiştilor, care—curios!—erau tocmai pregătiţi la uşă.

Această piesă are o mare calitate: personagiile sînt—otova — sau bune sau rele. Nu-i nici o greutate să le înţelegi... mai ales că fiecare îşi expune pe şleau punctul de vedere, uneori prin adevărate predici de amvon.

Publicul pîndea sfîrşitul actelor. Ori de cîte ori cortina se lăsa „în momentele cele mai fericite" ale personagiilor simpatice,—aplauzele cădeau grindină... Cînd însă cortina, la finalul actului, îl prindea pe scenă pe intrigantul Wurm,—jucat atît de natural de d. Ghiţescu,—o tăcere semnificativă încremenea în sală. Ne mirăm chiar că publicul nu l-a şi fluerat pe d. Ghiţescu...

„Intrigă şi amor" a fost jucată onorabil,—deşi mediul de prinţi, duci, mareşali n'a prea putut fi reprezentat cu distincţia de rigoare. Costumele cădeau cam rigid pe corpul actorilor. Viaţa de salon, care nu există aici, nu poate stiliza actori de lumea mare. Acest defect al artiştilor esă în evidenţă mai ales în „Samson" de Bernstein, în care interpreţii marchizelor şi ai marchizilor au pus prea mult dela dînşii şi prea puţin din mediul piesei. — Acţiunea se petrece la Paris în elită, în care Jacques Brachart a pătruns, strecurîndu-se. Eroul—fost hamal în tinereţă — ajunge, printr'o muncă titanică şi fără scrupule, arhi-milionar. Numai situaţia lui financiară îi determină pe marchiza şi marchizul d'Audeline să-i dea de soţie pe fiica lor, Anne-Marie, care consimte să-şi vîndă propria persoană, avînd în vedere unele aranjamente rentabile de familie... Anne-Marie, deşi închee afacerea, nu se ţine de cuvînt: îşi înşeală bărbatul care o iubeşte, cu un prieten al lui, un om abject... şi numai fiindcă, dorind o altă viaţă, l-a întîlnit pe a-

cesta în cale. Soţul află şi, — adversarul fiind, şi el, un om al banului,—se răzbună scuturînd colonadele Bursei şi acoperind subt ruinile afacerilor comune averea rivalului, odată cu averea-i proprie—ca un adevărat Samson modern. Anne-Marie înţelege imensitatea dragostei soţului şi,—cum amantul avea un suflet de rînd,—se reîntoarce cu uşurinţă la cel dintâiu printr'o convertire mai mult raţională, decît de sentiment. Piesa,—susţinută, printre defectele notate mai sus, de d-na Braborescu şi de d-nii Radu Demetrescu, Teleajăn şi M. Popovici,—este bine alcătuită, dar a plăcut mediocru. Noul Samson dărîmă, ce-i drept, nişte colonade—dar de carton şi de pînză... Bernstein n'are puterea să dărîme colonade veritabile şi acoperişe de piatră, încremenite de veacuri asupra noastră, — ca Tolstoi de pildă, care trece chiar cu capul prin acoperemîntul tradiţiilor prăbuşite şi rămîne cu ochii aprinşi de-asupra ruinilor ce fumegă încă, fluturîndu-şi a războiu barba-i zburlită ca nişte şerpi în revoltă.

Trupa eşană a jucat „Invierea" de Bataille, după Tolstoi. In timpul celor cinci acte cu meşteşug aranjate, deşi pe scenă se agitau personagii în carne şi oase,—eram veşnic atraşi, de-o putere misterioasă, spre romanul Apostolului dela Iasnaia Poliana. Aceiaşi oameni păreau mai vii în roman,—şi uneori mai altfel. Personagiile, din pricina aceasta, se dublau. Apoi, între scenele reprezentate, apăreau scenele omise din consideraţii tehnice. Deşi înţelegem perfect necesitatea omisiunilor, totuşi nu ne putem deprinde cu tragica poveste a Catiuşei fără acea noapte de primăvară, cînd Nehliudov, cu inima zbuciumată, privea prin ceaţă fereastra ei, într'o lumină difuză... şi cînd în tăcerea stranie trosnea în răstimpuri ghiaţa rîului, care—departe—se desfăcea de desgheţ... — Deasemeni nu putem uita scena judecăţii, cu rechizitorul, cu pledoariile şi rezumatul preşidenţial,—în care formalismul sec şi ridicol al magistraturii rutinate este flagelat c'o ironie acerbă. Intreaga scenă trăeşte, cu judecători, juraţi, santinele,—cu Maslova care, după răspunsuri, se aşează pe bancă, îndreptîndu-şi fusta.

Care-s teoriile lui Tolstoi?

Dar, pe primul plan, sînt personagiile care trăesc, c'o individualitate precisă. Viaţa ne ia înainte. Cînd ne aducem însă aminte de aceste teorii care au preocupat, şi preocupă încă lumea,—ne întoarcem îndărăt şi le căutăm. Le găsim foarte repede. Intâia oară însă, ele se strecurase—imperceptibile—printre întîmplările vieţii...

Dar nu numai teoriile dispar, cînd îl urmezi pe Tolstoi. Dispare şi construcţia lui Bataille, care a subliniat aluziile autorului, punînd în evidenţă lucruri care, în roman, impresionează tocmai prin rezerva lor. Dispar, însfîrşit, şi actorii. Pe scenă rămîn numai oameni care sufăr.

Prinţul Nehliudov, un tînăr elegant şi expansiv, se opreşte pentru cîteva zile—în trecere spre front—la moşia mătuşelor sale. Aici îi esă înainte Catiuşa, prietina lui de odinioară, care-l iubeşte c'o dragoste veche, sfioasă şi umilă. Nehliudov, într'o noapte, o seduce—un simplu fapt divers în viaţa lui de aventuri. Adouazi prinţul trimete fetei o sută de ruble, şi pleacă. Trecutul nu-l mai interesează.

Dar peste zece ani Nehliudov, jurat, o recunoaşte pe Catiuşa—acum Maslova—între săbiile soldaţilor, în faţa justiţiei, acuzată de crimă. Maslova ar fi otrăvit, într'o casă de toleranţă, pe un negustor bogat, vrînd să-l fure. Acuzaţia-i mincinoasă. Totuşi juraţii o condamnă.

Nehliudov de-abia acum îşi înţelege vina. Dacă întîmplarea aceia ar fi lipsit din viaţa ei,—Catiuşa azi n'ar fi în temniţă. Mustrările de cuget încep să-l chinue.

Prinţul intră în lumea temniţii, căutînd linişte pentru sufletul lui tulburat. Vrea ispăşire, ertare... Sprijină recursul Catiuşei la Curtea de Casaţie. Recursul însă este respins. Atunci nu-i mai rămîne decît o speranţă: graţiarea.

Catiuşa, c'un convoiu de arestanţi, pleacă în Siberia. Nehliudov, subt ironiile societăţii selecte, îi oferă căsătoria şi o întovărăşeşte, ajutînd-o pretutindeni.

Insfîrşit, graţiarea vine. Catiuşa însă renunţă la sacrificiul lui Nehliudov şi-l urmează pe Simonson, un deportat politic, într'o căsătorie fără dragoste, dar întemeiată pe o infinită iubire de oameni. Prinţul se întoarce în lumea lui.

Nehliudov are un fond sufletesc bun, dar tendinţe contrare îl poartă cînd într'o parte, cînd în alta. El însă, după revizuirea conştiinţii, calcă pe adevăratul drum numai cînd se conduce după propriile-i convingeri. Dar această tărie morală nu-l ajută până la capăt. Conştiinţa lui n'are destule resurse pentru justificarea tuturor acţiunilor. Incet-încet, convingerile altora, părerile comune, chiar prejudecăţile străvechi pun stăpînire pe sufletul lui, şi-l pierd. Nehliudov esă de pe scenă ca un învins.

Catiuşa însă triumfă. Fata de odinioară, tîrîtă parcă spre păcat de forţa elementelor,—dar purificată prin suferinţă,—primeşte, la urmă, o căsătorie spirituală. Catiuşa „învie".

Acestea-s impresiile prime, care predomină. Dacă asişti însă la mai multe reprezentaţii, începi să faci cunoştinţă şi cu actorii.—D-ra Sorana Ţopa a jucat bine rolul Catiuşei, cu înţelegere şi pasiune.—D. Vernescu-Vîlcea, într'un rol episodic: al negustorului, ne-a redat un tip nou, precis conturat şi, c'o naturaleţă fără greş, pus în mişcare prin nişte tainice şi minunate resorturi.—D-na Profir şi d-nii C. Antoniu (într'un rol de cîteva cuvinte), M. Popovici, Teleajăn, A. Munteanu, etc., s'au distins prin siguranţa jocului şi fixarea justă a caracterului personagiilor.

„Invierea" s'a mai jucat în Iaşi şi înainte de războiu—totdeauna cu succes. Prima dată „Invierea" s'a reprezentat cu d-na Aglae Pruteanu în rolul principal. Ne-aducem şi acum

aminte, cu emoție, de sara aceia. D-na Pruteanu spune, — în volumul d-sale: „Amintiri din teatru", apărut de curind,—că unii spectatori veneau chiar între culise s'o și vadă, la sfirșitul actului II, cînd Catiușa, auzind sentința, strigă după decoruri: „Nu sînt vinovată!"... „Nu sînt vinovată!".

Ceilalți actori de pe-atunci — cei mai mulți — parcă s'au retras între culise... s'au scufundat subt scenă pe trapa lui Mefisto ori, agățîndu-se pe colonade, au dispărut în frunzișul decorurilor, ca niște copii alungați din urmă. D-na Aglae Pruteanu însă, deși nu mai joacă de cîțiva ani, a rămas, ca o amintire, în mijlocul scenei.

De atîtea ori cînd Julieta, Ofelia, Catiușa apar în sările de spectacol,—noi ne trecem repede mîna pe dinaintea ochilor.—Dar nu-i asta Catiușa, Ofelia, Julieta!...

Aceste roluri au uneori interprete de talent, totuși artista predestinată pentru ele, parcă unica, a fost Aglaia Pruteanu,—aceia care cu glas de cîntec arunca din balcon acel neuitat „Noapte bună"... aceia care a legănat visurile noastre de artă pe brațele sale armonioase... aceia care ne întimpina de pe scenă c'o privire dreaptă și lucie ca un pumnal sau sinuoasă, ca un laț de mătasă...

Cetind pagină cu pagină „Amintirile" d-nei Pruteanu,—retrăim și noi sările petrecute demult la teatru.

D-na Pruteanu spune,—în volumul d-sale plin de atîtea fapte și mai ales de-o simțire extrem de delicată,—că artistul moare în momentul cînd nu mai joacă. Despărțirea de scenă are, într'adevăr, ceva funebru.

Artistul însă moare mai tîrziu: moare atunci cînd l-au uitat toți aceia care au plîns odată cu dînsul.

Pe d-na Pruteanu n'am uitat-o nici noi, și desigur nici mulți alții,—fiindcă d-sa n'a fost o simplă prestidigitatoare a scenei, ci o mare interpretă a suferinții omenești.

Și cum de-atunci nici o artistă n'a mai dat un caracter personal, atît de puternic, rolurilor d-nei Pruteanu,—aceste roluri au rămas ca niște forme perfecte, în care noile artiste se încearcă în zădar să-și muleze temperamentul.

M. Sevastos

Cronica literară

Duiliu Zamfirescu*

Bucățile din volumul *O muză* sînt greșit intitulate „nuvele", căci unele sînt amintiri, iar altele schițe.

In „amintirea" care a dat titlul volumului, o fată de douăzeci și patru de ani, cam fantastă, distinsă, inteligentă, de o sensibilitate excesivă, se înamorează de un poet în vîrstă de patruzeci și patru de ani și... îl cere în căsătorie! Dar doctorii spusese fetei că, dacă se mărită, va muri.

Poetul, fie din cauza verdictului medical, fie din cauză că, cu toată tulburarea pricinuită de dragostea fetei, nu o poate iubi cu adevărat, fie mai ales din cauză că se simte prea în vîrstă, pentru a-și lua răspunderea fericirii ei, fie din toate aceste cauze, refuză propunerea. Istoria aceasta emoționantă e scrisă cu multă delicateță. Faptul, sau mai exact problema, se adaogă la seria cunoscută: Chateaubriand, Goethe, Ibsen, etc..

Mai importantă ni se pare această mică istorioară pentru psichologia lui Duiliu Zamfirescu sau pentru biografia sa morală. Acum patru ani, el a tipărit în „Viața Romînească" poezia *Ce-a mai fost*, care a stîrnit oarecare nedumerire. Acea poezie de dragoste era, în adevăr, cam stingace în execuție și avea ceva nehotărît în atitudine: Poezia aceasta de dragoste era scrisă la o vîrstă cu mult mai înaintată decît a poetului din *O muză*. Iar în această mică istorie, Duiliu Zamfirescu are un parantez explicativ, pus în gura eroului, care explică, ni se pare, și ceiace e nehotărît în poezia amintită:

„Așî fi povestitor mincinos, dacă nu așî mărturisi că mă gîndeam la dînsa cu oarecare secretă speranță de a-i plăcea. Firea noastră bărbătească nu iartă; te poți vedea în oglindă

* *O muză*, nuvele; *Viața la țară*, roman, „Cultura Națională", 1922.

cu părul alb şi pielea încreţită şi totuşi să-ţi simţi inima trudită de violenţa poftelor tinereţii. Cred chiar că acesta este farmecul maturităţii bărbăteşti, pentru unele femei fine: ele simt lupta omului cu propriile sale porniri—spre deosebire de tineri, care nu luptă cu nimic, ci numai îndrăznesc".

Iată şi cîteva versuri din poezia amintită:

Eu îi citeam. O biată carte
Cu rime şi filozofie
Mă ajuta să par cuminte.

—„Celeşti ca din bucoavne sfinte"
Imi zise ea.

—„Celesc şi par
Un înţelept de cărturar,
Fiindcă nu 'ndrăznesc să fiu
Ceiace sînt: nebun şi viu
Şi nu 'ndrăznesc să-ţi spun că eşti
Atît de dulce cînd zîmbeşti, etc.

E de regretat că poezia nu se ţine în atmosfera aceasta şi cade în realităţi brutale şi distonante cu această tonalitate dela început. Dar nu despre aceasta este vorba.

In mica teorie de mai sus, Duiliu Zamfirescu pune o problemă interesantă: iubirea între fiinţe de vîrste prea disproporţionate.

Natura împărechiază fiinţe cît mai apropiate ca vîrstă. Aşa-i trebue ei pentru scopurile sale. La oamenii simpli, mai aproape de natură, împărecherile nepotrivite se datoresc unor cauze, care nu au nimic comun cu dragostea mutuală.

Omul civilizat s'a îndepărtat de natură şi în privinţa aceasta. Nu e de loc natural ca adolescenta „l'Occitanienne" să se înamoreze de Chateaubriand. Nu e deloc natural ca un bărbat să iubească femei mai în vîrstă decît el, dar biografia scriitorilor mari ne arată necontenit această abatere dela normal. Pricina stă, credem, în însemnătatea tot mai mare, pe care o capătă sufletul în „geneza" amorului la oamenii care, prin prea multă viaţă intelectuală, nu mai sînt *naturali*. Din punctul de vedere al naturii, fireşte că unui poet şi filozof de douăzeci şi cinci de ani îi convine, ca oricărui mascul, o fată de optsprezece ani. Dar din punct de vedere sufletesc—al nevoii de un suflet cu care să se „înţeleagă"—se poate să-i convină mai bine o femee „fină" de treizeci de ani, căci natura, acum, nu mai vorbeşte singură.

Dar să ne mărginim la problema pusă de Duiliu Zamfirescu.

După el, femeile „fine" pot iubi bărbaţi în vîrstă, pentrucă sînt impresionate de lupta din ei—dintre dorinţă şi conştiinţa vîrstei lor. Se poate. Dar vor fi rare cazurile cînd această iubire va fi adevărată, şi nu milă, ori efectul unui amor-propriu măgulit, ori, mai de grabă, amîndouă.

După Victor Hugo explicaţia e alta:

Car le jeune homme est beau, mais le vieillard est grand...

Consolaţie de sexagenar ilustru şi de scrib închipuit... E posibil să *i se pară* unei femei că iubeşte pe un sexagenar pentru „mărimea" lui—dar atîta tot. In realitate, femeia simte altfel—că:

le vieillard est grand, *mais* le jeune homme est beau.

Insfîrşit s'a spus că bărbatul matur are avantajul de a fi sensibil la „eternul feminin", pe cînd tînărul juisează inconştient, fără a şti să preţuiască femeia. Da, aşa e—dar aceasta n'ar fi un motiv ca bărbatul matur să fie iubit, ci cel mult preţuit de femei. (...Intre aceste trei personagii se joacă o figură inedită de cadril).

Iubirea nu se poate întemeia decît pe simpatii şi afinităţi. Iar tînăra fată a lui Duiliu Zamfirescu, dacă iubeşte pe poet, îl iubeşte nu pentru lupta lui lăuntrică, nu pentrucă „le vieillard est grand", nu pentrucă el e sensibil la „eternul feminin", ci pentrucă acest poet are un suflet, care-i place ei—cum alteia, care nu-i „fină", unei fete dela ţară, îi place un flăcău care îi făgădueşte, fără să-şi dea ea samă, copii viguroşi.

In poetul din „amintirea" lui Duiliu Zamfirescu,—după teoria lui Rémy de Gourmont, pe care o cred justă,—persistă încă, ceva mai mult decît „tinereţa: copilăria. Sufletul poetului nu are patruzeci şi patru de ani; are optsprezece. Dar afară de aceasta un intelectual, un om de imaginaţie, un om cu o intensă viaţă sufletească ajunge să-şi creeze un suflet, care nu mai este pur şi simplu o emanaţie proporţională cu trupul lui. Sufletul lui ajunge, prin hipertrofie şi, dacă se poate adăoga o noţiune contradictorie, prin condensare, mai autonom de materie, mai puţin în funcţiune de corp, — mai identic sie însuşi dealungul vieţii.

Starea sufletească, despre care e vorba aici, nu are nimic aface cu sensualismul brutal, care izbucneşte uneori la vîrsta „critică". Iubirea poetului della Rovere din *O muză*, îi va parfuma cu amintirea ei tot restul vieţii, şi atîta tot:

„Ei, ce-ai cîştigat tu, della Rovere, că te-ai purtat aşa de frumos?

„— Nimic. Atît numai că o doresc încontinuu, de cîte ori mă simt singur, sau cînd lumea mă răneşte, sau cînd sînt nedrept,—din fundul sufletului ostenit apare domnişoara d'Astuni.

„Apoi, întorcîndu-se către Duchesa Grazzioli:

„— Iată. Dona Niccoletta, cam ce ar fi o «muză»".

Teoria din *O muză* şi versurile subiective din *Ce-a mai*

fost, arată că pe Duiliu Zamfirescu l'a preocupat teoretic şi practic problema melancolică a dragostei tîrzii.

Acum, că toate acestea sînt mizerii triste ale vieţii omeneşti, e sigur. E mult mai bine cînd coincid, cronologic, toate!

Dar să părăsim „marginea cărţii" lui de amintiri, şi să ne întoarcem la literatură, adică la schiţele din volum.

Aceste schiţe sînt satirice, ori mai exact ironice. Dispreţul lui Duiliu Zamfirescu e un dispreţ mai mult de clasă, în deosebire de al lui Caragiale, care are ca obiect pretenţia nefundată, prostia vătămătoare a oamenilor din deosebite clase sociale. Dispreţul lui Duiliu Zamfirescu e, apoi, mai mult al unui spirit elegant, pornit din *froasarea* sentimentului estetic de către bădărănia oamenilor rău educaţi din clasele inferioare.

Acest scriitor, care în tratarea „lumii bune", poate fi socotit, în adevăr, ca un scriitor în genul lui Tolstoi — în privinţa oamenilor de jos, mărginiţi, disgraţiaţi de natură şi de societate, samănă mai degrabă cu realiştii francezi, pe care i-a tratat cu atîta dispreţ. Subt coaja nespălatului Platon Karataef, Tolstoi a găsit omul, ba încă pe adevăratul om. Un Platon Karataef însă, pentru Duiliu Zamfirescu, e un antropoid.

In aceste schiţe, scrise cu multă ascuţime de spirit şi cu un adevărat simţ al măsurii, se simte o atitudine cam supărătoare: conştiinţa autorului despre superioritatea lui intelectuală şi estetică, în comparaţie cu vulgaritatea lumii pe care o zugrăveşte. El pare mereu mîndru că e deasupra acestor bestii inferioare şi că-şi poate păzi în toată siguranţa toga neatinsă de stropii, care sar din noroiul în care se bălăcesc ei. E un aspect al aceiei suficienţe, poate naivă şi în definitiv scuzabilă, care l'a pus adesea pe acest scriitor într'o lumină nefavorabilă.

Nici în schiţele acestea, apoi, Duiliu Zamfirescu nu se poate lipsi de acel polemism din prefeţe şi discursuri, care i-a stricat atît de mult. *O curcă romanţioasă*, aşa de reuşită în partea dela 'nceput, aşa de nefiresc lungită mai apoi faţă cu cerinţele genului — mai este complicată şi cu o polemică împotriva unor adversari literari ai autorului, pe care o plasează într'un vis al curcii, stricînd efectul de până aici, bazat pe umanizarea acelor însuşiri numai, pe care le poate avea înadevăr pasărea respectivă.

* * *

Şi acum, *Viaţa la ţară!* Ne folosim de reeditarea ei, pentru a ne exprima admiraţia, pentru a contribui la o cît mai întinsă lectură a acestui roman, şi pentru a-l propune spre meditare prozatorilor începători, nu ca să-l imite, ci ca să facă cunoştinţă cu o nobilă privire şi tratare a vieţii.

Mai întâiu acest roman e lipsit aproape cu totul de acea filozofie, care face pete disgraţioase în alte opere ale acestui scriitor.

În al doilea rînd, satira e serioasă şi justificată pe deplin. Tanasă Scatiul şi neamul lui e rău şi primejdios. E încă gorilă.

In *Viaţa la ţară* sînt multe lucruri. E cucoana Diamandula, „mama", e Tinca, „fata", e Micu, „poetul", de care însă s'a făcut prea mare caz, — dar mai cu samă e Saşa Comăneşteanu, unul din tipurile cele mai ideale de feminitate din toate literaturile.

Saşa Comăneşteanu e o femee practică, pozitivă, epitropul fraţilor ei şi vechilul moşiei lor comune, e o „fată bătrînă" simplă, cultivată, dar nu cultă, o fiinţă absolut normală, poate chiar cam *terre-à-terre* comparată cu eroinele de roman. Ea ar fi o fiinţă de duzină, dacă n'ar fi în sufletul ei acel elan, acea aspiraţie la bine şi chiar la sacrificiu, — dacă n'ar fi acea atmosferă de căldură sufletească, excepţională, care radiază din toată fiinţa ei, din faptele şi vorbele ei, — acea „căldură tainică", de care vorbeşte poetul — şi dacă ea n'ar avea acea distincţie morală, care face din această femee un tip estetic desăvîrşit.

Saşa e creată cu mijloacele cele mari ale artei. Şi mai întâiu cu zgîrcenie. Romanul este ea, şi cu toate acestea, dacă adunăm toate pasagiile în care e vorba de dînsa, nu obţinem prea multe pagini. Şi totuşi, dela o vreme ea parcă se detaşează din carte şi se încorporează în lumea realităţilor tangibile. Puţin ne spune scriitorul despre dînsa. El o înfăţişează trăind. E procedeul lui Tolstoi. Nataşa rîde, plînge, vorbeşte, în trei volume, fără ca Tolstoi să intervie altfel, decît fotografiind'o şi cinematografiind'o, însă atît de selectiv, — numai ceiace e esenţial şi caracteristic, adică numai ceiace contribue mereu la *crearea* ei.

Şi fiindcă amintim mereu de Tolstoi, să spunem un cuvînt despre apropierea ce s'a făcut între Duiliu Zamfirescu şi romancierul rus. Este Duiliu Zamfirescu un imitator, ori cel puţin un elev al lui Tolstoi — pe care-l admira?

E posibil ca scriitorul nostru să fi învăţat şi la şcoala lui Tolstoi. Un scriitor e ucenicul literaturii întregi şi în special al scriitorilor cu care are o înrudire sufletească şi deci îi plac, îi convin, îi frequentează des şi dela care nu poate să nu înveţe. Dar scriitorul original atît datoreşte maeştrilor. Iar Saşa nu are nimic rusesc. E varianta noastră a tipului de femee ideală, adică a femeii în care, datorită eredităţii şi mediului, s'au combinat armonios însuşirile de mamă, nevastă şi gospodină; însuşiri pe care selecţia le-a desvoltat în femee dealungul evoluţiei speciei, dar care se găsesc atît de rar în acea stare de puritate şi dozate în acea proporţie, încît să rezulte o Saşa Comăneşteanu.

E atît de a noastră Saşa Comăneşteanu, încît îi putem fixa clasa socială şi epoca. Saşa e din aceiaşi categorie caşi femeile d-lui Brătescu-Voineşti, care iubesc ca nişte „surori", pentrucă iubirea lor e o iubire pur omenească, adică cu

multă participare a sufletului. Acest accent pus pe partea sufletească din iubire dă un caracter deosebit, special amorurilor imaginate de aceşti scriitori. Pană Trăsnea e bătrîn în comparaţie cu nevasta lui. Tot aşa Udrescu. Casierul şi Elena Cioranu din *Două Surori* nu mai sînt tineri. Saşa Comăneşteanu are fire de argint. In aceste iubiri psichologia îşi ia drepturi mari asupra fiziologiei. De aceia sînt nu numai posibile, ci şi adînci şi impresionante.

Dar această lume de obiceiu e lumea Saşei, clasa boerinaşilor. Hotărît, ceia ce este mai distins în literatura noastră se datoreşte boerimii mici,—Alecsandri, Duiliu Zamfirescu, d. Brătescu-Voineşti sînt martori.

Am vorbit pe larg despre psichologia acestei clase şi a scriitorilor ieşiţi din ea în studiul despre d. Brătescu-Voineşti. Cu o altă faţă a problemei: importanţa micii boerimi în cultura romînă, m'am ocupat în *Spiritul critic*.

D. Brătescu-Voineşti ne-a dat mai ales bărbatul ideal din această clasă — cu tonul d-sale liric; Duiliu Zamfirescu ne-a dat mai ales femeia din aceiaşi clasă—cu tonul lui liniştit, mai realist.

Dar această clasă a fost. Acum *Pană Trăsnea Sfîntul*, *Neamul Udreştilor* şi *Viaţa la ţară* sînt pagini de istorie, care închid suprema distincţie atinsă cîndva de sufletul romînesc, desvoltat în condiţii prielnice subţierii intelectuale şi morale a rasei.

G. Ibrăileanu

Miscellanea

Anul XV

Cu acest număr „Viaţa Romînească" a intrat în al cincisprezecelea an, deşi vîrsta ei este mai înaintată, dacă socotim şi cei trei ani de războiu şi post-războiu, în care apariţia sa a fost întreruptă.

N'am prăznuit niciodată aici incidentele biografice ale acestei reviste — cum nu prea prăznuim nici alte evenimente,— cu o singură excepţie: la începutul anului al doilea, cînd bilanţul primului an era prea interesant, ca să nu-l facem.

In adevăr, pe lîngă programul său,—înfrăţirea, într'o sinteză armonioasă, a caracterului specific naţional cu indispensabila cultură străină,—„Viaţa Romînească" mai aducea încă ceva nou: închegarea unei publicaţii cu caracter european prin felul (determinat şi de programul revistei) de a alcătui „numărul".

Până atunci existaseră în Romînia cîteva publicaţii mari foarte bune—*Convorbirile literare*, mai ales cîtă vreme au apărut la Iaşi, *Contemporanul*, în primii ani şi, până la un punct, *Revista Nouă* (*Literatură şi Ştiinţă* a lui Gherea, din care n'au apărut decît două volume, nu era propriu zis o „revistă", ci un album periodic),—dar, afară de *Contemporanul*, aceste reviste erau aproape numai literare, iar *Contemporanul* era foarte puţin literar. Caracterul lor era, cu destule deosebiri dela una la alta, un compromis între antologie şi între revistă de curent.

„Viaţa Romînească" a înţeles să aibă şi acest caracter al înaintaşelor sale, lărgind pe cît cu putinţă sfera antologiei, dînd acces în coloanele ei, tuturor „ştiinţelor",—dar să fie în acelaşi timp şi o *revistă*, care să ţină în curent pe cetitor cu mişcarea literară din ţară şi din străinătate. De aici *rubrici* inexistente până atunci în publicistica noastră: *Cronica* cu privire la toate aspectele vieţii naţionale şi externe, *Recenzia* cărţilor romîneşti şi străine, *Revista Revistelor* naţionale şi europene şi *Mişcarea intelectuală în străinătate*. Şi, fiindcă Romînii de peste munţi şi de peste Prut erau în alte ţări, am introdus şi *Scrisorile* din Ardeal, Bucovina şi Basarabia. Apoi *Miscellanea*, în care analizam mai pe scurt faptele caracteristice, fie sociale, fie literare, fie de altă natură, şi în care făceam ceiace se chiamă „polemică". Insfîrşit, pentru a ţinea pe cetitorii noştri în curent

cu viața din Apus în diversele ei aspecte, am organizat un serviciu de informații prin *Scrisorile* din diferite capitale europene, rubrică întreținută cînd mai bine, cînd mai slab, după împrejurări.

Toate acestea au devenit astăzi lucruri obișnuite pentru cetitorul romîn. Unele sau altele din aceste rubrici le-au introdus și celelalte reviste.

O altă noutate „europeană", pentru care, lucru curios, am fost insultați mereu, a fost remunerarea colaboratorilor. Visul nostru a fost ca această remunerare să ajungă echivalentă cu munca scriitorului. Dacă nu venea „valuta" de după războiu, poate ne-am fi realizat acest vis.

Și această inovație a prins și s'a generalizat.

„Viața Romînească" a fost îmbrățișată cu căldură de publicul cetitor și de scriitori. Nu același lucru se poate spune despre recenzenții dela ziare și mai ales dela reviste. Aceștia au disprețuit'o întotdeauna. Un viitor istoric literar, care neposedind colecția „Vieții Romînești", ar scrie despre ea numai după recenzenți, ar spune că a fost publicația cea mai netrebnică din vremea ei.

Un fapt de care am fost învinuiți, a fost, ce-i dreptul, adevărat până la un punct, fără însă ca să fim vinovați,—anume că lăudăm numai pe colaboratorii noștri și nu recunoaștem talent și altora. Până la un punct, pentrucă mulți din colaboratorii noștri ale căror volume meritau elogii, n'au fost lăudați, și pentrucă uneori s'au spus cuvinte bune și despre unii scriitori străini de revista noastră. Să explicăm această impertinență.

Nu a fost scriitor de adevărată valoare, *după părerea noastră*, afară de Cerna, dacă nu ne înșală memoria, care să nu fi publicat ceva în „Viața Romînească",—fie că ne-au făcut scriitorii onoarea să ne trimită colaborarea, fie că am cerut'o noi. * Pe cei care, *după părerea noastră*, nu aveau talent, nu i-am solicitat, și cînd ne-au trimis manuscrisul, i-am respins.

Și atunci a fost natural ca, afară de o excepție, două, numai pe colaboratorii noștri—adică numai pe acei scriitori pe care i-am considerat talentați—să-i declarăm talentați; iar pe cei socotiți de noi lipsiți de talent să-i declarăm netalentați. (Bine-înțeles, în toată discuția aceasta, prin „scriitori", înțelegem numai pe literați, nu și pe cercetători și teoreticiani).

Convingerea noastră este că dela apariția „Vieții Romînești" și până astăzi, n'am nedreptățit, în criticile noastre, pe nici un scriitor merituos și n'am lăudat pe nici unul care să nu aibă merite, că nu ne-am înșelat asupra scriitorilor și n'am înșelat publicul fie și fără voia noastră.

* Cerna a ținut să declare că ar dori să colaboreze la această revistă, dar că nu va putea cît va trăi Maiorescu, care îi era părinte sufletesc și sprijinitor și pentru care „Viața Romînească" era „detractoarea Junimii".

Ni s'a mai spus—în contrazicere cu învinuirea de admirație excluzivă pentru colaboratorii noștri — că n'am „lansat" scriitori. Ce însamnă a lansa?

Noi credem că am „lansat" destui. Am lansat pe Hogaș, pe d. Patrașcanu, pe d. Topîrceanu, pe d-na Papadat-Bengescu, pe d. I. I. Mironescu, pe d. Demostene Botez, pe Otilia Cazimir, pe d. Al. A. Philippide, pe dd. Al. și Ionel Teodoreanu, pe Lucia Mantu, ca să vorbim numai de cîțiva și bine înțeles tot numai de beletriști. I-am „lansat", adică am înțeles că au talent și le-am răspîndit opera. Ce altă lansare mai trebuia? A! Să-i prezentăm însoțiți de laude, să-i recomandăm publicului? Nu, aceasta n'am făcut'o. Am așteptat ca opera lor, cași a altor colaboratori, să apară în volum și atunci ne-am îndeplinit datoria de recenzenți.

Dar, dintr'un exces de scrupul, nici acest lucru nu l-am făcut întotdeauna, și cum trebuia.

D. Sadoveanu a fost lăudat la început. Cum însă a devenit prea „al nostru", îndată ce a început să facă oarecum parte din „redacție", n'a mai fost recenzat. Primul volum al d-lui Brătescu-Voinești, pe cînd nici nu văzusem pe acest om, a fost lăudat cum merita. Al doilea volum nici n'a fost măcar amintit. D. Patrașcanu a beneficiat numai de o recenzie, cu privire la un singur volum, primul,—recenzie în care recenzentul, prea bun prieten cu autorul, s'a eschivat, vorbind de Iași, de Luiza Albertini și de Mănăstirea Neamțului. A fost o greșală, căci d. Patrașcanu era debutant, cum o greșală a fost articolașul prea sumar și prea sobru consacrat lui C. Hogaș. Iar d. Topîrceanu alt debutant, n'a avut parte de niciun cuvînt, cînd și-a tipărit primul volum de versuri, acum opt ani, etc., etc..

Scrupulele și delicateța au fost excesive. Colaboratorii „Vieții Romînești" nu trebuiau pedepsiți, pentrucă erau colaboratori, nu trebuiau lipsiți de reclama unei reviste atît de răspîndite și destul de apreciate, pentrucă erau prietenii noștri. Și cum cei ce au scris în această revistă au beneficiat și ei întotdeauna de disprețul recenzenților dela alte reviste pentru „Viața Romînească", colaboratorii noștri au fost pedepsiți de două ori (nici măcar unui Caragiale, cînd a scris aici, nu i s'a relevat bucata!—ca să nu mai vorbim de Vlahuță, de Delavrancea, Coșbuc, Gane, Anghel, Iosif, etc.; ori de Haret, d. A. Philippide, d. Duca, d. Vintilă Brătianu și de alții. Hogaș, care a scris aici în curs de zece ani o operă capitală a literaturii romîne, a trăit și a murit fără ca critica noastră literară să bage măcar de samă.—Dar acest lucru n'a adus nici o vătămare acestor scriitori).

După războiu ne-am hotărît să părăsim această atitudine, să ertăm colaboratorilor noștri vina de a scrie în „V. R." și să le recenzăm volumele cu toată libertatea... măcar din cînd în cînd.

Dar asociațiile de idei ne-au dus departe...

Așa dar, intrăm în anul al XV-lea. Sîntem o revistă bătrînă. În urma noastră se întinde o viață lungă, egală cu cincizeci și două de volume, sau cu o sută șasezeci de numere, sau cu cel puțin douăzeci și cinci de mii de pagini.

In aceste pagini am tipărit, desigur, lucruri de o valoare inegală. Dar oricum, „Viața Romînească" a oglindit întotdeauna *viața literară romînească,* momentele ei bune și rele. „Viața Romînească" a fost în ascendență ori în descendență paralel cu viața literară romînească. Meritul cași demeritul a fost al scriitorilor, căci ei sînt literatura unei țări. Mașină de fabricat scriitori n'am avut. Rolul nostru a fost numai să facem selecție între cei pe care i-am găsit, să descoperim pe alții noi, să-i „îndrumăm" cît ne-a tăiat capul și, mai ales, să-i scoatem din toropeală. Sînt unii, și dintre cei mai talentați, pe care i-am torturat ca să scrie. Acesta e poate meritul nostru cel mai mare. Cîteva volume din cele mai prețioase ale literaturii noastre din ultimii cincisprezece ani se datoresc teribilului „vîrcolac" și crampon, care a fost secretarul de redacție al acestei reviste.

Faptul că „Viața Romînească" a fost oglinda vieții literare romînești explică, pe lîngă alte cauze, succesul acestei reviste și persistența actualității ei. Noi n'am reprezentat nici o școală literară. N'am fost nici clasici, nici romantici, nici realiști, nici simboliști, nici țărăniști, nici aristocratiști. Pentru noi o nuvelă țărănistă bună și o poezie simbolistă bună au fost exact la fel de binevenite. „Poporanismul" nostru n'a fost o școală literară. A fost o atitudine morală față cu unele subiecte, pe care o putea avea sau nu un scriitor din orice școală literară—și pe care am aplaudat'o, dar n'am impus'o nimănui.

O revistă de școală literară nu mai are nicio rațiune de a exista—și de fapt moare—cînd școala aceia literară apune. Astfel de reviste strălucesc, — cînd sînt scrise cu talent — un timp și apoi dispar. Actualitatea persistentă a „Vieții Romînești", încă odată, se datorește faptului că nu s'a pus în slujba unei școli literare.

Contactul scriitorilor de toate școlile literare, în aceleași coloane ale „Vieții Romînești", a avut, sîntem siguri, un efect salutar asupra psihologiei scriitorilor noștri—și asupra moravurilor noastre literare.

Țărănistul și simbolistul, întîlnindu-se în aceiași casă, nu s'au mai privit ca două specii dușmane, gata să se încaere. Sentimentul de colaborare i-a făcut mai înțelegători unul pentru altul.

Afară de asta, și publicul cetitor a putut deveni mai comprehensiv. Cînd revista, în care avea încredere, dădea cetitorului dispus, să zicem, la țărănism poezii simboliste, cetitorul căuta, cu bunăvoință, să accepte și pe simbolist. Și invers cu cetitorul dispus la simbolism, față cu țărăniștii.

In vremea mai dincoace, acest eclectism s'a întins, fără să fie complect și franc, și la alte reviste. Dar cînd a apărut „Viața Romînească", „oștile stăteau față 'n față". Și, dacă nu s'au devorat ca rechinii, meritul, în mică parte, este poate și al nostru.

Dar, evident, ajunge...

Vom continua munca noastră conduși de aceleași norme cași până acum.

Senatul

Noul proect de Constituție prevede sistemul bicameral, o Cameră aleasă în unele condiții și un Senat—în altele. Deosebirea aceasta nu s'a făcut desigur în vederea principiului estetic al varietății în unitate, ci pentrucă Senatul să „tempereze" ardorile juvenile ale Camerei. Cel care temperează însă, poate veni în conflict cu minorul care vrea să-și facă de cap. Dar dacă minorul nu cedează, în ruptul capului?

Conflicte s'au produs și aiurea, de pildă în Anglia, și atunci Camera Lorzilor a fost redusă în puterile ei. In Franța lucrurile n'au ajuns până aici, probabil pentrucă Camera este tot atît de „înaintată" cași Senatul; ea fiindcă e tînără, el pentrucă a păstrat, cum se știe, tradițiile liberalismului.

Gîndind bine, sistemul bicameral e foarte curios. Dacă „națiunea suverană" e nevîrstnică, pentruce i se mai dă drepturi atît de mari—care *apoi* i se iau prin instituirea unei tutele?

Dar mai este ceva. Senatul viitor e plănuit să cuprindă o serie, adică mai multe serii de senatori *numiți* pe viață. Nu este o inovație pură — cel puțin ca formă. Am avut până acuma pe episcopi. Nu-i vorbă, demnitatea nu era pe viață, căci era legată de slujba lor. Apoi episcopii reprezentau, activ, anumite interese, pe cînd noii senatori de drept nu vor reprezenta decît capacitatea lor neprețuită. E drept, senatori pe viață mai sînt și aiurea, de pildă în Anglia, dar Camera Lorzilor e ieșită, istoricește, din „rărunchii națiunii", și prin urmare nu e același lucru.

Presa noastră s'a ocupat puțin, foarte puțin, cu această noutate ce se introduce în reprezentanța noastră națională. Și a făcut'o mai mult ca să combată un anumit partid, care se zice că vrea să-și creeze prin constituția cea nouă un Senat al său. Altfel — se pare — dacă n'ar fi vorba de un senat de partid, lucrurile tot s'ar mai înțelege, căci atunci senatorii numiți ar fi luați din toate partidele, ori dintre oameni care nu fac parte din partide (ipoteză absurdă) și...

Noi nu știm din ce partid vor face parte viitorii senatori pe viață. Dar aceasta e aproape indiferent. Principalul e că, așa mulți de tot cum e vorbă să fie acei senatori inamovibili, *ne*

aleşi de cetăţeni, ei vor fi determinanţi în tutelarea şi paralizarea Camerei. Mai scurt, vor putea să determine primirea ori respingerea unei legi, votată de cele *şasesprezece milioane* de Romîni prin reprezentanţii lor din Cameră şi prin reprezentanţii lor—aleşi—din Senat.

Atunci cine va face, *în realitate*, legile ţării acesteia?

Şi atunci pentruce atîta zdruncin: vot obligator, cheltuială, sfezi, şampionate? Pentru ce? Pentru ce mai ales votul obligator, atît de înspăimîntător pentru tipul lui Caragiale din „Atmosferă încărcată"?

Pe lîngă această tutelare a reprezentanţei naţionale de către nişte simpli particulari, regimul făgăduit presei este floare la ureche, în erarhia îmbunătăţirilor rele ce se anunţă.

Ni se pare că, cu această reformă a Senatului, mergem prea departe, adică ne întoarcem prea îndărăt. Până acuma se tot zicea că avem forme prea înaintate faţă cu fondul. Credem că nu vom fi taxaţi de optimism exagerat, dacă vom spune că „forma" care ni se pregăteşte a rămas de data asta—ea—înapoiată faţă cu fondul, căci poporul romîn nu mai este atît de minor, ca să nu se poată conduce măcar cît de puţin de capul lui.

Şcoala

Reforma învăţămîntului e pusă la ordinea zilei. Liceu unitar, bifurcaţie, trifurcaţie, programe, clasicism, realism, etc.,—atîtea probleme, pe care le discută specialiştii, în preajma reformei.

Toate bune. Noi însă credem că lucrul cel mai important este: *să se înveţe carte*.

De vre-o douăzeci şi cinci de ani încoace s'au făcut destule reforme şi s'au introdus destule metode pedagogice. Rezultatul însă nu-l vedem. Absolvenţii de liceu nu sînt deloc mai tari decît cei de altădată, cînd şcoala era organizată mai primitiv şi mai fără pedagogie.

Nu vom spune că pedagogia este inutilă şi cu atît mai puţin că este dăunătoare. Este aproape de mintea oricui că trebue să existe norme mai bune şi mai rele de a preda şi că trebue să se aleagă normele cele mai bune pentru uzul acelora care se dedică carierei didactice.

Dar la urma urmei cel mai important lucru rămîne tot inteligenţa şi talentul profesorului. Această condiţie însă nu poate comporta multă discuţie: inteligenţa şi talentul ori sînt ori nu sînt.

In discuţie rămîne problema metodelor de predare.

Desigur că orice „metod", prin care munca intelectuală a elevului poate ajunge mai uşoară şi mai plăcută, este bine venit.

Numai să nu uităm un moment adevărul că munca—şi mai ales cea intelectuală—este grea prin definiţie.

Ni se pare că de o bună bucată de vreme sîntem victima iluziei că se poate învăţa carte uşor, numai de plăcere, fără sforţări penibile.

Acest lucru nu este de pe acest pămînt. Ştiinţa se capătă greu.

In şcolile primare, unde ai de-aface cu copii cruzi, unde trebue să înveţe toată lumea—proşti şi inteligenţi—unde elevii sînt încă *mici animale*, se poate lua ca razem numai plăcerea elevului. In heidere-le evreeşti din Polonia, melamedul dă copiilor începători o prăjitură în formă de *alef*, şi tot aşa pentru celelalte litere—şi odată cu acest alfabet de cozonac care intră în stomah, intră şi cellalt în cap.

In liceu însă unde copiii sînt mari, unde nu-i nevoe să înveţe, şi nici nu trebue să înveţe decît numai cei chemaţi, unde—mai ales în cursul superior—se face şi trebue să se facă ştiinţă serioasă,—nu se mai poate băga ştiinţa în capul elevilor cu bomboane şi cu dansuri.

D. Philippide care ştie ce înseamnă a învăţa, fiindcă a învaţat mult, spune că: „şcoala nu este un local de petrecere, ci de muncă, de năcaz. Tot lucrul bun se capătă cu greu. In şcoală nu trebue să se gîndească învăţătorul cum să amuzeze pe elevi aşa ca să li se pară învăţătura o jucărie; ci trebue să se gîndească cum să-i deprindă mai bine cu munca grea a ştiinţei, care nu e o jucărie, atunci cînd e într'adevăr ştiinţă... Dacă nu deprinzi cu puţină greutate mintea copilului, apoi cum are să învingă vreodată greutăţile ştiinţei mintea bărbatului? Nu că ştiinţa e uşoară, trebue să faci să creadă pe copil, ci din contra că e grea, după cum şi este. Cine nu poate dovedi, apuce-se de altă treabă. Cine se tîmpeşte de multă carte, acela era tîmp de-acasă. Şcoala nu e spital să îndreptăm pe cei slabi de minte, ci un concurs de muncă intelectuală grea, unde se selectează cei vrednici, cu minte puternică, aptă de a face ştiinţă, adevărată ştiinţă".

John Stuart Mill, psiholog, logician şi un om vestit pentru precocitatea şi puterea lui de asimilare, spune: „Fără îndoială, se fac sforţări lăudabile în învăţămîntul modern de a face învăţătura copiilor cît se poate mai uşoară şi mai interesantă. Dar dacă am voi să mergem până acolo încît să nu le mai cerem să înveţe decît numai ceiace poate fi uşor şi interesant, am sacrifica unul din ţelurile principale ale educaţiei. Văd cu plăcere că au eşit din uz brutalitatea şi tirania vechiului sistem de învăţămînt, care reuşeau totuşi să obişnuiască pe elevi cu sîrguinţa, dar sistemul nou contribue, pe cît mi se pare, la formarea unei generaţii care va fi incapabilă să facă ceva ce i s'ar părea greu. Nu cred că putem renunţa la întrebuinţarea fricei ca instrument de educaţie; înţeleg însă destul de bine că nu trebue să-i acordăm rolul principal şi că frica devine un rău, atunci cînd ajunge să împiedice pe copii de a avea încredere în

cei care vor trebui mai tîrziu să rămîe pentru dînşii sfătuitori siguri şi a-i iubi, şi cînd distruge la copil înclinarea spontană care-l îndeamnă să comunice impresiile sale".

Aceste idei, oricum, nu pot fi date la o parte ca nişte simple prejudecăţi ale unor beiferi ruginiţi.

Furia ineditului

Acum cîteva luni imploram editurile din ţară să nu mai retipărească aşa numitul *roman* „inedit" al lui Eminescu, numit „Geniu Pustiu". Argumentele noastre, îndrăznim să credem, erau mai mult decît suficiente. Dar iată că acest „roman" a apărut din nou. D. Gh. Adamescu, care îl prefaţiază, reproduce argumentele... pentru care n'ar fi trebuit să-l retipărească şi, dupăce spune că d-sa „n'ar fi publicat în seria operelor complecte ale poetului" această operă de adolescenţă, d. Adamescu isprăveşte: „Dar fiindcă a apărut în atîtea ediţii, nu mai avem ce face şi o reproducem".

Dacă ediţiile anterioare impun cu fatalitate această nouă ediţie, atunci ediţia d lui Adamescu adaogă la puterea fatalităţii pentru editorii de mîine care vor fi şi mai... siliţi să reediteze acest „roman"—şi să contribue fără odihnă la compromiterea prestigiului literar al lui Eminescu.

Spuneam altădată că a fost de ajuns ca acest brouillon să fie tipărit ca operă clasică a lui Eminescu, pentruca fizionomia poetului să fie desfigurată şi în definirea personalităţii lui să intre, cu drept de egalitate, conţinutul acestui brouillon. Şi iată, ca să dăm un exemplu, un inventar recent al gîndirii romîneşti, în care filozofia lui Eminescu este definită mai ales după ideile din acest „roman", schiţat la vîrsta de 19 ani, mai înainte ca Eminescu să fi învăţat la universitate şi să fi meditat în cabinetul său de lucru acea filozofie, pe care a pus'o în operele sale de tinereţă şi de bărbăţie, publicate de *el*.

Intr'un număr din *Adevărul Literar* se dau cîteva versuri „inedite" ale lui Gheorghe din Moldova şi se cere cu stăruinţă o ediţie „complectă" a acestui poet, care *trebue* să cuprindă tot ce a rămas în hîrtiile şi carnetele lui.

Gheorghe din Moldova şi-a alcătuit volumul (apărut după moartea lui) împreună cu noi. Bucăţile pe care le citează *Adevărul*, precum şi altele, lui i s'au părut nevrednice de volum—unele pentrucă le socotea slabe ori repeţiri ale altor poezii, altele pentrucă erau prea „decoltate" şi nici nu fusese scrise cu gînd ca să fie vre-odată publicate. Acestea din urmă erau glume, butade versificate pentru uzul amicilor. Aceste glume deobiceiu nici nu puteau fi citite decît între intimi. *Adevărul Literar*, tipărind una din ele, a fost nevoit să pue puncte în locul unui cuvînt.

Noi facem rugămintea (dar ştim rezultatul!) să nu se tipărească acele bucăţi.

Tipărirea lor în contra voinţei autorului este o supremă nedelicateţă faţă cu el, faţă cu urmaşii lui cei mai de aproape şi faţă cu publicul. Cine nu face glume, de care ar roşi dacă ar şti că le-au auzit copiii ori părinţii lui? A tipări aceste poezii—aceste glume pentru prieteni—este cum ai da la tipar glumele prea piparate debitate la cafeneа de un vecin dela masa de alături. Este un adevărat denunţ.

Dela mulţi scriitori au rămas *gauloiseries*. Ele sau nu se tipăresc, sau, dacă nu se opune cineva dintre urmaşii scriitorului, se tipăresc în ediţii speciale, cu un tiraj restrîns, cu un preţ foarte mare—destinate specialiştilor ori unor anumiţi amatori.

Max Nordau

Max Nordau a fost unul dintre publiciştii cei mai bine şi mai divers înzestraţi dela sfîrşitul veacului trecut. Om de o vastă cultură generală, deşi poate cam superficială, versat, cum se zicea altă dată, în ştiinţă şi în literatură, cunoscător al celor mai însemnate limbi europene, minte ingenioasă şi plină de resurse, spiritual şi ironic, stilist de forţă,—nu i-a lipsit decît obiectivitatea şi mai multă originalitate, pentru a se prenumăra printre spiritele eminente ale vremii.

Max Nordau a fost un diletant de talent. In această calitate,—a aplicat psichiatria la literatură, a scris critică literară propriu zisă, a făcut studii asupra unor probleme sociale şi psihologice de un interes imediat şi oarecum popular şi a scris şi literatură.

Exceptînd *Minciunile convenţionale*, exceptînd *Paradoxele psichologice* şi *sociologice*, în care preocuparea literară totuşi nu e absentă, gîndul lui Max Nordau a fost îndreptat cu predilecţie spre literatură, fie ca creator (de pildă *Boala veacului*), fie, mai ales, ca analist.

Literatura care l'a atras mai mult a fost cea franceză. Acest Evreu german stabilit la Paris face parte din acei „europeni" şi cosmopoliţi intelectuali, care au format, adesea, legătura concretă între cultura franceză şi cea germană şi care uneori s'au numit Grimm ori Heine.

Dar ceia ce l'a făcut pe Nordau să dea o atenţie specială literaturii franceze este, pe lîngă relativa lui „francizare", şi faptul că mai ales în această literatură a găsit el „simptomele" degenerării pe care o „diagnosticheazā" în literatura europeană a vremii. Această degenerare a literaturii era, după el, reflexul degenerării omului european, fenomen mai accentuat în Franţa decît ori unde, zice el, pentrucă la cauzele generale europene, în

Franţa a mai contribuit şi una specială: epuizarea care a urmat epopeii napoleoniene şi dezastrului dela 1870.

Degenerarea este o operă de ştiinţă, întrucît vrea să descopere cauzele unor fenomene literare; este o operă de critică literară, întrucît apreciază scrierile, care servesc ca „simptome" pentru „diagnoza" pusă de omul de ştiinţă; este o operă de polemică, întrucît atacă pe unul sau pe altul, mai exact pe toţi; dar mai cu seamă e un pamflet, pentrucă acest autor ia o atitudine combativă faţă de obiectul pe care-l tratează, cu gîndul de a-l dobori. De altmintrelea tot ce a scris mai cu răsunet Max Nordau are caracterul de pamflet. De pildă *Minciunile convenţionale*.—Lucrările sale obiective şi cu mai multă şansă să conţină adevăruri, cum sînt unele *paradoxe* şi unele articole *pur critice*, sînt mai puţin cunoscute.

In *Degenerare*, omul de ştiinţă exagerează. Inamorat şi fascinat de psichiatrie, victimă a deformaţiei profesionale şi a entuziasmului pentru propria-i temă—el caută cu lumînarea simptomele nebuniei în tot ce-i iese în cale; criticul literar, cu toată remarcabila lui sagacitate şi putere de discernămînt, dă o reproducere inexactă a figurilor literare şi o evaluare greşită a talentului scriitorilor, pentrucă în ochii lui orice „anormalitate" e şi un deficit de talent; polemistul e vînjos şi adesea caustic, — un amestec de spirit viu şi muşcător, spiritul rasei sale, şi de ceva germanic, sistematic şi hoplit.

Nămolul de termini technici barbari, insultele ştiinţifice („imbecil", „bîlbîială", etc.), aruncate în capul lui Nietzsche, Ibsen ori Tolstoi cu superbul dispreţ pentru eufemisme al clinicianului care pune diagnoza—incomprehensiunea aceasta iconoclastă e penibilă. Analiza poemului de o spiritualitate angelică *The blessed Damozel* al lui Dante-Gabriel Rossetti e un model desăvîrşit în această privinţă.

Şi totuşi *Degenerarea* este un pamflet formidabil. Dacă i-ai primit premisele—dacă ai admis că cutare aspect mai neobişnuit al spiritului e un simptom de degenerare—cu greu mai poţi înlătura judecăţile particulare despre scriitori şi concluziile lui, cu atît mai mult, cu cît în unele privinţi—mai ales faţă cu nebunii literaturii la modă — el are dreptate. Condus din treaptă în treaptă, nici nu mai simţi unde începe exagerarea, unde începe efectul „maniei" analistului.

Punctul de comparaţie al lui Max Nordau e o sănătate abstractă şi schematică, absolută, care în lumea reală e foarte greu de găsit şi de identificat. In lumea reală, fiecare om are un punct de nebunie şi, cum s'a spus, deosebirea dintre cei sănătoşi şi nebuni e numai de grad, iar graniţa greu de stabilit. Max Nordau caută punctul de nebunie, cu atît mai uşor de găsit, cu cît, desigur, artiştii mari nu sînt oameni „ca toată lumea"; defineşte apoi acest punct, citează psichiatri şi cazuri „analoage" (dar mai *maladive*) din tratatele medicale,—şi „dovada" e făcută.

Şi astfel, mai toată literatura europeană din veacul trecut devine opera primejdioasă a unor degeneraţi: parnasienii, realiştii franceji, simboliştii, prerafaeliţii englezi, Wagner, Nietzsche, Ibsen, Tolstoi şi curentele produse de ei, etc.!

Desigur,—ca să luăm un exemplu,—că individualismul lui Ibsen sau misticismul lui Tolstoi nu sînt stări sufleteşti comune. Desigur că se abat dela normal şi deci cu atît mai mult dela norma ideală şi teoretică concepută de Max Nordau.

Dar Max Nordau greşeşte de două ori. Intâiu cînd exagerează individualismul unuia şi misticismul celuilalt şi al doilea cînd explică prin „degenerare" individualismul ibsenian, care este o reacţiune împotriva anihilării individului în societatea actuală complicată şi „anonimă" şi misticismul tolstoian, care este una din formele aspiraţiei către o viaţă întemeiată pe mai multă frăţie între oameni.

Concepţia aceasta raţionalistă, oroarea aceasta de tot ceia ce nu este logic şi pozitivist, apare mai clar în *Minciunile convenţionale*. Instituţiile care nu satisfac logica şi mai ales prejudecăţile „auguste", cu ajutorul cărora oamenii au reuşit la urma urmei să nu se mănînce între ei, pentru Max Nordau nu sînt (caşi pentru raţionalistul Voltaire) fapte justificate prin istorie, ci prostii şi şarlatanism.

Cînd mai tîrziu, în articolele tipărite în franţuzeşte subt titlul *Vus du dehors*, a părăsit pamfletul şi a scris liniştit despre Balzac, Anatole France, Maupassant şi alţii, a reuşit să dea cîteva studii originale pline de vederi nouă şi juste. Dar uneori apare şi aici „omul de ştiinţă" şi polemistul, ca de pildă în articolul despre *Idolul* lui Curel, care i se pare o pledoarie în contra ştiinţei. In atitudinea lui Curel, Nordau vede, fireşte, tot imbecilitate şi degenerare.

In definitiv, cu Max Nordau a dispărut un intelectual în toată puterea cuvîntului, unul din acei „degeneraţi" care, în loc să trăiască liniştit bucurîndu-se de plăcerile comune ale vieţii, îşi chinuesc mintea până la moarte cu lucruri indiferente, dacă nu suspecte ori ridicole pentru omul „normal".

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Radu Rosetti, *Amintiri* (Vol. I), Edit. „Viața Romînească", 1922, Iași. Prețul 26 lei.

D. Radu Rosetti și-a început publicarea amintirilor. Primul volum („Ce-am auzit dela alții") s'a pus, nu demult, în vînzare.

Autorul, urmărind originile familiei Rosetti, se scoboară, pe date sigure, până în veacul al XVII-a și, pe prezumții, până în veacul al XVI-a și chiar al XV-a.

Trecutul familiilor din popor în deobște nu trece, din generație în generație, decît puține amintiri. Aceiași oameni necăjiți care au trăit cîndva pe aceleași ogoare, în judecăți și vrajbe cu vecinii... Aceste familii, ducînd o viață uniformă de mizerii, parcă-s alcătuite numai din copii, părinți, bunici... Familiile de stăpînitori însă au perspective mari. Ele par mai numeroase, căci începuturile li-s cunoscute cu veacuri în urmă. Iar întîmplările din viața lor, păstrate de documente sau prin tradiții, alcătuesc un istoric special.—Familia Rosetti este o pildă: membrii ei, nu numai că au luat parte la toate evenimentele istorice din veacul trecut și mai dinainte, dar uneori, ca înalți diregători și chiar ca domni, le-au și determinat — în slaba măsură, în care vremurile sînt subt om...

D. Rosetti n'a alcătuit o simplă operă monografică, foarte importantă desigur, dar care — prin natura ei — n'ar fi putut trece de limitele genului. „Amintirile" d-sale sînt un capitol din istoria Moldovei. Primul volum cuprinde întâia jumătate a veacului trecut. Bineînțeles, nu-i vorba de-o istorie în sensul îngust al cuvîntului: un șir de domni, de războae,—cu anii respectivi: dela până la... Autorul ne dă însuși tabloul vieții de atunci.

Cunoștințele noastre asupra acestei perioade sînt cam fumurii. Datele rigide din manualele de istorie par niște aruncături de creion pe-o pînză albă. D. Rosetti pune de-asupra culori de pictură.

Viața țăranilor se schimbă foarte încet. Clasa de sus însă se transformă vertiginos de repede. La noi mai iute chiar decît aiuri. Boerimea moldovenească dinainte de ocupația rusă dela 1806, arhaică în port și obiceiuri, aici nu seamănă cu societatea strălucită din timpul lui Mihalache Sturza și, mai ales, al lui Grigore Ghica. În mai

puțin de jumătate de veac, boerii moldoveni și-au părăsit portul, mobilierul, felul vieții... Sufletul însă le-a evoluat mai greu.

D. Radu Rosetti redă în imagini etapele societății moldovenești. D-sa ne introduce chiar în viața de familie de-atunci. Vedem curțile boerești cu grădini enorme, vedem odăile cu așternuturi de jur împrejurul pereților, vedem ibricele de alamă cu gîtul lung, din care feciorii—cu ștergarul pe umăr—turnau apă boerilor de-asupra lighenelor galbene, așezate pe scaune de lemn. Tarafurile de lăutari—le vedem mai deoparte, cîntînd nu numai la ospețe, ci și la popasurile, pe care boerii le făceau, cu mîncări calde, la jumătatea drumului dela tîrg la moșie.

Viața s'a modernizat, ca prin minune, — dar mai mult pe de-asupra. În grădinile boerești au intrat foarfecele grădinarilor franceji. Modele și mobilierul din Apus și-au făcut loc repede aici. Iar viața mondenă de salon, cu libertinajul ei, s'a instalat, ca la ea acasă, în capitala Moldovei.

Personalitatea lui Mihalache Sturza și a lui Grigore Ghica sînt precis și complect reconstituite. Acești doi domni ai Moldovei apar nu numai ca înalți diregători, ci și ca oameni, cu calități și defecte, în viața intimă.

Alte personagii importante sînt de-asemeni aduse pe scenă cu întîmplările variate ale vieții lor—întîmplări de dragoste, de multe ori, pentru care d. Rosetti are o delicată și susținută predilecție...

Această viață bogată nu-i opera unei imaginații de scriitor. Toate personagiile au existat. Faptele s'au petrecut aidoma (Autorul spune că multe din relatările verbale au fost verificate prin documente).

În fața lor, d. Rosetti are o atitudine de-o înaltă noblețe de sentiment. Descendent al unei vechi familii de mari proprietari, d-sa — adînc cunoscător al chestiei agrare—recunoaște și condamnă cotropirea pămîntului sistematică și fără milă, pe care stăpînii au executat-o în curs de veacuri — uneori chiar împotriva sfaturilor umanitare ale străinilor.

D. Rosetti se revoltă și acum cînd îi vine în minte viața robilor și a roabelor, care erau trimise sara musafirilor „să-i frece la tălpi". Dar d-sa este și un înverșunat adversar al violențelor, ce umplu din belșug atît trecutul, cît și prezentul nostru.

„Și acest obiceiu ticălos, — sfîrșește autorul, — această rușine, acest pacat a urmat să fie *ultima ratio* a administrației în Romînia nu numai subt căimăcami, subt Cuza, subt Carol, dar ne necinstește și azi cînd chiar, culme de ticăloșie și de rușine, l-am reintrodus în țările romîne pe care o soartă norocoasă le-a alipit de noi. Regatul romîn liberator a readus în Bucovina, în Ardeal, în Banat cele *fünfundzwanzig* uitate de Romînii de acolo încă dela 1848 și, altă culme, le-a readus și în Basarabia unde le desființase de jumatate de veac până și oropsitul țarism. Cînd oare se va isprăvi cu această rușine ?"

Cetind acest volum, în care întîlnești la tot pasul descrieri de violențe și prevaricațiuni, înțelegem mai bine de ce, subt podoabele societății conducătoare de astăzi, persistă încă, din alte vremuri, un suflet „învechit în rele".

„Amintirile" d-lui Radu Rosetti,—scrise în stilul simplu al faptelor, care trăesc cu contururi precise și culori proaspete,—se impun atenției noastre și mulțumită atitudinii autorului în fața vieții—o atitudine fățișă, dreaptă, plină de-o distinsă bravură.

M. Sevastos

* * *

Aureliu Weiss, *Studii literare*, Editura H. Steinberg, București.

Cu excepția a două din ele, privitoare la poetul Oscar Wilde și la romancierul Barbusse, aceste studii sînt consacrate cîtorva din autorii reprezentativi ai scenei contemporane

Spre deosebire de atîția critici dramatici, dela noi sau de aiurea,

ce se mulţumesc de obiceiu să rezume subiectul unei piese însoţindu-l de consideraţii mai totdeauna vagi şi superficiale, d. Weiss posedă o vastă cultură teatrală, pe care ştie s'o utilizeze cu competenţă şi abilitate în analize conştiincioase, serioase, adesea pătrunzătoare.

Technica, adevărul psihologic al unei opere, fizionomia individuală a unui dramaturg sînt scoase în lumină de d-sa cu comprehenziune şi cu vigoare.

Dacă în ceiace priveşte teatrul lui Diamandi, disecat cu simpatie şi minuţiozitate, se pot face unele rezerve şi dacă în aprecierea artistică a acestui distins diletant e vizibilă o nuanţă de exagerare,—studiile relative la teatrul francez merită toată atenţia. Personalitatea literară de logician şi de moralist a lui Hervieu e bine caracterizată, deasemeni misticismul catolic caşi avîntul poetic sau ideologia, uneori retorică, a lui François de Curel.

Opera lui Porto-Riche, psihologul profund şi neîntrecutul poet al iubirii moderne, e analizată cu inteligenţă şi uneori cu căldură. Aşi fi insistat însă asupra înrudirii şi filiaţiei ei intelectuale, cu acea a unui Musset sau Racine.

După cum observă Romain Rolland într'un loc, teatrul francez, mai mult decît al oricărui alt popor, îşi are rădăcinile lui adînci în trecut şi acesta prin temele, caşi prin tiparele consacrate, exercită adesea inconştient asupra scriitorilor noi o tiranică influenţă.

Teatrul italian e reprezentat în volumul d-lui Weiss prin d'Annunzio şi „Victoriile lui mutilate". Piesele acestuia, după părerea lui, impresionează prin bogăţia şi fastul imaginilor, dar logica personajelor caşi situaţiile stranii nu dovedesc un adevărat temperament dramatic.

Figura lui Bernard Shaw, cea mai viguroasă poate a teatrului de astăzi, e fericit prinsă în trăsăturile ei caracteristice. Originalitatea sclipitoare a dramaturgului, spiritul lui coroziv şi dizolvant, distrugător al prejudecăţilor caşi a romantismului sentimental, sînt bine scoase în relief în paginile cele mai remarcabile ale volumului.

Interesante sînt deasemeni şi consideraţiile autorului asupra „Dramei sociale contemporane". Producţia ei atît de bogată e apreciată cu severitate. Doar „Ţesătorii" lui Hauptmann, „Azilul de noapte" a lui Gorki şi „Sara cea mare" a lui Leopold Kampf sînt socotite a *fi în* stare să înfrunte dinţele vremii. Pe cînd cele mai multe din dramele sociale ale prezentului sînt „creaţia unei opinii, nu a unei pasiuni, rezultatul unei emanaţii cerebrale care împiedică suggestia ficţiunii scenice", aceşti trei scriitori sînt singurii „care au pus, în viziunea lor tragică, pasiunea izvorîtă din amărăciunea lor proprie".

Scrise într'un stil curgător şi îngrijit, deşi poate cam incolor sau abstract pe alocuri, studiile d-lui Weiss pot fi, pentru oricine vrea să se orienteze în teatrul contemporan, o călăuză preţioasă.

Octav Botez

* *

Marin Ştefănescu, *Filozofia romînească*, Editura caselor naţionale, 1922, Bucureşti.

Cetind cartea d-lui Ştefănescu mi-am adus aminte de o conversaţie avută odinioară cu un intelectual japonez, lector al universităţii din Berlin pentru limbile orientale. Întrebîndu-mă, dacă Romînii au vre-un sistem filozofic original caşi marile popoare ale apusului, i-am răspuns cam încurcat. Poporul nostru s'a deşteptat tîrziu la viaţa culturală, am suferit unele influenţi intelectuale, se desenează unele începuturi. Şi sfios i-am pomenit numele unui Conta, Xenopol...

D. Ştefănescu ar fi fost desigur mai afirmativ. Elev al filozofului francez André Lalande şi autor al unei teze de metafizică conştiincioase şi naive, profesorul universitar din Cluj e adeptul unei filozofii, pe care o numeşte spiritualism şi idealism armonic sau misticism raţionalist (bizară împărechere), filozofie ce asemeni eclectismului de odinioară al lui Victor Cousin, combătînd scepticismul de orice na ură, caută să concilieze multiplele dezacorduri şi eternele contradicţii, pe care le oferă lumea şi viaţa, într'o sentimentală, vagă, fluidă şi optimistă sinteză. *Timp de* mai mulţi ani, d-sa a întreprins o sarcină, demnă de *laudă*, acea de a scrie o istorie a gîndirii romîneşti, dela *originile ei* până *astăzi*. Operă, desigur necesară, dar prezentînd însemnate dificultăţi. Pentruca ea să aibă o valoare ştiinţifică, nefiind o *simplă* înşirare de nume şi date, nici o pledoarie în sprijinul unei *teze* sau o polemică împotriva altor *teze* contrare, unele condiţii *trebuiau* neapărat împlinite: cunoştinţi speciale temeinice şi întinse, pătrunderea psihologică a mentalităţilor diverse şi chiar opuse, spiritul critic şi acea obiectivitate care obligă pe autor să aprecieze un sistem de idei, numai după originalitatea, adîncimea, logica lui internă, iar nici de cum după alte consideraţii străine de acestea. Dacă d. Ştefănescu împlineşte primele condiţiuni, într'o măsură acceptabilă, nu putem spune în ceiace priveşte ultima, acelaşi lucru. Expunerea lui filozofică dovedeşte desigur o inteligenţă cultivată şi familiarizată în mînuirea abstracţiilor, ea nu se desvoltă însă niciodată independent de unele tendinţi, care-i stăpînesc cu desăvîrşire afectivitatea. D-sa e un creştin fervent şi un naţionalist aprins. Creştinul vorbeşte des de „lumea creată de Dumnezeu", de „păcatul original", de „îngerescul glas", de „harul divin", de „spiritul bun" şi „de cel diabolic"; iar naţionalistul obsedat de recentul războiu exaltă, în lirice tirade, eroismul ostaşului romîn, „strajă a civilizaţiei împotriva barbariei", ridică „cîntece de slavă către Dumnezeu", pentru reîntregirea neamului în care vede un rost al Providenţei sau citează imnul către Franţa al lui Déroulède, întru glorificarea surorei noastre latine.

Deşi d. Ştefănescu se apără de a fi pornit dela idei preconcepute, aceste tendinţi dau, după cum vom vedea mai jos, o anumită culoare operei sale.

D. Ştefănescu începe prin a examina concepţia poporului asupra lumii şi a vieţii, aşa cum se zugrăveşte ea, în felul său general de a fi şi pe care o găsim într'o simplă convorbire cu el, sau în producţiile sale: basme, proverbe, cîntece. Notele ei caracteristice sînt după d-sa: fatalismul, dar nu cel oriental, căci ţăranul crede într'o justiţie divină, religiozitatea adîncă (cu toate aparenţele contrare manifestate în nepractica cultului şi în superstiţie), dragostea caldă de neam şi de ţară. „Filozofia lui este o armonie şi această armonie are o unitate şi această unitate este afirmarea treptată a idealului, în multiplicitatea realităţii senzibile".

Însuşirile, scoase în lumină de d. Ştefănescu, există în sufletul ţăranului nostru, dar psihologia lui e desigur mai complicată şi în poezia populară, în opera lui Creangă şi a lui Coşbuc, preţioase din acest punct de vedere, se întîlnesc desigur unele nuanţe de gîndiri şi de sentiment care nu se potrivesc cu afirmaţiile sale. Doctrina creştino-naţionalistă d. Ştefănescu o regăseşte în scrierile religioase şi istorice ale secolelor XVI, XVII, XVIII, în învăţăturile lui Neagoe şi cu deosebire la Miron Costin, a cărui filozofie a istoriei, un patriotism întemeiat pe creştinism, o compară cu acea a unui Bossuet sau Vico. O notă asemănătoare se întîlneşte la Heliade Rădulescu, deşi acesta pare a fi cunoscut şi opera lui Hegel, la Bălcescu şi Hasdeu, influenţaţi de Michelet şi de cugetarea franceză a timpului spiritualistă, religioasă şi mistică.

In a doua jumătate a secolului însă, adoptarea unor teze ştiinţifice prea pozitiviste a determinat, în cugetarea romînească, unele abateri dela notele fundamentale ale trecutului său.

Subt influenţa gîndirii germane, a unui Kant, Herbart, Schopenhauer, dar şi a lui Auguste Comte şi Spencer, Maiorescu a fost reprezentantul unui criticism şi raţionalism sceptic şi rece, care contrasta cu avîntul clocotitor al generaţiei anterioare. Deşi, în ceiace priveşte ideia naţională, firul tradiţional nu a fost rupt, d. Ştefănescu reproşează lui Maiorescu asprimea lui faţă de Bărnuţ, regretînd că pozitivismul său „l-a oprit de a fi un creştin destul de ortodox şi un patriot destul de entuziast". Pozitivismul devine mai pronunţat şi mai combativ în filozofia lui Conta, cu evoluţionismul ei, de nuanţă materialistă. Deşi Conta şi-a afirmat adesea ateismul, d. Ştefănescu socoate totuşi că, în preocuparea lui metafizică, se poate surprinde un rest de înclinaţie religioasă, după cum în lupta lui împotriva elementului străin, îşi face loc nota naţionalistă. Opera lui C. Leonardescu (a cărui persoană deşteaptă mai ales vesele amintiri, pentru cei care au avut fericirea de a-l fi ascultat) e analizată cu simpatie şi privită ca o reacţiune spiritualistă împotriva pozitivismului lui Conta, iar în acea a lui Xenopol, profundul filozof al istoriei, d. Ştefănescu regăseşte, îndărătul armaturii ştiinţifice, cugetarea creştină şi naţională a lui Miron Costin.

In d. C. Demetrescu-Iaşi, cu materialismul său energetic, pe care d. Ştefănescu îl schiţează, mai ales din comunicări orale (căci eminentul profesor, veşnic absorbit de multiple ocupaţii, nu a găsit niciodată destul timp să-şi aştearnă în scris sistemul), d-sa vede un continuator al lui Conta; nu uită însă să ne spună că pe masa lui de lucru a văzut portretul lui Crist.

In opera lui Eminescu, d. Ştefănescu scoate în relief mai mult decît idealismul schopenhauerian şi budhismul, religiozitatea şi naţionalismul, aşa cum apar în acea scriere din prima lui tinereţă, care e „Geniu pustiu". Nota patriotică e deasemeni scoasă în evidenţă la d. Găvănescul, a cărui gîndire se inspiră din utilitarismul englez, iar cugetarea romînă tradiţională e descoperită în personalismul energetic al d-lui Rădulescu-Motru, considerat ca cea mai cuprinzătoare sinteză a filozofiei romîne contemporane, sistem prezentînd asămănări, după d. Ştefănescu, cu acel al lui Renouvier.

Dacă curentul pozitivist a mai găsit un reprezentant remarcabil în d. P. Negulescu cu relativismul său probabilist şi în psihologul Vaschide, din ale cărui lucrări nu lipseşte însă nici suflul mistic, — naţionalismul, religiozitatea caşi idealismul armonic străvechiu al cugetării romîne îşi au, în personalitatea d-lui N. Iorga, desăvîrşita lor întrupare.

D. Ştefănescu consacră savantului istoric un număr de pagini egal cu acel privitor la Maiorescu şi aproape dublu celor ce se raportă la Xenopol, numindu-l într'un elan de pioasă şi candidă adoraţie: „apostolul destinului", „uriaşul cugetării romîneşti", „poate cel mai mare geniu pe care l'au avut Romînii".

Dintre filozofii mai tineri, d. Ştefănescu menţionează pe d-nii Drăghicescu, Gusti, Petrovici, M. Djuvara şi C. Antoniade, iar dintre publiciştii şi criticii cu idei, pe Aurel Popovici, A. C. Cuza, Mehedinţi, Pîrvan, Mihail Dragomirescu şi Lovinescu. Opera lui Dobrogeanu-Gherea, Panu, Stere, Sanielevici, etc., personalităţi desigur nu lipsite cu totul de idei şi de influenţă în cultura noastră, e complect ignorată chiar în copioasa bibliografie dela sfîrşitul volumului, unde găsim totuşi înşirate lucrările d-lor Aslan, N. Zaharia sau Octav Minar.

In schimb, d-sa pomeneşte într'un loc de „unele spirite care stăruie asupra lipsurilor, pentru a întări desnădejdea", iar într'altul „că sîntem datori a face atenţi pe Romîni să se desvolte nu oricum, ci în conformitate cu spiritul lor tradiţional, pentruca astfel să-şi îndeplinească tot mai desăvîrşit misiunea".

Ar fi naiv şi inutil mai cu samă, să discut atitudinea d-lui Ştefănescu sau să pun la îndoială legitimitatea, adîncimea, sinceritatea convingerilor de care d-sa e însufleţit. Discuţia cu credincioşii e totdea-

una zădarnică. Dacă recunosc deasemeni erudiţia întinsă caşi bogatul material de studiu pe care îl oferă opera sa, în ceiace priveşte valoarea ei ştiinţifică îmi amintesc fără voe de o frază a lui Ranke, atît de preţuit de d. Iorga, altădată: „Să nu confundăm istoria care e o ştiinţă, cu patriotismul care e o virtute".

Şi nu pot uita nici sfaturile înţeleptului Maiorescu, care acum cincizeci de ani atrăgea atenţia asupra acelor ce pretind a face ştiinţă cu sentimente. Sfaturi preţioase şi atît de actuale, pentru acei care în această vreme de obştească dominare a logicei afective, au tristul curaj de a nu voi să sacrifice pe altarul ei, principiul nobil al libertăţii intelectuale. Cum ar putea însă ele să găsească un ecou în spiritele simple şi fericite de predicatori şi de apostoli?

Octav Botez

* * *

Goethe, *Campania în Franţa,* în romîneşte de Pompiliu Pîrvescu, Edit. „Viaţa Romînească" 1921, Iaşi, Preţul 15 lei.

Rostul unei recenzii nu stă atît în a oferi o ocazie recenzentului de a-şi exprima convingerile sale, ci de a înlesni pe cetitori în selecţionarea, din vastul material scos la iveală în fiece an de numeroase tiparniţe, a celor mai bune cărţi şi după gustul lor. Pentru publicul romînesc care nu poate face cunoştinţă cu Goethe în original, cu toată faima marelui scriitor, erau necesare cîteva recomandaţii nu pentru Goethe, ci pentru osteneliile d-lui Pîrvescu şi pentru îndemnul de-a cunoaşte din genialul literat, gînditor şi om de ştiinţă, şi pe istoricul ale cărui cuvinte au trecut până şi'n manualele de şcoală. Care autor sau care profesor de istorie n'a intercalat la timp exclamaţia lui Goethe în ziua bătăliei dela Valmy, profeţizarea lumii noi pe care o aducea Revoluţia Franceză şi sansculoţii ei! Şi dacă ar fi să mă restring numai la dascălii de istorie, încă cred c'ar fi necesar să li se recomande traducerea ca un bun auxiliar pentru lecturile şi corelaţiile istorice.

„Campania" lui Goethe poate fi cetită de oricine cu folos, căci face parte din acele memoriale mult mai interesante ca obişnuitele „Amintiri", ce scot deseori la iveală colţuri ascunse după perdea. Cuprinde însemnările lui Goethe pe timpul primei coaliţii, formată la început din Austria şi Prusia, împotriva Franţei revoluţionare, în perioada cea mai critică dar şi cea mai strălucită apoi pentru entuziaştii apărători ai „Ordinei noi", între 23 August 1792 şi Aprilie 1793. Sînt scrise în genul obişnuit memorialelor, datate fie în tabăra de pe front, fie în călătoriile posterioare la Trier, Duisberg, Münster sau Weimar.

Drumul spre tabăra ducelui de Weimar dela Longwy, descris în prima scrisoare, aruncă o sumară, dar sugestionantă privire asupra forfotelei şi neorînduelei, nădejdilor şi suferinţelor emigranţilor nobili, obligaţi să-şi îngrijească singuri caii sau a celor ce doreau în ascuns să se reîntoarcă în Franţa pentru a se bucura de asignate. In oraşelul francez, unde populaţia era împărţită în republicani şi regalişti, traiul părea mai lesnicios ca'n tabără pentru armatele aliate. Pentru a-şi procura cele trebuincioase născociseră un sistem, ingenios pentru ei bine 'nţeles. Tipăriseră bonuri pe care le iscălea comandantul; iar cel ce le-avea în mînă, le umplea după bunul plac: Ludovic al XVI avea doar să le plătească pe toate! Nu era o rechiziţie propriu zisă; dar „după manifest nimic n'a răsvrătit poate poporul aşa de tare împotriva regilor ca felul acesta de purtare". In timpul bombardamentului oraşului şi fortului Verdun, Goethe făcea experienţe, prilejite de-o întîmplare, cu nişte cioburi de sticlă refractate într'un ochiu de apă şi expunea teoria culorilor prinţului de Reuss, care i-a fost tot-

toideauna „un binevoitor stăpin". După oarecare rezistență Verdun-ul căzu.

Ce depărtate par vremurile de-acum 13 decenii în fața „civilizației" de azi, care a cunoscut cu totul alte principii și metode ale artei militare. O ghiulea care ricoșează nimerind într'un ușor de piatră al unei case din Verdun pare un eveniment important în 1792! Și totuși războiul a fost același în toate vremurile. „In chipul acesta ia naștere un fel de fățărnicie de-un caracter deosebit, ce nu seamănă de loc cu ipocrizia popilor, a curteanului sau mai știu eu cui".

Zilele trecură răpede dela 2 Septembre, căderea Verdun-ului la 20 Septembre, celebra zi a bătăliei dela Valmy, care prinse pe Goethe și pe însoțitorii săi în cele mai pline nădejdi de izbîndă.

In mijlocul grozavului bombardament, din care nimeni nu știa ce are să iasă, deși moartea îi flutură pe aproape de cîteva ori, Goethe își păstrează calmul și admirabilul său spirit de observație. Cînd retrăim acele timpuri, ne cutremurăm la gîndul unui glonte rătăcit ce putea să curme viața celui ce nu dăduse încă toată puterea geniului său. „Herman și Doroteia" s'a zămislit tocmai în aceste vremuri.

Deși vorbește de perderi grele, de-un armistițiu încheiat în grabă, Goethe abia lasă să se'nțeleagă înfringerea dela Valmy. Nimic personal decît observațiile obiective și gîndul mereu „îndreptat spre multe" — celace făcea pe cunoscuții lui să-i aducă „tot ce putea să aibă o ciudățenie cît de mică". Arareori aruncă aluzii străine de mediul războinic, bine raportate însă și cu spirit, în general malițios care mai isbucnește pe ici colea în cursul însemnărilor. Dorind să se vadă cît mai curînd acasă, departe de primejdiile și neajunsurile campaniei, „ziceam iarăși că n'am să mă mai pling de urît și n'am să mă mai simt rău în teatrul nemțesc, unde cel puțin poți să mulțumești lui Dumnezeu că te afli la adăpost, orice s'ar juca pe scenă". Odată, în retragere, din furgonul emigranților căzură niște lădițe așa de grele că numai cîțiva soldați prusieni, bănuind comori ascunse în ele, le îndosiră pe-o muche; la împărțeala prăzii descoperiră cu necaz că tezaurul nobililor francezi conținea pachete cu... cărți de joc.

Binecuvîntînd în ascuns, ba chiar uneori și pe față, armistițiul dintre Dumouriez și Braunschweig, cel cu „blestematul" manifest, armata prusiană, cu care se afla și ducele de Weimar cu Goethe, începu retragerea spre pămîntul german, în mijlocul lipsurilor de tot felul și a îngrijorării de primejdii ce pluteau în văzduh, în jurul lor pretutindeni. Părăseau spitalele cu răniții lăsîndu-i „în sama iubirii de oameni a vrăjmașului"; zi cu zi coloana carelor cu bagaje se micșora din lipsa cailor; aprovizionarea se făcea cu greu; boliile îi pîndeau, însuși fiul ducelui de Braunschweig se'nbolnăvise; teama de răscoala țăranilor îi urmărea mereu. Reîntorși în Verdun, de data aceasta învinși, își dădură abia atunci sama bine de înfringerea completă. „Și pentru întâia oară jalea ne cuprinse inima până'n fundul ei". Pămîntul german îl revăzu cu speranțe de mai bi.e, dar „stăpînii noștri se zoreau la fel cu fugarii". Abia acum avu răgaz să aștearnă pe hîrtie însemnările culese în două luni de campanie. Drumul trist spre casă îl purtă prin Trier, oraș medieval și pașnic, popas mai îndelungat; pe apa Rhinului în jos dela Coblentz la Pempelfort, unde petrecu mai multe zile într'o societate aleasă; la Duisburg și-apoi prin Munster se'ndreaptă spre cuibul său din Weimar, unde închee seria primelor amintiri de războiu.

Icoana războiului de pe vremuri: cu soarta șovăelnică — nădejdea plină de avînt și teama atrofiantă, — cu convoiuri de fugari și care răsturnate în drum, rechizițiii forțate și tîrgueli sumare, cu bombardamente distrugătoare și falnice înaintări, cu lipsuri și griji, cu personagii istorice apărînd fantomatic: regele Prusiei, ducele de Braunschweig, contele Hangwitz, — iată fondalul pe care Goethe și-a imprimat urmele spiritului său. In partea dela urmă și cu deosebire în scrisoarea dela

Weimar, cu însemnări exclusiv artistice și literare, găsim date interesante despre pictura neerlandeză și colecția artistică a lui Hemsterhuis, despre teatrul german din Weimar, despre unii scriitori germani contemporani și chiar despre unele din lucrările sale — fără legătură directă cu subiectul „Campaniei", material prețios însă pentru biograful și criticul lui Goethe.

Totul într'o traducere corectă și curgătoare, mărturie a respectului traducătorului față de original. Excluzînd neînsemnate scăpări de formă, traducerea d-lui Pîrvescu, dela termenii științifici la versurile presărate în ultimele scrisori, dovedește realele calități ale sgîrcitului scriitor dela „Insemnări literare". Nu-i găsim decît o singură vină, că nu ne-a înlesnit lectura printr'o introducere, cît de sumară, din care să cunoaștem împrejurările redactării operei lui Goethe, deopotrivă de însemnată pentru istorie cași pentru literatură. Nu numai c'ar desăvîrși traducerea, dar s'ar limpezi și unele nedumeriri provocate de text, în care se amintesc de evenimente posterioare datării din cap.

„Campania din Franța" a fost prelucrată nu cînd ne arată datele scrisorilor, ci mai tîrziu și publicată în 1822 ca un capitol mai larg al unei „Autobiografii". Data ulterioară reesă și din textul unor scrisori. In acea din 30 August 1792 pomenește de un aliaț de războiu care a fost alcătuit mai tîrziu (cf. pag. 23—24); în ultima scrisoare dela Weimar autorul pomenește de-o publicație din 1804; faptul însuși reesă și dintr'o observație proprie în acest senz.

Intreg materialul este o îmbinare de mici întîmplări ale războiului cu faptele însemnate ale timpului, trecute prin prisma unui genial observator. Humorul și spiritul obiectiv răsar drept fundamentale calități. La apariția „Amintirilor" lui Goethe, francezul S. Boisserée se minunează, în Iunie 1822, cum și-a putut păstra autorul obiectivitatea în mijlocul unor evenimente atît de grele.

Amintirile călătoriei spre casă s'au păstrat mai slabe. Unele întîmplări din acest timp sînt redate cu mai multă culoare în scrisorile adresate diferitelor persoane cu care Goethe se afla în legătură pe atunci. Să nu uităm că trecuseră treizeci de ani dela întîmplarea faptelor. Cu atît mai mult se reliefează meritul pentru celelalte povestiri.

Despre șederea lui Goethe în Pempelfort amintește și bunul său prieten Iacobi, în scrisorile sale către Humboldt.

Iarna și primăvara lui 1793, pe cînd războiul franco-aliat se purta cu șanse variate, Goethe petrece la Weimar. In Mai același an, neastîmpărul îl mînă în mijlocul armatelor germane, cu care se'ndreaptă dela Francfort pe Mein spre Mainz-ul asediat. Noile însemnări, referitoare la întîmplările dintre 27 Mai și finele lui Iulie 1793, alcătuesc *Asediul Maienței*, tot atît de interesantă expunere cași „Campania în Franța", formînd un tot, deși mult mai redusă prin cuprins, și pe care am dori-o tot dela d. Pîrvescu în colecția „Foi Volante".

P. Constantinescu-Iași

* *

Silviu Dragomir, *Vlachii din Serbia din sec. XII—XV* (în Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj, 1922, I, p. 279—299).

Dispunînd de întregul material cunoscut până acum asupra Vlahilor din Serbia și în urma excelentelor lucrări ale lui Stojan Novakovic, Jirecek și Kadlec, autorul a reușit să ajungă la unele concluzii care satisfac pe acei, pe care îi interesează această chestiune. Numai servindu-se de documentele publicate de Miklosich în „Monumenta serbica", harnicul învățat ceh J. L. Pic ne dăduse un rezumat cuprinzător despre Vlahi în *Abstammung der Rumänen*, Leipzig 1880, p. 56—57.

Observăm că dela apariția lucrării lui Pic numărul documentelor nu a crescut prea mult (cele principale, aproape toate se găsesc menționate acolo, afară de cel comentat de I. Bogdan în *Convorbiri Literare* XXIV (1890), p. 488 sqq).

Intre cele 39 de documente care pomenesc pe Vlahi în Serbia, unul este din sec. XII, 6 din al XIII-lea, 26 din sec. XIV și 6 hrisoave din sec. XV. La analiza acestor documente, d. Silviu Dragomir constată în afară de faptele cunoscute de înainte (de ex., Miklosich, *Wanderungen d. Rum.*, p. 3, despre oprirea căsătoriilor între Sîrbi și Vlahi, despre care se vorbește la pp. 286 și 288) și cîteva lucruri nouă. Astfel St. Novakovic credea că Vlahii nu aveau așezări fixe ci, fiind în mare parte păstori, ar fi fost nomazi. Autorul arată că, din actele de danie, se constată că Vlahii acordați de Ștefan Nemanja mănăstirii Hilandarului, se aflau tot în împrejurimile Prizrenului în veacurile următoare și deci nomadismul nu poate fi primit în discuție (de altfel pe Vlahi, deși cu deosebire păstori, îi vedem în documentele rămase și cultivatori de pămînt ori stăpîni de vii; cf. și N. Iorga, *Geschichte d. rum. Volkes* I, p. 151).

Un alt fapt constatat de autor din aceste documente, cu care ar voi să combată iarăși o părere a lui Novakovic, este că subt numele de Vlah trebue să se înțeleagă numai păstorii romîni. Sensul actual și acela din sec. XVII (arătat de Lucius, trecut după el prin acel de „rob" încă dela ocuparea Illyricului de Slavi, – probabil o presupunere a acestuia) a cuvîntului *vlah* 'păstor' în Peninsula Balcanică, ne îndreptățește să credem că subt acest nume se ascund și păstori de alte neamuri (vezi C. Jirecek, *Die Romanen in den Städten Dalm.*, I, p. 41; despre *vlah* 'păstor', cf. I. Cvijic, *Questions Balkaniques*, Paris-Neuchatel, 1919, p. 41 sqq.). Numele Vlah, după noi, prezintă o perfectă analogie cu celelalte nume medievale ale neamurilor romanice de pe coastele dalmate: Morlachi, Cici, Uskoki(?) etc., cu care au fost numite în același timp și populații slave. Asupra acestor populații romanice cași asupra Vlahilor din Serbia (ne-am fi entuziasmat mai mult, poate, dacă d. Dragomir făcea pentru cele 39 de documente ceeace a făcut pentru unul singur, acum 50 de ani, Hasdeu în *Arhiva Istorică* III, 85 sqq), ne trebuesc studii temeinice care să se sprijine pe întregul material documentar existent și pe toate studiile precedente. De aceia încercarea d-lui N. A Constantinescu asupra Morlachilor, din Omagiul Iorga, 1921, p. 79 sqq., cu toate „prețioasele date condensate", este numai fragmentară, fiindcă nu i-au fost accesibile cărțile indispensabile: Bidermann, *Die Romanen* și Miklosich, *Wanderungen d. Rum.*

Concluziile studiului d-lui Dragomir sînt următoarele: Vlahii din statul medieval sîrbesc erau mai mult păstori. Se constată strămutarea după anotimpuri a păstorilor care pentru pășunatul în iernatic plăteau o taxă (ierbărit). Pe moșiile mănăstirești se constată două categorii de Vlahi: una formată din Vlahii care nu aveau vre-o sarcină specială și alta din acei care erau obligați să pască vitele, oile și caii mănăstirilor. Cei dintăiu plăteau bir, erau supuși numai jurisdicțiunii judecătorești a bisericii la care aparțineau, nu aveau scutire de robotă și nu erau obligați să facă oaste. In afară de îndatorirea de a da diferite produse ale îndeletnicirii lor păstorești, ei mai făceau transporturi: dela Raguza aduceau tot felul de mărfuri, cărau sare pentru vitele mănăstirilor, etc.. Cei din urmă erau scutiți de orice robotă. In privința condițiilor sociale, existau *voinicii* cu o situație mai favorabilă, avînd dreptul să se zeciuiască singuri și *călătorii* care erau obligați să-și dea caii pentru transporturile statului. Vlahii erau supuși jurisdicțiunii bisericești a arhiepiscopului sîrb dela mănăstirea Zicea.

Vom insista puțin asupra originii acestor Vlahi. D. Silviu Dragomir ne spune (p. 295) că Vlahii „reprezintă resturile populației romînești, care în evul mediu era răspîndită aproape în toate părțile peninsulei balcanice". D. Ior. a, *op. c.*, p. 151 îi crede Macedo-romîni

și nu „urmași ai elementului romanic din Moesia" (cf. însă O. Densușianu, *Histoire d. l. langue roum.* I, p. 322: „une population roumaine ancienne"). In documentul lui Ștefan Uroș III dela 1330 (analizat la p. 287–8) se vorbește de niște „Vlasi Srêmljane", care înseamnă „Vlahi dela Sirmium". Acești „Vlasi Srêmljane" ar fi după cum a observat Jirecek *(Geschichte der Serben* I, p. 156) o urmă din „vechile emigrări din ținutul dunărean spre sud". In afară de urmele vechii populații romane, acest nume ne-ar proba că mulți Vlahi au rămas din emigrările dela Dunărea spre Marea Adriatică. Acest drum de emigrare se constată în inscripții pentru sec. V și VII (V. Pîrvan. *Contrib. epigr. la ist. creșt. daco-roman*, p. 19). C. Jirecek, *Die Romanen* I, p. 34 spune că au venit în rînduri deosebite și într'un timp neprecis (—după 600 p. Chr.). Noi credem însă că Vlahii din regiunea *Prizrenului* erau de curînd veniți cînd Ștefan Nemanja a dat hrisovul dela 1198 9 (cu cei 170 de Vlahi) mănăstirii Hilandar.

De o importanță netăgăduită sînt numele păstrate în aceste documente, nume care pe d. Dragomir nu l-au interesat. Cercetarea numelor întărește de altfel unele afirmații ale sale.

I. Șiadbei

* * *

Dr. Coriolan Petranu, *Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș* (Trecutul, prezentul și administrarea lor).

Iată, într'o edițiune foarte îngrijită, un studiu care privește pe toate laturile importanta chestiune a muzeelor romînești.

Rămînem uimiți de comoara culturală pe care ne-o aduce, ca zestre, Transilvania. Firește, nu avem de ce să fim prea afectați că nu-i putem răspunde cu o bogăție egală. Nu trebue însă să uităm că Ungaria a cunoscut o viață medievală strălucită, că era în direct contact cu țări foarte civilizate din Europa centrală, și prin aceasta cu apusul; în sfîrșit trebue să mai ținem seamă că unul din mijloacele clasice ale unui asupritor a fost totdeauna și poleirea gratiilor dela temnițele asupritului.

Dar această avuție se întoarce azi acolo de unde nu trebue să mai plece. Nu în întregime totuși, d. Petranu ne expune pe larg toate peripețiile, peripeții încă neterminate, prin care am trecut pentru a putea începe redobîndirea tuturor obiectelor pe care statul unguresc le-a dus dela noi în muzeele dela Pesta (mai cu seamă în timpul războiului).

Caracterul muzeelor transilvănene este mai cu seamă local, sau cel mult regional. Acest caracter regional coincide mai întotdeauna cu acel etnic (unguresc, săsesc, secuesc etc.). Singur *muzeul național transilvănesc*, fondat în 1859, are tendința de a deveni un muzeu general ardelenesc.

In afară de muzeele propriu zise (vre-o 27) mai sînt și cele de specialitate (industrial decorativ, de arme, de arte și meserii, de științe naturale, etnografie, etc.).

Insfîrșit, sînt colecțiunile școlilor, bisericilor (cronologicește cele mai vechi: sec. XV).

Pe lîngă conținutul referitor la istoria metigenă, care nu poate interesa decît pe specialist, găsim în muzeele transilvănești și bucăți de interes internațional. Astfel avem pînze de Memling Breughel, Teniers și până la un punct se poate spune că antichitățile dacice și-au depășit interesul lor național. Nu mai vorbim de cele romane. Același lucru se poate spune pentru partea numismatică a acestor chestiuni.

D. Petranu nu se mărginește să studieze problema numai ca estetician. Chestiunile direcțiunii, personalului, ale regimului juridic al

acestor muzee sînt de asemenea fundamentale pentru viitorul cultural romînesc.

Situațiunea pecuniară, de pildă, are o mare însemnătate. Un muzeu care trăește numai din donațiuni, cu greu își poate înjgheba și continua un program sistematic. Iată deci pusă chestiunea subvențiunilor dela autoritatea publică și apoi aceia mai generală, a sprijinului moral care se poate reclama dela stat.

In această privință se poate remarca nu fără satisfacțiune, că pe cînd statul maghiar nu acorda mai mult decît vre-o 100000 coroane subvenție anuală (ușor sporită în 1918), Statul romîn acordă pe an 400000 lei. Este desigur, derizoriu, dar este un început bun. E drept că cu valuta de azi...

Cu privire la regimul juridic, statutul cel mai răspîndit este acel al *Societăților de muzee*, luat după sistemul „Museumsverein" german.

La acest regim privat, se suprapune dreptul de control și de directive ale statului, dar și o obligațiune morală de subsidii.

Pentru moment, două sînt punctele esențiale ale programului: recuperarea dela Unguri a obiectelor sustrase și unificarea muzeelor, întregirea lor pentru a transforma pe cît se poate caracterul lor din regional în general național.

Acesta este un palid și incomplect rezumat al operei edificatoare, moralizatoare și erudite concentrată în frumoasa lucrare a d-lui dr. Petranu.

D. I. Suchianu

* *

René Gonnard, *Histoire des doctrines économiques*, 1922, Paris, Nouv. Libr. Nationale.

Asupra conținutului propriu zis al acestei cărți puțin lucru este de spus. Spiritul, însă, în care a fost scrisă ne-a oprit luarea aminte. Acesta ne desvelește caracteristica unui curios moment în evoluția acelor vertebrate care se numesc „economiști". Rîndurile ce urmează vor fi deci mult mai puțin o recenzie, și mult mai mult o pagină de istorie contemporană „profesională".

Să ne aducem aminte de prestigiul cu care învăluia pe economiști opinia publică dinainte de războiu. In Germania, unde erau cei mai mulți și poate și cei mai buni, erau considerați ca niște adevărați pontifi. Stabilitatea regimului economic de atunci le permitea să întrevadă științificește anumite fenomene viitoare necesare, ceiace le dădea și mai multă autoritate. Pe de altă parte această stabilitate a regimului făcea ca publicul să nu le ceară prea multe prevestiri. Astfel pontificatul lor, de altfel foarte legitim, se perpetua în liniște.

Dela războiu încoace, situațiunea se schimbă. Publicul se impacientează, și începe a pune economiștilor întrebări de tot felul, care seamănă mai mult a ghicitoare: „cît va mai dura războiul", sau „revoluția rusească va năpădi sau nu Apusul Europei?" etc..

Firește, economiștii adevărați, în fața acestor șarade, au dat din umeri și nu au răspuns nimic. Atunci, i-a lovit un discredit tot atît de mare cît era și respectul anterior.

Lucru paradoxal: în momentul chiar cînd legile economice fundamentale primeau lovitură după lovitură, verificări strălucite dela evenimente, s'a putut vorbi de un „faliment al economiei politice".

Intre timp, cererile de „soluțiuni" veneau din toate părțile. Cum am spus, economiștii veritabili nu răspundeau. Atunci, apare un roiu infinit de economiști și—lucru curios—*sinceri* aproape toți.

Cei de pe urmă dintre acei care citiseră vre-un manual de economie politică, își făceau următoarea socoteală, în aparență foarte logică: Dat fiind că acei, considerați până azi ca economiști, nu sînt în stare să răspundă la nici o întrebare, atita lucru pot face și eu. „Anch'io sono economisto!" Pe de altă parte, cu simplismul semidoc-

tului, era ușor pentru quidamul nostru să creadă că, el, a găsit o soluțiune. Rezultatul a fost pe deoparte stigmatizarea economiștilor adevărați cu calificativul de „simplii teoreticiani", pe de alta o ploae de „soluțiuni" dintre cele mai fanteziste.

Vine atunci faza a doua a episodului. Numărul cel nemăsurat de economiști proaspeți, la care se adaogă și numărul tot atît de mare de soluțiuni ușor condamnabile și discreditate aproape simultan cu apariția a adus *deprecierea marfei economice* în opinia publică.

Aceasta și numai aceasta explică ciudatul „faliment" al economiei politice despre care s'a auzit așa de des.

Dar acei noi îmbogățiți intelectuali se deprinseseră cu frumoasa carieră de „om de știință". Un publicist oarecare, văzut de odată ridicat la rangul de „economist", cu greu se putea despărți de el. Trebuia atunci găsit un procedeu care să redea economiei politice prestigiul pierdut.

Firește, economiștii veritabili nu simțeau această nevoie, căci ei vedeau că niciodată știința lor nu a fost mai favorabil verificată și mai bogat confirmată cu fapte. Este vorba numai de pseudo-economiștii, de „economiști de războiu". Acestora le trebuia neaparat un procedeu și, oricît de straniu s'ar părea, au crezut a-l găsi în istoria doctrinelor. Iată cum:

In loc ca pseudoeconomistul, fostul publicist modest, să-și expună pur și simplu noile sale teorii și soluțiuni, se recuge la acea „bonne à tout faire" care este Istoria. Ceiace se va dovedi cu Istoria în mînă, este că întreaga gîndire omenească, de cînd există, a fost animată de o mișcare predeterminată și a evoluat, e drept, încet, dar necesar, către apoteoza finală, care nu este alta decît propria doctrină a publicistului nostru.

Intr'adevăr, ce mijloc mai eficace de a impune respect, de a atrage atențiunea și de a convinge, ca dovadă: că gîndirea economică în ascensiunea sa triumfală după dificultăți de mai multe ori seculare este predestinată a sfîrși apoteotic cu teoria pe care pseudo-economistul nostru se ferește a spune că o inventează (aceasta era valabil pentru perioada anterioară), dar pe care o regăsește fragmentar, în germen, în întreaga istorie a oamenilor.

Așa face și autorul nouei *Histoire des doctrines economiques*, d. Gonnard. După ce a atacat tot felul de subiecte, face apel la *Istorie*, acea „bonne à tout faire", cum am numit-o mai sus. Metoda e originală. Dar ea constitue ultimul avatar al unui prestigiu care trebue să moară. Vreau să vorbesc de pseudo-economiști.

D. I. Suchianu

* *

La durée du Travail dans l'Industrie (Allemagne, France, Italie), Etudes et Documents, 3 broșuri, Bureau international du travail, 1922, Geneva.

Directorul Biuroului internațional al Muncii a prezentat Conferinței internaționale a Muncii—care și-a ținut a 4-a sesiune la Geneva, în Octombre a. c.—un raport cu privire la situația ratificărilor realizate în favoarea „Convenției celor 8 ore" votate în prima sesiune a aceleiași Conferințe la Washington în 1919.

Raportul în chestiune cuprindea o scurtă privire asupra dispozițiunilor în vigoare sau în stare de proect relative la durata muncii, o comparație a acestor dispozițiuni cu prevederile convenției și ratificările acesteia.

Biuroul internațional al muncii dispunînd însă de un material de informațiuni mult mai bogat decît permiteau cadrele raportului, a hotărît publicarea lor ca material documentar în chestiunea duratei muncii.

Iată originea broșurilor ai căror titlu se găsește în capul acestor rînduri.

Ele constitue monografii împărțite pe țări și au fost alcătuite în condițiunile următoare:

„Biuroul servindu-se de toate informațiunile ce le poseda, a redactat un proect provizor care a fost supus guvernului țării chemate a aduce modificările și adițiunile necesare. Toate corecturile și sugestiile propuse au fost încorporate textului acestor studii".

1. Broșura consacrată Germaniei este împărțită în 3 capitole principale:

a) Cel dintăiu cuprinde reglementația timpului de lucru în vigoare, fixată prin legi, regulamente, ordonanțe și decrete precum și prin contracte colective care pentru unele întreprinderi industriale (mai ales în mine) prevăd o durată a lucrului inferioară celei de 48 ore, în general admisă. Aceleași contracte colective cuprind dispozițiuni relative la plata orelor suplimentare și fixează durata săptămînală a muncii la 56 de ore în întreprinderile cu lucru continuu; ele nu dau lămuriri asupra sistemului echipelor de zi.

b) Capitolul 2 tratează aplicarea reglementării muncii, executată fie de autoritățile administrative și judiciare fie de cei interesați. In acest din urmă caz munca împărțită pe echipe a fost introdusă adesea în întreprinderi unde necesitățile tehnice arătau a fi incompatibile.

c) Ultima diviziune a broșurii se ocupă de reglementația proectată cu privire la durata muncii în industrie și de proectul de lege relativ la durata muncii funcționarilor, urmate de „atitudinea" celor interesați, Uniunea asociațiilor patronale, Congresul sindicatelor germane și Federația creștină.

2. Păstrînd aceiași împărțire pentru Franța, monografia care se ocupa de această țară redă în prima parte o privire generală asupra sistemului legislativ și regulamental relativ la durata muncii: legea din 1919 în trăsături generale asupra principalelor decrete puse în aplicare. Tot aci sint menționate unele contracte colective care asigură, pentru industriile care nu posedă un regulament de administrație publică, aplicarea în general a principiului celor 8 ore.

A doua parte, care se ocupă de aplicarea reglementării analizează situația creată în cele mai importante corporațiuni prin regulamentele de administrație publică ce le posedă: concluzia este că în Franța principiul zilei de 8 ore este în general aplicat.

Proectele de revizuire sau de suspendare a aplicării legii sau a regulamentelor, arată că opinia publică și parlamentară socoate că principiul celor 8 ore constitue numeroase sarcini pentru țară.

3. Italia posedă pentru reglementarea duratei muncii numai cîteva decizii și contracte colective examinate în primul capitol al celei de a 3-a broșuri din seria studiilor asupra duratei muncii. Al doilea și ultimul capitol vorbește despre proectul de lege asupra duratei muncii în industrie, comerț și agricultură, depus în Camera deputaților în Februarie 1920 și 20 Iunie 1921, și de raportul comisiei parlamentare de legiferare a muncii (30 Iunie 1922).

In general în Italia principiul celor 8 ore este aplicat și noul proect de lege, dacă va fi adoptat, nu va aduce decît consacrarea actualei situațiuni.

Cu tot „caracterul provizor" pe care-i dă Biuroul internațional al Muncii acestor studii, nu putem să nu le privim ca documente necesare și utile redînd în linii generale situația actuală a chestiunii pe care și-a luat sarcina de a o cerceta.

Dr. A. Stocker

Revista Revistelor

Anglia, Germania și Europa nouă

Atitudinea rece a cabinetului Bonar Law și a noilor majorități din camera engleză, față de Germania, nu are la bază sentimente filofranceze. Ea corespunde însă unei juste aprecieri a noilor raporturi de forță, de pe continentul european. Centrul acestor forțe e astăzi Franța, care nu e, cum cred unii Germani, numai un stat continental cu patruzeci milioane populație, ci un imperiu mondial de o sută de milioane. Prin legătura ei militară cu Belgia, Franța dispune de Anvers, un revolver îndreptat asupra pieptului Angliei. Prin acea cu Turcia, de un al doilea, pe care îl poate îndrepta după voe, asupra sferei de influență engleză în Mesopotamia, canalul de Suez, Egipt sau Dardanele. Franța s'a înțeles deasemeni cu Japonia, în Estul asiatic. Cedarea voluntară a Wladivostokului, după vizita lui Herriot la Moscova, dovedește că Franța a lucrat astfel pentru a da Japoniei mînă liberă, față de America. Aceasta este ținută astfel în șah și de aici rezultă în mare parte abținerea sa, în ceiace privește afacerile europene. Relațiile prietinești ale Franței față de Belgia, Turcia sau Japonia nu ar avea desigur mare valoare, dacă Anglia ar putea s'o amenințe ca în timpul lui Napoleon, cu coaliții europene. Se știe însă foarte bine la Londra că asemenea lucru e deocamdată imposibil. Speranțele pe care Anglia le-a pus la Genua în Italia au fost înșelate. Ea începe deasemeni să înțeleagă că noua ordine teritorială a Europei, creată de tratatul de Versailles, nu este o apariție efemeră, ci o realitate durabilă. Cași Belgia, Polonia, Cehoslovacia, Jugoslavia și Romînia văd în noul sistem de puteri continental, care are drept conducător Franța, cea mai sigură bază a existenții lor. Acestui puternic bloc, format din șase state europene, legate prin convenții militare și dispunînd la un loc de o populație de 125 milioane, Anglia a încercat, pe cînd era condusă de Lloyd George, să-i opună o combinație italiano-ruso-germană.

Intîmplările dela Genua și mai ales chestia strîmtorilor, în care Rusia și Italia au luat poziție împotriva Angliei, au dovedit că acest plan era irealizabil și au contribuit la căderea premierului englez. Miniștrii greci executați au plătit cu capul vina de a fi făcut din țara lor un instrument al politicei engleze...

Noul cancelar german Cuno, cunoscut prin legăturile lui cu Anglia și America, e un om de afaceri, puțin priceput în politica externă. Impreună cu ministrul de externe von Rosenberg, un elev al lui von Kuhlmann, el pare a crede că Anglia e și azi, datorită equilibrului dintre puteri, arbitrul Europei, cum a fost odinioară. Cu drept cuvînt, leaderul partidului populist Stresemann, care nu poate

fi suspectat de antipatie împotriva Angliei, a atras atenţia guvernului c puterea conducătoare a Europei nu mai e azi Anglia, ci Franţa. Împotriva Franţei, Germania nu poate compta pe ajutorul Rusiei şi e o copilărie să se creadă că armata roşie ar putea s'o sprijine la Rhin. Bolşevismul caută azi dimpotrivă, o apropiere de cea „mai mare putere de pe continent", după cum s'a exprimat de curînd Trotsky. Germania va fi în curînd silită sau să intre în noul sistem continental sau să se alăture din ce în ce mai strîns de cele două mari puteri anglo-saxone.

Deşi ultima alternativă e împărtăşită de mulţi Germani, e uşor de văzut, că o alipire de Anglia şi America va face din republica germană un corp străin în Europa, înlăturînd orice perspectivă de restaurare a vieţii sale economice. Problema reparaţiilor deasemeni nu poate fi privită decît din acest punct de vedere. Dacă Germania se hotărăşte să intre în sistemul continental, problema reparaţiilor ia imediat o altă înfăţişare. Nouă posibilităţi de plată a datoriilor şi de îndeplinire a obligaţiilor se deschid atunci, posibilităţi care nu există în cazul unei politici anglo-saxone. Teama de ocupaţia franceză a provinciilor rhenane şi a regiunii Ruhr în acest caz încetează. Prietinia anglo-saxonă, dimpotrivă, nu va putea cruţa Germania de perderea teritoriilor sale dela West.

(Ludwig Quessel. *Sozialistische Monatshefte*).

Partidul muncii englez şi politica de reconstrucţie

Dacă continuă politica „sancţiunilor inutile" şi a „reparaţiilor irealizabile", — naţiunile interesate vor suferi un faliment sigur.

Baza morală a guvernanţilor este falşă. Ea trebue modificată. Intr'adevăr, — ne-am luat aerul de judecători implacabili, adoptînd teoria — inventată pentru propaganda de războiu — că numai Germania a provocat şi început ostilităţile. Această teorie nu mai prinde...

In primul rînd s'au făcut două greşeli politice. — Austria a fost mutilată, nemai fiind acum o unitate nici sufletească, nici economică, nici politică, nici naţională. A doua greşală constă în alcătuirea actuală a Poloniei, căreia tratatul de pace i-a atribuit, fără nici un rost, teritorii şi populaţii eterogene.

Dar nu numai Austria şi Polonia au fost croite la întîmplare, ci şi alte state din centrul şi sud-estul Europei. Nu trebue scăpat nici un prilej de a se corecta graniţele, arbitrar fixate prin tratatele de pace.

Dar greşelile politice îşi produc efectul mai încet; cele financiare însă determină dezastre imediate.

Partidul muncii şi-a fixat punctul de vedere. Pedepsele dela Versailles, aplicate Germaniei, au pur şi simplu un caracter grotesc. Ele n'au nimic comun cu principiile economice şi nici cu soluţiile practice. Ba mai mult: aceste pedepse sînt chiar ostile şi unora şi altora. Mai mult decît toate devastările războiului, ele au sporit mizeria care apasă asupra Europei dela 1919 încoace.

Politica lucrătorilor este simplă şi dreaptă. Ea imparte reparaţiile în două categorii: reconstruirea ţărilor devastate şi îndemnităţile de plată.

In privinţa reconstruirii sînt două teze: 1) executarea de Germani a reconstruirii prin material şi mînă de lucru sau 2) prin monedă. Lucrătorii germani, belgieni şi francezi au căzut de acord asupra primului punct. Partidul muncii englez a aderat la acest acord. Dacă propunerea lor ar fi fost acceptată, teritoriile devastate s'ar fi găsit astăzi în cu totul altă situaţie. Unele cercuri însă, care pun pe planul întîiu cîştigul personal şi care au un loc de frunte în politica franceză, au respins oferta germană. Guvernul francez a cerut reparaţiile în monedă. Rezultatul este cunoscut: reparaţiile n'au putut fi prestate, marca s'a prăbuşit...

Chestia îndemnităţilor directe este influenţată de considerente psihologice, care sînt absolut străine de acest domeniu. Fabula culpabilităţii exclusive a Germaniei,

de pildă, a avut consecinţe dezastruoase, — mai ales făcîndu-ne să uităm că aranjamentele economice nu se pot sprijini decît pe legi economice.

Partidul muncii şi-a fixat principiile în această chestie. Ele nu pot avea drept bază decît justiţia şi politica economică. Conform justiţiei, Aliaţii nu pot cere Germanilor mai mult decît se stipulase prin actul de armistiţiu, — deci nici pensiuni, nici salarii.

Sancţiunile de ordin economic trebue să aibă în vedere două lucruri: capacitatea Aliaţilor de a le primi şi a Germanilor de a le plăti. Plata în material şi în mînă de lucru este cea mai serioasă. Plata în monedă este de domeniul fanteziei.

Germanii trebue să cunoască precis quantumul datoriilor lor. Interesul nostru cere ca Germania să poată întreţine cu noi relaţii comerciale şi să-şi recapete vechea poziţie pe terenul producţiei mondiale şi al schimbului universal. Pentru aceasta, ea are nevoe, în primul rînd, de un moratoriu cu scadenţă lungă.

Germania mai are nevoe şi de împrumuturi internaţionale.

Guvernul sovietic trebue recunoscut. Reconstruirea Rusiei nu se poate executa, fără împrumuturi externe. Aceste împrumuturi trebuesc acordate.

Dar paralel cu executarea acestui program, — un guvern care ar exprima politica partidului muncii, ar trebui să rezolve şi chestia relaţiilor Angliei cu Franţa, cu America şi cu Societatea Naţiunilor, care ar urma să fie reorganizată.

(J. Ramsay Macdonald. *La Reconstruction de l'Europe*, No. 9).

Misiunea partidului socialist francez

Revoluţia rusă a zdruncinat unitatea partidului socialist francez. Un congres al lucrătorilor a desbătut chestia aderării la Internaţionala III. Congresul dela Tours din 1920 a dat victorie comuniştilor cu 120.000 voturi, din 180.000. In plus, comuniştii au rămas stăpîni pe organizaţiile de club şi pe „L'Umanité", un ziar cu un tiraj de 200.000 numere.

Dela Congresul din Tours şi până astăzi, partidul comunist a pierdut însă, zi cu zi, terenul de subt picioare. In 18 luni acest partid dela 120.000 aderenţi a rămas cu 70.000. Unele alegeri, efectuate în diferite centre, au dat aproape pretutindeni cîştig de cauză partidului socialist. Partidul comunist se macină. Acum şi membri ai partidului socialist, ca şi ai partidului comunist, regretînd scisiunea dela Tours, se gîndesc la posibilitatea refacerii partidului unitar. Această unire ar fi de dorit să se îndeplinească până în 1924, cînd vor avea loc alegeri parlamentare.

Regretăm că 'n Franţa nu există, ca în Anglia, practica dizolvării parlamentului. Căci dezacordul actual dintre opinia publică şi parlament este desăvîrşit. Camera cu Blocul naţional este parlamentul cel mai reacţionar, pe care l-a avut Franţa dela 1815 încoace. Această Cameră este profund urîtă şi dispreţuită. Nimeni nu se îndoeşte de rezultatul unei consultări electorale: Blocul naţional ar fi măturat de un formidabil val de minie şi de desgust. Cînd ne gîndim că acest parlament poate face încă mult rău, şi nu numai Franţei, dar Europei întregi, — ne pare rău că dizolvarea parlamentului nu poate interveni în acest diferend dintre popor şi reprezentanţii săi.

Viitorul parlament, după toate probabilităţile, se va compune din 350 - 400 deputaţi de stînga, din 600 de toţi, şi va avea sarcina să repare cît mai repede răul, pe care majoritatea actuală l-a făcut Franţei şi omenirii.

Partidul socialist va avea un rol însemnat în acest parlament, tinzind la realizarea punctelor din programu-i de politică internă şi externă. Partidul socialist va tinde la revizuirea tratatului funest de Versailles, care — printre cîteva dispoziţii bune — cuprinde multe clauze odioase sau stupide. Nedreptăţi teritoriale persistă şi astăzi. Populaţia Alsaciei-Lorene n'a fost consultată. Imperialismului polonez nu i s'a pus frîu. Drep-

tul locuitorilor din Sarre şi din Danzig, dreptul Austriacilor, dreptul Germanilor din Ceho-Slovacia — trebue restabilit.

Evacuarea provinciilor renane se impune imediat. Atunci, miliardele cheltuite de Germani cu întreţinerea trupelor vor servi la clădiri de case.

Programul nostru de politică internaţională mai cuprinde: recunoaşterea Sovietelor şi admiterea Rusiei şi Germaniei în Societatea Naţiunilor, organizată pe alte baze, largi.

Acest program va fi urmat de acord cu clasele muncitoare organizate din Anglia, Germania, Italia, Austria, Belgia, Rusia, Statele-Unite — pentru salvarea omenirii, aruncată de catastrofa războiului cu multe secole îndărăt, în plină barbarie naţionalistă.

(Jean Longuet. *La Reconstruction de l'Europe*, No. 9).

Mişcarea muncitorească în Germania

Muncitorimea germană, împărţită în diferite organizaţii uvriere şi partide, este — în general — adepta crezului socialist.

Partidul socialist german se desbinase, după războiu, în trei părţi: „partidul social-democrat din Germania" (S. P. D.) cu un milion şi jumătate de membri; „partidul social-democrat independent" (U. S. P.) cu 400 000 - 500.000 de membri şi „partidul comunist" (K. P. D.) cu 200.000 - 300.000 de membri. — La ultimele alegeri pentru Reichstag, S. P. D. a obţinut 6.1 milioane de voturi (108 locuri), U. S. P. — 5 milioane (71 locuri), iar K. D. P. — jumătate milion (11 locuri).

Decurînd însă S. P. D. şi U. S. P. s'au unit într'un singur partid, astăzi existînd în Germania un partid social-democrat şi unul comunist.

Partidul social-democrat este cel mai puternic sprijin al republicei germane. El va preveni orice tentativă monarhistă de luare a puterii. Scopurile lui sociale nu-s părăsite: calea însă de realizare a fost aleasă — cea democratică. Deocamdată, partidul social-democrat urmăreşte numai socializarea uzinelor şi a „industriei grele". Aceste stabilimente, declarate proprietate comună, ar fi administrate — într'o bună proporţie — şi de lucrători, subt controlul statului. In politica internă, acest partid vrea să-i înlăture pe reacţionari dela conducerea statului, căruia muncitorii intelectuali şi manuali îi vor pune o pecete definitivă. In politica externă, partidul social-democrat îşi va da toate silinţele pentru stabilirea unei păci durabile. El consideră tratatul de Versailles - insuportabil şi inexecutabil; dar se va opune oricărei încercări de a-l sabota prin forţă sau înşelăciune. Tratatul trebue executat, în marginile posibilităţilor, — până cînd guvernele Antantei, şi mai ales al Franţei, subt presiunea partidelor uvriere de pretutindeni, vor consimţi să-l revizuiască.

Mişcarea muncitorească din Germania este un factor al reconstruirii Europei. Străinătatea — oricare i-ar fi atitudinea faţă de ideile socialiste — trebue să ţină samă de acest fapt, — căci altfel proletariatul poate fi împins la disperare de mizeria în continuă creştere. Un lucru e sigur: social-democraţia este garanţia republicei. Iar ruina acestei republici înseamnă: haosul în Europa.

(Dr. Rudolf Breitscheid. *La Reconstruction de l'Europe*, No. 9)

Reparaţiuni sau Siguranţă?

Propunerile lui Bonar Law au fost numite de presa franceză ca „fără tact şi obscure", iar guvernul francez le-a înlăturat cu bruscheţa care era rezervată până acum propunerilor germane. Ele nu pot fi primite nici ca bază de discuţiuni. Teza franceză-i: *moratoriu, însă cu cauţiuni*. Cauţiunile sînt de deosebite feluri: Controlul minelor din Ruhr, sechestrarea lemnelor de construcţiuni din statele forestiere, sechestrarea vămilor, sechestrarea taxelor asupra cărbunelui, etc. Toate acestea d. Poincaré le numeşte „productive", cu toate că sumele ce le-ar putea da nu sînt limpezi.

Planul Franţei nu va reuşi, căc

pierderea pentru tezaurul german va fi aşa de mare, încît aceasta va fi silită să tipărească cît mai multă hîrtie monedă. Marca va fi cît mai depreciată. Mai mult - Franţa ar vrea să aplice sancţiuni şi mai grave care nu-s în spiritul Tratatului de pace — Germaniei, în caz cînd aceasta nu-şi poate restabili marca — *astfel* că prăbuşirea financiară şi economică a Germaniei este asigurată.

Procesul este clar, încît *fără* să vrei te întrebi, dacă nu-i intenţionat: *vrea Franţa să-şi asigure reparaţiile sau să slăbească aşa de mult Germania, încît să nu se mai teamă de ea?* - Dacă este aşa, atunci înţelegem acest plan, dar îl găsim „fără tact şi obscur".

Dacă Franţa se gîndeşte mai mult la siguranţa ei, decît la datoriile ce le are de încasat, atunci se înţelege de ce politica ei de reparaţiuni pare Englejilor atît de *perversă* şi evident că nici douăzeci de conferinţe nu vor duce la nici un rezultat. Să ne spună clar d. Poincaré că se teme de o Germanie solvabilă, care ar fi şi o Germanie puternică şi că întreaga sa politică este bazată pe frica de Germania.

Atunci vom pricepe uşor politica Domniei-sale. Revenim însă, şi nu-l sfătuim pe d. Poincaré să ne facă o astfel de destăinuire...

Prin urmare atît timp cît nu-i îndepărtată frica de o Germanie solvabilă, restaurată şi puternică, planul d-lui Bonar Law sau ori şi ce alt plan mai bun, nu poate să aibă viaţă.

Dar dacă este aşa, atunci d. Bonar Law se află într'o teribilă dilemă. El ar putea refuza consimţimîntul său pentru îndeplinirea planului francez, după cum sperăm că are să o facă; cu toate că aceasta nu va împiedeca pe Franţa ca să lucreze ea singură în direcţia, în care d. Bonar Law crede că va duce Germania la ruină. Ne întrebăm: este mai bine ca Anglia să se spele pe mîni şi să lase frîu liber Franţei sau îi mai important ca Germania şi pacea Europei să fie salvată? Spălîndu-ne pe mîni, nu vom asigura pacea şi asupra noastră va apasă o groaznică răspundere.

Trebue ca Franţa să se simtă asigurată în contra oricărei agresiuni germane şi atunci sîntem convinşi că întreaga ei atitudine în chestiunea reparaţiunilor va fi profund schimbată. Bine-înţeles că se cere şi din partea Franţei sacrificiul să primească nişte reparaţii rezonabile. Iată o problemă de mare importanţă pentru *Liga Naţiunilor* (din care din nenorocire nu fac parte nici Germania şi nici Statele Unite ale Americei).

(*Te Manchester Guardian Weekly*, Ianuar).

Idealurile şi principiile kemaliste. — Preţul prietiniei islamice pentru Anglia

Adunarea Naţională din Angora va fi mutată la Constantinopol — după semnarea păcii. Să nu se creadă că această Adunare are un caracter temporar, creată numai în vederea războiului cu Grecia. Ea va fi permanentă chiar după ce se va aşeza pe malurile Bosforului.

Adunarea naţională are ca fundament principiul modern constituţional că toate puterile emană dela naţiune şi trebue să fie în mîna poporului.

E un corp *legislativ* şi *executiv*, ales prin voturile bărbaţilor. Membrii acestui corp aleg comisarii care formează *Consiliul* sau *Cabinetul* (Who form the council or Cabinet). Comisarii nu au aceiaşi situaţiune ca miniştrii dintr'un cabinet din Occident. Ei sînt ceva mai mult decît ofiţeri de legătură dintre Adunare şi celelalte Departamente. Acest sistem s'a dezvoltat subt influenţa Rusiei, care este puternică la Angora. Cu toată influenţa rusească însă, nu trebue să credem că Turcia este dispusă a admite comunismul.

Principiile revoluţiunii bolşevice sînt *inaplicabile* în Turcia, căci o dictatură a proletariatului industrial nu poate avea loc neexistînd acel proletariat; pămîntul nu poate fi împărţit la ţărani de oarece aceştia au în stăpînirea lor acel pămînt. Prin urmare Turcia n'a su-

terit o revoluţie socială, ci o revoluţie *administrativă* care însemnă o epocă nouă în istoria Islamului.

Dar vîntul revoluţiei a răsturnat şi transformat şi instituţia *Sultanatului*. De secole sultanul Turciei a fost şi kalif. De acum încolo puterea fiind în mîinile poporului, sultanului nu-i mai rămîne decît kalifatul. Şi chiar acesta este scopul Angorei, ca să separe odată pentru totdeauna puterea spirituală de cea temporară care pînă acum erau concentrate în persoana Sultanului. Armata naţionalistă turcă a luptat pentru restaurarea Turciei din punct de vedere politic şi teritorial. Chestiunea Islamului n'a preocupat-o. Dar aici se izbeşte Angora de sentimentul conservator religios al maselor mahomedane. Ele sînt în contra acestei separaţiuni între cele două puteri: spirituală şi temporară. Se spune că această separaţiune violează una din dogmele principale ale legii mahomedane şi se reproşează că se pune mai presus politica decît religia. Această opoziţie este mai puternică în Turcia europeană care-i mai conservatoare decît acea asiatică. Dacă Adunarea va simţi că opoziţia maselor e puternică şi că ar fi periculos să suprime complect sultanatul, atunci se va recurge la un compromis lăsînd sultanului actual numai puterea temporară nominală.

Dar să nu se creadă că aceste probleme s'au pus numai Turciei. Întreaga lume islamică este frămîntată de mişcări naţionaliste şi religioase (Arabia şi Egiptul).

Influenţa Franţei este considerabilă în Turcia europeană şi se pare că lucrează în favoarea sultanatului. Cauza e clară: atît timp cît Sultanul e kalif şi rămîne în Constantinopol, această influenţă se menţine în tot Islamul. Dar dacă se face separaţiunea, această putere franceză e pierdută, mai ales că după aceia kalifatul va fi transferat în altă parte.

Dar ceiace preocupă pe oamenii politici turci acum în primul rînd este conferinţa dela Lausanne. Generalul Refet Paşa cel care a zdrobit pe Greci la Ineboli şi Guvernatorul Traciei de Est—spunea că speră într'o apropiere de Anglia căci: 1 Turcia are nevoe de prietinia Angliei. 2 Aceasta poate avea loc numai dacă Anglia va susţine interesele Turciei din punctul de vedere teritorial: cedarea Traciei de Vest, a Mosulului şi a Mesopotamiei. Atunci Anglia ar cîştiga nu numai prietinia Turciei ci a întregului Islam. Cu generozitate, înţelegere şi perspicacitate, Anglia ar cîştiga prietinia turcească şi pacea în Orient.

(The Manchester Guardian Weekly, No. 1[illegible]).

Ungaria poate plăti?

Tratatul dela Trianon n'a fixat nici quantumul reparaţiilor ungare, şi nici data cînd aceste reparaţii trebuesc plătite. Comisiunea de reparaţii a căpătat puteri în această chestie,—bine-înţeles conform unui plan general stabilit.

Comisiunea a cerut unele plăţi Ungariei, însă fără să-i analizeze, în prealabil, situaţia economică.

Ungaria a pierdut 72 la sută din teritoriu şi 74 la sută din populaţie, —precum şi alte părţi predominante din activul ei.

Ungaria mai înainte era o unitate economică ideală. Centrul agricol era înconjurat de ţinuturi muntoase, care dădeau diferite minereuri, lemn, cărbuni, sare, forţă hidraulică... Budapesta constituia centrul economic şi financiar al acestei unităţi. Dunărea şi Tisa, cu afluenţii lor, legau între ele părţile componente ale acestei ţări. Afluenţii Dunării aduceau mari cantităţi de lemne, pe care Tisa—cu un preţ redus—le ducea în ţinuturile de şes. Ungaria forma un tot economic perfect.

Tratatul de pace a impus sarcini asupra averilor şi veniturilor Ungariei. Această stipulaţie paralizează complect statul ungar, împiedecîndu-l dela contractarea unui împrumut pentru „refacere"—mai ales în situaţia în care se găseşte acum, dupăce minele, pădurile şi uzinele sale, în bună parte, au trecut în stăpînirea statelor succesoare.

Ungaria a rămas răspunzătoare

de datoriile dinainte de războiu ale cetăţenilor săi. Aceste datorii, la sfîrşitul războiului, se ridicau la suma de 400 milioane franci sau 4 milioane livre sterling, care depăşeşte cu mult capacitatea de plată a Ungariei.

Obligaţiile dinainte de războiu ale Ungariei (pe atunci: 8 miliarde de coroane, aproape 330 milioane *livre sterling*), vor fi repartizate, în părţi egale, între statele cărora li s'au edat părţi din teritoriul ungar. Această repartizare, făcîndu-se pe baza impozitelor, va apăsa prea mult asupra Ungariei, din pricina Budapestei, un centru atît de important odinioară, şi care adere acum numai criteriul de evaluare... fără să mai aducă şi forţa economică, de altădată, dindărătul ei.

Apoi Ungaria este obligată, prin tratat să cedeze toate vasele mari ale statului, caşi cele particulare,—pe lîngă o parte din cele de pe rîuri. Comisiunea de reparaţii, pe de-asupra, mai are dreptul să ceară dela Ungaria o anumită cantitate de cărbuni şi un număr de vite.

Comisiunea de reparaţii ridică acum nişte pretenţii atît de mari în privinţa vaselor, cărbunelui şi vitelor,—încît Ungaria, forţată să îndeplinească obligaţii peste puterile ei, va ajunge peste şase luni în halul Austriei.

Şi nu-i decît o soluţie de salvare: reluarea relaţiilor economice normale cu ţările dimprejur, restabilindu-se astfel echilibrul de odinioară, şi înlăturarea regimului reacţionar şi şovin al lui Horthy, care acum—prin politica lui—lucrează la dezastrul patriei.

(Michaël Karolyi. *La Reconstruction de l'Europe*, No. 8).

Cele trei critici

Scriind despre evoluţia Criticei, ca gen, Brunetière are în vederea numai speţa de *Critică profesională* creată în Franţa de profesori la cursurile lor universitare. Este o lacună, căci în realitate mai există *Critica vorbită* (spontană) şi *Critica artistică*.

Critica spontană este aceia pe care însuşi publicul o face. Ea e cea mai veche. Poetul, cînd şi-a cîntat cel dintîi vers în faţa oamenilor, a cunoscut în acelaşi moment părerea lor. Spiritul critic s'a ascuţit odată cu înmulţirea producţiilor artistice şi cu desvoltarea vieţii de societate. Deaceia în Franţa, în secolele XVII, XVIII şi XIX cînd viaţa de societate şi de conversaţii a fost amplă, ca nicăeri în Europa, critica spontană a fost în floare.

Sainte-Beuve scria cu drept cuvînt: „Adevărata critică a Parisului se face vorbind. Numai ţinînd samă de toate părerile şi îmbinîndu-le cu inteligenţă, criticul şi-ar putea spune cuvîntul mai bine şi mai drept".

Multe din conversaţiile asupra operelor de artă au fost însemnate în memorii, scrisori, jurnale şi au ajuns astfel pînă astăzi. Scrisorile doamnei de Sévigné sau Doudan, gîndirile lui Joubert, jurnalul lui Amiel,—ori de cîte ori au în vedere literatura, se poate spune că fac critică vorbită.

Critica vorbită (spontană) se face mai ales asupra cărţilor la ordinea zilei. Această critică este de multeori falşă, pentrucă mai întotdeauna cărţile despre care se discută, nu se citesc. Sînt oameni preocupaţi de afacerile lor şi n'au vreme să citească cărţi de literatură. Totuşi dacă au oarecare spirit, ascultă pe altul care a citit-o şi îşi dau şi ei o părere caşi cum ar cunoaşte-o perfect de bine.

Dar dacă critica vorbită are marginile şi pericolele spuse mai sus, ea e totuşi utilă căci arată gustul publicului unei epoci care se înşală adese ori ca dealtfel şi criticii de profesie. O pildă: critica spontană aprobă romanele lui Georges Ohnet—pe cînd Jules Lemaître spune că mulţimea greşeşte; critica oficială a boicotat pe Baudelaire şi Flaubert pe care i-a impus publicul.

Critica artistică s'a desvoltat în Franţa ceva mai tîrziu, pe vremea romanticilor. Este critica făcută de înşişi scriitorii. Nu e scriitor mare care să nu-şi fi spus cuvîntul asupra artei scrisului.

Critica artistică începe cu Di-

deroi. Chateaubriand o numește *critica frumuseților*. Odată cu romanticii, critica devine arta comparațiilor.

Acești mari artiști „lăsînd criticii de profesie să lucreze cele șase zile de lucru ale săptămînii, ne-au pregătit în ziua a șaptea veșmintele de sărbătoare, orga și cîntările, coșurile pline cu flori, cu care sărbătorim cultul frumuseții. Geniul nu s'a atins de critică fără să nu lase urmele lui de aur, fără să nu-i cioplească umăr de fildeș. Cetitorii lui Chateaubriand știu ce lumini divinizatoare aruncă asupra scriitorilor din trecut frazele din Génie du Christianisme".

Critica artistică lămurește operele de artă prin imagini, luminează și deslușește sufletele artiștilor.

Ajungem în al treilea rînd la critica profesională. Ea corespunde epocii profesorilor și a fost creată de aceștia. Cea dintăiu lucrare în acest gen a fost cursul profesorului La Harpe publicat sub numele de Lycée. In vremea Restaurației au fost cursurile lui Villemain, Guizot, Cousin. De atunci critica profesională rămîne rezervată profesorilor. Singur Sainte-Beuve face o mică excepție căci ale sale *Port-Royal*, *Chateaubriand* și *Virgile* sînt cursuri publice ținute înainte de a fi profesor la Collège de France.

Critica profesională se desvoltă cu deosebire în sec. XIX. Secolele XVI, XVII și XVIII au fost răscolite de profesori – oameni cu multă știință – punîndu-se o ordine în operele literare. Acești oameni care cunosc literaturile trecute sînt cei mai în măsură să limpezească literatura vremii lor. Pentru aceasta se cere ca trecutul să nu fie cultivat pentru el însuși ci cunoașterea lui să servească la înțelegerea prezentului, se cere cu alte cuvinte ca Criticul de profesie să fie pătruns de spiritul vremii sale ca un om de acțiune, nu ca un istoric.

Dar se constată că toți scriitorii care s'au distins în critica profesională dela La Harpe și până la Lemaitre și Faguet au rămas în urmă cu cel puțin o generație. Ei au trăit în veșnică luptă cu tot ce era nou și însemna un progres în literatura timpului lor. Nici Sainte-Beuve nu a putut lumina deodată și trecutul și prezentul.

Până la 1870 critica profesională a fost împotriva romantismului, apoi împotriva naturalismului. Romantismul pentru Villemain și Taine, naturalismul pentru Brunetière, simbolismul pentru Lemaitre nu sînt decît curente bolnave.

Dacă critica profesională nu înțelege de multeori literatura timpului său, are însă meritul strălucit de a ordona, de a prezenta o literatură, un gen, o epocă, ca pe o ființă organică și vie.

In Franța onoarea criticii profesionale din sec. XIX este că ea stăpînește secolele XVI, XVII și XVII așa cum un istoric stăpînește timpul și un romancier personagiile cărora le dă viață.

Polemicile – adesea injurioase – între reprezentanții celor trei critici dovedesc că ele există toate și-și caută cu înverșunare întăietatea în fața operelor literare.

(Albert Thibaudet. *Nouvelle Revue Française*).

M. Sadoveanu în Italia

Cîteva din novelele marelui nostru scriitor, apărute de curînd într'o traducere italiană, au suscitat cea mai caldă și mai entuziastă admirație în critica din Italia. N'a rămas aproape gazetă ori revistă care să nu menționeze și să nu scoată în evidență marile sale calități; iar în același vreme, n'a lipsit ocazia de-a se vorbi despre țara noastră în modul cel mai simpatic și sincer cu putință, insistîndu-se asupra lipsei de traduceri din literatura romînă, azi cînd în Italia se publică sumedenie de traduceri din cele mai variate limbi.

Spicuind o parte din recenziunile apărute până în prezent, - toate favorabile - vom da la unele simpla indicațiune bibliografică și apoi vom reproduce pasagii din cele ce ni se par mai semnificative.

Astfel, vom aminti în treacăt revista „Ecchi e Commenti" din Roma (III, 17, 15 Iunie 1922, pg. 17) – recenzie scrisă de Comm. Guido Chiavo; ziarul literar „Piccolo Mondo" din Firenze (I, 3, 15 Iunie 1922, pg. 4) – recenzie scrisă de prof. G. Calabritto – specialist în literatura spaniolă și cunoscător al limbii romîne; de asemeni revista literară „Aperusen" din Perugia (I, 5 - 6, Mai-Iunie 1922, pg. 331) și ziarul florentin „Il Nuovo Giornale" (21 Iulie 1922) – recensentă Aguese Chi-rli, etc..

Dată fiind însă importanța lor în publicistica italiană, vom reproduce aci pasagiile mai caracteristice din următoarele publicațiuni:

„Corriere della Sera" (25 August 1922) — „Sadoveanu este un scriitor romîn cît se poate de bine cunoscut în țara sa; ...activitatea lui e mai ales narativă, iar novelele sale se pot socoti ca aparținînd școalei naturaliste... Culegerea pe care traducătorii ne-o oferă în acest volum e într'adevăr remarcabilă. Anumite figuri de țărani și de proprietari sînt trasate „en maitre", într'un relief pitoresc: o frumoasă inspirație poetică țîșnește din povestea intitulată „Mormîntul unui copil" în care se notează multe pasagii de-o delicată observațiune și de pătrundere ascuțită, exprimate cu sobrietate și vigoare de stil. Iar realitatea bruscă a subiectelor sale capătă uneori o intonație de legendă, și care face narațiunea cît se poate de sugestivă".

In răspîndita revistă bibliografică dela Milano „I Libri del Giorno" (V, 7, Iulie 1922, pg. 366) scrie cunoscutul novelist și romancier Mario Puccini: „Nu-i prea cunoscută în Italia literatura romînă; ori cel puțin acela care contează ceva, acela care are un înțeles și o substanță. Asta, de altfel, se întîmplă cu toate literaturile străine, care a,ung la noi mai totdeauna cu întîrziere de-o jumătate de veac, în cazul că-s bune; căci, în ce privește pe cele rele, una din cele dintăiu grații pe care trec, și fără ostilitate, e de obiceiu a noastră. Rar de tot dă peste noi italienii, norocul de-a descoperi cei dintăiu cîte o floare exotică; sau, în orice caz, editorii nu se ceartă între dînșii care s'o facă mai întăiu cunoscută publicului... Dar să venim la Sadoveanu... Este un scriitor încă tînăr, dar deja matur pentru lucruri mari. Analitic în stil, puțini sînt ca el care să știe să încadreze o dramă în chip precipitat și sintetic. Este sobru, dar de acea sobrietate care-i indiciu de bogăție și forță. *Ca să ne înțelegem, ca aceia a lui Verga.* Il interesează mai ales umilii; dar acolo unde-i viață își încordează vederea, cu pătrundere sigură și puternică. Bună, chiar excelentă traducerea care urmărește de-aproape originalul; dar cu o frumoasă savoare italiană, proaspătă și vioae. Alți străini ne pregătește editorul Campitelli: să sperăm că ei vor fi la înălțimea puternicului romîn pe care toț el ni l-a făcut cunoscut".

Iată în fine și recenzia lui Attilio Leonardi din „Gazzetta Livornese" (30 August 1922, No. 203):

„In vreme ce romancieri și noveliști, deveniți (nu se știe dece) la modă, încercă să vămuiască drept artă literară cea mai lipsită de grații și mai nesuferită pornografie, și în vreme ce editori de mîna întăiu nu se sfiesc să lanseze pe piața cărturărească anumite edițiuni de cel mai prost gust... simți nevoia de a răsufla, ușurat, din fundul plămînilor dînd peste un volum ca acela al lui Mihail Sadoveanu pe care editorul F. Campitelli l-a publicat de curînd în elegant și simplu veșmînt tipografic, de un fin gust modern.

„Abstracție făcînd de operele Reginei-literate Carmen-Sylva, puțin ori nimic nu se cunoștea până azi în Italia din literatura modernă romînească, deși ea poate conta pe scriitori cît se poate de valoroși și de robuști, în comparație cu care mulți dintre scriitorașii italieni cu renume capătă meschina înfățișare a „clowns"-ilor alături de atleți.

„Mihail Sadoveanu, unul din cei mai cunoscuți autori din Romînia modernă, care prezintă multe puncte de contact cu Verga al nostru, ne apare din acest volum de novele ca un delicios colorist și ca un adînc cunoscător al sufletului omenesc. Ceeace te uimește la el este grandoarea efectelor rea-

lizată cu cea mai mare simplitate de mijloace. Puține fraze îi sînt de ajuns ca să ne zugrăvească în cele mai vii și mai variate culori decorul sugestiv al peisagiului său moldovenesc; puține cuvinte ca să ne reveleze o stare sufletească a personagiilor sale, cu minuțiozitate studiate și magistral caracterizate prin puține, vii și ample trăsături de penel.

„Cetind volumul lui Sadoveanu pricepi iute că traducătorii au fost cît se poate de atenți să păstreze stilului autorului acea simplicitate caracteristică și vinjoasă a sa, dar care știe să se înalțe la motive de pură și vibrantă poezie și la efecte de cald și puternic dramatism.

„Cele patru novele ale volumului ne arată pe autor în diversele sale atitudini artistice. Prima, „Hoțul", e un studiu de ambient: ne revelă nenorocita stare socială a țăranului romîn. Tratată pe un fond cenușiu, plumburiu, ploios, se încheie cu o tragică scenă de moarte care-ți strînge inima și te lasă multă vreme gînditor.

„Bulboana lui Vălinaș" e o luminoasă pictură de locuri și moravuri, un îngrijit studiu de caractere și patimi, o cît se poate de subtilă închegare pe care-i brodată în culori smălțate simpla poveste de dragoste a două suflete simple dar curate de țărani.

„In „Șigal" se povestește scurta istorie a unui cal superb, sălbatic și neîmblînzit, care sfîrșește ucis prin voința acelui care trebui să muște țărîna încercînd zădarnic să-l subjuge. Povestea e istorisită de-un neguțător de cai romîn, într'un han de dincolo de granițele vechii Romînii, și e toată pătrunsă de-un sens de adîncă nostalgie pentru patria îndepărtată.

„Cea din urmă dintre novele, „Mormîntul unui copil", e un profund și delicat studiu de psihologie infantilă. Sufletul copilului este redat în toate nuanțele lui cele mai delicate, cu o naturaleță și o evidență fără pereche. Este misterul vieții și al morții studiat în ochii limpezi ca lacrima și în gesturile spontane ale unui copilaș, ce abia apare în viață, dar care reintră în umbră mai înainte de-a se fi arătat în plin soare. Adevărat giuvaer de grație și de finețe, care lasă 'n sufletul cetitorului un simț de vie groază, silindu-te să meditezi asupra înfricoșetoarei taine a vieții de dincolo.

„Intr'o simplă recenzie nu se poate da însă decît o idee prea vagă despre opera lui Sadoveanu. Ca să-l cunoști cu adevărat pe delicios ul novelist romîn, ar trebui să-l cetești în întregime, căci meritul său de căpetenie nu stă în pura invențiune, ci în maniera sa caracteristică, exprimată într'o formă narativă și descriptivă, sobră, concisă, eficace, constînd toată din umbre și țîșniri de lumină, din largi, decise și sigure trăsături de penel.

„Din tot sufletul și sincer, urăm ca aceiași destoinici traducători și același editor să ne dea cît mai curînd prilejul de-a gusta vre-un alt giuvaer al literaturii romîne moderne, la fel cu acesta. In puzderia de meschine producții indigene, poate fi o mare mîngiere faptul de-a recunoaște o mai sănătoasă și substanțială demnitate artistică la o Națiune cu origini și tradițiuni curat latine".

Comuna romînească Vallarsa din Istria

Pentru a da și mai mare relief articolului astfel intitulat și publicat de curînd într'o revistă din Trieste, reproducem următoarea „marginalia" din „Marzocco" florentin (13 Aug. 922):

„Mulți vor fi trecut cu vederea însemnarea publicată în Aprilie trecut de triestina „Era Nuova", adică deliberațiunea Consiliului Provincial istrian referitoare la crearea comunei Vallarsa. Această deciziune este încununarea logică a îndelungatelor sforțări făcute de Consiliul Provincial al Istriei încă înainte de războiu, ca să acorde o oarecare libertate acelor locuitori care sînt romîni. Asupra acestei chestiuni a Romînilor istrieni, care-i necunoscută pentru publicul mare, deși a fost agitată și discutată de iluștri studioși italieni și străini, dă astăzi o însemnare

informativă V. R. Borri în aceleași coloane ale „Erei Noui". Și astfel el vine să amintească cum locuitorii acelor sate care se află la poalele Muntelui Maggiore în Valea Arsei, poartă încă în caracterul lor antropologic și în obiceiurile lor o cît se poate de bine marcată dovadă despre originea lor latină. In vreme ce azi Romînii s'au cuibărit în acele cîteva sate, odinioară desigur ocupau un teritoriu cu mult mai întins, și care treptat-treptat a fost inundat de marea slavă. Nu lipsesc din aceste locuri nici amintirile archeologice. Kandler descoperise în 1846 un mic altar cu lespede lîngă Arsa, care mărturisea în mod sigur că-i vorba de „o comună, aproape de-o colonie de oșteni, căreia August îi dărui pămînturi; o comună care, în afară de orice legătură, păstră legile romane pînă'n acea vreme în care a trebuit să facă loc celor slave". La acea populațiune se mai poate încă recunoaște un dialect romînesc, dar Bartoli, care s'a ocupat mult cu această chestiune, scrie că azi *acel graiu „în descompunerea agoniei este prin forța lucrurilor silitin"*, de oarece, dacă mai este încă întrebuințat în uzul domestic, *a și fost înlocuit de slavă în relațiunile cu ceilalți*. In orice caz, este bine a salva aceste relicve. Motive de ordin practic, de interes național și de natură sentimentală ne îndeamnă *să ne ocupăm de această populațiune și noi, Italienii, să retrezim în ea sentimentul național romînesc amorțit în inimi* și să le facem să priceapă că și ele aparțin marei familii latine. Dar mai mult decît la nevoia imediată de apărare națională, ajutînd pe romîni să se regăsească pe sine înșiși, — noi Italienii vom contribui la păstrarea caracterelor istorice ale provinciei istriene, care în decursul veacurilor a fost frămîntată de evenimente atît de tulburi, dată fiind poziția ei geografică punte de trecere între peninsula italiană și Balcania".

(Marzocco).

Un umorist italian: Luigi Pirandello

Acest scriitor care e una din figurile cele mai remarcabile și mai discutate ale Italiei contemporane, a compus versuri, romane, teatru. Dar e mai cu samă un povestitor, autor l a peste trei sute de nuvele. Născut la Girgenti în Sicilia, cași Verga sau de Roberto, el e în vîrstă azi de vre-o cincizeci și cinci de ani, trăește de multă vreme la Roma unde e profesor de literatură, la o școală normală de fete.

Pictura moravurilor cași viața provincială, care joacă un rol atît de important la alți prozatori, e ceva secundar în opera lui Pirandello. Nuvelele lui se petrec de obiceiu la Roma, într'o lume rău definită de neguțători săraci, de mici rentieri, de funcționari, de studenți în această clasă vagă care aparține comerțului sau profesiunilor liberale, „demi monde" care nu e cu totul nici burghezie, nici popor, și unde abundă indivizii fără noroc, acei atinși de abulie cași ratații. Clienții nuvelelor sale evocă cabinetul medicului unui cartier sărac. Un ton de glumă, am siecat cu tristeță, ceva care pare foarte puțin italian, e trăsătura specială a umorului lui Pirandello. Dar caracterul umorului său în nuvelele lui tragice sau bufone, constă mai puțin în forma povestirii sau în alegerea particulară a temelor sau modelelor, ca în filozofia care formează țăsătura lor. In acest sicilian, este ceva din omul dela Nord, și el a fost cu drept cuvînt comparat cu Hofmann sau Jean Paul. Pirandello și-a făcut, de altfel, studiile în Germania, la Bonn unde pare a fi urmat cu predilecție cursuri de filozofie, psihologie și poate clinică mentală. Aria sa e un caz al acțiunii exercitate asupra literaturii, de către unele idei științifice. Cei mai mulți din noi, ne închipuim după psihologia tradițională, persoana omenească, ca ceva omogen, un tot complect și coherent.

Pentru Pirandello caşi pentru unii psihologi moderni, această fixitate nu e decît un mit. Realitatea e însă alta. Departe de a fi una, personalitatea noastră e construită din diferite grupe de fapte de o sumă de elemente diverse care lucrează adesea independent unele de altele, împotriva voinţii noastre. Adevăr ce trece neobservat, în cursul obişnuit al existenţii, care apare însă, în momentele de criză sau în unele boli. Fenomenele de dedublare studiate în patologie, nu erau cu totul necunoscute literaturii. Un Edgar Poë, Stevenson au scos din ele efecte de teroare şi de mister ca şi un fel de miraculos patetic. Ceiace e propriu lui Pirandello e că accidentul e pentru el regula şi că excepţionalul e în ochii lui quasi normal. Ceiace numim un individ, se rezolvă pentru dînsul într'o colecţie de persoane diferite, care nu au comun între ele decît aparenţa şi din care nu cunoaştem, de obiceiu, decît un singur aspect. Vechiul subiect identic al psihologilor îi apare ca o cantitate nenumărată şi divizibilă la infinit, ca un total în care coexistă, nu ştim cîte personaje deosebite.

Principiul viu al umorului său e o concepţie particulară a realităţii psihologice, fluidă, mişcătoare şi contrastul între acest lucru impalpabil şi fantomele grosolane pe care facem eroarea de a le numi realitatea.

Această distincţie între două realităţi, una populară, trivială şi iluzionară şi alta subtilă, intimă, variabilă şi totuşi singura reală, se găseşte pretutindeni în opera lui, formînd armătura şi resortul acesteia. Una din temele favorite ale nuvelelor sale e că mişcarea vieţii are un caracter continuu şi fluid, care nu poate fi fixat niciodată. Tot ceiace caută să oprească, să îngheţe valul sau să-l imobilizeze i se pare o injurie, un atentat împotriva libertăţii, caşi a posibilităţilor infinite ale vieţii. Romanul său „Decedatul Mathias Pascal" apărut la 1904 e în această privinţă caracteristic. El ne aduce aminte de deliciosul roman al lui Chamisso „Pierre Schlemil" şi e o operă curioasă, captivantă şi iritantă.

(Louis Gillet. *Revue des Deux Mondes*, Ianuar).

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Ford Madox Hueffer, *Thus to revisit*, Chapman and Hall, London.

Criticul şi poetul englez F. Hueffer susţine că războiul a înghiţit pe toţi cercetătorii de căi nouă care începeau să treacă dela teorie la acţiune; el a lăsat în faţa „academicienilor", pe cei foarte tineri, care nu şi-au găsit încă adevăratul drum.

Autorul apără dilentantismul. Pentru el, orice sistem de învăţămînt e fals. Tineretul ar trebui lăsat în mijlocul cărţilor, să facă singur alegerea între bun şi mediocru.

Hueffer face apoi istoricul tehnicei romanului începînd dela Cervantes şi Lope; studiază evoluţia prozei artistice în Anglia.

Partea a doua a lucrării, intitulată „Lupta poeţilor", este o apărare a versului liber făcută de un scriitor cu experienţă.

Din cartea d-lui Hueffer se desprinde impresia generală a unităţii literaturii. Literatura franceză, engleză sau americană, pentru el nu sînt decît porţiuni dintr'un mare curent ale cărui ape sînt aşa de amestecate încît un poet, cu cea mai perfectă bună voinţă, nu poate spune ce apă l-a umplut paharul.

Henri Girard, *Un bourgeois dilettante à l'époque romantique, Emile Deschamps, 1791 - 1871*, ed. Ed. Champion, P ris.

Emile Deschamps, acest burghez diletant, nu se bucură în istoria şcoalei romantice de reputaţia pe care o merită. El a întemeiat „*La Muse française*" şi cenaclul din jurul ei. Hugo, Vigny şi alţii au umbrit prestigiul aceluia care, în realitate, a fost sufletul activ al atacului împotriva clasicismului.

În fruntea „Studiilor franceze şi străine", Emile Deschamps publică adevăratul manifest al Romantismului. În salonul lui el reuni, cu mai multă iscusinţă decît Hugo, grupurile răzleţe de luptători şi le arătă mijloacele cele mai nimerite pentru a lupta cu folos împotriva partizanilor trecutului.

În lucrarea de faţă, d. H. Girard se slujeşte de documente, de scrisori inedite, desfăşurînd o erudiţie care nu-l împiedecă totuşi să aibă şi vederi originale.

Henri Béraud, *Le martyre de l'obèse*, Albin Mic el, Paris.

Povestea femeii şi a palaţei; o palaţă care cîntăreşte o sută şapte chilograme şi care face pe toată lumea să rîdă pentrucă e îndrăgostit. Eroul romanului face înconjurul lumii cu femeia iubită, într'o intimitate aproape completă. Multă vreme ea însă nu consimte să-l facă deplin fericit. Iar în ziua cînd se hotărăşte să-i cedeze, cuvintele ei amintesc nenorocitului îndrăgostit sentimentul urîţeniei lui şi o părăseşte pentru totdeauna.

Întreg romanul e un lung monolog povestit de erou unui prietin, pe un ton vioiu şi curgător.

„Le martyre de l'obèse" a obţinut ultimul premiu Goncourt.

Adrien Le Corbeau, *Le Gigantesque*, éd. Fasquelle, Paris.

Romanul unui copac—sequoia. Autorul urmăreşte viaţa acestui copac dela călătoriile sămînţei prin spaţiu pănăla decrepitudinea, moartea şi transformarea lui definitivă, dîndu-ne o operă de ştiinţă amestecată cu dezvoltări filozofice şi cu lirism.

Dela romanul copacului, autorul trece mereu la viaţa generală, arătîndu-ne că totul fraternizează pe acest pămînt, că totul se întrepătrunde şi că în evoluţia vieţii subt orice formă regăsim aceleaşi taine.

Sinclair Lewis, *Babbit*, Jonathan Cape, London.

Georges Babbit, un om mic de stat, durduliu, simpatic şi detreabă, este agent de schimb într'un oraş din America. Meseria lui e foarte căutată şi aduce bune cîştiguri. Babbit are automobil de care e foarte mîndru, face parte din diferite cluburi unde se bucură de multă consideraţie însfîrşit, este

șeful cîtorva mișcări religioase și politice. Ajuns la mare cinste, încearcă să pătrundă în lumea elegantă și cultivată a orașului. Dar i se face o primire foarte rece. Acest lucru îi curmă ambițiile sociale și devine foarte supărăcios. Nu-și mai iubește soția care nu mai e la nivelul lui, copiii îl plictisesc. Certurile în familie devin tot mai dese. Babbit e chinuit și adeseaori se întreabă dacă viața mai are vre-un rost. De aceia se dă la petreceri cu toți bețivii și vagabonzii. Bea zi și noapte fără nici o măsură. Vechii lui prieteni îi întorc spatele.

In cele din urmă, cînd d-na Babbit era să moară în urma unei grele operații, soțul se cumințește recăpătîndu-și cu încetul prietenii și faima de altădată.

Giovanni Papini, *Histoire du Christ*, trad. de l'italien par Paul Henri Michel, Payot, Paris.

Scriitorul italian nu ne dă un studiu critic, ci un poem în proză în care cîntă dragostea lui pentru Isus. Cartea cuprinde o sută de capitole; fiecare din ele este alcătuit la fel: povestirea unui fapt, explicarea unei învățături, un comentar și o concluzie.

Papini scrie limpede, cu îndrăzneală, fără perifraze. Un exemplu: „Isus e sărac... Prințul sărăciei, Domnul mizeriei desăvîrșite... a venit pentru săraci, lor le vorbește, le face danii și lucrează pentru ei. Cerșetorul care dă de pomană.... Flămîndul care satură. Săracul miraculos și supranatural preface pe mulți bogați în săraci și îmbogățește cu adevărat pe mulți săraci! Unii sînt săraci din pricină că n'au fost în stare niciodată să cîștige. Alții pentrucă împart sara ceiace au cîștigat dimineața și cu cît dau mai mult, cu atît mai mult au.... Isus este un sărac din aceștia... În ochii lui, bogații lumii, bogații cu lăzile pline de talanți, de mine, de florini, de guinee, de franci, de mărci, de coroane sau dolari, nu sînt decît niște rufoși de pîine, bieți săraci, goi, nevoiași și sclavi fără plată ai unui stăpîn fioros sortit să le ucidă sufletele.

FILOZOFIE

Henri Bergson, *Durée et Simultanéité*, A propos de la Théorie d'Einstein, éd. Alcan, Paris.

Bergson nu discută totalitatea chestiunilor pe care le pune teoria relativității. Cercetarea lui se concentrează asupra punctului capital: problema timpului, rămînînd astfel în cadrul relativității restrînse.

Primul capitol, consacrat experienței Michelson-Morley, stabilește termen cu termen celebrele formule ale lui Lorentz urmînd un drum care arată „la ce realitate concretă, la ce lucru perceput și perceptibil, corespund fiecare termen". Această demonstrație e construită din punctul de vedere provizoriu al unei relativități „unilaterale" în care subsistă un punct de sprijin, un sistem de referență privilegiat: eterul. Dar rezultatele rămîn neschimbate dacă trecem apoi la punctul de vedere definitiv al relativității complecte, „bilaterale", așa cum o concepe Einstein.

In capitolul al doilea Bergson expune raționamentele care impun să admitem fără nici o rezervă un principiu de relativitate reciprocă în ceiace privește mișcarea și arată că în acest punct Einstein este continuatorul lui Descartes. Mai departe scoate în lumină interferența între cele două reprezentări ale relativității, una imaginabilă, cealaltă conceptuală interferență din care nasc paradoxele „ce desigur au dăunat teoriei Relativității, cu toate că au contribuit să o facă populară".

De la al treilea capitol („Despre natura timpului") filozoful francez intră în plin subiect.

Mai întîiu precizează vederile cunoscute asupra duratei reale și timpului măsurabil, centru al intuițiunii imediate. Aceste precizări sînt dezvoltate printr'o analiză aprofundată a noțiunii de simultaneitate, din care distinge mai multe specii: simultaneitate de flux și simultaneitate în moment, simultaneitate „savantă" și simultaneitate „intuitivă". Principiile din acest capitol

servesc la construirea capitolelor următoare: „Pluralitatea timpurilor" și „Figuri de lumină", care alcătuesc partea principală a cărții. Ele nu se pot rezuma. Iată cîteva concluzii: Din timpurile multiple presupuse, unul singur poate fi numit „real", pentrucă este perceput în mod real; celelalte nu sînt perceptibile, nici chiar de o conștiință imaginară și nu se poate situa în ele nici un eveniment. Nu putem vedea în ele decît ficțiuni matematice, utile fără îndoială, necesare chiar fizicianului în calculele sale. De aici, o altă consecință: tezele lui Einstein, cînd sînt interpretate în mod filozofic, nu contrazic, ci confirmă credința naturală într'un timp unic și universal.

Ca de obiceiu, noua carte a lui Bergson suggerează mai mult decît e pune. El atrage atenția asupra ideii de realitate pe care savanții și metafizicienii n'o concep cu totul în același fel. Prin aceasta se pune din nou în discuție întreaga teorie critică a științei.

CHESTIUNI SOCIALE

C. F. G. Masterman, *How England is governed*, Selwyn and Blount, London.

O lucrare menită a face cunoscută viața publică engleză.

Anglia posedă instituțiuni fundamental deosebite de instituțiile țării noastre luate în mare parte dela Francezi. Asemănările care se fac, sînt cel mai adesea greșite. De pildă: între Camera Lorzilor și Senat, și între Camera Comunelor și Camera deputaților sînt foarte puține lucruri comune. Chiar ministerele se deosebesc; numai Tezaurul dispune de o administrație centralizată și întinsă asupra țării întregi. Home Office-ul nu se poate compara cu ministerul de interne și nici Board of Education cu Ministerul de Instrucție Publică. Administrația centralizată și ierarhizată pe care a creiat-o Napoleon nu se poate asemăna cu administrația engleză în care comunele sînt autonome din punct de vedere administrativ și independente de puterea guvernamentală. Pe lîngă aceasta trebue să mai adăogăm că administrația în Scoția și'n țara Galilor prezintă cîteodată foarte mari deosebiri de administrația Angliei propriu zise. De asemenea ne înșelăm asupra raporturilor între administrațiuni: puțini știu de pildă că un minister se compune din 80 pînă la 100 de titulari, din care numai cîțiva fac parte din cabinet.

Cartea cuprinde numeroase exemple, anecdote și incidente care țin atenția încordată și fac să se înțeleagă mai ușor foloasele și lipsurile sistemului englez de guvernare.

Leon Homo, *Problèmes de jadis et d'à present*, Bibliothèque de Philosophie scientifique, Flammarion, Paris.

Autorul descrie fenomenele economice din Grecia și Roma antică: criza de locuințe, scumpetea vieții, impozitul pe venit și pe capital, despopularea în legătură cu viața orășenească și cu nevoile Statului. Putem astfel să facem o comparație cu aspectele de azi ale acelorași fenomene. Rezultatul comparației ne consolează: Cele mai frumoase epoci ale Greciei și Romei, în care literatura și arta au creiat monumente nepieritoare, stau pe temelii șubrede, se susțin prin expediente și se ruinează prin neînțelegerea aproape complectă a chestiunilor economice.

Max Buteau, *L'Avocat-Roi*, La Renaisance de Livre, Paris.

Autorul arată rolul istoric al avocatului în Franța; modest subt vechiul regim, acest rol crește mereu în secolul al XIX-lea, încet subt cîrmuirile conservatoare, vertiginos în epocile de progres democratic. Cauzele psihologice, sociale și politice ale acestui succes, analizate amănunțit, duc la concluzia că lumea e stăpînită azi prin darul cuvîntului și acest dar îl dețin prin excelență avocații — „Avocatul domnește asupra Republicei". Războiul însă a adus oarecari schimbări. El a ridicat în fața avocatului pe omul de acțiune și de realizare: „războiul ne-a făcut să căutăm și să găsim cu greu regulele de viață care duc la ținta urmată. Ele sînt bune și în timp de pace. Deci va trebui

să le menţinem. Domnia avocatului, fără îndoială, se va dărîma prin aceasta".

Comte Renaud de Briey, *Le Rhin et le problème d'Occident*, Bruxelles.

Belgia, în urma războiului în care a fost sacrificată, n'a obţinut decît 65.000 locuitori şi cîteva hectare de pămînt. Trebuia să i se acorde Renania de Nord, cu o populaţie de trei milioane locuitori, care, cum spunea Heine, nu sînt nici Germani, nici Francezi, ci sînt Belgieni.

Ar fi de dorit ca în viitor Belgia, Renania de Nord, marele ducat de Luxemburg şi Olanda să se unească, alcătuind o federaţie. Dacă acest proect s'ar realiza, toate greutăţile de azi ar dispărea. Paza Rinului dorită de Franţa ar fi făcută de o ţară prietină care n'ar supăra pe nimeni.

Maurice Pernot, *La Question turque*, Bernard Grasset, Paris.

O anchetă făcută de autor timp de şase luni la Constantinopol şi la Angora.

Chestiunile pe care d. M. Pernot şi le-a pus la începutul anchetei sale şi la care răspunde în spiritul francez, sînt: Statul turc trebue şi poate să subsiste? In ce limite şi în ce condiţii ar putea el lua fiinţă? Naţiunea turcă, care posedă un caracter specific, instituţii politice, religioase şi juridice poate să fie admisă în societatea naţiunilor civilizate? Religia musulmană condamnă poporul turc la imobilitate sau îi permite să se acomodeze cerinţelor şi obligaţiilor pe care le comportă viaţa regulată a unui stat modern?

DREPT

Walter Schücking u. Hans Wehberg, *Die Satzung des Völkerbundes*, Frantz Vahlen, Berlin.

Un studiu asupra „Instituţiei Societăţii Naţiunilor".

Inainte de a cerceta articol cu articol convenţia din 1919, savanţii internaţionalişti germani expun istoria, relaţiile cu celelalte tratate şi convenţiuni, ideile fundamentale şi natura juridică a Societăţii Naţiunilor, care n'ar fi altceva decît o confederaţie de State.

Subt fiecare din articolele Pactului, autorii arată, pe lîngă studiul din punct de vedere juridic, şi aplicaţiunile care au fost făcute pănă la apariţia cărţii. Astfel ei dezvoltă şi cercetează chestia insulelor Aland şi diferendul dintre Polonia şi Lituania.

Delimitarea competenţelor respective ale Consiliului şi a Adunării Soc. Naţiunilor, garanţia reciprocă prin membrii societăţii, recursul la arbitraj şi procedura în faţa Consiliului, teoria mandatelor sînt părţi pe care autorii le dezvoltă cu deosebită atenţie.

Louis Le Fur, *Races, nationalités, Etats*, éd. Alcan, Paris.

Astăzi se ciocnesc trei teorii în dreptul internaţional: doctrina raselor, principiul naţionalităţilor, teoria Statului. Autorul, profesor la Universitatea din Strasburg, expune pe fiecare în parte, supunîndu-le unui examen critic.

Cea dintîiu, în favoare mai ales la Germani, prezintă un caracter anti-ştiinţific şi constitue în realitate o regresiune socială. Nici teoria naţionalităţii, pe care o studiază subt forma sa individualistă şi etatistă, nu mulţumeşte pe autor, care susţine că ea provoacă anarhia, surescită ambiţiile naţionale şi duce la un imperialism naţionalist. Singură noţiunea tradiţională de Stat poate să dea o bază juridică relaţiunilor internaţionale, cu condiţie să se desfacă de ideia falşă de suveranitate absolută, contrară noţiunii de Stat de drept şi din care se nasc conflictele între State şi naţionalităţi.

Lucrarea se sfîrşeşte cu o analiză a soluţiunilor propuse în dreptul internaţional pentru a împiedica conflictele dintre State şi naţionalităţi: federalismul, dreptul de intervenţie şi Societatea Naţiunilor.

ANTROPOLOGIE

Dr. G. Hüsing, *Voelkerschichten in Iran*, Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft, Wien.

Această lucrare caută să aducă o lumină nouă în haosul vechilor rase din Iran. Autorul arată că Iranul era locuit de popoare cu pielea brună-măslinie, cu părul

lung, negru, lucios. Locuitorii de pe coasta Belucistanului aveau părul mai scurt şi creţ. Autorii mai vechi îi considerau ca maimuţe. Credeau că ei au locuit şi pe platourile înalte ale Persiei.

In 2700 a. c. exista pe aceste platouri o rasă caucaziană, aparţinînd grupului elamit, împărţită în două: o parte la Nord, subt domnia Mediei, o alta la sud, subt puterea Persiei. Se mai găseau acolo şi Tapuri care şi ei erau de origină caucaziană şi au putut fi tulpina Tamulilor sau Dravidienilor, împinşi spre Sud-Est de Arieni, care au format pe Induşi. Acesta a fost primul val de popoare arice. Al doilea val (Iranienii) se compunea din Perşi, Mezi şi Parţi apăruţi în secolul al IX-lea şi deosebiţi de predecesorii lor. Fiind puţin numeroşi, ei s'au contopit în popoarele pe care le cucerise. Al treilea val arian era reprezentat de Saces, care au propagat în Armenia şi Asia-Mică influenţa iraniană şi au făcut cu putinţă crearea de state mari ca al Parţilor, Arsacizilor şi Sassanizilor. Influenţa lor pare a fi fost preponderantă asupra civilizaţiei persane.

MEDICINĂ

Dr. P. Hartenberg, *Les Psychonévroses anxieuses et leur traitement*, Paris.

O contribuţie la precizarea simdromelor şi la stabilirea anatomiei lor patogenice. Degenerescenţa, neurastenia, melancolia, nevroza, histeria, au căpătat, de puţină vreme limite precise, mulţumită lucrărilor unei pleiade de cercetători. Autorul caută în volumul acesta să precizeze marginile neliniştei şi a tulburărilor manifestate în psihonevroză. El îi studiază natura, formele chimice, originile, evoluţia, tratamentul.

Pe lîngă psihoterapie şi medicaţiile clasice, adaugă opoterapia şi agenţii fizici, arme de primă importanţă, deşi cam dispreţuite de predecesori.

ŞTIINŢĂ

A. E. Kennelly, *Les applications élémentaires des fonctions hyperboliques à la science de l'ingénieur électricien*, Gauthier-Villars, Paris.

Cartea conţine lecţiunile făcute în Franţa de d. Kennelly, inginer şi profesor de electricitate american.

Funcţiunile hiperbolice intervin în tehnica electrică mai ales pentru calculul liniilor cu curent continuu sau alternativ; ele se introduc în calculul distribuţiei de potenţial şi de intensitate în lungul liniei. Autorul expune proprietăţile acestor funcţiuni şi arată cum ele ajută la determinarea practică a proprietăţilor diferitelor linii electrice.

Hanns Gunther, *Technische Traüme*, Ruscher et Co, Zurich.

Autorul prevede momentul cînd omenirea va sfîrşi cea din urmă bucată de cărbune. Acest eveniment nu e prea îndepărtat: cîteva secole pentru întreg globul, două până la trei secole pentru Anglia. Prin ce va fi înlocuită energia furnizată de cărbune? Vîntul şi căderile de apă nu vor fi îndestulătoare. H. Gunther expune cîteva soluţii: utilizarea căldurii solare, fie direct, fie prin intermediul vegetalelor după vederile lui Ciarnician; utilizarea oricărui fel de cărbune chiar din fundul minei după o idee a lui Ramsay, utilizarea căldurii interne a pămîntului exploatată deja în Italia la Larderello unde s'a instalat o centrală de 10.000 cai putere, care funcţiona fără combustibil, recuperînd căldura dela vaporii vulcanici. Electricitatea atmosferică şi mareele pot şi ele să fie folosite ca izvoare de energie.

COMPILATOR

BIBLIOGRAFIE

Jean Bart (Eug. Botez), *Prinţesa Bibiţa*, Edit. „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 15 lei.

Gherea-Dobrogeanu, *Studii Critice* (ediţie nouă) Volumul I, Edit „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 35 lei.

Gherea-Dobrogeanu, *Studii Critice*, (ediţie nouă) Volumul II Edit „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 35 lei.

Em. Gârleanu, *Din lumea celor cari nu cuvîntă* (Ediţie nouă). Edit. „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 16 lei.

Jérome et Jean Tharaud, *Umbra Crucii* (roman). Singura traducere autorizată pentru Romînia. In romîneşte de *Petre Cioràneanu*, Edit. „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 24 lei

Elena Faragoş, *Să fim buni* (poveste pentru copii). Edit. „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 15 lei.

Radu D. Rosetti, *Din Egipt* (Ediţie nouă) Edit. „Viaţa Romînească" 1922, Bucureşti, Preţul 25 lei

H. Sienkievicz, *Pentru pîne* (roman). Edit. „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 14 lei.

François Coppée, *Poveste tristă*, (roman) Edit. „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 10 lei.

N. Batzaria, *Colina îndrăgostiţilor* (Nuvele din viaţa orientală), Edit. „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 24 lei.

C. G. Milîean, *Pacostea unui nume* (Schiţe, umoristice) Edit. „Viaţa Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 12 lei.

Cenuşereasa şi alte poveşti pentru copii (cu planşe în patru culori), Edit. „Viaţa Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 14 lei.

Palatul fermecat şi alte poveşti pentru copii (cu planşe în patru culori), Edit. „Viaţa Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 14 lei.

Scufiţa roşie şi alte poveşti pentru copii (cu planşe în patru culori), Edit. „Viaţa Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 14 lei.

Albă ca zapada şi alte poveşti pentru copii (cu planşe în patru culori), Edit. „Viaţa Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 14 lei.

Jerome et Jean Tharaud, *Umbra crucii*, Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 35 lei.

N. Iorga, *Histoires des Roumains et de leur civilisation*, Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 60 lei.

Frank Stevens, *Prin împărăţia furnicilor*, Trad. în Romîneşte de Sandu-Aldea, Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 22 lei.

Costantin Gane, *Prin viroage şi cocioaburi*. Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 30 lei.

Enric Furtună, *De pe stincă*, Poezii şi Poeme. Inst. de Arte Grafice „Viaţa Romînească", 1922, Iaşi, Preţul 20 lei.

G. G. Longinescu, *Cronici ştiinţifice*, Edit. „Cultura Naţională, 1922, Bucureşti, Preţul 25 lei.

Longus, *Daphinis şi Chloe*, Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 28 lei.

Cezar Petrescu, *Scrisorile unui răzeş*. Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 30 lei.

Alexandre Perietzeanu, *La monnaie* (Les avaries et leurs remèdes). Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti.

Ispirescu, *Basmele Romînilor* (Cu o prefaţă de V. Alecsandri), Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 25 lei.

Duiliu Zamfirescu, *O muză* (Nuvele), Edit. „Cultura Naţională, 1922, Bucureşti, Preţul 25 lei.

G. Luca, *Teatru*, Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti. Preţul 30 lei.

Ion Minulescu, *Romanţă pentru mai tîrziu*, Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 25 lei.

Karl Giellerup, *Pelerinul Kamanita* (Tradusă de Elefterie Bezdiche), Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 40 lei.

Antonio Fogazzaro, *Daniel Cortis* (Roman), Edit. „Cultura Naţională, 1922, Bucureşti, Preţul 40 lei.

Rabindranath Tagore, *Sădhană* (In romîneşte de Nichifor Crainic), Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 30 lei.

C. Negruzzi, *Negru pe alb*, Edit. „Cultura Naţională", 1922, Bucureşti, Preţul 10 lei.

Prof. C. Lacriţianu, *Alegerea seminţelor*, Bibl. „Cunoştinţi folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 2 lei.

I. Simionescu, *Spre polul sudic*, Bibl. „Cunoştinţi folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Pr 2 lei

Prof. Dr. V. Babeş, *Pelagra*, Bibl. „Cunoştinţi folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 2 lei.

C. Motăş, *L. Pasteur*, Bibl. „Cunoştinţi folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 3 lei.

I. Simionescu, *Viaţa plantelor*, Bibl. „Cunoştinţi folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 2 lei.

Anton Pann, *Cîntece de stea*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 2 lei.

Anton Pann, *O şezătoare la ţară*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 2 lei.

G. Budu, *100 poezii pentru copii*, Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 10 lei.

Florian Christescu, *Păsărele şi păpuşi*, Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 10 lei.

St. O. Iosif, *A fost odată...* (Poveste în versuri), Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti.

V. Demetrius, *Povestiri şi Poveşti*, Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 15 lei.

Apostol D. Culea, *Daruri pentru Copii* (Povestiri ilustrate alese pentru copii, Ediţia II, Editura „Cartea Romînească".

T. A. Bădărau, *Viermii de mătasă*, Bibl. „Cunoştinţe Folositoare", No. 12, Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 2 lei.

Dr. Emil Gheorghiu, *Optica*, Bibl. „Cunoştinţe Folositoare No. 13, Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 2 lei.

Dr. C. Brătescu, *Dobrogea*, Bibl. „Cunoştinţe Folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1921, Bucureşti, Preţul 2 lei.

B. P. Hasdeu, *Ioan Vodă cel cumplit*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni", No. 109–110, Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 2 lei.

Hélène Donici, *Chants Roumains*, R. Chiberre, editur, 1922, Paris, Prix 6 fr.

Anuarul Liceului de Stat „Timoteiu Ciparlu" din Ibașfalău (1921—1922), publicat de Niculae Negruțiu. Tip. O. A. Reissenberger, 1922, Mediaș.

Ion Călugăru, *Caii lui Cibicioc*, Dep. R. O. David și M. Șaraga, 1923, București, Prețul 7 lei.

Ali-Baba, *Bucuria Copiilor*, Edit. „Ramuri", 1923, Craiova. Prețul 12 lei.

Corneliu Moldovanu, *Purgatoriul* (Roman), 2 volume, Edit. „Cartea Romînească", 1922, București, Prețul 55 lei.

Marcel Romanescu, *Izvoare Limpezi*, Sonete și Poeme, Edit. „Ramuri", 1922, Craiova, Prețul 26 lei.

Ana Codreanu-Niculescu, *Cel mai frumos dar*, (Teatru pentru Copii), Tip. Profesională Dim. C. Ionescu, 1922, București.

Calendarul „Glasul Bucovinei" pe anul 1923, Cernăuți, Prețul 20 lei.

Virgil Costescu, *Frații de cruce*, Edit. „Socec", 1923, București. Prețul 12 lei.

Anuarul I al Gimnazului de stat din Rupea-Cohalm pe anul școlar 1921—1922, publicat de Eusebiu Jemna, Tip. A. Mureșeanu: Branisce et Comp., 1922, Brașov.

Anuarul societății literare „Gr. Alexandrescu" (Anul școlar 1921—1922), Institutul „Tiparul Pulnei", 1922. Focșani.

Ion A. Antonescu, *Calendarul Școlarilor*, 1923, Editura „Scrisul Romînesc", 19.3, Craiova, Prețul 10 lei.

Biserica ortodoxă romînă, No. 3; *Lupta economică*, No. 1–2; *Pastorfüz*, No. 52; *Țara noastră*, No. 2 4; *Revista Asociației Generale a Profesorilor secundari din Banat*, No. 4–5; *Revista Societății Tinerimea Romînă*, No. 1, 2, 3; *Analele Dobrogei*, No. 4; *Lumina Creștinului*, No. 9—12; *Fauna*, No. 4; *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, No. 3; *Noua Revistă Bisericească*, No. 17–18; *Natura*, No. 3; *Crai Nou*, No. 10 12; *Aurora* No. 2; *Foaia Plugarilor*, No. 1; *Șezetoarea*, No. 10–12; *Albina*, No. 40 47; *Pastorfüz*, No. 3; *Furtuna*, No. 1; *Lupta economică*, No. 40; *Invățătorul romîn*, No. 10; *Culesul*, No. 2–4; *Muguri*, No. 6; *Gîndirea*, No. 10–12; *Buletinul Cărții*, No. 2; *Ideea Europeană*, No. 110; *Gîndul Nostru*, No. 20–21; *Prolom*, No. 19–20; *Adevărul Literar și Artistic*, No. 113—115; *Arhiva*, No. 1; *Choses de Théâtre*, No. 14; *Cîmpul*, No. 21–24; *Viitorul Neamului*, No. 1; *Vocea Romîniei*, No. 9–10; *Revista Vremii*, No. 1–2; *Arhiva C. F. R.* No. 14–16; *Transilvania* No 10; *Cugetul Romînesc*, No. 8 9; *Gazeta Juridică*, No. 2 3; *Arhiva Olteniei* No. 4; *Invățămîntul Romîn*, No. 8; *Licăriri*: No. 1; *Mercure de France*, No. 15 Decembre; *Ideea Europeană*, No. 11; *Sburătorul Literar*, No. 51; *Revue Internationale de travail*, No. 6; *Convorbiri Literare*, No. 12 și 1; *Școala Basarabiei*, No. 6; *Năzuința*, No. 7—8; *Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations*, No. 12; *Ghimpele*, No. 2; *Slove*, N. 8; *Izvorașul*, No. 3 4; *Comoara Satelor*, No. 1; *Arhiva Grafică*, No. 1 2; *Icoane din Rusia*, No. 1; *Gînduri bune*, No. 1; *La Nouvelle Revue Française*, 1-er Février; *Prietenul meu*, No. 1; *Viața Agricolă* No. 2; *Biblioteca Copiilor și a Tinerimii*, No. 15—16; *Revista Moldovei*, No. 9; *Moldova dela Nistru*, No. 10.

BANCA CEREALIȘTILOR

SOCIETATE ANONIMĂ

Capital lei 50.000.000 deplin vărsat

Sediul Central: **București, Strada Lipscani No. 8**

Sucursală: Constanța, Bulevardul Elisabeta 4

Agenția: Brăila, Str. Împăratu Traian

Telefon 18 | 37 & 37 | 55

Face toate operațiunile de Bancă, în general. Cumpărări și vânzări de efecte publice. Avansuri pe valori în depozit, precum și orice fel de tranzacțiuni financiare. Emite acreditive asupra legăturilor sale din țară și străinătate pentru cumpărări de mărfuri.

Secțiune specială de cereale și mărfuri precum și orice afaceri în legătură cu aceste operațiuni.

BANCA IAȘILOR

Societate Anonimă pe acțiuni

Capital 20.000.000 Lei

IAȘI.—STR. ȘTEFAN CEL MARE No. 47.

Sucursale: Chișinău și Galați.

Face orice operațiuni de bancă în general: Cumpărări și vinzări de efecte publice, avansuri pe depozite de efecte publice și orice transacțiuni financiare; conturi curente și emisiuni de scrisori de Credit pentru orice țară; participațiuni industriale și comerciale.

BANCA SINDICATULUI AGRICOL IALOMIȚA

București, Calea Victoriei No. 30

Face orice operațiuni de bancă, participă, finanțează întreprinderi industriale și comerciale

Director General
Dr. Const. B. Maitezeanu

„BANCA MOLDOVA"

SOCIETATE ANONIMĂ

Capital și Rezerve Lei 30.000.000

CENTRALA: IAȘI

Sucursale: **Galați, Chișinău, Bălți, Cetatea Albă (Ackerman) Orhei, Leova și Reni**

Face orice operațiuni de bancă. *Primește bani spre fructificare* contra scrisori de depuneri și libret de economii, primind vărsăminte de la lei 5 în sus. Emite cecuri și face plăți în toate orașele mari din *România Mare, America și Europa*.

„REDEVENȚA"

Soc. anon. pentru exploatarea și comerțul produselor subsolului

Capital social Lei 25.000.000 deplin vărsat

Str. Karagheorghevici, 1—Palatul Băncei de Scont a Romîniei

TELEFON 25/49

CUMPĂRĂ ȘI VINDE

Țiței și tot felul de produse petrolifere

EXPORTEAZĂ

Petrol, Benzină, Motorină și Uleiuri Minerale

ACHIZIȚIONEAZĂ:

Terenuri petrolifere, Drepturi de redevență și participă la exploatațiuni și întreprinderi miniere

---

„FORAJUL"

SOC. ANON. PE ACȚIUNI PENTRU SONDAJE PETROL ȘI MINE

Capital social lei 15.000.000 deplin varsat. Sediul social; București Str. Karagheorghevici No. 1 Palatul Băncei de Scont :: :: :: a României. :: :: :: ::

EXECUTĂ Lucrări de sondaje pentru exploatarea petrolului.
DISPUNE De forța motrice proprie.
DEPOZIT Permanent de materiale de sondaj.

Banca Dacia

SOCIETATE ANONIMĂ—IAȘI

Capital Lei 12.000.000,—deplin vărsat

Face orice operațiuni de Bancă și comerț.

— Primește bani spre fructificare —

Eliberează livrete de economie.

Emite cecuri și face plăți în toate orașele din România Mare. Deschide conturi curente simple și garantate, face avansuri asupra efecte publice, mărfuri în expediție sau depozitate în magazinele Băncii, cumpără și vinde efecte publice evacuate la Moscova, scontează cupoane, etc.

SOCIETATE ANONIMĂ ROMÂNĂ

PENTRU

INDUSTRIA OXIGENULUI

Acetilenei și altor gaze

BUCUREȘTI

Str. Măgurele No. 95 bis. *Telefon 14/49.*

Adresa Telegrafică „OXRC"

Administrator Delegat: GEO DAURAT

Oxigen	*Sudură autogenă*	*Acetilena Disolvată*
Indus. și Medicinal	Tăiatu metalelor	(comprimată)
Aer comprimat	Generatori de acetilină	Manometru: Mică / Mare presiune
Aer lichid	Accesorii pentru sudură autogenă	

Instalațiuni de luminat cu acetilenă pentru șantiere, hoteluri, vile și case

Luminatul farurilor și a ori ce fel de focuri maritime

Devize gratuit la cereri

Banca Agricolă

SOCIETATE ANONIMĂ

:: Capital şi Rezerve Lei 148.832.653.43 ::

Sediul central: BUCUREŞTI, str. Lipscani No. 1

Preşedinte Th. Gh. Rosetti.

Director general Gr. E. Golescu.

Sucursale, Agenţii şi Reprezentanţe:
Brăila, Botoşani, Buzău, Bazargic, Craiova, Calafat, Constanţa, Galaţi, Giurgiu, Călăraşi, Tecuci, Cernăuţi, T.-Măgurele, Tulcea.

Face toate operaţiunile de Bancă în general.

Execută ordine de bursă, plăţi şi încasări, emite cecuri şi scrisori de credit asupra tuturor ţărilor.

Avansuri pe fonduri publice şi acţiuni
Avansuri pe recolte, cereale şi mărfuri în gaj

Deschide conturi curente şi escontează efecte de comerţ

Se însărcinează cu vînzarea de cereale în comision primeşte depozite spre fructificare.

Se fac împrumuturi ipotecare plătibile prin anuităţi în termen lung

Emite în realizarea lor obligaţiuni ipotecare 5 la sută

admise drept garanţie şi scutite de impozit şi timbru ca şi efectele de stat.

Banca Viticolă a Romîniei

— SOCIETATE ANONIMA —

Capital Social Lei 100.000.000.
Emisiune de Lei 45.000.000.

Bucureşti, str. Bursei No. 2. Telefon 4 | 99

Agenţii : DRAGAŞANI, FOCŞANI, CERNAUŢI

Banca Viticolă a Romîniei face orice fel de operaţiuni de Bancă, comerciale şi industriale în ţară şi străinătate;

Face avansuri şi deschide credite în cont curent garantate cu recolte şi cu produsele lor, sau cu gajuri asupra proprietăţii viticole şi pomicole;

Deschide credite pentru exploatarea viilor şi pentru comercializarea şi industrializarea fructelor;

Deschide credite pentru plantaţiuni din nou sau pentru complectarea celor existente, precum şi pentru refacerea sau complectarea gospodăriilor viticole;

Cumpără şi vinde vinuri, spirtoase şi derivate atît pe cont propriu cît şi pentru contul clienţilor săi;

Procură viţe, arbori fructiferi, pueţi, seminţe de tot felul, produse himice necesare viei, îngrăşăminte, vase pentru conservarea şi transportul vinului şi spirtoaselor, instrumente de lucru, maşini viticole, cazane de distilat, haraci, stîlpi de fier sau de beton, sîrmă, plase de sîrmă, etc.;

Construieşte şi organizează pivniţe sistematice pentru depozitarea, păstrarea şi îngrijirea vinurilor încredinţate spre desfacere sau gajate;

Organizează comerţul de vinuri şi spirtoase în ţară şi în afară.

LLOYDUL MARTIM ROMAN

Societate Anonimă Română de Navigațiune
Capital s. ial 86.000.000 Lei
Prima Emisiune 20.000.000 Lei

EDIUL BUCUREȘTI Str. WILSON No. 3
Direcțiunea Brăila Str. Impăratul Traian No. 35

Execută remorcaje în Dunăre și afluenți navigabili. Posedă remorchere cu pescajul cel mai redus.

Societatea Anonimă

FORESTIERA UNION

IN

BUCURESTI

BANCA „CETATEA" S. A.

Capital social statuar Lei 100.000.000
Capital social deplin vărsat Lei 30.000.000

SEDIUL CENTRAL BRAȘOV

Sucursale în funcțiune: **București, Rupea, Odorheiu, Toplița-Română, Gherla, Cluj, Galați.**

Corespondenți în străinătate: **New-York, Cleweland, Paris, Berlin, Bruxelles, Viena, Milano, Praga, Sofia, etc.**

Face tot felul de operațiuni de bancă: Sconi, Lombard, Credite cambiale cu acoperire hipotecară, Cont-curent, Schimb, Devize, Cecuri, Asignate, Transferuri de bani, depuneri spre fructificare pe libret de depunere și în Cont-curent, Financiări, Participațiuni în Industrie Comerț etc.

TRANSPORTS INTERNATIONAUX, TERRESTRES, MARITIMES ET AERIENS

M. DE BROUSSE

PARIS
58 Boulv. Malesherbes

Sucursales { **Belgrade, Varsovie, Forbach, Vienne, Budapest, Zagreb, Prague, Sofia, Constantinople.**

Bucarest, 2 Str. Bursei.

Trains spéciaux de France pour la Roumanie et de la Roumanie pour la France.

Expéditions par wagons isolés.—Transports sur le Danube.—Afrêtements Assurances.

Agents Généraux de la Soc. Franco—Roumaine de Transports aériens.

Bucarest, 2 Str. Bursei.

Industria Romînă de Petrol

I. R. D. P.

Societate Anonimă pe Acțiuni

Capital social Lei 100.000.000

Telefon 32/87, 33/23.

SEDIUL:

Strada Romană No. 72, București.

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviință, conducîndu-se numai după considerații technice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iași nu li se pot trimite corecturile și prin urmare sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot ceiace privește redacția: manuscrise, reviste ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească“, strada Alecsandri, Iași.**

Institutul de arte grafice și editură „Viața Romînească“, pre cum și revista „Viața Romînească“ sînt reprezentate la București de d. D. D. Patrașcanu, Bulevardul Maria, 57.

Pentru cetitorii din București

Pentru tot ce privește Revista „Viața Romînească“, ca: abonamente, anunciuri, și pentru toate editurile societății Viața Romînească din Iași, cetitorii din Capitală se pot adresa și sucursalelor din București:

Viața Romînească S. A.—librăria Alcalay—Calea Victoriei 37.

Viața Romînească S. A.—librăria Alcalay—Str. Lipscani 88.

1923 ANUL XV. FEBRUAR No. 2

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Strada Alecsandri No. 12.

1923

VIAŢA ROMÎNEASCĂ apare lunar cu cel puţin 160 pagini.—Abonamentul în ţară un an 200 lei; jumătate an 100 lei. Numărul 20 lei. – Pentru străinătate: un an 350 lei; jumătate de an 175 lei. Numărul 30 lei.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Pentru siguranţa primirii regulate a Revistei D-nii abonaţi sînt rugaţi a trimite odată cu abonamentul şi 24 lei anual costul recomandării pentru ţară şi 65 lei pentru străinătate.

VIATA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ
Iaşi, Strada Alecsandri No. 10—12.
ANUL XIV

CONDIŢIILE DE ABONARE

Abonamentele sint: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face in orice lună a anului, trimiţind suma *prin mandat poştal.*

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentrucă expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Preţul abonamentului pe anul 1923 este:

IN ŢARĂ:

Pentru Autorităţi, Instituţiuni, Societăţi şi Intreprinderi comerciale, financiare şi industriale, pe an . 300 lei

Pentru particulari:

Pe un an	200 lei
Pe jumătate an	100 „
Un număr	20 „

ÎN STRĂINĂTATE:

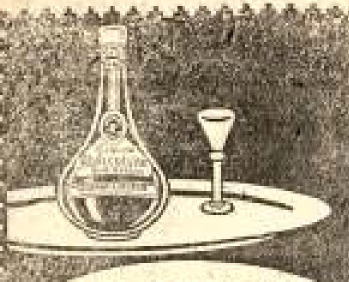
Pe un an	350 lei
Pe jumătate an	175 „
Un număr	30 „

Abonaţilor li se acordă o reducere de 10 la sută din preţul volumelor editate.

Colecţii complecte pe anii 1920, 1921 şi 1922 se găsesc în depozit la Administraţia Revistei cu preţ de:

100 lei colecţia pe 1920
120 „ „ „ 1921
160 „ „ „ 1922
inclusiv spesele de porto.

Administraţia.

BRESSON

LICHIORURI
COGNACURI
SIROPURI

BRESSON

COGNAC

Schenker & Co. Bucuresti

Transporturi internaționale.

CU FILIALE IN:

Arad, Brăila, Brașov, Cernăuți, Cluj, Constanța, Galați, Halinată, Nepolocuți, Oradea-Mare, Orșova, Satmare, Timișoara.

Reprezentanțe in toate orașele Rominiei Mari

FIRME ALIATE:

Schenker & Co. Viena, In: Bozen, Bregenz, Feldkirch, Graz, Innsbruck, Linz, Oderberg, Paris, Salzburg, Trieste, Villach, Viena.

Schenker & Co. Rotterdam, In: Amsterdam, Rotterdam.

Schenker & Co. Berlin, In: Berlin, Breslau, Chemnitz, Coeln a. Rh., Danzig, Dresda, Flensburg, Hamburg, Karlsruhe, Königsberg i Pr. Königshütte o-s. Leipzig, Lübeck, Ludwigshafen, Mannheim, Memel, Mittelwalde, Stettin, Stuttgart, Kopenhagen.

Bayer. Transport-Comptoir Schenker et Co.: Furth im Wald. Lichtenfels, Lindau, Marktredwitz, München, Nurnberg, Passau, Regensburg, Simbach, a. Inn., Zwiesel im bayer. Wald.

Schenker & Co. Buchs In: Buchs, Romanshorn, St. Margarethen.

Schenker & Co. Budapest, In: Budapest, Bruck a. d. Leitha.

Schenker & Co. Fiume, In: Fiume.

Schenker & Co. London, In: Antwerpen, Constantinopol, Londra.

Schenker & Co. Praga, In: Aussig, Beregszas, Brün, Olmütz, Pilsen, **Prag,** Pressburg.

Schenker & Co. Teschen In: Bodenbach, Eger, Gablonz, **Haida, Reichenberg,** Steinschönau, **Teschen.**

Yugoslavische Transport A. G. Schenker & Co., In: Agram, Belgrad, Marburg, Salqniki, **Sissek.**

Finland Spedition - Central A.-B. O - Y Abt: Schenker & Co. In: Helsingfors, Hangö, **Abo, Kotha.**

New-York: United States Forwarding Co. Broadway No. 55.

„REMINGTON" MODEL 1920

RECORDUL PERFECȚIUNEI.
CLASIFICATA
I-a la
CONCURSUL INTERNAȚIONAL
CLAVIATURA SPECIALA
LIMBEI ROMÂNE
ȘI
UNIVERSALA TOTODATA
REPREZENTANT GENER.
PENTRU
ROMANIA

Brevetată la NEW-YORK.
TELEPHON: 25|12
GARANȚIE 5 ANI

NICOLAE IVANOVICI & Co.
BUCUREȘTI, CALEA VICTORIEI No. 28

„DACIA-ROMANIA"

Societate Generală de Asigurare în București

— Intemeiată la 1871 —

Capital de acțiuni	Lei 24.000.000 **depliu vărsat**
Rezerve statutare	„ 18.359.230
Diverse garanții	„ 57.119.141
Averea Fondului de asociațiuni .	„ *3.261.497*
Garanția totală	**Lei 102.739.868**
Daune plătite în anul 1920 . .	*Lei 16.821.589*
Daune plătite dela înființarea Societ.	„ *311.315.083*

„Dacia-Rominia" este societatea cea mai veche și mai puternică din țară. Trecutul ei, însemnatele sale capitaluri și persoanele cari o conduc, dau asiguraților cele mai depline garanții, pentru asigurări cît de mari în ramurile: *Incendiu, Grindină, Transporturi, Viață, Accidente, Furturi prin spargere* și anume, în condițiunile cele mai prielnice pentru asigurați.

Lămuriri se dau de îndată, la cerere, în București, la sediul Societății, *str. Wilson No. 3*, sau la agențiile ei principale din str. Stavropoleos No. 15 și Regală No. 8, în județe la agențiile ei din toate orașele, iar în ținuturile alipite, în următoarele orașe:

Arad, str. Unirei No. 7; *Brașov*, Banca Romînească; *Buziaș*, la Banca Temișana; *Cernăuți*, I. Flondor No. 22; *Chișinău*, str. Puskin No. 25; *Cluj*, Calea Victoriei No. 27; *Dicio Sîn Martin*, la Banca Comercială și Industrială din Valea Tîrnavei; *Lugoj; Lovrenl; Lipova; Oradia-Mare*, la Banca Romînească; *Tg. Mureșului*, la Banca Romînească; *Sibiu*, la Banca Romînească; *Temișoara*, la Banca Romînească; *Vinga*.

Banca Comercială Italiană şi Română

SOCIETATE ANONIMĂ ROMANA — CAPITAL SOCIAL: LEI 50.000.000

SEDIUL CENTRAL: BUCUREŞTI.—STRADA BURSEI No. 2

SUCURSALE: Brăila, Str. Vapoarelor 17.—Chişinău, Str. Alexandru cel Bun 41.— Galaţi, Str. Colonel Boyle.

— Adresa Telegrafică: „ROMCOMIT" —

AFILIAŢIUNI: Banca Agrară Timişana S. A.—Timişoara, Arad.—Casa de Economie Agrară, Tîrgu-Mureş.—Banca şi Cassa de Economie Fuzionată S. A. Oradia-Mare.

—TOT FELUL DE OPERAŢIUNI DE BANCĂ—

REPREZENTANŢA DE LA:

BANCA COMMERCIALE ITAL'ANA
Sediul Central: MILANO
78 Filiale în Italia
Filiale în Străinătate:
Constantinopole, Londra, New-York

Banca Commerciale Italiana (France)
Paris, Marsilia, Nisa, Mentone, Monaco, Beaulieu, Monte Carlo

Banca Francese e Italiana per l'America del Sud
Paris, Argentina, Brazilia, Chili

Società Italiana di Credito Commerciale
Milano, Triest, Viena

Banca della Svizzera Italiana
Lugano, Bellinzona, Chiasso, Locarno, Mendrisio

BANCA UNGARO-ITALIANA
Budapest—Milano

BOEMISCHE UNION-BANK
Praga

Banca Commerciale Italiana e Bulgara
Sofia-Varna

BANCO ITALIANO
Lima, Arequipa, Callao, Chincha Alta, Mollendo

„CITRAN" COMPTOIR INTERNAŢIONAL DE TRANSPORTURI

— SOCIETATE ANONIMĂ ROMÂNĂ —

Capital Social: Lei 2.000.000 deplin vărsat

Sediul BUCUREŞTI, Calea Moşilor No. 88
GALAŢI, Str. Colonel Boyle No. 26
Sucursale: TIMIŞOARA, Str. Palanca No. 1
Agenţii: ARAD, BRAILA, CONSTANŢA, CURTICI.

Reprezentanţă Generală a Casei:

Innocente Mangili S. A. Milano, Fondată în 1818

TRANSPORTURI RAPIDE ŞI SIGURE PE APĂ ŞI USCAT DIN ŞI PENTRU:
Italia, Franţa, Austria, Germania, Ceco-Slovacia, Vamuiri, Inmagazinari, Tranzitari.

M. I. R. T. & Italo-Română Unite

Societate Anonimă

Capital Social Lei 12.000.000

Sediul Bucureşti, Calea Victoriei No. 60. :: Telefon 52/44

AUTOMOBILE :: ACCESORII :: CAUCIUCURI
MOTOARE :: MAŞINI INDUSTRIALE :: UNELTE
:: :: :: :: INSTALAŢIUNI SANITARE :: :: :: ::
INCALZIRI CENTRALE :: ASCENSOARE ETC.

Ateliere, Garaje, Benzine, Uleiuri

Şoseaua Kiseleff, No. 53 — Telefon 42/71

Oameni din lună

Familia Bălteanu a intrat în casa cea nouă din strada *Muzelor* cu doi ani înaintea războiului. S'a împlinit astfel un ideal către care demult năzuia şi pentru care demult lupta, c'un arsenal întreg de arme feminine, doamna Bălteanu. Dealminteri nu se împotrivise nici domnul Bălteanu, căci profesia lui cerea o faţadă ş'un lustru deosebit, însă el era o fire mai domoală decît soţia sa. Catastrofa războiului le-a adus prea destule suferinţi; lipsă de lemne în iarna cea aspră din 1917, lipsă de alimente; în schimb abundenţă de refugiaţi şi de molime. Multă vreme, după ce s'a încheiat războiul şi şuvoaele tulburi s'au retras, doamna Bălteanu avea încă visuri urîte noaptea, iar ziua recapitula dezastrele pe care le-au pricinuit refugiaţii bucureşteni în cele patru odăi invadate. Mobilă nouă, lenjerie, tacîmuri, toate suferiseră un tratament barbar. Numai oftind şi cu obrazul oţărît putea cugeta la asemenea împrejurări.

Dar toate ale lumii şi vieţii sînt trecătoare, cum aşa de drept şi de cuminte observa domnul Bălteanu. Trecuse şi războiul cu toate ale lui. În scurt timp evenimente mari se perîndaseră, ca'ntr'un film de cinematograf. Erau acum în primăvara anului 1921; şi de multeori, la masa de sară, lui domnul Bălteanu îi plăcea să discute însemnate chestii politice cu copiii. Aceşti copii erau acuma oameni mari: Emi intrase în universitate şi Traian de şase luni îşi luase licenţa în drept. Realizarea idealului naţional, „Romînia Mare", pacea europeană, viitorul nostru de aur, erau chestii asupra cărora stăruiau cu entuziasm. Doamna Bălteanu se încălzea şi ea o clipă în atmosfera acestor fiinţe iubite; apoi, cu destul tact, luneca la altă ordine de idei şi aducea pe tapet afaceri mai serioase, afacerile lor curente. Aceste afaceri ea le numea duşmani. Şi cu aceşti duşmani încă nu încheiaseră pace.

Suferinţa acestei vrednice familii izvora din chiar bucuria ei, adică din dobîndirea acelei frumoase case, pentru care mulţi

muritori îi invidiau. Domnul Bălteanu era advocat; și'n advocătură onorariile serioase nu se depun decît pe un birou elegant, într'o cameră mare și luxoasă. O intrare cu cinci trepte de piatră, o fațadă impunătoare, o sonerie lîngă o mică tablă cu litere de aur: *Iancu Bălteanu, advocat*; o ușă naltă cu geamuri mate; o slujnicuță frumușică cu șorț alb; două vase cu plante exotice în antret,—iată lucruri care impun oamenilor de afaceri care au procese și în fața cărora gospodarii dela țară rămîn cu gura căscată. In biuroul cu parchet lucios, c'un covor mare vișiniu în mijloc, cu fotolii largi de piele castanie, cu draperii la ferestrele arcate, domnul Iancu Bălteanu se simțea fără îndoială mai stăpîn pe sine și mai important decît într'o biată căsuță de mahala. Cînd se scula dela masa largă, plină de teancuri de dosare și de tomuri de legi; cînd deschidea unul din dulapurile cu cărți și nu găsea ce căuta, și deschidea alt dulap și găsea încă un volum gros de legi și jurisprudențe,— clientul își putea face *in petto* reflexia că afacerea lui intră pe mîini bune. Un advocat care are asemenea casă și asemenea biurou, cîștigă fără îndoială bani mulți. Are deci procese pe care le duce la bun sfîrșit. E bine cu judecătorii și cu cei mari ai lumii. Merită deci să-l și plătești mai bine.

Viziunea acestor lucruri doamna Bălteanu demult o avusese. Casa, biuroul, fațada, grilajul grădiniții se statorniciseră cu ani în urmă în imaginația sa, și an cu an se fixaseră tot mai îndărătnic până ce deveniseră o obsesie. Ideia doamnei Bălteanu avea o valoare deosebită și pentru alte motive. Domnișoara Ema creștea și viitorul ei trecea tot prin casa aceasta care-i punea în rînd cu lumea și care, în definitiv, era o zestre serioasă. Ciocănit necontenit, ani și ani, domnul Bălteanu și-a însușit însfîrșit această aspirație de geniu. Cînd a început tratativele pentru cumpărarea proprietății din strada Muzelor era aproape încredințat că a impus și îndeplinește o veche hotărîre proprie. Paternitatea ideii și-a însușit-o deplin cînd a fost vorba de miza în scenă a camerei principale. Domnul Bălteanu atunci și-a amintit de un biurou al unui advocat celebru, la care făcuse ucenicie în vremea anilor săi de universitate. Așa de impresionat fusese de acel „post de artilerie în poziție dominantă", cum îl poreclise odinioară bătrînul general Iarca, încît a respins energic una după alta toate propunerile doamnei Bălteanu. Și postul de artilerie a fost instalat după modelul bunului și răposatului său maistru. Cedînd, doamna Bălteanu și de data asta, ca'n multe alte împrejurări, a dat dovadă de un deosebit tact. Căci proprietatea fusese cu destule greutăți dobîndită și la facerea actului avocatul fusese nevoit să împrumute bani. Imprumutul îl transformă după aceia într'o ipotecă de primul rang, la care însă îndată trebui să adaoge alta de rangul al doilea, cînd sosi scadența mobilelor. E adevărat că în urmă a izbutit să facă un aranjament cu *Creditul funciar urban;* totuși datoria împuținată crescu îndată ca un bulgăre

de omăt cînd începură reparații și amenajări absolut trebuitoare, cînd plantară grădinița din față și înălțară grilajul de fier, cînd doamna Bălteanu, printr'o luptă eroică, adăogi la toate acestea și trusoul domnișoarei Emi. Advocatul Bălteanu avea, în 1921, datorii de peste șaizeci de mii de lei, la care amenințau să se suprapue dobînzi neliniștitoare. Pentru interese de politică internă doamna Bălteanu deci aproape uitase subt care frunte avusese loc fenomenul de incubație al ideii geniale.

Această importantă și dureroasă chestie financiară, precum și alte chestii de același natură, pe care advocatul le simțea în ochii și'n capetele soției și fiicei sale de cum se arătaseră cele dintâiu zile de primăvară, îl făceau tăcut și irascibil:
— Bani, bani și iar bani, își zicea el. Asta nu-i deviza unui împărat, ci a unei soții, mai cu samă cînd lîngă dînsa stă ș'o domnișoară de măritat.

Iancu Bălteanu era ieșan de baștină, născut în *Sărărie*, la 1869, April 18. Școlile le străbătuse cam cu greutate, din pricină că era puțintel înclinat spre lene. „Mie mi-a plăcut totdeauna să dorm bine și să mănînc ceva bun", mărturisea ș'acuma el, c'un zîmbet de îngăduință pentru aceste ușoare și trecătoare scăderi. Totuși în universitate s'a distins. A trecut bine examenele; s'a bucurat de lauda profesorilor, ș'a scris o teză de licență care a făcut oarecare zgomot în 1894: „Despre căutarea paternității". Fusese fără îndoială influențat în alcătuirea acestei lucrări de idei nouă socialiste. Acuma rîdea amintind aceste rătăciri ale tinereții. Trei ani a stat în magistratură: substitut de procuror; apoi, ca advocat, a izbutit încet-încet să-și facă un nume. Era temut de confrați nu atît pentru logica-i strînsă, cît pentru finețile și chițibușurile profesionale și amănuntele de procedură, incidentele și toate resursele meseriei. Era un om nalt și voinic, fără să fie prea gras. In primăvara aceasta se hotărîse să asculte sfatul bărbierului și-și răsese cotletele. Iși lăsase numai mustățile cărunte bine răsucite. Cu privirea-i cenușie francă și veselă, cu obrajii rumeni și cu buzele-i cărnoase de om totdeauna cu apetit, trecea simpatic printre amici și demn printre adversari. Pentru prietini avea totdeauna într'un colț din sala pașilor pierduți o glumă ori o anecdotă picantă. Cu clienții avea un fel de-a se purta cu totul distins și european, gesticulînd cu mîna înmănușată și cu servieta subt brațul stîng. Era un om simpatic, de aceia s'ar fi cuvenit să răzbată în politică; dar în această latură a activității sale domnul Bălteanu n'a prea avut noroc. Treisprezece ani, începînd dela 1894, a fost soldat devotat al partidului conservator, primind să sprijine din cînd în cînd, în vremea guvernărilor amice, interesele Statului în procese destul de grele. După ce s'a însurat, în 1900, doamna Bălteanu a început a-i sugera oarecare schimbări. El însă a rămas statornic. Dar la 1907, înțelegînd mersul vremurilor, văzînd tulburările agrare și schimbarea bruscă de regim, a tre-

cut la liberali. A adus servicii însemnate noilor prietini, a vorbit în întruniri, a sprijinit candidaturi, dar n'a înțeles să fie răsplătit cu o situație meschină de ajutor de primar al orașului. La urma urmei interesele lui profesionale sufereau din pricina politicei militante. S'a hotărît din epoca aceia să stea într'o rezervă cuminte, bazîndu-se mai mult pe legături și servicii personale. Temperament de politician vedea că n'are. Atunci de ce nu s'ar fi ocupat de interesele lui curate și de viitorul copiilor? In epoca aceasta bugetul gospodăriei prindea a fi apăsător, concurența profesională mai aspră. Ideia doamnei Bălteanu, de a se instala potrivit cu vremurile, îl cuceri. Folosind toate prietiniile și simpatiile de care dispunea, văzu că-i mai bine să fie un om cuminte, care-și vede de interese. Politica, la urma urmei, nu-i și ea o carieră? Iși închipue că n'a avut talent pentru așa ceva. Dac'ar fi vorba de politică reală, de idealuri,—da. Dar la noi politica nu însamnă nici idealuri, nici programe. Ce bine ar fi, zicea deseori domnul Bălteanu, să se înjghebe un partid al oamenilor independenți, și mai ales al oamenilor detreabă! Neavînd deci ce găsi în politică, neavînd nici în clin nici în mînecă cu alte preocupări fie morale și religioase, fie artistice, necrezînd nici în Dumnezeu, nici în dracul, și în privința asta își recunoștea nu numai independența de cugetare, ci și seriozitatea,—se mulțămea să fie un om detreabă, un prietin cinstit, un soț credincios.

Din toate ale vieții la urma urmei, dacă nu vei căuta să te folosești de cele bune și gustoase, și de cele agreabile și odihnitoare, ești un prost, ca să spunem cuvîntul adevărat. Domnul Iancu Bălteanu se putea lăuda că la el se mănîncă bine și că în cămările lui se găsesc totdeauna cîteva sticle de vin minunat. In privința murăturilor, a conservelor și a vișinatei, doamna Bălteanu era vrednică de renumele celor mai vestite cucoane gospodine din trecut. Așa încît cumințenia și străduințile îl duseseră pe domnul Bălteanu la acest sfîrșit, după ce trecuse de jumătatea vieții: mîncare bună și vin bun, într'un ceas de tihnă.

Deodată însă izbucni vulcanul războiului și lumea se cutremură până în afunduri. Suferința fu un creditor sever, care bătu la toate ușile. Din anii aceștia teribili domnul Iancu Bălteanu eși cu încredințarea că ar fi fost mai bine ca această epocă glorioasă să fie hărăzită altei generații. Datoriile sporiră, dobînzile crescură; tihna-i fu tulburată, oameni străini se instalară în căminul lui; cămara-i era săracă, trebui să se mulțumească c'o pîne neagră și cu mîncarea unui om de rînd. Ba ca să dobîndească niște provizii ridicole, trebuia să recurgă la intervenții, la protecții și să facă coadă, între oameni zdrențeroși, la magherniți de lemn. La urma urmei, toate fiind trecătoare, a eșit sănătos și din războiu, cu ce năcazuri și umilinți nu trebuia însă să-l întrebi, căci era om mîndru și n'ar fi răspuns. Celui ce voia s'asculte îi arăta că și-a făcut toată datoria:

a suferit; și și-a trimis și băiatul la un spital, să facă serviciu de cercetaș. Toate erau bune; trecutul începea să se însenineze și să se poetizeze în amintire; idealul național era îndeplinit și el se arăta fericit pentru asta la orice prilej; năcazurile publice însă îi sporeau pe cele personale, îl supărau, îl hărțuiau din ce în ce mai mult. La urma urmei de *bolșevism*, spectru la modă, nu prea se înfricoșa domnul Bălteanu. Natura lui optimistă se împotrivea profețiilor catastrofale. Mai mult îl tulburau și-l indignau indolența și apatia generală, politica de meschinării și demagogia și corupția, putreziciunea corupției de sus până jos. Toți își viră mîna pînă'n cot în banul public. Funcționari săraci au eșit din războiu oameni cu stare. Ofițeri cu datorii au acuma case cu patru etaje. La căile ferate, la prefecturi, la primării, la ministere, afaceri și iar afaceri, cu furnituri, cu permise de export și import. De sus și până jos, necinste și jaf. Și negustorii și speculanții operează ca'n codru. Țăranii s'au învățat și ei să ceară scump. E un haos din care nu se știe cum avem să eșim. Dar mai cu samă, funcționari, colegi, negustori, oameni cunoscuți pe care-i vedea acuma îmbogățiți din afaceri, exemplarele acestea mai de aproape îl exasperau. Foarte deseori, din pricina asta, acuma după războiu, își eșea din fire și, fără să facă personalități, tăia în carne vie, cum se exprima el, și sublinia că se simte mîndru de a face parte dintre puținii oameni onești din țară. Asta la urma urmei e o noblețâ. Ascultîndu-l odată cum vorbea cu aprindere într'un cerc de prietini, la tribunal, doctorul Chirică, omul cel mititel și nervos, omul cu glumele și epigramele, a strecurat un mic aforism veninos.—Multe femei, zicea el cu vocea-i tainică, se laudă cu virtutea lor, și într'adevăr n'au păcătuit, dar numai pentrucă încă n'au fost ispitite...—Cu toate acestea, doctore, a replicat domnul Bălteanu, eu astăzi nu mai împart pe oameni în inteligenți și proști, ci în necinstiți și onești. Nu mai recunosc decît cinstea, și nu mă închin decît ei. Doctorul Chirică zîmbea cu răutate.—Desigur, a vorbit el iar, ești un om onest. Eu însă, care am văzut căzînd atîtea cetăți tari pe fronturile de luptă, am cuvinte să cred că numai inteligența este inexpugnabilă. Ea rămîne inteligență în ori ce împrejurare, pe cînd femeia mea e virtuoasă numai pînă ce demonul îi surpă virtutea.

Domnul Iancu Bălteanu a rîs cu plăcere, căci la urma urmei și'n țara noastră cele mai importante discuții tot printr'o glumă se isprăvesc. Printr'o glumă și printr'un păhărel. Luînd cîte-un aperitiv în *Piața Unirii*, la *Azuga*, domnul Iancu Bălteanu a regretat lipsa unei opinii publice, a unor gazete care să știe a face lumină, a regretat lipsa oamenilor pricepuți la cîrma statului, și-a propus cîteva măsuri de îndreptare, așa de simple, cu atîta bun simț, încît discuția, aprofundîndu-se, se putea vedea lesne că posibilități de îndreptare sînt, oameni sînt, numai reaua voință, afacerile, ticăloșiile și politica poartă vina cea fără de ertare. „Un partid al oamenilor de treabă", a fost moțiunea pe care a votat-o acest mic parlament improvizat.

Ducîndu-se singur spre casă, Iancu Bălteanu se gîndea că, la urma urmei, şi rasa are un rol în asemenea chestii. Un om din neam bun e alcătuit dintr'un material mai rezistent, orice s'ar zice. Tatăl său, bătrînul Nicu Bălteanu, a fost treizeci de ani funcţionar la primărie şi a murit sărac. Dar i-a lăsat moştenire legenda că Băltenii se trag dintr'o veche familie de boeri şi că bunelul, Iancu, a fost căminar supt Ion Sandu Sturza Voevod.

Acest lucru îl preţuia foarte mult şi doamna Bălteanu; oricăror alţi Bălteni străini ea le contesta origina boerească. Cu toate acestea, doamna Maria Bălteanu nu se trăgea din neam de boeri. E adevărat că adusese în căsnicie o zestre de cincizeci de mii de lei, dar tatăl ei, Ghiţă Samson, fusese un om de care ea vorbea rar.

Reposatul Ghiţă Samson îşi făcuse într'o vreme o deosebită faimă din pricina unui proces. Ca vechil al lui Nastase Boian, pe moşiile Coropceni şi Mîndreşti, îngrijise de afacerile boerului şi mai ales de ale lui vreme de doisprezece ani. Nastase Boian era un om bolnav care-şi petrecea mai toată vremea la Davos şi Riviera. Venea în ţară numai odată pe an, în Maiu, ca să treacă în fugă pe la moşii şi să reguleze chestiile băneşti. Avea asupra Coropcenilor şi Mîndreştilor datorii grele, şi din an în an găsea tot mai anevoe bani pentru străinătate, cu ajutorul lui Neculai Mavronomu, vechiu advocat al său. Cînd veni vremea lichidării, Mavronomu şi Samson erau deplin înţeleşi. Şi unul şi altul puseseră destul la o parte din afacerile lui Boian, din împrumuturi, din vînzarea recoltelor, din operaţiile învoelilor agricole. Cumpărară ei moşiile pe numele unui om de pae al lor, Pascal Botezatu. Acest om, mărunt şi umilit şi cu ochii totdeauna în pămînt, înţelegea să găsească şi el o comoară: şi cînd tovărăşia Samson & Mavronomu se înfăţişă ca să ia în stăpînire moşiile, el o primi c'o mirare mare, neînţelegînd-o ce pofteşte. Actele de cumpărare erau pe numele lui, moşiile deci nu puteau fi ale altuia. A urmat un proces lung, în care s'au dezvălit lucruri urîte: Mavronomu, vechiu om politic şi vulpe vicleană, a găsit mijlocul să-şi iee partea înţelegîndu-se cu Pascal Botezatu, jertfind pe Ghiţă Samson şi grămădind asupra-i tot ponosul. Aşa încît, din procesul acesta lung, care s'a isprăvit în 1899, fostul vechil a eşit mofluz, gîrbov şi îmbătrînit cu zece ani. A pierdut tot ce cîştigase în ani de străduinţi. Numai zestrea fetei, printr'o întîmplare fericită, fusese asigurată într'o ipotecă. Maria Samson putu deveni doamna Bălteanu. Doi ani avu nemulţumirea să mai vadă în preajma ei pe bătrînul Samson, aproape nevolnic şi căzut la patima beţiei. Apoi bătrînul, caşi cum şi-ar fi înţeles cea din urmă datorie, trecu într'o lume mai bună. Doamna Maria Bălteanu simţi o mare uşurare. Dar cum toate se uită şi adevărul urmează de multe ori nevoile şi patimile oamenilor, doamna Bălteanu putu, după ani, să vorbească despre tatăl ei c'o lacrimă de pietate.

Pe maică-sa o pierduse pe cînd era o copiliţă, şi numai ca printr'un abur o vedea în amintire, frumoasă ca o sfîntă. Pentru oamenii care nu cunoşteau trecutul, Ghiţă Samson fusese deci un om rar, care-şi sacrificase viaţa pentru singura-i odraslă, ceiace era adevărat. Copilăria ei avusese zile de aur, mai ales în cei trei ani de pension, petrecuţi la doamna Lemaitre, cu profesori de piano, desen şi dans. A eşit din pension ca să se mărite.

Frumuseţea ei, în acei ani destul de depărtaţi, era cunoscută în Iaşi. La teatru, cînd se arăta în stal, toată lumea întorcea ochii spre ea. Asta o bucura fără s'o facă să-şi piardă capul.

Îi plăcea să se îmbrace bine, să facă şi să primească vizite, dar „prostiile" le dispreţuia. Avea un bărbat bun şi destul de blajin, copiii îi umpleau viaţa. Relaţiile pe care le avea erau alese. Izbutise să întrerupă orice legături cu neamurile Samsoneştilor: toţi erau oameni neînsemnaţi, funcţionaraşi prin tîrguşoare şi sate, învăţători; ba unul era chiar psalt la o biserică din Fălticeni. Un singur om din toată liota aceasta avea o situaţie mai deosebită: un văr, feciorul unei surori a mamei sale, cucoana Verona, măritată demult, cu zeci de ani înapoi, după un profesor de latină, pribeag venit din Bucovina. Il chema Iosif Barbat şi se statornicise în Bucureşti, de unde, pănă la moarte, a dat numai de trei sau patru ori semne de viaţă. Cînd a murit, a lăsat o proprietate, nişte case, aproape de centrul Capitalei, şi un băiat, Eudoxiu. Casele, cu destule datorii, au rămas în sama bătrînei. Venitul lor îi era îndestulător pentru traiu-i simplu. Eudoxiu Barbat era un om ciudat care trăia singuratic din cariera-i de profesor şi plătea mamei lui chirie pentru odăile pe care le locuia. Acuma avea şaizeci de ani trecuţi, era pensionar, cu năravuri şi ciudăţenii şi soţii Bălteanu îl văzuseră de două ori numai: odată la expoziţia din 1906 şi a doua oară cu prilejul unui proces la casaţie. Era un fel de urs dela care omul trebuia să scoată vorba cu cleştele. Se zicea că-i învăţat; publica articole prin reviste, dar asta nu-l putea face nici simpatic, nici prietin. În ajunul războiului bătrîna Verona muri şi feciorul, la sfîrşitul vieţii, deveni proprietar fără voe. Îndată după războiu însă valoarea caselor crescuse aşa de tare, încît proprietatea lui Eudoxiu Barbat preţuia acuma sute de mii, ori chiar un milion, cine putea şti? Din lună în lună preţurile făceau acrobaţie ascendentă. Pentru aceste pricini doamna Maria Bălteanu pomenea, între neamuri, pe acel Eudoxiu, „din partea mamei", om bogat, „însă un animal foarte ciudat". Dinspre partea astălaltă, spiţa Băltenilor era cu o deosebită complezenţă detaliată mai ales în zilele cînd domnia-sa primea vizite în salonul cel nou, grenat. Acolo se găseau atîrnate pe pereţi, faţă în faţă, fotografia mărită a lui Bălteanu în ramă neagră şi portretul în cărbune al bătrînului Iancu Bălteanu în ramă aurită. Asemănarea dintre tată şi fiu venea totdeauna în discuţie şi, cu o dibăcie care nu prea varia, doamna Maria Bălteanu aducea vorba despre trecut şi boerie şi despre toate cele bune care atunci

erau şi acuma nu mai sînt. Stăpîna salonului grenat se simţea, în asemenea împrejurări, foarte sigură pe sine şi foarte la largul ei. Avea un fel de a se purta aşa de elegant şi de manierat, felul cum trata cronica zilnică a scandalurilor oraşului era aşa de distins, încît oricine o putea socoti vrednică de vremuri vechi şi de o nobleţă care a dispărut. Felul acesta de a fi era trăsătura caracteristică a persoanei sale. Dacă avea vre'o suferinţă, pe care o împărtăşa prietinelor celor mai deaproape, apoi aici trebuia căutată.

Iancu Bălteanu nu o înţelesese în deajuns. L-ar fi vrut mai manierat şi mai fin, mai atent la gesturile şi mîhnirile ei, capabil s'o înţeleagă, fără a-i cere explicaţii şi să-i previe dorinţele fără să fie nevoe să ajungă la discuţii penibile. Bărbatul trebuie să înţeleagă el singur de ce-i tristă femeia ş'o doare capul, şi dacă reţeta trebue trimisă la farmacie ori la modistă.

Acuma, la patruzeci şi cinci de ani, doamna Maria Bălteanu era o femee încă frumoasă Pe obrazu-i mat avea puţine creţuri la coadă sprincenelor; în părul cu îngrijire buclat, strîns în valuri cătră creştet şi stăpînit de spelci şi pieptene de baga, se zăreau puţine fire argintii; ochii căprii nu erau străpunşi de ace de inteligenţă, erau însă curaţi şi liniştiţi.

In primăvara aceia Paştele căzuse la 18 Aprilie, tocmai ziua de naştere a lui Iancu Bălteanu şi doamna Bălteanu, puţintel superstiţioasă, nădăjduia o prefacere fericită în viaţa lor. Cozonacii şi pasca eşisera parcă mai bine decît totdeauna, şi au petrecut sărbătorile veseli şi dispuşi. Cum începură însă iar zilele obişnuite, după Duminica Tomii, obrazul lui Bălteanu se umbri din nou de griji. Marţi dimineaţa, în 27 Aprilie, familia îşi lua dejunul înainte de plecarea advocaţilor la curte. Domnişoara Emi, ajutată de Ileana, slujnicuţa cu şorţ alb, servea ceaiul. Un samovar scînteetor de alamă mormăia şi ţîrîia, pe-o măsuţă, într'un colţ al sufrageriei. Samovarul acesta era mai mult un dar al războiului, al întîmplării, ş'al refugiaţilor din întinderile convulzionate ale Rusiei. Doamna Bălteanu ştiuse să-l preţuiască şi să-l negocieze. Domnişoara Emi servea tăcută pe tatăl său şi pe Traian. Le aşeza dinainte ouăle moi, jambonul şi cozonacul. Era sprintenă deşi cam mică de stat şi plinuţă. Ochii căprii îi erau aşa de vioi, încît păreau negri; părul frizat mărunt punea ca un abur deasupra frunţii, pieliţa obrazului îi era albă şi delicată. Buzele cam pline şi nasul îndrăzneţ stricau armonia feţei. Domnişoara Emi nu era o frumuseţe. Era însă „drăguţă", cum îi spuneau prietinele. Şi ştia că-i şade bine cînd se mişcă cu vioiciune. Nici ea, nici doamna Bălteanu nu-şi atinseseră încă ceaiul, şi feţele lor lipsite de lumină dovedeau o preocupare gravă. Bărbaţii mîncau repede şi vorbeau despre lucrările şi procesele din ziua aceia.

„Ileană, zise doamna Bălteanu, poţi să treci să rînduești în biuroul domnului".

Bălteanu îşi împinse ceaşca şi se întoarse spre soţia sa. Simţise în glasul ei un accent care-l nelinişteа.

„Ce ai dragă? o întrebă el. Pari indispusă.

— N'am nimic, îi răspunse doamna Bălteanu, privindu-l cu mirare. Ţi se pare că am ceva?

— Aşa cred.

— Te înşeli. Mă gîndeam că trebue să es astăzi cu Emi în oraş, şi n'o să putem eşi.

— De ce? vremea nu vă poate opri".

Doamna Bălteanu îşi încreţi fruntea şi tăcu. Domnul Bălteanu pufni uşor pe nări.

„Eu niciodată n'am înţeles manevrele acestea, vorbi el brusc. N'am eu destule nevoi? Se grămădesc unele după altele, de nici nu mă lasă să răsuflu. Ar trebui să înţelegeţi că am nevoe de tihnă şi de linişte".

Doamna Bălteanu întoarse încet capul şi privi pe soţul său c'o mirare nouă, amestecată cu tristeţe. Ce este? i-a spus cineva ceva? I-a cerut cineva ceva? Toată lumea a tăcut; nimeni n'a vorbit nimic.

„Parcă-i nevoe de vorbă? replică domnul Bălteanu. Parcă nu ne cunoaştem?

— Adevărat, ne cunoaştem!" suspină doamna Bălteanu.

Advocatul începea să se supere. Privi peste umăr pe soţia sa şi scoase un fel de „Hm!" de resemnare şi de ameninţare în acelaşi timp.

Doamna Bălteanu cunoştea acest sunet, care vibra mai mult înlăuntru domnului Bălteanu şi-l făcea să tresară pe scaunul său. Inchise o clipă ochii şi-şi întoarse faţa spre fereastră.

„Bine, draga mea, vorbi, cu glas ceva mai ridicat domnul Bălteanu; ar trebui să înţelegi că trec prin împrejurări în care s'ar cuveni să fiu scutit de asemenea scene. Noroc c'am avut un răgaz în zilele Paştilor. Acuma însă vine, precum ştii, rata la Credit. Termenul a fost la 15 Mart. L-am amînat, dar nu-l mai pot trece peste sfîrşitul lui April. Iar la 3 Mai scade una din poliţe. Şi asta ştii. Trebue să plătesc o parte, să adaog dobînzi nouă. La 15, rata pianului..."

Rata pianului? se miră doamna Bălteanu. I se pare că ratele pianului s'au sfîrşit din Decembrie.

„Nu s'au sfîrşit", afirmă cu tărie domnul Bălteanu.

Nu? Atunci n'a mai rămas decît una şi e numai de o mie două sute de lei.

„Da, confirmă advocatul; de o mie două sute de lei, dar asta vine după credit şi după poliţa de douăzeci şi trei de mii, şi înaintea Italianului".

„Care Italian? Doamna Bălteanu nu ştie despre care Italian e vorba.

„Cum nu-l ştii, frate? A reparat soclul dela grilajul grădiniţii dumitale şi mozaicul dela terasă. Altă mie de lei. L-am tot amînat încă de anul trecut, din August".

Doamna Bălteanu crede că Italianul mai poate fi amînat.

in privința pianului, nu poate să fie discuție. Emi avea neapărată nevoe de el.

„Dar eu spun, dragă, că Emi n'avea nevoe? Eu spun că trebue să-l plătesc.

— Bine o să-l plătim, vorbi liniștit doamna Bălteanu, doar n'avem să fugim din Iași.

— Se 'nțelege. Dar dacă omul are și el nevoe și nu mă poate aștepta? Dar polița cea mare? De cîte ori vine cîte una din aceste polițí, mă apucă durerea de cap. Cei dela bancă sînt oameni de treabă, amînă, dar cer să achit o parte. E o criză de numerar neexplicabilă și au și ei dreptate. «Banca Națională» a ridicat scontul,—trebue să ieie și ei mai mult la sută, plus comisionul... Ei mă jupoae pe mine, dar și pe ei îi jupoae alții...

— E o lege economică..." șopti Emi către frate-său, care stătea pe scaunul lui cu capul plecat, fasonînd între degetele mînii drepte întinse pe masă o bobiță de miez de pîne. Iancu Bălteanu întoarse capul spre copii o clipă, oftă și se opri. Trase ceasul și-l privi.

„Traiane, zise el, c'un ton de om de afaceri, să ne luăm servietele și să mergem".

Doamna Bălteanu, privind spre Emi, cașicum se mărturisea ei, arătă că niciodată n'a avut pretenția că se pricepe la cifre și operații de bancă. In pension, la M-me Lemaitre, pe vremuri, o fată învăța mai mult cum să se poarte în societate, delicateța și manierele. Lumea în care a intrat însă, i-a dovedit că așa ceva nu prea se găsește pe toate drumurile.

„Adică nu sînt manierat, pentrucă spun ce am de spus?..." o întrebă ironic domnul Bălteanu.

A, da. Fiecare spune ce are de spus. Dar cineva care stă toată ziua în casă, între patru păreți, ocupată cu lucruri mărunte; cineva care o viață întreagă numai asta a făcut, sacrificîndu-se, crescîndu-și singură copiii și făcîndu-și toată datoria,—nu poate să-și spue suferința, și chiar nici nu îndrăznește s'o spue.

Domnul Bălteanu crezu că trebue să se mire:

„De ce nu poate, mă rog? și de ce nu îndrăznește?"

Doamna Maria Bălteanu își simte ochii umezi de lacrimi. Nu poate și nu îndrăznește din pricina polițelor, a ratelor, a afacerilor. Din pricină că știe la ce se expune, și nu vrea să provoace pe nimeni. Delicateța aceasta nu o are orișicine. De ziua ei, de pildă, de Sfînta Maria, chiar anul trecut, n'a plîns din pricină că bucătăreasa a afumat budinca de griș? Supărarea asupra ei a căzut. Asemenea izbucniri totdeauna au zdrobit-o. Asemenea lucruri nu le poate suporta cu nici-un preț.

Cu mirare crescută, Bălteanu văzu lacrimi în ochii soției sale; asta-l scoase din fire.

„Asta mă 'nebunește! strigă el congestionat și gesticulînd. Ce are aface budinca de acum zece ani cu năcazurile noastre de acuma?..." Cutremurată de gesturi și de glasul ridicat, doamna Bălteanu susține totuși cu tărie că budinca de griș a fost afumată de bucătăreasă anul trecut, nu acum zece ani. Dac'ar fi fost cu zece ani în urmă, poate nici nu s'ar fi băgat în samă. Pe atunci era mai în putere, viața era eftină și fericită se poate spune, și Emi era o copiliță. Acuma-i studentă, a eșit în lume, are nevoi mai multe; astă iarnă a fost numai de trei ori la seratele „cercului militar". La urma urmei nu se poate duce la serate cu aceiași rochie de zece ori. Lumea astăzi te judecă și te cîntărește, și te măsoară și te cercetează... Din pricina asta n'au eșit de loc în sărbătorile Paștilor. Dar trece April și vine Mai, și este nevoe de un pantof și de-o rochiță.

„Pentru cine? pentru Emi?"

Emi poate eși și singură. Intr'adevăr doamna Bălteanu n'are nevoe. Ea poate eși și cu rochia de iarnă... Ea n'are nici un venit. Și-a vîrît toată zestrea în casă, ș'acuma n'are nici un ban al ei... Trebue să stea în casă ca o roabă...

Era atîta resemnare în glasul doamnei Bălteanu, încît advocatul izbucni în rîs și se apucă cu mînile de cap.

„Lăsați-mă! strigă el. Dumneata ai să mă aduci la disperare! Am spus eu că nu trebue să-ți faci o rochie, dacă ai nevoe? Am spus eu că nu trebue să eși? Pentru asta nu trebue să mă lași să-mi tihnească dejunul? Să vedem, am de încasat astăzi ceva dela niște clienți... Drept să vă spun însă, nu știu la ce capăt o să ajungem!"

Domnul Bălteanu se întinse brusc spre servietă; o trase spre sine, ș'o puse subt braț cu gesturi rupte, apoi ieși întunecat. In stradă îl ajunse și Traian. Era și el impresionat, ca totdeauna, de lacrimile mamei.

„Greu e să ai de-aface cu femeile, îi zise tatăl său, c'un zîmbet silit, fără să-l privească.

— Uneori au și ele dreptate, răspunse Traian.

— Așa-i, dar ele cred că au totdeauna".

La ora 4, amîndoi bărbații se întoarseră dela treburi. Doamna Bălteanu îi aștepta, și cercetă de pe geam figura soțului său. Ințelese că lucrurile merg bine și că avusese și ea cîștig de proces în ziua aceia. Desigur clienții, despre care vorbise Bălteanu, au fost oameni de cuvînt.

„Unde-i domnișoara studentă? strigă ea spre odaia fetei, după ce bărbații intrară în sofragerie. Să vie repede. Tata așteaptă ceaiul".

Emi se înfățișă numaidecît, cu vioiciunea-i obișnuită, întinse tatălui său fruntea și îmbrățișă pe Traian. Domnul Bălteanu sărută mîna soției sale.

„Aduc ceaiul într'o clipă!" zise Emi răsucindu-se într'un picior. Așezîndu-se lîngă advocat, doamna Bălteanu își urma cu liniște reparația unui colțun întins pe o ciupercă de fildeș. N'avea nici o dorință și nici o curiozitate.

„Astăzi Traian s'a purtat foarte bine ş'am rămas mulţămit de el, zise domnul Bălteanu.

— Iar eu, vorbi cu veselie Emi, gîndindu-mă la el şi la succesele lui, am pus un deget la frunte, m'am inspirat şi i-am făcut o epigramă.

— Ce copilă! şopti blind doamna Bălteanu.

— Ce epigramă? întrebă tînărul.

— O epigramă, pe care o cred vrednică de poeziile tale. Am s'o public şi eu.

— Atunci s'o auzim! se amestecă, vesel, Bălteanu.

— Bine; ascultaţi.

Unui tînăr cuceritor.

Frunte 'naltă, ochi frumoşi,
Şi alură de cucoş:
Numai nasul ţi-i cam roş".

Părinţii se întoarseră unul către altul rîzînd. Traian se ridică şi se repezi după soră-sa. Făceau amîndoi larmă, urmărindu-se prin jurul mesei.

„Deranjaţi scaunele! boţiţi covoarele! strigă doamna Bălteanu, care era serios îngrijată de buna rînduială a sufrageriei. Ca pretutindeni în casă, toate mobilele străluceau, frecate şi lustruite cu energie. Copiii însă nu se astîmpărară până ce Emi nu căzu biruită pe o canapea.

„Voi rămîneţi tot copii, le zise advocatul; aşi voi însă să vă văd mai serioşi şi mai îngrijaţi de zilele de mîine.

— S'a întîmplat ceva? întrebă doamna Bălteanu.

— S'a întîmplat ceva care priveşte viitorul lui Traian".

Băiatul veni şi se aşeză lîngă tatăl său.

„Nu cumva, grăi el, asta rezultă din scrisoarea aceia pe care o ceteai la Curte cu atîta atenţie?

— Da, răspunse Bălteanu, am primit o scrisoare. Emi s'a produs c'o epigramă; am să vă cetesc şi eu o producţie literară în formă de epistolă. Inchipuiţi-vă că mi-a scris... cine credeţi că mi-a scris?

— Nu ştiu, vorbi repede doamna Bălteanu, sînt foarte curioasă să aflu.

— Inchipueşte-ţi că mi-a scris Bărbat.

— Care Bărbat? Eudoxiu?

— Da, Eudoxiu Bărbat. Cred că la asta nu te-ai aşteptat.

— O sută de ani să mă fi lăsat şi n'aşi fi ghicit, declară doamna Bălteanu. Ce scrisoare poate să scrie bursucul acela? şi întrucît asta interesează pe Traian?

— Aveţi să vedeţi îndată. Am să scot scrisoarea, am s'o cetesc ş'aveţi să pricepeţi".

Bălteanu trase din servietă scrisoarea. Iată cuprinsul ei:

Bucureşti, în 25 April 1921
Strada Lepidopterului 14

Stimate vere Băltene şi dragă verişoară!

Cred că asta e cea dintăiu scrisoare pe care o primiţi dela mine şi se poate întîmpla să nu fie cea din urmă. Dacă dă Dumnezeu şi scap cu bine din năcazurile care mă asediază, se poate întîmpla să mai primiţi una. Cu puţin înainte de izbucnirea războiului a căzut asupra mea o mare pacoste: moştenirea de la biata mama, casele din strada Lepidopterului, colţ cu Triumviri. Casele acestea, e adevărat, nu mai au nici o sarcină, dar acuma, după războiu, valoarea lor a devenit excesivă şi monstruoasă aşi putea zice, şi din pricina lor nu mai am răgaz şi linişte. Feluriţi misiţi şi oameni de afaceri mă tulbură, intră în biblioteca mea, mă pîndesc pe la răspîntii ca bandiţii şi mă abordează cu pălăria în mînă la cafenea ca cerşetorii. Toţi vor să-mi găsească cumpărători pentru case; unii mi-au şi găsit; mi-au oferit până la un milion două sute de mii; la urma urmei s'ar da peste cap să-mi scoată şi mai mult. Se uită toţi la mine cu mirare cînd le spun că n'am nimic de vînzare. Casa nu-i a Dumneavoastră? mă întreabă ei.—E a mea.—Atunci de ce n'o vindeţi, căci n'aveţi nevoe de un imobil aşa de mare. Vă găsesc una mai mică. Rămîneţi c'un beneficiu însemnat bănesc. Le răspund că n'am nevoe de bani şi ei mă privesc ca nişte dobitoci. Eu locuesc apartamentul acesta al meu de aproape jumătate de secol şi nu înţeleg cum m'aşi putea despărţi de el. Cu chiriaşii am alte năcazuri. Administraţia văd că sporeşte dările necontenit. Am un advocat care mi-a arătat că chiriile sporesc în proporţie. A sporit chiriile, a făcut contracte. De unde aveam vre-o cinci chiriaşi, acuma sînt cincisprezece. Chiriaşii au subînchiriat, şi cu nişte preţuri, după cît am înţeles, nemaipomenite. Asta n'ar fi nimica dacă înmulţirea aceasta a populaţiei caselor mele nu mi-ar tulbura liniştea. Drept să vă spun, mă simt ca 'ntr'un hotel. Ajung la stehanorie şi disperare. Zilele trecute, prietinul meu Grigore Simandiri intră la mine speriat şi-mi spune că cineva, o persoană, i-a comunicat un lucru nemaipomenit. Advocatul meu, care mi-a făcut contractele şi s'a ocupat de afacerile mele, e amestecat în toate chestiunile acestea, că subînchirierile acestea s'au făcut cu voinţa şi ştirea lui, şi că o parte însemnată din venitul casei intră în punga lui, că acest advocat, nu ştiu pentruce motive, îşi bate joc de mine, că să bag sama la averea mea, şi altele... Inchipuiţi-vă dacă aveam eu nevoe de asemenea năcazuri şi tulburări! Eu am nevoe de linişte şi de pace, până ce va veni ceasul să nu mai am nevoe de nimic. N'am făcut contract cu Dumnezeu cît am să trăesc; puţinele zile ce mi-au rămas nu le vreau însă ticăloase. Văzînd deci că această chestie mi-a creat un infern aici pe pămînt, m'am gîndit la sprijinul vostru. Din cîte-am înţeles eu, Traian şi-a

dat licenţa în drept şi e advocat. E un tînăr nepot pe care nu-l cunosc, dar care mi-i simpatic din pricină că-l văd publicînd încercări literare în reviste. Unele din aceste încercări nu mi se par lipsite de valoare. Cum prin îndeletnicirea aceasta a cărturăriei, pe care eu o socotesc o nobleţă, rudenia băiatului cu mine se strînge şi mai tare, m'am gîndit să vă cer să mi-l trimiteţi. Să descurce el chestiile cu advocatul meu Gorciu, să vadă el ce-i adevărat din ce se spune, însfîrşit să pue o rînduială în haosul care mă înconjoară, ca să-mi pot vedea în tihnă de lucrările mele. Deşi-i advocat tînăr, buna lui credinţă şi stăruinţele lui îmi ajung acolo unde eu nu mă pricep şi nici nu vreu să mă amestec.

„In viaţa mea am avut trei feluri de amici: care m'au iubit; care nu s'au interesat de mine; şi care m'au urît. Intre acei care m'au iubit am cunoscut pe unul şi mă mir şi astăzi de el. Pe cei care m'au urît, nu i-am putut număra. Intre acei care nu s'au interesat de mine sinteţi şi voi. Nu vă fac din asta o vină, ci vă mulţămesc. Şi ca dovadă că vă mulţămesc, e hotărîrea ce am luat de a lăsa nepotului meu nenorocitele case, drept onorar pentru străduinţele şi neplăcerile lui aici lingă mine.

„Fiţi sănătoşi şi trimitiţe-mi băiatul. Al dumneavoastră văr, *Eudoxiu Bărbat*".

Domnul Bălteanu aşeză la locul ei în plic scrisoarea ş'o strecură iar în servietă; apoi privi în juru-i. Doamna Bălteanu aţintea serioasă un punct dinainte-i.

„Nostimă scrisoare! zise rîzînd Ema.

— Ceva mai literară decît epigrama ta... îi observă Traian. Bătrînul acesta pe care nu-l cunosc trebue să fie un om interesant.

— Depinde din ce punct de vedere îl iai, grăi Bălteanu privindu-şi soţia. Nici noi nu-l cunoaştem prea bine. Nu l-am văzut decît de două ori. Atît în 1906, la expoziţia cea mare, cît şi 'n 1912, cînd am avut procesul lui Ghica la Casaţie, l-am văzut purtînd în cap acelaşi joben şi la subţioară aceiaşi taşcă jerpelită. Nu ne-a spus nici ce face, nici cum trăeşte; nu ne-a întrebat cum trăim şi cum o ducem. In 1906 ne-a întovărăşit odată la expoziţie ş'acolo a început să spue vrute şi nevrute, că strălucirea şi frumuseţile de-acolo nu sînt decît o faţadă, că partidele noastre politice s'au înţeles să apese norodul şi să-şi păstreze, subt forme moderne, privilegii vechi. Liberali şi conservatori, zicea el, sînt Romulus şi Remus sugînd la lupoaica bugetului. Asta-i singura apropiere între noi şi Latini. Spunea şi altele, de mă uitam împrejur, să nu audă cineva. Mie mi s'a părut atuncea că-i un fel de socialist. In orice caz nu era întreg. Văd că acuma s'a îmbogăţit, ca printr'o minune.

— Totuşi e un semn bun că s'a gîndit la băiatul nostru, interveni doamna Bălteanu.

— Asta arată că nu-i chiar aşa de nebun, observă zîmbind Traian.

— Ba cît despre asta mă cam îndoesc, răspunse mama; dar cine ştie ce capriciu a avut. Cred că este şi altă pricină. El neamuri după tată n'are. Bătrînul Iosif, profesorul, a fost un pribeag, venit într'o bună zi de peste graniţă. In toată viaţa lui nu s'a răspuns cu nimeni şi n'a pomenit pe nimeni. Tanti Verona, demult, cînd venea la Iaşi, ne spunea rîzînd că Iosif al ei trebue să fi căzut din lună. N'am pomenit om mai închis şi vorbind mai puţin despre sine. Eudoxiu are în privinţa asta aceleaşi apucături caşi bătrînul. Cred că dintre cunoscuţii pe care-i va fi avînd, nimeni nu ştie de existenţa noastră. Eu mă mir că el singur şi-a putut aduce aminte de noi. Dar însfîrşit, e bine că şi-a adus aminte. Mă mai gîndesc iar că, dacă alte neamuri n'are, atunci moştenirea tot nouă trebue să ne vie. La asta trebue să se fi gîndit şi el. Şi ca să nu cheltuiască cu încurcăturile pe care le are, scrie să-i trimetem un advocat gratuit. Cu jobenul cu care l-am văzut noi trebue să fi umblînd ş'acuma, şi c'un palton de cincisprezece ani, ori c'o blană rămasă dela bătrînul Iosif. El nu ştie ce-i o mîncare bună, ce-i un pat moale. El nu cunoaşte drumul teatrului şi a unui concert; e de o zgîrcenie nemaipomenită. Ne-au spus oameni care l-au cunoscut la Bucureşti. Numai cu revistele şi cu cărţile face lux. Grămădeşte, tot grămădeşte hîrţoage în rafturi, de jos până sus. Ce-o fi făcînd cu atîtea cărţi, el ştie. Şi asta-i o manie.

— Cărţile pe care le cumpără, probabil că le citeşte,—vorbi iarăşi Traian. Il interesau foarte mult observaţiile şi caracterizările acestea cu privire la bătrînul Eudoxiu.

— Se poate, zise doamna Bălteanu. Altceva mi se pare că nici nu face. Dela liceu acasă, şi de acasă la liceu, treizeci şi mai bine de ani. Pe urmă de acasă la cafenea, şi dela cafenea acasă, decînd e pensionar. Viaţa asta nu-i viaţă de om. Zice că nu poate suferi muzica. Eu de oamenii care nu pot suferi muzica nu prea am idee bună...

— Atunci de aceia nu m'a chemat pe mine, zise Ema; a aflat că-s muzicantă.

— Se poate, răspunse doamna Bălteanu; apoi începu a rîde. Ce-ai spus? Da, aşa este; cu tine nu s'ar putea împăca. Nici pe femei nu le poate suferi. A rămas holteiu până la vîrsta în care se găseşte.

— Şi asta-i o dovadă că nu-i în toate minţile... grăi sentenţios advocatul. Un om are datorii sociale pe care trebue să le îndeplinească. Nu-i aşa? Dar la urma urmei, asta-i o chestie care-l priveşte. Şi dacă s'ar fi însurat, ar fi avut o familie, şi acuma n'am fi primit scrisoarea pe care am primit-o. Dela această ciudăţenie a lui atîrnă viitorul băiatului.

— Da, răspunse doamna Bălteanu, dar mă gîndesc cum o să ne despărţim noi de băiat? Traian a fost crescut toată vremea lîngă noi. Viaţa încă n'o cunoaşte. Pe socoteala lui

proprie încă n'a lucrat. Il putem lăsa noi singur la București ?...

— Astăzi, M-me Bălteanu, îi replică advocatul, nu prea ai strălucit prin logică.

— Nici n'am nevoe de dînsa, eu cuget cu inima.

— Cu toate acestea, Traian trebue să plece. E vorba de viitorul lui.

— Da, trebue să plece... suspină doamna Bălteanu. Și adresîndu-se mai mult fetei, începu a face socotelile lenjeriei, a hainelor, și a geamandanelor pe care avea să le ia Traian.

„Are să mai trebuiască bani, vorbi ea cu îndoială.

— Bine, aveți să-mi spuneți cît trebue... răspunse advocatul. Clienții pe care-i așteptam astăzi, s'au ținut de cuvînt.

— Da ? asta-i foarte bine, declară doamna Bălteanu. Ne putem bucura și eu cu Emi. Să vedem, să facem o listă și domnul advocat are să binevoiască s'o aprobe. Ca răsplată, domnișoara studentă are să-ți cînte ceva după masă. A învățat o șansonetă nouă. Mîni ne ducem desdedimineață la tîrguit. Numai cît are să trebuiască să-mi garnisești bine poșeta. Toate se scumpesc din zi în zi. E-o speculă nemaipomenită. Negustorii aceștia ar trebui puși odată la rezon !“

De aceiași părere era și domnul Bălteanu. Negoțul a ajuns o calamitate. Oameni care-ți zîmbesc din dosul teșghelei te despoae ca'n codru. Guvernul nu se gîndește la nimica și Ovreii ne sug ca lipitorile. La care doamna Bălteanu, c'un zîmbet fin, observă că dimineață, cînd a fost vorba de o rochiță și de o podoabă pentru primăvară, a întîmpinat o împotrivire teribilă; iar acuma se vede că se pot găsi bani, întâiu pentru băiat, fără îndoială, dar și pentru ele.

„Cînd ați întîmpinat o împotrivire teribilă ? tresări advocatul. Poftim, au întîmpinat o împotrivire teribilă !... Eu știu c'a fost vorba de altceva, nu de împotrivire teribilă.

— De ce te superi iar ? — și doamna Bălteanu privi cu mirare pe soțul său ; de ce te superi ? Acuma e vorba despre plecarea băiatului la București. Cred că nu te împotrivești și trebue să plece.

— Nu mă împotrivesc, mormăi advocatul, renunțînd la orice discuție. Faceți socoteala și să vedem ce trebue să dau“.

Băiatul părea absent dela aceste schimburi de vorbe, care totdeauna îi făceau să sufere. Ema mai curînd se obișnuise cu ele și le dizolva deseori într'o glumă, atîrnîndu-se pe rînd de gîtul mamei sale ș'al advocatului. Cîteodată însă asculta desbaterile acestea c'un zîmbet malițios și cu o senzație de superioritate. Avea un titlu: era cea dintâiu studentă din neamul Băltenilor. Avea cunoștinți de slavistică și de filologie care erau absolut străine domnului Bălteanu și pentru care mama sa avea o admirație mută. Avea impresia că șansonetele franțuzești pe care le cînta nu erau înțelese de părinții ei în toate tinețele lor. Se așeza la piano totdeauna cu încredere că toți cei dimprejuru-i o ascultă cu plăcere și că trecătorii pe subt

ferestrele casei nu-și grăbeau pasul. Cu străinii avea îndrăzneală și ascuțime: „era chiar obrăznicuță cu bărbații“, cum vorbeau între ele unele prietine de aproape ale doamnei Bălteanu. Traian, dimpotrivă, era o fire concentrată, aproape timidă. Copilăria și prima lui tinereță n'avuseseră nimic deosebit. Neastîmpărat și gălăgios nu fusese și se ținuse întotdeauna în preajma mamei lui, cu surioara mai mică și cu păpușile. Era firav și maică-sa îl punea dimineața, la spălat, apă caldă, ceiace dădea prilejuri de revoltă domnului Bălteanu. El ar fi dorit să facă din feciorul lui un bărbat, un om ager și turbulent, să-l vadă în stradă amestecîndu-se cu alți copii, dînd și primind lovituri. „Eu sînt pentru educația englezească“,—declara domnul Bălteanu. Doamna Bălteanu se împotrivea cu vorbe învăluite și cu atitudini pasive și ținu pe copil în căldura și'n dragostea ei. Școala, Traian o făcu ușor, deosebindu-se din ce în ce și ajungînd in ultimii ani de liceu întâiul. Ș'aici se deosebise în totul de Emi, care era o școlăriță mediocră. Totuși domnul Bălteanu nu era mulțămit de aceste succese grave și tăcute ale fiului său. L-ar fi vrut soldat îndrăzneț și hotărît în preajma bătăliei vieții. Anii de universitate, după vulcanismul european, tînărul îi petrecu în bibliotecă, citind cu pasiune. Războiul, cu crudele lui suferinți și înfricoșări, părea a-l fi închis și mai mult în sine. Sufletul lui părea stăpînit de o lumină interioară. Din 1919 începu să-și scrie primele versuri și primele impresii. Domnul Bălteanu ș'acuma îl observa cu îndoială și cu nemulțumire. Viața universitară el o cunoștea altfel, agitată de curente contrarii, dominată de congrese și manifestații. Studențimii i-i dat să fie generoasă și să se frămînte pentru chestii capitale, chiar dacă dela copilăria vorbelor mari trece la deșertăciunea și meschinăria partidelor politice. Un băiat ca Traian, cu serioase dispoziții și cu talent, dacă s'ar fi mișcat, ar fi ajuns în frunte și prin asta și-ar fi desemnat de mai înainte un loc în politică. Domnul Bălteanu se simți și mai îndreptățit în părerea lui de rău, cînd Traian își făcu debutul ca advocat. Intr'un proces de pruncucidere, în fața juraților, tînărul dovedi deodată un talent surprinzător de vorbire. Avea accent și pasiune, și magistrații îi vestiră un viitor deosebit. Cu atît mai vîrtos domnul Bălteanu putea regreta că asemenea dispoziții fericite nu se întovărășeau cu acțiunea și energia. „Trebuește să-l fasonez, zicea el doamnei Bălteanu, trebue să-l scot din găoacea lui, să-l învăț meșteșugul și viața, altfel talentele lui nu-i vor aduce multe parale...“ Cu toate acestea, advocatul nu se putea hotărî ori nu știa cum să intervie în mecanismul acestui ceasornic delicat. Numai doamna Bălteanu era mulțumită și fericită de iubirea copilului ei, ș'ar fi vrut să nu se despartă de el niciodată.

„Sînt foarte îngrijată de plecarea băiatului, zise doamna Bălteanu cînd soții se văzură singuri în iatacul lor.

— N'ai nici un motiv serios, îi răspunse advocatul. Ii

dau eu ciorna procurii şi îndrumările de care are nevoe. Cu ocazia asta face s'o şcoală pe socoteala lui.

— Da, însă se desparte de noi pentru întâia oară. Şi parcă poţi şti peste ce dificultăţi dă acolo?

— M'am gîndit şi la asta, doamnă Bălteanu, vorbi rîzînd advocatul, înainte de a se vîrî în aşternut. Băiatul îmi scrie chiar în ziua cînd ajunge în Bucureşti, ori adouazi, despre ce-i vorba. Dacă-i nevoe, mă răped şi eu, ca să-l sprijin şi să-l pun pe cale.

— Eu mai cuget şi la altele, începu iar doamna Bălteanu. Eudoxiu, văru-meu, e un om de şaizeci şi unu, şaizeci şi doi de ani. Mai are de trăit zece şi chiar cincisprezece ani, cel puţin...

— Dacă-i sănătos. N'avem încă avizul doctorului în privinţa asta.

— N'avem avizul doctorului, dar să zicem că trăeşte încă zece şi chiar cincisprezece ani...

— M'am gîndit şi eu la asta. Se înţelege că afacerea e ceva cu totul aleatoriu. Se poate întîmpla chiar ca iubitul nostru văr să se răsgîndească, să se însoare, să-şi facă ori să-şi găsească alţi moştenitori. De mai înainte nu putem şti ce va cuprinde testamentul lui. Un asemenea om bizar e capabil de-o farsă.

— Cred că asta n'are să se întîmple, vorbi hotărît doamna Bălteanu. Are să-i fie drag băiatul. Totuşi stau şi mă gîndesc. Au să treacă poate ani şi ani la mijloc. In primul moment, cînd ai cetit scrisoarea, am avut impresia că un noroc neaşteptat a deschis uşa, că scăpăm de datorii, că am asigurat zestrea fetei, că putem trăi aşa cum am dorit. Iată că nu-i aşa. Eu ştiu? Poate trebuia să faci altfel de politică.

— Ce are a face politica cu scrisoarea lui Bărbat?

— Se'nţelege că n'are; eu totdeauna nu ştiu ce vorbesc. Asta mi-ai spus'o chiar dela început, cînd aveam pe Traian mititel, acu douăzeci de ani. Am plîns singură şi am regretat pe M-me Lemaitre; ş'am înţeles ce consideraţie ai pentru mine. Cu toate acestea am fost cinstită şi mi-am văzut de datoria mea. Şi pot zice că am suferit, pe cînd altele au trăit bine şi s'au bucurat de toate. Au fost nişte fete sărmane, nici cine ştie ce deşteptăciune, nici frumuseţe, şi bărbaţii lor le-au ţinut pe palme. Asta-i soarta unora. Eu am avut altă soartă.

— Mă rog, ce voiai să fac? Să mă omor? Am făcut ce-am putut!

— Of! nu striga aşa, gemu doamna Bălteanu; aud copiii, şi, drept să-ţi spui, sînt trudită şi vreau să dorm. Dumneata eşi, vezi lume, petreci, ce-ţi pasă? Eu stau singură acasă. Ştiu că nu-ţi place cînd spun adevărul. Imprejurul nostru, în toate părţile, oamenii se ridică şi fac averi... Leonida Ionescu trăia înainte de războiu într'o cocioabă din Sărărie; nevestei lui îi era ruşine cînd mă duceam s'o vizitez. Acuma a cumpărat *Oţelul Aliaţilor*. A pus firmă nouă, face reparaţii, e un om de cel puţin patru milioane. Dumitropol, cum spuneai eri, numai de patru ori a avut în portofoliu permise de export ş'acuma e coproprietar la terenuri petrolifere: cît sînge rău mi-au făcut mie terenurile acelea petrolifere!... Nevastă-sa a purtat pe ea, în iarna asta, o blană de şaizeci de mii de lei. Unii au cîştigat din schimbul coroanelor, alţii din schimbul rublelor. Costi Nicolaescu a fost inspector vamal un an, undeva la Nistru. Acuma se mută la Bucureşti unde a cumpărat case...

— Toţi au fost nişte oameni necinstiţi... observă Bălteanu.

— Se poate. Cu toate acestea dai mîna cu dînşii şi le răspunzi la salut. N'au văzut faţa procurorului, n'au niciun nacaz. Ba se simt foarte bine: l-am întîlnit chiar eri pe Dumitropol, cumpara icre negre, şi era gras şi tînăr, nici nu-i păsa. Cîte odată mă gîndesc că aşa-s vremurile. Sînt afaceri şi afaceri. Şi la urma urmei o afacere e altceva decît atunci cînd vîri mîna în buzunarul omului. Dacă toţi au succes şi le merge bine, atunci ei or fi fiind mai deştepţi decît alţii şi au găsit un drum printre articolele de cod. Slavă Domnului, codul îl cunoşti şi tu destul de bine.

— Il cunosc, însă eu am fost un om onest.

— Da. Deaceia cînd ai cetit scrisoarea, mă gîndeam eu ce-ar fi fost să ne cadă aşa proprietatea lui Eudoxiu. Poate preţueşte un milion jumătate.

— Mai mult. El nu-şi dă sama.

— Dacă-i mai mult, cu atît mai bine, cu condiţie să fie a noastră. Noi avem nevoe acuma, nu mai tîrziu. Traian se poate duce acolo. Dar eu socot că aceia-i afacere pentru un om cu experienţă. Trebue să te duci şi tu la Bucureşti.

— Are să-mi scrie Traian şi atunci am să văd ce am de făcut. Ş'am să mă mai gîndesc. Cine ştie, poate s'a întîmplat să fi dat peste o comoară.

— Oamenii dela Bucureşti ar zice „o lovitură".

— Aş! o lovitură e o operaţie veroasă şi malonestă.

— Nu m'am gîndit la aşa ceva,—închee cu blîndeţe doamna Bălteanu şi stinse lampa electrică. Amîndoi soţii rămaseră gînditori în întuneric. După puţin doamna Bălteanu iar începu a vorbi,—până ce simţi că soţul său a adormit.

(Urmează)

Silviu Deleanu

Din drum

Primeşte-mă o clipă lingă tine,
Sint călătoare, am să stau puţin.
Eu merg să 'nşel dureri ce-ţi sint străine
Şi n'am să mă întorc de unde vin.

Dar pân'aici m'am istovit de cale
Şi părul ud mi-l simt povară grea.
Aşi fi rămas pe-un povirniş de vale
Dar m'am temut, căci prinde a 'nsera...

O, nu-mi vorbi! La ce-aşi mai lua aminte
Că mă iubeşti? Şi dacă mă iubeşti?...
Pe buza-ţi rece, recile-ţi cuvinte
Sint mute... şi 'n zădar le iroseşti.

Zădarnic cad, ca boabe de mărgele,
Şi trist se sparg în liniştea din jur.
Eu nu le-aud; le simt doar reci şi grele,
Şi parc 'aş vrea în taină să le fur.

De mi le-ai da, nu le-şi primi vreodată.
Aşi vrea să le culeg şi să le 'nşir:
Eu merg mereu, n'am cale încheiată,—
Le-aş înşira în drum pe-un tainic fir.

Aşi face nod la capătul de aţă
Şi şoaptă lingă şoaptă s'ar lipi,—
Şi-ar fi şiragul rece ca de ghiaţă
Şi mulţi, ca de-o minune, s'ar uimi.

*

Ci eu mă duc,—şi mi-i veşmintul umed
Şi frigul m'a cuprins cu-al tău suspin.
Nu-i o scinteie în căminu-ţi şubred...
Eu nu mă mai întorc de unde vin.

Sabina Paulian-Georgescu

Originile democrației romine *

O lucrare menită a arăta „originile democrației romine" trebue să insiste mai mult asupra mișcării dela 1848, asupra originilor ei, cași asupra caracterului și urmărilor ei.

Originile le-am arătat. Ele nu sînt pur franțuzești. Ea are și alte rădăcini de cît evenimentele la care au asistat tinerii care se aflau la Paris pe vremea baricadelor.

Cît privește adevăratul înțeles al mișcărilor dela 1848 din amîndouă Principatele, cred că mijlocul cel mai nimerit de a-l cunoaște este compararea programului dela Islaz, învinuit de Barnoschi (p. 320), cu programele patruzecioptiste din Moldova.

Dorințele patruzecioptiștilor munteni sînt cuprinse în adresa lor către Bibescu Vodă, înainte de izbucnirea revoluției, în Aprilie 1848: în proclamația dela Islaz; în broșura „Ce sînt meseriașii?"; în adresa către comisarul turc Talaat Efendi, la 12 Iunie.

Programul patruzecioptiștilor moldoveni este desvoltat în broșura lui Alecsandri „In numele Moldovei, a omenirii și a lui Dumnezeu"; programul lui Kogălniceanu, în scrierea sa „Dorințele partidei naționale din Moldova" și în „Proect de constituție". Acest program, Kogălniceanu l-a publicat după ce i s'a atribuit, pe nedrept, broșura „Căința încrederii în boerii aristocrați". Programul lui Kogălniceanu, spre deosebire de al patruzecioptiștilor moldoveni și munteni n'are caracter oficial.

Autonomia subt suzeranitatea Porții. M'am explicat asupra acestui punct în articolul precedent. Adaog acum că și Grigore Vodă Ghica al Munteniei, cași Ioniță Sturdza al Moldovei, s'a sprijinit pe Turci și, ca o urmare a politicei de atunci a Turciei, amîndoi au avut bune relații și cu Austria.

Faimoasele capitulații — în care intră și pretinsul tratat al lui Bogdan Vodă — au fost plăsmuiri ale boerilor din amîndouă

* Vezi No. 11 (1922) și 1 (1923).

Principatele, în scop, mai întâiu, de a se păzi de încălcările Turcilor, iar dela 1822 înainte au servit pentru apărarea autonomiei față de Ruși. Pe tărîmul capitulațiilor s'au pus Romînii și la 1848 și la 1856 și nu știu de ce vorbește Barnoschi de pretinse „discuțiuni academice care au avut consecințe vătămătoare țării pe vremea convenției dela Paris" (p. 134) cu privire la autenticitatea capitulațiilor. Aceste discuțiuni sînt foarte recente în istoriografia noastră.

Kogălniceanu tratează pe larg la 48 dreptul de autonomie bazat pe capitulații și chiar pe tratatele dintre Turcia și Rusia. Această autonomie, pe aceleași baze, este și punctul cardinal al politicei externe a patruzecioptiștilor munteni. Nu se vorbește însă de autonomie în programul patruzecioptiștilor moldoveni pentru bunul motiv că la temelia cererilor lor era „sfînta păzire a Regulamentului".

Ideia Unirii Principatelor am arătat de asemenea că exista în amîndouă Principatele la 1828. Nu putea fi înscrisă nici în programul patruzecioptiștilor moldoveni care se întemeiau pe Regulament, nici în al patruzecioptiștilor munteni, fiind vorba de un act oficial menit să fie primit de Domn și confirmat de Poartă. Figurează numai în programul particular al lui Kogălniceanu.

De *unirea tuturor Romînilor* vorbise cu înflăcărare Kogălniceanu în faimoasa lui lecție inaugurală a cursului de istorie la 27 Noembrie 1843. In programul său nu înscrie însă acest deziderat pentrucă, spune însuși, ar fi fost inoportun și ar fi dat o armă Rusiei, care făcea din astfel de tendințe principalul cap de acuzare contra Romînilor.

Fără a o avea în program, mulți patruzecioptiști munteni au urmărit această utopie, care trebuia să-i pue, după expresia lui Kogălniceanu, „în războiu cu Austria, cu Ungaria și cu Rusia".

Alegerea Domnului, în sistemul carvunar, se face de o adunare compusă din obștia boerilor, dela vel logofăt până la vel șetrar. Nu se fixează condiții de eligibilitate.

Regulamentul organic este mai reacționar decît constituția carvunară, totuși patruzecioptiștii moldoveni se mulțumesc cu dispozițiile regulamentare.

Kogălniceanu voia ca Domnul să fie ales, pe cinci ani, din toate straturile societății. După un obiceiu constant în desvoltarea programului său, el se referă la istoria țării. Dă exemplul lui Petru Rareș, ales Domn din pescar, uitînd că nu ca pescar, ci ca fiu de Domn, a fost ales Rareș. Mai dă pilda lui Constantin Vodă Cantimir, care devine Domn din serdar, ceia ce dovedește numai că Domnul putea fi ales din toate treptele de boeri.

Patruzecioptiștii munteni se rostesc și ei ca Kogălniceanu. Cași acesta, uită că regimul propus este o republică. Muntenii dau și ei exemplul „călugărilor" care au ajuns Domni: acești călugări erau însă fii de Domni.

Nici un proect dela 48 nu vorbește de *ereditatea domniei* cerută de carvunari la 1824, pentrucă ideia eredității era legată

cu acea a dinastiei străine și chestia nu se putea pune deci nici față de Rusia, nici față de Turcia.

Puterea legiuitoare este atribuită de carvunari Domnului și sfatului obștesc boeresc, care au fiecare inițiativa legilor. Mult mai democratic era proectul dela 1822 al marelui logofăt A. Sturdza. Acesta instituia un „divan de jos" cu cîte trei deputați de fiecare ținut aleși astfel: satele desemnează delegați; aceștia aleg pe delegații plășilor, care la rîndul lor aleg pe deputații județelor dintre „*gospodarii* localnici". Acești deputați puteau deci, cum arată Barnoschi (p. 102), să nu fie boeri. Barnoschi crede că propunerea lui Sturdza era „prea înaintată" și că „bunul simț al majorității carvunarilor a făcut-o să rămînă fără ecou". Se poate. Dar dacă această idee democratică a putut încolți în mintea unui boer mare dela 1822, nu ne putem mira de proectele dela 48 și nu le putem califica de „salturi".

Proectul patruzecioptiștilor moldoveni se mulțumea cu Regulamentul organic.

Kogălniceanu voia o adunare compusă din reprezentanți ai tuturor stărilor, referindu-se la vechile adunări ale Romînilor, la sfatul obștesc, despre care am vorbit și pe care carvunarii îl înțelegeau altfel, după socotința mea, cu mai multă dreptate istorică. In aplicare, Kogălniceanu nu mergea însă pînă la votul universal, după cum nu admitea colegiul unic. El acorda drept de vot: 1) proprietarilor a 100 fălci de pămînt sau altor imobile în valoare de 1000 galbeni; 2) slujbașilor Statului „afară de simplii scriitori"; 3) patentarilor *de clasa întîia*; 4) capacităților; 5) vornicului și întîiului paznic din fiecare sat. Criteriul boeresc îl înlocuia dar prin cens, scutind numai capacitățile. Satelor le oferea prilejul unui început de educație politică.

Patruzecioptiștii munteni au redactat succesiv trei proecte electorale, tot mai democratice.

In primul proect, proprietarii de pămînt, patentarii de întîia clasă și profesiile liberale (capacitățile) aveau să formeze fiecare cîte o treime a adunării.

In al doilea proect, dela 28 Iunie, pentru întrunirea constituantei, se prevede că o treime o vor forma proprietarii; altă treime, patentarii de întîia clasă și profesiile liberale; altă treime, deputații satelor aleși astfel: cîte patru delegați ai fiecărui sat formează colegiile județene, care aleg cîte un deputat pentru 3400 familii. Această restrîngere la principiul votului universal este motivată prin „*neprepararea (sic) sătenilor la exercițiul unui asemenea drept*, precum și pentru evitarea a orice fel de neorînduieli... prin adunări numeroase".

Primul proect este chiar mai restrîns ca al lui Kogălniceanu; al doilea se deosebește de acesta întrucît satele aleg patru delegați, în loc de doi anume desemnați. Acest al doilea proect muntean amintește pe al logofătului Sturdza.

In sfîrșit, al treilea proect muntean, din 14 Iulie, cînd revoluția se simțea amenințată, prevede un singur colegiu, dar votul indirect „atît... pentru... a nu se afla... adunări prea numeroase de popul, cît și pentru că o parte din Romîni nu sînt încă preparați cu cunoștința alegerilor". Revoluția munteană nu trebue judecată după acest ultim punct, care reprezintă triumful curentului extremist, subt presiunea fricii de reacțiune.

Pînă la votul direct n'a mers decît N. Bălcescu, din cauza înaltei păreri ce avea despre însușirile și înțelepciunea țăranului, în care vedea mai ales pe urmașii moșnenilor deposedați.

Dreptul de inițiativă a legilor, atît Kogălniceanu, cît și patruzecioptiștii munteni, îl dădeau adunării.

Egalitatea drepturilor politice n'o voiau carvunarii decît pentru boerii dela vel logofăt pînă la vel șetrar.

Regimul organic n'a admis acest punct de vedere și a acordat boerimii mari drepturi mai multe decît celorlalte trepte boerești. Cu acest sistem se împăcau patruzecioptiștii moldoveni, deși urmași ai ideilor carvunare. Se înțelege de ce. Regulamentul, ca și constituția carvunară, făcea funcțiunile accesibile ori cui. Slujbașii erau răsplătiți prin ranguri, în care de asemenea putea ori cine înainta, treptat, pînă la cele mai înalte. Mihai Vodă Sturdza a și înaintat de fapt pînă la vornicia cea mare pe mulți din boerimea măruntă. Numai la rangul de mari logofeți și în slujba de miniștrii nu știu să fi ajuns cei ce nu aparțineau neamurilor din protipendadă, și aceasta nu din vre-o piedică legală, ci din cauza obiceiului înrădăcinat.

Cît privește dispozițiile din Regulament care rezervau anumite drepturi politice boerilor-fii de boeri, aceștia puteau conveni carvunarilor din vechile neamuri. Erau supărătoare numai pentru cinovnicii regulamentari. Boer putea deveni oricine; a boeri pe tatăl răposat nu se putea decît în China. Asupra acestui punct insistă spre pildă Chesar Bolliac.

Inlăturînd aceste dispoziții, rămînea firește fără importanță dacă numirea slujbei era spătar sau general, vornic sau ministru de interne, agă sau prefect de poliție. Rangurile fără privilegii nu mai erau decît niște titluri onorifice cum avem și astăzi în armată, în corpul tehnic sau în diplomație.

Kogălniceanu arată că boeria însemnase totdeauna funcție (ceia ce era exact dela Fanarioți încoace) și că această boerie fusese totdeauna accesibilă oricui. Cași patruzecioptiștii munteni cerea egalitatea drepturilor politice pentru toți cetățenii.

Ceia ce avea o importanță capitală era *desființarea privilegiilor* boerești. Carvunarii, în constituția dela 1822, respectau toate privilegiile boerilor, mazililor și ruptașilor. Regulamentul desființase scutelnicii și posluşnicii, menținuse însă scutirea de dări a boerilor.

Barnoschi, în dorința de a atribui carvunarilor porniri generoase pe care le refuză protipendadei, citează, crezînd că este în sprijinul tezei sale, un raport diplomatic pe care-l înțelege însă cu totul greșit (p. 76). Consulul francez din Iași pe vremea lui Scarlat Calimah, scrie guvernului său: „Domnul... a adunat

acum trei luni *pe principalii boeri* ca să-i încuviinţeze să ridice un impozit extraordinar... Mitropolitul şi cîţiva boeri... refuzară. Majoritatea, compusă din *boeri fără însemnătate*, aprobă şi semnă. Acest refuz al *personagiilor celor mai importanţi* a făcut o sensaţie destul de mare...."

Barnoschi face următoarea construcţie pur ideologică: personagiile importante care au refuzat impozitul sînt protipendada; cei neînsemnaţi care l-au consimţit, erau membrii „ai boerimii secundare". Şi concluzia: aceştia „se impuneau Domnului de autoritatea tot mai mare a ideilor şi oamenilor progresişti. Democraţia era în mers" (p. 76).

Decît, Barnoschi nu observă că atît „personagiile importante" cît şi „boerii fără însemnătate" erau dintre „principalii boeri" pe care-i convocase Domnul, adică din divan şi divanul lui Calimah ne este cunoscut: afară de N. Stratulat, este compus numai din membri ai protipendadei. Prin urmare, dintre aceştia, unii, mai independenţi, mai îndrăzneţi, au rezistat Domnului; alţii, mai slabi, s'au plecat voinţii lui. Nu e vorba de nici un conflict între protipendadă şi carvunari. Situaţia financiară a fost grea în tot timpul domniei lui Calimah. Se discuta dacă se poate ori nu spori darea goştinei, care era legată cu blestem patriarhicesc; dacă pot fi taxaţi scutelnicii boereşti. Şi în Muntenia, boerimea era foarte băgătoare de seamă ca nu cumva impozitele s'o lovească. De aici conflictele între Domni şi divane, nu numai în Moldova şi nu numai pe urma lui Calimah; le vedem în Muntenia, foarte dese, pe vremea lui Gr. Ghica, deşi aici nu existau carvunari.

Alt raport consular din 1823 este referitor la impozitele pe dughene şi la zvonul ce circulă că se vor impune şi casele boereşti. Este vorba deci de impozitele cunoscute subt numele de fumărit şi căminărit, de care dughenile şi circiumile boereşti izbuteau uneori să fie scutite, în total sau în parte. O încercare ca altele, a lui Ioniţă Sturdza, caşi ale colegului său muntean, de a impune şi pe boeri din cauza strîmtorării financiare. Desigur că la această încercare a lui Ioniţă Vodă se referă art. 8 din faimoasa anafora dela 1827 a boerilor pentru „pronomiile lor": pentru case, ogrăzile, dughenile, circiumile, hanurile, fabrici şi orice alte acareturi vor fi pe aceste pămînturi *slobode* ale tîrgurilor şi a oraşului, nu au a fi supărate cu nici un cuvînt şi dare". Este vorba de Iaşi şi de tîrgurile cele slobode, adică ce nu sînt pe moşii boereşti. Aşa dar, din raportul consular dela 1823 nu se poate deduce nimic în favoarea unei concepţii a carvunarilor de contribuţie generală, concepţie contrară textului constituţiei lor. In această constituţie, carvunarii nu voesc decît desfiinţarea cîtorva „dări din nou scornite", pe care le enumeră în art. 61 „fiindcă din vechiu acestea nu au fost". Este clar: cele ce au fost din vechiu, rămîn şi rămîn cum au fost.

Pricina la care se referă raportul consular din 1823 nu este deci în legătură, cum crede Barnoschi, cu art. 53 al constituţiei carvunare care vorbeşte de „adeturile . . . tîrgurilor ce au fost drepte ale pămîntului (adică slobode) şi le-au înstrăinat Domnii prin danii" (către particulari). Regimul acestora era deosebit.

Carvunarii nu numai nu puneau pe boeri la dări, dar menţineau şi „avaeturile, pocloanele şi alte venituri a toate mansupurile şi slujbelor", pe care le-a desfiinţat Regulamentul organic. Această chestiune trebue cu totul deosebită de împrumuturile mai mult sau mai puţin voluntare, am zice azi împrumuturile forţate, la care Ioniţă Sturdza (Barnoschi, 302) recurgea, caşi Gr. Ghica, dela acei cărora le acorda o favoare. Regulamentul menţinu scutirea totală de dări obţinute de boeri în Moldova la 1827 şi o aplică şi în Ţara Romînească. Patruzecioptiştii moldoveni sînt mulţumiţi cu starea regulamentară.

Kogălniceanu, în programul său, arată foarte bine că scutirea de drept a boerilor de orice dări nu era în tradiţia ţării. De la funcţionarii titulari o extinsese Const. Vodă Mavrocordat şi la cei eşiţi din slujbe, dar nici această scutire nu fusese generală. Şi Kogălniceanu şi patruzecioptiştii munteni cer contribuţia generală, egalitatea înaintea dărilor şi chiar suprimarea despăgubirii viagere acordate de Regulamentul organic pentru scutelnicii desfiinţaţi.

Odată ce se desfinţase privilegiile, *desfiinţarea rangurilor* pe care o cereau Kogălniceanu şi patruzecioptiştii munteni, era o chestie cu totul secundară. Comentînd, la 1858, Convenţia dela Paris, Costa-Foru observa că rangurile s'au desfiinţat „dela sine" odată cu introducerea egalităţii drepturilor politice şi în faţa dăjdiilor.

Desfiinţarea beilicurilor, cărăturilor şi havalelelor şi proclamarea principiului că munca publică trebue făcută cu bani, le găsim numai la Kogălniceanu şi la patruzecioptiştii munteni.

Dar nici macar faţă de condica penală nu erau egali cetăţenii, nici pe vremea carvunarilor, nici subt regimul Regulamentul organic. Nici chiar Domnul carvunar Ioniţă Sturdza nu admitea că un boer mic putea „răspunde cu o brîncă chiar palmei date de unul din protipendadă". In aceste condiţii se poate înţelege ce valoare avea *egalitatea înaintea legilor* proclamată de constituţia carvunară. Cetiţi, după expunerea ce precede, comentariul lui Barnoschi (p. 155) asupra art. 18 şi vă veţi convinge că egalitatea înaintea legilor era o vorbă goală. Ea aminteşte versul: „voesc egalitatea, dar nu pentru căţel". In consecinţă faimoasele libertăţi formale, *libertatea individuală, inviolabilitatea domiciliului* (altul decît boeresc) care împodobesc constituţia carvunară, împrumutate din declaraţia franceză a drepturilor omului, sau din principiile constituţiei engleze, puteau lipsi fără pagubă din programele progresiste muntene dela 1822. Este cazul de a aduce acestora prinosul pe care Barnoschi îl aduce adeseori carvunarilor: bunul lor simţ a fost mai tare. Faimoasele libertăţi reapar, cu tot atît de puţină logică, în programul patruzecioptiştilor moldoveni, ca logică măcar, dacă nu în potrivire cu realitatea, în programul lui Kogălniceanu şi al patruzecioptiştilor munteni.

Cenzura era prevăzută în constituţia carvunară. Patruzeciop-

tiştii moldoveni cer totuşi, caşi Kogălniceanu şi patruzecioptiştii munteni, *desfiinţarea cenzurii şi libertatea tiparului.*

Răspunderea funcţionarilor este voită de constituţia carvunară, caşi de toate programele dela 48. Kogălniceanu organizează chiar, în proectul său, o instanţă specială pentru cercetarea călcărilor de legi de către funcţionari. Intr'un rînd, guvernul revoluţionar muntean dă un exemplu drastic, puţin accidental, dar poate mai eficace, de pedepsirea unui funcţionar abuziv: e pus în fiare şi plimbat prin satele unde se făcuse vinovat.

Inamovibilitatea funcţionarilor, carvunarii nu numai că nu o cer, dar legiferează chiar schimbarea lor anuală. Carvunarii moldoveni dela 48 cer inamovibilitatea funcţionarilor „vrednici şi cinstiţi". Kogălniceanu şi patruzecioptiştii munteni se mărginesc la inamovibilitatea judecătorilor.

Instituirea *juriului* în materie criminală este cerută numai de Kogălniceanu şi patruzecioptiştii munteni. Ca totdeauna Kogălniceanu se referă la istorie. Citează tratatul dintre Ştefăniţă Vodă şi Sigismund al Poloniei care prevede, zice Kogălniceanu, juriul pentru cercetarea pricinilor dela hotare. Şi în acest exemplu şi în cele despre pricinile de „hotărîturi", Kogălniceanu confundă, caşi alţi istorici după el care nu erau şi jurişti, pe „jurători" care erau un mijloc de probă, cu „juriul" care este o instanţă de judecată. Nici „delegaţiile" pe care Domnul le dădea uneori uneia sau mai multor persoane pentru a hotărî o pricină, nu au legătură cu instituţia juriului.

In privinţa *atribuţiilor judecătoreşti ale Domnului*, carvunarii lăsau acestuia, în anumite limite, fie singur, fie împreună cu divanul obştesc, atribuţiile unei curţi de casaţii în secţii unite, ca o a patra instanţă în sistemul lor judiciar. Boerimea cea mare voia în genere, şi în special în materie judiciară, îngrădirea puterii domneşti. Prin evoluţia ideilor, prin influenţa occidentală, Kogălniceanu şi patruzecioptiştii munteni voesc să înlăture orice amestec al Domnului în ramul judecătoresc şi cer împlinirea sentinţelor, fără întărirea domnească.

Un început de *descentralizare* este formulat atît de patruzecioptişti munteni, cît şi de Kogălniceanu, care-i găseşte de altfel germenele în chiar Regulamentul organic, ale căruia dispoziţii despre sfaturile comunale şi mai ales despre veniturile comunelor rămăsese neaplicate. Pentru alegerea sfaturilor comunale, Kogălniceanu dădea drept de vot tuturor „gospodarilor" comunei, ca odinioară logofătul D. Sturdza. Pentru sfaturile ţinutale, corpul electoral era acelaşi ca pentru adunarea deputaţilor.

Cît priveşte *învăţămîntul public*, patruzecioptiştii moldoveni depăşesc pe înaintaşii lor carvunari dela 1822. Aceştia voiseră „şcoli mai superioare... în care să se predea mai ales limbile străine... (în care limbi) se vor propune şi orice alte ştiinţe". Adică tocmai raforma de care Mihai Sturdza şi Gh. Bibescu au fost învinuiţi că au înfăptuit-o. La 1848, Moldovenii cer „reforma şcoalelor pe o temelie largă şi naţională, spre răspîndirea luminilor în tot poporul, căci acum învăţarea limbii romîneşti este dispre-

ţuită şi intrarea în Academie este ertată numai celor care au bani, iar nu poporului sărac".

Am arătat, în primul articol, că deschiderea şcolilor de orice grad tuturor pămîntenilor nu constituia din partea carvunarilor „o evoluţie democratică ce dovedeşte multă grijă pentru îndreptarea stării mulţimii" (Barnoschi p. 214). Kogălniceanu, mai bine informat, cînd cere la 1848 instrucţia egală şi gratuită, se referă la pilda Domnilor din secolul XVIII-lea.

Mai crede Barnoschi (p. 213) că logofătul D. Sturdza şi carvunarii au fost cei dintăiu care „îşi dădeau seamă că barbaria moravurilor, imoralitatea şi incultura populaţiei, îşi au izvorul mai ales în lipsa unui cler conştient de menirea lui",—cînd cereau pregătirea preoţilor „în şcolile patriei, cu ştiinţa celor bisericeşti şi ale legilor, precum şi cu instrucţia cuviincioasă pentru cinstea de preot".

Decît, nici în aceasta nu inovau carvunarii. Marius Teodorian Carada a scris de curînd[1] că mitropolitului muntean Dositei Filiti îi revine „marea cinste de a fi ctitorul celui mai vechi seminar romînesc după cel din Blaj". El a deschis, la 1797, cea dintăiu şcoală romînească pentru preoţi, din Principate, în mănăstirea Tuturor Sfinţilor (azi Antim) din Bucureşti. In Moldova, se înfiinţează, în mănăstirea Socola, la 1804, şcoala de catehezie, în care de asemenea învăţăturile se împărtăşeau în limba romînă.

Libertatea Cultelor este înscrisă în constituţia carvunară caşi în toate programele dela 48 şi era conformă într'adevăr cu tradiţia ţării.

Cît priveşte pe *străini*, constituţia carvunară admitea trei feluri de împămînteniri: prin naştere; prin căsătoria cu pămînteancă; prin hotărîre judecătorească după zece ani de reşedinţă în ţară. Nici un program dela 48 nu face vre-o propunere nouă.

Constituţia carvunară lua măsuri de apărare împotriva infiltrării *Evreilor*. Şi în Muntenia, la 1823, Evreii erau prigoniţi de „patrioţi". Programul carvunar zis al lui Leonte Radu este de asemenea potrivnic Jidovilor. Kogălniceanu voeşte emanciparea lor „graduală". Muntenii dela 48 nu fac nici o rezervă în privinţa Israeliţilor.

Libertatea negoţului şi desfiinţarea vămilor interne, cerute de toată boerimea la 1822, a fost proclamată de Regulamentul organic. Poşlina, menţinută subt domniile regulamentare, era contrară Regulamentului organic şi de acela desfiinţarea ei este cerută şi de patruzecioptiştii regulamentari moldoveni.

Gardă naţională cer toate programele dela 48, fie numai pentru uşurarea cheltuelilor miliţiei, fie—cele muntene—pentru a-şi întemeia aspiraţiile pe forţa naţiunii armate.

Desfiinţarea robiei ţiganilor lipseşte din constituţia carvunarilor, care vorbeşte numai de statornicire. Deşi nu figurează în programul patruzecioptiştilor moldoveni, ştim că şi aceştia o voiau.

1 Din frămîntările trecutului, p. 27.

în Muntenia, încă dela 1834, Cîmpineanu unise vorba cu fapta și-și liberase robii.

Principiul *exproprierii cu prealabilă despăgubire* apare prima oară în constituția carvunară. Il regăsim în Regulamentul organic. Probabil că de aceia nu figurează în programele dela 48. Kogălniceanu și patruzecioptiștii munteni iarăși nu-l formulează, dar îi dau o largă aplicație în chestia împroprietăririi țăranilor.

Desființarea boerescului și *împroprietărirea sătenilor* nu figurează decît în programul lui Kogălniceanu și în cele patruzeci-optiste muntene. Moldovenii regulamentari se mărginesc, la 1848, să reproducă art. 53 din constituția carvunară.

Ca totdeauna, Kogălniceanu aduce argumente istorice. Nu se mulțumește a argumenta cu nevoia socială a împroprietăririi, dar afirmă că „în timpurile din început mai fieşte care Romîn era proprietar și că numai sila și puterea celor mari au desbrăcat pe o mare parte din săteni de pămîntul și chiar de libertatea lor". Teorie exactă cu condiția să se facă deosebirea între sătean=urmaș de fost proprietar, care de nevoe sau de silă și-a vîndut pămîntul unuia mai puternic și a devenit colon,—și sătean=urmaș de coloni, care totdeauna lucraseră pămîntul altuia.

A decreta dreptul de proprietate al celor dintăiu însemna a face o restituție in integrum a unor silnicii adesea foarte vechi, investmîntate de obiceiu cu forma legală a actului de vînzare-cumpărare.

A decreta dreptul de proprietate al celor din urmă, însemna a se rosti categoric asupra naturii dreptului special, greu de definit, ce decurgea pentru colon—nu numai la noi—din faptul că din tată în fiu muncise pămîntul altuia.

De aci îngrijorarea proprietarilor și refuzul lor constant de a păși pe această cale a recunoașterii dreptului de proprietate al clăcașului, pentrucă nu știau unde-i putea duce.

La această temere, pe care o exprimau învinovățind pe adversari de comunism, se adăoga alta, că nu vor putea fi despăgubiți. Amîndouă se manifestă în adunarea mixtă dela 1848 în Muntenia, în divanul adhoc al Moldovei și în camera dela 1862.

Dar, cu toate teoriile pe care le dezvoltă în „Dorințele partidei naționale", Kogălniceanu, cînd trece la aplicare, admite despăgubirea *nu* pentru boeresc, ci pentru pămînt.

Această teză n'a fost admisă de patruzecioptiștii munteni și chiar Kogălniceanu a renunțat mai apoi la ea.

Este interesant un articol din 1864 al lui Ion Brătianu, în care pretinde că adevăratul interes al proprietarilor nu era totuși să admită exproprierea cu despăgubire în vederea „rațiunii de stat" care „deschide porțile tuturor spoliațiunilor și tuturor războaelor sociale", ci dimpotrivă să caute, chiar dacă n'ar fi existat, un drept al țăranilor asupra pămîntului, pentrucă exproprierea să se facă în virtutea acestui drept, sau pretins drept existent.

Ideia exproprierii apare întăia oară în Moldova, în scrisorile dela 1804 ale boerului Mălinescu, originar din Bucovina, care vorbește de „rînduiala Nemților". Din Occident a luat-o apoi Kogălniceanu, cum însuși spune; din Occident, tinerii care o puneau în programul lor la Paris încă dela 1840, cum mărturisește mai tîrziu Ion Brătianu.

*

Din acest studiu comparativ al programelor dela 48, rezultă că în Moldova erau atunci două curente: unul al regulamentarilor, care sînt foarte aproape de ideile carvunarilor dela 1822; altul al lui Kogălniceanu și al prietinilor lui.

După cum la 1821 protipendada, în frunte cu Mihai Sturdza, se plîngea de boeriile acordate „ciocoilor" sau carvunarilor, tot astfel la 1848, patruzecioptiștii regulamentari moldoveni se plîngeau lui Talaat Efendi că Domnul „fără participarea adunării (adică împotriva principiilor din constituția carvunară) dăduse mii de tituri de boerie unor oameni care nu le meritase...". Din 800 boeri s'au făcut 4000 „din care cea mai mare parte aparțin claselor inferioare ale societății". Carvunarii dela 48 nu vedeau îndreptarea stării de lucruri în desființarea privilegiilor, ci în reducerea numărului privilegiaților. Cugetarea lor, Barnoschi o rezumă în aceia că-și „dădeau seama că înainte de a păși sănătos mai departe, trebuiau să atingă maximum de civilizație posibilă prin Regulamentul Organic, forma constituțională ce, deocamdată, le era potrivită" (p. 318). Este greșit însă a pune alături de ei pe Kogălniceanu, cum face Barnoschi (p. 323).

Cei dintăiu își au corespunzători în Muntenia pe progresiști, în frunte cu beizadea Dimitrie Ghica, cel care a fost de partea revoluției numai atît timp cît a crezut că Turcia va admite și impune Rusiei un nou program, iar după aceia, și odată cu abdicarea lui Bibescu, se mărginea la modeste reforme în cadrul Regulamentului Organic.

Dimpotrivă, Kogălniceanu și patruzecioptiștii munteni.

Aceștia fac o adevărată revoluție liberală, prin aceia că voesc desființarea privilegiilor.

Mai fac o revoluție socială, pentrucă cer împroprietărirea sătenilor și desființarea boerescului.

In sens democratic însă, nu sînt tot atît de novatori.

Ei chiamă la viața politică pe intelectuali: profesori, medici, ingineri, advocați. Dar Regulamentul Organic nu sta în calea intelectualilor decît prin dispozițiile care cereau, pentru unele situațiuni, nu numai însușirea de boer, ci și pe aceia de fiu de boer. Aceasta era piedica principală pentru cei „ce aveau ambiția de a juca un rol în stat". Incolo, toți intelectualii-revoluționari dela 48 erau și ei cinovnici, deci boeri, regulamentari. Cealaltă plîngere a lor că pentru a ajunge trebuia să te pui subt patronagiul unui puternic al zilei, nu este lipsită de orice temeiu

nici în vremuri mai democratice. Intelectualii din amîndouă Principatele se îndesau cu atît mai mult spre viaţa politică şi spre funcţii cu cît, în organizarea economică de pe atunci, alte debuşeuri nici nu prea aveau. In nerăbdarea lor de a izbuti în lupta contra „trîntorilor" care ocupau locurile la care rîvneau, apelau la concursul celorlalţi „meseriaşi". O boerime generoasă le sprijinea aspiraţiile. Dar glasul lor se auzise, măcar în Muntenia, încă dela 1821, încît drepturile ce li se recunoşteau la 1848 nu se pot socoti hărăzite lor, ci cîştigate de ei.

Kogălniceanu şi patruzecioptiştii munteni mai făceau părtaşi la drepturile politice pe negustori şi meseriaşi. Regulamentul Organic făcuse primul pas în această privinţă. Kogălniceanu dă drept de vot patentarilor de clasa I-a. Patruzecioptiştii munteni, în două proecte electorale, dau drept de vot tot numai patentarilor de prima treaptă; în broşura „ce sînt meseriaşii", îl întind la toţi patentarii. Proporţia faţă de numărul deputaţilor de adunare, este cînd de o treime pentru patentari, cînd de o treime pentru patentari împreună cu profesiile libere.

Nu ştim ca negustorii şi meseriaşii să fi revendicat mai înainte de 48 drepturi politice. Vedem numai, din vechi timpuri, negustori fruntaşi intrînd individual în rîndurile boerimii. Astfel aceste drepturi par într'adevăr că le sînt concedate, iar nu cucerite de ei.

In fine, Kogălniceanu şi patruzecioptiştii munteni dau un început de drepturi politice sătenilor, cu multe rezerve. Proectele lor nu sînt mai democrate, în această privinţă, decît ale marelui logofăt Sturdza la 1822. Un singur proect electoral muntean acordă, am spus în ce împrejurări, votul universal, dar nu direct, ci colegiul unic. Toate celelalte proecte, trebue reţinut, sînt întemeiate pe reprezentarea *stărilor*, a intereselor, a profesiunilor.

Aşa dar, şi proectul lui Kogălniceanu şi programul patruzecioptiştilor munteni, veneau mai ales, din punct de vedere politic, în folosul clasei mijlocii.

Patruzecioptiştii munteni care, spre deosebire de Kogălniceanu, au putut trece dela teorie la fapte, s'au întemeiat, în acţiunea lor, mai ales pe concursul clasei mijlocii şi în special al negustorimii. Chiar Bălcescu scrie: „Sîntem tari în Bucureşti; poporul e cu noi, şi *mai cu samă negustorii*". Faimoasa broşură a lui Sieyès „Qu'est-ce que le tiers état", devine la noi broşura „Ce sînt meseriaşii?" deşi comparaţia n'avea nici un rost.

Intr'un memoriu dela 1849 al revoluţionarilor munteni pribegi se ceteşte că trebue „să se ridice curajul moral al claselor mijlocii".

Spre deosebire de Kogălniceanu, patruzecioptiştii munteni au şi părăsit, după prima încercare neizbutită, ideia rezolvirii problemei agrare prin împroprietărire. Ion Brătianu, într'un apel către alegători la 1858, zicea că principiul împroprietăririi ţăranului a fost admis la 1848 pentru a smulge Ruşilor „arma cea mai puternică pentru a ucide o naţionalitate". Este exact că străinii au vrut, din veacul al XVIII-lea şi până la ultima ocupaţie nemţească, să exploateze în folosul lor nemulţumirea ţăranilor romîni. Şi Brătianu adăoga că ar fi greşit a crede că „orice mişcare naţională nu poate avea alt ţel decît a lua pămîntul din mînile celor ce-l posedă, spre a-l încredinţa în mînile altora".

Intr'un memoriu prezintat lui Cuza Vodă în Februar 1859, Ion Brătianu recunoştea un rol social folositor boerimii mici, care-şi cultivă moşiile şi „vine cu speculaţiile ei de stimulează şi ridică în consideraţie comerţul". Credea că ţăranului îi trebue „o educaţie îngrijită, o bună direcţie", dar preamărirea mai ales pe comercianţi. „Ei produc toate bogăţiile ce nu izvorăsc din agricultură şi chiar acestora le dau un preţ ce nu l-ar avea fără ei; ei posedă toate *calităţile de energie şi de moralitate ce caracterizează această clasă în toate societăţile europene*; ei posedă... amorul libertăţii şi al patriotismului ...că deşi în comerţul de sus se află mulţi străini, însă fiind toţi de ritul bisericii noastre şi fiind toţi veniţi din ţările supuse Turcilor, Romînia a fost adevăratul pămînt al făgăduinţii... Meseriaşii sînt toţi romîni, cu sentimente de moralitate şi de patriotism... In sînul clasei comerciale... se află în sămînţă civilizaţia romînă..."

Intre Kogălniceanu şi patruzecioptiştii munteni nu este deci o deosebire de fond. Şi unii şi alţii lucrau în folosul claselor mijlocii. Carvunarii ceruseră pentru boerimea măruntă aceleaşi drepturi ca pentru cea mare. Kogălniceanu şi patruzecioptiştii munteni le revendicau acum pentru negustorime şi pentru profesiile libere, pe care le credeau pregătite. După un sfert de veac se făcea încă un pas în calea democraţiei.

Deosebirea între Kogălniceanu şi Munteni stă în formă şi în procedură, mai ales din cauza tinerilor extremişti munteni,[1] prea încălziţi de ideologia franceză şi de spectacolul baricadelor Parisului. Aceştia s'au caracterizat şi prin frazeologia împrumutată de la marea revoluţie, prin tonul declamator şi uneori de nuanţă jacobină, prin visul frăţiei popoarelor şi tuturor revoluţiilor. Ei nu caută, ca un Kogălniceanu sau Bălcescu, justificarea actelor lor în trecutul ţării. Ei se servesc de pasiunile populare şi fac apel la plebea orăşănească.

Dar nu prin tonul şi prin procedeurile ei trebue judecată revoluţia munteană. Intr'un apel către alegători la 1858, Ion Brătianu zicea că nu trebue să se creadă că „mijloacele cu care se servi revoluţia erau chiar ţelurile ei".

*

Punctul de vedere al lui Kogălniceanu şi al patruzecioptiştilor munteni a fost admis de firmanul din 1856 pentru convocarea divanurilor adhoc, care dădea drept de vot: direct, boerilor şi fiilor de boeri cu 100 fălci moşie; indirect tuturor proprietarilor de

[1] Aceştia sînt „Roşii" munteni, pe care G. Ibrăileanu nu-i deosebeşte de ceilalţi liberali munteni de la 48.

pămînt dela 10—100 fălci fără osebire de situaţie socială; direct, într'un singur colegiu, proprietarilor de case de o anumită valoare, profesiilor libere, negustorilor de cîte-şi trele clasele şi staroştilor corporaţiilor; în fine, indirect, cu trei grade, tuturor sătenilor.

Socotind dintre săteni numai pe alegătorii în al treilea grad, numărul total al alegătorilor moldoveni la 1856 a fost de 2791, din care 1363 reprezintau profesiile libere, negoţul şi corporaţiile.

Din asemenea alegeri au eşit divanele adhoc.

Se ştie că în Muntenia, din motive de tactică, nu s'au discutat decît marile chestii cu caracter naţionalist, asupra cărora toate clasele sociale erau demult de acord.

In divanul adhoc al Moldovei s'au cercetat toate chestiunile de organizare internă. Nu este de mirare că s'au primit cu uşurinţă toate libertăţile formale pe care le admisese şi constituţia carvunară dela 1822. Ceiace este mai interesant este că în şedinţa dela 29 Oct. s'a votat, *cu unanimitate*, desfiinţarea privilegiilor şi supunerea tuturor la dări, în proporţie cu averea. O evoluţie deci capitală în concepţia carvunară a patruzecioptiştilor regulamentari moldoveni. Se poate explica atît prin împrejurarea că într'un avînt generos, s'au lăsat răpiţi de curentul majorităţii adunării, cît şi printr'un fel de reacţiune provocată şi de refuzul cîrmuirii regulamentare a lui Vodă Sturdza de a acorda măcar minimul de reforme cerute la 1848 şi de prigonirea neîndurată ce se deslănţuise asupra patruzecioptiştilor.

Au fost totuşi două chestiuni, amîndouă caracteristice, asupra cărora nu se putea ajunge la înţelegere: legea electorală şi împroprietărirea sătenilor.

S'a evitat în consecinţă a se discuta o lege electorală şi s'a admis numai că adunarea legislativă va fi compusă „pe baze îndestul de largi, potrivite cu gradul de cultură" şi aşa ca „să fie reprezentate toate marile interese ale naţiei".

Chestia ţărănească a fost discutată cu tot atît de puţin folos ca la 1848 în Muntenia şi, faţă de iritaţia spiritelor, Kogălniceanu a fost silit să declare că „ţara nu este pregătită pentru o asemenea mare reformă". Dar, spre deosebire de patruzecioptiştii munteni, el n'a părăsit niciodată gîndul de a o înfăptui. Este interesant de notat că Negri, studentul dela Paris la 1840, este cel care, în divanul adhoc, face propunerea ca proprietarii să vînză locuitorilor pămînturile pe care aceştia le lucrează pe baza Regulamentului Organic.

*

Convenţia dela Paris hărăzeşte Principatelor o comisie centrală la Focşani, cu atribuţii diverse:

Să pregătească legile de interes comun amînduror Principatelor, precum pentru unificarea legislaţiei şi pentru organizarea oştirii spre a „putea la trebuinţă să formeze o singură armie". Un fel de consiliu legislativ deci şi totodată un pas spre unirea cerută de divanurile adhoc, unire însă prin instituţii şi legislaţie, dar nu şi printr'o singură putere executivă;

Să vegheze la respectarea organizaţiei date de Convenţie, în care scop i se vor trimite spre cercetare legile votate de adunări; dreptul deci de a pipăi constituţionalitatea legilor;

Să semnaleze Domnilor abuzurile de stîrpit şi îmbunătăţirile de introdus; un fel de drept de cenzură).

Convenţia desfiinţează „toate privilegiile, scutirile sau monopolurile de clasă".

In chestia ţărănească, Convenţia rămîne în vag: „se va proceda... la revizuirea legii... avînd în vedere îmbunătăţirea stării ţăranilor".

Legea electorală anexată Convenţiei este mai restrînsă decît aceia din care eşiseră divanele adhoc. Acum, sînt alegători indirecţi proprietarii cu un venit de cel puţin 100 galbeni; alegători direcţi, la ţară, cei cu un venit funciar de cel puţin 1000 galbeni, la oraş cei cu un capital funciar, industrial sau comercial, de cel puţin 6000 galbeni.

Se înfăptuia deci revoluţia liberală dorită de Kogălniceanu şi de patruzecioptiştii munteni.

Rămînea nerezolvită reforma socială a împroprietăririi ţăranilor.

Se făcea un pas înapoi în calea democratică prin restrîngerea dreptului de vot faţă de cel acordat prin firmanul dela 1856. Nu se mai vorbea, e drept, de boeri, ci numai de cens, dar un cens care excludea, măcar dela votul direct, chiar pe mulţi boeri.

In baza Convenţiei nu mai sînt în Moldova decît 1724 alegători în loc de 2791. In judeţul Ismailului, în loc de 103, unul singur!

Nu-i de mirare că adunările legislative alese pe asemenea baze n'au consimţit cele două mari reforme cerute de Kogălniceanu şi de patruzecioptiştii munteni: lărgirea dreptului de vot şi împroprietărirea ţăranilor, reforma democratică şi cea socială.

Reformele liberale, libertăţile formale, drepturile omului, sînt toate cuprinse în proectul de constituţie elaborat la 1859 de Comisia centrală dela Focşani, compusă aproape exclusiv din foşti boeri. Proectul este evident inspirat de constituţia belgiană—care fusese citată odată în şedinţa dela 6 Noembre a divanului adhoc al Moldovei.

Se pot pune pe două coloane articolele din proectul dela 1859 şi din constituţia dela 1866. Se reproduc aproape cuvînt cu cuvînt. Găsim în proect şi aliniatul din constituţie despre titlurile de nobleţă străină. Se decretă libertatea absolută a presei şi judecarea delictelor de presă de către juraţi. Se în-

scrie principiul că toate puterile statului „purced dela naţiunea romînă". Se admite exproprierea „pentru cauză de interes public", *fără* aliniatul restrictiv din constituţia dela 1866 menit să închidă chestiunea agrară rezolvată de Cuza Vodă. Proectul dela 1859 nu introducea însă regimul parlamentar: miniştrii puteau să nu fie membrii ai Adunării. O lege electorală avea să se întocmească pe baza censului şi a capacităţilor.

In chestia agrară, proectul era tot atît de vag caşi constituţia carvunară dela 1822, caşi convenţia dela Paris. Cerea însă înfiinţarea unei case rurale care să cumpere de bună voe moşii şi să le vîndă parcelate sătenilor.

*

Reforma electorală şi cea agrară s'au înfăptuit de Cuza Vodă prin lovitură de stat.

In legea electorală anexată la Statutul lui Cuza aveau drept de vot:

indirect, toţi cei ce plăteau o dare între 48—110 lei şi patentarii până la clasa V-a inclusiv;

direct, cei ce plăteau o dare de cel puţin 4 galbeni şi ştiau scrie şi ceti.

Erau scutiţi de cens, preoţii, profesorii, doctorii, advocaţii, inginerii.

Deci, censul şi capacităţile, cum cerea şi proectul de constituţie dela 1859. Dar censul era foarte mic faţă de cel dela 1858, nu cred însă şi faţă de cel dela 1856. La 1856 votau patentarii de cîte trele clasele în care erau împărţiţi. O lege din 1863 făcuse însă 8 clase de patentari şi legea electorală a statutului excludea acum dela vot pe cele din urmă trei clase. Dispărea însă acum împărţirea alegătorilor în colegii bazate pe profesiuni sau interese cum ceruse Kogălniceanu la 1848 şi tot atunci cele două dintăiu proecte muntene, cum admisese firmanul dela 1856 şi cum se rostise divanul adhoc.

Dar dacă Vodă Cuza făcea acest mare pas democratic, el punea adunării astfel alese, numeroase îngrădiri. Preşedintele ei era desemnat de Domn. Numai Domnul avea iniţiativa legilor. Un consiliu de stat pregătea legile. Un corp ponderator, ai cărui membri erau numiţi de Domn, jumătate dintre bărbaţii cu experienţă şi jumătate dintre consilierii judeţeni, putea respinge legile votate de adunare.

*

Constituţia dela 1866 prevede pentru adunarea deputaţilor patru colegii. Cele trei dintăiu sînt bazate pe un cens mai ridicat decît al legii lui Cuza (se dispensează profesiile libere). Cele două colegii dintăiu reprezintă proprietatea rurală; cel de al treilea, negoţul şi profesiile libere. Intocmai deci ca în proectul lui Kogălniceanu la 1848 şi în ale patruzecioptiştilor munteni. In colegiul al 4-lea votează, indirect, cei ce plătesc o dare cît de mică (ţăranii). Aceştia, în firmanul dela 1856 votau cu trei trepte; acum numai cu două.

In senat, prin două colegii, erau reprezentate proprietatea mare rurală şi cea urbană.

Constituţia dela 1866 desfiinţa însă corpul ponderator în forma celui din statut şi consiliul de stat, creaţiuni ale lui Cuza Vodă.

Din toată expunerea ce precede rezultă pare-mi-se că Barnoschi greşeşte cînd crede că constituţia dela 1866 a fost realizarea idealului patruzecioptiştilor „după 18 ani de rezistenţă", înzestrînd ţara cu „forme sociale copiate din cărţi şi dela străini, neţinîndu-se seamă de trecutul naţiunei" (p. 323).

De asemenea cred că greşeşte Iorga, în recenta conferinţă de care am vorbit, cînd spune că dacă M. Kogălniceanu ar fi fost în constituanta dela 66, lucrarea acesteia ar fi fost mai potrivită cu realităţile dela noi.

Libertăţile formale din constituţia dela 1866 se găsesc, unele, în constituţia carvunarilor dela 1822, toate în proectul lui Kogălniceanu dela 48 şi în proectul comisiunii centrale dela 1859, aci chiar formulate la fel ca la 1866. Dacă nu se potriveau împrejurărilor dela noi şi au rămas deci simple deziderate platonice, constituţia dela 1866 are tot atita vină cît şi Kogălniceanu dela 48 din care Barnoschi vrea să facă un neocarvunar (p. 323), cît şi boerii din comisia centrală sau din divanul adhoc. Foarte bine a zis G. Ibrăileanu că M. Kogălniceanu a fost tipul rezumativ al epocei sale. Dacă ridem prea mult de declaraţia raportorului constituţiei dela 66, riscăm să ridiculizăm şi pe unii înaintaşi pe care îi preţuim mai mult.

Sistemul electoral al constituţiei dela 1866 iarăşi nu este un „abis" faţă de sistemul statutului, sau de cel dela 1856.

In tradiţia ţării nu era un corp ponderator ca în statutul lui Cuza, decît dacă-l comparăm cu divanul domnesc. Vechiul sfat obştesc era compus din toată „elita" vremurilor trecute. Kogălniceanu la 48, divanul adhoc al Moldovei, voesc o adunare care să reprezinte toate *stările*, interesele, profesiunile. In acest sens sînt şi compuse adunarea şi senatul dela 1866. Este însă tot atît de adevărat că în tradiţia ţării nu este o singură adunare aleasă prin colegiu unic şi vot universal, fără nici un fel de distincţie de capacitate, cens sau experienţă. Cine voeşte să împace tradiţia ţării cu exigenţele democratice moderne, trebue să admită, alături de adunarea populară care reprezintă naţiunea subt aspectul ei de indivizi care convieţuesc,

o altă adunare care să cuprindă diferitele „stări", profesiuni şi interese şi care să reprezinte iarăşi naţiunea, subt alt aspect al ei, tot atît de real.

*

Cu aceasta am incheiat, restrîngîndu-mă pe cît am putut, analiza, din punct de vedere istoric, a lucrării lui Barnoschi. Exprim speranţa că autorul ne va da un al doilea volum in care va trata pe larg evoluţia democratică la noi dela Regulamentul organic încoace. Aş fi fericit dacă în acel studiu suplimentar, s'ar opri şi asupra punctelor ce n'am putut atinge decît în treacăt.

Din discuţie naşte, se zice, lumină. De aceia şi scriem.

Ioan C. Filitti

Pescarul detractor

Tulburărilor acestui veac.

Ori cît te-ai sbate, crîncen Ocean,
Revolta ta nu poate să mă mire;
Ea-i mică faţă de Nemărginire,
Ca'n faţa Vremii, fulgul unui an.

Talazul tău se pierde 'n uragan,
Precum Neptun pieri 'n Dumnezeire;
Iar veşnicia ta'i doar o sclipire
De fulger din privirea lui Satan.

De-aceia, de pe ţărm, cu nepăsare
Privind destrăbălata frămîntare
Din mărginitul tău nemărginit,

Mă 'nalţ pe fumul ce din pipă 'mi scapă
De-asupra ta şi-a mea,—şi liniştit
Imi spun: „Furtună 'ntr 'un pahar cu apă".

Mihai Codreanu

Citeva note asupra contenciosului nostru administrativ

—Contenciosul de drept strict.—Contenciosul Principiilor Generale.—

(Cu prilejul modificării Constituției)

Contencios administrativ în general

1. In viața constituțională modernă, se poate observa ușor că o luptă surdă s'a dat și se dă între cele trei puteri din stat: legislativă, judecătorească, executivă. Dar pe cînd puterea legislativă și cea judecătorească par a lupta *de damno vitando*, așa zicînd, puterea executivă pare că a luptat și luptă de *lucro captando*, sau cu alte cuvinte pe cînd judiciara și legislativa luptă de o cam dată pentru apărarea independenței lor, executiva luptă pentru supremație.

Ceva mai mult. Trebue să recunoaștem că,—din cauze care nu ne preocupă aci,—eforturile de supremație ale puterii executive au fost, dacă nu pretutindeni dar în cele mai multe țări, încoronate de succes,—atît în principiu cît și în fapt. In Franța supremația executivei merge așa de departe încît se neagă însăși existența judiciarei ca o putere distinctă. Judiciara n'ar fi, după această dogmă imperialistă,—decît o ramură a executivei (Berthélémy, Tr. el. de Dr. admin. fr. ed. 913, p. 9—13). Este adevărat că Constituția noastră consacră expres (după cea belgiană) puterea judiciară ca o putere distinctă alături de legislativă și executivă. Cu toate acestea pe baza principiilor azi dominante, o lege nu se poate aplica fără a fi sancționată și promulgată de puterea executivă, ceiace înseamnă că executiva are drept de *veto* asupra actelor legislativei; parlamentul poate ori cînd să fie dizolvat de șeful puterii executive; iar o hotărîre judecătorească nu se poate executa dacă nu e învestită cu formula executorie, adică de o formulă pe care puterea judecătorească o pune ca *„delegată"* a puterii executive. Tot ast-

fel nu trebue să uităm că *inițiativa* principală a legilor o are puterea executivă; numirea și avansarea magistraților (ca și a tuturor celorlalți funcționari publici) se face tot de către puterea executivă. [1] In fine faptul că parchetul e organizat militărește subt ordinele ministrului de justiție care astfel e suveran pe mecanismul acțiunii penale. [2] Toate aceste atribuțiuni sînt ceva mai mult decît diferitele interveniri mai mult sau mai puțin directe pe care toate puterile ar fi de dorit să le poată face în principiu fiecare în domeniul celeilalte, spre a se putea controla și mărgini activitatea fiecăreia din ele, adică spre a se realiza principiul atît de util al unei relative *interdependențe*.

Puterea executivă,—*prin natura ei*, prin mijloacele teoretice și practice ce are la îndemînă spre a-și impune imediat hotărîrea și prin prerogativele pe care a știut să și le rezerve sau să le cucerească,—apare astfel ca cea mai periculoasă în materie de abuz împotriva celorlalte puteri din stat și *cu atît mai mult, se înțelege, împotriva particularilor în general, care sufăr în toate cazurile în ultima analiză*.

Or, abuzul împotriva drepturilor și intereselor particulare este foarte grav dată fiind slăbiciunea particularului față de puterea autorității. In fapt, acest abuz are putința să se petreacă în fiecare zi, în mii de ocazii,—dela actul și fapta ministrului sau a guvernului întreg, până la actul și fapta primarului unei mici comune.

Iată de ce la noi, primul gest de apărare trebue organizat împotriva puterii executive.

2. Deja de mult, lumea s'a preocupat de a găsi *mijloacele* prin care s'ar putea îngrădi și mai ales *repara* abuzurile puterii executive contra particularilor.

In materie de mijloace de apărare ale particularului, ori de cîte ori el se socotește lezat printr'un act de *autoritate* al puterii executive, două sisteme s'au prezintat:

a) recursul grațios sau erarhic la autoritatea administrativă superioară,—recurs care e în strînsă legătură cu ideia de *control erarhic* exercitat de către înși-și superiorii funcționarilor abuzivi, acesta este însă un mijloc, cînd numai preventiv, cînd nu prea eficace,—și în tot cazul el lucrează *înăuntrul rouajului* mașinei administrative;

b) recursul contencios, adică plîngerea particularului la o instanță de judecată *a parte* sezisată anume și care astfel capătă naturalmente denumirea de *„Contencios Administrativ"*. Particularul cheamă administrația în fața instanței de judecată,

1 Lucrul devine și mai grav cînd subt o formă sau alta, principiul inamovibilității magistraturii e desconsiderat.

2 Asupra acestor din urmă forme de dependență a judiciarei de executivă la noi, vezi documentatul studiu al d-lui Corneliu Botez în buletinul Secției Juridice al Asociației pentru știința și reforma socială, No. 1. Februarie 920, p. 2—10.

judecata apreciază în drept şi în fapt şi satisface sau nu pe particular, după caz.

Aşa dar prin Contencios Administrativ trebue să înţelegem complexul de cazuri în care devine posibilă deschiderea unei instanţe de judecată anumită in care adversari sînt, particularul lezat deoparte şi administraţia păgubitoare prin actele ei *de autoritate*, pe de alta. In adevăr, în accepţia cea mai pură a noţiunii de *„Contencios administrativ"*, nu trebue să intre ca obiect al procesului decît actele *de autoritate*; cele de gestiune, fie chiar publică, trebuesc lăsate jurisdicţiei ordinare (V. şi Berthélèmy, Tr. de Dr. adminis. fr. ed. 913 p. 933—934. V. şi infra nota 1 p. 41).

Din punct de vedere al *mijloacelor de sancţiune sau reparare*, întrebuinţate cu ocazia *judecăţii* actelor de autoritate, cererea particularului poate avea de obiect, după cazuri:

a) fie numai interpretarea actului administrativ pentru a se vedea *dacă el e conform cu legea* şi cu misiunea naturalmente circumscrisă şi specializată a autorităţii respective,—iar în caz cînd nu e ca singură sancţiune,—*actul să nu fie ţinut în seamă* (sau cel puţin să îndreptăţească o altă oarecare pretenţie a particularului) *fără însă ca actul să fie atins ca atare*; b) fie, ceiace e mai important, mai necesar, dar şi mai grav: *anularea, modificarea* sau *ordonarea* pentru prima oară a unui act administrativ; c) fie în fine *acordarea pur şi simplu de daune interese* particularului lezat, fără să fie vorba în principal nici despre ilegalitatea propriu zisă (de drept strict) nici despre anularea sau modificarea actului care astfel va rămînea neatins ca atare. De aci denumirile de: *Contencios de interpretare, Contencios de anulare şi plină jurisdicţie* şi în fine *Contencios de daune exclusiv*,—care sînt principalele forme schematice de Contencios administrativ. [1]

1 Unii sînt dispuşi să vadă ca un Contencios administrativ propriu zis instituţie technică a parte, numai în Contenciosul de anulare şi cel mult în cel de interpretare; Contenciosul de daune n'ar avea nimic technic deosebit şi s'ar confunda cu judecata pricinilor de drept comun dintre particulari. Noi însă vom alătura Contenciosul daunelor de celelalte două forme de Contencios administrativ, din moment ce el pune faţă'n faţă pe particular cu administraţia ca putere publică nu pentru actele ei de *gestiune* (publică sau privată), ci pentru actele ei de *autoritate*.

De altfel în general vorbind, distincţia între cele trei forme elementare de contencios pretează la mai mult sau mai puţin arbitrar. Astfel de exemplu în Franţa ea se face pe baze sensibil diferite. (V. Curs de Drept. Adm. fr. D-rei Juridic. An. II. 912—913. Grujon, Paris p. 57, urm. şi Berthélèmy Tr. él. de Dr. administr. ed. 913 p. 956 urm.). Tot astfel, în principiu, distincţiile în această materie se pretează la amplificări şi subtilizări inutil de expus într'o schiţă cu totul succintă. Să amintim în treacăt că,—în afară de *Cont. de plină jurisdicţie* care ar cuprinde tot ce nu e formă de excepţie, de *Cont. de represiune* care se ocupă în Franţa de ex. de micile pedepse pe care le poate decreta administraţia prin actele sale de autoritate,—putem deosebi trei forme numai la Cont. de interpretare: a) interpretarea actului administrativ

Din punct de vedere al autorităţilor speciale chemate să judece Contenciosul administrativ se pot concepe ca potrivite: a) Sau *Tribunale administrative* speciale, alăturate puterii executive, care astfel ar fi controlată şi judecată de o ramură a ei specială, nu de o autoritate diferită; b) Sau *Tribunalele ordinare (putere judecătorească în general)* care astfel pe lîngă misiunea normală de a judeca toate pricinile dintre particulari între ei, ar căpăta şi chemarea *să* judece pricinile dintre particulari şi puterea executivă,—ceiace are aerul (dar numai aerul) să fie o încălcare a principiului separaţiei puterilor; în realitate însă, nu e decît un control fericit al judiciarei asupra executivei care constitue o potrivită contrabalanţare a puterii prea mari a executivei; c) în fine o *variantă* a Contenciosului Administrativ exercitat de puterea judecătorească, ar fi acordarea acestui drept numai unor instanţe anumite—de obiceiu superioare—din puterea judecătorească cum ar fi de exemplu: Curtea de Apel sau Curtea de Casaţie, sau şi mai simplu, crearea unei Secţiuni speciale la instanţele obişnuite—Secţia Contenciosului public—pe lîngă secţiile: civilă, penală, comercială şi de notariat.—Acestea fiind elementele de bază ale noţiunii de Contencios Administrativ în general, să vedem în cîteva cuvinte, ce formă de înfăptuire a luat această importantă instituţie de garantare a drepturilor şi intereselor cetăţeneşti în diferite state străine.

Contenciosul administrativ în alte ţări

3. Din punct de vedere al autorităţilor chemate în alte ţări să exercite Contenciosul Administrativ putem deosebi două grupuri: a) *grupul francez*, german, austriac, ungar şi (în parte) italian, care dă—în numele principiului unei *absolute* dar sui generis separaţiuni a puterilor,—Contenciosul unor Tribunale speciale, *Tribunale administrative*, ramură anumită a puterii executive, separată numai ca *funcţie* de celelalte forme ale executivei şi învestită cu atribuţii de control şi judecată a actelor administrative; b) *grupul anglo-american şi belgian* de altă parte, care dă Contenciosul *instanţelor ordinare* de drept comun, ceiace înseamnă că supun actele puterii executive controlului şi jurisdicţiei puterii judecătoreşti în formele ei obiş-

de autoritate *spre a se vedea dacă el e conform cu legea*; b) presupunînd că actul e perfect legal, interpretarea lui spre a se fixa adevăratul lui sens, cu care ocazie în Franţa se zice că aceasta n'o poate face decît tot Administraţia pe baza principiului: Ejus est interpretari cujus est condere; c) în fine cu ocazia actelor de gestiune, interpretarea *convenţiilor* intervenite între persoana morală de drept public şi particular. Pe noi nu ne poate interesa decît prima formă de interpretare: cea în scopul de a se vedea dacă actul e sau nu conform cu legea,—fie că aceasta se cere a se judeca pe cale principală, fie mai ales pe cale incidentală.

nuite. [1] Desigur, sistemul anglo-american şi belgian garantează mai bine drepturile şi interesele particularilor decît cel francez (şi celelalte), căci controlul se face de *altă* putere şi astfel se contrabalanţează până la un punct puterea exorbitantă a executivei. In acest sens, sistemul anglo-american este liberalitar şi democratic, sistemul francez şi celelalte, primitive şi antidemocratice, deşi în fapt,—trebue s'o recunoaştem,—tribunalele administrative s'au arătat în Franţa mai radicale chiar decît tribunalele ordinare, de cîte ori s'a prezintat ocazia.

4. Din punct de vedere al modului de judecare şi al sancţiunilor putem deosebi iar două grupuri: a) *sistemul belgian*, care în numele unei riguroase *independenţe* a puterilor, deşi dă Contenciosul Administrativ tribunalelor ordinare, nu permite totuşi decît aprecierea în fapt şi în drept a urmărilor actului administrativ *spre a acorda daune* particularului lezat, sau cel mult pentru *a nu ţine seamă de actul ilegal;* nu permite însă ca Tribunalul să se atingă de actul administrativ în sine—anulîndu-l, modificîndu-l sau ordonînd un act, adică silind administraţia la o obligaţie de a face. Cu alte cuvinte Tribunalele belgiene nu au decît *Contenciosul de interpretare* pe cale incidentală (indiferent dacă e vorba să se pronunţe pe cale de acţiune principală sau pe cale de excepţie) şi *Contenciosul daunelor interese* adică în total simplă *jurisdicţie;* dar sistemul belgian nu cunoaşte Contenciosul de anulare şi plină jurisdicţie; b) *sistemul anglo-american şi cel francez* prevăd toate formele de Contencios: şi pe cel de interpretare şi pe cel al daunelor şi—ceiace e mai important—pe cel de anulare şi plină jurisdicţie; singura deosebire e că în sistemul anglo-american plinătatea aceasta de jurisdicţie o au tribunalele ordinare exclusiv, după principiul de competenţă *generală* a puterii judecătoreşti, pe cînd la Franceji cea mai mare parte din atribuţii le au tribunalele *administrative* care sînt instanţele de drept comun în materie administrativă,—şi numai anumite materii de pură jurisdicţie civilă sînt date tribunalelor ordinare, în mod excepţional.

In sistemul Contencios Administrativ de anulare şi plină jurisdicţie sau plină putere (francez şi anglo-american) se vede bine că instanţa care judecă actul administrativ nu este investită numai cu atributul obişnuit de *jurisdicţie* (ca în sistemul *belgian)*, ci şi cu atributul excepţional de *imperium*, ceiace dă putinţa acestor instanţe să *anuleze*, să *modifice*, sau chiar să *ordone* pentru prima oară un act administrativ. [2]

1. In Anglia, în ultimul timp—dar în mod cu totul excepţional—s'au încredinţat cîteva atribuţii de Contencios administrativ unor instanţe speciale. In America însă sistemul englez primitiv e păstrat pur,—ba chiar e potenţat în senzul supunerii executive la controlul şi jurisdicţia puterii judecătoreşti.

2. De aci şi denumirea de *plină jurisdicţie* sau *plină putere* spre deosebire de *simpla jurisdicţie*.

Dar pe cînd în Franţa, anularea, modificarea şi dispunerea actului administrativ se poate face *direct* de însăşi instanţa de judecată care se substitue astfel organului administrativ în cazul judecat,—în Anglia instanţa se mărgineşte să dea *ordine*—aşa numitele *writs*—administraţiei, care, supunîndu-se, se va abţine, va modifica, sau va dispune ea însăşi actul, spre a se conforma cu legea pe care se bazează *ordinul* justiţiei.

4 bis. In materia ce ne preocupă, atît tipul francez (continental) cît şi cel anglo-american *par* a urmări atingerea aceleaşi ţinte şi anume: respectarea principiului de drept public al separaţiei puterilor. Şi totuşi soluţiile admise de fiecare sînt foarte diferite una de alta! In adevăr, în numele principiului de mai sus, tipul franco-continental nu permite judiciarei să se amestece sub nici o formă în domeniul executivei; dar tot în numele acestui principiu tipul anglo-american nu admite să *judece* (oricare ar fi obiectul şi părţile în litigiu) decît puterea judecătorească după dreptul comun!

In realitate deosebirea aceasta de soluţii *juridice* se explică prin aceia că ambele tipuri nu se preocupă atît de respectarea eleganţei unui principiu de drept public ca atare, ci pur şi simplu de a nu institui ceva care să contrazică concepţia lor *socială* fundamentală, specific deosebită la cele două rase.

Tipul francez (continental) reprezintă concepţia socială *etatistă* în baza căreia cînd e vorba de conflict între stat ca putere publică şi particular, grija şi atenţia deplasîndu-se spre noţiunea de putere publică, nu se mai poate judeca după regulile instituite pentru conflictul dintre simpli particulari,—şi atunci: mari precauţiuni, instanţe şi formalităţi aparte, soluţiuni rezervate. Fetişul statului încorsetează dacă nu sacrifică, drepturile şi individualitatea particularului,—deşi în aparenţă aceasta se face tocmai în numele principiului separaţiei puterilor, adică a unui mijloc care tinde la salvgardarea drepturilor şi libertăţii *individului* în faţa autorităţii. [1]

Tipul anglo-american dimpotrivă, reprezintă concepţia socială *individualistă* în baza căreia, cînd un drept sau interes individual a fost lezat, legea nu trebue să aibă nici o altă grijă imediată decît reprimarea şi repararea abuzului,—şi în acest scop nici o deosebire nu se mai face între particular şi puterea sau funcţionarul public. Fie că e simplu particular, fie că e putere publică, elementul care atinge în mod abuziv drepturile şi interesele unui particular, este judecat şi reprimat de aceleaşi instanţe şi după acelaşi drept comun care regulează conflictele

1. Această explicaţie a restringerii rolului judiciarei, în cazul nostru, în Franţa,—ni se pare mai plauzibilă decît cea curentă care—bazîndu-se pe trecutul instanţelor judecătoreşti franceze,—constată că, la un moment dat, puterea şi deci abuzurile „parlamentelor" erau aşa de mari, încît o mişcare de reacţiune împotriva acestei puteri în general, era fatală,—şi această reacţiune ar explica restringerea actuală a puterii judecătoreşti în dr. francez!

dintre particulari. Nici o îngrădire subt nici o formă, nici un regim de excepție, nici măcar scrupulul de a nu călca vre-un principiu de drept deja consacrat, nu sînt admisibile cînd e vorba de repararea atingerilor abuzive aduse drepturilor și intereselor particulare. Salus juris privati, supremă lex! [1]

La mijlocul celor două tipuri, *pare* a sta în această privință Belgia: individualistă și liberalitară în privința instanțelor, ea este etatistă, mai mult chiar decît Franța, în privința mijloacelor de sancțiune și reparare. Totuși s'ar putea zice mai cu drept cuvînt că *singură* Belgia—preocupîndu-se mai puțin de a realiza în această materie o concepție *socială* sau alta din cele două: etatistă sau individualistă—e preocupată *exclusiv* de a salvgarda cu gelozie *principiul juridic* de drept public al separației puterilor și anume subt forma unei foarte mari independențe reciproce.

Comparînd acest sistem belgian cu cel anglo-american, se poate remarca următoarea diferență: concepția belgiană pare a zice: cel mai bun mijloc de salvgardare a drepturilor și libertăților private este principiul separației puterilor și spre a lui menținere absolută trebue să sacrificăm totul... cîte odată chiar însuși scopul pentru care mijlocul a fost creat! In adevăr, pe baza acestei concepții riguroase, drepturile private sînt insuficient ocrotite, în Belgia și aceasta în numele respectării unui principiu care nu e decît un mijloc de a ajunge la ocrotirea cea mai largă a acestor drepturi. De aceia concepția engleză rectifică și complectează: dacă este adevărat că în general principiul separației puterilor este cel mai bun mijloc de a păzi drepturile private, există cazuri în care o adevărată ocrotire a particularului nu se poate realiza fără o sforțare relativă a acestui principiu,—și atunci, în vederea scopului real și mare: Salus juris privati", care singur trebue să ne preocupe, călcăm vigoarea și eleganța principiului admis în general, căci nu trebue să uităm că acest principiu nu este un scop ci un mijloc. [2]

Superioritatea concepției americano-engleze este evidentă.

Contenciosul administrativ în Romînia

5. Care este sistemul și organizația Contenciosului administrativ la noi?

I. Din punct de vedere al textelor exprese de lege avem

1 In Anglia s'a ajuns cu atît mai ușor la acest rezultat, cu cît ideia de confundare a noțiunii de putere publică cu persoana funcționarului—în exercițiul funcției—adus mai mult la o *responsabilitate a funcționarului* decît a puterii publice ca atare,—pe cînd în Franța de ex., aceiași confuziune a dus mai mult la o *responsabilitate a puterii publice* ca atare, decît la o responsabilitate a funcționarului.

2 De aci teoria controlului reciproc și a *interdependenții* puterilor, spre deosebire de teoria *independenții absolute* a fiecăreia față de celelalte.

în primul rînd art. 130 din Constituție care zice: „Consiliul de stat cu atribuțiuni de Contencios administrativ nu se poate reînființa". Aceasta nu însamnă că Constituția noastră proscrie instituția democratică a Contenciosului administrativ și că ea ar lăsa puterea executivă fără nici un control și îngrădire, ci pur și simplu,—cum s'a arătat de mult—că Contenciosul administrativ nu va mai putea niciodată să se încredințeze Consiliului de Stat, adică unei ramure tot a puterii executive. Aceasta nu este decît o condamnare a sistemului francez care face din puterea executivă și parte și judecător,—și o consacrare prin a contrario a sistemului belgian (eventual și anglo-american) în care Contenciosul administrativ trebue să-l aibă altă autoritate, și această altă autoritate nu poate fi decît puterea judecătorească, care singură are chemarea să *judece*. [1] Nici nu se putea să fie altfel într' o Constituție, care e luată după Constituția belgiană.

Ceva mai mult. Intru cît, pentru mulți, Contenciosul administrativ adevărat este numai Contencios de anulare și plină jurisdicție, art. 130 din Constituție trebue interpretat în sensul că Constituția oprind (într'o anumită formă) reînființarea *Contenciosului de anulare*, consacră în schimb prin a contrario Contenciosul de interpretare și pe cel de daune, *fără nici o restricție specială*. [2] Este însă de remarcat că chiar în această interpretare prohibiția nu privește decît Contenciosul de anulare *exercitat de Consiliul de Stat*, ceiace înseamnă că Constituția nu s'ar opune ca legea să acorde ulterior, de va fi nevoe, și Contenciosul de anulare, cu condiție însă ca legea să-l încredințeze tot puterii judecătorești.

Cu alte cuvinte. *Constituția încredințează ea însăși Contenciosul de interpretare și pe cel de daune puterii judecătorești (sistem belgian lăsînd însă mînă liberă legiuitorului ordinar de a înființa și regulamenta în mînile aceleiași puteri judecătorești un Contencios de anulare dacă el va găsi cu cale. Aceasta înseamnă că Constituția noastră primind sistemul belgian nu închide poarta sistemului anglo-american.*

Acesta este spiritul cel mai probabil în care trebue să înțelegem instituția Contenciosului administrativ la noi.

II. Cel mai însemnat text pozitiv din legiuirea noastră cu privire la Contenciosul administrativ este art. 5 al. 3, lit. F. 1. Curț. de Cas. din 912, în următoarea cuprindere:

„Secția III-a va mai judeca:

f) Recursurile acelor care s'ar pretinde vătămați în drepturile lor printr'un act *administrativ de autoritate* făcut cu călcarea legii, precum și recursurile în contra refuzului autorități-

1 Comp. art. 104 al. 2 Const: „Comisiuni și Tribunale extraordinare nu se pot crea subt nici un fel de numire și sub nici un fel de cuvînt".

2 Trib. Com. Ilfov, 26 Martie 905,—C. Jud. 34/905,—citate de Em. Dan. C. Proc. Civ. adnotat ed. 921 sub art. 54.

lor administrative de a rezolva o cerere relativă la un asemenea drept.

Se exceptă:

l) *Actele de guvernămînt* adică măsurile luate pentru ocrotirea de interes general privitor...

2. Actele privitoare la exercițiul tutelei administrative și la controlul erarhic.

Curtea va mai judeca:

g) Recursurile militarilor împotriva actelor autorității militare superioare, însă numai în privința decretelor de punere la retragere și numai pentru quantumul pensiunii...

h) Recursul în contra refuzului județelor, comunelor sau altor stabilimente publice de a înscrie în bugetele lor o datorie constatată printr'un titlu executor... [1]

Așa dar un text expres din legea noastră dă atribuțiuni precise și limitate în materie de Contencios administrativ, Curții de Casație s. III-a.

In afară de cazul recursurilor militarilor,—care constitue un Contencios excepțional de pură interpretare,—în toate celelalte cazuri Curtea de Casație, judecînd actul administrativ,—dacă il găsește ilegal,—*invită* autoritatea administrativă să *anuleze, să modifice* sau *să dispună* actul, spre a se conforma legii,—și în caz de nesupunere din partea administrației, Curtea de Casație *presează* asupra voinții acesteia prin sistemul daunelor cominatorii (art. 63 al. 5, leg. Curții de Casație din 912) care, se ințelege, nu sînt tot una cu daunele interese obișnuite pe care le acordă instanțele ordinare, căci acestea din urmă se dau pe baza puterii de jurisdicție a Tribunalelor pe cînd daunele cominatorii pe baza puterii de *imperium*.

Legiuitorul din 912 n'a admis ca Curtea de Casație să anuleze sau să modifice *direct* actul administrativ spre a nu se zice că se calcă prin aceasta principiul separației puterilor. Scrupulul este deplasat și în tot cazul nu e menajat decît în aparență, căci în realitate, prin daunele cominatorii pe baza puterii de imperium, Curtea de Casație are un mijloc juridic energic de constrîngere a administrației la executarea unei obligațiuni de a face și acest mijloc este aproape echivalentul unei acțiuni *directe*, a puterii judecătorești în domeniul executivei.

Din cele de mai sus urmează că Contenciosul nostru administrativ prevăzut și reglementat de legea Curții de Casație din 912, este în principal și fără nici o îndoială o variantă (după sistemul englez) a așa numitului Contencios de anulare și plină jurisdicție sau putere, în acest sens că Curtea

1 Este de observat că alături de județe, comune și *alte stabilimente publice* nu se prevede *expres* și Statul! Să fie aceasta o omisiune întîmplătoare, sau intenționată, spre a se consacra injustul sistem francez în această materie? V. în același sens și art. 75 l. Curții de Cas. din 910.

de Casație s. III-a poate (direct sau indirect, aceasta nu importă) să modifice, să anuleze sau să ordone un act administrativ.

De altfel acesta e singurul Contencios care dă măsura complectă a noțiunii de apărare și reparație cu ocazia actului administrativ păgubitor. [1]

Acest sistem împreunează cele două avantagii ale instituției, după sistemul belgian și anglo-american laolaltă: este dat puterii *judecătorești*, ceiace satisface principiul democratic al supunerii executivei la controlul puterii judecătorești ca o contrabalanțare a puterii exorbitante a execuției,—și în același timp instanța este învestită nu numai cu jurisdictio ci și cu imperium, ceiace constitue o superioritate asupra sistemului belgian.

Singura particularitate a sistemului romîn este că în loc de a se acorda Contenciosul *tuturor* instanțelor judiciarei, este acordat numai instanței supreme de casare. [2]

III. Contenciosul nostru administrativ de anulare (și plină jurisdicție) cere, spre a fi pus în mișcare, unele *condiții restrictive* riguroase și anume: a) *să nu fie vorba de acte de guvernămînt* [3] (precum nici de control erarhic sau tutela administrativă); în aceste cazuri interesul suprem al ordinei și siguranței obștești cere ca actele executivei să nu fie atacabile prin controlul și injoncțiunile altei puteri,—subt pedeapsă ca executiva să nu-și mai poată îndeplini rolul ei natural, b) să fie vorba de un act administrativ de autoritate oarecare,—dar care să fie făcut cu *călcarea legii*, de unde urmează că dacă nici un text *expres* n'a fost călcat nu mai poate fi atacat nici măcar actul administrativ pur; în fine c) să fie vorba de *violarea unui drept* al particularului, nu de lezarea unui simplu *interes;* dacă un simplu interes a fost lezat, actul administrativ este inatacabil.

6. Chestiunea cea mare care se pune cu privire la Contenciosul nostru administrativ este atunci următoarea: sistemul de Contencios *cu condițiile lui restrictive de mai sus*, înființat în 1912, este el oare un sistem de lege complect și excluziv,

1 In mod excepțional, recursul militarilor am văzut că e un contencios numai de *pură interpretare*, Curtea mărginindu-se să constate ilegalitatea actului prin jurisdicție, fără să poată lua vre-o măsură pe cale de imperium. Aceasta în interesul intangibilității principiului disciplinei militare a cărui exercitare e lăsată la suverana mînuire a autorităților militare.

2 Asupra rațiunilor pentru care s'a acordat Cont. de anulare numai Curței de Casație. V. expunerea de motive a leg. Cont. din 912.

3 Asupra actelor de guvernămînt spre deosebire de celelalte acte ale executivei - chestiune foarte subtilă de drept public.—V. între altele interesantul studiu al d-lui Anibal Teodorescu „O nouă concepțiune a actelor de guvernămînt" - București, 910.—V. și studiul nostru in Viața Romînească.

sau alături de el avem în legislaţia noastră şi alte forme de Contencios de sine stătător *cu condiţii diferite?*

O gravă controversă ia naştere.

I. *O primă părere* ar fi următoarea: condiţiile şi formele Contenciosului administrativ romîn sînt *exclusiv* cele prevăzute şi regulamentate de legea Curţii de Casaţie care, fiind sediul special al materiei formează un sistem de sine stătător şi *complect*. In consecinţă tot ce e relativ la contencios se rezolvă numai şi numai prin dispoziţiile legii Curţii de Casaţie. Pe baza acestei legi, Contenciosul de anulare (şi plină jurisdicţie) înfiinţat în 1912 este cel mai însemnat Contencios care există la noi pe cale de acţiune principală. Ca o *dependentă* a lui, se admite însă un Contencios al daunelor care se exercită în baza art. 33 al. 6 (L. Curţii de Cas. din 912) de către Curţile de apel respective, *bine înţeles însă că numai dacă actul încriminat îndeplineşte cele trei condiţii restrictive de admisibilitate arătate mai sus.* In afară de cazul actelor ce îndeplinesc condiţiile acestea, Contenciosul de daune nu se poate pune în mişcare,—întocmai cum nu s'ar putea pune nici cel de anulare. Există deci o legătură indisolubilă între aceste două forme de Contencios,—cel puţin în ce priveşte condiţiile de admisibilitate ale acţiunii. Legătura e aşa de strînsă, încît Contenciosul daunelor nu se poate pune în mişcare, nici măcar cu privire la actele administrative *ilegale* şi violînd un *drept*, dacă n'a făcut întâiu obiectul unui examen *prealabil* la Casaţie. Dar această din urmă exigenţă pare a nu fi împărtăşită de jurisprudenţă, 1—şi atunci avem o *variantă a părerii* în sensul următor: Curţile de Apel au Contenciosul daunelor pe care îl pot judeca *direct* fără a fi nevoe de examen prealabil la Casaţie, dar numai cu condiţiile restrictive arătate şi anume: să nu fie vorba de acte de guvernămînt, să fie vorba de violarea unui drept şi de călcarea unui text de lege. 2

In ceiace priveşte Contenciosul de interpretare, el e încredinţat în principal Curţii de Casaţie, fie ca un Contencios a parte sau propriu zis, cum ar fi cazul tipic cu recursul militarilor, fie ca o consecinţă necesară a contenciosului general de anulare. Tribunalele ordinare sînt oprite în mod expres prin art. 35 al. ultim. l. Curţii de Casaţie din 912, de a se mai pronunţa asupra ilegalităţii unui act administrativ,—*afară de cazul*

1 Curtea din Iaşi s. II-a. Decizia No. 82/915 în afacerea Corjescu, confirmată în urma recursului prin Decizia Curţii de Casaţie s. I-a, publicată în „Jurisprudenţa Romînă" No. 21 din 5 Iunie 916.

2 Tribunalele ordinare n'ar putea (în această părere) să judece Cont. daunelor din cauza art. 74 din lege care zice: „Daunele care s'ar putea cere pentru vătămarea pricinuită de un act administrativ ilegal deja executat la punerea în aplicare a acestei legi se vor judeca de instanţele ordinare după legea dela 25 Martie 910. Asemenea şi procesele de daune care la 1 Aprilie 912 ar fi în curs de judecată". De unde ar urma că procesele noi de daune se judecă după *alte* norme şi anume după cele prevăzute în legea din 912.

cînd e vorba ca ele să se pronunţe pe cale de excepţie, cum ar fi de exemplu cazul unei instanţe penale deschise împotriva particularului de către administraţia reclamantă (art. 385 al. 9 Cod. Pen.). 1 Numai subt această formă, adică numai pe cale de excepţie, instanţa ordinară poate să aprecieze (să interpreteze) actul ca ilegal şi astfel, neţinînd samă de el, să achite pe particular de pîra penală.

Aceasta e părerea curentă cu privire la cele trei forme de Contencios la noi. 2

II. *A doua opinie*—Se pare totuşi că lucrurile stau în mod sensibil altfel în realitate.

Contenciosul nostru de anulare şi plină jurisdicţie din 912 împreună cu condiţiile lui restrictive, nu este singurul Contencios *de sine stătător* pe cale de acţiune principală din legislaţia noastră. El a fost adăogat *alături* de altul, spre a se consacra expres putinţa judiciarei de a uza de imperium în scopul de a anula şi modifica un act al puterii publice. In aceste cazuri grave, de o adevărată împietare a judiciarei în domeniul executivei, cu ocazia controlului şi sancţiunii grave reclamate, legea a prevăzut condiţii de admisibilitate *restrictive*,—şi bine a făcut,—căci injoncţiunea prin imperium a judiciarei în domeniul executivei este un act foarte grav, care poate periclita bunul şi normalul mers al ruajului administrativ, dacă ar

1 Art. 35 al. ultim L. Curţii de Cas. din 912: „Tribunalele ordinare nu se pot pronunţa asupra ilegalităţii unui act administrativ de autoritate decît pe cale de excepţie". V. art. 74 citat în Nota precedentă.

Contenciosul de interpretare exercitat la noi pe baza art. 385 al. 9 Cod. Pen. şi altele asemenea se confundă aproape cu *contenciosul aşa numit de represiune* din dreptul administrativ francez.

2 O variantă mai simplistă a teoriei curente poate fi următoarea: în legislaţia noastră actuală n'avem decît un Cont. de interpretare şi unul de daune. Cel de interpretare e exercitat de Curtea de Cas. S. III-a pe cale de acţiune principală şi de tribunalele ordinare pe cale de excepţie. Cel de daune e exercitat de Curtea de Apel pe cale de acţiune principală şi de Tribunalele ordinare pe cale de excepţie. In toate cazurile condiţiile restrictive sînt de rigoare. Contenciosul de anulare nu există în legislaţia noastră, căci mijlocul daunelor cominatorii de care uzează Casaţia nu este decît o încercare şi o ameninţare care nu realizează anularea şi modificarea decît cu totul *indirect* şi cîte odată el poate fi absolut ineficace dacă administraţia s'ar obstina în a nu se supune injoncţiunei Casaţiei.

Am numit această variantă „simplistă" fiindcă este evident că scopul principal al legii din 912 este să ajungă nu la simpla interpretare a actului administrativ prin jurisdicţie, ci la anularea şi modificarea lui prin imperium,—*direct sau indirect, aceasta nu importă.* In ce priveşte eventualitatea nesupunerii administraţiei la injoncţiunea subt forma daunelor cominatorii, ea constitue un caz de o gravitate cu totul excepţională, care în principiu—dacă avem de a face cu o administraţie samavolnică,—se poate întîmpla şi în cazul contenc. de anulare propriu-zis cînd anularea se face direct de către instanţa de judecată.

Dar cu asemenea eventualităţi eşim din domeniul legii şi al dreptului spre a intra în anarhie.

fi admisă cu ușurință. Cu această ocazie se justifică perfect *și* deosebirea dintre actele administrative și cele de guvernămînt de o parte,—*și* condiția călcării unui text expres și necesitatea violării unui drept, pe de alta.

Dar alături de acest Contencios grav de anulare cu condiții restrictive legitime, avem în legislația noastră în mod implicit un Contencios de drept public al daunelor exclusiv, —Contencios de sine stătător,—care este încredințat instanțelor ordinare de drept comun și care—ceiace e mai important —se poate pune în mișcare pe baza principiilor generale de drept, în condițiuni diferite cu mult mai ușoare decît cele restrictive prevăzute de legea Contenciosului de anulare din 912.[1]

Este adevărat că legea din 912 are aerul să prevadă și să regulamenteze *expres* și Contenciosul *daunelor* (cum face și celelalte două)—cînd în art. 33 al. 6 spune: „daunele interese care ar putea izvorî din asemenea acte sau fapte se vor cere de către cei interesați dela Curtea de Apel în circumscripția căreia s'a îndeplinit actul administrativ atacat, oricare ar fi valoarea acestor daune.

Aceste cereri se vor judeca de urgență și cu precădere.— Dar să observăm că această dispoziție are în vedere numai cazul actelor administrative *atacate* în Casație. Atunci, spre a nu se putea crede că această înaltă Curte își va părăsi—cu ocazia Contenciosului Administrativ—principiile ei fundamentale care exclud din cercetarea Casației *faptele materiale* (ea nejudecînd decît în drept) legea a găsit cu cale să atragă atenția că deși e vorba în acest caz de o *plină jurisdicție* (într'un alt sens), chestia daunelor interese fiind o chestie de fapt, se va judeca de către Curțile de Apel. De ce nu de Tribunalele ordinare? Fiindcă interesul particularului cere o celeritate cît mai mare în restabilirea drepturilor cetățenești violate de puterea executivă. Așa dar avem aci de a face cu o dispoziție de favoare pentru particulari la care ei însă ar putea să renunțe în principiu și să se adreseze Tribunalelor ordinare de drept comun.[2]

---

1 In ceiace privește Cont. de interpretare propriu-zis, trebue să recunoaștem că părerea curentă e fundată pe de-antregul. Pe cale de acțiune principală el e acordat numai Curții de Cas. S. III-a care-l exercită fie de sine stătător, ca în cazul recursului militarilor, fie ca o consecință neapărată a Cont. de anulare. Tribunalele ordinare nu-l pot exercita decît pe cale de excepție, după cum am văzut deja cu ocazia Cont. de represiune (art. 385 al. 9 C. Pen.).

2 Asupra ideii că dispoziția privitoare la judecarea daunelor de către C. de Apel este o dispoziție *de favoare* pentru particular. V. cuvintele raportorului în Cameră cu ocazia votării legii din 912: „(Particularul) va fi judecat *de preferință* numai de C. de Apel..." (M. Of. Desb. Cam. fasc. No. 23, Ian. 912, p. 555).

Art. 74 L. Curții de Cas. din 912 nu contrazice acest adevăr căci imperativitatea lui privește numai judecata la Tribunalele ordinare a acțiunii în daune vechi sau în curs de judecată, nu însă și judecarea celor noui la Curtea de Apel a căror intentare devine facultativă,—la Curtea de Apel sau la Tribunalele ordinare.

Aceasta este explicația art. 33 al. 6.

In tot cazul de cîteori nu va fi vorbă de ilegalitatea unui act atacat în Casație, ci de o simplă cerere de desdaunare a particularului, fără să se ceară nici anularea, nici modificarea, nici ordonarea unui act administrativ, nici constatarea ilegalității actului ca atare,—ci pur și simplu de constatarea materială a unor pagube pe urma unui act al puterii executive și repararea lor pecuniară,—particularul se va putea adresa instanțelor de drept comun, adică Tribunalelor ordinare, făcînd apel la puterea lor de pură jurisdicție nu la cea excepțională de imperium.

Ceva mai mult. In acest caz puterea judecătorească ne împietînd cu nimic în domeniul executivei,—căci actul puterii executive rămîne intact ca atare,—Tribunalele vor putea acorda daune nu numai cînd e vorba de acte administrative pure dar și cînd e vorba de acte așa zise de guvernămînt, nu numai cînd s'a violat un drept, dar și cînd a fost lezat un simplu interes și aceasta nu numai cînd s'a călcat un text expres de lege, dar și cînd s'a călcat un principiu de drept natural cum ar fi cel de drept privat prevăzut în art. 998 C. Civ., sau acela că nimeni nu se poate îmbogăți fără cauză în dauna altuia,—în fine mai presus de orice cînd a fost călcat principiul de drept public natural, nescris dar totuși axiomă de drept public și de echitate și anume: principiul egalității tuturor în fața sarcinilor publice.[1]

Așa dar nu numai călcarea unei legi oarecare sau cine știe cărei formalități, nici distincția dintre actele de administrație și cele de guvernămînt,—ci călcarea unui principiu de drept public natural, mai tare ca toate legile din lume—egalitatea tuturor în fața sarcinilor publice,—iată criteriul fundamental al responsabilității *pecuniare* a puterii publice față de particularul lezat.

De aci nu urmează însă că orice pagubă produsă particularului de către puterea publică va trebui să fie reparată. Așa de ex. un act de guvernămînt oarecare, cum ar fi: declararea de războiu, a stării de asediu, măsuri de ordin sanitar sau de menținere a ordinei publice interne,—toate acestea mai totdeauna pot stînjeni și păgubi nenumărate persoane dacă nu chiar întreaga țară,—fără ca nimeni să poată pretinde despă-

---

1 Se înțelege ușor că în sistemul acordării daunelor independent de ideia călcării unui text expres,—Cont. daunelor nu presupune neapărat și implicit Cont. de interpretare, cum se întîmplă în sistemul acordării daunelor numai în caz de călcare a legii. In sistemul acordării daunelor chiar în cazul actelor perfect legale—dacă sînt păgubitoare—*Cont. daunelor e complect independent atît de Cont. de anulare cît și de cel de interpretare. El este de sine stătător.*

In acest sens, Cont. daunelor se mai poate numi *Contenciosul faptelor materiale* exclusiv, care are în vedere mai ales *principiile generale de drept* spre deosebire de Cont. de interpretare și cel de anulare, care sînt două forme ale unei aceleiași instituții ce s'ar putea numi *Contenciosul legalității* stricte a actelor administrative și care are în vedere numai *legea scrisă.*

gubiri. In adevăr dacă măsura e în aşa fel luată incît—în principiu—efectele ei se răsfring eventual asupra tuturor fără privire la o anumită persoană spre deosebire de altele, atunci atît actul de guvernămînt ca atare cît şi efectele lui păgubitoare, nu dau loc nici la Contenciosul de anulare, *nici la cel de daune*.

Dar cînd, în numele şi cu ocazia acestor acte de guvernămînt se iau anumite măsuri care lovesc şi păgubesc specialmente numai pe unii indivizi—fără ca toţi din categoria lui să păgubească la fel (cel puţin în principiu)—şi fără bine înţeles ca păgubitul să fie vinovat de un delict ce trebue pedepsit sau eventual prevenit,—atunci oricît de permis, de necesar şi de legal ar fi actul de guvernămînt, particularul păgubit individualmente, va putea totuşi să fie desdăunat pe simplul motiv că altfel s'ar călca principiul egalităţii tuturor în faţa sarcinilor publice.

In rezumat deci: nu actul de guvernămînt păgubitor prin el însuşi (declararea de războiu în sine, a stării de asediu, luarea de măsuri sanitare etc.) legitimează acţiunea în daune, ci punerea lui în aplicare în aşa fel încît se calcă principiul suprem al egalităţii sarcinilor. Este uşor de înţeles că responsabilitatea pecuniară bazată pe acest criteriu este cu totul altceva decît cea permisă de însăşi legea Contenciosului de anulare care, dacă nu admite să se atace sau să se discute actul de guvernămînt în sine în faţa Curţii,—admite totuşi să se cenzureze *modalitatea executării* sau punerea în aplicare a acelui act spre a se vedea dacă s'a făcut *conform cu legea*.

In adevăr, pe cînd legea Contenciosului (în cazul actelor de guvernămînt de exemplu) are în vedere numai *formalităţile procedurale* ale actului aşa zicînd,—şi chestiunea *competenţei* autorităţii care a lucrat sau a *excesului de putere*,—responsabilitatea de mai sus are în vedere însuşi fondul lucrurilor în aşa fel incît, chiar dacă actul în sine e *legal*, chiar dacă actul a fost făcut de autoritatea *competentă* şi chiar dacă *formalităţile procedurale* prevăzute de lege au fost respectate cu ocazia aplicării lui,—acţiunea *în daune* va putea totuşi lua naştere,—dacă principiul egalităţii tuturor în faţa sarcinilor publice s'ar viola, cu ocazia acelui act. [1]

---

1 V. expunerea magistrală a lui Laurent care, bazîndu-se expres pe principiul egalităţii tuturor în faţa sarcinilor publice, admite responsabilitatea pecuniară a Statului chiar pentru actele aşa zise de guvernămînt, cu singura restricţie—arbitrară de altfel—să fie vorba de atingerea unui *drept*, nu a unui simplu *interes* (Laurent, XX, 419 urm., în special 421, 423, 426)...

...In general, în legătură cu chestiunile tratate aci şi spre completarea lor relativă, V. şi studiul nostru asupra *despăgub. de războiu* din care o parte s'a publicat în Viaţa Romînească, unde s'a atins forţamente atît chestia Cont. administrativ, cît mai ales responsabilitatea puterii publice în general.

Din cele de mai sus urmează că pe cînd la Contenciosul de anulare, condiţiunile restrictive de admisibilitate erau la locul lor, la Contenciosul daunelor aceste condiţii, ne mai avînd nici o raţiune subt forma lor restrictivă, se uşurează foarte sensibil sau în tot cazul se modifică,—şi acordarea daunelor, fără influenţă asupra menţinerii actului public ca atare, se va face pe baza principiilor generale de drept (public şi privat),—şi chiar de echitate.

7. Această interpretare (care nu este cea curentă la noi, nici în doctrină nici în jurisprudenţă, în general),—deşi nu se bazează pe texte exprese, se coroborează totuşi prin cinci consideraţiuni foarte puternice.

I. *Prima consideraţie*.—Este una de ordin *general, principial*, şi anume:

La început ideia de Contencios administrativ este forţamente nebuloasă, neprecisă, şovăitoare.—La chestiunea dacă trebue să supunem şi puterea publică judecăţii ordinare caşi pe un simplu particular, se răspunde simplist la început *nu*, mai tîrziu *da*,—fără distincţiuni însă. Curînd distincţiile şi specializarea încep să apară, spre a se preciza deosebirea de situaţie, adică spre a se închega Contenciosul administrativ ca o instituţie tehnică aparte, cu fizionomia sa proprie.

Dat fiind pe deoparte, că puterea judecătorească (chiar) în timpurile noastre uzează şi de *jurisdictio* şi de *imperium* faţă de particular iar pe de alta, că adevărata deţinătoare a imperium-ului *propriu zis* este azi puterea executivă,—se înţelege bine că supunerea executivei la controlul puterii judecătoreşti, se poate face cu mult mai culant în ceiace priveşte exercitarea de către judiciară a puterii de *jurisdictio*, decît cînd e vorba de exercitarea *imperium*-ului.

De aci, ca prim stadiu, ideia admisibilităţii Contenciosului de daune şi a neadmisibilităţii Contenciosului de anulare şi plină jurisdicţie, iar ca un stadiu ulterior, admisibilitatea şi a Contenciosului de anulare (imperium), *însă cu rezerve şi restricţii*.

Aşa dar prima idee specifică în materie de Contencios administrativ—închegat—este că pe cînd faţă de particular, puterea judecătorească poate uza şi de jurisdictio şi de imperium fără rezerve după dreptul comun,—cînd e vorba de puterea executivă (marea deţinătoare de imperium propriu zis) judiciara nu poate uza de imperium (anularea, modificarea, ordonarea) decît cu restricţii şi rezerve,—aceasta constituind o gravă călcare de principii,—care totuşi se impune în numele unei inexorabile necesităţi practice.

A doua idee *specifică* la Contenciosul *evoluat* priveşte chestiunea *daunelor*.

In această materie de pură jurisdictio, cea dintâiu pornire ar fi asimilarea puterii publice cu un particular cînd e vorba de responsabilitate pecuniară, adică extinderea principiilor culpei aquiliene din dreptul civil (art. 998 urm. C. Civ.) la dreptul public. *Cu toate acestea, după cum la Contenciosul de anulare asistăm la*

o restrîngere a principiilor de drept comun, la Contenciosul daunelor, dimpotrivă, asistăm la o lărgire a acestor principii,—și aceasta pentru două rațiuni:

a) In chiar domeniul dreptului privat—alături de textul rigid al Codului—asistăm, deja demult, la o evoluție activă extra legală care tinde să transforme responsabilitatea din subiectivă, adică bazată pe ideia de intenție de a dăuna, sau simplă culpă, într'o responsabilitate din ce în ce mai obiectivă, fie subt forma a ceiace se chiamă „assimilation du fait à la faute", fie pe baza teoriei ultra obiective a riscului (profesional).—Dacă această evoluție merge încet în dreptul privat din cauza textelor rigide clasice,—în materie de Contencios administrativ, *neavînd texte speciale, exprese, soluțiile trebuiau naturalmente să adopte ideile pe care ultimul cuvînt al științei dreptului le punea la îndămînă, sau chiar le impunea.*

b) Ceva mai mult. In materie de drept public, de multe ori paguba produsă de puterea publică unui particular nu este altceva decît o sarcină pe care puterea publică o impune particularului, în interesul obștesc. Or, dat fiind marele principiu de drept public modern că sarcinile publice trebue să apese asupra *tuturor* în mod egal,—rezultă că de foarte multe ori repararea unei pagube adusă particularului de puterea publică nu mai este o adevărată *despăgubire* bazată pe ideia de culpă sau faptă (faute sau fait),—ci pur și simplu o *repartizare asupra tuturor a unei sarcini publice*,—operație care se face nu pe baza extinderii ideii de *responsabilitate* mai mult sau mai puțin obiectivă din *dreptul privat*, ci pe baza principiului de *drept public* modern a egalității tuturor în fața sarcinilor publice, *—care e cu totul altceva decît teoria generală a responsabilității.*

Se înțelege dela sine că astfel văzută chestiunea daunelor, distincția dintre actele de guvernămînt și cele de simplă administrație nu-și mai are nici o rațiune în acest domeniu special, căci principiul egalității sarcinilor în suprematia și generalitatea lui, trebue satisfăcut chiar cu ocazia actelor de guvernămînt,—evident nu subt formă de anulare sau modificare a actului de guvernămînt, ci subt formă de *repartizare pecuniară* a sarcinei asupra tuturor.

Toate cele de mai sus sînt fenomene de precizare și de perfecționare evolutivă a instituției care apar și se afirmă, independent chiar de conștiința și voința legiuitorului. Vom vedea însă din considerațiunile ce urmează că ele au chiar în legislația noastră o consistență foarte remarcabilă.

II. *A doua considerațiune* este spiritul art. 130 din Constituție.—Am văzut în adevăr că prin acest articol, Constituția noastră—făcînd unele rezerve numai cu privire la Contenciosul de *anulare*,—adoptă implicit Contenciosul de interpretare și pe cel de daune și anume pur și simplu, fără a le supune nici unei condiții speciale și fără nici o rezervă, ceiace înseamnă că ele se vor judeca de tribunalele ordinare pe baza principiilor generale de drept (p. 12—13 supra). *Judecarea Contenciosului*

de daune pe baza principiilor generale fără nici o restricție, fiind astfel consacrat ca un principiu constituțional, o lege ordinară ulterioară care ar restrînge aceste condiții ar fi neavenită ca anticonstituțională.

In fața *Constituționalității* interpretării noastre am putea să ne oprim aci. Cu toate acestea, fiindcă principiul de mai sus nu e consacrat expres în Constituție, vom face, pentru moment, abstracție de textul constituțional și vom argumenta mai departe, *ca și cum* art. 130 din Constituție cu sensul lui intim n'ar exista.

III. *A treia considerațiune: evoluția instituției Contenciosului administrativ în România.*—Soluția de mai sus e singura care ni se impune în urma examenului *întregii* istorii a Contenciosului nostru administrativ,—pe care tocmai de aceia socotim util să o schițăm aci, în cîteva trăsături repezi.

A. *Consiliul de stat.*—Prin legea din 11 Februarie 1864 în lipsa oricărei dispoziții exprese de drept comun în materie de Contencios administrativ, se înființează Consiliul de Stat ca o dependență a puterii executive,—care, pe lîngă alte atribuțiuni, capătă și pe aceia de a judeca pricinile dintre particulari și puterea executivă. Consiliul de stat exercita în primul rînd *Contenciosul de interpretare* propriu zis (art. 48 și 52). In unele cazuri expres prevăzute, legea viza chiar un *Contencios de anulare*,—admis însă restrictiv numai pentru anumite acte expres prevăzute de lege și numai dacă un text expres a fost călcat—indiferent totuși dacă actul administrativ atacat atingea un *drept* sau numai un simplu *interes* (art. 51).

In afară de aceste două forme de Contencios pe care se pare că le exercita numai el cu exclusivitate,—Consiliul de stat avea *în anumite condiții* și o *competență generală* în materie de Contencios administrativ.

In principiu însă adresarea la Consiliu nu închidea particularului dreptul de a se adresa Tribunalelor ordinare, care astfel aveau un fel de prioritate, cel puțin în materie de Contencios *ordinar*,—hotărîrile Consiliului de Stat neavînd, în litigiile în care se atingeau interese particulare, decît un *caracter consultativ* (art. 49—50 combinat cu art. 33). Ori cum ar fi, *în aceste din urmă cazuri, cînd nu mai era vorba de anulare, atît Consiliul de Stat cît și Tribunalele ordinare judecau după principiile de drept comun.*

Așa dar, din primul moment, ideia de restrîngere a principiilor generale de drept, cînd e vorba de un conflict cu puterea publică, atît cu privire la admisibilitatea acțiunii cît și la instanța competentă, n'a privit decît Contenciosul de anulare și nici de cum pe cel de daune.

B.—*Desființarea Consiliului de Stat.*—Libertatea și plenitudinea de jurisdicție a instanțelor ordinare se consacră mai categoric cu ocazia *legii din 9 Iulie 1866*, care—odată Consiliul de stat desființat prin art. 131 din Constituție (1866)—trece

toate pricinile dintre puterea executivă și particulari (încredințate Consiliului de Stat),—instanțelor de drept comun (art. 8 și 10 din legea din 9 Iulie 1866) care vor judeca *după regulile ordinare*. In tot acest timp (adică după desființarea Consiliului de stat) este absolut cert că Tribunalele ordinare aveau Contenciosul de daune și pe cel de interpretare. Acesta din urmă le da putința să pipăe legalitatea actelor administrative și astfel de ex. *să nu țină samă de ele*.—în pricinile în care particularul ar fi fost pîrît penalmente. Cînd particularul era reclamant, legalitatea actului se putea judeca *incidental* numai întru cît se putea soluționa chestia daunelor,—fără alt efect în caz de ilegalitate. Soluția era deci cu certitudine cel puțin cea din Belgia unde Tribunalele ordinare au Contenciosul daunelor și pe cel de interpretare în mod incidental. Dar pe cînd Contenciosul de interpretare *nu se putea* judeca decît numai după legea scrisă, Contenciosul de daune putea prea bine să se judece nu numai după lege,—dar și după principiile generale de drept.

E *controversabilă* chestiunea dacă Tribunalele noastre aveau (ca în sistemul anglo-american) și Contenciosul de anulare. Sînt însă unii ca de ex. d. N. Dașcovici (în broșura d-sale *Revocabilitatea și nulitatea actelor judiciare, administrative și politice*—București, 919, p. 34—35 și 73—76) care cred că după desființarea Cons. de stat Tribunalele noastre aveau chiar Contencios de anulare, ceiace ar însemna că ne găseam pe acea vreme în *plină* subordonare a executivei față de puterea judecătorească. Numai așa s'ar explica jurisprudența cu daunele cominatorii ce Tribunalele pronunțau împotriva administrațiilor abuzive, pentru a le sili să modifice sau să desființeze actul (op. cit. p. 34—35).

Lucrul însă nu este sigur,—dat fiind că art. 130 din Const. pare a chema o regulamentare specială a Contenciosului de anulare, care până în acel moment nu se făcuse. 1

C.—*Jurisprudență importantă*.—Astfel au stat lucrurile până la 1905, în care timp tribunalele noastre și Curtea de Casație au creat o însemnată jurisprudență pe baza căreia Statul ca putere publică, era totdeauna responsabil *pecuniarmente* de actele și faptele sale păgubitoare pentru particular — *dacă acele fapte păgubitoare nu erau rezultat al forței majore*. Se creiase deci o răspundere destul de gravă pentru Stat căci, pentru a admite acțiunea în daune, nu se cerea nici călcarea legii și nici măcar *greșala*(culpa) din C. Civ. (art. 998), ci pur și simplu să nu fie vorba de cazuri de forță majoră. Era deci în privința responsabilității pecuniare a puterii publice—dacă nu încă o responsabilitate pe baza teoriei riscului, cel puțin o adevărată și complectă „assimilation du fait à la faute".

Ceva mai mult. Responsabilitatea pecuniară a Statului era aceiași fie că era vorba de un act administrativ obișnuit, fie că

1 In senzul că Tribunalele ordinare n'aveau Cont. de anulare. V. Dec. Cas. I. 17 Februarie 1895 Dr 18 95.

era vorba chiar de un act de guvernămînt: „Considerînd, zice Curtea noastră de Casație, că *Statul, ca putere executivă, este în principiu răspunzător de pagubele pricinuite prin violarea dreptului altuia, atunci cînd învestit cu puterea suverană comandă oarecare măsuri în numele ordinei sociale și siguranței publice, sau a conservării ori a prosperității Statului, și această responsabilitate nu încetează decît în caz de forță majoră, etc....*" Cas. rom. I, 27 Iunie 1894, citată de d. D. Alexandresco, împreună cu alte jurisprudențe și autorități în același sens, V, p. 436—437; V. în același sens și alte jurisprudențe în Paul Negulescu „Trat. de dr. administrativ romîn", ed. II p. 183). 1

Este foarte important de remarcat că teoria jurisprudenței noastre cu privire la responsabilitatea pecuniară a puterii publice chiar pentru actele de guvernămînt este așa zicînd rezultatul unei mentalități juridice specific romînești,—întru cît ea a fost consacrată în practică într'un timp cînd jurisprudențele străine, erau foarte rezervate în această materie.

D.—*Contenciosul de anulare din 1905*.—Cu toate acestea în 1905, fiind d. Bădărău ministru de Justiție, *socotindu-se că garanția oferită particularilor prin Contenciosul daunelor la inst. ordinare, este insuficientă* prin greutatea de realizare și eficacitatea ei redusă,—se înființează pentru prima oară la noi în mod expres—*și în spiritul art. 130 Const.*. Contenciosul de anulare, care se încredințează C. de Cas. S. III-a. Acesta este în adevăr singurul Contencios care constitue o serioasă garanție pentru particular, căci el singur—după cum am văzut—poate opri, desființa, modifica, ordona un act administrativ cu efecte față de particular. De data aceasta însă pentru admiterea acțiunii celei noi legea cere călcarea de text și violarea unui drept; simpla lezare a unui interes fără călcare de text expres nu mai era suficientă. Pe deasupra recursul nu era admisibil decît în cazurile *limitativ* prevăzute de lege, excluzîndu-se dela recurs în mod expres actele de guvernămînt (art. 4, l. C. de Cas. adăogat la 1905). Curtea de Cas. S. III-a anula sau modifica *direct* actul administrativ ilegal, nu pe calea deturnată a daunelor cominatorii întrebuințate de jurisprudența anterioară (art. 4 lit. h și 1 cbn. cu art. 37 lit. f. l. din 1905). Acest Contencios de anulare nu desființează vechea stare de lucruri adică regimul Contenciosului daunelor și de interpretare încredințate prin Constituție și legile anterioare și jurisprudență instanțelor ordinare, ci numai îmbunătățește acea stare pentru particular, *adăogînd*

1 V. definiția legală a *actelor de guvernămînt* în l. C. de Cas. 912, art. 5, al. 3, lit. f, *par. I*.—Savantul nostru jurisconsult D. Alexandresco, se pronunță și d-sa pentru responsabilitatea *pecuniară* a Statului,—*chiar pentru actele de guvernămînt*, dar se pare că numai pe baza extensiunii ideii de *greșală* aquiliană din Dr. Civil,—ceiace însamnă că e mai puțin radical decît jurisprudența citată (D. Alexandresco V., p. 437 și 548).

alături de celelalte două forme de Contencios la instanţele ordinare, unul nou în anulare (deci mai eficace) la C. de Casaţie,—dar cu condiţii de admitere mai grele şi în cazuri *strict limitate*. O probă despre aceasta este şi art. 35 al. penultim din l. C. de Cas. (adăog. la 905) prin care se zice expres: „Recurentul este în drept ca cererea daunelor interese să o aducă în judecata instanţelor ordinare",—fără să se prevadă în această ocazie nici o restricţie.

Dacă am admite că Contenciosul acesta de anulare ar fi desfiinţat de ex. pe cel de daune *după dr. comun*, atunci situaţia particularului ar fi mai vitregă ca înainte, căci i s'ar fi *limitat* pe deoparte cazurile cînd ar fi putut cere daune, ceiace înainte nu era, iar pe dealta i s'ar fi *îngreunat* condiţiile de admisibilitate ale acţiunii[1], cerîndu-i-se de acum violarea unui drept şi a unui text de lege. Or, aceasta e absurd dat fiind spiritul legiuitorului din 1905 de a garanta şi *mai mult* libertatea şi drepturile particularilor faţă de atingerile puterii executive. Legea deci aduce o garanţie în plus, nu înlocueşte pe cele vechi reducîndu-le şi îngreunîndu-le realizarea.

E. *Desfiinţarea Contenciosului de anulare în 1910.* In anul 1910, fiind ministru de justiţie d. Toma Stelian, s'a desfiinţat l. Contenciosului de anulare din 1905, lăsîndu-se să se'nţeleagă că se revine pur şi simplu la situaţia anterioară legii d-lui Bădărău (adică Contenciosul de daune şi de interpretare lăsate inst. ordinare fără Contencios de anulare. V. şi tratatul d-lui C. Dissescu, p. 874). Cu toate acestea, este de observat că art. 74 al nouei legi (din 25 Martie 910), vorbind evasiv despre intentarea acţiunii la Tribunalele ordinare împotriva actului administrativ, pare a cere ca condiţie de admitere: *violarea unui drept*, ceiace înainte nu se cerea decît la Contenciosul de anulare (1905), nu şi la cel de daune. Să fie o scăpare din vedere sau o agravare intenţionată a situaţiei particularului, care astfel uşurează responsabilitatea Statului, comparativ cu teoria jurisprudenţei suscitate? Credem mai repede că e o scăpare din vedere, care totuşi nu e prea gravă, dat fiind că nu se cere şi călcarea unui text expres *şi în special nu se face nici o deosebire între actele de administraţie şi cele de guvernămînt.* Legea zice pur şi simplu că pricinile se vor judeca *„conform cu principiile generale de drept"*, care am văzut mai sus cît sînt de largi cu privire la Cont. *daunelor*.

F. *Reînfiinţarea în 1912 a Contencios. de anulare actualmente în vigoare.*—In 1912 (17 Februarie) ministru de Justiţie fiind d. Mihail Cantacuzino—*pe baza aceleiaşi dorinţe de a se lărgi cît mai mult dreptul de apărare al particularilor lezaţi*, se reînfiinţează Contenciosul de anulare *pe baze mult mai largi* decît ale d-lui Bădărău, căci el e admis nu numai în cazurile limitativ prevăzute de lege, ci împotriva *tuturor* actelor de au-

1 V. în special Laurent loc. cit.,—nota 1, p. 23 supra, şi jurisprudenţa dela p. 31, supra.

toritate administrativă făcute cu călcarea legii şi violînd un drept, afară de cazuri expres excluse de lege, printre care se găsesc — se înţelege — şi actele de guvernămînt, control erarhic şi tutelă administrativă. Curtea de Casaţie nu anulează direct actul ci indirect prin daune cominatorii. Situaţia redevine astfel aceiaşi ca subt regimul Contenciosului de anulare din 905, *cu tendinţe vădite de ameliorare a situaţiei particularului....*

...Din această rapidă schiţă a istoricului Contenciosului nostru administrativ, se vede că Trib. noastre ordinare au fost în totdeauna învestite cu dreptul de a judeca *Contenciosul daunelor*,—şi anume *după principiile generale de drept*, chiar în timpul Consiliului de Stat caşi chiar în timpul Contenciosului de anulare din 1905. Se pare că un fel de mentalitate juridică specifică romînească, a făcut ca încă dela începutul vieţii noastre juridice moderne—şi înainte ca practica străină să fi realizat acest progres—să se pună bazele unei adevărate tradiţii care s'ar putea rezuma astfel: Cît mai complectă îngrădire a executivei faţă de drepturile şi interesele particularilor, cît mai largă posibilitate de reparare—cel puţin pecuniară—pentru particularul lezat. Contenciosul de anulare din 1912 caşi cel din 1905 au eşit din acelaşi spirit şi tradiţie generală a legiuitorului. A presupune că Contenciosul de daune cu condiţiile uşoare fixate de jurisprudenţă a dispărut sau a fost modificat cu ocazia votării Contenciosului din 1912 în sensul agravării condiţiilor de admisibilitate, ar însemna să presupunem că legiuitorul din 1912 a voit să rupă brusc cu concepţia tradiţională a dreptului romîn spre a face paşi înapoi, reacţionari.

Dar această ipoteză este greu de admis din două motive:

a) Ar fi o contradicţie flagrantă cu intenţia *mărturisită* a legiuitorului din 1912 de a ameliora şi lărgi cît mai mult situaţia particularului faţă de atingerile puterii executive şi această contradicţie între intenţia mărturisită şi cea presupusă ascunsă, ar transforma opera legiuitorului din 1912, dintr'o operă democratică de salvgardere a drepturilor private ce este în realitate, într'o adevărată mistificare a opiniei publice, — ceiace e inadmisibil.

b) *Un drept pe care îl aveau particularii timp de o jumătate de veac nu putea fi ridicat decît printr'un text expres de lege*, dacă nu chiar printr'un text care să fie trecut în Constituţie, dată fiind interpretarea art. 130 al acestui pact, în sensul acordării Contenciosului de *daune* Trib. ordinare, fără nici o distincţie.

Or, dacă avem în l. C. de Cas. articolul 35 al. ult. care interzice Tribunalelor ordinare Contenciosul de interpretare pe cale de acţiune principală menţinîndu-l numai pe cale de excepţie (dispoziţie care eventual ar putea fi socotită ca anticonstituţională din cauza sensului a contrario al art. 130 Const.),—In privinţa Contenciosului *daunelor*, n'avem nici un alt text expres, decît art. 35 al. 5 şi art. 74 l. C. de Cas., care am văzut însă că nu exclud cu necesitate competenţa tribunalelor ordinare (p. 18—19, supra).

Ne avînd deci nici un text expres de ridicare a dreptului tribunalelor și *în special de vre-o agravare a condițiilor de admisibilitate a acțiunii daunelor, contenciosul acesta continuă a subsista la tribunalele ordinare cu condiții mult mai ușoare decît cele prevăzute cu ocazia Contenciosului de anulare din 912.* 1

IV.—*A patra considerațiune.*—Dar această soluție se impune și printr'o a patra considerațiune. Dacă și Contenciosul *daunelor* ar fi supus condițiilor restrictive excepționale din legea Contenciosului de *anulare*, atunci legislația și jurisprudența noastră n'ar mai fi numai o retrogradare față de trecutul nostru juridic, ci mai prejos chiar, decît spiritul care domină deja demult, de ex. dreptul administrativ francez, drept care totuși știm că nu este printre cele mai evoluate în privința salvgardării drepturilor particulare și încătușării puterii executive. Or, dreptul administrativ francez (doctrină și jurisprudență) deja demult a condamnat în materie de responsabilitate a puterii publice—teoria actului de guvernămînt; în Franța această teorie nu mai este acum decît o amintire a trecutului. Pe de altă parte tot deja demult, dr. administrativ francez a pus bazele unei responsabilități pecuniare administrative, *diferită de resposabilitatea civilă* și anume în sensul unei agravări a responsabilității pentru administrație. Astfel pe cînd în dreptul privat responsabilitatea continuă a se baza *în principal* pe ideia de *culpă* (art. 998 C. civ. rom. 1382 fr.) și numai în mod excepțional pe ideia de risc,—jurisprudența *administrativă* franceză (spre deosebire de cea *judiciară*) a bazat responsabilitatea puterii publice, deja

1 Să observăm că în ideia *ipotetică* de restrîngere sau de agravare a situației particularului cu ocazia Cont. administrativ, trebue să deosebim două elemente: a) restricții cu privire la *instanțele competente* și b) restricții cu privire la *condițiile de admisibilitate ale acțiunii*. La rigoare s'ar putea admite că, împotriva celor arătate de noi mai sus,—legiuitorul din 1912, prin dispozițiile art. 33 al. 6, cmb. cu 35 al. ult., și *74 din lege* a înțeles să dea Cont. daunelor și anume chiar pe cel de sine stătător—tot Curților de Apel exclusiv, ridicînd astfel acest drept tradițional tribunalelor ordinare. Am avea deci cu ocazia leg. din 912 o restricție expresă *cu privire la competență*,—restricție a cărei constituționalitate ar fi discutabilă.

Dar chiar în acest caz să ne grăbim a observa că, dacă în privința instanțelor competinte de a judeca am avea unele texte suspecte de a modifica situația anterioară, *în privința agravării condițiilor de admisibilitate ale acțiunii în daune n'avem nici un text expres asămănător cu cele privitoare la competență—agravările de condiții fiind scrise numai cu ocazia Cont. de anulare*; astfel, cel puțin condițiile ușoare de admisibilitate stabilite de jurisprudența anterioară și rezultînd din principiile generale trebue să continue a domina Contenciosul daunelor, cu atîta restricție de acum, că, înloc să fie judecat de Trib. ordinare, acest contencios, cu condiții mai ușoare de admisibilitate,—s'ar judeca de C. de Apel cu exclusivitate.

Este evident însă că importanța cea mare nu o prezintă *desemnarea instanței competente* ci numărul și *natura condițiilor de admisibilitate ale acțiunei*. (V. totuși supra p. 19—20 explicarea art. 33 al. 6 privitor la competență unde se arată că acest articol este o dispoziție de *favoare* pentru particular, de aplicare *facultativă* pentru el).

demult, exclusiv pe ideia riscului adică a lipsei de orice idee de greșală. Or, condițiile l. Contenciosului nostru din 1912 se bazează pe teoria intangibilității actelor de guvernămînt deoparte,—și pe de alta pe teoria responsabilității bazată pe ideia de greșală,—ba concepută chiar mai restrictiv decît culpa din dr. Civ. 1 (art. 998 C. Civ.).

Așa dar în loc de o instituție liberalitară și progresistă—cum se pretinde—am avea în legislația și jurisprudența noastră o instituție ruginită și retrogradă atît față de trecutul nostru și principiile generale de dr. comun cît și față de țările oarecum întîrziate în evoluția acestei materii de dr. administrativ.

Iată de ce trebue să considerăm condițiile restrictive din l. C. de Casație, ca privind numai Contenciosul de *anulare*,—responsabilitatea pentru simple daune trebuind să fie admisă mult mai larg. 2

V.—*A cincea considerație.*—In fine o a cincea considerație care militează în favoarea interpretării noastre, este faptul că acest fel de a vedea lucrurile, a intrat deja—implicit—în legea noastră scrisă.

Am arătat în studiul nostru cu privire la „Evoluția dr. particularilor la despăgub. de răsb. în legislația romînă" și anume în capitolul publicat ca extras în „V. Romînească", că faptele de războiu *voluntare* deși sînt acte de guvernămînt, deși sînt perfect conforme cu legea, totuși, legea acordă particularului păgubit dreptul la daune fără—se înțelege—să se poată anula sau modifica actul în sine. Trimitem pentru a nu ne repeta la studiul nostru citat, V. Romînească. Este destul a aminti aci, că legea care consacră acest fel de a vedea, este însă și legea Contenciosului administrativ din 1912, și anume același art. care este sediul fundamental al chestiunii noastre, adică art. 5 al. 3 lit. f. (par. I).

Soluția dată de lege cu privire la faptele de războiu *vo-*

1 In adevăr, pe cînd culpa necontractuală din C. Civ. (art. 998) rezultă nu numai din *călcarea legii* scrise, ci și din călcarea unei regull generale de bună și prevăzătoare conducere în viață față de persoana și averea altuia (Planiol II, 863 urm.). Celace constitue *principiul* general „Neminem sine jure laedere",—culpa de dr. public care ar rezulta din aplicarea în felul pretins a legii Contenc. din 1912,—n'ar lua naștere și n'ar deveni sursă de despăgubiri decît dacă s'ar călca un *text* de lege (și s'ar viola un drept,—celace, evident, ar fi o concepție cu mult mai restrictivă nu numai față de teoria largă a jurisprudenței noastre anterioare (supra, p. 31) dar chiar față de concepția de dr. comun (C. Civ.) asupra dreptului la daune.

2 D. Mih. Cantacuzino era neîntemeiat deci cînd în calitate de ministru de justiție autor al l. Cont. din 1912, afirma că actele de guvernămînt nu dau loc nici măcar la Cont. daunelor! (M. Ofic. Desb. Cam., Ian 1912, fasc. 56 p. 622 și 625).

De părerea d-lui Cantacuzino,—părere care este de altfel însăși teoria clasică (dar anacronică) în această materie, mai sînt la noi d-nii Profesor P. Negulescu „Tr. de dr. administrativ romîn", passim și Anibal Teodorescu, Op. cit. p. 14, 16, 32 și 50—51.

luntare nu este decit o aplicaţiune specială *expresă* a principiului general pe care-l expunem aci.

De altfel acelaşi aplicaţiune se face cu ocazia legii de poliţie sanitară veterinară, cind se ucid animalele bolnave de boli contagioase. Proprietarii animalelor ucise sînt despăgubiţi (art. 144 şi urm. l. din 28 Maiu 1882; V. şi art. 211 urm. din reg. l. de poliţie sanitară veterinară din 10 Martie 1915),—deşi măsurile sanitare de acest fel sînt acte de guvernămînt expres prevăzute de legea Contenciosului nostru (acelaşi art. care vorbeşte şi de faptele de războiu). Se poate zice acelaşi lucru cu ocazia exproprierii pentru apărarea naţională şi rechiziţii. Siguranţa extremă şi războiul sînt acte de guvernămînt expres prevăzute de lege (art. cit.).

8 Din toate cele de mai sus rezultă, că in legislaţia noastră avem un Contencios administrativ destul de larg conceput,—şi anume subt toate cele trei forme principale:

a) Un *Contencios de anulare şi plină jurisdicţie* la S. III-a a C. de Casaţie pe baza legii din 912,—*cu condiţii restrictive riguroase*, fiindcă e vorba de *anularea* actelor administrative, de modificarea sau ordonarea lor,—adică de o quasi-impietare, — foarte bine venită de altfel—a puterii judecătoreşti in domeniul executivei;

b) Un *Contencios de interpretare* larg, tot la C. de Cas. şi altul la instanţele ordinare restrins însă numai la forma exercitării pe cale de excepţie.

Acestea sînt cele două forme ale aceleiaşi instituţii care s'ar putea numi „*Contenciosul legalităţii* actelor administrative" şi care are în vedere cu ocazia punerii lui in mişcare, numai *legea scrisă*.

c) In fine un *Contencios al daunelor exclusiv* încredinţat de o jumătate de veac inst. ordinare şi care se poate pune in mişcare împotriva oricărui act al puterii executive, fie chiar act de guvernămînt (nu însă şi pentru tutela administrativă sau Control ierarhic),—şi care poate acorda daune nu pe baza ideii de greşală comună (art. 998 C. Civ.) sau restrinsă (l. C. de Cas.), ci pe baza ideii de călcare a principiului de dr. public natural al egalităţii tuturor în faţa sarcinilor publice, ci pe baza unei asimilaţiuni complecte „du fait à la faute",—sau chiar, pur şi simplu, pe baza ideii din ce în ce mai largă, de responsabilitate pentru risc.

Acesta din urmă e „*Contenciosul faptelor materiale exclusiv*", care pentru admiterea acţiunii în daune are în vedere nu numai legea scrisă, dar mai ales *principiile generale de drept* public şi privat. [1]

[1] Toată discuţia şi dezvoltările ce preced privesc numai Cont. Administrativ propriu zis, adică acel Contencios care are de obiect actele puterii publice aşa numite *de autoritate* nu şi pe cele de *gestiune*. Actele de gestiune fie publică, fie privată ale persoanelor morale de dr. public se judecă fără nici o discuţie—în dreptul nostru cel puţin—de către Trib. ordinare şi după *legile* comune. Dacă în alte ţări Tribunalele administrative judecă atît actele de autoritate cît şi pe cele de gestiune, ale puterii publice, la noi jurisdicţia şi condiţiile ei de excepţie a actelor puterii publice nu trebue discutată decît cu ocazia actelor de autoritate. In mod cu totul excepţional, s'a asimilat actelor de autoritate refuzul pers. de dr. public de a inscrie în budgetele lor o datorie constatată printr'un titlu executor (art. 5 al. 3 lit. h. l. C. de Cas. 912) Comp. Berthélémy op. cit. p. 933 934, urm..

De lege lata,—de lege ferrenda

9. Trebue să recunoaştem însă că, dacă toate acestea se impun în urma unei drepte şi atentive interpretări a textelor în vigoare, a principiilor generale de drept şi a istoriei legislative şi chiar jurisprudenţiale a Contenciosului nostru administrativ,—totuşi ele nu sînt conforme cu felul de a vedea al celor mai mulţi. Eroarea (voită sau nu) şi controversa „de lege lata" sînt în adevăr posibile—pe o scară întinsă—tocmai din cauza lipsei in această materie a unor texte exprese şi complecte.

De aceia socotim că acum cind se prepară reformarea întregii Constituţii şi cînd forţamente s'a pus din nou pe tapet şi prea însemnata chestie a Contenciosului administrativ,—trebue să se facă totul pentru a se reglementa această instituţie cît mai explicit şi complect, cît mai conform cu principiile generale de drept, cu legislaţia şi jurisprudenţa noastră anterioară, cu tradiţia noastră juridică, am putea zice,—căci în această materie avem una,—în fine cu spiritul general al timpului actual, care cere o cît mai serioasă îngrădire a supra-potenţei puterii executive şi o cît mai largă satisfacere a particularilor lezaţi.

Cu alte cuvinte, chiar dacă s'ar găsi cineva care, bazat pe insuficienţa şi aparenţa înşelătoare a unor texte obscure sau profane, ar crede că nu absolut tot ce am arătat mai sus este întemeiat *de lege lata* (celace nu e cazul), — să ne grăbim a constata cît de conforme sînt toate cele ce preced cu sensul intim şi complex al evoluţiei principiilor dominante în această materie şi, în consecinţă, considerind chestiunea *de lege ferenda*, să căutăm a pune într'o concordanţă complectă şi indiscutabilă „legea" cu „dreptul" şi cu viaţa juridică *reală*.

11. In acest scop socotim necesare următoarele principii ce trebuesc prevăzute *expres* spre a se tăia putinţa ori cărei controverse.

a) Primul lucru ce ar trebui să se facă în această materie, e să se curme cu instanţele excepţionale; atît Contenciosul de daune cît şi cel de interpretare şi cel de anulare, să fie încredinţate tribunalelor ordinare, care astfel, fiind mai la îndămîna tuturor şi avînd plina jurisdicţie şi imperium chiar în materie de dr. public, ne vor apropia de democraticul sistem anglo-american în această materie, sistem care supune puterea executivă controlului şi sancţiunii complecte a puterii judecătoreşti. Tribunalele neputînd să se pronunţe decît atunci cînd sînt se-

zisate şi neputînd rezolva decît speţe fără să se poată pronunţa pe cale de dispoziţie generală, împietarea lor în domeniul executivei, nu poate prezinta nici un pericol,—dimpotrivă.

Intrucît însă Trib. ordinare sînt deja prea încărcate cu tot soiul de atribuţiuni disparate şi mai ales *întru cît Contenciosul administrativ cere o anumită experienţă şi pregătire, cea mai nimerită modalitate ar fi crearea unei nouă secţiuni la tribunalele obişnuite — Secţia Contenciosului Administrativ,—pe lîngă Secţiile: civilă, corecţională, comercială şi cea de notariat. Astfel am avea instanţe administrative speciale care însă ar satisface principiul supunerii executivei la controlul şi jurisdicţia puterii judecătoreşti.* 1

b) In al doilea rînd,—dacă în privinţa instanţelor de judecată n'ar trebui să se facă nici o deosebire între diferitele forme de Contencios,—*în privinţa condiţiilor de admisibilitate a acţiunii trebue neapărat să se facă deosebire expresă între Contenciosul de anulare de o parte şi cel de daune de alta.*

Dacă în general vorbind, în judecarea pricinilor dintre particulari, tribunalele pot uza şi de „jurisdictio" şi de „imperium" fără nici o rezervă după dr. comun,—cînd e vorba de judecarea puterii publice, legea—lăsînd tribunalelor liberă exercitarea „jurisdicţiei" ordinare—trebue să restringă şi să regulamenteze cu rezerve exercitarea „imperium"-ului, dat fiind că, cu această ocazie, se atinge puterea executivă în însăşi misiunea ei cea mai specifică. In consecinţă cu privire la Contenciosul de anulare şi plină jurisdicţie (imperium) se vor menţine condiţiile restrictive din l. actuală a C. de Casaţie: violarea unui drept, violare de text, excluderea actelor de guvernămînt, a actelor de control erarhic şi tutelă administrativă, precum şi cererile de reintegrare a militarilor scoşi din armată împotriva legii. Cînd însă va fi vorba de Contenciosul de daune exclusiv (jurisdictio ordinară), acţiunea se va admite chiar în contra actelor legale, dar care violează un drept sau chiar numai un simplu interes; chiar împotriva actelor de guvernămînt (nu însă şi contra actelor de tutelă administrativă şi control erarhic, care trebue să fie complect ferite de orice amestec profan);—şi acţiunea se va admite nu pe baza ideii de culpă restrictivă ca la Contenciosul de anulare, sau mai largă precum e cea aquiliană din dr. privat, ci pe baza

1 Comp. documentatul studiu al d-lui Anibal Teodorescu „Un plan de reformă a Cont. administrativ" publicat în Buletinul Secţiei Juridice" al asociaţiei p. ştiinţa şi reforma socială No. 1. (Februarie 920) unde—pe lîngă ideia din text, care este şi a d-lui Corneliu Botez (Bulet. Sec. Juridice p. 37)—se valorifică nevoia imperioasă de a se unifica şi preciza competenţa în materie de Cont. administrativ,—căci legile noastre actuale ne-au creat o situaţie „haotică" (p. 33) din acest punct de vedere,—dîndu-se Contenciosul: cînd C. de Casaţie, cînd Trib. ordinare, cînd C. de Apel, cînd (prin excepţie) chiar unor organe administrative speciale ca: administraţia vămilor, Ministerul de Finanţe, Consiliul de revizie (în mat. de recrutare), delegaţiune judeţiană, prefect, etc., etc., p. 32—33 op. cit..

călcării principiului general de dr. public modern al egalităţii tuturor în faţa sarcinilor publice,—dacă nu chiar pur şi simplu pe baza teoriei riscului, regulamentată în detaliu de o lege specială. 1

c) In cazul Contenciosului de anulare, tribunalele vor căpăta dreptul de a anula, modifica sau ordona *direct* actul administrativ, nu numai indirect pe calea, adesea ineficace, a daunelor cominatorii.

d) Este de mare interes să se prevadă expres asimilarea complectă a Statului cu Judeţele, Comunele şi alte persoane de drept public, cînd e vorba de refuzul de a înscrie în budget o datorie particulară, constatată printr'un titlu executor Art. 5, al. 3, lit. e. Contenciosul de anulare şi plină jurisdicţie actual trece sub tăcere Statul (cum făcea de altfel şi legea anterioară), — ceiace poate da loc la grave dificultăţi de interpretare.

e) Denumirea tehnică de „Contencios administrativ" trebue părăsită sau circumscrisă, căci ea aminteşte despre deosebirea nu totdeauna oportună dintre actele de autoritate „administrative" şi cele „de guvernămînt". Această deosebire nu-şi mai are raţiunea decît în cazul Contenciosului de anulare şi plină jurisdicţie. Intrucît însă şi actele de guvernămînt dau loc la un Contencios de daune,—se va adopta denumirea mai cuprinzătoare de *Contencios de drept public* sau, pur şi simplu, *Contencios public* care, în generalitatea noţiunii ei, poate cuprinde toate formele de Contencios dintre particular şi puterea publică.

f) In fine, să remarcăm că întreg sistemul de apărare, reparare şi sancţiuni de care am vorbit, priveşte numai administraţia şi maşina guvernativă în sine, fără privire specială la persoana funcţionarului, autor al actului,—ceiace realizează numai o *responsabilitate a funcţiei abstracte*, dar nu o *responsabilitate personală a funcţionarului.* Acesta este rezultatul teoriei clasice de resortul Dr. administrativ (mai ales franco-continental) că în principiu funcţionarul se confundă cu însăşi

1 Singurul ante-proect de Constituţie publicat până acum—acel al partidului ţărănesc—nu prevede de ex. această însemnată distincţie! Dimpotrivă atît în art. 118, unde se vorbeşte de Cont. de anulare la Trib. administrative, cît şi în art. 35 care regulamentează Cont. daunelor la instanţele ordinare (de-avalma cu responsabilitatea personală a funcţionarilor) se prevede expres, ca condiţie de admisibilitate a acţiunii, *călcarea legii scrise!* Tot astfel, la Cont. de anulare, nu se prevede excepţia privitoare la actele de guvernămînt şi control ierarhic, care sînt de rigoare în acest caz special.

In schimb, d. Mircea Djuvara face o precisă aluzie (deşi numai parţială) la distincţia ce trebue stabilită între ceiace am numit *Cont. legalităţii sau de dr. strict* de o parte şi *Cont. faptelor sau al principiilor generale* de alta, cînd zice: „......Să nu se spună că în materie administrativă *faptele* au o mică importanţă: nu am decît să citez cazurile de quasi-delicte ale administraţiei sau acelea de *responsabilitate fără culpă...* pentruca să învederez, că *vor fi litigii a căror rezolvare va fi aproape numai chestiune de fapt..*" (Mircea Djuvara, în „Bulet. Sect. Juridice" cu ocazia articolului d-lui Anib. Teodorescu mai sus citat.—(Februarie, 920) p. 37.

funcția abstractă chiar cu ocazia unor acte abuzive, dacă acele acte au îmbrăcat toate formele a ceiace se cheamă „exercițiul funcției" („théorie de la faute de service"). [1]

Ei bine, ar fi de dorit ca *alături* de responsabilitatea puterii publice în sine—*și anume cînd actul incriminat al puterii publice se dovedește a fi fost abuziv*—să se institue *responsabilitatea personală a funcționarului*, vinovat de călcarea legii și atribuțiilor sale—dar o responsabilitate serioasă și ușor de pus în practică. De sigur principiul există deja în legislația noastră, ba chiar spre deosebire de unele legiuiri străine.

Dar această responsabilitate trebue concepută mult mai larg, mai serios și mai complect decît cea abia enunțată în Constituția actuală prin art. 29, cea din art. 99 urm. C. pen. și cea din l. respons. ministeriale din 2 Maiu 1879,—pentruca astfel să înceteze de a mai fi o simplă declarațiune de principii sau o ficțiune. [2]

Mai presus de orice, această responsabilitate personală a funcționarului trebue să fie *solidară* cu aceia a Statului. [3] Pentru particular ea trebue să nască un drept facultativ de a o urmări, iar pentru puterea publică condamnată, acțiunea recursorie contra funcționarului trebue să fie obligatorie. [4] Toate acestea—se înțelege—fără prejudiciul acțiunii penale, care va fi supusă unor reguli analoage.

Astfel funcționarul își va supraveghea și cîntări mai bine actele știind la ce se expune personal; iar visteria Statului, care se alimentează din averea particularilor, nu va mai plăti urmările actelor abuzive ale funcționarilor publici.

Până cînd aceste principii nu vor fi consacrate expres în pactul fundamental, nu se poate vorbi de un Contencios public serios, adică de o adevărată și democratică salvgardare a drepturilor și libertăților cetățenești față de atingerile puterii executive... ...Și odată îngrădirea executivei înfăptuită, trebue să se proceadă fără intîrziere la apărarea particularului și impotriva atingerilor nedrepte ale puterii judecătorești, precum și împotriva atingerilor nedrepte ale puterii legiuitoare.

Dar această chestiune ese din cadrul notelor de față.

Noembre 922. **C. D. Ioanid**

---

1 V. nota 1 p. 206 supra..

2 V. asupra acestui punct prea justele observații ale d-lui C. Stere în V. Romînească, No. 10, 1922, în special p. 8, 9, 12,—și C. Dissescu în conferința d-sale: *Puterea și responsabilitatea guvernamentală*, publicată în volumul „Noua Constituție a Romîniei", Edit. Cultura Națională, p. 46 urm..

3 Comp. art 35 din anteproectul de Constituție al partidului țărănesc.

4 Comp. art. 63 al. 8 l. C. de Casație privitor la cazul special al daunelor cominatorii plătite de Administrație.

Dincolo, peste Ocean

— Note de călătorie —

La o fereastră din etajul al optsprezecelea.

Din Filadelfia — unde se ținuse congresul internațional de navigație — străbătînd marile lacuri, am debarcat în Chicago, după opt zile de drum pe apă, c'un vapor pus la dispoziția grupului nostru.

Zdrobit de oboseală, după atîtea recepții, banchete și discursuri, rămîn o zi în casă.

Din marele otel-turn, dela fereastra camerei cu numărul 1414, din etajul al 18-lea, pot cuprinde cu vederea o mare parte din oraș, până departe, spre lacul Michigan.

De sus, printre miriadele de coperișuri care se suprapun, apar svelte coșurile de fabrici, cu penaje plumburii de fum; paratonere înalte, ca o pădure de suliți înfipte în zare, străpung norii deși care plutesc deasupra orașului nepotolit.

Casele sgîrie-nori, imense calupuri simetrice, găurite de mii de ferești egale, turnate uniform în armătura rigidă a scheletelor de fier, apar în depărtare ca niște turnuri ridicate din cuburi de construcții, ca jucăriile unor copii de uriași.

Instinctiv mi se încleștează mîna pe fierul balustradei de cîteori mă aplec pe fereastră ca să privesc în stradă la furnicarul omenesc ce forfotește jos, ca în fundul unui canal adinc. Tramvae, automobile, camioane, trăsuri, oameni și animale, se scurg fără întrerupere, într'un haotic, nesfîrșit șivoiu. Mulțimea neastîmparată se vede mică, dela înălțime, redusă ca o masă de vii globule agitate, ce mișună în arterele acestui titanic organism, care vibrează de-o violentă energie.

În atmosfera asta încărcată de electricitate, în mirosul de cărbuni, de naftă și de sulf, respiri cu anevoe. Zgomotul trenurilor de subt pămînt, huruitul roților, ciocănit de fier și forfotit

de aburi, fluere, clopote, semnale, milioane de sunete care vin de subt pămînt, de pe pămînt, din ziduri, de pretutindeni, se ridică şi se combină într'un vuet asurzitor, metalic, învăluindu te într'o vibraţie ritmică, chinuitoare. Şi în zgomotul acesta, cumplit şi confuz, ce se înalţă şi coboară ca mugetul mării bătute de furtună, răzbat uneori urlete groaznice de fiară rănită: sînt sirenele vapoarelor ce se încrucişează pe lacul Michigan.

Intreaga îngrămădire monstruoasă, acest Babilon modern, apare ochiului în forme bizare cînd e predominat dela o mare înălţime. De sus, o clipă, ai iluzia că priveşti din preajma unui crater, la o vastă regiune vulcanică rămasă după o erupţie. In acest cataclism, se văd răspîndite până în depărtare blocuri uriaşe, pe-alocuri fumeginde; jos, la piciorul prăpastiei, în fundul vulcanului stins, prin crăpăturile adînci dintre pereţii stîncilor abrupte, unde lumina abia răzbate, mişună miile de vietăţi într'o continuă şi convulsivă agitare. Iar deasupra tuturora, pe cerul învăluit în nori de fum, pluteşte soarele palid şi orb. Săgeţile de aur se frîng neputincioase în pîcla cenuşie, care apasă veşnic pe umerii oraşului gigantic, înălţat pe locul numit de Indieni: *Chicago*—usturoiu sălbatic—astăzi c'o poreclă mondială: *cetatea negustorilor de porci*.

— Splendidă vedere!

Surprins, întorc capul. Nu observasem intrarea celor doi tovarăşi de călătorie. Unul înalt, uscat şi ras, Artur Lay, inginer hidraulic în Filadelfia. Cu părul alb înainte de vreme, c'o privire ascuţită—tip de american—deşi italian de origine, puterea de absorbire a lumii nouă îl americanizase complect. Altul, scurt şi gras, c'o straşnică păreche de musteţi de bersalier, căpitanul Antonio Pascoli, un tip simpatic de meridional. Călătorise mult, locuise cîţiva ani în Extremul-orient pe care-l admira. Părăsind marina, ocupase un post în diplomaţie, pe lîngă legaţia italiană din Filadelfia. Imi plăcea tovărăşia acestor doi prietini nedespărţiţi şi veşnic în dezacord. Două concepţii diferite asupra lumii şi a vieţii. Se ciocneau la fiecare pas şi totuşi se simţeau atraşi, ca doi poli de electricitate contrară.

— Am venit să aranjăm pentru mini vizitarea marilor elevatoare de grîne. Ştiu că te interesează chestiunea asta. Uite, se văd colo spre lac.

In zarea fumurie, eşind parcă din sînul apei, nişte blocuri colosale, fără ochii ferestrelor, se desprind masive şi oarbe, în linii drepte asemenea unor antice monumente egiptene.

— Ei, ce zici de vederea pe care o ai de aci? Şi c'un gest larg Americanul îmi arată mîndru imensul oraş care se desfăşoară la picioarele noastre.

— Ştii ce lungime are strada asta? Numai treizeci şi cinci de kilometri. In Chicago se vorbesc patruzeci de limbi; sînt douăzeci de religii şi apar ziare în zece limbi... şi cînd te gîndeşti că nu sînt nici o sută de ani de cînd Pieile Roşii vînau şi pescuiau prin pustietăţile acestea mlăştinoase.

— E în adevăr fenomenală repeziciunea cu care a crescut oraşul acesta; cred, adaug eu, că în mare parte aceasta se datoreşte situaţiei geografice...

— ...Şi elementelor care s'au stabilit aci, se grăbeşte să adauge Americanul.

— Trebue să ştii că noi punem un fel de eroism în spiritul oricării intreprinderi. Condiţiile de viaţă pe pămîntul american au făurit un caracter naţional superior, un suflet deasupra nivelului comun al umanităţii. Aci s'a creat ceiace numim cultul muncii şi poezia forţei.

— Poezia forţei!... mi se pare că nu-i decît imnul cultului lui Mamon, întrerupse căpitanul Pascoli, tăind brusc avîntul Americanului.

După ce se lungi pe-un balansoar, Artur Lay îşi ridică picioarele sus, pe speteaza scaunului din faţă—după obiceiul locului—îşi aprinse o ţigară şi zîmbind se hotărî, în poziţie aproape orizontală, să asculte liniştit părerile Italianului.

— Eu unul declar că nu mă pot adapta aici. Nu pot să-mi acordez paşii vieţii în cadenţa galopului exaltat care mă impresoară. Nicăeri, nici o preocupare intelectuală. N'am întîlnit doi Americani să vorbească între ei altceva decît afaceri: *business, business*. Maşinismul acesta exagerat are ceva sinistru şi rece. Goana asta nebună după cîştig, transformînd mijlocul în scop, a viţiat sufletele, distrugînd tot ce poate înfrumuseţa existenţa omenească. Atmosfera asta electrică, agitaţia febrilă, setea de bogăţie care pune în mişcare toate resorturile energiei, e drept că a creiat un suflet nou, dar nu superior.

— Pot să-ţi dovedesc că-i superior, încercă să întrerupă Americanul. Dar căpitanul îl opri c'un gest hotărît, şi începu să-i ceară socoteală pe-un ton din ce în ce mai ridicat.

— Mă rog, ce ne tot arătaţi cu aşa orgoliu aceste monstruoase îngrămădiri mecanice, opera maşinismului şi a capacităţii speculative cu care vă lăudaţi. Dar care-i partea de umanitate în tot ce-aţi făcut? Oare azi viaţa în uzine nu-i tot un fel de sclavie? Ignoraţi cu totul valorile morale şi intelectuale adunate de veacuri în lumea veche. Confundaţi veşnic progresul material cu cel moral, şi nu vedeţi partea slabă a civilizaţiei moderne. Aveţi iluzia că aţi creat oraşul ideal. Dar Teba, Niniva şi Babilonul, în care se vorbeau sute de limbi, erau toţi nişte îngrămădiri monstruoase. Numai în Atena găsiţi ceia ce numesc Francejii *la Cité*... creaţia spiritului grec... naturala, suprema armonie... echilibrul minunat între fantazie şi critică...

— Am înţeles, am înţeles, întrerupse Americanul rîzînd cu poftă. Păreri învechite culese de-a gata din cărţile autorilor ruginiţi, pe care noi îi numim *fosile europene*. Şi totuşi, de ce vă e frică nu scăpaţi. Europa, şi întreg globul pămîntesc, se americanizează mai repede decît vă închipuiţi, în ciuda tuturor teoreticianilor lumii vechi. Uitaţi că Teba, Niniva şi Babilonul s'au ridicat prin chinurile a milioane de oameni, iar în Atena

ideală, la care vă închinați, exista sclavajul. Legile și teoriile umanitare n'au putut suprima decît sclavia politică, dar liberarea din sclavia fizică a naturii nu poate s'o aducă decît sinistrul maşinism care vă îngrozeşte. Toată puterea lumii moderne stă în maşină, pe care n'au răspîndit-o nici poeții, nici teoreticianii și nici moraliștii. Numai setea de cîştiguri a revoluționat condițiile de viață, îmbunătățind traiul omenesc până în straturile cele mai de jos...

— ..Prefăcînd însă omul în maşină, adăugă cu necaz Italianul, care-şi ştergea nervos sudoarea de pe frunte.

— A! oftaţi după timpurile fericite, cînd nobilul şi brutalul senior se îmbrăca în dantele, dar nu făcea bae; şi subt candelabrul cu luminări de său mînca elegant cu degetele murdare, ştergîndu-şi nasul tot cu degetele. Priviți vă rog acum pe lucrătorul american şi pe miliardar, patronul său. Sînt îmbrăcați aproape la fel. Amîndoi locuesc în case luminate cu electricitate, cu robinete de apă rece şi apă caldă; au la fel linguri, furculițe, şervete şi batiste. Pot în aceiaşi sară amîndoi să ascülte la operă pe Caruso, trimis de d-voastră,—doar că unul e în lojă și altul în galerie. Unul umblă cu automobilul propriu, și altul cu autobuzul sau tramvaiul, oricînd la dispoziție. Bunul traiu nu mai este un monopol ca în trecut. Distanța dintre pături se micşorează zilnic. Ajungem la o nivelare de traiu pe care n'au visat-o nici utopiştii.

— Aşteptaţi şi o nivelare de avuţii? încerc să-l întreb zîmbind.

Americanul se opri; băgîndu-şi adînc mînile în fundul buzunărilor, îmi răspunse tăios, adîncindu-şi cuta din îmbinarea sprincenilor.

— A! ştiu, vă indignează acumularea de bogății în cîteva mîni? Dar uitați că acele mîni au abilitatea şi energia de a produce. Şi multă vreme încă va fi necesară, fatală, această acumulare. De ce nu urmăriți însă cum se risipeau bogăţiile în trecut şi cum se întrebuinţează acum. Numai această acumulare de capital a răspîndit şi a eftenit producţia îmbunătățind traiul omenesc. Intru cît priveşte prisosul de avuţii, n'aveţi decît să citiți evanghelia bogăţiei, scrisă de miliardarul nostru Carnegie. Veți vedea că bogătaşul american de azi, nu se consideră decît un depozitar, un om de afaceri al comunității. Bogăţia trebue să fie restituită societății pentru diferite servicii sociale, ca şcoală, sănătate publică, subt felurite forme durabile, încă din viață,—căci acel care moare *bogat*, moare *dezonorat*.

Şi discuţia ar fi continuat încă mult dacă n'o întrerupea simpaticul Tom, cel mai slut negru din tot batalionul băeţilor din serviciul marelui otel.

Intră fără să bată la uşă – în America nu-i obiceiu – mîndru, purtînd cascheta de *bell boy* îngropată în părul lui de astrahan, ne întinse un teanc de plicuri. Cu obişnuitul surîs de grație şi linguşire, arătîndu-şi dinţii albi, strălucitori, într'o păreche de buze groaznice, ne invită să citim adresele.

Dela prima aruncătură de ochi Italianul păli.

— Incă o invitaţie. Banchet la Atletic Club. E teribil. Nu mai pot. Să înghiţi în cinci zile opt banchete, treizeci şi şase de tuasturi şi douăsprezece discursuri americane! E un record care m'a distrus. Ce au de gînd Americanii cu noi? Cum nu știu ei niciodată să păstreze măsura?

Şi Italianul începu să se plimbe furios prin cameră.

Americanul făcea haz de indignarea asta şi căuta să ne explice că sîntem victimele veșnicei rivalități dintre Chicago și New-York.

Prin orice mijloc, Chicago trebue să convingă pe oaspeții străini, veniți în asemenea ocazii, că cetățenii de aci sînt mai gentili și mai distinşi decît cei din New-York.

— Bine, dar ce sîntem noi vinovaţi? De ce să se abuzeze de stomahul şi de răbdarea noastră? Şi Italianul, trîntind pe masă plicul cu invitaţia, se pronunță hotărît:

— Nu mă duc nici mort. Desearā dezertez de subt escortă. Rămîne bine stabilit că luăm masa la un restaurant în cartierul chinez.

O sară în lumea galbănă.

Se întunecase bine cînd am ajuns în cartierul chinez *Chinatown*— care trebue văzut noaptea, şi numai subt ochiul protector al poliţiei.

O clipă te ameţeşte trecerea asta bruscă din America în Asia. Fără tranziţie, te pomeneşti deodată în inima unui alt oraş – un oraş din lumea galbănă, care se agită zgomotos subt lanternele de bambus şi hîrtie colorată, înşirate ca pentru iluminaţie la serbări naţionale. Fâşii lungi de pînză roşă, ca nişte steaguri, se leagănă în vînt, acoperite cu semne aurite scrise vertical. Prăvălii încărcate cu lucruri bizare, fructe exotice, bomboane colorate şi ierburi de leac necunoscute nouă. Numai gardiştii americani, masivi şi gravi, mai amintesc că eşti încă în lumea nouă. Mulţimea asta galbănă, care mişună peste tot, şi sunetele unei muzici barbare, te ameţesc ca la un bîlciu.

Toţi samănă între ei ca fraţi. Nu poţi deosebi o mutră de alta. Acelaşi tip repetat în mii de exemplare. Spîni, palizi, cu obrajii de lămîe, cu ochii oblici, cătînd pieziş cu acelaşi surîs de umilinţă. Imbrăcaţi la fel: bluze de pînză neagră, unsuroasă; pantaloni largi, scurţi; pantofi moi, fără tocuri. Părul negru, lucios, împletit în coadă cu şfichiu de biciu, le bate pulpele în mersul lor mărunt.

— Dar nu văd femei.

— Sînt foarte puţine, îmi spune Americanul. Guvernul, speriat de invazia galbenă, s'a hotărît să ia măsuri. Nu mai permite intrarea femeilor chineze în America. Dihăniile astea se înmulţesc ca şoarecii; în orice loc, în orice climă, în cele mai proaste condiţii de viaţă, vermina asta se adaptează şi progresează în chip spăimîntător.

Intrăm intr'o ceainărie populară. In fundul sălii, pe o scenă improvizată, subt o lumină palidă, o bandă de muzicanţi chineji fac un zgomot infernal. Instrumente muzicale arhaice, legendare, unele necunoscute pe la noi. Un cuer c'o serie de plăci sonore suspendate, o chitară plată cu vre-o douăzeci de coarde, un fel de liră, o harpă orizontală şi vechiul gong chinez. Toate la un loc revarsă un amestec de sunete ciudate c'o armonie ş'un ritm străine urechilor noastre. O muzică sinistră care-ţi sfredeleşte timpanul, chinuindu-ţi nervii până la disperare.

— Trebue să ştiţi că în China până azi se păstrează un minister al muzicei, ne spune Americanul, cu figura crispată şi cu mînile la urechi.

Pe la mesele de lemn, date c'un lac roşu ca sîngele, printre nouraşii de fum şi aburii de ceai care plutesc în sală, observ figurile acestea enigmatice. Stau toţi imobili şi muţi, ascultînd cu gravitate. Nu poţi surprinde nici un gest; nici o impresie nu schiţează trăsăturile lor efeminate. Doi copii, la masa din faţa noastră, au aceiaşi seriozitate rigidă, bătrinească,—par nişte figuri de ceară dela o panoramă.

Americanul se ridică respirînd greu.

— Ne otrăvim în infecţia asta. Să mergem la un restaurant mai curat. Diavolii galbeni put mai rău decît cei negri.

Eşim. Pe o stradă mai liniştită un gardist, cu surisul protector, ne îndreaptă la un local chinez de lux.

La uşă ne intîmpină doi Chineji îndoiţi de mijloc, cu pumnii rîdicaţi în dreptul frunţii, semn de profund respect. Nişte lanterne violete dau o lumină dulce, discretă. Pereţii, în tapete vişinii de satin, încărcaţi cu ornamente bizare; frontoane cu sculpturi poleite, motive de pagode. Fâşii de mătasă neagră acoperite cu semne cabalistice; sentinţe filozofice cu litere scrise vertical. Intr'un colţ o statuetă: Buda, foarte gros, un cap rotund şi acelaşi surîs enigmatic. Deoparte şi de alta cîte un tigru de faianţă. Lume puţină şi tăcută.

Privesc cu neîncredere la lista de bucate. Cer o porţie de orez fiert, ca să imit pe Chinezul din faţă pe care-l admir cum se serveşte de abil cu cele două beţişoare care ţin locul furculiţei.

Italianul deprins cu bucătăria chineză, mînîncă foarte curajos un peşte înecat într'un sos dubios. Americanul se mulţumeşte numai cu ceai şi fructe, căutînd să ne convingă că toate felurile sînt gătite cu unt de riţină şi că mîncarea favorită a Chinejilor e ragout.

La masa de alături se aşează doi ingineri japoneji, pe care îi cunoscusem la congresul din Filadelfia. La salutul nostru obişnuit, banal, ei ne răspund cu simpatie, prin surisul acela subtil, pe care numai buzele oamenilor galbeni ştiu să-l schiţeze — acel limbaj mut adaptat la toate nuanţele sufleteşti.

Americanul priveşte rece şi aplecîndu-se întreabă încet:

— Cîţi ani ai stat în Extremul-Orient ?

— Doi ani în China şi unul în Japonia, răspunde Italianul.

— Ai avut vreme să te deprinzi şi să înţelegi surisul acesta al rasei galbene. Niciodată nu i-am priceput senzul. Mă contrariază şi cîteodată mă enervează chiar, căci nu-i o simplă şi banală politeţă. Mi se pare o lipsă de sinceritate, un fel de ironie deghizată, un dispreţ subt masca unei false umilinţi.

— Am auzit pe mulţi Europeni şi Americani vorbind astfel, dar am auzit şi pe mulţi Chineji şi Japoneji vorbind nedumeriţi de mutrele noastre aşa de severe, sluţite adesea de enervare şi posomorire. Ce vrei, sînt două lumi deosebite, care nu se pot înţelege cu uşurinţă. Veşnicul lor surîs e o regulă de politeţă, aşa de veche la rasa asta bătrînă, încît a ajuns, cultivată în cursul vremii, o însuşire instinctivă. Politeţa lor e la un grad necunoscut nouă. Una din cărţile lor vechi, aceia a ceremoniilor şi demonstraţiilor exterioare, îi învaţă că politeţa e tipul virtuţii: conservă, aminteşte şi, la nevoe, înlocueşte virtutea. Stoica lor filozofie îi deprinde să nu arate nimic din lupta interioară: „chiar cînd inima e zdrobită, figura trebue să rămînă tot senină". N'aţi observat ce surîs simbolic au statuile lor? Ce frumos defineşte Lafcadio Hearn acest surîs al rasei galbene: „un voal transparent şi graţios întins peste mizeriile şi tristeţele inerente vieţii omeneşti!"

Isprăvisem masa şi ne pregăteam să aprindem cîte-o veritabilă ţigară de Cuba, cînd se apropie un chelner chinez, aplecîndu-se respectuos şi ne făcu o discretă invitare în salonul special de fumat opium.

Ne-am mulţumit să vizităm salonul fără să fumăm, deşi Italianul avea mare poftă să-şi amintească de voluptăţile Cerescului Imperiu. Căuta să ne convingă de deliciile opiului, cu toate că îi spusesem că odată, în Egipet, am încercat gustul haşişului, fără să simt deliciile acestui viţiu.

In fundul sălii, subt o greoae draperie, se deschise uşa salonului de fumat. Un miros cald, acru, de droguri, plutea molatic în norii albăstrii care se înălţau subţiindu-se. Pe plafonul afumat lampa de opium punea o pată rotundă luminoasă. Pe un divan, dela un părete la altul, zăceau în şir fumătorii, culcaţi pe-o coastă, rezemaţi pe perne de pae de orez. Unii dormeau senini, duşi în alte lumi, alţii picoteau îmbătaţi, pierduţi între vis şi viaţă, urmărind jocul imaginilor ţesute de otrava miraculoasă. Un Chinez bătrîn, grav ca în faţa altarului, îndeplinea ritualul, în genunchi, lîngă lampa de opium, pregătind pipele de bambus.

N'a fost chip să stăm mai mult acolo, căci Americanul explodase de indignare.

— Iată elementele care ne vin de dincolo, peste Pacific, din lumea veche pe care o admiraţi. Şi pesta asta galbănă, infiltrată la început numai pe litoral, ameninţă acum ca o invazie tot pămîntul american.

In jurul mesei, pe cînd ronţăiam nişte prăjituri uscate, în formă de paseri şi flori, în aburii parfumaţi ce se ridicau din ceştile cu ceai imperial, se încinse o discuţie violentă şi pătimaşă.

Americanul arăta numai defectele rasei galbene, iar Italianul numai calitățile.

— Falşi, egoişti, murdari, c'o laşitate înăscută, vițioşi, fără sentimente, fără onoare şi fără credință. Caracterul, moravurile, aşa de diferite de ale noastre, încît nu se pot asimila. Nu se vor americaniza niciodată. Imbătrîniți în despotismul asiatic, cum pot să ajungă cetățeni liberi într'o țară liberă?

— Dar nu poți nega, îl întrerupse Italianul, că sînt sobri, se hrănesc c'un pumn de orez. Supuşi, nu beau, nu se înfurie, nici nu se ceartă. Muncitori, dibaci la orice lucru manual. Cine v'a lucrat calea ferată dela Atlantic la Pacific? Patronii îi despreţuesc, dar îi caută ca foarte prețioşi. Lucrătorii îi urăsc ca pe nişte rivali periculoşi, care se mulțumesc c'un sfert din salarul obişnuit. E fatală această luptă între mîncătorii de carne şi mîncătorii de orez. Calitățile lor, spiritul de asociație şi numărul, îi fac să fie mai tari în lupta asta de concurență.

— Tocmai de asta susțin că sînt mai periculoşi, şi chestia galbănă pentru noi e mai gravă decît chestia neagră. California a ajuns o colonie chineză. Invazia galbănă ne înghite. Populația americană e amenințată să dispară în masa compactă a acestor asiatici. Mişcarea pornită de muncitorimea americană trebue să deschidă ochii guvernului, să-i forțeze mîna ca să pună odată stavilă intrării galbenilor la noi.

— A! întrerupse Italianul rîzînd. Vezi că vă întoarceți la zidul chinezesc pe care l-ați dărmat. Mă rog, Chinejii au stat mii de ani liniştiți. Nimeni nu intra şi nimeni nu eşea din Cerescul Imperiu. Au venit Englejii şi Americanii şi i-au forțat să dărîme zidul vechiu. De nevoe Chinejii s'au supus. Pe porțile deschise au început să intre oamenii lumii nouă şi să iasă oamenii lumii vechi. De ce vă plîngeți? Ce-ați căutat ați găsit. Aşa se răzbună istoria.

Dar trebuia să închidem discuția şi să plecăm, căci amîndoi, înfierbîntați, vorbeau prea tare, aşa că s'auzea bine şi la masa de-alături.

Cei doi Japoneji, corecți, liniştiți, şedeau în fața ceştilor de ceai fără să schimbe nici o vorbă, ca nişte statui. La salutul nostru de plecare, ne răspunseră cu acelaşi veşnic surîs, pe care buzele lor îl schițează şi pe care noi nu-l putem descifra—enigma rasei galbene.

Jean Bart

Filosofie şi Ştiinţă

După cum într'o ființă omenească, diferitele ei năzuințe nu trăesc pururea în armonie, fiind în luptă unele cu altele şi contestîndu-se reciproc, tot aşa şi produsele feluritelor năzuințe umane, mai ales că ele capătă ş'un fel de individualitate materială distinctă, se găsesc adesea în stare de războiu. Uneori războiul se reduce la ironii uşoare de-oparte şi de alta, la impunsături fără prea mare gravitate: aşa se prezintă bunăoară ciocnirile superficiale dintre *ştiință* şi *artă* atunci cînd îşi iau fiecare aere de superioritate. Alte dăți înregistrăm însă conflicte mult mai serioase: aşa este desigur acela dintre *religie* şi *ştiință*, cu care ocaziune caută fiecare din ele alianța filosofiei. Aci lupta este mult mai sîngeroasă, luînd uneori înfățişarea unui războiu de exterminare.

In categoria diferendelor destul de acute este şi acela dintre *ştiință* şi *filosofie*. Asupra aspectului şi legitimității sale îmi propun, în rîndurile ce urmează, a face cîteva considerații şi a trage cîteva concluziuni.

Conflictul dintre filosofie şi ştiință nu este vechiu cît lumea cultă, pentrucă până la începutul epocii moderne ştiința şi filosofia au alcătuit un singur corp, cercetările ştiințifice fiind cuprinse şi ele subt eticheta de filosofie. Aşa a fost în antichitatea greacă, aşa a rămas şi'n evul mediu care n'a adus ca notă originală decît îngrădirea liberei cugetări. Procesul de separațiune este aşa dar relativ nou şi a fost determinat de înmulțirea cunoştințelor şi de înlănțuirea lor parțială în sisteme coherente, ceiace a condus la constituirea de ştiințe autonome. Abia din acest moment poate fi vorba de conflict şi, fiindcă s'a asemănat

acel proces de separațiune cu plecarea copiilor dela casa mamei lor, e locul să adăugăm că — asemănător cu ce se petrece în viață — mama a rămas mult mai binevoitoare cu copiii, decît aceștia cu ea. Cele mai violente atacuri și atitudinea categorică de denegare au venit din partea științelor, nu din a filosofiei. Rareori filosofia a contestat dreptul la existență al științei pozitive. Sînt desigur o excepțiune butadele lui Nietzsche, a cărui furie distrugătoare se întindea de altfel asupra mai tuturor credințelor și concepțiilor clasice. Este de asemeni excepțională vorba de dispreț a lui Victor Cousin care, năzuind să alcătuiască din cîteva idei generale o înțelepciune definitivă — și s'a văzut cît a fost de searbădă—, a comparat valul faptelor pozitive aduse la lumină de știință cu „năvălirea barbarilor". Cei mult filosofii vor fi obișnuit să considere cunoștința științifică ceva mai secundară, deși nu toți au spus-o tot așa de tare ca un Hegel sau dintre contemporani ca Bergson, cu toate că acesta nu încetează a aduce omagii repetate științei pozitive și utilității sale.

In schimb atacurile oamenilor de știință împotriva filosofiei au fost mult mai susținute și mai radicale. Reducînd la cea mai simplă expresiune tema lor statornică, putem spune că din partea științei se fac următoarele două imputări: 1) Că din pricina caracterului fantezist al filosofiei, de cîteori se amestecă în munca științifică, o încurcă și o rătăcește. 2) Că pe cînd științele pozitive au făcut și fac necontenite progrese, în filosofie nu s'a făcut nici un progres, astăzi nefiind mai avansați de cît la origină.

Să facem o scurtă examinare a acestei probleme, de folos mai ales într'o țară ca a noastră unde mișcarea filosofică este încă nascîndă și avem o mișcare științifică mai desvoltată ca ea.

Să începem prin a face observarea că științele s'au desfăcut din cadrul filosofiei *abia după ce se constituiseră într'o măsură oarecare*. Deci rezultatele lor inițiale care au servit drept bază dezvoltărilor ulterioare, s'au dobîndit nu după deslipirea lor de filosofie, ci în timpul cînd se aflau încă sub aripa ei. Tutela filosofiei nu apare deci așa de vitregă precum se încearcă unii s'o arate. Dar să vedem lucrurile mai precis. Știința pozitivă se constitue aparte în epoca modernă după Galileu și Descartes. Până atunci domeniul cercetărilor științifice era înglobat în acel al speculațiilor filosofice, toate fiind cuprinse subt numele de filosofie, iar filosoful avînd datoria să cunoască toate categoriile de fapte ca un specialist. Ceiace a pricinuit marele avînt al acelor ramuri de cunoștințe care n'au întîrziat a se despărți de filosofie și a deveni de sine stătătoare, a fost — se știe — găsirea unui instrument superior de cercetare, a unui mijloc minunat de înlănțuire strînsă a fenomenelor și formulare precisă a legilor. Acest instrument a fost calculul matematic, cu ajutorul căruia s'au creiat succesiv și s'au dezvoltat în grandioase edificii, mecanica, fizica, chimia, fiziologia...

Stabilirea acestei metode fecunde este opera lui Galileu și a lui Descartes, care i-a dat întreaga ei amploare. Se va zice: și Galileu și Descartes pe lîngă mari filosofi erau și matematiciani; și poate fericita lor invențiune o datorăm competenții lor *matematice*, care—chiar în epoca cînd matematicile se cuprindeau în filosofie—nu pot fi totuși confundate cu ceiace era filosofia propriu zisă și s'a chemat mai tîrziu numai ea filosofie. La aceasta răspundem: Neapărat toate aplicațiunile de natură matematecă pe care amîndoi le-au făcut în opera lor științifică se datoresc geniului lor matematic; însă *ideia* de-a face din calculul matematic instrumentul de explorare a naturii și de formulare a legilor ei, *asta a fost un produs al geniului lor filosofic*. Ei au creiat filosoficește metoda științei moderne și, cum la o știință metoda e mai puțin schimbătoare decît rezultatele, putem zice că științele au fost creația filosofiei, metoda fiind indiscutabil opera speculației filosofice.

Că metoda unei științe cuprinde un element superior acelei științe, că'n orice caz nu încape fără rămășiță în cadrele ei, aceasta au recunoscut-o chiar mari prietini ai științelor pozitive și adversari ai filosofiei speculative, cum a fost bună oară Auguste Comte. Ce e dreptul, Comte interzice filosofilor să făurească metode pe cale pur rațională, făcînd abstracțiune de acelea care au dat în practică rezultate și au operat în mod instinctiv. Dar ceiace ne interesează aicea nu este dacă o metodă nouă și bogată s'a născut dintr'un calcul rece sau dintr'un instinct. Admițînd că cele mai de samă creațiuni ale spiritului izvorăsc dintr'o inspirație inconștientă — care presupune totuși un lung travaliu de pregătire subterană — nu ezităm a spune că apariția acelei metode eminente care a pus piatra fundamentală a științei moderne, a fost produsul unei inspirații *filosofice*. Știința a pus mîna pe dînsa și-a alergat din biruință în biruință,—dar a primit-o dela filosofie. Iar atunci cînd, puțin recunoscătoare, științele pozitive întreabă cu dispreț filosofia care le-a înarmat așa de bine și le-a dat putința atîtor succese: Care sînt progresele tale?... — filosofia, făcînd chiar abstracție de multe alte lucruri, le poate răspunde: *Voi!*

Starea de adversitate între filosofie și știință nu poate fi explicată decît din ignorarea trecutului și neînțelegerea intereselor. Nu este naturală nici lupta de distrugere, nici măcar lupta de subjugare, - aceasta din urmă fiindcă metoda științelor deslipite de filosofie, deși creațiune a ei, nu poate să se aplice întocmai și domeniului care i-a rămas în stăpînire, după cum nici tendințele filosofiei, din domeniul la care a fost redusă, nu trebue să se instaleze în ținutul emancipat. Intre cele două ținuturi nu există omogenitate perfectă, — altfel procesul de separațiune nici nu s'ar fi putut executa. A veni cu spiritul de exactitate pozitivă in regiunea rămasă filosofiei și a voi s'o

stringi nemilos în reţelele lui, înseamnează a face o filosofie îngustă şi uneori poate comică; de asemeni a face cercetări în regiunea stabilirii faptelor pozitive cu metode elastice şi cu temerităţi metafizice, înseamnă a da ştiinţa înapoi.

Tot aşa de puţin justificată caşi lupta este ignorarea reciprocă, şi ea de altfel tot o specie de luptă.

Atitudinea normală a ambelor discipline intelectuale este acea de sprijin şi împrumuturi reciproce. Fiindcă nu se mai poate restabili vechea unitate, ea trebueşte înlocuită cu o *coordonare*. Filosofia, oricît ar năzui de sus şi oricît ar avea sentimentul înălţimilor sale, trebueşte să se alimenteze cu fapte ştiinţifice. „Năvălirea barbarilor" şi-a probat şi aiurea utili atea ei, regenerînd o lume, desigur subţire, dar în declin. Deasemeni ştiinţele pozitive, oricît ar fi de geloase de independenţa lor, nu trebue să piardă contactul cu spiritul şi directivele filosofice, altfel vor avea soarta crengii tăiate, lemn ce nu mai poate înverzi.

Nimeni n'ar putea să spue cu precisiune cine are mai multă trebuinţă: filosofia de ştiinţe sau acestea de filosofie. Am putea, cred totuşi, face o distincţiune. Filosofia teoretică pe lîngă alte chestii accesorii, cuprinde două probleme esenţiale: problema existenţii cu care se ocupă metafizica, şi problema cunoştinţei de care se ocupă teoria cunoaşterii.

S'ar putea, socot, spune că după ţelul şi natura lor, *metafizica trebue mai mult să ia decît să dea ştiinţelor, pe cînd teoria cunoaşterii — dimpotrivă — mai mult dă decît ia dela ele.*

Metafizica mai mult ia, fiindcă împrumută ştiinţelor tot materialul construcţiei sale. Nici raţiunea şi nici imaginaţia noastră nu sînt creatoare de elemente. Ele se găsesc în operaţia concretă pe care ştiinţa pozitivă o prezintă în serii închegate şi elaborate. Chiar filosofi care, încrezători în puterile raţiunii, afectau dispreţ pentru experienţa sensibilă — cum a fost romanticul Hegel — s'au slujit în vastele lor construcţii de împrumuturi nemărturisite. Iar părţile viabile ale concepţiunii lor sînt tocmai în legătură cu acestea. Şi fiindcă o condiţiune strictă a oricării teorii e să nu o contrazică faptele, au fost metafizicieni care, mînaţi de anume năzuinţe şi de anumite idei preconcepute, au silicit şi mutilat datele experienţii numai pentru a le acomoda cu gîndul lor. Truda a fost însă zădarnică, granitul faptelor concrete neputînd să fie transformat cu uşurinţă şi astfel au reuşit în opera lor tot aşa de puţin ca fanaticii creştini sau musulmani, care în Egiptul templelor de piatră eternă, vrînd să dărîme statuile zeilor ce contraziceau noua atmosferă, n'au isbutit decît să le fărîme cîte un deget, făcîndu-le protestul şi mai viu!

Această violentare brutală a faptelor concrete, petrecută în unele sisteme filosofice, a fost o cauză care a întărit duşmănia oamenilor de ştiinţă faţă de filosofie. Faptele trebuesc folosite aşa cum sînt şi aşa cum au fost stabilite ştiinţificeşte, bine înţeles cu dreptul de a le complecta lacunele, întregi indicaţiile, contopi luminile. Păstrînd facultatea de a depăşi — şi încă cu multă circumspecţie — datele ştiinţifice, metafizica trebue să plece dela ele şi să nu le piardă din vedere. Iată pentru ce metafizica trebue să ia mult dela ştiinţa pozitivă. Ce dă în schimb? Desigur mai puţin: unele inspiraţii folositoare, unele ipoteze pe care oamenii de ştiinţă le pot încerca, verificîndu-le la vreme cu mijloacele lor.

Dimpotrivă, teoria cunoaşterii—care analizează condiţiunile fundamentale ale cunoştinţei şi pe această bază propune metode de lucru şi determină valoarea rezultatelor ştiinţei—mai mult dă decît ia. Aşa se explică pentru ce o mare descoperire ştiinţifică, o teorie nouă de ştiinţă are repercusiuni imediate asupra metafizicii timpului, în vreme ce poate să n'aibă nici o înrîurire asupra teoriei cunoaşterii, necerîndu-i nici o modificare a principiilor ei. Să luăm ca exemplu teoria care e astăzi pe buzele tuturora,—relativitatea lui Einstein.

Teoria lui Einstein este, precum se ştie, o teorie de fizică. Marele fizician şi matematic a socotit că poate explica inlănţuirea fenomenelor cosmice mai limpede şi mai bine decît cu teoria newtoniană,—care admitea vechiul spaţiu rectiliniu şi tridimensional,—cu ajutorul unui spaţiu curb şi cu mai multe dimensiuni, socotind totodată *timpul ca a patra dimensiune a spaţiului.*

Mai de multă vreme se creaseră, de către minuitori de abstracţii matematice şi spre surprinderea tuturor acelora care îşi închipuiau geometria clasică a lui Euclid drept singura cu putinţă, alte geometrii, zise non-euclideane, care luau ca punct de plecare un spaţiu diferit de acel tridimensional, formulau alte axiome şi ajungeau la alte teoreme. Cele mai celebre sînt geometriile lui Riemann şi Lobatchevscky, cărora marele cugetător şi matematic H. Poincaré le recunoaşte nu numai coherenţa lăuntrică şi posibilitatea lor ideală, ci chiar putinţa ca ele să fie aplicate lumii reale, caşi geometria lui Euclid. Atîta numai că aceasta din urmă se aplică mai comod şi mai simplu, în timp ce aplicarea celorlalte două dă loc la formule mai complicate.

Einstein izbuteşte, pare-se, să probeze că întreaga mecanică a universului fizic se explică mai uşor şi mai firesc cu o geometrie non-euclideană. De aci uimirea care a produs-o şi complecta răsturnare a concepţiei curente. Ne învăţaserăm cu spaţiul rectiliniu şi tridimensional, considerînd construcţiile non-euclideane ca jocuri ale abstracţiunii care rămîneau în orice caz— chiar după explicaţiile lui Poincaré—mai străine de lumea experienţii noastre. Doctrina lui Einstein mai cuprinde—puternic înlănţuite între ele—o samă de idei tot aşa de uimitoare. Ideia că nu există eter va fi turburat desigur mai puţin. Tot aşa ideia că nu se află mişcare absolută, că nu avem în realitate

decît corpuri care se deplasează unele faţă de altele, aşa că nu poţi propriu vorbind spune care se mişcă şi care stă,—nici aceasta nu va fi uimit din cale-afară, cu toate că latent admiteam cu toţii mişcarea absolută. Dar ce a derutat mai tare, ademenind totodată ca orice lucru nou şi misterios, a fost tăgada existenţii timpului absolut, a timpului unic, făcîndu-se timpul dependent de spaţiu, lungindu-se sau scurtîndu-se în raport cu viteza.

Această teorie de fizică a deschis, cu sau fără intenţii, nouă perspective metafizice. Dela început şi-a făcut loc impresiunea că s'a pus degetul pe temelii necunoscute ale existenţii, pe un plan de realitate mai adînc şi foarte deosebit de-acel al lumii aparente. Aşa se şi explică interesul şi pe alocuri entuziasmul cu care a fost îmbrăţişată noua doctrină, chiar de către aceia care nu puteau pătrunde în labirintul matematic ce conduce la porţile ei. „Consecinţele metafizice ale doctrinei—scrie Daniel Berthelot—sînt în orice caz nouă şi foarte bogate, aducînd soluţiuni pe cît de surprinzătoare pe-atît de inedite cîtorva din enigmele eterne care plutesc la orizontul acestui vast ocean al necunoscutului, despre care vorbea Littré şi care izbeşte ţărmul nostru de toate părţile, dar pentru care nu avem nici bărci, nici pînză". 1

Pentru a nu mai intra în alte amănunte care ne-ar depărta de chestia noastră, să menţionăm că această teorie, în mîna adepţilor entuziaşti, a părut că soseşte cu mîngîeri neaşteptate, la vechi dureri şi vechi frămîntări sufleteşti. Problema prelungirii vieţii, întinsă până la eternizare, după cum şi nevoia religioasă căpătau speranţe solide pe cale ştiinţifică. Să mai cităm cîteva rînduri din broşura lui Berthelot.

„Petru şi Paul sînt într'o odae. Paul pleacă la plimbare. Intorcîndu-se, Petru îi spune: «Ai lipsit o oră».— «De unde ştii, îi răspunde Paul. Tot ce poţi să spui e că ai stat o oră în această cameră, pentrucă nu te-ai mişcat. Dar timpul se scurtează pentru cineva care se mişcă. Absenţa mea a durat mai puţin de-o oră dacă am mers pe jos; a fost mai scurtă dacă am umblat cu trăsura; încă şi mai scurtă dacă am luat un aeroplan. Dacă m'aşi fi deplasat cu viteza luminii aşi fi revenit în chiar momentul în care plecam; dacă aşi putea să mă deplasez mai repede ca lumina, aşi fi revenit mai înainte de a fi plecat".

Iată ce se recomandă aceluia care ar dori ca după doi ani de viaţă să vadă ce se va petrece pe pămînt peste două sute ani:

„Pentru asta ar ajunge ca cineva să consimtă a se închide într'un proectil pe care pămîntul l-ar svîrli cu o viteză apropiată de acea a luminii, deşi inferioară ei, ceiace e fiziceşte

1 *La Physique et la métaphysique des théories d'Einstein*, p. 8.

posibil... Intors pe pămînt, îmbătrînit cu doi ani... va găsi globul nostru îmbătrînit cu două sute de ani, dacă viteza călătorului a rămas în interval inferioară numai cu a douăzecea mia parte din viteza luminii". 1

Evident că viteze superioare îmbrăţişează şi mai multe veacuri, suprimă la limită complect timpul şi cineva trăeşte eternitatea!

Spiritele religioase găsesc de asemeni satisfacţiuni consolatoare. In cazul cînd ar exista un hiperspaţiu cu mai mult decît trei dimensiuni, „s'ar putea aşeza într'însul sufletele şi Dumnezeu, s'ar putea explica moartea prin separaţia sufletului de corp, sufletul fiind presupus că atinge corpul în viaţă, iar după moarte încetează să-l atingă şi să-i comunice mişcarea". 2

Iată atîtea suggestiuni metafizice care pot decurge din teoria că spaţiul n'are numai dimensiunile pe care le ştiam şi că timpul nu este constant şi unic, ci iuţeala lui e în raport cu alţi factori, putîndu-se întinde, scurta, reduce până aproape de dispariţie. Paradoxale, naive sau exagerate, credincios sau nu tocmai strict deduse din teoria lui Einstein,—rămîn în orice caz ca o dovadă a repercusiunilor metafizice ale doctrinii marelui fizician.

Nu acelaşi lucru se petrece cu teoria cunoaşterii, care rămîne mult mai neatinsă. Ideia că lumea văzută este o simplă faţadă a unei lumi mai adînci cu o structură ce nu străbate în reprezentarea noastră, idee care reesă din doctrina lui Einstein, nu aduce nimic nou în teoria cunoaşterii care preconiza demult această credinţă. Ideia de „relativitate", care în noua teorie are un caracter de fizică pură, nu îmbogăţeşte de asemeni cu nimica teoria cunoaşterii, care posedă de multă vreme un principiu de relativitate mult mai vast şi mai radical.

Dimpotrivă, teoria cunoaşterii rămîne o instanţă care judecă. Ea nu se pleacă, fiindcă decide. Ea are să ne spună despre teoria lui Einstein—a cărei însemnătate ştiinţifică o stabileşte desigur atît coherenţa ei internă cît şi concordanţa sa cu faptele—dacă poate avea o valoare absolută sau are numai una relativă. Analizîndu-i postulatele, teoria cunoaşterii are să-şi pună „viza" pe pergamentul acestei doctrine, stabilindu-i nu drepturile sale ştiinţifice, ci caracterul ei general.

Important pentru raportul dintre teoria cunoaşterii şi ştiinţe, şi un caracteristic document pentru faptul că mai degrabă teoria cunoaşterii călăuzeşte ştiinţa pozitivă şi-i ajută progresele ei, că o influenţează (pe cînd metafizica am văzut că este influenţată), sînt unele declaraţii proprii ale lui Einstein care se cuvine să fie relevate. Vorbind de opera teoriei cunoaşterii, care critică principiile cele mai admise şi nu arare ori le dizolvă sau măcar le reduce prestigiul, Einstein spune:

1 Op. citat pp. 12 şi 13.
2 Op. citat p. 44.

„Nu este cîtuşi de puţin o petrecere indolentă de a se exercita cineva la analiza ideilor admise de multă vreme, de-a arăta în ce condiţii ele se pot justifica şi folosi şi cum au eşit încetul cu încetul din datele experienţii. Cu aceasta autoritatea lor pierde din ceiace ea avea excesiv, ele sînt eliminate dacă nu se pot justifica in chip serios, sînt rectificate dacă legătura lor cu lucrurile se arată prea defectuoasă, în sfîrşit sînt înlocuite cu altele dacă e posibil să se stabilească un nou sistem, care pentru un motiv sau altul, să pară de preferat"...

Şi mai departe vorbind de propria sa teorie a relativităţii care se sprijină pe postulate deosebite de acele tradiţionale, adaugă: *„Nimeni nu poate să refuze inventatorilor teoriei cunoaşterii de-a fi deschis drumul descoperirilor.* In ce mă priveşte personal ştiu foarte bine că am profitat mult, direct şi indirect, în deosebi dela Hume şi dela Mach". [1]

Hume şi Mach care n'au fost metafizicieni, au fost însă dintre cei mai însemnaţi în teoria cunoaşterii.

Neapărat că un filosof care se ocupă cu teoria cunoaşterii trebue să aibă cultură ştiinţifică şi să nu fie străin de starea ştiinţelor, tot aşa după cum un judecător trebueşte să vadă şi să-şi asculte împricinaţii. Dar analiza principiilor nu se cuprinde în rezultatele ştiinţelor pozitive, ci este un act care se realizează cu alte mijloace decît cu contemplarea elaborărilor ştiinţifice.

După cum am spus că metafizica, după ce primeşte atîta dela ştiinţa pozitivă, îi dă şi ea unele inspiraţiuni, tot aşa teoria cunoaşterii care mai mult dă ştiinţii, primeşte şi ea unele indicaţiuni. Dar e de remarcat că cele mai multe le ia tocmai dela acea ştiinţă care, deşi autonomă, este cea mai puţin materială, cea care se confundă mai mult cu raţiunea şi stă cea mai aproape de logică, aşa dar şi de ea însăşi: dela matematică. Deci şi cînd e vorba să împrumute, în genere se mărgineşte la nemijlocita ei vecinătate...

A înfăţişa filosofia într'o lumină ingrată, a o privi c'un zîmbet ironic şi-a tot spune că ceasul ei a trecut, este a uita pe lîngă origina ştiinţii, istoria progreselor sale ş'a pierde din vedere că acolo unde nu bate vîntul filosofic ştiinţa se înăbuşă şi se ofileşte aşa ca să n'o mai cunoşti. Că poate exista şi filosofie greşită, fără îndoială; dar împotriva ei nu se ridică numai ştiinţele pozitive, ci şi filosofia serioasă.

Pentru oamenii nepărtinitori — şi printre aceştia sînt şi oameni de ştiinţă exactă — antagonismul ştiinţei pozitive decurge sau din ambiţiuni nemăsurate sau din timidităţi excesive. In nici un caz nu decurge din dreptatea pe care ştiinţa ar avea să o înfrunte şi să o dispreţuiască. Şi nici n'am vorbit aproape decît nu-

1 *Revue Philosophique.* 1922. No. 7 şi 8 pp. 59 şi 60.

mai de ajutorul care permanent se dă ştiinţei, lăsînd la o parte relevarea tuturor acelor trebuinţi sufleteşti pe care ştiinţa le lasă însetate şi care asigură veşnicia filosofiei! Despre acestea am tratat pe larg altădată, [1] iar acum am ţinut în adins să ne rastrîngem la observările cele mai strigente, faţă de care ştiinţa are şi mai puţin de zis.

Ar mai fi poate un motiv de dată recentă care ar preveni ştiinţa în contra filosofiei şi ar face-o s'o privească cu ochi ne'ncrezători: Teoria lui Bergson, după care metoda filosofiei ar fi *„toto genere"* diferită de aceiea ale ştiinţei pozitive. Că filosofia nu poate fi tratată „more geometrico" aşa după cum sperase Spinoza, că metoda ei e mai puţin rigidă (mai ales la metafizică) iar rezultatele ei mai hipotetice, este un lucru care se recunoaşte şi de către filosofi. Dar acest minus de certitudine şi precizie, n'ar trezi poate atîta scepticism printre oamenii de cugetare exactă, atîta vreme cît s'ar şti că filosofia înţelege să se servească de metode înrudite, cel puţin de aceleaşi căi generale de exploraţie: experienţa şi raţiunea.

Cu autoritatea sa excepţională filosoful Bergson — el însuşi un exponent strălucit al unui sgomotos curent contemporan — a impus în cercuri largi părerea că filosofia, avînd absolut altă menire decît ştiinţa, se va sluji în stabilirile sale de-o metodă complect heterogenă. Pe cînd ştiinţa are un caracter şi-o metodă intelectualistă (procedează prin înlănţuiri logice şi alcătueşte succesiv noţiuni generale abstracte), filosofia, în deosebi metafizica, are un alt instrument: *intuiţia,* care aduce într'un elan de-o clipă viziunea adevărului, perceperea imediată a unităţii, — prin urmare e un act asemănător instinctului şi viziunii artistice.

Faptul că inteligenţa noastră construeşte bucată cu bucată, adică are un caracter discursiv, a fost întotdeauna recunoscut ca o slăbiciune şi ca un neajuns. De-asupra ei s'a conceput o altă inteligenţă care ar avea viziunea simultană şi care a fost şi botezată cunoştinţa intuitivă. Aspiraţia noastră se îndreaptă fireşte către această cunoştinţă, dar fatalitatea organizării noastre ne trage înapoi către acea discursivă. Noţiunile pe care le alcătueşte ştiinţa sînt şi ele, dintr'un anume punct de vedere, încercări de cunoştinţă simultană, întrucît orice noţiune este o condensare de judecăţi, o condensare într'un singur act, de raporturi pe care judecata noastră obişnuită le desvălue discursiv. Din nefericire noţiunile acestea au pentru reprezentarea noastră un caracter vag, aşa că atunci cînd vrem să ne dăm sama de conţinutul lor, neputînd avea o viziune concretă, începem a le descompune în judecăţile pe care le-a condensat fiecare şi cu aceasta recădem în discursiv. Şi fiindcă năzuinţa noastră rămîne cunoştinţa concentrată şi simultană, ceiace urmează de făcut atunci cînd procedăm

1 A se vedea articolul: *Metafizica şi legitimitatea ei.* „Viaţa Romînească" 1920. No. 2.

la descompunerea discursivă a noțiunilor pentru a ne limpezi cuprinsul lor, este ca această înșirare să fie cît se poate de scurtă și de substanțială. Operația logică care — după părerea mea — exprimă compromisul dintre cele două tendinți, acea a aspirațiunii și acea a constituției organice este *definiția*, care e deșirarea unei noțiuni în forma cea mai concisă.

Insuficiențile gîndirii noastre nu sînt o noutate. De asemeni imaginarea ca posibilă și poate chiar realizată la ființa de-o speță mai superioară a inteligenții intuitive, care să prindă în viziunea unei clipe luminoase realitatea în natura ei intimă, — și aceasta e un lucru vechiu. Ceiace însă Bergson vine să ne asigure — modernizînd afirmația misticilor de altădată — e că această cunoștință intuitivă există în sufletul omenesc, ce e dreptul înăbușită de cunoștința intelectuală discursivă, dar există capabilă de educație și de progrese. Ea a stat la temelia tuturor marilor sisteme filosofice și ea trebue să alcătuiască metoda filosofiei, în completă și fundamentală deosebire de metoda științei pozitive.

Că această pretențiune poate deștepta o legitimă mefiență la oamenii de știință și poate alimenta o adversitate niciodată bine potolită (considerîndu-se iarăși filosofia ca o operă de fantezie) e un lucru neîndoios.

Totuși situația nu trebue luată prea în tragic. Fără a proceda la un examen al teoriei bergsoniane, ceiace ne-ar scoate din subiect, [1] fără a mai cerceta dacă această intuiție este, cum zic unii, prima apariție confuză a elaborării inconștiente sau ceva cu adevărat superior cunoștinței logice, — să facem o simplă reflecțiune. Dacă intuiția aceasta e un act de cunoaștere valabil. care depășește aparatul logic și aduce viziuni mai adînci, atunci de ce s'ar interzice și savantului? Oare omului de știință i-ar strica în cercetările lui, căci nici pe dînsul nu-l putem condamna la mărunte constatări de fapt, iar raporturile cu care el se ocupă trebue să se lege în vre-o formă oarecare cu fondul realității din care decurg? Și oare să fie simple iluzii acele mărturisiri ale marilor savanți, care ne destăinuesc că descoperirile lor le-au venit subt forma unei inspirații subite, — ceva foarte aproape de intuiția bergsoniană?

Pentru a-și legitima teoria că filosoful nu poate să întrebuințeze aceleași căi ca omul de știință, Bergson spune între altele că s'ar aduce o ofensă savantului afirmîndu-se că filosoful poate merge mai departe și mai adînc decît el, servindu-se de aceleași mijloace metodice. [2]

De fapt Bergson recunoaște că filosoful merge mai departe. Fie și cu altă metodă, dar faptul brut rămîne. Și dacă aceasta poate constitui o ofensă, e indiferent cu ce metodă o face filosoful. In orice caz supărarea de-a fi fost depășit de filosof se poate îmblînzi mai tare, nu invocîndu-se o metodă mai mult sau mai puțin misterioasă, rezervată numai celor inițiați, ci relevîndu-se faptul că pe cînd omul de știință specială pornește în genere dela o singură categorie de fapte, filosoful construește pe baza mai largă a tuturor categoriilor de fenomene. Și evident înălțimea unei piramide e în raport și cu lărgimea bazei...

Filosoful merge mai departe comparînd și îmbrățișînd rezultatele *tuturor* științelor, — fie acum că se ridică sintetizîndu-le încetul cu încetul, fie că aruncîndu-le pe toate în furnalul elaborării subconștiente se inalță deodată pe coloana unei viziuni intuitive a izvorului și unității lor. De aceia credem că se poate găsi o explicare mai potrivită pentruce speculația filosofică atinge în avînturile sale acolo unde nu atinge cercetarea științelor speciale. O explicare mai conformă cu realitatea și de natură a nu deștepta iarăși suspiciunile, pe care le poate trezi în cîmpul științei pozitive teoria bergsoniană a metodei absolut diferite.

Cel din urmă explosibil aruncat cu eleganță, dar cu imprudență, de către Bergson în arena științelor bănuitoare, ar trebui cules chiar de către aceia care apără cauza filosofiei...

I Petrovici

---

1 Aceasta am făcut-o în articolul: *Metoda în metafizică*. „Viața Romînească". 1920. No. 4.

2 Articolul „*L'intuition philosophique*" în „Revue de Métaphysique et de morale". Noembre 1911. p. 822.

Buna-Vestire

Pentru cineva care-a murit
Dă de ştire,
Intr'un vaer larg pe sus, şi urlă
Clopotul cel mare 'n turlă
La biserica Buna-Vestire...

S'a oprit.
Ultima bătae ce se depărtează
Prin tăcerea tristă de amiază
Parcă-a rupt dintr'un copac şi duce,
Duce-aşa departe
Sufletele moarte...
Şi parcă pleacă
Cineva ce n'are să se mai intoarcă.

Clopotul incepe-a doua oară
Tot văzduhul parcă se 'nfioară.
Şi iar bate 'n virful creerului meu
Cue de aramă,
Un trimis de Dumnezeu
Care mă tot cheamă...

Care mă tot cheamă...

*

In zădar vreau să m 'ascund
Şi-mi iau capu'n mini,
Şi in perne mi-l afund;
Fără să-mi dau samă
Şi să vreau să le ascult,
Aud glasuri de bătrini
Care au murit demult,
Care mă tot cheamă...

Care mă tot cheamă...

*

Ultima bătae se tot depărtează,
Pasere inspăimintată
Speriată de pe cruce
Care se tot duce
Până n'o mai vede nimeni prin amiază.

Clopotul incepe 'n fine-a treia oară.
Suflete de ilieci
Cu aripi de-aramă
Din clopotniţa Bunei-Vestire
Au pornit în stoluri,
Ca să poarte 'n cercuri de cocori
Prin goluri
O ciudată pomenire,
Care mă tot cheamă...

Care mă tot cheamă...

*

Ultima bătae duce iar departe,
Mai departe,
Până iar nu le mai vede nime
Tot mai sus, mai sus, spre inălţime,
Sufletele moarte...

Demostene Botez

„Vara“ de Coşbuc

Note pe marginea textului

Vara e poezia cea mai lirică din toată opera lui Coşbuc. Şi cea mai frumoasă. Dar acest adaos e pleonastic. Lirismul, după unii, dă măsura frumuseţii în orice gen literar. Un lucru însă e sigur: o poezie cu cît este mai lirică, cu atît e mai *poetică*.

Impresia de *vară*, o dă Coşbuc în acest imn prin cîteva trăsături, alese cu un superior simţ artistic din diversitatea aspectelor naturii.

Din cele trei strofe ale poeziei, două conţin elemente descriptive, avînd fiecare o altă „temă“, iar a treia este pur lirică,— concluzia sentimentală a celorlalte, izbucnirea inimii în faţa măreţiei şi eternităţii naturii.

Primul aspect al „verii“ lui Coşbuc:

Priveam fără de ţintă 'n sus —
Intr'o sălbatecă splendoare
Vedeam Ceahlăul la Apus,
Departe 'n zări albastre dus,
Un uriaş cu fruntea 'n soare
De pază ţării noastre pus.
Şi ca o taină călătoare
Un nor cu muntele vecin
Plutea 'ntr 'acest imens senin
Şi n'avea aripi să mai zboare!
Şi tot văzduhul era plin
De cîntece ciripitoare.

Aşa se vede din toată Moldova muntele care urmăreşte pe călător cu silueta lui îndepărtată şi misterioasă, dela izvoarele Ceremuşului până la Cetatea Albă, cum spune Cantemir,— muntele moldovenesc prin excelenţă, cîntat de Asaki, Russo, Alecsandri, Vlăhuţă, Hogaş şi de atîţia alţi „amanţi ai naturii“. Cea mai puternică impresie însă a Ceahlăului a dat-o Ardeleanul

dela Năsăud, „Moldovan" şi el, s'ar putea zice, din cealaltă parte a „muntelui", Ceahlăul şi Năsăudul făcînd parte din aceiaşi regiune geografică şi dialectală a Romîniei nordice.

Coşbuc a privit „Ceahlăul la Apus", de dincoace, probabil din valea Moldovei.

Strofa consacrată Ceahlăului e mai mult suggestivă decît picturală. Ea evocă puternic priveliştea pentru cel care a văzut'o şi a iubit'o — şi spune mai puţin aceluia, care nu o cunoaşte.

Versul: „Intr'o sălbatică splendoare", cu care se începe imnul, redă prima impresie a oricărui privitor: muntele în lumina orbitoare a verii. Cu aceşti termini abstracţi, care nu dau imagini precise şi nu limitează, Coşbuc reuşeşte să evoce priveliştea măreaţă a muntelui. Cuvîntul „splendoare" evocă albastrul infinit al cerului, reflexele strălucitoare ale stîncilor în lumina soarelui de vară. Cuvîntul „sălbatic" recheamă în minte aspectul haotic al munţilor, formele apocaliptice ale Ceahlăului şi ceiace are el inaccesibil şi inospitalier. Dar puterea evocatoare a acestor doi termini vine din juxtapunerea lor. Impresia puternică se datoreşte însumării psichologice a înţelesului lor. Iar sonoritatea dură a acestor două cuvinte *(sălb, splend)* redă şi ea duritatea stîncilor abrupte, aspectul de cataclism al Ceahlăului, văzut în lumina crudă a soarelui de Iulie.

După acest vers, care redă prima impresie a privitorului: imaginea muntelui, cum s'ar zice, fără nici o contiguitate, — urmează versul: „Departe'n zări albastre dus", care redă impresia imediat următoare, aceia a situării primei imagini, ca să vorbim pedant, dar exact.

„In zări albastre" (şi nu, la singular, „în zare"), fiindcă şirurile multe de munţi, dintre Ceahlău şi noi, care parcă ar vrea în zădar să-l ascundă, sînt tot atîtea margini ale orizontului, pe care se sprijină bolta cerului. Sentimentul îndepărtării e şi mai pronunţat astfel, — cu atît mai mult, cu cît această mulţime de zări evocă şi ceaţa albastră a depărtărilor mari, care estompează muntele şi-l fac mai formidabil şi mai îndepărtat. La acest sentiment contribue şi ritmul versului. Cele patru accente ale lui, toate *principale* şi aproape coincizînd cu sfîrşitul cuvintelor, ne *permit* să cetim: Depàr, te'n zări, albàstre, dùs — ceiace „duce" imaginea muntelui tot mai în fund, cu fiecare „picior" al versului, — mai ales că rima, fiind masculină, silaba ultimă accentuată aruncă parcă cît mai departe imaginea conţinută în vers. O rimă feminină ar fi avut valoarea unor puncte de suspensie, care indică un fel de poticnire a gîndului şi nu definitivul voit aici. Ideia din versul acesta şi ritmul lui, îi dau apoi şi un însemnat coeficient afectiv: melancolia depărtării misterioase.

După imaginea complectă a muntelui din versurile de până aici, imaginaţia poetului e deviată către un alt proces intelec-

tual: compararea imaginii date cu o alta. Coşbuc compară muntele cu „un uriaş cu fruntea 'n soare de pază ţării noastre pus", cu care ocazie mai aruncă o notă de pitoresc. S'ar putea spune că aici o cunoştinţă geografică substituindu-se impresiei directe, avem de-aface cu un deficit de poezie. Dar această cunoştinţă e atît de simplă, atît de puţin abstractă, şi sentimentul că acest staroste al munţilor îşi păzeşte ţara şi neamul e atît de natural, încît acest element *adăogat* nu ni se pare distonant.

Restul strofei complectează imaginea muntelui prin adaosul unui incident caracteristic, care face tabloul mai concret, şi ne dă în acelaşi timp sensaţia puternică a amorţirii naturii în căldura caniculară a verii:

> Şi ca o taină călătoare
> Un nor cu muntele vecin
> Plutea 'ntr 'acest imens senin
> Şi n'avea aripi să mai sboare!

„Ca o taină călătoare", pentrucă nouraşii albi şi străvezii, care se opresc cu capul în Ceahlău în zilele de vară, au ceva ireal şi pentrucă vin nu se ştie de unde, din necunoscut, din adîncimile cerului infinit.

Imobilitatea, lenea nourului ostenit de căldura verii e redată şi prin ritmul versului: „Plutéà'n, tr'acèst, imèns, senìn", — în care, iarăşi, *toate* accentele sînt principale şi cad toate, mai exact decît în versul analizat mai sus, pe sfîrşitul cuvintelor, făcînd din el versul maxim al strofei şi al întregii poezii. Acest vers, nu numai că-ţi îngădue să-l ceteşti cu cadenţa care redă lenea nourului, dar chiar te sileşte să-l scandezi astfel, din cauza acelei coincidenţi a accentelor lui, toate principale, cu sfîrşitul cuvintelor. Afară de versul acesta şi de cel care îndepărtează Ceahlăul în fundul ţării, numai un singur vers mai are în strofa asta patru accente principale, care însă ne căzînd pe sfîrşitul cuvintelor, fac ca acel vers să fie mai scurt, ori mai răpede. Acum, este sigur că Coşbuc n'a cugetat la toate acestea. Procesul intelectual a fost inconştient — cum inconştient a tradus d. Sadoveanu în sonorităţi şi în ritm sunetul şi mersul fatal al rîului în fraza: „Moldova curgea lin în soarele auriu, *într'o singurătate şi 'ntr'o linişte ca din veacuri*".

Actul creaţiei poetice arată mai bine decît orice cît e de complex sufletul omenesc şi ce rol are inconştientul în viaţa sufletească. Cînd a scris „sălbatică splendoare", Coşbuc avea în conştiinţă numai aspectul naturii, dar cînd i-au răsărit în minte cuvintele, care să redea noţional acest aspect, i-au venit, fără să ştie, cuvinte nu numai proprii, dar şi cu o sonoritate adecvată. Şi tot aşa, în versul consacrat imobilităţii nourului, i-au venit, prin jocul delicat al inconştientului, cuvinte care nu numai că zugrăveau spectacolul, dar încă, prin accentele lor, com-

pictau pictura. (O astfel de sensibilitate a aparatului psihic nu are nevoe de „vers liber" pentru „mulajul" stărilor sufleteşti).

Coşbuc îşi închee strofa făcînd să vibreze, deodată, de poezia verii, tot spaţiul dintre noi şi muntele îndepărtat:

Şi tot văzduhul era plin
De cîntece ciripitoare.

„*Tot* văzduhul", până la zenit şi până la Ceahlău, pentrucă păsările se aud, tot mai departe şi mai departe, tot altele şi spre toate zările, că parcă văzduhul însuşi cîntă. Observăm că versul întâiu are o binevenită greşală de accent, care trece neobservată şi care-l face mai răpede; iar versul al doilea are numai două accente principale. Ritmul, aici vioiu, e şi acum adecvat fondului.

In strofa a doua, poetul îşi întoarce privirile spre pămînt şi zugrăveşte al doilea aspect caracteristic al „verii" sale:

Privirile de farmec bete

(vers cam nenorocit din cauza ultimului cuvînt, ba poate şi a penultimului)

Mi le-am întors către pămînt —
Iar spicele jucau în vînt,
Ca'n horă dup'un vesel cînt
Copilele cu blonde plete,
Cînd saltă largul lor veşmînt.

(comparaţia e fericită în sine, pentru cine ţine minte cum „joacă" spicele pe lanuri, şi are funcţiunea de a anticipa asupra tabloului care urmează—şi de a amesteca şi mai intim natura şi omul, adică cele două elemente ale verii din această strofă)

In lan erau feciori şi fete
Şi ei cîntau o doină'n cor.
Juca viaţa'n ochii lor
Şi vîntul le juca prin plete

(amestecul naturii şi al omului, reducerea la unitate a impresiei dela natură şi dela om, se face şi prin repetarea noţiunii de joc: juca totul, şi spicele, şi vîntul în plete, şi viaţa'n ochi).

Miei albi fugeau către izvor
Şi grauri suri sburau în cete.

In partea aceasta a poeziei viaţa palpită cu putere („jocul" este exces, lux de viaţă) pe toate treptele sale, în holde, în vietăţile de pe pămînt şi din aer şi în om.

In această strofă, Coşbuc şi-a concentrat esenţa idilelor sale. Ceia ce este aici muzica vieţii, în idilele propriu zise e materializat, particularizat — scoborît, s'ar zice, la realitatea practică, zilnică. *Omul* din această strofă nu pune o pată pe natura splendidă din strofa primă. *Cu ajutorul lui Coşbuc*, omul reuşeşte chiar să adaoge o notă la poezia naturii, confundîndu-se în frumuseţile ei. Entuziasmul dureros al inimii stîrnite de „sălbateca splendoare" a infinitului nu sufere nici o scădere în strofa idilică. Acelaşi sentiment de contopire cu natura, aceiaşi renunţare la propria-i individualitate a omului cînd se simte murind. Sentimentul morţii este concluzia afectivă a iubirii de natură şi a confundării cu ea, şi strofa care urmează, ultima, e concluzia firească a celorlalte două:

Cît de frumoasă te-ai gătit,
Naturo, tu! Ca o virgină!
Cu umblet drag, cu chip iubit!

(viziunea naturii ca o virgină, „cu umblet drag"—observaţi elementul sensual — este o intuiţie adevărată. Natura şi femeia, iubirea şi moartea sînt înrudite. Acest adevăr nu mai are nevoe de desvoltare).

Aşi vrea să plîng de fericit
Că simt suflarea ta divină,
Că pot să văd ce-ai plăsmuit!
Mi-e inima de lacrimi plină

(de o fericire dureroasă, simţită printr'o concepţie naturalistă şi panteistă).

Că'n ea s'au îngropat mereu
Ai mei şi-o să mă'ngrop şi eu!
O mare e, dar mare lină
Natură, în mormîntul meu
E totul cald, că e lumină.

Vara este triumful soarelui în poezia lui Coşbuc şi în poezia romînească. Dar *Vara* are un caracter aparte în opera lui. Numai strofa a doua are analogii cu restul acestei opere, cu toate că poezia din această strofă este atît de deosebită de cea din idile prin profunda ei subiectivitate, prin imaterialitatea ei, prin emoţia ei muzicală, pe care nu o dă niciodată pictura ori aquarela din idile.—Strofa ultimă, care ar fi să exprime optimismul lui Coşbuc, nu are deloc aface cu poeziile, în care el îşi exprimă „concepţia" vieţii. In acele poezii, Coşbuc

dă sentinţe, reguli pentru conduită, se adresează voinţei, face filozofia energiei în luptă ori a resemnării stoice. Aici e altceva: e sentimentul de comuniune recunoscătoare cu natura, comuniune în viaţă şi în moarte, e (dacă putem da acest nume unei astfel de stări sufleteşti) optimismul unui om care se simte o parte din natură, pe care o concepe maternă, inconştient de cruzimea ei ofensatoare.—Iar în strofa primă, unde acest mare pictor de peisagii a dat „pagina" lui cea mai frumoasă, tot atît de frumoasă ca cele mai alese din Eminescu, el şi-a schimbat cu totul viziunea şi atitudinea obişnuită. Nu mai pictează, ci evocă. Versurile de aici au o rezonanţă puternică; „notele armonice" vibrează încă multă vreme după ce sunetul fundamental a încetat. Aşi spune că în strofa aceasta Coşbuc e aproape de Eminescu, dacă n'ar fi o deosebire esenţială: la Eminescu natura este expresia emoţiei lui, Eminescu transformă natura în propria-i substanţă şi, in hipertrofia personalităţii lui, el tinde să acapareze universul. In *Vara*, din contra, Coşbuc se pierde, se disolvă *el* în natură.

In orice caz, vibraţia cea mai puţin deosebită de eminescianism din Coşbuc este emoţia din *Vara*.

G. I

Casa dela Mînjina

— Clipe din războiu —

In drum spre front.

Subt lumina generoasă şi scinteetoare a dimneţii calde de Iunie, holdele îşi frămîntă aurul lor cuprins într'un ritm, cînd mai repede şi mai neastîmpărat ca palpitarea unui adînc şi nesfîrşit izvor de viaţă, cînd mai discret şi mai leneş, ca suspinul unei dureri necunoscute.

In dreapta drumului, pe coastă, se zăresc, ici şi colo, casele albe şi scunde ale satului Mînjina.

Inaintea minţilor noastre, începe să plutească, ca izvorîte dintr'o neaşteptată arătare, amintirea marilor zile trăite acolo de Costache Negri, Cuza, Alecsandri şi toată generaţiunea aceia de mare, de neînchipuit de mare epopee.

Intrăm în sat.

Pe la porţi, copiii se uită trişti la militarii care vin, iar femeile şi bătrînii ne privesc cu ochi ce poartă în adîncul lor grija şi durerea pentru cei porniţi de multă vreme şi care, poate, nu s'or mai întoarce niciodată.

Cu un gest încet şi obosit, un moşneag răspunde la întrebările noastre, arătîndu-ne casa lui Costache Negri, ascunsă în dosul unui şir de salcîmi. O zărim, cu faţada ei albă, lungă, croită în linii simple şi prietinoase caşi sufletul nostru de altă dată.

In tovărăşia unui bun prietin, pătrund înăuntru.

Casa adăposteşte, acum, o formaţiune militară. Un depozit de subzistenţă şi-a aşezat, în încăperile acestea sfinte, butoaele cu brînză, vrafurile de piei netăbăcite şi cîteva grămezi de bolovani de sare.

Un simţimînt de covîrşitoare sfială şi pietate ne cuprinde. Amintirile unui bătrîn, care ne întîmpină cu bună voinţă, ne îndestulează sufletul nostru dornic de lămuriri.

Aici, este odaia de culcare a lui Costachi Negri, dincolo odaia de lucru şi musafiri, mai incolo sufrageria, iar tocmai în capăt odaia secretă, unde Negri şi marii lui prietini îşi ţineau în taină sfaturile lor.

Printr'un bizar proces de conştiinţă, mi se pare că sînt obiectul unei nesfirşite multiplicări a eului meu şi că, în clipa asta, întrupez în mine întreaga generaţiune a vremurilor de azi.

Imi simt sufletul încărcat şi păcătos şi mă încovoiu subt povara unei umilinţe ruşinoase.

Simt bine că prezenţa mea, în casa asta, ale cărei încăperi au ceva din cuprinsul unui templu vechiu şi sfînt, este un act de necuviincioasă turburare.

„Aici — ne spune bătrînul nostru cicerone — şedeau închişi de frica iscoadelor Cuza şi Alecsandri, care veneau dela Iaşi până la Iveşti, iar de aici erau aduşi în taină, intr'o butcă cu ferestrele acoperite".

Explicaţiunile simple şi, de multe ori, naive ale bătrînului dau trecutului un colorit cinstit şi pătrunzător.

Nestăpînitele gînduri mă poartă spre zarea îndepărtată a vremurilor de altă dată şi nu ştiu cum, rătăcind prin încăperile care au avut norocul să fie luminate de silueta duioasă a *Steluţei*, mi se pare că răsfoesc un dicţionar vechiu, vechiu de tot, plin de praf şi de uitare, în care anumite cuvinte, noţiuni şi sentimente au nevoe de talentul şi intuiţia unui filolog genial spre a fi prinse şi redate cu semnificaţia lor primitivă.

Durerea aceasta îmi dă şi o stranie voluptate de ispăşire. Pironit în mijlocul uneia din camere, sfios, stingaciu şi aiurit, ca într'un loc unde nu am ce căuta şi unde îmi era oprit să calc, aşi mai fi rămas, poate, multă vreme acolo, dacă prietinul care mă însoţea, nu mi-ar fi spus că este timpul să plecăm.

In faţa casei, pe şosea, un camarad tocmai isprăvise de cetit un ziar care ii flutura în mînă.

— Ce mai noutăţi dela Iaşi, prietine?

— Bune, bune de tot! Azi, mîne sau, cel mai tîrziu, peste trei zile noul guvern va fi constituit!

De altfel, era şi timpul să se constitue. Criza dura de aproape trei săptămîni...

In depărtare, auzeam cum bubue tunul, iar oastea mergea într'acolo la glasul lui poruncitor, tăcută, îngîndurată, atrasă, parcă de farmecul unei simfonii, pe care vrei s'o asculţi aproape, tot mai aproape. Dinspre lunca Siretului, glasul tunului se auzea mereu, tot mai des, tot mai apăsat, tot mai bubuitor şi, astăzi mai mult ca oricînd, tot mai cuprinzător de înţelesuri.

Răsunetul lui prelung, răspînditor de moarte şi nădejdi, cuprindea toată zarea şi golul albastru al cerului, trecînd pe lîngă sufletele noastre şi ducîndu-se să se oprească departe, lîngă colinele Iaşilor, acolo unde a răsunat, altă dată, *Hora Unirii*.

Işi mai aduce, oare, cineva aminte de cîntecul acesta?

Nu ştiu, dacă a fost un fenomen de halucinaţie colectivă sau dacă a fost, poate, chiar adevărat, dar ni s'a părut atunci tuturora, că auzim uşor, uşor de tot, ca prin vis, îngăimeli urîte, vorbe de ceartă şi de ură, învinuiri, bănueli, scrîşniri de dinţi...

De unde veneau şoaptele acestea, ce vînt rău sau ce geniu blestemat le strecura în urechile noastre?

Ne era groază, o adevărată groază, să ştim sau să bănuim, măcar, că ele puteau fi ecoul, pe care glasul tunului îl primea din depărtările spre care îşi trimisese răsunetul.

La cotitura drumului, mi-am întors capul.

Casa scundă şi albă, croită în linii simple şi lămurite caşi sufletul nostru de altă dată, de abia se mai zărea în dosul salcîmilor ce străjuiau neclintiţi şi credincioşi înaintea ei şi pe frunzele cărora roua proaspătă a dimineţii scinteeia în bătaia soarelui ca nişte lacrimi căzute din doi ochi necunoscuţi.

Blehani-Nămoloasa, Iulie 1917.

Traian Alexandrescu

Scrisori din Paris

I. G. Sorel

Caşi alţi socialişti francezi din secolul trecut, caşi Ch. Fourier în special, G. Sorel a fost un funcţionar, un biurocrat. Fără să cunoască decît drumul de-acasă până la biurou, comprimat în monotonia invariabilă a patru păreţi, el a năzuit să transforme universul după legea gîndirii sale exasperată de solitudine.

Un om, al cărui sentiment social e sănătos, întreprinde acţiuni colective rezonabile: se ocupă de grupuri restrînse, de familie, de comună, de judeţ. Cutare intelectual însă, ros de insomnie şi de singurătate, însurat la patruzeci de ani, va face familia sa nenorocită, ca să aducă fericirea întregii umanităţi. E cazul lui Babeuf, al lui Blanqui, al lui Tolstoi şi a multor revoluţionari ruşi.

Perversiunea sentimentului social, născută din solitudine şi timiditate, caşi perversiunea sexuală, împinge către visuri absolute, platonice, monstruoase. Intre ascetismul biurocrat sau altfel, şi cariera de apostol e o strînsă cauzalitate: cauzalitatea contrastului.

De numele lui G. Sorel se leagă doctrina sindicalismului revoluţionar. Obosiţi de compromisurile tacticei reformiste în care încremenea partidul socialist francez între 1890 şi 1900, convinşi că millerandismul (intrarea socialiştilor în guverne) ori posibilismul jauresist vor aduce degenerarea sentimentului revoluţionar în clasele muncitoare,— sindicaliştii, şi în capul lor Sorel, au arătat că rezistenţa de opoziţie a proletariatului e mai necesară educaţiei sale revoluţionare, decît conlucrarea în guverne cu partidele burgheze. Aceasta era însă şi politica celor din jurul lui J. Guesde. De acesta însă sorelismul se desparte, condamnînd intervenţiunea etatistă, căreia îi substitue organizarea federală a sindicatelor. In acţiunea lor de apărare caşi în aceia de cucerire a puterii guvernamentale, sindicaliştii preconizează ca prim instrument greva generală.

Fiindcă avea însă un suflet nepotolit de metafizician, G. Sorel a universalizat acest simplu fenomen uvrier până la o lege generală a existenţei. Societatea n'ar fi decît un conflict de clase bazat pe violenţă, firea întreagă, natura ea însăşi nu cunoaşte sentimente degenerate de blîndeţă şi milă. Inspirat în acelaşi timp de Nietzsche şi de Marx, de Darwin şi de Bergson, şeful sindicalismului revoluţionar, confundînd violenţa cu energia, a încercat să demonstreze că această virtute e indispensabilă claselor, indivizilor, chiar fenomenelor. Ea n'ar fi altceva decît „elanul vital care întreţine viaţa, acţiunea şi progresul. In afară de ea totul e moarte, linişte, neant".

In loc să scrie un cuminte manual socialist, Sorel a scris o poetică apologie a violenţei. Toate cărţile şi articolele sale, dela prefaţa la „Histoire des bourses du travail" a lui F. Pelloutier, la „Les illusions du progrès", „Décomposition du marxisme" şi până la „Réflexions sur la violence" ori „Matériaux pour une théorie du prolétariat", lasă să se întrevadă această idee iniţială. Dar cum se întîmplă adesea la asemenea temperamente, bătăios şi cezarian în cărţi, Sorel era de o excesivă blîndeţă în viaţă. Fratele său mai mare, F. Nietzsche, care cu o stranie cruzime teoretică cerea, în pagini de pamflet, masacrul bătrînilor, al bolnavilor şi al neputincioşilor, în viaţa de toate zilele nu putea refuza nimănui infinita sa bunătate, proteguia pe cei slabi şi era dîrz cu cei puternici.

Subt forma aceasta, sindicalismul revoluţionar e o doctrină pur franceză. Renaşte în ea eroismul sublim de inutil al unui Barbès, Blanqui ori Raspail. E franceză această teorie şi prin gustul pentru paradox pe care-l conţine, prin nevoia aceia de pură intelectualitate, de a acupla idei diferite, adesea contradictorii, pentru a vedea — din pură curiozitate — ce dau împreună; de a împinge simple şi mărunte observaţii la teorii hipertrofiate. Jocuri rafinate ale unor „gourmets" intelectuali, comploturi ideologice teribile, dar inocente, de artişti, care măsoară pe hîrtie, fără să supere pe nimeni, până unde merge puterea distructivă a ideii, cum ar face chimistul care ar calcula mai dinainte capacitatea de explozie a nitroglicerinei.

Doctrina lui G. Sorel are însă o lature clar aristocratică. Ceiace urăşte el e tendinţa antieroică (a fost colaborator la „Cahiers de la Quinzaine" a lui Ch. Peguy şi R. Rolland), comoditatea laşă, spiritul de compromis pe care-l închide în ea „la populace et la petite boutique". Pe această clasă mediocră o dispreţueşte. Astfel în ultima fază a vieţii sale, deşi admira revoluţia rusă şi făcea apologia lui N. Lenin, se apropiase sufleteşte de Ch. Maurras şi de mişcarea reacţionară dela „Action française", fără să rupă, bine-înţeles, cu partidul său.

O mulţime de articole de filozofie pură, răspîndite prin colecţiile revistelor, i-au amorţit, fără să-i potolească, setea lui de necunoscut în toate domeniile. A presărat nenumărate suggestii, ingenioase observaţii, gîndiri profunde în discuţia problemelor ce-

lor mai spinoase, dela teoria cunoașterii până la relativitatea lui Einstein ori pragmatism.

A murit sărac și solitar cum trăise, dar cu zîmbetul pe buze, cum se cuvine înțelepților care iartă vieții și oamenilor. După pilda înaintașului său, Fourier, care așteptînd douăzeci de ani, într'o mansardă de pe lîngă Palais Royal, milionarul ce trebuia să-i realizeze planul, nu dispera de venirea lui chiar în momentul cînd închidea pentru vecie ochii, — G. Sorel, din același familie, n'a încetat să creadă până la urmă că triumful va veni cîndva, de undeva...

II. Alte caracteristici etnice

Dacă *raționalismul* domină inteligența franceză, *senzualitatea* îi determină sufletul. Intre aceste două forme psihologice există o comunitate de origină. Gîndirea e o complicație și o derivare a simțurilor. Rolul ei, cași al acestora, e de a adapta organismul la lumea exterioară, de a sancționa instinctul de conservare în lupta lui cu ambianța. Rol important, primordial, rol de sentinelă, care trebue să fie veșnic vigilentă și lucidă. Nici o stare afectivă nu trebue să întunece claritatea raportului venit din afară. Deaceia dacă psihologia identifică rolul biologic al simțurilor cu acela al rațiunii, ea se grăbește să opue aceste două fenomene sufletești vieții sentimentale.

Sentimentalismul, iată ce se găsește rar în Franța. In schimb senzualitatea e manifestă peste tot. Bine-înțeles, în primul rînd, în relațiile dintre sexe. Să parcurgă oricine istoria galantă, istoria sentimentului de dragoste în Franța—în literatură și în viață. Cu excepția romanelor cavalerești, unde intra mult element celt, și cu aceia a lui „Nouvelle Héloïse", rar se vor găsi în acest capitol al vieții omenești pasiuni care consumă ori distrug, sentimente absurde, infinite, sublime. Să parcurgem în schimb biografiile, ori măcar portretele minunate pe care ni le-a lăsat Sainte-Beuve despre curtezanele celebre din viața altor secole.

Incă de pe timpul lui Louis XIII, cu trei secole după ce Dante cîntase tipul Beatrice-i, *Ninon de Lenclos* umple secolul cu frumusețea, cruzimea și capriciul său. Spiritul său de „fronde" întrece pe acel al politicii contemporane. Licența ei de moravuri e în același timp delicioasă și revoltătoare. Anne-i d'Autriche care voește să o trimită la mănăstirea „Les filles repenties", Ninon îi răspunde fără să se tulbure: „Je ne suis ni fille, ni repentie". Un secol mai tîrziu—e la ordinea zilei celebra *M-me du Deffand*. Grimm, în corespondența sa care e unul din cele mai minunate izvoare asupra încîntătoarei vieți, plămădită din calm, din spirit, din galanterie și sensibilitate, care a fost secolul XVIII,—Grimm ne-o descrie plină de scînteetoare inteligență, de spirit și de bun gust, însă de o rară indiferență morală, de o răceală de stîncă, pentru tot ce îi contrazicea o plăcere. Chamfort, în anecdotele sale, ne-a dat multe mostre despre cruzimea acestei curtezane.

Sophie Arnould, a cărei luminoasă figură, ușor încrețită de o grațioasă grimasă, ne-a schițat-o Greuze, a desfășurat pe timpul teroarei dela 1793 același existență nepăsătoare și artistică pentru tot ce nu era voluptate. Iată cîteva portrete din cele mai caracteristice. Ele s'ar putea înmulți la infinit.

In zilele noastre, o afacere de senzație judiciară, care a pasionat mai ales foiletoanele și „concierge"-le, dar care nu e lipsită de o adîncă semnificație, duce către aceiași concluzie. E vorba de „afacerea Landru". Acest proces e specific francez. In care altă țară, douăsprezece femei, trecute de 40 ani, s'ar fi lăsat așa de orbite de senzualitate, până să se lase în infernala mașină a sadicului amant?

Nu vrem să insistăm însă aici asupra senzului peiorativ a senzualității, luată subt aspectul ei sexual. Din contra voim să arătăm, în ce e posibil, avantagele pe care le prezintă o asemenea mentalitate.

Se știe pretutindeni azi, că un psihiatru vienez, Freud, explică o bună parte din acțiunile omenești ca influențate de viața sexuală. Arta, morala, religia, nu sînt, după el, decît acțiuni amoroase cărora le-am refuzat realizarea (francezii numesc această acțiune, foarte bine, „refoulement"). In acest caz ele își derivă natura și se transformă în alte manifestații sufletești.

Nu știu dacă se poate aplica acest „pansexualism" la psichologia Franței. S'au arătat atîtea probe contrare, încît teoriile lui Freud ne apar azi pline de nenumărate exagerări. Celace putem constata însă, e că plutește în atmosfera intelectualității franceze un fel de „pansenzualism". Nu trebue confundată sexualitatea cu senzualitatea. Aceasta din urmă e cu mult mai generală, poate avea loc în legătură cu orice act sufletesc. Există desigur o imaginație, o memorie, o gîndire senzuală. Aceasta înseamnă că simțurile dela văz până la tact dau tonul și coloritul fenomenelor sufletești superioare. E vorba însă de toate simțurile, de auz, cași de văz, cași de tact și nicidecum numai de cel sexual. Inteleasă astfel, senzualitatea se resfrînge ca un fel de categorie aprioricâ în toate aspectele vieții de aici.

O găsim în morală. Ce e altceva altruismul, decît reproducerea în simțurile tale proprii, a neplăcerilor ori suferințelor altuia? Anatole France a spus-o clar: „La pitié est sur la peau et dans les entrailles", iar M-me de Sevigné obișnuia să zică fiicei sale: „J'ai mal à votre tête", arătînd prin aceasta că suprema compătimire nu e decît o identificare senzorială.

O găsim în artă. Stendhal a dat cea mai franțuzească definiție a artei atunci cînd a spus: „La beauté c'est une promesse de bonheur". Contemplația estetică e și ea o identificare senzorială cu momentul de creație ori de emoție al artistului. E celace Germanii au numit obscur, mai tîrziu, „Einfühlung". Același atitudine se poate constata la colecționarii de obiecte artistice. In

magazinele de antichităţi, nu rareori se văd nenumăraţi amatori care, înainte de a cumpăra un obiect, îl desmeardă duios cu mîna, ca pe o fiinţă vie.

Acolo unde e mai frecventă însă senzualitatea, e în creaţiunea intelectuală. Ceiace face superioritatea şi graţia culturii franceze asupra tuturor celorlalte, e faptul de a considera speculaţia intelectuală ca o *voluptate*. Aici comerţul ideilor n'are absolut nimic interesat, nimic de aplicaţie ori de utilitate. In alte părţi, ştiinţa ori filozofia trebue să slujească scopuri practice: utilitare, patriotice, morale. In alte părţi ştiinţa e o trambulină de parvenire arivistă. In altele, infine, ea conferă aceluia care o deţine vanitatea de a putea străluci în conferinţe, în saloane ori în congrese. Aici ea e numai o inocentă plăcere. Şi aceasta e modest şi mare. Cîţi preoţi anonimi, savanţi ori gînditori desăvîrşiţi sacrifică o viaţă întreagă investigaţiei şi gîndirii, publicînd doar în discrete manuscrise lumini de înalt adevăr, fără să recurgă măcar la publicitatea tiparului! Căci voluptatea adevărată e pudică. Cîţi savanţi profunzi rămîn ascunşi în obscuritatea provinciei fără să viseze măcar, fie chiar către sfîrşitul vieţii, ca Mr. Bergeret, un loc la Sorbona!

Dacă Parisul cosmopolit a inventat orgia modernă în Montmartre, Parisul francez a inventat ceiace Anatole France numea tăcuta, modesta şi inocenta „orgie de idei". Orgie de idei sînt cărţile unui Montaigne, Chamfort, Guyau, Tarde, Remy de Gourmont, Anatole France, opere clădite din paradoxe sclipitoare, din observaţii nuanţate până la subtilitate, din adevăruri mici, dar nepieritoare.

Senzualitatea franceză se mai poate constata şi în politeţa lor, în sentimentul lor de demnitate, în oroarea lor de a insulta ori de a suporta insulta. Regula „ce ţie nu-ţi place altuia nu face" e la baza revoluţionarismului lor. Revoluţiile anglo-saxone calculate şi ipocrite s'au efectuat în istorie pentru cucerirea de bunuri materiale. Doar dela „chartismul" englez şi-a inspirat K. Marx materialismul său istoric şi teoria luptei de clasă. Din contra, revoluţiile franceze din secolul trecut caşi martirii lor, un Babeuf, un Barbès, un Proudhon, se caracterizează prin libertarismul lor, prin neputinţa de a suporta insulta claselor dominante sau justiţia inegalitară. Revoluţiile franceze sînt revoluţiuni pentru idei, pentru justiţie şi libertate. In nici o ţară n'ar fi putut apărea eroicul curent de opinie publică pe care l-a determinat „afacerea Dreyfus". Şi nimeni nu s'a obosit până ce dreptatea n'a fost făcută.

Iată cum senzualitatea poate fi fecundă. Incălzind inteligenţa, ea dă naştere la acel „chauffage de tête" care e tot aşa de întreprinzător caşi furtunile pe care le poate ridica sentimentalismul şi dirivatele lui.

II

O primă consecinţă a acestei stări de spirit e formaţiunea *spiritului individualist*. Regula „ce ţie nu-ţi place altuia nu face" are desigur şi o semnificaţie socială. Ea duce însă, de cele mai multe ori, la atomizare, la cultivarea propriului eu, la izolarea sufletească. Incă înaintea războiului, Romain Rolland arăta în volumul „Dans la maison" că francezul preferă să se închidă în casă, să se separe, să se ascundă. Adevărul e că cu greu poţi pătrunde în anumite medii franceze. Viaţa de familie cu cîţiva intimi, iată la ce societate se resemnează burghezia franceză. In călătorie după zile întregi de drum comun, rareori dacă ţi se adresează cuvîntul. Se pare că Francezul sufere şi se fereşte de promiscuitate. Această insuficienţă socială însă e echivalată de o respectivă calitate: *discreţia*. Nicăeri nu e mai puţin *mahalagism* ca în Franţa. Nimeni nu pîndeşte pe cel de lîngă el, ce face, ce mînîncă, ce ceteşte. Nimeni nu pîndeşte pe după porţi ca să poată surprinde vr'o slăbiciune de a vecinului. Nevoind să fie controlat, Francezul nu controlează pe nimeni. De aici absenţa totală a oricărui *filistinism*. Multe licenţe de moravuri care în alte ţări ar fi reprimate de coduri publice, bine-înţeles fiind tolerate în secret, aici sînt admise public. Şi poate să le facă oricine. Un surîs, o ridicare din umeri, e singura sancţiune. Această individualizare, plină de inconveniente în viaţa socială, a adus însă în cea spirituală cele mai mari avantage. Ea a făcut posibilă apariţiunea spiritului critic, podoaba de frunte a culturii franceze. Am arătat într'o altă scrisoare că gîndirea germană e universalistă, că ea percepe întâiu totul şi pe urmă părţile. Aici procedeul e tocmai contrar: Se percep întâiu părţile şi pe urmă totul. Specificul mentalităţii franceze e ceiace numeşte A. Gide *„l'ésprit de discrimination"*. Aptitudinea aceasta constă în a prinde mai ales diferenţele dintre lucruri şi mai puţin asemănările lor. Deja Pascal distingea între „esprit de géometrie" şi „esprit de finesse". Nici o mentalitate nu e mai aptă să prindă specificul din lucruri, să stabilească mici şi infinite nuanţe ca cea franceză. Neamţul nu poate să se individualizeze, să se detaşeze din masa comună informă, să se opue ei, să ia cunoştinţă de ceiace îl desparte de restul oamenilor. De aceia, în timp ce Francezii sînt psihologi în viaţă şi în literatură, Germanii sînt cu totul inapţi în a distinge caractere deosebite. „Mulţimea din prejur nu le prezintă figuri şi, dacă le-ar prezenta, ei n'ar şti să le desineze, căci ei nu ştiu să se desineze pe ei,— ori desenul e baza oricărei culturi. El exaltă particularul, precizează, prin el triumfă spiritul critic. Şi critica e fundamentul ori cărei arte... Dacă ar trebui să indic care e cartea franceză pe care un German ar fi incapabil să o scrie, aşi alege „Les caractères" de La Bruyère. Căci nimic nu e mai francez decît „spiritul de discriminare". Nefiind caracteristic, particular el insuşi, Neamţul nu simte nici particularitatea lucrurilor ori a fiinţelor care-l inconjoară. Franţa e marea şcoală de desen a Europei şi a lumii întregi" (A. Gide: Nouvelle revue française, Iunie, 1909).

Prin acelaşi simţ de critică, învăţat să prindă specificul din lucruri, se explică şi o altă virtute franceză: *spiritul*.

Desigur la baza lui se găseşte înainte de toate o veche virtute galică: risul. Il găsim în „fabliaux"-uri şi în poveştile galante medievale. Ştiinţa risului defineşte un popor. Ea arată generozitate şi indulgenţă. Cei care nu ştiu să ridă sint în deobşte ori violenţi ori răi. Ce mare invenţie în istoria sentimentelor omeneşti a fost aceia, cînd în locul impulsivităţei oarbe, biologice, s'a substituit atitudinea dezinteresată, atitudinea umoristică, cînd în loc să dea ori să primească lovituri, individul s'a mulţumit cu o sancţiune inofensivă, care fără să facă rău aproapelui, îl satisfăcea şi pe el.

Alături de risul sincer şi bonom al „fabliaux"-urilor, încetul cu încetul, prin obiceiul social al conversaţiei, s'a creiat o artă nouă, aceia de a exprima realitatea prin „bons mots". Ea e o invenţie a saloanelor şi a conversaţiei. Ea oglindeşte mai bine ca orice simţul de caracteristic al Francezului. Căci ce e în definitiv spiritul?

Două trăsături, oarecum contradictorii, ne apar imediat. Inainte de toate, ca un „spirit" să fie bun, el trebue să fie înţeles imediat, deodată, de cei cărora le e adresat. S'ar zice că calitatea lui primordială stă în *viteza* cu care trebue să fie perceput. Dar pentru aceasta, omul de spirit trebue să se rezume la adevăruri cunoscute, căci noutatea se pricepe cu greu. Pe de altă parte, niciodată un adevăr cunoscut n'a constituit prin el insuşi ceva spiritual. Mai trebue ceva. Trebue anume o formă caracteristică. S'ar putea astfel, spune că *spiritul e modul de a exprima caracteristic lucruri banale.*

Nimeni n'a inventat niciodată nimic nou printr'un cuvint spiritual. Mulţi însă au reuşit cu acest sclipitor joc să facă realitatea plată de toate zilele, repetiţia posacă a vechilor obiceiuri, mai agreabilă şi mai plină de interes. In ultimă instanţă, spiritul e unul din cele citeva expediente prin care ne facem viaţa suportabilă.

A iubi viaţa aşa cum e, iată ce a învăţat Franţa pe oameni.

Mihai D. Ralea

Cronica Artistică

Iser. — Pătraşcu. — „Tinerimea"

2 Martie

— „*In faţa tabloului pe care-l voiu face, m'aşez cu sufletul nou, ca şi cum n'aşi fi ştiut niciodată să pictez*"...

— „...*am rămas în urmă cu 15 ani. Şi-a trebuit să galopez*..."

Aceste două citate, pe care le facem din minte, nu sînt—cum s'ar putea crede — din doi autori diferiţi. Ele sînt numai din două interview-uri ale aceluiaşi vorbitor. Au fost publicate, unul în „Flacăra", celalt în „Adevărul literar", şi interviewatul este cunoscutul nostru artist d. Iser.

Nu sîntem, fireşte, împotriva interviewului. Presa, ca procuratoare a opiniei publice, are netăgăduit dreptul să se informeze direct pe lîngă marile vedete ale politicei, ale artei, ale literaturii, despre ideile, despre credinţele lor şi chiar despre mijloacele de a le realiza. La rîndul lor, aceste vedete se vor folosi şi ele de putinţa de a vorbi publicului prin presă, pentru a se explica, pentru a lămuri unele situaţii, pentru a risipi anumite confuzii. Că sînt şi de aceia care profită de pasivitatea foii imprimate spre a strecura cetitorului, odată mai mult, numele lor şi a-i impune o conversaţie nedorită sau indiferentă, se prea poate. Şi de aceia interview-ul începe să decadă. El nu poate fi însă decît bine venit atunci cînd un artist cu bogat şi multiplu temperament, ca Iser, încearcă să explice — desigur acelora cărora arta sa i s'ar putea părea cam ermetică — credinţele sale, intenţiile sale.

Şi dacă am reţinut cele două citate de mai sus, este pentrucă declaraţiile sincere pe care le cuprind rezumă de minune cele două aspecte ale temperamentului lui Iser.

Toată emoţia directă, toată sensibilitatea lucidă, trăsătura justă şi caracteristică, prin care se impune cutare desen sau cutare tablou al lui Iser, pornesc din prima atitudine, din evlavia în faţa subiectului. Şi subt acest aspect, însuşirea sa dominantă este obiectivitatea. De aceia peisagiul lui Iser — de pildă Vila din Antibes, Cartierul Sa-

inte Anne din Cagnes, etc. — este străin de orice lirism subiectiv, de orice „literatură". Emoţia sa in faţa priveliştei care-l pasionează ca obiect pictural nu se deslănţue in entuziasm fără reţinută, ci dă pinteni numai agerimii sale analitice. Subt mina lui Iser, culoarea nu cîntă pe pînză, ca la Grigorescu, ca la Pătraşcu, ca la Ştefan Popescu, ci caracterizează in efecte sezisante realitatea cea mai vie. Tapisserie, simplă armonie decorativă, pictura lui Iser nu va putea fi niciodată. Căci viaţa formelor şi a culorilor, departe de a fi pentru dînsul simplu pretext de infinite armonii, rămîne în toată splendida ei vigoare: viaţă. Preocuparea artistului este numai să dea stil, să netezească aspectele reale, deseori discordante în multiplicitatea lor. Creaţia este la Iser, mai mult decît la oricare din pictorii noştri, o sinteză rece şi chibzuită, care se exprimă în compoziţie, în linie, în culoare. De aceia sensibilitatea pură n'ajunge, de cele mai multe ori, pentru a înţelege şi gusta aceste opere. Emoţia estetică apare la Iser ca plăcerea unui vizual inteligent, cu insuşiri plastice de primul ordin. Este Iser un colorist? Majoritatea privitorilor vor spune cu hotărîre: nu. Tot *nu* vor spune şi confraţii, sau măcar o parte din ei. Noi am răspunde cu un distinguo. Din naştere, Iser nu e colorist. Pentru dînsul, culoarea pentru culoare n'are sens. Culoarea poate fi un minunat atribut al unui lucru viu — stofă, cer, arbore sau apă — dar prin ea însăşi, pentru Iser, nu contează. A spune, în înţelesul acesta, că Iser nu e colorist, e rezonabil. A spune, cum se încumetă unii, că Iser nu poate da culoarea — este absurd. Şi eroarea se explică printr'o generalizare pripită. Iser lucrează în atelier, după note strînse cu cea mai mare grijă. Compoziţiile sale nu sînt impresii libere, spontane, ci construcţii conştiente după însemnări vii. In asemenea condiţii, culoarea poate pierde adeseaori accentul realităţii imediate; ea poate lua o teintă oare cum abstractă şi sistematică. Dar Iser va răspunde cu succes că culorile naturii nu se regăsesc, aidoma, nicăiri, nici în operele celor mai mari dintre colorişti şi că orice pictură e o transformare mai mult decît o fixare a vieţii colorate. Drept este că Iser fuge de armoniile comune, de acordurile ştiute, cu care se exprimă convenţional lumina şi umbra pe ape, în aer, în grădini. Asemenea independenţă nu se iartă. Albastrul, roşul, verdele sînt modul de a vorbi al picturii, şi oamenii bine crescuţi întrebuinţează un anumit mod de a vorbi. Oamenii bine crescuţi nu sînt însă totdeauna cei mai interesanţi, şi Iser se leapădă de dînşii cu cea mai lăudabilă energie.

Am ajuns în chipul acesta la cel de-al doilea aspect al artistului nostru: dorinţa de singularizare.

Cu cinsprezece ani a rămas în urmă Iser, şi a galopat.

Se vede.

Alergătura străoate puţin la subţiori şi gifiitul nu ne ese din urechi.

Păcat. Şi un păcat atît de inestetic.

Am putea întreba, dacă ni se iartă: de ce a galopat Iser? Este Arta o persoană vertiginoasă, ca Moda? Şi dacă artistul trebue să fie „al vremii", nu e destul să *meargă* cu vremea? Trebue să-şi dea neapărat picioare nu ştiu unde, ca să fie original? Şi originalitatea stă oare în acceleraţie, în goana după noutăţile altora, şi nu în cea mai puternică afirmare a individualităţii proprii? Iar dacă vremea fuge, celace interesează pe artist poate fi cursa? Ori rezultatele? Şi cînd rezultatul este întoarcerea spre clasicism, spre disciplină, spre elemente în vederea construcţiei solide a planurilor, a volumelor, a valorilor, nu e oare de zece ori păcat să „galopezi"?

Burghezul, sinteză a simţului comun, poate fi o entitate iritabilă... De ce să-l sîcîim la infinit? Cea mai sigură marcă a distincţiei nu e totdeauna să displaci neapărat oamenilor de rînd...

Am dat dovezi repetate că apreciem pe Iser la adevărata sa valoare. In puterea acestui sentiment, avem nădejdea că recenta galopadă va rămînea o amintire de antrenament... Iar Uritul, metodic, are în viaţă destule drepturi, spre a putea fi dat laoparte măcar în artă.

*

O noutate pe care o salutăm cu plăcere în expoziţia de acum sînt aquarelele. Nu cunoşteam această faţă a talentului lui Iser. Priveliştii din Paris şi împrejurimi — case vechi, grădini, Sena cu admirabilele ei poduri, cheiurile cu poezia lor proprie — sînt notate de Iser în aquarelă, cu o delicateţă de tuşă, cu o sensibilitate a valorilor şi în acelaşi timp cu un accent în caracterizare, cu o înţelegere a culorilor de apă, care-l consacră dintr'o dată ca un maistru al genului. Relevăm odată mai mult, în acest Bucureşti al efectelor eftine, sobrietatea aproape clasică, simplitatea de mijloace pe care şi-o impune acest temperament atît de tumultuos şi totuşi atît de ponderat.

Prin excentricităţile sale neglijabile, Iser a creiat fără voe o şcoală, la care s'au năpustit toţi avortonii picturii. Cui vor profita oare calităţile sale durabile?

*

Perfecta antiteză a lui Iser se cheamă *Pătraşcu*. Această antiteză numără astăzi cinzeci de ani, fără ca vigoarea sa artistică să se resimtă de asemenea aniversare.

D. Pătraşcu expune la Ateneu, în sălile de sus, lucrări nouă — cele mai multe vederi din Seghişoara şi alte tîrguri ardelene — alături de lucrări mai puţin recente (Balcik, Dunăre şi Mare), şi de altele vechi cum sînt vederile din Franţa de pildă.

Această apropiere ne arată că evoluţia d-lui Pătraşcu nu este atît în suprafaţă, cît în adîncime. Celace se cheamă, cu vorbe uzate, manieră şi procedeuri nu se schimbă la d-sa an de an, şi cei care-i cercetează cu gîndul de a-l găsi altul vor pleca deziluzionaţi.

Pătraşcu este şi rămîne pictor, unul din puţinii noştri pictori. Lumea sensibilă este în opera sa o intensă reprezentare colorată, şi această reprezentare este tot mai vibrantă, tot mai viguroasă în ciuda anilor care fug.

Cu toată oroarea pe care o au pictorii de complimentele literare, voiu îndrăzni să spun că văd în d. Pătraşcu un liric al culorii. Pasta pe care o frămîntă în pînzele sale nu e mijloc de expresie, nu e înveliş al lucrurilor, nu e suprafaţa lor de contact cu restul lumii: e realitate, somptuoasă realitate, singura realitate în care lucrurile trăesc pentru aspectul lor sensibil.

Tonurile din gama mijlocie păstrează, caşi în trecut, preferinţele d-lui Pătraşcu. O preferinţă aproape exclusivă, căreia datorăm acorduri variate la infinit, deşi foarte apropiate între dînsele, de o sonoritate sumbră pe care vorbele n'o pot reda. Opera artistului capătă prin această monotonie o unitate impresionantă. Desen, compoziţie, intenţii de expresie şi de stil, sînt lucruri secundare, sau inexistente, pentru d. Pătraşcu. Osatura tabloului nu se străvede la d-sa nici în tehnică nici în efectul urmărit. Totul se topeşte în plămădeala culorii care se revarsă unită şi amplă ca o frumoasă apă clocotitoare.

*

De ce trebue să vorbim și de expoziția Tinerimii?

Fiecare an ne aduce *Tinerimea Artistică* tot mai redusă. Lingă Kimon Loghi și Aricescu, lingă Strimbu și Murnu, Pătrașcu și Verona expun cu jenă cite o pinză sau două, iar Ștefan Popescu și Rodica Mâniu nu mai expun deloc. Despre Eustațiu Stoenescu am vorbit de curind cu prilejul expoziției personale, iar ceiace rămine poate fi trecut sub tăcere fără nici o pagubă.

Sculptura merită însă o privire mai atentă. D. *Fritz Storck* semnează un cap de țigancă, în bronz, care este o operă de stil, și un studiu izbutit în marmoră, botezat destul de ciudat: „Pămîntul-mumă". Bronzul intitulat „Tentațiune" ni se pare mai puțin ademenitor; concepția este de un germanism ireproșabil: bărbatul în picioare, întinzîndu-se spre dreapta și femeia îngenunchiată cu sînii alipiți de dînsul ne fac să pricepem tentația, dar emoția de artă urmărită trece pe lîngă noi. Cele cîteva linii frînte descompun subiectul în efecte diverse și dezorientează atenția.

De un modelaj sobru și foarte expresiv e portretul în platru al d-lui *Spaethe*. Monumentul Intregirii Neamului, comandat de Brăileni, este ceia ce sînt deobiceiu aceste mausoleuri oficiale: un mormînt pentru artiștii care le semnează și un prilej de inutilă risipă pentru bietele budgete. Intregirea Neamului, cum o vede d. Spaethe, este eterna Romînie liberă care stringe pe după ceafă copiilele regăsite, între două persoane de sex opus eșite dela coafor — Tisa și Nistrul — și la umbra unui bătăuș care fărîmă cu o bîtă „hidra tiraniei". Este statuia Platitudinii, cu maximum de elocvență pe care subiectul îl comportă, și credem că această divinitate curentă nu merită asemenea jertfă și atîta osteneală.

Un Don Quichotte plin de fantezie și un Othello oarecare expune d. *Ioan Schmidt*, iar d. Hette — un trepădus zburlit care țopăe de frig și care se cheamă „Viforul", alături de alte mici lucruri destul de obișnuite. „Sărutul" d-lui *Horia Boambă* este însă o mișcare fericită, și în parte Sysiful d-lui *Themeli*, care rostogolește eterna-i povară.

Pentru a încheia, Tinerimea Artistică nu mai este decît un fel de corvadă anuală, de care fiecare se achită cum poate mai ușor. Pentru a-și împlini rostul, asociațiile de acest fel trebue să aleagă între cele două norme: sau cerc închis, și selecție în toată rigoarea cuvîntului, sau deplina libertate care justifică toate inegalitățile dar îngădue toate avînturile. Așa cum se prezintă de cîțiva ani, Tinerimea este un cerc închis al celor supărați cu arta. Puținii rătăciți într'însa fug unul cîte unul. Mai așteptăm cîteva evadări spre a avea dreptul să spunem că tovărășia a redevenit utilă ca țarc al mediocrității.

Eugen Crăciun.

Cronica externă

Conflictul din regiunea Ruhr

Am în față telegrama proaspătă care vestește scurt un nou fapt de arme al Franței: Ocuparea fără rezistență a orașelor Mannheim și Karlsruhe. După provincia renană și Palatinat, după regiunea Ruhr, iată statele Baden și Hessen intrînd sub ocupația aceasta masivă, fără înțeles precis și fără termen.

Ce înseamnă această progresivă instăpînire forțată la care lumea asistă cu nedumerire? Ce se urmărește? Unde se poate ajunge? Niciodată o lămurire nu a fost mai necesară. Pentrucă acei ce nu înțeleg, o pretind și acei ce cred a ști, o impun. Să privim faptele cu sînge rece și desfăcuți de prejudecăți. Concluzia va fi astfel mai ușoară.

La prima vedere, conflictul ce se desfășură pe teritoriul apusean al Germaniei este o nouă fază a luptei pentru aplicarea tratatului din Versailles. Mai propriu: un episod al chestiunii reparațiunilor. De aici își trage el justificarea formală.

După nenumărate frămîntări interaliate și germano-aliate, în cursul cărora se iviseră momente de gravă tensiune, cum a fost acela al ultimatului din Mai 1921, și acela al ocupării, atît de „provizorii" încît a durat până azi, a porturilor renane Dortmund, Ruhrort și Düsseldorf, dar care toate au fost trecute grație spiritului realist al Antantei și dovezilor de conciliantă ale Germaniei, s'a putut ajunge la moratoriul pe termen scurt acordat la 31 Mai 1922 până la sfîrșitul acelui an și ceva mai tîrziu, la 31 August 1922, la moratoriul deghizat, care permitea Germaniei să plătească sumele datorite Belgiei, în cursul acelui an, în bonuri de tezaur cu scadența peste șase luni. A urmat o scurtă perioadă de liniște în cursul căreia s'au urmat discuții și anchete asupra instituirii unui control interaliat efectiv al finanțelor germane și asupra mijloacelor pentru asanarea acestor finanțe. Nu s'a făcut însă în tot acest timp nimic pentru examinarea în total a chestiunii datoriilor interaliate și pentru rea-

lizarea unui împrumut extern care să fi permis mobilizarea parţială a plăţilor datorite de Germania. Se stabilise numai că o conferinţă ce avea să se ţină în Ianuarie la Bruxelles va cerceta situaţia financiară a Germaniei şi condiţiile de reluare a plăţilor. Ideia era logică şi ar fi putut deveni fecundă.

In interval, catastrofa valutei germane şi complecta prăbuşire a finanţelor publice crea o situaţie cu totul schimbată şi contrarie aşteptărilor. Cauzele acestei prăbuşiri sînt complexe.

Ar fi tot atît de nedrept să afirmăm că ea se datoreşte exclusiv sarcinilor derivînd din tratatul de pace, pe cît ar fi de inexact s'o atribuim — conform unei legende acreditate în multe locuri — unui calcul premeditat al guvernului german. Fapt e, că data expirării moratoriului găsea Germania în faţa unui incomensurabil deficit bugetar, iar marca la o valoare de cinci mii de ori mai mică decît aceia dinainte de războiu. In această situaţie se punea întrebarea dacă Germania poate fi obligată a relua plăţile prevăzute de ultimatul din Mai 1921, adică a vărsa trei miliarde mărci-aur anual sau dacă, înainte de a-i pretinde orice plată, este necesar şi util să se găsească un mijloc pentru stabilizarea mărcii şi pentru contractarea unui împrumut extern. Alegerea primei soluţiuni, cu desăvîrşire în contrazicere cu politica de până atunci a aliaţilor, nu putea duce decît la aplicarea „sancţiunilor", dar în nici un caz la plata vreunei sumi. A doua soluţie corespundea realităţii vizibile şi logicei financiare. Era deci de ales între două politice: Aceia, mai mult vindicativă, a sancţiunilor fără rentabilitate imediată şi aceia, realistă şi practică, a reparaţiunilor posibile.

E indiscutabil că d. Poincaré înclina către politica sancţiunilor. De ce? Pentru ce scopuri politice? Vom vedea aceasta mai jos. Miragiul basinului Ruhr se oglindise încă înainte de venirea d-sale la putere în cronicele externe din „Revue des deux mondes", iar atitudinea d-sale din tot timpul anului de guvernare nu era decît expresia dorinţei de a smulge dela Anglia libertatea de acţiune care să îngădue aplicarea acelor sancţiuni, pe compt propriu. Incapacitatea de plată a Germaniei era însă prea vădită şi rezistenţa întîmpinată de primul ministru francez la întîlnirea de la Londra cu D-nii Bonar Law şi Mussolini fusese prea mare, pentrucă să nu fie nevoe de o formulă decentă şi sugestivă. Aceasta e originea teoriei *„gajurilor productive"*.

In acel moment se produse conferinţa dela Paris, care avea să ia pedeasupra capului Comisiunii Reparaţiunilor şi în locul celei de la Bruxelles — amînată *sine die* — deciziunile definitive asupra programului anului 1923. A fost desigur o greşeală a Germaniei că nu a prezentat aliaţilor în ajunul acestei conferinţe propuneri concrete. Aceste propuneri au existat totuşi şi ar fi putut constitui o serioasă bază de discuţie sau, cel puţin, o manifestare de bună voinţă. S'a petrecut însă cu ele un lucru inexplicabil: Luînd cunoştinţă de proectele Franţei şi Angliei

şi văzînd dezacordul dintre cele două state, secretarul de stat Bergmann care adusese propunerile germane la Paris, s'a întors cu ele la Berlin fără a le fi comunicat aliaţilor. Ele nu au fost transmise, nici după eşuarea conferinţei dela Paris, Comisiunii Reparaţiunilor, care ar fi avut încă timp să le cerceteze. Conţinutul exact al propunerilor guvernului Cuno nu se cunoaşte nici azi. Se pare însă că ele erau mai largi decît cele engleze şi că din această cauză nu au mai fost publicate. Această funestă întîmplare a contribuit fără îndoială la cauzarea complicaţiunilor ce au urmat — deşi este discutabil dacă Franţa, care dorea ruptura, le-ar fi luat serios în consideraţie.

La Paris s'au găsit deci faţă'n faţă numai propunerile Franţei, Angliei şi Italiei. Cum ne interesăm aci mai mult de latura politică a chestiunii, nu voi intra în amănuntele proectelor. Esenţial este că Anglia propunea un moratoriu deplin, de patru ani, care să dea Germaniei putinţa de a-şi reface finanţele publice şi private şi după care aliaţii ar fi stabilit condiţiile de reluare a plăţilor. Odată cu aceasta, Anglia oferea Franţei o reducţiune a datoriilor sale în schimbul remiterii unei părţi din obligaţiunile emise de Germania în contul Reparaţiunilor. Propunerea Franţei avea un conţinut aproape diametral opus. In adevăr, ea consimţea la o păsuire a plăţilor în numerar pe timp de doi ani în schimbul unor gajuri productive, care să asigure indirect plata anuităţilor, şi cu condiţia instituirii unui control financiar sever. Este lesne de înţeles că planul francez nu constituia în fapt un moratoriu şi tot aşa de uşor se înţelege că cele două proecte nu puteau fi contopite cu nici un preţ. De aci insuccesul conferinţei. D. Bonar Law, fără a perde un cuvînt în plus, îşi făcea la 5 Ianuarie bagajele şi se întorcea la Londra.

Trebue să precizăm că gajurile productive cerute de Franţa nu cuprindeau şi ocupaţia basinului Ruhr. Era vorba numai de sechestrarea unor taxe vamale şi de produsele exploataţiunilor forestiere ale statului german. Oficialitatea franceză respingea cu hotărîre acuzaţia că ar vrea să ocupe basinul Ruhr.

In urma rupturii dela Paris, procedura normală şi potrivită cu tratatul era următoarea: Cum o consultare a Comisiunii Reparaţiunilor—totuşi singurul organ competent—nu-şi mai avea rolul, cum Germania nu fusese ascultată, puterile aliate erau obligate înainte sau din ziua de 15 Ianuarie, cînd expira moratoriul provizoriu, să trimită un ultimatum la Berlin, iar în urmă să avizeze asupra sancţiunilor, aplicabile numai în caz de refuz constatat.

Nimic din aceasta nu s'a făcut. Dar la 14 Ianuarie trupele franceze înaintau spre Essen şi Dortmund. Motivul acestei ocupaţiuni nu a fost nici expirarea moratoriului, nici refuzul Germaniei de a relua plăţile. In acel moment plăţile nici nu deveniseră exigibile: constatarea Comisiunii Reparaţiunilor (la care

Anglia nu a participat) s'a produs abia la sfîrşitul lunei, cînd basinul Ruhr era demult ocupat. Ce dovadă mai bună că Franţa dorise cu orice preţ ocupaţiunea decît faptul că n'a aşteptat nici chiar scadenţa care ar fi putut justifica sancţiunile, ci a recurs la pretextul neexecutării depline a furniturilor de cărbuni? Ea optase cu anticipaţie între politica reparaţiunilor şi aceia a sancţiunilor.

Aşa dar, e stabilit: 1) Inainte de ocuparea regiunii Ruhr nu se epuizaseră toate mijloacele legale pentru a obţine de la Germania reluarea plăţilor. 2) Ocupaţia a fost făcută numai sub motivul de a controla furniturile de cărbuni.

Era această ocupaţie justificată, în fapt şi in drept? Părerea mea e că şi faptele şi textele au fost forţate pentru a putea motiva o ocupaţie considerată în concepţia reală a guvernului francez ca un scop politic iar nu ca un mijloc financiar şi economic. In adevăr, potrivit hotărîrii din Iulie trecut a Comisiei Reparaţiunilor. Germania era obligată să predea cu incepere dela 1 August 1922 cîte 1.725.000 tone lunar. Cu toate eforturile făcute, Germania a predat în ultimele luni numai 1.600.000 tone şi a cerut comisiunii să ţină sama de imposibilitatea de a preda mai mult. Dar ca răspuns, comisiunea a urcat cantitatea lunară pretinsă la 1.950.000 tone. Acest fapt i-a dat la sfîrşitul anului putinţa să constate că Germania rămăsese datoare cu citeva sute de mii de tone şi să justifice astfel ocupaţia basinului carbonifer. Este ştiut că în anii precedenţi cantitatea de cărbuni ce nu fusese predată de Germania era mai mare, dar cu toate acestea Franţa nu a recurs atunci la sancţiuni. Dece a pornit ea de astă dată campania? Pentru a-şi lua cele citeva mii de tone, de care nu avea nevoe? Desigur că nu.

In drept acţiunea Franţei se intemeiază pe vestitul articol 18 al anexei II la partea VIII a tratatului din Versailles. Nimic mai dubios şi mai imprecis decît acest articol. Dacă acest articol se interpretează în sensul că dă putinţa aliaţilor de a nesocoti întregul tratat şi dreptul internaţional din timp de pace,—nu numai în sensul logic şi normal că aliaţii pot recurge la măsuri de constringere in ţările lor proprii sau in zona ocupată *in baza* tratatului şi in scopul de a-i garanta executarea,—atunci numai „actele de prohibiri şi de represalii economice şi financiare şi, in general, orice alte măsuri" pot ingloba şi o întindere a ocupaţiunii pe întregul teritoriu liber al Germaniei şi o violare a suveranităţii ei politice, administrative şi judiciare, cum e ocupaţia regiunii Ruhr. O astfel de interpretare e, fără îndoială, arbitrară.

Dar ocupaţia nu a putut avea nici utilitatea economică ce i s'a atribuit in chip nesincer. Toată presa franceză recunoaşte că rezultatul practic al ocupaţiunii este nul. Rezistenţa îndirjită şi perfect solidară a oficialităţii şi a populaţiei nu a putut fi infrîntă de toate măsurile *de război* luate de armata care a venit să se substitue atît de repede inofensivei „comisiuni de ingineri" anunţată de d. Poincaré. Perchiziţiile, expulzările şi sutele de condamnări pronunţate de Curţile Marţiale franceze şi belgiene nu au avut de urmare decît o întărire a rezistenţii. Desorganizarea totală a complicatului sistem de comunicaţii şi refuzul Germaniei de a face vre-o plată sau prestaţiune subt presiunea ocupaţiei au redus cantităţile de cărbuni expediate în Franţa la proporţii cu totul neînsemnate. Pe deasupra însă, ocupaţii s'au văzut obligaţi să cheltuiască sume importante pentru întreţinerea armatei, pentru reorganizarea serviciilor şi pentru plata cărbunilor ridicaţi. Şi desigur că produsul vămilor înfiinţate între Germania neocupată şi cea ocupată nu poate compensa decît o mică parte din pagubele aliaţilor. Insuccesul sancţiunilor aplicate este deci total, subt raportul practic. Şi numai subt cel practic? Nu. Desolidarizarea Angliei şi Italiei şi reaua impresie produsă în cele mai multe state, fac ca insuccesul politic să fie tot atît de mare.

D. Poincaré a putut prevedea aceste riscuri, le-a chibzuit şi le-a luat asupra sa. El trebue deci să fi urmărit un scop care nu poate consta in insuccesul de azi, nici în simpla dorinţă de a face numai o experienţă atît de primejdioasă. Scopul d-lui Poincaré nu are nimic comun cu problema reparaţiunilor. El este de esenţă politică.

Franţa doreşte astăzi, cînd a scăpat împovărătoarea legătură cu Anglia, să realizeze ceiace, cu toate încercările, nu a putut realiza la Versailles: Desmembrarea Germaniei, anexiunea cel puţin deghizată a malului sting al Rinului şi controlul asupra industriei westfalice. Teama de o revanşă germană este numai pretextul acestui plan a cărui obîrşie se perde departe în trecut. Documentele şi memoriile publicate in ultimii ani asupra tratativelor de pace dovedesc cit preţ punea Franţa pe graniţa Rinului. Acum in urmă, declaraţiile d-lui Delcassé, unu din autorii războiului mondial, apărute după moartea sa, au confirmat cu toată sinceritatea acest gînd. Sînt cunoscute diferitele machinaţiuni ale autorităţii de ocupaţie din Renania pentru a crea acolo o mişcare separatistă. Dar mai are lupta seculară pentru graniţa Rinului nevoe de a fi dovedită?

Pe de altă parte marea industrie şi finanţa franceză, care exercită o incontestabilă influenţă asupra politicei guvernului Poincaré aspiră la controlul intregii producţiuni carbonifere de pe continent. Tendinţa aceasta, manifestată în formele cunoscute cu prilejul diferendului silezian, se continuă acum în bazinul Ruhr. D. Poincaré speră în posibilitatea unui acord cu industriaşii germani, pe urma căruia Franţa ar fi obţinut o importantă participare la intreprinderile miniere şi industriale din Essen şi Bochum, Gelsenkirchen, etc. Un asemenea aranjament ar fi dus la o deslegare implicită a problemei reparaţiunilor. Căci soarta problemei acesteia stă cu totul în mînile

marii industrii germane. Unde mai puneți că acordul capitalist ar fi avut darul de a fringe orice rezistență a guvernului Cuno, considerat, pe drept sau pe nedrept, ca un exponent al marilor industriași?

Dar planul a dat greș. Presiunea Franței, departe de a duce la desmembrarea totală sau parțială a republicei germane, a avut darul de a-i mări, mai mult chiar decît s'ar fi putut aștepta, coheziunea, atît națională cît și socială. Curentele separatiste au dispărut, iar rivalitățile sociale s'au aplanat, cel puțin pentru moment. Franța a găsit în fața ei un bloc unitar și dur. Și d. Poincaré va fi înțeles că nu este dat oricui și oricînd să producă prin mijloace napoleoniene rezulate napoleoniene și va mai fi făcut constatarea elementară că industriașii germani au, pe lingă gîndurile și patimile capitaliștilor internaționali, puțină mîndrie și simțire națională.

E inutil să adăogăm că nici Marea Britanie, nici Italia, nici Statele-Unite și, desigur, nici un stat european nu poate privi cu ochi buni acest plan de expansiune și dominație capitalistă. Deaceia, oricît ar dori Franța să compenseze printr'o prelungire indefinită a ocupației insuccesul actual, sacrificiile materiale, rezistența germană și desolidarizarea aliaților o silesc să caute o eșire din acest impas. De pe acum limbajul ei a devenit mai puțin categoric. Firește însă că ea nu-și poate impune o pagubă de prestigiu.

Germaniei, pentru care situația de acum e atît de plină de neajunsuri, îi revine sarcina de a ușura soluția. Oricît de greu i-ar veni politicește și moralmente să renunțe la rezistență, aceasta e singura cale de scăpare. Datoria și interesul Germaniei este de a sili Franța să părăsească imperialismul economic și ambițiile politice, intorcîndu-se la tratatul de pace și la singura politică îngăduită de acesta: *Politica reparațiunilor*. O propunere, din care să reiasă limpede voința Germaniei de a plăti, prin cele mai serioase sforțări despăgubirile, ar avea efectul multiplu de a pune capăt unei stări de lucruri funeste, de a reabilita Germania în opinia lumii și de a obliga Franța să-și dea pe față intențiile în întregimea lor. Judecînd după manifestațiile din ultimele zile, este sigur că ideia aceasta cîștigă din ce în mai mult teren în Germania și că Franța așteaptă cu nerăbdare momentul cînd propunerile vor fi făcute. Reluarea unor tratative mi se pare deci a fi o chestiune de timp. In orice caz momentul culminant al crizei a trecut.

Dacă vom ajunge acolo — și cine ar putea să n'o dorească? — discuțiile nu se vor limita numai între Franța și Germania. Chestiunea reparațiunilor — după cum au arătat de curînd d-nii Bonar Law și Mussolini — este o chestiune ce privește pe aliați la un loc. Și participarea Angliei și Italiei va exercita o influență binefăcătoare asupra dezbaterilor. Ideia cea mai bună, care ar duce în mod imperios la evacuarea basinului Ruhr și la desființarea cordonului vamal, ar fi ca Germania să ceară ea însăși un control efectiv al gestiunii sale financiare. In felul acesta, ea ar scăpa de orice ocupație și de orice răspundere în caz de neîndeplinire a tuturor obligațiunilor ei.

Ne vom afla în clipa aceia acolo unde am fi putut fi încă din Ianuarie, dacă aliații ar fi procedat așa cum cerea logica, interesul păcii și textul tratatului. Dar vom fi cîștigat experiența atît de instructivă a sancțiunilor din Ruhr. Calea către deslegarea definitivă a chinuitoarei probleme financiare va fi atunci deschisă. Este și calea păcii.

Să fie această speranță prea îndrăzneață?

8 Martie, 1923 **Eugen Filotti**

Cronica literară

La jubileul d-lui Jacob Negruzzi

D. Jacob Negruzzi a împlinit vîrsta venerabilă de optzeci de ani. D-sa şi d. Teodor Rosetti sînt ultimii supravieţuitori din prima generaţie junimistă, care a trăit, aproape întreagă, până acum cîţiva ani, junimiştii din această generaţie ajungînd toţi până mult dincolo de vîrsta psalmistului.

Cu primejdia de a fi învinuit de pedantism, de determinism desmăţat, de clasificaţionism furios şi de scienţifism à la Bouvard şi Pécuchet, voiu observa că acest lucru merită oarecare atenţie, căci nu se poate datori unei pure întîmplări.

Generaţia a doua junimistă a dispărut răpede. Nici unul din ea n'a ajuns la adînci bătrîneţe, iar mulţi — Lambrior, Conta, Eminescu, etc.—au murit foarte tineri.

Şi tot aşa, toţi scriitorii din toate epocile şi de toate categoriile.

Scriitorii munteni patruzecioptişti şi postpatruzecioptişti până la Mihail Zamfirescu, au murit tineri toţi, afară de Alexandrescu, care a vegetat douăzeci de ani, caşi mort.

Părăsind categoriile acestea mari şi trecînd la individualităţile izolate, un Gheorghe din Moldova, Păun, Cerna, Anghel, Iosif, Coşbuc, chiar Vlahuţă, etc. observăm iarăşi că longevitatea nu este partea scriitorului romîn.

Dacă inserăm faptul acesta în schema cîtorva adevăruri generale, vom vedea că deosebirea aceasta nu e întîmplătoare, şi deci merită oarecare atenţie.

Vechii junimişti, la care trebue să adăogăm şi pe Alecsandri, au fost toţi fii de boeri, afară de Maiorescu, care însă a fost un mandarin al profesiilor liberale, adică un boer fără blazon. Aşa dar, viaţa lor a fost uşoară, lipsită de zbuciumele luptei pentru traiu, lipsite de privaţiuni, de „grija zilei de mîne" şi de umilinţi. Vechii junimişti au fost, toţi, mai mult sau mai puţin clasici, celace arată un echilibru sufletesc, rezultat al unui echilibru organic. Dar un om sănătos, echilibrat sufleteşte, care duce o viaţă liniştită în împrejurări sociale favorabile—trăeşte în condiţii prielnice longevităţii, e condamnat la longevitate.

Afară de asta, aceşti oameni au trăit într'o vreme, cînd clasa lor era încă dominantă, avînd aşa dar şi satisfacţia orgoliului de putere, şi într'o vreme cînd societatea romînească era încă patriarhală, ducînd, şi din această cauză, o viaţă aşezată.

Nici una din aceste condiţii personale, sociale şi istorice nu le mai găsim la scriitori din generaţia a doua junimistă, nici la scriitorii munteni dela Cîrlova la Mihail Zamfirescu, nici la ceilalţi scriitori (adică la toţi scriitorii romîni afară de primii junimişti), oameni eşiţi din clasele de jos, firi mai dezechilibrate (de aceia „romantici"). Numai doi scriitori patruzecioptişti din Muntenia au rezistat mai mult: C. A. Rosetti şi Ion Ghica. Dar aceştia au fost boeri,—şi Ghica un clasic.

Cetitorul să cugete la zbuciumul sufletesc din opera scriitorilor din categoria cea mare şi la zbuciumul din viaţa lor—toţi săraci, unii ftizici ori nebuni—în comparaţie cu seninătatea şi liniştea vieţii şi operei primei generaţii junimiste.

Să se observe apoi că mai toţi (iar dintr'un punct de vedere toţi) scriitorii neboeri au fost nişte *desrădăcinaţi* condamnaţi la adaptări penibile şi uneori umilitoare, care ofilesc şi omoară.

Pe lîngă toate aceste cauze personale şi sociale, mai trebue de adăogat una foarte importantă. Prima generaţie junimistă, fiind recrutată din boerimea moldovenească, în care s'a păstrat tradiţia culturală a Moldovei, a putut suporta cultura modernă mai cu uşurinţă, creerul avînd deprinderi ereditare: o substanţă tare are efecte mai benigne, cînd organismul s'a deprins treptat cu ea.

Această cauză ni se pare că este din cele mai importante şi explică şi faptul că aceşti oameni nu numai că au trăit mult şi viguros, dar au şi produs, mai toţi, până tîrziu în viaţa lor opere de acelaşi nivel, nu ca ceilalţi care, obosiţi de timpuriu, decad ori chiar amuţesc în a patra decadă a vieţii lor.

Acum, desigur, dacă am lua în cercetare scriitor cu scriitor, am găsi şi excepţii, căci în lumea morală cea atît de complicată, determinismul nu poate fi, cel puţin în aparenţă, atît de riguros ca în lumea fizică, unde în aceleaşi condiţii (uşor de realizat) apa fierbe întotdeauna la o sută de grade. Dar excepţiile, pe care le întrevăd, sînt atît de puţine şi atît de puţin contrare regulei, încît mai degrabă trebue să ne surprindă regularitatea concomitenţei scoase aici în relief—şi să ne convingem încă odată că tot ce e omenesc e supus determinismului caşi restul universului.

D. Iacob Negruzzi a fost un scriitor plăcut, dar fără merite literare de primul rang.

O singură operă are d. Iacob Negruzzi, care se va putea ceti oricînd chiar pentru valoarea ei literară, şi anume *Amintirile*, şi mai ales cele din copilărie.

Aici nu i-a trebuit fantazie ori măcar imaginaţie. Nu i-a trebuit spirit de analiză, de generalizare, compoziţie, resurse diverse de stil. A avut nevoe numai de memorie, de bonomie, de sentiment, de limpezime şi de simplicitate, adică de puţine calităţi de scriitor şi de esenţiale calităţi de om. In operele celelalte fi

lipsesc calitățile cerute genului respectiv, cu atît mai mult, cu cît d. Iacob Negruzzi, trăind în vremea romantismului și naturalismului a trebuit fatal să fie influențat de aceste școli, să scrie conform cu epoca—adică în contradicție cu firea sa clasică.

Această discordanță dintre firea scriitorului și atmosfera literară a veacului a stricat și altora, lui Alexandrescu, lui Alecsandri, etc.. Și dacă vom observa că din „opera completă" a d-lui Iacob Negruzzi partea cea mai valabilă și mai viabilă e satira, se va proba și mai bine că atunci cînd a abordat un gen mai potrivit firii sale, a reușit mai bine.

Amintirile, și mai ales cele din copilărie, sînt prețioase *din punct de vedere literar*, prin stilul lor simplu și limpede, —stilul boerilor din Moldova, C. Negruzzi, Alecsandri, Gane, etc.. Acest stil astăzi nu mai este posibil. Modernii au sufletul zbuciumat ori chiar complicat și nervii încărcați de senzații. Excepție fac până la un punct Jean Bart și Lucia Mantu, care, în bogăția și ascuțimea senzației și minuțiozitatea notației e modernă, dar în stil (admirabilă combinație!) e limpede ca Constantin Negruzzi.

Simplicitatea d-lui Iacob Negruzzi, cași a celorlalți scriitori din clasa lui din Moldova (la care trebue adăogat boerul clasic Ion Ghica), se datorește, firește ca la orice clasic, în primul rînd naturii sale echilibrate—dar cred că se mai datorește și altui fapt. Turghenev spune undeva că persoanele care n'au obișnuința literară, sînt foarte preocupate de stil, cînd scriu scrisori. Tot așa s'ar putea spune că cei care n'au obișnuința stilului sînt în chip excesiv preocupați de stil, cînd scriu opere literare,—înțelegînd prin „obișnuința stilului", obișnuința de a vorbi bine și frumos în viața de toate zilele.

Boerii din Moldova trebuiau să vorbească bine acasă, în societate, în saloane, în adunările lor de oameni culți, etc. Cînd scriau, nu aveau de făcut ceva cu totul deosebit decît atunci cînd vorbeau. Trebuiau numai să-și mai stilizeze vorbirea *obișnuită*, pentrucă acum ieșeau în public,—întocmai ca o femee din lumea bună, care și acasă e foarte bine îmbrăcată—și cînd iese pe stradă își pune o rochie care nu „jură" cu cea pe care a schimbat-o. Elegantă dar simplă acasă; tot așa de elegantă și de simplă și pe stradă, dar mai stilizată. Femeia din mahala, din contra: Acasă e acoperită cu zdrențe ca Pliușchin al lui Gogol, iar cînd iese își pune o astfel de rochie că nici n'o mai cunoști cine e, o rochie cu zorzoane, cu fionguri și falbalale țipătoare. Întocmai așa fac scriitorii, care vin dintr'o lume unde nu s'au deprins să vorbească elegant și literar. Cînd se pun la biurou, ei își lasă în antecameră zdrențele zilnice și-și pun șapte rînduri de volane, toate inelele în deget și două ace în cravată—și fac stil colorat cu orice preț. Acum, bineînțeles, că aici nu e vorba de acele genuri, unde în adevăr se cere culoare. Și femeia elegantă își pune briliante în păr și pe rochia de atlas țesută cu aur, cînd se duce la un bal de gală.

Scriitorul, care ar vrea să zugrăvească un apus de soare în stil limpede ar face ca doamna din societate, care s'ar duce la balul Curții în tailleur de promenadă. Dar nuvelistul care redă în stil încrustat cu „juvaeruri" „deliberația" din capul unui bărbat muncit de chinurile lui Adolphe, e ca o femee care se duce să tîrguiască prin magazii decoltată și cu o diademă pe capelură. Scriitorul adevărat nu se amestecă în genuri nepotrivite temperamentului lui. Clasicul nu obișnuește să zugrăvească incendiile apusului, nici romanticul nu se încumetă să „descoase" discursiv sufletele. E drept că unii romantici de rasă sînt tipuri atît de fastuoase, încît stau și acasă drapați în purpură și cu calotă de cardinal pe occiput.

În *Amintirile din Junimea*, d. Iacob Negruzzi, regisorul vestitei societăți și conducătorul vestitei reviste, ne spune lucruri foarte interesante, cu atît mai interesante, cu cît sînt spuse de omul cel mai în stare să le cunoască exact. Despre adevărul faptelor nu poate fi îndoială, mai ales că aceste *Amintiri* sînt scrise acum peste treizeci de ani, cînd faptele erau destul de proaspete în mintea d-lui Iacob Negruzzi.

Sînt faptele acestea luminate just? Voim să spunem că simpatia ori antipatia nu are vre-un rol în felul de a le reda?

La *Junimea* nu exista (pe cît se poate acest lucru) admirație mutuală. Spiritul de critică, dus până la luare-în-rîs, era foarte desvoltat. Și fără îndoială că d. Negruzzi a adus acest spirit și în *Amintirile* sale. Apoi ele se pot controla cu *Amintirile* lui Panu, spirit liber și care, nemai fiind junimist cînd le-a scris, e tocmai binevenit pentru a controla ceiace s'ar părea datorit „junimismului" d-lui Negruzzi.

Amintirile lui Panu confirmă pe ale d-lui Iacob Negruzzi. Dar dacă n'a lăudat în deșert, credem că d. Iacob Negruzzi (și aceasta nu mai e atît de mult în contra spiritului Junimii) a înțepat uneori pe nedrept, de pildă pe Xenopol și pe Panu, care nu mai erau junimiști, ba făceau politică antijunimistă, pe cînd d. Negruzzi își scria amintirile. Desigur Junimea, ca societate literară, n'a făcut sau aproape n'a făcut politică, dar junimiștii erau temperamente foarte politice și mai ales d. Iacob Negruzzi.

Amintirile d-lui Iacob Negruzzi sînt în definitiv un izvor foarte prețios pentru cine vrea să reconstituiască fizionomia Junimii, rolul ei și chiar epoca literară din vremea acela. Mai puțin bogate și vii decît ale lui Panu, care redau mai bine, cu un talent aproape de romancier, atmosfera Junimii, unele situații caracteristice și atîtea tipuri ori portrete, ca ale lui Maiorescu, Carp, Pogor, d. Iacob Negruzzi și mai ales Alecsandri, *Amintirile* d-lui Negruzzi au avantajul de a fi scrise de un om care a fost printre fundatorii societății, care n'a părăsit'o un moment și care a cunoscut toate dedesubturile lucrurilor și toate *atașele* lor.

Dar cași Panu, d. Iacob Negruzzi, ne simțind toată valoarea unor scriitori, nu le-a dat atenția cuvenită nici atunci

cînd îi observa, nici atunci firește cînd și-a scris *Amintirile*. Creangă și Eminescu, de pildă, n'au fost prețuiți cum trebue nici de Panu nici de d. Iacob Negruzzi. Creangă a fost pentru amîndoi mai mult un original inteligent și sfătos, un țăran cu haz, un anecdotist pipărat, un merituos colector de basme și un povestitor nostim al vieții de sat. Iar poetul pesimist și romantic, metafizicianul nebulos și înalt, era un animal prea bizar pentru bunul simț și realismul boerului clasic, cași pentru luciditatea și pozitivismul raționalistului Panu.

Incheind aceste considerații provocate de serbarea unui moment solemn din viața atît de bogată în fapte și ani a d-lui Negruzzi, nu pot să nu mă gîndesc cu un sentiment deosebit la rolul d-sale, pe care-l înțeleg și-l apreciez mai bine decît oricine—eu, modest urmaș al d-sale în acest rol—la rolul d-sale îndelungat de hamal al literaturii. Din *Amintirile* d-sale cași din ale lui Panu, din scrisorile către diferiți scriitori, publicate până azi, se poate reconstitui destul de bine greutatea muncii și tribulațiile secretarului de redacție în luptă cu tipografii, în goană după scriitori și manuscrise, în fricțiuni cu autorii nefericiți ori impacienți, în războiu cu greșelile de tipar,—atent să nu se ofenseze „duduca dela Vasluiu", răspunzător în fața „Junimii" și a publicului de tot ce se publica, colaborînd într'un fel sau altul cu colaboratorii revistei, scriind cu voe sau fără voe, ca să complecteze, într'un sens sau altul, „numărul", și alte o mie de lucruri, care l'au distras, de sigur, dela propria-i operă—ca să o facă mai bună pe a celorlalți.

Dorim și urăm din suflet d-lui Iacob Negruzzi încă mulți ani de viață. Și nu ne putem opri de a mărturisi naiv, trecînd peste orice regulă protocolară, că simțim ceva bun, ceva cald în suflet, cînd știm că inima Junimii încă n'a încetat să bată.

G. Ibrăileanu

Cronica teatrală

— IAȘI —

— Magda.—Loc Femeilor!—Dama cu Camelii.—Două Orfeline. — Mesalina —

Repertoriul teatral, chiar înainte de războiu, nu mai corespundea - aproape pretutindeni—noilor preocupări ale publicului. Spectatorii veneau, cași altădată, la teatru, — dar cum aceleași conflicte meschine se desfășurau în deobște pe scenă, ei își ridicau, din cînd în cînd, privirea spre bagdadie... Viața intensă a lumii nouă bătea numai în inima lor.

Dar după războiu, spectatorii sînt și mai străini la teatru. Scena nu ne sugerează acum, prin „cazul" reprezentat,— cum dorim, alături de d. Aureliu Weiss,— „marea dramă a omenirii suferinde, care evoluiază reală, dar neîndeajuns perceptibilă, subt ochii noștri" și care ar putea înduioșa chiar „o mie două sute de spectatori", desprinși din medii profund deosebite și adunați la un loc pentru o singură sară de spectacol. Piesele nouă—umanitaro-pacifiste—mai ales germane, care s'au reprezentat cu succes pe marile scene de peste graniță, n'au fost admise în repertoriul teatrelor noastre. Iar cele vechi, — ca „Azilul de noapte", de pildă,—sînt ocolite de oficialitate, cu prudență.

Teatrul Național a reprezentat, în ultimul timp, „Magda"— o piesă de Suderman, cu oarecare semnificație socială. Magda se eliberează de subt dictatura paternă, exercitată de un colonel german,—expresie a unei societăți austere, disciplinate și pedante,— care-i impune de soț pe un pastor geometric. Eroina se revoltă: ea părăsește casa părinților. Dar eliberarea ei n'are caracter ibsenian. Spiritu-i de rebeliune se manifestă, alegîndu-și doar cariera cea mai liberă—teatrul—și, ca femee.. un număr neprecis de amanți. Revoluționara de rampă și de alcov se reintoarce, în cele din urmă, la căminul părintesc, unde—pe lîngă amintiri—parcă o supun și remușcări...

Rigiditatea societății germane a suferit mari schimbări. Deaceia „Magda" a pierdut din actualitate. La noi însă piesa lui Suderman nu s'a bucurat niciodată de-o popularitate înțelegătoare

şi entuziastă,—şi cu atît mai puţin acum. Trăim intr'o altă sferă de idei şi sentimente. „Magda" a avut însă o bună interpretă: pe d-ra Sorana Ţopa care, cu vervă şi duioşie, a concentrat asupră-i atenţia întregii săli.

Caşi „Magda",—„Loc Femeilor!" (o farsă cu intenţii polemice, împotriva femeii intelectuale: avocat, doctor, pictor) este în afară de preocupările curente. Chestia feministă nu mai poate fi discutată—nici în glumă—cu argumentele autorului. Acum femeia s'a postat de-abinelea la pupitrul avocaţilor, desfăşurînd de-asupra codicile de legi... dar avînd grijă, bine-înţeles, să-şi aşeze în saltar şi puful de pudră—ceiace nu compromite deloc seriozitatea şedinţii... ba o face din contra mai interesantă, şi mai atractivă.—Interpreţii au întreţinut cu succes buna dispoziţie a spectatorilor. D. Vernescu-Vîlcea, în rolul preşedintelui de tribunal — un bătrîn cu ticuri — zîmbea cu gura rotunzită, cu ochii daţi parcă prin oloiu, cu sprîncenile agitate, de cîte ori îşi îndrepta privirile spre doamna-avocat, şi izbucnea într'un He! scurt, violent, indignat—de cîte ori domnul-avocat (Antoniu) intervenea în discuţie cu o revoltă de circumstanţă.

Actuală însă a rămas „Dama cu Camelii"—dragostea tînără şi plină de poezie dintre Marguerite Gauthier şi Armand Duval. Cine se mai gîndeşte acum că „Dama cu Camelii", reprezentată la Paris acum vre-o şaptezeci de ani, a însemnat pe-atunci o revoluţie în teatru? Dumas-fiul se ridicase împotriva convenţionalului, care i se strecoară—subt altă formă—şi în piesele lui.

Dar dacă unele procedee teatrale ale lui Dumas-fiul au îmbătrînit cu vremea,—amorul piesei a rămas pururi tînăr... mai ales că direcţia teatrelor se îngrijeşte să schimbe şi interpreţii din deceniu în deceniu. Ne impresionează dragostea eroinei şi mai cu seamă jertfa ei: Marguerite, implorată de tatăl lui Armand, se sacrifică pentru nu ştim ce consideraţii de familie: ea se zmulge cu durere, din viaţa lui Armand şi, departe de dînsul, se stinge încet-încet de dorul iubirii cu care doar o clipă s'a încrucişat, la o răspîntie, în viaţă...

Prezenţa unei curtezane pe scenă nu mai jigneşte acum pe nimeni. Şi, cu toate acestea, „Dama cu Camelii"—cu şaptezeci de ani în urmă—a fost interzisă de cenzorii englezi, care n'au admis-o decît mai tîrziu, şi numai cu grave mutilări. Astăzi însă Sonia, Katiuşa, etc. sînt stăpîne pe scenă.

Dar actuală-i şi „Două Orfeline", celebra melodramă a lui d'Ennery. Două orfane—dintre care una oarbă—se rătăcesc pe străzile Parisului şi, după complicate şi pasionante peripeţii, se reintîlnesc la sfîrşitul piesei. Jules Lemaître spune că 'n melodrama aceasta personajul principal este Fatalitatea, caşi 'n tragediile antice. Viaţa scoate tuturor în cale surprize, atît de absurde, dar atît de adevărate. Spectatorii au urmărit întîmplările de pe scenă c'o emoţie exprimată printr'o inspirare de aer printre dinţi şi buze,—cum faci cînd te frigi sau cînd bagi piciorul intr'o bae prea rece. Aplauzele porneau ca la o comandă, cînd

personajul simpatic îl brava sau îl omora pe cel nesuferit, sau cînd omul trecea peste piedicile puse în drumul lui de Soartă. Aceleaşi pasagii din „Două Orfeline" (după informaţiile lui Sarcey), care provocau în veacul trecut aplauzele spectatorilor parizieni, stîrnesc şi acum aplauzele publicului din Iaşi. Parcă-i o înţelegere între aceste două medii din timpuri diferite. Explicaţia-i simplă: Fatalitatea joacă încă rolul prim în viaţă... Şi rolul ei este bine prins de autor, în trăsăturile-i caracteristice.

Nemesis e personajul principal şi'n „Mesalina", tragedia jucată de trupa Voiculescu la Iaşi.

Mesalina, soţia Impăratului Claudiu (a. 41—54), nu-i ertată — pentru păcatele ei — nici după aproape două milenii. Claudiu înfrîna licenţa teatrelor şi cruzimea cămătarilor, introducea caractere nouă în alfabetul roman, deturna cursurile apelor din munţii Simbruini, aducîndu-le la Roma, şi ţinea discursuri de-o largă toleranţă. Cînd locuitorii Galiei transalpine cerură onoruri în Roma, — Claudiu le luă apărarea într'un discurs, gravat pe tablele de aramă, care s'au descoperit la Lyon: „Onoare înţelepciunii lui Romulus, fondatorul nostru, care de atîtea ori şi-a văzut vecinii, în aceiaşi zi, inamici şi cetăţeni!" Şi la urmă: „Patres conscripti, cele mai vechi instituţii au fost nouă odată. Poporul a fost admis în magistraturi după patricieni, Latinii după popor, celelalte naţiuni ale Italiei după Latini. Decretul nostru va îmbătrîni ca toate cele,—şi ceiace justificăm astăzi prin pilde, va sluji drept pildă la rîndul său".

In timpul acesta, Mesalina — după multe aventuri — era dominată de „un amor nou şi vecin cu frenezia" pentru Caius Silius, „Romanul cel mai frumos" de pe atunci. Mesalina şi Silius îşi dădeau samă de primejdia din calea lor, — patima însă le învăluise mintea. Mesalina nu se mai ferea acum de nimeni: ea şedea în casa lui Silius,—unde venea chiar cu cortegiu-i imperial,—îşi întovărăşea amantul pe stradă şi-i oferea «onoruri şi bogăţii». Imperiul parcă îşi schimbase stăpînul': sclavii prinţului, liberţii, podoabele palatului—se vedeau oricînd în casa amantului.

Dar Silius, „împins de-un delir fatal", o îndemnă pe Mesalina să se mărite cu dînsul. Mesalina primi. Cununia se oficie în Roma, pe cînd Claudiu era la Ostia pentru un sacrificiu. «Intr'un oraş care ştie totul şi nu tace nimic», Mesalina «a ascultat cuvintele sacramentale ale auspiciilor, a primit vualul nupţial, a adus sacrificii zeilor, a luat parte la masă printre convivi... apoi sărutările, îmbrăţişările, noaptea însfîrşit petrecută de dînşii cu toate libertăţile căsătoriei»...

Narcis — cu ajutorul unor curtezane: Calpurnia şi Cleopatra — îl informă pe Impărat, care se hotărî să-i pedepsească sever pe vinovaţi.

Era toamnă. Imprejurul Mesalinei, — prietinii se răreau. In casa ei, se serba culesul viilor. Teascurile se strîngeau. Vase se umpleau cu must. Femei îmbrăcate în piei dansau ca

bacantele, la sacrificii. Iar «Mesalina, cu părul desfăcut, agitînd tirsul, și alături Silius, cu o cunună de ederă, — amîndoi încălțați cu coturni, — își legănau capul în ritmul unui cor lasciv și tumultuos».

Impăratul se îndrepta spre Roma. Cîțiva demnitari, care se temeau de puterea Mesalinei asupra lui, cereau ca sentința să se dea în lipsa vinovatei.

Pe drum, Claudiu însă se înduioșă. Suvenirile dragostei lor, copiii — încă mici — mereu îi veneau în minte. Vitelus și Largus Cecina — neștiind sfîrșitul acestor întîmplări — rosteau vorbe fără nici un sens. Numai Narcis îl întărita fățiș pe Impărat.

Panica cuprinse curtea. Mesalina, copiii săi și Vibidia, cea mai venerată Vestală din Roma, străbătură orașul pe jos și, într'o căruță de gunoiu, porniră înaintea lui Claudiu. Cînd amîndoi soții se întîlniră, Mesalina îl imploră s'o asculte, ca mamă a copiilor lui. Dar Narcis, cu strigăte, îi acoperi vocea și-i întinse lui Claudiu un memoriu asupra vieții Mesalinei. Copiii fură împiedecați să vină la tatăl lor. Numai Vibidia putu să-i spună cîteva cuvinte Impăratului.

In palat, Claudiu — cu inima înduioșată — porunci ca «nenorocita» Mesalina să vină adouazi la dînsul—să se justifice.

Cum toți „se temeau de noapte și de amintirile patului conjugal", Narcis porunci tribunului gărzilor, ca—din ordinul Impăratului—s'o omoare pe Mesalina. Tribunul gărzilor, libertul Evodus și centurioni porniră spre grădinile lui Lucullus. Aici plîngea Mesalina. Nimeni nu era lîngă dînsa, în afară de mama ei, care—deși o ocolise, cît timp Mesalina fusese fericită—venise acum să-i mîngie clipele supreme, sfătuind-o să-și onoreze cel puțin moartea.

Centurionii pătrunseră pe poartă. Tribunul se apropie tăcut. «Libertul însă — cu toată josnicia sclavului — izbucni în injurii».

Mesalina în zădar își duse la piept pumnalul. Mîna îi tremura. Atunci tribunul o străpunse cu sabia.

In fața tribunalului, «Silius nu căută să se apere sau să cîștige timp, ci se rugă numai să i se grăbească moartea".

Iar Senatul—pentruca orice amintire să se șteargă din mintea lui Claudiu — „ordonă ca numele și chipul Mesalinei să fie scoase din toate locurile publice și particulare".

Mesalina și Silius, și ei, parcă-s niște jucării inconștiente ale Fatalității. Puterea Mesalinei—de vrajă și dominație — are ceva din forța și din poezia elementelor.

Dar, — observăm de-abia acum,—n'am vorbit de piesa d-lui Wildbrandt, ci de cîteva pagini din Tacit. Nu noi însă sîntem de vină, dacă Analele istoricului latin sînt mai vii decît personagiile în carne și oase, — pe care parcă le-am văzut la teatru...

M. Sevastos

Miscellanea

Centenarul lui Renan

Renan nu iubea centenarele. „Ele sînt supărătoare, căci viața prezentului nu trebue ritmată după acea a trecutului. Centenarele aduc apoteoze și aceasta e prea mult. O absolvire solemnă cu un panegiric, nimic mai bun ; o îmbălsămare în care mortul e înfășurat în bandelete, pentru ca să nu mai învie, near plăcea cu deosebire..."

Aceste rînduri ori care ar fi umilitatea, scepticismul sau ironia ce se ascunde în ele, nu se pot aplica fără îndoiala autorului lor. Căci spiritul lui Renan trăește și, în ceasuri de liniște, vocea lui se aude de unii din noi, asemene clopotelor acelui oraș scufundat, ce transmit uneori la suprafață vibrațiunilor lor, din adîncimile infinite ale mării.

Tezaurul unei literaturi care numără peste zece secole a fost sporit de Renan cu nestimate nouă. Raționalismul logic, realismul didactic, verva satirică și acel „esprit gaulois" care se întîlnește în atîtea opere dela fabliaurile și farsele evului mediu, până la Béranger, sînt cu totul străine de dînsul. El datorește cel mult clasicismului a două secole gustul analizelor vieții morale și ceva din fineța lui atică.

Dar nici romantismul, cu violența culoarei, cu exagerațiile, artificialitatea, etalarea vanitoasă și lipsa de pudoare a eului, nu corespundea aspirațiilor lui intime.

Fondul prim și constant al naturii sale, e acel moștenit dela strămoși bretoni, generații de plugari și pescari, în a căror fire domină melancolia profundă și gravă, aspirațiile nedeslușite spre infinit, sentimentul vag al misterului... Trăsături sufletești și nuanțe afective a căror expresie poetică, o găsim

mai mult decît la superbul şi somptuosul Chateaubriand sau la aprinsul vizionar Lamennais, în versurile vechilor barzi celtici sau în Tristan şi Izolda, poemul etern al iubirii nefericite, de o sombră şi adorabilă delicateţă.

Temperamentul breton a fost fecundat de ştiinţa şi metafizica germană, în care pe urmele D-nei de Staël, Renan a intrat ca într'un templu. Dela început, el a fost sedus, adoptînd în liniile lor mari, filozofia istoriei ca şi determinismul absolut, idealismul şi evoluţionismul panteist al unui Herder şi Hegel, speculaţie desigur nouroasă şi vagă, dar atît de grandioasă şi bogată în nuanţe şi vaste perspective.

Religiozitatea de care micul breton s'a impregnat în viaţa de familie ca şi în acea de seminar, nu s'a stins în el niciodată, ea şi-a schimbat doar obiectul. În ziua în care în sufletul lui subt influenţa raţiunii şi a spiritului critic s'a ivit îndoiala, părăsind cu hotărîre catolicismul, el s'a devotat ştiinţei, o altă divinitate. Inclinaţiile profunde ale inimii l'au îndreptat însă spre studiul istoriei religiilor şi cu deosebire a originelor creştinismului.

Opera de sinteză, la realizarea căreia, a consacrat patruzeci de ani e fără îndoială una din cele mai impunătoare construcţii ale secolului. Dacă filologii şi eruditţii au răsturnat din ea, cum era fatal să se întîmple, numeroase teze şi argumente, iar specialiştii sînt de părere că Renan a făcut ades o parte prea mare imaginaţiei, prin bogăţia, pătrunderea şi fineţa analizelor, adevărul portretelor ca şi prin darul de a creia viaţa, această mare frescă, ca şi Port Royal al lui Sainte Beuve, poate fi considerată ca o adevărată epopee, întru nimic inferioară, aceleia a marilor romancieri ai epocii sale. Ba poate, chiar mai interesantă prin vederile largi de ansamblu, importanţa universală a subiectului, nobleţa şi înălţimea atitudinei, suflul poetic de care e animată.

Dacă savantul nu poate fi apreciat fără de rezerve, nimeni nu mai contestă azi că scriitorul în Renan e neîntrecut şi reprezintă una din culmile prozei franceze. Un Flaubert, un Maupassant, desigur nu primii veniţi în materie, rămineau în extaz în faţa acestui stil, a cărui taină n'a mai avut-o nimeni. Stilul poetic al unui Michelet pare nervos şi chinuit, acel strălucit al lui Taine masiv şi artificial, alături de aceste fraze de o spontaneitate transparentă şi fluidă, a căror graţie femenină, insinuantă, spiritualizată, ne mîngîe asemeni unei subtile arome de floare sau a căror melodie interioară şi rezonanţă profundă par „nişte emanaţii de sus, ce cad picătură cu picătură asupra sufletului, străbătîndu-l ca amintirile dintr'o altă lume".

Dar acest spirit complex şi bogat, „ondoyant et divers" avea şi alte aspecte. În orele de răgaz ale vieţii lui studioase, epicurianul intelectual se distra cu voluptate, contemplînd liberul joc al ideilor. Fermecătoarele dialoguri sau dramele lui filozofice, desfăşurau, rînd pe rînd cu o incomparabilă eleganţă, tezele cele mai contradictorii caşi paradoxele cele mai îndrăzneţe.

Minţile simpliste şi obtuze, care sufăr de „mania oribilă a certitudinei" şi, confundînd planul acţiunii cu acel al gîndirii, simt necesitatea organică a unei concluzii, au fost adesea scandalizate de nomadismul acestei inteligenţi suverane şi după împrejurări diletantismul caşi scepticismul gînditorului apăreau ca un joc uneori primejdios, alteori frivol.

Ele nu puteau înţelege că Renan, asemeni unui Spinoza sau Goethe, e din acele spirite, care stăpînite de sentimentul infinitului, privesc în orice clipă lucrurile, viaţa omenească ca şi propriul lor eu, din punct de vedere al Universului, eternul Cosmos, din care toate fac parte, neînsemnînd mai mult decît un microscopic şi infim atom.

În loc de a considera, ca alţi cugetători, individul ca centru al lumii, acesta nu-l interesa decît ca o manifestare a legilor naturii omeneşti şi a istoriei sale. Dar „ce sînt trei sau patru ani din ea în infinitul duratei, care ne precedează".

Pentru cine priveşte subt acest unghiu realitatea, universul pierde din caracterul lui tragic şi istoria oamenilor cu stearpa şi zadarnica ei frămîntare, devine un spectacol, demn după împrejurări, a deştepta dispreţul sau ironia indulgentă a înţeleptului. Dacă Renan a abuzat poate în această privinţă şi atunci cînd vorbeşte de „un demiurg jovial" sau afirmă că „veselia e singura teologie a acestei mari farse" sîntem neplăcut atinşi de nu ştiu ce uscăciune de suflet, care nu-i, poate, decît semnul unei vitalităţi prea robuste, opera caşi viaţa lui dovedesc în deajuns, că sînt unele lucruri, asupra cărora, nu a variat niciodată. Renan a avut totdeauna cultul valorilor dezinteresate şi ideale şi fraza lui ia un accent mişcat de cîte ori vorbeşte de acele absurdităţi sublime, pentru care jertfindu-ne, colaborăm la o operă ce depăşeşte infinit, efemera noastră existenţă.

E banală acum afirmaţia că felul în care Renan a îmbrăţişat fenomenul universal al religiei, însamnă un moment în evoluţia gîndirii şi a sensibilităţii unei epoci.

Acolo unde unii vedeau numai adevăruri absolute şi intangibile, iar alţii, dela raţionalistul şi superficialul Voltaire până la gravul şi hilariantul spiţer Homais, un simplu produs al ignoranţei superstiţioase sau o şarlatanie a claselor stăpînitoare, Renan a recunoscut desigur, nu cel dintâiu, dar mai profund şi mai complect decît toţi cei care-l precedase, o ţesătură de vii şi mobile simboluri, vestmînt peritor, care întrupează însă, setea de vis caşi aspiraţiile nepotolite şi eterne ale sufletului. Renan a descoperit astfel, o nouă categorie, acea a idealului, punînd la locul lui un dogmatism presumţios, îngust şi agresiv, care pretindea că vorbeşte în numele ştiinţei. Asemenea lui Montaigne,

care într'o epocă tulburată de vajnice războaie civile și religioase a știut să păstreze sufletul lui primitor și larg, neatins de fanatism și de patimi terestre, mai savant și mai poet decît dînsul, Renan ne-a învățat să ne înclinăm în fața oricărei credințe cinstite, cît de deosebită ar fi ea de a noastră. Și dacă nimeni nu ne poate obliga să-i acceptăm dogmele, să căutăm cel puțin să-i descifrăm înțelesul cu toleranță, simpatie, comprehensiune.

Fără Renan, Anatole France nu ar fi fost desigur posibil. Dar prin felul lui de a se comporta, acest predicator laic și „prêtre manqué" educat de femei și de clerici, ne dă și o lecție de înaltă estetică.

Intr'o lume de plutocrați, arivişti, demagogi și sectari, de materialism grosolan, de americanism utilitar și de vulgară trivialitate, Renan a fost un exemplu viu de cuviință, bună creștere, modestie, discreție, distincție sufletească (gîndiți-vă la prietinia lui abstractă cu Berthelot sau la paginile consacrate surorei lui, Henrietta) însușiri fără preț ale unicei aristocrații, pe care o putem numi legitimă.

Azi, cînd putem privi în urma noastră secolul trecut, dela o relativă distanță, figura acestui preot al idealului și erou al gîndirii, ne apare depășind cu mult capetele cele mai ilustre ale contemporanilor, iar viziunea unui Renan în adorație pe treptele Partenonului sau surîzînd c'o superioară ironie în fața turpitudinei omenești devine aproape un simbol.—*O. B.*

„Caracterul specific" în literatură

In discuțiile noastre literare se confundă încă noțiunea psiho-sociologică „națiune", cu cea psiho-fiziologică „rasă". (Cetitorul este rugat să rabde aceste cuvinte barbare, dar foarte cuprinzătoare).

Că fiecare literatură are un caracter deosebit, o marcă specială, e un adevăr care nu poate fi tăgăduit. Cine-și poate imagina pe Anatole France altceva decît Francez? Și-l poate imagina cineva German, ori Englez? Ori își poate cineva imagina pe Dostoewski altceva decît Rus? Și tot așa orice scriitor, și mai ales *mare?* Shakespeare francez? Molière German? etc.

Apoi, oricît s'ar deosebi scriitorii unui popor între dînșii, toți au ceva comun, o notă specială, care-i deosebește de restul literaturii universale. Balzac și Anatole France sînt antipozi, dar nici unul nici altul nu poate fi decît Francez. Acea notă comună (absentă în alte literaturi) este expresia cea mai generală a spiritului specific francez. Și tot așa, antipozi, sînt și Dostoewski și Turghenev, dar nu pot fi amîndoi decît Ruși. Ceia ce le dă o marcă deosebită e nota specifică cea mai generală a sufletului rusesc.

Acest caracter specific național al unei literaturi nu se datorește atîta subiectului operei de artă—forțamente național—cît sufletului scriitorului, felului cum observă viața și cum o redă, etc.

Acest caracter specific îl au mai ales literaturile vechi, mari, puternice, pentrucă sînt mai autonome și pentru că în ele vorbește mai cu putere sufletul. Iar un suflet niciodată nu e curat individual, căci orice om este o celulă a organismului numit societate. Un filozof a spus că întîiu a fost *noi* și pe urmă *eu*. Cu toată desvoltarea individualității dealungul vremii, acest raport rămîne.

Acest *noi* este un popor, și nu o rasă. Psihologia generală la care participă psihologia individuală a scriitorului este psihologia unei societăți, și nu a unei rase. Alecsandri, fiul unei grecoaice pure (cu care probabil sămăna bine la suflet) și al unui tată de origine străină, este un poet prin excelență reprezentativ al spiritului specific național,—și tot așa Eminescu, care avea printre ascendenții săi, și dinspre tată și dinspre mamă, oameni de neam străin.

Or fi existînd psihologii de rasă—cînd existau rase pure, dar azi nu există rase ca atare pe pămînt, și mai ales în Europa. Toate popoarele sînt un amestec de rase. Insușirile acestor rase s'au combinat (dînd sume chimice, în parte interferîndu-se) într'un tot care ar fi psihologia unui popor,—dar care nu e nici ea psihologia acelui popor, pentrucă acest amestec de rase (=poporul) trăește zi cu zi, își *face* mereu mai departe psihologia lui specială.

Desigur, deosebirile tranșante de temperamente, observate și în sinul aceleiași familii, au cauze fiziologice, și poate chiar de rasă—ca supraviețuiri într'o măsură oarecare ale sufletului raselor care s'au contopit într'un popor. Dar peste aceste deosebiri, e ceva comun, care e caracterul specific—acel ceva comun pe care-l au temperamente atît de deosebite ca Byron și Shelley.

Dacă s'ar substitui unui copil abia născut din părinți romîni, un copil adus din Danemarca și care s'ar întîmpla să ajungă scriitor, fiți siguri că opera lui ar avea caracterul specific, cu nuanța moldovenească, dacă ar fi fost înfiat, la vîrsta de un an, de un țăran dela Broșteni.

Șoviniștii profesează teoria de rasă, ca să alunge din literatură pe scriitorii de origine străină. Iar scriitorul de origine străină neagă caracterul specific în literatură, pentrucă și el crede în psihologia de rasă și, neputînd'o nega pe aceasta, neagă existența caracterului specific în literatură.

Caracterul specific național al operei de artă, rominismul și chiar moldovenismul lui Creangă ori Sadoveanu—nu cumva ripește acestei opere caracterul ei de universalitate? N'o face nepricepută ori neinteresantă pentru alte popoare?

Nu! Arhienglezul Shakespeare și arhirusul Dostoewski sînt admirați, gustați de toată lumea. Iar *Moș Nichifor Coțcarul*, cea mai moldvenească nuvelă cu putință, a făcut cea mai mare impresie în lumea anglo-saxonă și tot așa bucățile d-lui Sadoveanu.

Cauza e simplă. Scriitorul mare place mai mult decît—cel mic, iar scriitorul mare e întotdeauna mai național decît cel mic, pentrucă, cum am văzut, e mai.. mare. Apoi cetitorul străin e bucuros cînd opera de artă îi deschide o lume nouă, plină pentru el de frescheță, tocmai pentrucă e nouă. Insfîrșit, sentimentele și problemele care agită pe un om sînt întotdeauna interesante pentru ceilalți oameni de oriunde, mai întâiu pentrucă aceste sentimente și probleme se deosebesc numai prin nuanțe și în al doilea rînd pentrucă, întrucît sînt deosebite, ele pun problema foarte interesantă a diversității lor, satisfac curiozitatea, lărgesc comprehensiunea, măresc puterea de simpatie a cetitorului.

Iată cauza pentru care oricine cînd traduce ceva din literatura romînă, alege din scriitorii noștri cei mai naționali; iată cauza pentru care publicul străin prețuește în aceste traduceri ceiace e mai național—bine înțeles cînd talentul nu-i absent. Fără talent, nu există nimic și deci nici caracter specific—spunea d. de La Palisse...

„La Garçonne"

Toată lumea este indignată de romanul d-lui Victor Marguerite, dar toată lumea îl caută și-l devorează. Noi l'am căpătat dela un prieten, care îl avea dela un unchiu, care îl avea dela un amic, care îl avea dela o amică.—„Hypocrite lecteur, mon semblable, mon frère".—Este o dorință nemai auzită de a ceti pornografii, rău mascată prin atîtea accese de pudoare. In adevăr, rău mascată, pentrucă omul moral nu face multă morală (să știți că atunci cînd cineva predică cu zel morala, e ceva suspect la mijloc) și pentrucă pe omul insensibil la pornografie, nu-l impresionează pornografia (ertați tautologia) și nu-i dă o prea mare însemnătate.

Dar e pornografic romanul d-lui Marguerite? Da și nu. Unde zugrăvește de prisos amorurile *sănătoase* ale Monicăi, adică unde insistă asupra faptelor fără necesitate, cu alte cuvinte în pasagiile care pot „excita" (ca de pildă cînd Peer Rys face pe satirul cu nimfa Monica în pădure) e în adevăr pornografie.

Dar unde zugrăvește lucruri respingătoare și unde insistența e necesară, căci altfel nu putem ști cum și până la ce grad de abjecție fizică, morală și estetică se pot scobori unii semeni ai noștri (de pildă vițiile contra naturii și decorul de care au nevoe oamenii aceștia, ca să le exercite, sau degradarea fiziologică și estetică a D-rei Michelle în scena din fundul lojei)

nu mai e pornografie, pentru motivul pentru care relatarea stării de murdărie a canalelor unui oraș nu e scatografie, și pentrucă lucrurile trebuesc spuse clar, pentrucă autorul nu aplaudă, pentrucă el nu pune oameni simpatici să făptuiască acele acte, pentrucă oamenii aceia sînt zugrăviți ca perverși și antipatici nu numai prin aceste fapte, dar și prin tot felul lor de a fi și pentrucă aceste picturi desgustă, nu ațîță. Desigur că aceste pagini sînt scandaloase. Dar nu pot fi altfel.

S'a mai spus că d. Marguerite falșifică realitatea, exagerînd. El însă pretinde într'o prefață că realitatea e mai rea cu un grad sau două. Anatole France afirmă același lucru. Am scris aici numele lui France. Și ajunge. De altmintrelea spune ceva nou d. Marguerite? Nou la dînsul e numaică aceste viții, care aveau ca să zicem așa temple și înainte, s'au întins mai mult, că cei care le practică sînt mai cinici, mai inconștienți de ticăloșia lor. Prin aceasta, problema vițiului devine mai socială din una mai mult medicală, cum era până acum. Și, să adăogăm cu această ocazie, că ceia ce e mai oribil—dacă se poate—chiar decît vițiul, este egoismul atroce al tipurilor din roman, uscăciunea de suflet, cruzimea, caracterul antisocial al vieții lor, lucruri care rees din roman.

S'a mai spus că d. Marguerite își ponegrește poporul. Nu știm de unde scot criticii această concluzie. La orgiile rușinoase din acest roman nu iau parte nici oameni din burghezia serioasă industrială, nici din mica burghezie, nici din proletariat, nici din țărănime, nici din profesiile liberale—medici, advocați, profesori,—adică din 39 de milioane și jumătate din cele 40 cîte are Franța. Un scriitor, cînd vrea să arate că și cutare categorii intră în sfera criticii sale sociale, ia măcar un tip din acele categorii.

Defectul cărții este lipsa de talent; ceia ce face aproape inofensive chiar și părțile unde autorul zugrăvește decoltat și insistent amorul sănătos, adică singurele părți „pornografice".

Dacă-i vorba de excitare, apoi Maupassant și Anatole France sînt mai primejdioși, din cauza talentului lor. Amintiți-vă de Jahel, în podul unui han, pe drumul spre Lyon. Dar la acești scriitori, talentul care constitue primejdia, tot el salvează—în parte. Nu voim să facem subtilități, voim să spunem că dacă oamenii se strică prin cărți, se strică puțin, și prin cărțile lipsite de talent, căci atunci nu-s impresionante, și prin cele scrise cu talent, căci atunci emoția estetică luptă cu oarecare șanse în contra senzațiilor de ordin inferior.

Noi am înțeles perfect indignarea acelora care, prin situația lor, au grijă de prestigiul clasei îmbogățit: care petrece cum poate. Dar n'am înțeles destul de bine indignarea sfîntă a „proletarilor intelectuali". Neagă ei existența unei asemenea

„spume şi gunoi"? Ori socot ei că un scriitor nu are drept să se atingă de bogaţii în descompunere? Balzac, Zola, Maupassant au insultat un veac întreg *clasa întreagă* ţărănească şi nu s'a mai răzvărătit de asta nimeni afară de Anatole France şi—Tolstoi din Rusia. De ce atunci atîta mînie pe un scriitor care nu atacă o clasă întreagă—şi încă una aşa de numeroasă şi de interesantă cum e ţărănimea franceză?

Mai curioasă e indignarea „intelectualilor" că d. Marguerite „generalizează",—cînd în cartea lui sînt profesori, profesoare, artişti, zugrăviţi ca oameni normali, morali, şi chiar idealizaţi. Ori aceşti intelectuali n'au nici o însemnătate? Totul, întregul popor francez, e „sedimentul subţire de pungaşi şi cocote", cum numea Eminescu o pătură de oameni care, biata, nu avea nici un păcat din cele zugrăvite de d. Marguerite?

Indignarea aceasta am văzut'o şi la noi. Acum, dacă ne mai aducem aminte (vorba unui văr al lui Farfuride), critica noastră opunea un veto categoric la căutarea tendinţei în opera literară.—Ce a vrut să spună scriitorul, dacă în opera sa e om de treabă, dacă nu cumva calomniază o clasă de oameni, dacă are sau nu vre-un ideal, dacă prin opera lui face rău ori bine, etc.—toate erau socotite ca preocupări de bădăran invadat în literatură. Despre un scriitor nu aveai voe să te întrebi decît dacă are talent şi să-l condamni numai din acest punct de vedere.

Cînd noi spuneam că cutare scriitor insultă *clasa* ţărănească—o clasă nu de juisori, ci de muncitori nedreptăţiţi, suferindă, etc.—ni se striga că sîntem proşti şi nu pricepem ce este arta, adică Arta.

Acum, iată-i că nu pricep nici ei ce e Arta, şi nu de dragul clasei ţărăneşti romîne, adică a poporului romîn, ci de dragul îmbogăţiţilor de războiu şi al clientelei lor. Mare, fascinantă pentru intelectual e puterea banului şi puterea politică...

Cartea d-lui Marguerite e slabă. Ne-am înţeles. Tendinţile ei? Dar, o operă nu are tendinţi, nu-i aşa? Şi dacă are, nu vă interesează, vă interesează numai întrebarea dacă e talentată sau nu.

Atunci?

In definitiv: *La Garçonne* e scrisă fără, sau cu prea puţin talent, e interesantă ca reportaj util pentru sociolog şi pentru omul care vrea să cunoască fizionomia unei anumite categorii sociale şi morale, are pasagii pornografice în pictura iubirii normale şi pasagii care fac odios viţiul.

Problema feminismului—căci cartea pune şi problema asta, sau mai cu samă asta,—e tratată naiv şi conform cu obişnuinţa literaturii franceze realiste de a nu putea trata nimic cu privire la femee fără lucrul ştiut.

Autorul e feminist. Emanciparea femeei stă, după el, în egalizarea condiţiilor ei de viaţă cu ale bărbatului,—emanciparea socială în special economică, şi emanciparea morală, cu privire mai mult la viaţa sexuală. Monica, fată de bani gata şi crescută pentru cariera măritişului, ajunge să trăiască prin ea însăşi, deschizînd şi conducînd o industrie de lux. Foarte bine. Dar Monica trăeşte şi sexual ca un *garçon*. Ba cade un moment şi în viţii contra naturii. Autorul spune că o fată din mediul acesta nu putea să nu treacă prin acest purgator. Celelalte se duc în iad, dar Monica parvine la raiu—se emancipează total chiar şi de *garçonneria* sexuală şi de viţiu. Fie. Dar concepţia aceasta, care e a lui Léon Blum, că fata poate duce înainte de căsătorie o viaţă de libertate sexuală caşi un băiat, e întemeiată pe o totală greşală de psihologie şi pe o totală neluare în samă a urmărilor unei astfel de vieţi pentru o femee.

Un bărbat poate intra în discuţii intime cu o femee, fără să ştie măcar cum o cheamă; poate intra în asemenea discuţii cu o servitoare, cu oricine—fără a înceta să fie normal (că e grosolan, asta e altă vorbă). O femee însă, care s'ar purta la fel, nu poate fi normală. O femee normală trebue să aibă cel puţin afecţiune pentru partener. O doamnă care se înjoseşte până la lacheul din casă e bolnavă; un domn care se înjoseşte până la famdeşambră e vulgar.—Monica d-lui Marguerite, dată de d-sa ca o *fiinţă superioară*, trăeşte ca un băiat. Schimbă sau mai bine zis culege o bucată de vreme fără alegere—numai bărbat să fie. Dacă face acest lucru, atunci nu e o femee normală. Atunci e moralmente timpă.—Cauza acestei deosebiri dintre bărbat şi femee nu interesează aici. Ea nici nu se poate arăta clar decît într'o revistă de fiziologie. E de ajuns dacă vom spune că e aproape indiferent pe cine supui, dar nu e indiferent cui te supui; că femeia poartă copilul bărbatului, şi nu bărbatul pe al ei. De aceia şi din alte cauze, femeia e o fiinţă mult mai delicată decît bărbatul în realităţile iubirii. De aceia o femee care trăeşte ca un garçon, e inferioară, degenerată ori rămasă în urmă pe scara evoluţiei organice. Un bărbat, ca să fie atît de jos, trebue să facă lucruri urîte de tot.

Emanciparea femeei nu poate însemna scoborîrea ei pe scara zoologică.

Numerus clausus

Trebue să ne spunem şi noi părerea despre această chestie, nu-i aşa? Dar ce putem spune, fără să cădem în banalităţi, repetînd ceiace a spus toată lumea? Nu am fi putut fi originali, decît dacă am fi vorbit noi cei dintîiu. Dar întîietatea aceasta e greu să revie unei reviste, care ese odată pe lună.

Aşa dar: Şoviniştii din toată lumea caută să aducă cu forţa pe străinii din ţară la şcolile naţionale, ca să-i desnaţio-

nalizeze. Spiritele liberale au şi ele motive, de ordin național şi politic, să cheme pe străini la aceleaşi şcoli naționale.

Dar „numerus clausus" vrea să cearnă şi pe tinerii dinafară, care s'ar îmbulzi la universitățile noastre. In orice caz, cei care au pînea şi cuțitul, voind să facă concesii, au făgăduit că „numerus"-ul va fi legiferat pentru străinii de peste granițe.

E curios, căci orice țară se mîndreşte cu numărul studenților veniți de aiurea. Această năvală dă dovada de strălucirea ştiinței țării respective şi contribue să răspîndească cultura acelei țări la alte popoare.

Dar probabil că acea făgăduință a fost căciula, pe care o arunci lupului pentru „diversiune".

„Numerus clausus" nu există, ni se zice, decît la Budapesta. De Budapesta nu are lumea nevoe. Dar dacă numărul ar fi închis la marile universități europene, ce s'ar alege din acel schimb, din acea împărtăşire de culturi, care duce omenirea mai departe?

Dar chiar dacă s'ar înfăptui „numerus clausus", ce ar urma de aici? Indepărtarea străinilor dela profesiile liberale? Adică împingerea lor exclusiv în comerț, industrie şi finanțe? E un cîştig? S'a vorbit de o universitate evreiască la Chişinău. Dar şi fără asta, Evreii pot învăța în străinătate, ajutați de consîngenii lor de aici şi de aiurea. Şi atunci? Atunci ar trebui să li se ia drepturile civile şi politice, pe care d. Brătianu le-a înscris în Constituția sa şi pe care niciun partid nu le precupeţeşte. Fără ştergerea acestor drepturi, „numerus clausus" nu va avea alt efect, decît să înstrăineze pe nişte cetățeni ai țării.

Iar dacă, totuşi, singularizîndu-ne de toată lumea, am crede că e bine să le luăm drepturile, adică să mai înstrăinăm pe cei pe care nu-i putem desființa ori alunga—atunci „numerus clausus" nu ar mai fi necesar, căci Evreii nu ar mai putea fi concurenți la profesiile liberale şi credem că partizanii acestui „numerus" nici nu l'ar mai cere, cum nu-l cereau înainte de războiu, cînd Evreii nu aveau drepturi.

Aşa dar, noi nu vedem cum şi cînd s'ar putea realiza această reformă.

Şi atunci nu e păcat să se piardă atîta vreme şi atîta energie degeaba, cînd energia şi vremea asta s'ar putea cheltui pentru alte lucruri utile şi realizabile—şi poate mai favorabile întăririi elementului autohton?

„Numerus clausus", efectul urmărilor lăcomiei lui Mihalache Sturdza, nu poate fi realizat decît întărind în toate chipurile elementul autohton. Iar ceia ce se poate face mai răpede în acest scop, pentrucă se poate face de Stat, e punerea culturii la îndămîna clasei țărăneşti. D. Mehedinți crease un sistem de şcoli, care ar fi rezolvat această problemă.—Pentruce a fost desființată organizarea şcolară a d-lui Mehedinți?

Dar toate aceste lucruri sînt atît de simple, că e jenant să le mai spui, chiar atunci cînd nu le-au mai spus alții.

Fond şi formă

In mizeria tecnicii noastre tipografice, am fost cu toții impresionați de tiparul, cerneala şi hîrtia, „Culturii naționale", cum am admirat primii galoşi apăruți în vitrine după războiu. Pe unii însă i-a entuziasmat mai mult tartajele acestei edituri, formatul, culorile şi ecusoanele, mai potrivite, după părerea noastră, pentru nişte compendii de farmacologie decît pentru opere de sentiment ori de gîndire abstractă.

Luxul acesta, în parte veritabil, în parte îndoelnic, a dat cărților editate de „Cultura Națională" un prestigiu *literar*, căci mintea omenească e slabă. Renan spunea că talentul are preț în lume, pentrucă oamenii nu au inteligența destul de forte, ca adevărul să nu mai aibă nevoe de frumusețea stilului. Cu cîteva grade mai jos, ca să fie apreciat, fondul are nevoe şi de coperți. Tartajele acestei edituri au produs un aşa de puternic efect, încît publicațiile periodice au avut impresia că toate volumele primite la redacție, cele mai multe retipăriri, au devenit opere capitale, şi s'au scuzat că nu pot face imediat dări de samă, dar că în numerile viitoare, etc.. A fi editat de „Cultura Națională" echivala cu un fotoliu în Academia franceză sau, mai exact, în Academia Goncourt. Era o consacrare a talentului.

„Cultura Națională", dacă ar fi ştiut să se folosească cum trebue de această naivitate care confundă cromatica tartajului cu recomandarea unui Sainte-Beuve, ar fi putut face un însemnat serviciu literaturii, impunînd publicului numai opere de valoare şi îmbunătățindu-i astfel gustul literar.

In loc de aceasta, ce-a făcut, şi mai ales ce are de gînd să facă „Cultura Națională"? (Vezi catalogul ei cu cărțile „în preparație").

Dacă în alegerea operelor naționale a avut mîna mai fericită până acum („până acum", căci—vezi acel catalog), cu toate că dintre scriitorii în viață nu vedem pe unii dintre cei mai însemnați,— apoi în privința traducerilor—a răspîndirii literaturii europene, a îmbogățirii şi imlădierii limbii romîne prin adaptarea ei la gîndirea complicată şi variată străină—trebue să mărturisim că nu mai pricepem nimic. La o astfel de masacrare a scriitorilor străini şi a limbii romîne nu ne-a fost dat să asistăm niciodată.

„Micul sat... este satul Hunfalu".—Şi „nu se deosebeşte de alte o sută de sate din Ungaria-de-Sus, decît prin inima care-l locueşte".—„Iarba de curînd cosită se usucă pe pari".—„Intre

două rînduri de geamuri, înfloresc muşcaţi şi garoafe".—Astea de pe prima pagină a unui volum care poartă pe copertă (pe vre-o trei coperţi) şapte nume: doi autori, doi domni cărora autorii le dedică opera, un traducător, unui căruia traducătorul îi face farsa să-i dedice traducerea şi un „îngrijitor", care prezidează impasibil la masacrul fraţilor Tharaud şi al limbii romîne. Nu e nevoe să mai întoarcem şi alte pagini, deşi am găsi imediat nişte indivizi „cu picioarele înfipte în sol". Mai curioşi, adică mai curioase sînt nişte „scumpe perciune sacre" şi nişte „caftani plini de pete". Şi aşa mai departe.

Despre această inveselitoare tălmăcire am cetit într'un mare cotidian din Bucureşti că e „cea mai excelentă traducere" făcută în cursul anului 1922. Te pomeneşti că e aşa... Ba nu, e şi mai excelentă alta, care are cuperta cenuşie-verde (a celeilalte e galbănă; variaţia asta se vede că are de scop asortarea cu conţinutul—chestie de intuiţie, de corespondenţa sunetelor şi a culorilor, de ceva analog cu langajul florilor). Aici, de pildă, un baron e „miniat cu totul contra femeii", pentru acea „afurisită pasiune de a ieşi afară înainte de răsăritul soarelui". Dar baroneasa „plictisită, voia să se scape cu o vorbă mai aspră". Celace nu i-ar fi displăcut poate baronului, căci, „drept vorbind, o sinceritate soldăţească a lui o avea baronul". Un lucru însă îl plictisea şi pe el: trebuia să „doarmă cu picioarele afară pe uşă". Dar nu numai baronul şi baroneasa „se miniază". Se mai „miniază" şi alţii: „Nu mă satisfaci? insistă mama sa". „Şi trebuia să fi văzut-o cum plingea"!

Aceşti baroni obişnuesc să umble în „căleşti" conduse de „căruţaşi", probabil pentrucă drumurile sînt foarte complicate caşi gramatica, cum reese din următorul pasaj: „sînt veselă de a te vedea pe calea principală pe un drum pe care il doresc onorabil". Tot aşa de complicate se vede că sînt şi casele: „Baroneasa se duse în balcon pe Mare ca să vadă apusul". Şi tot aşa de complicată şi situaţia femeii: „Nevasta biata este de o supuşenie teribilă" (e sudită?).

Ziţa Ţircădău e şi ea bine reprezentată în acest roman italienesc: „Banca cea mare făcea vis-à-vis cu nişte şiruri de scaune". „Interpretări foarte capabile să-mi ridice încrederea acelora", (Cortis plictisit de politică cugetă cu nostalgie la moşia sa:) „Se stătea mai bine în locul grădinilor mele" („A se slăbi" cu melancolia, domnule Cortis!) „Toate feţele se priveau reciproc". „Neştiind să se orienteze în ce parte să meargă".—E reprezentat binişor şi Şalom Alehem: „Oh, uite celălalt!" „El spune! Ştii ştiri?" „Dacă vor place". „Cortis se simţea rău, se temea că ar trebui să vorbească cum ar fi vrut". (Avea bietul om groază de succes!). „Elena ieşi în grădină şi se duse de se trînti asupra unuia din scaunele de fier". „Soarele se slăbise deasupra livezii". „Ii făcu semn să lase să treacă pe ceilalţi".— Iată însfîrşit şi pe Mitică:

„Niciodată nu era în vorba ministrului efecte oratorice". „Datorii care nu se mai poate ţinea ascunse".

Mai interesantă este politeţa italiană răsădită în limba romînă. Boerul către o servitoare: „Raportaţi stăpînei voastre—Da spune-mi care e stăpîna voastră". Boerul către o lăptăreasă: „Ascultaţi, voi duceţi laptele?" Boerul către o servitoare: „Voi minţiţi". (Ne-aducem aminte de de-un capelmaistru ceh, care muştruluia pe muzicanţi: „Mata eşti un porc!"). „Povesteşte-mi tot. Nu puteţi?" „Dumneata, contesă, o ştiţi foarte bine unde s'a dus domnul Daniel.—O faceţi pe gîsca, dumneavoastră, doamnă contesă", (slugile în Moldova spun: „Mata nu voiţi cafeaua?"). „Nu pot să vă dau decît un sfat: să veniţi la Roma... Iartă-mi caligrafia... Vă sărut mîna". „Voi sînteţi piemontez?" „Dumneta nu te simţi bine? Vă doare capul?".

Cetitorul a înţeles că tălmăcitorul nostru traduce pluralul majestatic italienesc *voi* (= francez *vous*) cu un plural majestatic romînesc *voi*, inexistent în romîneşte şi că, nefiind consecvent măcar cu invenţia sa, se încurcă penibil.

Intreg volumul e tradus în chipul acesta. Citatele de mai sus sînt numai cîteva mostre.

Dar toate acestea încă nu sînt nimica. Dacă în *Umbra Crucii* nu înţelegi ce însamnă inima care locueşte în sat, apoi pentru *Daniel Cortis* ai nevoe de tot flerul filologic, ca să ghiceşti ce construcţie italienească se ascunde subt cimilitura romînească, pentru a descoperi înţelesul.

Nu ne-am fi ocupat de asemenea mizerii, dacă tartajele n'ar fi pentru public şi pentru o parte din presă o garanţie de perfecţie, şi dacă *ideia* că aceste traduceri sînt perfecte n'ar face pe oameni să creadă că prostia care a rezultat din masacrarea frumosului roman al lui Fogazzaro este o operă model şi limba în care e servită publicului formidabila prostie, e o limbă tot model. Cel puţin această traducere nu mai e dedicată nimănui. Dar de „îngrijită", e tot „îngrijită".

Acum ni se anunţă şi „Crîşma reginei Pédauque"...! Aşa dar Léonard Ménétrier e crîşmar. Barbe Ménétrier e crîşmăriţă. Psihologia lor e de crîşmari. Atmosfera casei lor e de crîşmă. Tournebroche (cum au să-l traducă?) creşte într'un mediu de crîşmă. Léonard Ménétrier e stegarul crîşmarilor. El se înfurie pe negustorul ambulant de păsări, pentrucă negoţul acestuia îi primejdueşte crîşma. Regina Pédauque (=cu picioarele de gîscă) e o emblemă pentru crîşme. Gîştele simbolizează vinul şi rachiul (simbolizate la crîşma dealături, crîşma mahalalei, prin „Petit Bacchus"). Şi ce evocă unui Romîn această Pédauque? Cam ceiace ar evoca unui Francez: „La Rôtisserie de Papură-Vodă". Adică nimic, cînd nu ştie ce e regina Pédauque. Iar cînd ştie, e mai rău, pentrucă e lovit de non-sens, căci numai pentru o *rôtisserie* (cuvînt intraductibil—o „fripturărie" specială de fripturi de pasăre) se potriveşte *Reine Pédauque*, cum numai pentru o dugheană de mături (şi numai pentru un Romîn)

s'ar potrivi „Magazinul la Papură-Vodă" şi cum numai pentru o dogărie s'ar potrivi „Atelierul la Ciubăr-Vodă",—dar nu atît de bine ca Reine Pédauque pentru o rôtisserie, căci Papură-Vodă nu are în imaginaţia noastră atributele plantei aquatice respective—e numai o poreclă—şi pentrucă Ciubăr-Vodă nu are nici el atributele cunoscutului vas de lemn. (Probabil că e vorba de un om gros *ca* un ciubăr).

Dar nu văd domnii aceştia că *La Rôtisserie* nu se poate traduce—începînd chiar dela titlu? Ain voi să vedem cum traduc măcar pe „Tournebroche, mon fils" şi „Mon bon maître", care revin mereu. Odată vorbind cu Caragiale despre traduceri, i-am pus în mînă această carte. A cetit ici, a cetit colo şi a spus:—Mă, nu se poate traduce. Asta trebue localizată. Trebue imaginat un tip romînesc, care ar fi pentru noi ceiace e Jérôme Coignard pentru Franţa.—Noi credem că nici acest lucru nu e posibil. Din ce epocă, din ce clasă socială, din ce categorie culturală ar fi tipul în care să poţi transpune—fără s'o nimiceşti—mentalitatea (căci nu găsim alt cuvînt) lui Jérôme Coignard?

Şi apoi o traducere a unei astfel de opere, dacă nu are de scop îmbogăţirea, înfrumuseţarea şi imlădierea limbii romîne, ce scop altul poate sa aibă? Să pună opera la îndămîna celor care nu ştiu franţuzeşte? Admirabilă socoteală! Dar cine nu are atîta cultură, ca să ştie franţuzeşte; mai mult: cine nu e familiarizat cu cultura şi spiritul francez—poate înţelege *La Rôtisserie de la Reine Pédauque?*

Dacă-l traduceţi pe Anatole France, se vede că-l admiraţi. Dar dacă-l admiraţi, de ce vă apucaţi să-l masacraţi?

Păcat că intenţiile aşa de lăudabile ale d-lui Aristide Blank sînt servite şi realizate în chipul acesta.

„Ţi-aduci aminte..."

Nuvele de Mihail Sadoveanu

Da, mi-aduc aminte!

Mi-aduc aminte de duduia Ioniţa, stăpîna visurilor noastre dela doisprezece ani, cu precocitatea ei de fată, cu cochetăria şi—deja—cu nevoia şi bucuria de a ne vedea supuşi, suferinzi, făcînd prostii pentru dînsa, care era o „domnişoară", cu toate că avea numai o duzină de ani, caşi noi.

Da, mi-aduc aminte şi de fata trandafirie, care apărea mai tîrziu, la douăzeci de ani, mesager al paradisului, ne parfuma o clipă sufletul şi apoi dispărea lăsîndu-ne o înduioşare dulce pentru toată viaţa. In acest *Ceas al tinereţii*, la care mă gîndesc acum, d. Sadoveanu a cîntat cu suavitate momentul acesta unic. Cele două chemări de flaut ale cucului, păsărica cu penele brune care cîntă subţirel şi dulce pe-un firişor de cătină, fata necunoscută şi rămasă necunoscută, apariţia ei tainică şi gingaşă ca o întrupare a primăverii anului şi a vieţii, adoraţia tăcută şi pierdută a tînărului şi nevoia lui de a muri, întrebarea pe neaşteptate a fetei: „Aşa că eşti fericit?" şi dispariţia ei pentru totdeauna printre merii înfloriţi cu crengile până'n pămînt, ca o întoarcere tăcută în lumea ideală din care venise o clipă,—toată această ţesătură de impresii, de doruri, de chemări zădarnice şi de făgăduinţi fugătoare.... Da, domnule Sadoveanu, ne aducem cu toţii aminte...

Şi ne aducem aminte şi atunci cînd ne duci pe valea Moldovei, pe drumul spre Săbăoani, într'o zi de Noembrie, şi ne trezeşti în suflet jalea amară a toamnei tîrzii cu acei „tufari de stejar, care foşneau aspru cu frunzele moarte pe crengi" în singurătatea îngheţată a naturii, în care numai o biată păsărică mai „ţîrîia pe o creangă de sînger". Cît Noembrie e în aceste cuvinte! Da, ne-aducem aminte de toate, toţi cîţi cunoaştem ţara asta, „de sus dela mănăstiri până departe'n vale la podgorii"

Ţi-aduci aminte... este un titlu care s'ar potrivi întregii opere a d-lui Sadoveanu. Aceste trei cuvinte sînt formula condensată a impresiei ce produce opera sa asupra cetitorului.

D. Sadoveanu e scriitorul nostru cel mai evocator. Pe placa sufletului său, lucrurile se imprimă exact şi pentru totdeauna şi reapar, cînd le rechiamă, cu tot cortejul lor, cu sentimentele provocate de ele *atunci* şi cu sentimentul actual că lucrurile de altădată au pierit „ca urme îndărăt" şi că emoţia de odinioară nu mai e posibilă.

Da, *ne-aducem aminte*, cînd stilul d-lui Sadoveanu ne împrăştie cu vraja lui ceaţa din suflet, cum mistue soarele negurile din cupa uriaşă a Durăului, desvăluind într'o clipă splendoarea eternei tinereţi a naturii, poleind cu aur pajiştea poenii şi piepturile munţilor şi aprinzînd miliarde de diamante pe crepul brazilor,—ca'n dimineaţa aceia îndepărtată de Iulie... ţi-aduci aminte, d-le Sadoveanu?

O provocare

„Cugetul romînesc" ne ia în rîs că sîntem laşi şi ne temem de „autorităţi". In adevăr, ne temem căci avem tipografie şi stăm în Iaşi. Dar zădăreala asta e cam suspectă. Nu cumva „autorităţile" voesc să ne pună la ambiţie? Atunci nu ne cunosc bine. Discipoli ai lui Epicur, Pyrron, Montaigne, Schopenhauer, Eminescu („zică toţi ce vor să zică") şi ai tuturor filozofilor cuminţi din lume, asigurăm „Cugetul romînesc" că nu vom cădea în cursă, ori cît ar rîde el de laşitatea noastră. Ce dracu, nu sîntem chiar aşa de proşti!

Prudenţa noastră, ca să nu-i mai zicem laşitate, este atît de excesivă, încît (n'aţi băgat de samă?) ne-am hotărît să închi-

năm o admiraţie necondiţionată, dar mută ca toate sentimentele mari, tuturor romanelor, tragediilor şi acrostihurilor compuse în ore libere de „autorităţi" precum şi de rudele lor ascendente, descendente şi colaterale până la spiţa a opta.

Trebue să fie cineva un triplu gogoman ca să-şi pună pielea în primejdie pentru critica literară...

Teodor Burada

Teodor Burada a trăit foarte mult, a muncit foarte mult şi a avut o activitate diversă. Ajunge să-ţi arunci ochii asupra bibliografiei operei lui de pe cuperta ultimului volum de „Istoria Teatrului în Moldova", ca să-ţi dai samă de bogăţia activităţii lui. Dar din această trecere în revistă a operei sale îţi mai dai samă şi de altceva, de faptul că Teodor Burada a fost mai înainte de toate, ba se poate spune că în toate,—un *artist*. Violonistul, profesorul de muzică, concertistul, tot ca artist a iubit poezia şi datinile populare, pe care le-a consemnat în multele şi foarte utilele sale volume, şi tot pentrucă era artist, din diversele chipuri de a munci pentru rominism, el a ales în deosebi pelerinajul la Romînii sămănaţi, pierduţi prin toate colţurile lumii. Il interesa sufletul romînesc exprimat mai ales în poezia şi muzica acelor Romîni,—în arta lor.

Cu Teodor Burada a dispărut un vechiu ieşan, un caracteristic ieşan, unul care a asistat la ultima strălucire a tîrgului nostru şi apoi la continua lui degradare. El şi-a făcut datoria faţă cu oraşul său: „Istoria teatrului în Moldova", pe care n'a avut vreme s'o isprăvească, este în bună parte istoria societăţii ieşene din veacul al XIX-lea.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

H. Streitman, *Revizuiri,* „Cultura Naţională", 1922.

Revizuirile d-lui Streitman aduc ceva nou în publicistica noastră, căci opusculul d-sale nu conţine decît foarte puţine „maxime şi cugetări", gen atît de copios cultivat la noi de o bucată de vreme, prin precepte foarte morale, care onorează pe autorii lor, şi prin banalităţi foarte vechi, exprimate în metafore mai mult sau mai puţin nouă.

Aceste însemnări ale d-lui Streitman nu au de obiect *omul*, ca maximele şi cugetările, ci anumiţi oameni, o anumită societate. Ele sînt un fel de „carnet", în care d-sa şi-a consemnat impresiile şi consideraţiile provocate de spectacolul vieţii noastre sociale, şi mai ales rancunele.

(Dealmintrelea nici un „moralist", oricît ar pretinde el că zugrăveşte pe „om", nu zugrăveşte în realitate decît pe omul unei societăţi, al societăţii din vremea sa şi anume din categoria în care trăeşte, pe care o cunoaşte,—şi care de obiceiu îl nemulţumeşte. „Omul" lui La Rochefoucauld însuşi, nu e oare omul de lume, din vremea sa? Ceiace ni se poate părea „neadevărat", în maximele ilustrului psiholog era probabil adevărat sau mai adevărat pentru „omul" care i-a servit de model).

Dacă n'am ţinea în samă acest fapt, unele din consideraţiile d-lui Streitman ar fi prea nedrepte şi chiar eftine, ca de pildă cele cu privire la prietinie, căci, după d. Streitman, un prieten este prin definiţie un om care nu se simte bine, decît numai atunci cînd te clevetește, te înşeală şi te trădează.

Ideia aceasta e desigur concluzia unei experienţe într'un mediu definit. Consideraţiile d-lui Streitman cu privire la prietinie ne ţin la un nivel moral şi estetic inferior, desigur din cauza obiectului observaţiei sale. Fiindcă comparaţiile lămuresc, vom releva un ton asemănător în opera unui mare scriitor, care a fost în acelaşi timp şi un spirit înalt. In *Scrisoarea IV*, Eminescu voind să satirizeze pe femeia modernă, zugrăveşte damele care se impresionează de pintenii ofiţerilor şi „fac cu ochiul, pe cînd ei sucesc musteaţa". Dar ştiut este că dacă femeile sînt în genere sensibile la pinteni, apoi mult mai puţine „fac cu ochiul" şi se dedau la manejele zugrăvite de poet. Se vede că Eminescu n'a avut norocul să cunoască mai mult şi mai des femei ca Saşa Comăneşteanu şi mai ales să-l facă nefericit, adică să-l inspire. Un misoghin putea găsi şi la astfel de femei cusururi, dar nu aşa de vulgare. In această Scrisoare un poet de geniu zugrăveşte împrejurări de mahala cu iluzia că ilustrează defectele femeii moderne în genere. Şi mi se pare că în *Revizuiri* un om foarte subţire face acelaşi lucru cu privire la prietinie.

Dar pricina pentru care d. Streitman vede atît de „negru" nu stă numai în defectele societăţii observate.

Un analist oricît de obiectiv, observînd o societate cît de normală, va zugrăvi tot „negru" pe oameni. Toţi analiştii mari, fie „moralişti" puri, fie romancieri, sînt mai mult sau mai puţin „detractori ai omului". Printre cei dintâiu nu cunoaştem decît o excepţie, pe Vauvenargues—idealist şi cel mai slab dintre toţi. Dintre romancieri face excepţie categoria Georges Ohnet, Henry Bordeaux et Co., care zugrăvesc fapte mişcătoare, provocate de motive admirabile—un soiu de alifie de trandafir. Cauza pentru care analiştii adevăraţi *apar* mizantropi, este chiar—analiza. Istoria evoluţiei sufleteşti arată că sentimentele „înalte" sînt agregări de sentimente inferioare, adică mai „rele". Analiza despicînd stările ultime, descopere în ele componenţii.

Mizantropia d-lui Streitman se manifestă prin concepţia cunoscută, comună tuturor „moraliştilor", că omul este egoist, lacom, laş şi ipocrit. Ipocriziei d. Streitman îi consacră o bună parte din consideraţiile sale. S'ar zice că e fascinat de acest „viţiu". D-sa face mereu elogiul ipocriziei. Il face în chip perfid, dar cred că în fundul sufletului are o mică aprobare comprehensiv-dispreţuitoare pentru ea.

Imi pare că d. Streitman are o atît de mare lipsă de consideraţie pentru oameni, încît celor aleşi şi cuminţi le predică să nu se simtă obligaţi faţă de plebea de rînd la raporturi ca dela om la om.

In adevăr cînd dispreţueşti profund pe oameni, nu te simţi obligat să fii sincer cu ei, să le faci de pildă onoarea de a-ţi susţinea părerile faţă de dînşii—cînd ştii mai ales că sinceritatea ţi-ar aduce dezagramente.

Mizantropii aceştia însă, se recrutează adesea din idealiştii decepţionaţi, iar frenezia de mizantropie a d-lui Streitman ni se pare că are această cauză, o decepţie, dacă nu sentimentală, cel puţin intelectuală. Mi se pare că o spune şi titlul cărţii sale. Probabil că în celace zvîrle d-sa în obrazul oamenilor se ascunde şi reproşul că l-au înşelat şi reproşul ce şi-l face sieşi că s'a înşelat—victimă a unor anumite naivităţi cultivate cîndva—deşi d-sa nu prea pare făcut din argila acelora, care în tinereţă se iluzionează prea prosteşte, fără nici un gînd „de dinapoia capului".

Revizuirile d-lui Streitman n'au avut primirea pe care o meritau. Se vede că nu este destul public, care să-şi fi revizuit iluziile, ori să fi avut ce revizui. Ca aceste „revizuiri" să fie gustate cum trebue, e nevoe de puţin tragism în sufletul cetitorului. Apoi intelectualismul d-lui Streitman poate că nu e tocmai pe placul şi mai ales pe înţelesul contemporanilor, mai sensibili la „intuiţie", cuvînt care astăzi justifică ori cel puţin maschează multe neputinţi.

Dar d. Streitman va avea de partea sa o minoritate, care va găsi în *Revizuiri* propriile impresii, propriile deziluzii, propriile ranchune exprimate cu o ironie necruţătoare, care nu se oboseşte un moment, şi al cărei singur neajuns este poate tocmai acest exces, care o face oarecum sistematică. *Revizuirile* scapără de spiritul inteligenţii. Dar „spiritul sentimentului profund", cum s'a definit humorul, surîde mai rar în aceste pagini.

G. Ibrăileanu

*
* *

Leon Donici, *Revoluţia rusă,* 1923, Bucureşti, „Cultura Naţională".

Mărturiile şi părerile unui om, care a asistat la desfăşurarea revoluţiei ruseşti, sînt foarte interesante pentru cetitor. Şi poate mai interesante sînt faptele, decît teoriile, căci teorii poate face şi cineva care n'a văzut revoluţia, numai să aibă de unde afla faptele aşa cum s'au petrecut.

D. Donici ne spune, cu o franchetă care dovedeşte un scrupul de conştiinţă cam exotic, că i-a fost imposibil să scrie cu obiectivitate lucruri pe care le-a trăit. In adevăr, cine poate privi o revoluţie a propriei sale ţări şi chiar a unei ţări străine cu libertatea de gîndire cu care urmăreşte un chimist cum se comportă substanţele amestecate într'o eprubetă?

Judecarea faptelor, şi chiar observarea lor, va fi condiţionată de sentimentele şi concepţiile observatorului.

Noi însă nu avem niciun mijloc de a deosebi partea de subiectivitate din cartea d-lui Donici. Controlul prin alte opere similare nu poate fi profitabil, pentrucă nici ele nu sînt fotografii, ci picturi în care subiectivitatea autorilor transfigurează realitatea fie în favoarea, fie în defavoarea revoluţiei. Cel mult, ar fi prezumţia că avem de-aface cu adevărul, cînd un duşman al revoluţiei spune ceva bun de ea, ori cînd un prietin al ei spune ceva rău. Dar nici aceasta nu e o indicaţie sigură...

Am putea pune punct aici.

Cu toate acestea, avem cîteva nedumeriri. Aşa de pildă, noi eram obişnuiţi să vedem în Purişchevici un tip foarte dezagreabil —„adevărat rus", romîn renegat, pogromist, reacţionar ţarist, etc. D. Donici îl prezintă altfel, deşi din unele apucături şi glume ale lui, povestite chiar de d. Donici, Purişchevici s'ar arăta vulgar şi tip caracteristic pentru celace Ruşii numesc, ni se pare, samodursivo, un fel de samavolnicie agresivă, o lipsă totală de respect pentru persoana altuia, fizică şi morală. Ne-am înşelat noi, victime ale naţionalismului basarabeanofil? In schimb, pe Gorki d. Donici îl arată fricos şi oportunist. Dar noi am cetit nişte articole, traduse într'o broşură editată de *Arhiva* d-lui Gusti, în care Gorki combătea cu energie pe bolşevici, cînd ei erau la putere. Nu mai înţelegem nimic...

D. Donici acordă o importanţă nemeritată individualităţilor, într'o revoluţie. D-sa explică falimentul revoluţiei ruseşti prin lipsa de calităţi a lui Kerensky. Se pare că acest om a fost în adevăr mai mult un vorbitor, decît un om de concepţie şi de acţiune (Aşa reese mai din toate relatările despre el), dar o revoluţie care selectează un asemenea şef e... o revoluţie care selectează un asemenea şef. Şi apoi şefii, într'o revoluţie, nu sînt cu prea mult mai eficienţi decît Kutuzof al lui Tolstoi în desfăşurarea războiului.

Un foarte însemnat scriitor al nostru, care fusese la Petersburg pe vremea guvernului Lvow, mi-a spus că, vorbind cu acest prinţ despre infinitele discuţii ale mulţimii prin localurile publice, pe străzi, zi şi noapte, Lvow i-a spus: „Ils cherchent, ils cherchent..." Această faţă a revoluţiei e adevărată? Din cartea d-lui Donici s'ar părea că nu. D-sa redă cu talent şi cu humor vulgaritatea revoluţiei, dar partea asta lipseşte. „Ils cherchent" era o iluzie a prinţului Lvow? Cine ştie...

Cînd vorbeşte de cruzimile revoluţiei, d. Donici dă dovadă de o concepţie optimistă despre oameni. Această concepţie rezultă din indignarea d-sale care presupune convingerea că există revoluţii frumoase, adică deslănţuiri brutale delicate şi anarhii organizate, ori dictaturi gingaşe. D-lui Donici i se pare că Marea Revoluţie a fost aşa ceva. Dar „zilele din Septembrie", cînd golanii judecau (vorba vine!) şi executau imediat la uşa sălii de judecată! Atunci a fost sfîşiată (adică executată!) admirabila princesă de Lamballe, căreia aceşti justiţiari i-au tăiat organul sexual şi l'au purtat în chiote pe uliţi. Apoi a venit Teroarea (care nu degeaba se chiamă aşa).

Nu, revoluţiile—până ce ies din ele celace istoria le permite să dea—sînt intermezzo-uri, în care fiara umană setoasă de sînge, de răsbunare, de nivelare, de traiu fără muncă—se dezlănţue fioros, pentrucă nu mai este sergentul de stradă s'o ţină în frîu.

O singură ură o are d. Donici comună cu revoluţia rusă: ţarismul şi ţarul, pentru care are cuvinte de dispreţ şi de minie.

In definitiv atitudinea d-lui Donici este aceia a unei naturi es-

telice și a unui spirit absolut. Cași Taine, d-sa nu poate suporta nici Vechiul Regim, nici Revoluția îndreptată împotriva acelui regim. Și, din punct de vedere al absolutului, sentimentul e îndreptățit. Până azi cel puțin, orice supremație de clasă e rea, plină de nedreptăți și ofensatoare pentru delicateța morală și estetică.

Cartea d-lui Donici e scrisă cu talentul d-sale obișnuit, e clară, plină de mișcare, conține tipuri și portrete, e presărată de anecdote interesante, care contribue la crearea atmosferei. Păcat că nu vorbește și de Romînii basarabeni, care trebue să fi fost pe vremea aceia la Petersburg. Cum priveau ei revoluția ca basarabeni, cu ce gînduri au plecat în provincia lor, etc..

G. I.

* * *

N. Bănescu. *Cele mai vechi știri bizantine cu privire la Romîni* (în Anuarul Instit. de Istorie Națională), Cluj, 1922, I, p. 138—160.

Interpretînd un pasagiu din Anna Comnena, Alexias (ed. Bonn I, 323, 6 sqq.) d. N. Iorga a ajuns la concluzia că numele conducătorilor populației din „Paristrion" (în Dobrogea actuală): *Tatos, Chalis, Sestlav* și *Satzas* ar fi numele romînești; *Tatul, Seslav* și *Sacea*, iar caracterul politic al acestor așezări, e romînesc. În acești stăpînitori ai Dristrei (Silistra) și Vîlzinei trebue să recunoaștem, „cele dintâi cristalizări de stat ale Romînilor", în a doua jumătate a sec. XI (v. în afară de locurile indicate de autor la p. 138, nota 1 și N. Iorga, Istoria poporului romînesc, Buc. 1922, vol. I, p. 116—7; Histoire des Roumains, Buc. 1922, p. 37).

D. Bănescu primind aceste concluzii, aduce cîteva întregiri importante din cronicarii bizantini asupra ținutului Paristrion, arătînd o serie de duci care au reprezentat puterea imperială la granița dunăreană. Comentează apoi un pasagiu din scriitorul Attaliates, în care se vorbește de orașe cu „o populație pe jumătate barbară care locuia la Dunăre", și care primea felul de viață dela „Sciții" trecuți de pe malul nordic. Numele de „Sciți" în cronicarii bizantini îl poartă Pecenegii, Cumanii și Rușii, adecă popoarele care veneau din Scythia lui Herodot. Autorul arată că acești „Sciți dela Dunăre" nu pot fi Bizantini, Pecenegi, Bulgari ori Ruși. Mai puțin convingătoare este argumentația că n'ar fi nici Cumani. Concluzia este că acești Sciți „nu pot fi decît Romînii". Un alt argument al autorului este raportul așa zisului *toparh* bizantin, conținut într'un manuscris astăzi pierdut, din care rezultă că „în părțile de răsărit ale Bulgariei lui Petru era undeva un ținut cu o numeroasă populație, ce se simțea strîns legată de cea dela nordul Dunării". Argumentul din urmă însă, este prea hipotetic.

Rezultatele autorului,în general, par plauzibile. Nu împărtășim însă părerea d-sale în chestia originii acestor Romîni de pe țărmurile dunărene. Autorul, desigur prin faptul că Attaliates ne vorbește de „Sciții trecuți de dincolo", crede că Romînii au venit în acele locuri din stînga Dunării. Această trecere, în Dobrogea actuală, o explică astfel: „Aici se simțeau mai apărați de vijelia năvălitorilor stepei; la ținuturile de frontieră ale imperiului ei aflau singurele elemente ale unei civilizații care nu încetase niciodată cu totul; iar prezența garnizoanelor bizantine în cetățile de pe malul drept, reocupate după zdrobirea țaratului bulgar, le garanta mai bine dezvoltarea vieții lor așezate". (p. 152).—Noi privim lucrul în chipul următor: romanitatea Moesiei inferioare se poate proba până în preajma anului 600 (V. Pîrvan, Contribuții epigrafice la ist. creștinismului daco-roman, p. 72). După năvălirea slavilor, care nu s'a întîmplat înainte de sec. V ori VI „o parte din romînime se lățește spre nord și spre răsărit". (A. Philippide, Barangii, Iași, 1916, p. 14). În răsărit s'a păstrat această fracțiune, cu toate năvălirile Bulgarilor, Cumanilor și ale Rușilor lui Sviatoslav, care își așezase capitala în Drstr, de unde a fost alungat de Ioan Tzimis-

kes. La el se referă pasagiile traduse de d. A. Philippide, în studiul său „Barangii", p. 22—24 (nota 12) și p. 25, din Anna Comnena și Kinnamos (din care unele le menționează și d. Bănescu la p. 153—4).

Vlahii, care la 1165 au prins pe Andronicos Comnenos la hotarele Galiției (Nicetas Choniates, ed. Paris, p. 84—86) nu erau dintre locuitorii din dreapta Dunării, căci „niște Vlahi, la care ajunsese vestea despre fuga lui, au pus mîna pe dînsul" ne arată că erau din locuri depărtate, probabil păstori răspîndiți în munți până în Galiția (veniți din Ardeal, v. St. Wedqiewicz, Mitteilungen d. rumänischen Instit. Wien, Heidelberg, 1914, p. 262), dela care au rămas numele topice înșirate de Kaluzniacki în Miklosich. Über die Wanderungen der Rumunen, p. 25 sqq.—Dela Romînii din Moesia inferior și-a luat Leon Batatzes oștirea „din care făcea parte un enorm număr de Valahi, despre care se spune că ar fi coloni ai Italienilor" și care au năvălit în Ungaria „din părțile vecine cu Marea Neagră" (Kinnamos).

Acești Romîni „care erau atît de numeroși încît istoricii contemporani, martori oculari ai evenimentelor, vorbesc de ei parcă ar fi fost unicii locuitori ai Moesiei inferioare" (Philippide, op. c., p. 22) și despre care din sec. XIII nu se mai știe nimic, au trecut apoi la nordul Dunării.

Că au existat asemenea transmutări de populație în acea vreme, cred că ne dovedește un loc, nebăgat deajuns în seamă, din Georges Acropolites, Venetiis, 1720, p. 8 (apud. C. Erbiceanu, Două acte oficiale, etc.): „Iar pe popor ridicîndu-l de acolo îl așeză pe malurile Dunării, punînd localităților numiri după înșiși satele și orașele robite".

I. Șiadbei

* * *

Prof. Dr. Max Schmidt, *Grundriss der Ethnologischen Volkswirtschaftslehre*, 2 vol., Stuttgart, Enke.

Iată o carte căreia, de multă vreme, i se ducea dorul. Societățile sălbatece au fost studiate la început din punct de vedere juridic (Bachhofen, Morgan, Post, Taylor, Lubok), apoi religios (Spencer și Gillen, Howitz-Frazer, Durkheim) și, într'o măsură mică, din punctul de vedere al Teoriei Cunoașterii (Durkheim și Levy-Bruhl).

Foarte puține sînt însă cercetările economice. Viața Economică a acestor popoare trebue *dedusă* din descrieri care se ocupă cu alte chestiuni.

D. Max Schmidt caută să pună în legătură rezultatele Ethnologiei cu acelea ale Științelor Economice. Această încercare samănă,—dacă mi se îngădue o astfel de comparație,—mai mult cu un amestec fizic decît cu o combinațiune chimică a celor două substanțe; mai mult o juxtapunere de materiale, decît o sinteză de discipline.

S'ar putea obiecta că e deja destul de meritoriu a fi conjugat două domenii științifice și că această apropiere, prin ea însăși, constitue ipso facto o operațiune originală.

Nu contestăm meritul acestui important început făcut de d. Schmidt în materie. Dacă reproșăm lipsa de originalitate a lucrării, pentrucă avem credința că nicăeri mai mult ca într'o asemenea întreprindere ocaziile de originalitate nu sînt mai numeroase. În special, credem a remarca două prilejuri principale, unul critic, altul constructiv, de a aduce contribuțiuni nouă științei sociologice pe această cale.

Economia Politică este, cum s'a spus, cea mai burgheză dintre științe. Această învinuire are o incontestabilă parte de adevăr. Cum o remarcă și d. Simiand (La méthode positive, Alcan), majoritatea pretinselor *legi* economice nu sînt aplicabile decît în Societatea Europeană Contemporană.

Dimpotrivă, Etnografia este „Știința manifestărilor vieții în afară

de societatea europeană" (Max Schmidt, Grundriss, I, p. 6). Aproape nimic nu samănă între aceste două genuri de civilizații.

Cînd Max Schmidt unește aceste două ținuturi științifice: Etnologia și Economia, unește cele mai diferite dintre științele sociale. Că fiind diferite, ele se complectează minunat,—aceasta e netăgăduit. Dar, înainte de a sublinia deosebirile, trebue să găsim asemănările, care au justificat apropierea lor.

De aci, o dublă primejdie: Aceia de a identifica două situațiuni cu totul deosebite (subt pretextul vre-unei superficiale analogii, verbală sau alta) și a doua, primejdia opusă: a refuza o explicațiune a unui fenomen, subt cuvînt că situațiunile la sălbateci sînt prea deosebite de ale noastre pentru a putea toate fi explicabile.

Este foarte greu și, cu siguranță, original, a discerna între aceste două extreme, a critica potrivit acestui criteriu de moderațiune faptele celor două domenii științifice și a le îmbina numai în acest chip prudent.

Dar mai este și o sarcină *constructivă* extrem de originală pentru economistul etnograf.

Unei societăți îi poate lipsi de pildă telefonul, sau pedeapsa cu moartea. Dar toate societățile din lume au un sistem penal și mijloace de comunicațiune pe calea sunetului. Există anumite instituțiuni care pot îmbrăca forme diferite, după timp și loc, dar care *trebue să ființeze, care nu pot lipsi*, în nici o societate.

Dacă însă exemplele de mai sus sînt clare și, subt diversitatea formelor, lasă ușor să se vadă identitatea funcțiunii,— cele mai multe dintre organele economice din societățile primitive sînt disimulate într'un noian de alte organe care îndeplinesc roluri diferite de cele economice. Cercetările noastre personale ne-au adus, ades, la descoperirea unei funcțiuni economice identice celei dintr'o societate europeană, în instituțiuni australiene și africane cărora nu ne-ar fi dat de loc în gînd să le atribuim vre-o activitate de ordin economic.

Pentru aceasta, însă, trebue studiată, cu o deosebită amănunțime, mentalitatea acestor popoare. Cînd o vom fi cunoscut bine, numai atunci vom putea stabili analogii, contraste, într'un cuvînt, *paralele* între culturile vechiului și noilor continente; numai atunci, prin urmare, vom putea să reunim în chip rodnic datele prea brute ale Etnografiei, cu acelea prea interpretative ale Economiei Politice.

Până atunci, analogiile riscă să nu fie decît verbale, iar deosebirile să ascundă, în realitate, identități de fond subt diferențe de formă.

Iată pentru ce lucrarea în două volume a lui Max Schmidt dezamăgește așteptările acelora care simt cît de mare este necesitatea unor Tratate de Etnologie Economică, și mai ales de Economie Etnografică.

Iată pentru ce, cartea d-lui Schmidt nu prezintă nici-o originalitate. La aceasta, se mai adaogă și inconvenientul de a nu fi la curent cu ultimele descoperiri ale științei de specialitate (Spencer, Gillen, Frazer, Școala etnografică engleză, Școala franceză în cap cu Durkheim și Școala germană în cap cu Howitz).

Ne mărginim a remarca diviziunea lucrării în două, după faimoasa distincțiune: Anatomie-Fiziologie. Prima parte se numește: „Die soziale organisation", iar a doua „der soziale Wirtschaftsprozess".

Incă odată, însă, atragem atențiunea: atîta vreme cît nu se va cunoaște amănunțit și precis mentalitatea omului primitiv, orice încercare de a îmbina cele două discipline nu poate da decît rezultate de un adevăr necontrolabil.

De aci meritul cel mare al lucrării lui Durkheim: *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, și mai ales a lui Lévy-Brühl: *Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures.*

Dar despre aceste chestiuni vom avea prilejul să vorbim cînd ne vom ocupa de noua lucrare a lui Levy-Brühl, „La Mentalité primitive", continuarea celei menționate mai sus.

D. I. Suchianu

* * *

Lady Norah Bentinck, *Der Kaiser im Exil*, Deutsche Ubertragung von Georg Stein, Berlin, 1921.

In Noembre 1918 Contele Godard Bentinck—proprietarul castelului din Amerungen—a fost rugat cu insistență de ministrul de externe din Haga să primească „măcar pentru trei zile" în gazdă pe ex-Kaizerul Germaniei, fugar în Olanda. Pe o zi ploioasă, tristă, de sfîrșit de toamnă Kaizerul intră în Amerungen, abătut și zdrobit sufletește.

Plecase cu automobilul în ziua de 10 Noembre din Spa, ajuns la granița Olandei predă gărzei sabia și de aici cu un tren special plecă la Maarn. Aici contele Bentinck îl întîmpină pe acela care cu cîteva zile mai înainte conducea încă destinele însîngeratului popor german. Era zăpăcit de catastrofa întîmplată. Nu spuse nici o vorbă de ocară contra dușmanilor săi, însă mai tîrziu se plînse contra Prințului Max von Baden că publicase abdicarea la 9 Noembre, cînd de fapt el a semnat-o la 28 Noembre. Această anunțare prematură a abdicării lui, de către Max von Baden socotea că a impresionat dureros poporul german care se vedea părăsit de împărat la marginea prăpastiei. De aceia a exclamat el, în seara aceia de toamnă cînd intră în castelul din Amerungen: *Max von Baden hat mich hintergangen.*

Guvernul olandez nu știa cum trebue tratat Kaizerul. Cascada tronurilor din Germania, desrădăcinarea bruscă a imperialismului de peste Rhin avu darul să producă o nedumerire în spirite. Singura măsură luată fu paza foarte severă a Kaizerului.

La 28 Noembre semnă abdicarea, care pentru el a însemnat culmea celor patru ani de suferință...

In ziua abdicării lui sosi și împărăteasa copleșită de durere și greu bolnavă. Pentru dînsa puterea bărbatului ca împărat era de natură divină și abdicarea lui i se părea ceva nefiresc, tragic, groaznic. Avea ideia fixă că războiul a fost ațîțat și pus la cale de Anglia. După abdicare, suita Kaizerului—care la sosirea în Olanda era numeroasă—s'a redus la două persoane: *Generalul von Gontard*, un bătrîn antipatic, curtezan lingușitor și *căpitanul von Ilseman*, un tînăr plin de calități, care s'a distins pe cîmpul de luptă.

Viața Kaizerului în exil este apăsătoare din cauza firii lui impulsive. Nu s'ar putea spune că are un program de viață, totuși ceiace lucrează fără întrerupere este *tăiatul lemnelor*.

In Iunie 1920 Kaizerul și-a cumpărat castelul din Doorn în care s'a mutat după ce l-a aranjat cu multă cheltuială (Averea Kaizerului este încă destul de mare: 400 milioane mărci în aur). Și aici viața îi este foarte monotonă. Citește opt ziare germane începînd cu „die Kreuzzeitung" (organ conservator, jurnalul de predilecție) și sfîrșind cu *die Zukunft* (pe care-l înghite cam greu...). Mult timp îi răpește cetitul scrisorilor dintre care foarte multe, la început, erau extrem de injurioase.

Chestiunile de războiu și de armament îl interesează în cel mai mare grad. Impărtășește ideile antisemite ale fostului său anturaj militar și diplomatic. Totuși păstrează cele mai bune păreri asupra lui Rathenau, Dernburg, Lieberman, Ehrlich, Reinhardt...

Pentru armata engleză Kaizerul are cea mai mare admirație. Nu tot așa gîndește despre oamenii politici din Anglia. Cel mai mare dușman al lui a fost *Northcliffe*, din cauza propagandei de ură ce i-a făcut în presa engleză. Lovitura de grație i s'a dat—crede el—de Wilson, care a refuzat să facă pace cu un Hohenzollern pe tronul Germaniei. Acest fapt a slăbit moralul armatei și al poporului german. Kaizerul nu poate înțelege ușurința cu care s'au lepădat de dînsul Germanii, care timp de 30 de ani au fost un popor supus și cum acest popor și-a încredințat soarta în mîinile unor oameni lipsiți de prestigiu și fără experiență. Mai este pentru el o enigmă faptul că pe cînd Eu-

ropa este cuprinsă de valurile socialismului, totuşi oameni ca Lord
Curzon, Balfour, etc., pot guverna în Anglia...

Nu-i prudent să-i vorbeşti Kaizerului despre marină. Marina lui...
mîndria Germaniei! Totuşi flota dela Kiel, favorita împăratului, a dat
foc Germaniei, ridicînd steagul revoluţiei.

Kaizerul susţine că a făcut totul ce omeneşte i-a stat în puţinţă
ca să împiedice războiul. Lady Norah Bentinck care se găsea în Ger-
mania în ziua mobilizării a auzit că împăratului i se spunea *der Frie-
denskaiser*.

Susţine că Anglia a dorit războiul, iar Rusia a fost aceia care a
pus în mişcare maşina distrugătoare a morţii.

El crede că nu se poate concepe o Germanie puternică şi în-
floritoare fără Kaizer şi de aceia este plin de speranţe pentru viitorul
familiei lui de care în mod indisolubil este legată soarta Germaniei.
Pacea dela Versailles este o operă hibridă—un monstru. Germania
nu poate sta întinsă la pămînt: e o putere care îşi are rostul ei în
mersul progresiv al omenirii şi de aceia va trebui ca în curînd să se
ţină samă de dînsa. Marile coaliţii şi marile războae succed a-
proape la un secol. Germania se va deştepta şi îşi va recăpăta pu-
terea şi splendoarea de altădată, însă pentru aceasta va avea nevoe
de un Hohenzollern. Evenimentele recente din Reichstag în care au
un rol destul de însemnat conservatorii şi monarhiştii, cît şi atitudinea
hotărîtă a lui *die Kreuzzeitung* dau mari speranţe exilatului Kaizer.

In timpul cînd Aliaţii cereau ca să fie predat şi judecat, a sufe-
rit foarte mult: nu pentru faptul acesta—căci era sigur că Olanda nu-l
va preda—ci din cauza valurilor de ură care veneau spre dînsul, din
lumea întreagă. Nu putea pricepe cum omenirea îl consideră vinovat
de calamităţile războiului.

Lady Norah Bentinck, autoarea acestei cărţi — înrudită cu cele
mai aristocrate familii engleze—zugrăveşte cu talent ungherul în care
s'a adăpostit tristul fugar ex-Kaizer şi isbuteşte să ne smulgă senti-
mente de milă pentru fostul împărat al Germaniei zdrobite şi însînge-
rate. Desigur că sorginţile dramei mondiale care a transformat Eu-
ropa în ruine fumegînde trebuesc căutate aiurea, şi mai sus decît în
voinţa unui singur om.

Cei ce vor veni după noi, ne vor judeca mai drept şi vor vedea
că n'am fost decît victimele unui determinism fatal, care tinde să ne
ducă tot mai înainte... poate în spre mai bine...

N. I. Rîmniceanu

Revista Revistelor

Marcel Proust

In acest număr, consacrat în întregime memoriei scriitorului mort în vîrstă de cincizeci şi doi de ani la 19 Noembrie 1922, mulţi scriitori francezi şi străini (Contesa de Noailles, Maurice Barrès, Léon Daudet, Fernand Gregh, René Boylesve, Paul Valéry, André Gide, Albert Thibaudet, Jacques Boulenger, Edmond Jaloux, Jacques de Lacretelle, Middleton Murry, Ernst Curtius, etc.) scriu amintirile lor în ceia ce priveşte omul sau observaţiuni critice asupra operei sale.

De o deosebită pătrundere sînt reflexiunile lui Thibaudet privitoare la Marcel Proust şi Tradiţia franceză.

Intre literatura dinainte de războiu şi literatura generaţiei crescută în războiu este o oază de literatură dezinteresată în care s'au impus două nume: poetul Paul Valéry şi prozatorul Marcel Proust. Pe cînd Valéry, elev al lui Mallarmé, este un mistic al poeziei pure, Proust care a debutat cu nişte esseuri prezentate de Anatole France, a devenit un mistic al societăţii mondene. Reprezentant al eleganţei pure, comparată cu Jean Christophe a lui Romain Rolland care e un fel de grădină publică aproape internaţională, opera lui e o grădină secretă ce are legături adînci cu tradiţia literară a Franţei. Prin viaţa pe care ştie s'o dea oamenilor şi stilului, prin frazele lui complexe, încărcate de imagini şi de emoţii, Proust aminteşte pe Saint Simon.

Dar Proust nu e numai un portretist, memorialist sau romancier, ci şi un moralist din cei mai profunzi.

Cînd reflexiunile psihologice şi morale pe care le-a sămănat în atîtea pagini din opera lui vor fi strînse într'un volum, se va vedea că el continuă linia pură a marilor moralişti francezi şi că e un reprezentant actual al acelei familii de analişti subtili care începe cu Montaigne. Camera lui de bolnav a fost un fel de turn al lui Montaigne. Asemeni marelui moralist, Proust e un creator de imagini-motrice. Plastica, caşi coaja lucrurilor, nu reprezintă pentru dînsul decît aparenţe pe care trebue să le înlăturăm, pentru a căuta mişcarea interioară care e exprimată în ele. Intrebuinţînd expresiile lui Bergson putem spune, că universul lui Proust şi Montaigne e o proecţiune de scheme dinamice. Stilul lor nu dă mişcare gîndirilor, după definiţia clasică, ci pune cugetarea într'o mişcare care-i preexistă şi pe care ea o întrerupe numai. Mobilismul celor doi scriitori îşi are poate explicaţia în faptul că mama lui Montaigne, caşi acea a lui Proust, era de origină israelită.

Influenţa sîngelui evreesc în literatura franceză e vizibilă şi la Bergson, marele filozof al mobilităţii, caşi în stilul bogat în imagini motrice a dramaturgului Bernstein.

In predicile lui asupra unităţii bisericii, Bossuet vedea odinioară în mobilitatea şi veşnica lui neliniştte un simbol al poporului ales. Casă nomadă de pînze, pe care unul din marile ritmuri ale istoriei îl opune casei de piatră romană şi cărţilor clasice ale civilizaţiei mediteraniene...

Dar tradiţia franceză pe care o continuă Proust e o tradiţie vie, neprevăzută, singulară, tradiţie în linie neregulată şi serpentină care asemeni uneia din frazele sale, depăşeşte totdeauna materia ei precisă prin elasticitatea internă şi profuziunea revărsării sale.

(*La nouvelle Revue Française*, No. 112).

Romanul italian de azi

E vorba de romanele publicate după războiu. In acest răstimp, s'a înregistrat o extraordinară cerinţă de literatură din partea publicului de toată mîna. Aşa se explică numărul considerabil de tipografi improvizaţi în editori şi... de jurnalişti deveniţi romancieri. Publicul însă s'a recules; după cîţiva ani, negoţul de cărţi se găseşte azi în mare criză, iar roman.

cierii,—expuşi la cele mai inverşunate atacuri din partea „criticei" (făcută mai ales de „gazetarii" rămaşi fideli carierei).

Să incercăm totuşi o grupare a acestor romane, făcută după conţinutul şi tendinţe.

La bază stă seria celor poliţieneşti, cinematografice ori pornografice. Vine apoi aceia a romancierilor *a fortetiratura*, puţini—dar scandalagii şi invadenţi (acţiuni romantice ori miraculoase; sclipiri de fatalism; poveşti erotice cu descrieri de medii exotice, stranii; uneori cu preocupări mistice de imprumut, intrigi mondene, scene de adultere prin saloane ori hoteluri şi cazinouri—sînt romanele cele mai căutate!)

Urmează romancierii *provinciali* (mai umani, mai aproape de artă—mai puţin celiţi; au puţine lucruri de spus, dar le povestesc cu îngrijire, neglijează mai puţin psihologia personagiilor—de preferinţă umile). In această grupare se disting multe nuanţe: *romanul idilic* (eterna poveste a „desrădăcinatului"), *romanul melancolic şi dulce* (în care se ofileşte cîte-un suflet de femee mediocră ori de copil precoce), *romanul cenuşiu-burghez* (zborul zădarnic al unor suflete mici şi nostalgice intre cei patru pereţi domestici ori pe uliţele provinciale), *romanul pătimaş dureros* (naturalist) şi în fine *romanul mixt*, în care se amestecă toate aceste nuanţe (folkloristic, intim, tragic şi puternic—cel mai aproape de universalitatea artei adevărate, cel mai rar intilnit).

Se notează apoi romanele *psihologico-actuale*, care reprezintă stările sufleteşti, maturate în timpul ori în urma războiului (autorii confesează şi se confesează sînt contemplatori şi in acelaşi timp actori; se silesc să fie senini şi cel mult dacă izbutesc să fie sinceri). Ca o consecinţă a acestui grup, apar romanele *propriu zis autobiografice* (simple jurnale personale, lirice în entuziasm ceşt in desnădejde), cu subdiviziunea romanelor *prefăcut autobiografice* (lipsite de credinţă şi iluzii, jalnice, sceptice ori umoristice; cronici contemporane, abia luminate de-un zimbet ironic şi superficial. Autorii sînt mai mult critici ori lirici decît povestitori; se complac în fragmente suggestive, adesea fără coeziune lăuntrică, bazate doar pe efecte formale). Se trece la grupa romanelor *cu teză* în care autorii nu se opresc doar la reprezentarea artistică a realităţii, ci trag şi concluzii conforme cu convingerile şi tendinţele lor intelectuale ori morale.

Amintim însfîrşit romanele *cu vestmînt mistic*, din ce în ce mai la modă, dar izvorîte tot din modă şi prea puţin din convingeri religioase adevărate. Ca subdiviziune ar fi cele *pur catolice*—şi mai puţin sincere, de atribuit dorinţii de scandal pe tema conversiunilor.

După această clasificare de tendinţe, care ar fi *caracterele generale ale romanului italian actual?* Iată-le: Această producţie apare tristă, neurastenică, gifitoare. Risul e exclus; e admis cel mult zîmbetul sceptic superficial, ironic, amar. Se inlătură dezvoltările ample, se preferă fragmentele, sintezele pripite. Intrigi simplificate, personagii puţine. De aceia, poate că nuvela ar fi mai adecuată la conţinutul momentului; căci romanul de azi „apare ca o simplă nuvelă prelungită în chip artificios".

Aşa dar: de capodopere, nici vorbă! Dar şi cantitatea poate conta; căci dacă n'avem a face cu opere eminente, avem cel puţin serioase, bogate in calităţi spirituale şi intelectuale

„*Deledda* şi *Panzini* sînt încă scriitori în viaţă, aşa e. Dar se grămădesc anii. Iar noi, nerăbdători, privim înspre zorile care abia sclipesc şi pîlpîe timid in zare, fără a putea încă să ştim ce amiază ne pregătesc ele".

(Luigi Tonelli. *Italiache scrive*).

Consiliile de muncitori

De cînd există marea industrie, muncitorii au dorit să ridice condiţia salariaţilor la acea de asociaţi ai capitalului. La 1848 Corbon, muncitor devenit deputat şi vice-prezident al Adunării naţionale exprima această dorinţă şi nu se îndoia, că ea va fi cîndva reali-

zată. Dar in curs de şaptezeci de ani, această idee a fost aproape cu totul lăsată la o parte, pe cînd muncitorii manuali cucereau succesiv alte avantaje: dreptul de coaliţie şi asociaţie, protecţie specială şi intervenţiile multiple ale statului în favoarea lor. Datorită însă tulburărilor economice şi sociale, pe care le-a provocat războiul, ea a căpătat un mare avînt in toate ţările, sub numele de cogestiune muncitoare, control sindical sau regim al consiliilor. Controlul sau cogestiunea duc în mod forţat la o reprezentare a salariaţilor, fie în consilii exclusiv muncitoare care pretind să trateze dela egal la egal cu direcţia intreprinderii, fie in consilii paritare sau muncitoare care lucrează alături de patroni, deliberind cu ei pe un picior de egalitate. E vorba de o democraţie industrială, de guvernămîntul uzinei cu consimţimîntul celor guvernaţi. După cum revoluţia politică din 1789 a supus puterea absolută a suveranului controlului naţiunii, azi—spun conducătorii muncitorimii,—voim o revoluţie economică şi socială, care să substitue puterii absolute a patronului industrial, un regim în care muncitorii vor fi reprezentaţi, alături de capital, cu drepturi equivalente. In ce constă cogestiunea cerută de muncitori?

E vorba de regulamente de atelier, de salarii, de metoda de muncă, disciplină sau de administraţia comercială şi financiară a intreprinderii?

Celace partidele revoluţionare cer pretutindeni, nu sînt nişte simple consilii colaborînd cu direcţia uzinelor la reglementarea chestiilor care sînt de competenţa şi interesul imediat al muncitorilor.

Ele vor „controlul muncitoresc", control care trebue să ducă la gestiunea intreprinderilor de către muncitori. In atelier, organul de control trebue să permită constituirea celulei primare a noii organizaţii a producţiei.

El va avea sarcina să urmărească, nu numai operaţiile technice şi administrative, dar va căuta să-şi dea samă de veniturile fabricaţiei, cheia fortăreţii patronale. Muncitorii vor avea atunci în mînă datele problemei preţurilor şi ei vor şti exact în ce chip munca lor este exploatată.

Manifestul comitetului central sindicalist din Franţa prevede crearea unui control de mai multe grade, dela delegaţii de atelier până la un comitet general de control, compus din patru până la şaisprezece membri, pe care sindicatul i-ar desemna de pe o listă aleasă de adunarea muncitorilor, funcţionarilor şi technicienilor unei intreprinderi. Acest program ar permite, după autorii lui, muncitorilor să ia in mînă intreaga producţie. Comitetele ar lua conducerea intreprinderilor şi, legate intre ele, ar forma viitoarea direcţie generală a economiei naţionale.

E o intrebare însă, dacă—condusă de un consiliu,—producţia nu va scădea la un rendement derizoriu. Desigur, printre muncitori se intîlnesc oameni capabili de a fi nişte buni directori de intreprindere. Dar pentru a intrebuinţa bine capacitatea lor, ei ar trebui să lucreze în calitate de directori responsabili şi direct interesaţi în producţie şi nu ca mandatari ai colectivităţii. Dar dacă ei ar fi sustraşi dependenţei parlamentului, format de camarazii lor, ar înceta de a mai fi muncitori şi membri ai unui consiliu de control, devenind patroni sau reprezentanţi direcţi ai unui patron. Vorbind în faţa Federaţiei industriaşilor şi comercianţilor din Franţa, cunoscutul deputat Isâac a spus că parlamentarismul e primejdios in domeniul economic. Aici, şeful singur trebue să decidă şi să comande. Existenţa unui consiliu nu se poate concepe in vîrful ierarhiei; el nu poate servi dcît să procure elemente de informaţie; rolul lui trebue să fie numai consultativ.

Muncitorii au încă totul de învăţat in materie economică şi socială.

Auguste Keufer, care a fost trei zeci şi cinci de ani secretarul general al Federaţiei cărţilor, formulează în privinţa competenţei lor rezervele cele mai formale: „Oricît am fi de favorabili participării mun-

citorilor la controlul, direcția și organizarea muncii, trebue să recunoaștem că ei nu sînt preparați, nici prin cunoștințele lor generale și profesionale, nici prin experiența lor industrială și comercială, la îndeplinirea unui rol de care conducătorii lor îl cred chiar de pe acum capabili".

Germanii îndată ce s'au găsit în fața realizărilor, au constatat această incapacitate a muncitorimii și sindicatele lor au început a organiza cursuri pentru instruirea Consiliilor de întreprindere. Dar celace trebue transformat mai ales — e sufletul muncitorilor, care nu vor să înțeleagă necesitatea colaborării cu patronatul. Cît timp ei vor fi impregnați de spiritul de antagonism împotriva capitalului, nu vor contribui la direcția unui sistem de producție pe care vor să-l distrugă. De aceia ideia participării muncitorilor la direcția financiară și comercială ca și la controlul întreprinderilor trebue deocamdată înlăturată, iar rolul consiliilor, limitat numai la ceiace privește interesele imediate ale salariaților.

(Antoine de Tarlé. *Revue des Deux Mondes*, Februar).

Succesiunea Rusiei

Odată cu instaurarea regimului bolșevic — în Noembre 1917 — s'a deschis succesiunea Rusiei. Formidabilul Imperiu al Romanovilor s'a sfărîmat subt dubla presiune a războiului și a revoluției.

La începutul războiului mondial, cînd armatele germane ocupase Polonia și Curlanda, cînd situațiunea colosului de la Nord era destul de critică, guvernul din Petrograd nu înțelegea să renunțe la nici una din tradiționalele pretențiuni ale *naționalismului* rus: „Armenia turcească, Rutenia maghiară, Constantinopole și Strîmtorile, o parte din Bucovina, toată Galiția orientală și Lituania prusiană — care formau tendințele politicei moscovite și scopurile ei în acest războiu.

Guvernul provizoriu din 1917 a luptat contra tendințelor *separatiste*. Miliucov, ministru de externe, nu înțelegea decît o Rusie *indivizibilă*, încercînd în acelaș timp să mențină integral pretențiunile rusești asupra Bizanțului.

La 15 Noembre 1917, Lenin a stabilit principiul *auto-determinării* popoarelor din Rusia, recunoscînd independența a cinci state (Finlanda, Estonia, Lituania, Letonia și Polonia). Celelalte teritorii ale fostului imperiu rus fac parte din Republica socialistă federativă a Sovietelor. Cît despre Basarabia, încorporată la Regatul Romîniei, Lenin, *de acord cu Rușii antibolșevici*, n'a încetat să protesteze în contra acestui „act de violență" și nu l-a sancționat în drept.

Dreptul auto-determinării popoarelor din Rusia are nenumărate nuanțe, cu toate că la baza lui stă principiul *conștiinței naționale*. Această nuanțare a înțeles-o guvernul sovietic și a aplicat-o prin *Comisariatul poporului pentru afacerile naționalităților* la realitățile politice. Avem în Rusia:

1) *Minorități Naționale*, care nu domină pe nici un punct al teritoriului și sînt înecate în masa altor naționalități mai numeroase (Evreii). Guvernul le acordă dreptul liberei dezvoltări și acela de a trimite reprezentanți în „*Consiliul Naționalităților*", instituit pe lîngă Comisariatul poporului la Moscova.

2) O serie de popoare „*închistate*" în masa rusească, care dispun de oarecare majoritate în unele puncte ale teritoriului, — cu drepturi mai largi ca minoritățile naționale (insule de Turci, Mongoli, colonia germană Ecaterinstadt).

3) Tătarii din Kazan, Kirghizii, Baschirii, Republicele din Caucazul de Nord, Turchestanul și Crimeia formează „*Republici Socialiste*" cu o largă autonomie.

4) „*Republicile sovietice aliate*": Ucraina, Rusia Albă, Georgia, Armenia, Azerbeidjan, Bucara și Kiva, care sînt aproape independente și formează în dreptul public un sistem federativ.

Atît bolșevicii cît și conservatorii ruși s'au unit atunci cînd a fost momentul să protesteze în contra anexării Basarabiei la regatul Romîniei. Singurele țări cărora guvernul Sovietelor le-a admis complecta separațiune sînt acele cinci

enumărate mai sus. Această sciziune a fostului imperiu rus s'a operat după „une faille profonde" a Europei. Noua frontieră a Rusiei desparte două lumi profund deosebite. Cînd Rusia în decursul perioadei ei de expansiune a depășit actuala graniță, căutînd să asimileze teritoriile cucerite, a făcut o operă ce-i depășea puterile și forța națională de rusificare. Prin această politică de cucerire se împingeau valurile *Orientului* spre zăgazurile *Occidentului*. Se tindea a se suprapune două lumi deosebite, fundamental diferențiate, prin limbă, tradiții, obceiuri și mai ales prin religie: Finlanda, Estonia, Polonia etc... Deoparte, lumea *catolică-latină* — pe de alta o lume *ortodoxă bizantină*. Și Lenin reducînd Rusia în granițele din sec. al XVII-lea, renunțînd la cuceririle marilor împărați moscoviți, a așezat statul rus în făgașul evoluției lui firești și a făcut din Moscova centrul politic al țării.

Tratatele de pace pe care Republica Sovietelor le-a încheiat cu cele cinci state, sînt următoarele:

1) Tratatul dela Dorpat cu Estonia (2 Febr. 1920).

2) Tratatul dela Moscova cu Lituania (12 Iulie 1920).

3) Tratatul dela Riga cu Letonia (11 August 1920).

4) Tratatul dela Dorpat cu Finlanda (14 Oct. 1920).

5) Tratatul dela Riga cu Polonia (18 Mart 1921).

Așăzi, avem în Europa un dublu drept internațional public, care corespunde la două lumi profund distincte: dreptul popoarelor *burgheze* și acela al *Rusiei bolșevice*. Această dualitate constitue una din trăsăturile cele mai curioase ale vieții politice europene. Căci dacă Rusia a luat — până la regimul bolșevic — parte la toate congresele și a semnat toate actele însemnate internaționale, în zilele noastre vedem că lipsește și dela Versailles cași dela Saint-Germain și Trianon.

De asemenea guvernele burgheze nesocotesc tratatele dela Moscova, Dorpat și Riga.

Privind harta Europei, vedem cum între Oceanul Înghețat și Carpați s'au interpus aceste cinci state născute din războiu și avînd ca fundament juridic cele două drepturi internaționale publice. Aceste nouă state prin situațiunea lor geografică constituesc un fel de ecran cu două fețe: una întoarsă spre Europa tradiționalistă și alta spre Rusia revoluționară.

Franța va nesocoti tratatele încheiate cu Moscova, mai ales dacă vor conține clauze ce-o prejudiciază. Și cînd Rusia nu-și va plăti toate datoriile către creditorii francezi, succesoarele Rusiei — inclusiv Romînia — să știe că sînt ținute să răspundă fiecare o cotă-parte, — în baza regulei de drept „ubi emolumentum ibi onus"... Finlanda singură face excepțiune, căci independența ei nu rezultă din *succesiune*, ci dintr'un *divors* politic.

Autorul studiază problemele politice și demografice ale celor cinci state succesoare. Critică faptul că s'a atribuit Bucovina regatului romîn și închee cu regretul că Franța n'a putut să aibă o atitudine binevoitoare față de Rusia, din cauza refuzului acesteia de a onora datoriile contractate de către țarismul înecat în valurile sîngeroase ale revoluțiunii bolșevice.

(P. Chasles. *Revue des sciences politiques*).

Femeile în 1922

Mai întâiu constatăm cu părere de rău că, și în anul care a trecut, sute de mii de femei au rămas fără lucru în Anglia și că în acelaș timp guvernul nu le-a dat nici cel mai mic ajutor.

Făgăduelile unor reforme politice n'au fost aduse la îndeplinire cu dizolvarea Parlamentului. S'a realizat însă reforma următoare: Amendamentul la legea criminală, — în sensul că o mamă vinovată de infanticid să nu fie considerată ca o criminală, dacă există circumstanțe ușurătoare.

Anul acesta au fost admise primele femei în barou, iar Academia Regală „s'a onorat pe ea cît și pe femeile artiste" alegînd membră pe Mrs. Swynnerton. Societatea Regală a Sculpturilor a conferit onoruri lui Lady Feodora Gleichen.

Institutul regal de chirurgie vete-

rinară a dat prima dată o diplomă unei femei.

Faptul că au fost 32 de candidate la alegerile generale a impresionat mult opinia publică şi s'a constatat cu adîncă mulţumire pentru sexul frumos că acum au fost luate mai mult în serios decît în alegerile din 1918.

In mult discutatul proces Cathacrt jurisprudenţa engleză a stabilit că bărbatul nu poate răspunde pentru datoriile contractate de soţia sa, dacă el s'a opus la aceasta.

Ideia suprimării patrulelor de femei întrebuinţate de poliţia engleză, a produs mare indignare în cercurile feminine şi feministe. Proteste au fost lansate în întreaga ţară iar în fruntea mişcării a stat neclintită Lady Astor, pînă cînd s'a revenit asupra acestei măsuri jignitoare pentru femei. Rolul femeilor a fost util în sinul Ligii Naţiunilor, ca experte în ce priveşte traficul cu femeile şi copiii. Anglia a numit în Consiliul Ligii Naţiunilor pe Mrs-*Combe Tenant*, iar Australia pe *Mrs-Dale*.

Irlanda ca Stat liber a dat drepturi integrale politice femeilor şi deja 4 femei au luat loc în cel dintîiu Senat.

(Manchester Guardian Weekly).

Gibraltarul Rinului

Mr. Bonar Law a declarat într'un moment de sinceritate — lipsit de diplomaţie — că Franţa va părăsi Ruhrul numai după ce Germania îi va plăti 6 jum. miliarde livre sterlinge. Aceasta este un fel de a spune că va sta pentru totdeauna.

Situaţiunea Angliei la Colonia devine tot mai grea, dacă nu imposibilă din cauza concesiunilor largi acordate Franţei în zona de influenţă britanică. Dar Franţa continuă a fi mereu nesatisfăcută în exageratele ei pretenţiuni, cu toate că „neguţătorii englezi din teritoriile ocupate plătesc mai multe dări Francezilor decît Germanilor, iar comunicaţia lor cu Ruhrul a fost complect tăiată". — Şi ironie a soartei: dările strînse dela neguţătorii englezi finanţează *ocupaţiunea*, pe care guvernul britanic o dezaprobă complect.

Să sperăm că Mr. Bonar Law nu va retrage trupele dela Rhin, pentru a împiedica aventura politicei franceze de a crea un *Rinland* independent. Prin ocupaţiunea prelungită a Rhinului, politica oficială franceză dela Rhin caută să creeze în occidentul Europei o a doua Alsacie-Lorena - la crearea căreia Anglia trebue să se opună cu ori şi ce preţ. Şi că acesta este planul Parisului avem dovezi: toate vămile germane au fost suspendate, căile ferate organizate sub controlul francezo-belgian şi, după zvonul răspîndit de presa franceză, se va introduce şi o monedă separată.

Afirmăm că tendinţele de *incorporaţie* şi *desmembrare* ale politicei franceze în Germania nu vor căpăta fiinţă atîta timp cît Britania va sta la Colonia. — De aceia prezenţa Angliei îi deranjează pe aliaţii noştri şi caută prin toate mijloacele ca indispunînd-o să-şi retragă trupele. Fără îndoială că Poincaré doreşte această plecare, însă caută un moment favorabil ca să nu distrugă *Antanta* printr'o retragere bruscă a trupelor engleze. — Căci Bonar Law a zis odată şi a mai repetat-o, că dacă „noi ne retragem dela Colonia, *Antanta* va fi terminată."

Dacă Poincaré crede că va putea aranja o retragere benevolă a Angliei, în timp ce el pune mîna pe toţi factorii de viaţă economică ai unei Germanii zdrobite şi lipsite de apărare, atunci se înşală amarnic.

„E greu, după situaţia de astăzi, să mai credem că Antanta mai înseamnă ceva; dar dacă trupele noastre sînt silite să părăsească Rhinul, unde noi avem tot atîtea drepturi caşi Franco-belgienii, prăpastia dintre politica franceză şi cea engleză ar fi fără remediu".

Sîntem de părere ca să nu părăsim poziţia Rhinului; iar dacă vom fi siliţi să plecăm, atunci vom şti să ne afirmăm părerile noastre „*pe alte căi*". Ne temem că nu vom putea sta într'o neutralitate strictă şi că vom fi siliţi să opunem o politică extrem de periculoasă pentru pacea Europei.

„Ceiace e sigur, e că îndată ce politica franceză va lua întorsătura ei finală şi fatală, a noastră — şi noi nu vom fi singuri — politica noastră i se va opune în mod permanent şi definitiv".

(The Manchester Guardian Weekly).

O revistă italiană despre unitatea noastră naţională

Diplomatul Dr. *Amedeo Giannini* (care de curînd a publicat o carte asupra Albaniei, o culegere de discursuri ale lui *Schanzer* la Genova şi o altă culegere de documente asupra acestei Conferinţe, traduse în franţuzeşte), membru în Comitetul de redacţie al revistei *L'Europa Orientale* (Roma, Via Nazionale No. 89), publică în numărul 8-9 din August-Septembre 1922, al aceleiaşi, un lung şi bine informat articol pe care-l intitulează: „*L'Unità nazionale della Romania alla Conferenza della pace*".

Este o expunere clară şi obiectivă a problemelor de samă în legătură cu revendicările noastre faţă de teritoriile de sub ocupaţiune străină, însoţită de-o bogată bibliografie în diverse limbi occidentale relativă la Romînia, şi de istoricul tuturor provinciilor de curînd anexate.

Vom cita textual concluzia acestui articol informativ care ne poate folosi mult în străinătate şi care onorează revista şi pe autor:

„Romînia, larg vorbind, a ieşit dela Conferinţa Păcii complect unificată, realizînd nu numai revendicările naţionale pentru care intrase în războiu, dar şi pe-acelea la care părea o nebunie să aspire cînd se angajă în conflictul mondial. N'a avut, e drept, întregul Banat, dar a obţinut toată Transilvania şi toată Bucovina, adică aproape toate teritoriile cerute în 1916. Defecţiunea rusă, dacă i-a procurat invaziunea teritoriului naţional şi o pace vremelnică cu Imperiile Centrale destul de aspră, şi care-i zmulgea o parte din teritoriul său plus întreaga Dobrogie, a fost pe de altă parte cauza pentru care, odată cu victoria Inţelegerii, redobîndi nu numai întreaga Dobroge, dar şi toată Basarabia, adică un rodnic teritoriu pe care — într'alt chip — nu l-ar fi avut niciodată dela Rusia.

„Pagubele invaziunii i-au fost deci aproape cu dobîndă compensate şi i-au îngăduit realizarea unităţii naţionale.

„Cu chipul acesta Romînia a ajuns Romînia Mare. Teritoriul şi populaţia pe care le-a dobîndit întrec cu mult îndoitul teritoriului şi populaţiei pe care o avea în trecut. Intregul neam romînesc s'a unit într'un stat unitar, într'o masă compactă de circa 17 milioane de locuitori, pe un teritoriu cît se poate de fertil, tinzînd să devină unul din statele cele mai mari şi mai puternice din Europa orientală.

„Fără îndoială, reorganizarea internă va fi îndelungă şi nu prea uşoară, deoarece teritoriile anexate sînt între ele destul de felurite. De-o pildă, populaţia Transilvaniei nu se poate desigur compara cu cea din Dobrogea ori din Bucovina. Dar energiile robustului popor romînesc sînt mari şi vor învinge aceste dificultăţi de organizare administrativă şi politică, care de altfel nu sînt de neinvins.

„*In întreaga luptă pe care a dus-o Romînia la fericita concluzie a unităţii sale naţionale, Italia i-a fost prietină statornică şi tenace, chiar şi în clipele cele mai grele, cînd era cît pe-aci să fie exclusă din rîndul Aliaţilor*".

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Ernest Raynaud, *Charles Baudelaire*, ed. Garnier, Paris.

Dl. Ernest Raynaud crede că pentru înţelegerea operei şi pentru a satisface curiozitatea psihologului şi a moralistului, Baudelaire trebue pus în „mediul" lui cu ajutorul amănuntelor, oricît ar fi ele de neînsemnate. Această metodă duce uneori la exagerări şi face pe autor să ne dea, printre datele care determină formarea lui Baudelaire, ingredientele de toaletă ale prietinelor mamei sale şi catalogul mobilierului din camera de culcare a tătălui.

Trecînd peste aceste mici neajunsuri, trebue să recunoaştem că volumul d-lui Raynaud cuprinde nenumărate informaţii folositoare asupra raporturilor poetului cu epoca sa. Deasemenea putem face cunoştinţă cu acea creatură de nelinişte şi nervi care a fost Baudelaire. Studiul complect al artei lui rămîne însă să fie făcut de acum înainte.

Ernest Seillière, *Emile Zola*, Bernard Grasset, Paris.

Autorul dovedeşte romantismul lui Zola cu ajutorul metodelor istorice şi psichologice, de care se serveşte de atîta vreme. D. Seillière pune în evidenţă, în epopeia Rougon-ilor, misticismul pasional, misticismul social şi misticismul pseudo-ştiinţific al autorului.

J. Kessel, *La Steppe Rouge*, Ed. de la Nouvelle Revue Française, Paris.

O culegere de nuvele, în care autorul se mulţumeşte să povestească cu sobrietate cîteva din reacţiunile regimului sovietist asupra vieţii individuale şi familiale în Rusia.

Un profesor de matematici calm şi ponderat devine comunist şi comisar al poporului, chinueşte cu sadism un sat întreg; el moare ca şef al unei bande anti-bolşevice după ce a ars de vii, pe cînd dormeau într'un grajd, pe foştii lui tovarăşi gata să-l trădeze. – Un tată şi copilaşul lui de zece ani sînt împuşcaţi; dar copilul n'a fost decît rănit şi se'ntoarse acasă unde mama şi sora lui îl îngrijesc; o verişoară îl denunţă; mama otrăveşte copilul cu laudanum pentru a nu cădea în mînile călăilor. O mamă nu-şi mai găseşte copilul cînd se'ntoarce acasă; cîteva zile mai tîrziu, ea află că a fost executat văzînd pe călăul chinez vinzînd în tîrg hăinuţa verde a băiatului ei.

Un tînăr burghez este ascuns într'o celulă de nebun furios de prietinul său medic alienist; toată noaptea şi o petrece apărîndu-se împotriva nebunului care ocupă celulă împreună cu el. Cîteva luni mai tîrziu, scăpat de pericol, el se întîlneşte în oraşul unde s'a refugiat cu . . dementul, alt burghez în perfectă sănătate morală şi care la rîndul lui îl crezuse nebun furios în noaptea cea teribilă.

Joseph Conrad, *Lord Jim*, trad. par Philippe Neel, Nouvelle Revue Française, Paris

Un căpitan povesteşte, în timpul unei lungi călătorii, viaţa unui tînăr ofiţer de marină, foarte bine înzestrat, care într'o zi a avut o slăbiciune şi a comis o laşitate. Toată viaţa Jim este urmărit de remuşcările greşelii lui împotriva onoarei.

Romanul e scris cu bogăţia şi puterea obişnuită lui Conrad.

Odilon-Jean Perier, *Notre mère la ville*, poèmes, Editions du Disque vert, Paris—Bruxelles.

Acei dintre cetitori care mărginesc înţelesul lirismului la reproducerea emoţiilor trecătoare cu ajutorul ritmului şi a imaginilor simple, nu vor putea gusta arta acestui poet.

Odilon-Jean Perier îşi dezvălue orizontul său interior descriind marile schimbări ale sufletului şi evocînd în versuri muzica sentimentelor eterne :

Je marchais au mileu de choses
mal unies,
Demandant à l'été la raison de
mes pas.
– Ne puis-je enfin chanter sans
en perdre la vie ?
– Mes amours quand je ris ne
me connaissent pas.

Beau jour sobre et profond comme
un marbre sauvage,
Que vos angles dorés m'ont donné
de secours !
Tant de perfection fait aimer son
ouvrage.
Tant de limpidité détourne de
l'amour.

CHESTIUNI SOCIALE

Pierre Hamp, *Un nouvel honneur*, Ed. de la Nouvelle Revue Française, Paris.

Noua carte a lui Pierre Hamp se adresează unui public mai vast şi mai puţin pregătit în chestiunile sociale pe care le tratează cu atîta forţă şi înţelegere acest democrat umanitarist.

„Un nouvel honneur" cuprinde, în formule ingenioase, aspectele multiple ale muncii trudnice a omului.—Morala cea nouă va trebui să aibă ca bază cinstirea şi dragostea meseriei.

In mai puţin de trei sute de pagini se cuprind rezumate ideile pe care Hamp le-a tratat în lucrările anterioare: definiţia spiritului revoluţionar şi a civilizaţiei comerciale, un capitol asupra vieţii lucrătorilor dela căile ferate, un altul asupra lucrătorilor de ţesături, un al treilea asupra condiţiilor minii de lucru înainte, în timpul şi după războiu, în sfîrşit o vedere generală asupra problemelor europene, mai cu samă asupra bolşevismului şi raporturilor franco-germane.

L. Ross Finney, *Causes and Cures for the Social Unrest*. An appeal to the Middle Class. Macmillan, New-York.

Autorul atribue neliniştea socială din Statele Unite următoarelor cauze: 1. Numărului prea mare de lucrători (exceptînd perioadele anormale cum e războiul) care împiedică salariile de a se ridica deasupra minimului necesar pentru existenţă şi face imposibilă economia; 2. concentrării excesive a bogăţiilor prin nelimitarea proprietăţii

Capitalismul modern constitue, după d. Finney, cea mai serioasă ameninţare a păcii internaţionale şi factorul esenţial al opoziţiei pe care America o face Societăţii Naţiunilor.

Materialismul excesiv al epocii noastre este un produs accesoriu al capitalismului modern şi din cauza lui, în starea de lucruri actuală, sufăr mai ales clasele mijlocii.

Devine Edward, *Social work*, Social Welfare Library, New-York.

Autorul acestei cărţi, după ce defineşte scopul operelor sociale, arată dezvoltarea lor de la primele încercări de a se rezolvi problema sărăciei, a boalelor şi a crimelor, până la sforţările societăţilor moderne de a răspîndi buna-stare şi progresul obştesc. Caracterizează apoi operele de caritate americane arătînd în acelaşi timp idealurile religioase, politice sau sociale care au determinat crearea lor. In alte ţări constată concepţii şi metode deosebite de cele americane.

Cartea are patru părţi; Asistenţa: îngrijirea bolnavilor şi infirmilor; măsuri pentru criminali; şi îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă şi de muncă. Intr'un capitol special se ocupă şi de formarea personalului pentru operele sociale.

Ladislas Buday, *La Hongrie après le traité de Trianon*, ed. Roustan Paris.

Autorul cercetează pe rînd aspectele economice ale Ungariei de după războiu. In paginile consacrate politicei sociale, arată că pericolele care ameninţă actuala situaţie din societatea ungară rezultă din creşterea disproporţionată a claselor dependente (salariaţi, intelectuali, funcţionari, şi pensionaţi de războiu). Autorul adaogă informaţiuni despre starea sanitară compromisă a generaţiei actuale, proporţia ridicată a mortalităţii şi slăbirea natalităţii.

COMPILATOR

BIBLIOGRAFIE

Şalom Alechem, *Cartoforii* traducere de C. Săteanu, Edit. „Viaţa Romînească", 1923, Iaşi, Preţul 26 lei.

A. T., *Zi de vară până 'n sară,* Edit. „Viaţa Romînească", 1923, Bucureşti.

N. Davidescu, *Inscripţii,* Edit. „Cultura Naţională", 1923, Bucureşti, Preţul 25 lei.

I. L. Caragiale, *Nuvele,* Edit. „Cultura Naţională", 1923, Bucureşti, Preţul 25 lei.

Emile Vandervelde, *Socialismul şi Agricultura,* Edit. „Cultura Naţională", 1923, Bucureşti, Preţul 30 lei.

Leon Donici, *Revoluţia rusă,* Edit. „Cultura Naţională", 1923, Bucureşti, Preţul 30 lei.

Camil Petrescu, *Versuri,* Edit. „Cultura Naţională", 1923, Bucureşti, Preţul 25 lei.

Benjamin Constant, *Adolf* (trad. de T. Teodorescu-Branişte), Edit. „Cultura Naţională", 1923, Bucureşti, Preţul 30 lei.

Petre H. Costescu, *Prieteni,* Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 10 lei.

Vasile Pop, *Ruga unei mame,* Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 10 lei.

Corneliu Moldoveanu şi Mircea Rădulescu, *Pe-aicea nu se trece,* Poem eroic în versuri, Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 4 lei.

A. Cotruş, *Sărbătoarea morţii,* Versuri, Edit. „Cartea Romînească", 1922, Bucureşti, Preţul 10 lei.

M. Eminescu, *Geniu Pustiu,* roman, Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 18 lei.

A. Vlahuţă, *Din goana vieţii,* Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 25 lei.

I. Agîrbiceanu, *Chipuri de ceară,* Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 20 lei.

Liviu Rebreanu, *Pădurea spînzuraţilor.* Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 35 lei.

V. Alecsandri, *Teatru,* vol. I, Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 35 lei.

Gheorghe Tanase-Iaşi, *Astăzi şi mîne,* Inst. „Viaţa Romînească", 1923, Iaşi, Preţul 5 lei.

Vasile C. Niculau, *In spatele frontului* (Impresii din Războiul nostru), Chişinău, 1922, Preţul 16 lei.

Lucian Blaga, *Tulburarea apelor* (Dramă), Edit. „Ardealul", 1923, Cluj, Preţul 32 lei.

Lupta economică, No. 3—4 ; *Ţara noastră,* No. 7 ; *Revista Societăţii Tinerimea Romînă,* No. 4—5 ; *Foaia Plugarilor,* No. 2 ; *Furtuna,* No. 2—3 ; *Invăţătorul,* No. 2—3 ; *Culisele,* No. 5 ; *Muguri,* No. 7 ; *Calendarul Povestirii (Ideea Europeană)* 1923 ; *Gîndul Nostru,* No. 23—24 ; *Prolom,* No. 2—3 ; *Adevărul Literar şi Artistic,* No. 117—118 ; *Revista Vremii,* No. 3 ; *Transilvania* No. 1—2 ; *Năzuinţa,* No. 9 ; *Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations,* Vol. III No. 1 ; *Slove,* N. 8 ; *Viaţa Agricolă* No. 3 ; *Buletinul Muncii şi al ocrotirilor sociale,* No 6—8 ; *Romînia militară,* No. 10—12 ; *Cucoşul,* No. 2—3 ; *Kalauz,* Ianuar ; *Dreptatea socială,* No. 1 ; *Gîndirea,* No. 15 ; *Drum nou,* No. 9—10 ; *Tudor Pomfile,* No. 1 ; *Curentul artelor,* No. 31. *Arhiva C. F. R.,* No. 17.

Naşa Reci, Glasul Bucovinei, Infrăţirea, Straja (Craiova), Gazeta Transilvaniei, Danubiul, Viaţa sindicală, Galaţii noi, Tăz, Duminica poporului, Dacia nouă, Solidaritatea, Primăvara, Unirea Poporului, Unirea, Patria, Presa sanitară, Victoria, Gazeta Craiovei.

Banca Populara din Pitești

Societate anonimă. Sediul principal Pitești.
Agenție la Găești.

Capital social: Lei 3.000.000, deplin vărsat

Fonduri de rezervă: Lei 1.655.000.

Face toate operațiunile de Bancă

la parte la întreprinderi comerciale și industriale.

BANCA CEREALIȘTILOR

SOCIETATE ANONIMĂ

Capital lei 50.000.000 deplin vărsat

Sediul Central: **București, Strada Lipscani No. 8**

Sucursală: Constanța, Bulevardul Elisabeta 4

Agenția: Brăila, Str. Impăratu Traian

Telefon 18 | 37 & 37 | 55

Face toate operațiunile de Bancă, în general. Cumpărari și vânzări de efecte publice. Avansuri pe valori în depozit, precum și orice fel de tranzacțiuni financiare. Emite acreditive asupra legăturilor sale din țară și străinătate pentru cumpărări de mărfuri.

Secțiune **specială de cereale și mărfuri precum și orice afaceri în legătură cu aceste operațiuni.**

LLOYDUL MARTIM ROMAN

Societate Anonimă Română de Navigațiune
Capital: ... lei 50.000.000 Lei
Prima Emisiune 20.000.000 Lei

SEDIUL BUCUREȘTI Str. WILSON No. 3

Direcțiunea Brăila Str. Impăratul Traian No. 35

Execută remorcaje în Dunăre și afluenți navigabili. Posedă remorchere cu pescajul cel mai redus.

Societatea Anonimă

FORESTIERA UNION

IN

BUCUREȘTI

BANCA „CETATEA" S. A.

Capital social statuar Lei 100.000.000
Capital social deplin vărsat Lei 30.000.000

SEDIUL CENTRAL BRAȘOV

Sucursale în funcțiune: **București, Rupea, Odorheiu, Toplița-Română, Gherla, Cluj, Galați.**

Corespondenți în străinătate: **New-York, Cleweland, Paris, Berlin, Bruxelles, Viena, Milano, Praga, Sofia, etc.**

Face tot felul de operațiuni de bancă: Scont, Lombard, Credite cambiale cu acoperire ipotecară, Cont-curent, Schimb, Devize, Cecuri, Asignate, Transferuri de bani, depuneri spre fructificare pe librei de depunere și în Cont-curent, Financiări, Participațiuni în industrie Comerț etc.

SOCIETATE ANONIMĂ ROMÂNĂ
PENTRU
INDUSTRIA OXIGENULUI
Acetilenei și altor gaze
BUCUREȘTI

Str. Măgurele No. 93 bis. *Telefon 14/49.*

Adresa Telegrafică „OXRC"

Administrator Delegat : GEO DAURAT

Oxigen	*Sudură Autogenă*	*Acetilena Disolvată*
Indus. și Medicinal	Tăiatu metalelor	(comprimată)
Aer comprimat	Generatori de acetilină	Manometru: Mică / Mare presiune
Aer lichid	Accesorii pentru sudură autogenă	

Instalațiuni de luminat cu acetilenă pentru șantiere, hoteluri, vile și case

Luminatul farurilor și a ori ce fel de focuri maritime

Divize gratuit la cereri

„METALICA"
SOCIETATE ANONIMĂ PE ACȚIUNI
PENTRU
COMERȚUL DE MAȘINI ȘI MATERIALE DE CONSTRUCȚIE
CAPITAL SOCIAL LEI 4.500.000

VINDE : Mașini, Scule și Materiale de Fierărie și Construcție

INCHIRIAZA : Materiale de Cale și Construcție

Execută diferite reparațiuni în această branșă

Fabricațiune proprie de var gras MATEIAȘU (Cimpu-Lung)

Sediul : BUCUREȘTI, STR. MARCONI No. 3
(Palatul Societății „Agricola") Telefon 33 | 91.

Depozite:
- **Calea Rahovei 22, Telef. 50|67.**
- **Str. 13 Septembrie 210, Telef. 33|14.**
- **Șos. Mihai-Bravul 8 și 10þ Telef. 53|39.**

„AGRICOLA"
Societate Anonimă de Asigurări Generale din București
Capital Social Lei 10.000.000.—deplin vărsați
Totalul fondului de garanție la 31 Decembrie 1921 Lei 21.449.427,14
Sume plătite la 31 Decembrie Lei 33.802.536,42

Direcțiunea Generală în București
Palatul Societății
Calea Victoriei No. 11

Direcțiuni Regionale la:
Cluj : *Str. Nicolae Iorga No. 11* și la
Iași : *Str. Carol 33 colț cu Asachi*

Birou pentru asigurări de transporturi la BRAILA
Strada Imparatul Traian No. 6

Reprezentanțe generale la:
Timișoara, Craiova, București, Cernăuți și Chișinău.

—Agenții în toate orașele din țară—

Face asigurări în condițiuni avantajoase în ramurile :

INCENDIU, FURT, GRINDINA, VIAȚA, TRANSPORT ȘI ACCIDENTE

PENTRU AUTORI

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacţia îşi rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviinţă, conducîndu-se numai după consideraţii technice şi editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iaşi nu li se pot trimite corecturile şi prin urmare sînt rugaţi să-şi redacteze manuscrisele definitiv şi citeţ.

Pentru tot ceiace priveşte redacţia: manuscrise, reviste ziare, cărţi, etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească", strada Alecsandri, Iaşi.**

Institutul de arte grafice şi editură „Viaţa Romînească", precum şi revista „Viaţa Romînească" sînt reprezentate la Bucureşti de d. D. D. Patraşcanu, Bulevardul Maria, 57.

Pentru cetitorii din Bucureşti

Pentru tot ce priveşte Revista „Viaţa Romînească", ca: abonamente, anunciuri, şi pentru toate editurile societăţii Viaţa Romînească din Iaşi, cetitorii din Capitală se pot adresa şi sucursalelor din Bucureşti:

Viaţa Romînească S. A.—librăria Alcalay—Calea Victoriei 37.

Viaţa Romînească S. A.—librăria Alcalay—Str. Lipscani 88.

1923 ANUL XV. MART No. 3

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Strada Alecsandri No. 12.
1923

VIAȚA ROMINEASCA apare lunar cu cel puțin 160 pagini.—Abonamentul în țară un an 200 lei; jumătate an 100 lei. Numărul 20 lei. — Pentru străinătate: un an 350 lei; jumătate de an 175 lei. Numărul 30 lei.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAȚA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iași, Strada Alecsandri No. 10—12.

ANUL XIV

CONDIŢIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face în orice lună a anului, trimiţînd suma *prin mandat poştal*

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Preţul abonamentului pe anul 1923 este:

IN ŢARĂ:

Pentru Autorităţi, Instituţiuni, Societăţi și Intreprinderi comerciale, financiare şi industriale, pe an . 300 lei

Pentru particulari:

Pe un an . . . . 200 lei
Pe jumătate an . . . . 100 „
Un număr . . . . 20 „

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an . . . . 350 lei
Pe jumătate an . . . . 175 „
Un număr . . . . 30 „

Abonaţilor li se acordă o reducere de 10 la sută din preţul volumelor editate.

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul şi 24 lei anual costul recomandării pentru ţară şi 65 lei pentru străinătate.

Colecţii complecte pe anii 1920, 1921 şi 1922 se găsesc în depozit la Administraţia Revistei cu preţ de:

100 lei colecţia pe 1920
120 „ „ „ 1921
160 „ „ „ 1922

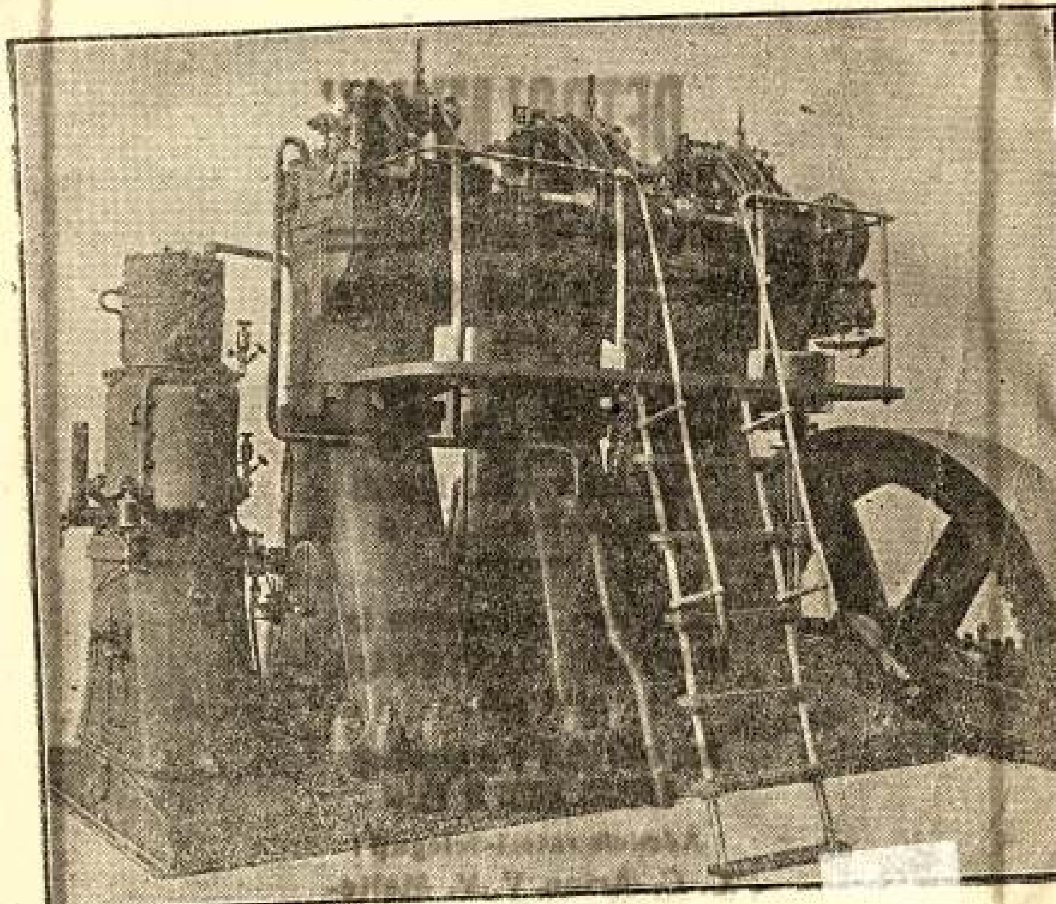
inclusiv spesele de porto.

Administrația.

SULZER
FRERES

Strada Dimitrie A. Sturdza No. 17

BUCUREŞTI

MOTOARE DIESEL

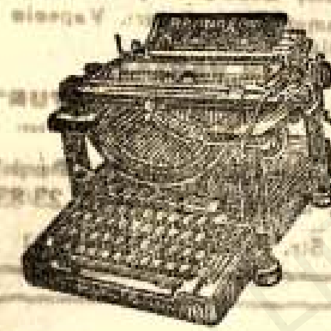
MAŞINI DE ABURI

CAZANE DE ABURI

FRIGORIFERE

POMPE CENTRIFUGALE de toate mărimile se găsesc în permanenţă în depozitul nostru din Bucureşti

„REMINGTON" MODEL 1920

RECORDUL PERFECŢIUNEI

CLASIFICATA

I-a la

CONCURSUL INTERNAŢIONAL

CLAVIATURA SPECIALA

LIMBEI ROMÂNE

ŞI

UNIVERSALA TOTODATA

REPREZENTANT GENER.

PENTRU

ROMANIA

NICOLAE IVANOVICI & Co

BUCUREŞTI, CALEA VICTORIEI No. 28

Brevetată la NEW-YORK

TELEPHON : 25 12

GARANŢIE 5 ANI

„DACIA-ROMANIA"

Societate Generală de Asigurare în Bucureşti

— Intemeiată la 1871 —

Capital de acţiuni	Lei 24.000.000 **depiin vărsat**
Rezerve statutare	„ 18.359.230
Diverse garanţii	„ 57.119.141
Averea Fondului de asociaţiuni . .	„ *3.261.497*
Garanţia totală	**Lei 102.739.868**
Daune plătite în anul 1920 . . .	*Lei 16.821.589*
Daune plătite dela infiinţarea Societ. „	*311.315.083*

„Dacia-Rominia" este societatea cea mai veche şi mai puternică din ţară. Trecutul ei, însemnatele sale capitaluri şi persoanele cari o conduc, dau asiguraţilor cele mai depline garanţii, pentru asigurări cît de mari în ramurile: *Incendiu, Grindină, Transporturi, Viaţă, Accidente, Furturi prin spargere* şi anume, în condiţiunile cele mai prielnice pentru asiguraţi.

Lămuriri se dau de îndată, la cerere, în Bucureşti, la sediul Societăţii, *str. Wilson No. 3*, sau la agenţiile ei principale din str. Stavropoleos No. 15 şi Regală No. 8, în judeţe la agenţiile ei din toate oraşele, iar în ţinuturile alipite, în următoarele oraşe:

Arad, str. Unirei No. 7; *Braşov*, Banca Romînească; *Buziaş*, la Banca Temişana; *Cernăuţi*, I. Flondor No. 22; *Chişinău*, str. Puşkin No. 25; *Cluj*, Calea Victoriei No. 27; *Dicio Sîn Martin*, la Banca Comercială şi Industrială din Valea Tîrnavei; *Lugoj; Lovrění; Lipova; Oradia-Mare*, la Banca Romînească; *Tg Mureşului*, la Banca Romînească; *Sibiu*, la Banca Romînească; *Temişoara*, la Banca Romînească; *Vinga*.

„ATLAS"

Societate în num. colectiv pentru comerţul şi industria petrolului

BUCUREŞTI, Str. Ioan Ghica 9

Adresa telegr. „ATLASPETROL"

Telefon 26 53

EXPORTA în tancuri şi în cisterne :
Benzină de aviaţie, uşoară, mijlocie şi grea,
Whit-spirit, motorină şi petrol lampant.
Uleiuri minerale destilate şi rafinate
de orice viscositate.

E. WOLFF

BUCUREŞTI — STR. SF. DUMITRU 3

Fabricele metalurgice la Filaret şi Constanţa: Cazane de aburi, Rezervoare de fier de orice mărime. Construcţiuni de fier, Transmisiuni, Injecloare de păcură. Balamale, broaşte, şarniere.

Birou Technic: Instalaţiuni de apă, de calorifere şi de ars cu păcură.

Depozit de articole technice, Motoare cu benzină, curele, armături, pietre smirghel, cabluri de sîrmă de oţel, pompe, oţel de scule englezeşti, etc.

Banca Romînă
de
Comerţ şi de Credit din Praga

Societate Anonimă

CAPITAL STATUAR LEI 75.000.000

PRIMA EMISIUNE: LEI 20.000.000

Adresa telefonică: Cominbanca—Bucureşti Str. Lipscani No. 2

TELEFON 15 | 10

Face toate operaţiunile de bancă în ţară şi străinătate. —Primeşte depozite spre fructificare.—Inlesneşte orice operaţiuni financiare.

SOCIETATEA GENERALĂ
DE
Construcţiuni şi Lucrări Publice

SOCIETATE ANONIMĂ

Capital social lei 60.000.000, — Prima emisiune de lei 20.000.000

BUCUREŞTI

Str. Gh. C. Cantacuzino 2 (colţ cu B-dul Carol)

Adresa Telegrafică: „PUBLICWORKS", Bucureşti

Telefon 5/91 şi 51/80

Serviciul de construcţiuni

Studii şi execuţii de linii ferate normale şi înguste.—**Şosele.—Poduri de Lemn, Cărămidă, Beton armat** şi Metalice.—Rezervoare.—Construcţii metalice şi de orice natură.—**Porturi** fluviale şi maritime.—Canaluri;—irigaţiuni.—Navigabilitate.—**Utilizarea căderilor de apă.**—Ridicări planuri de hărţi prin fotogrametrie (din Avioane).

Construcţii demontabile de lemn şi alte materiale.

Construcţiuni de cărămidă şi beton armat.—Clădiri Industriale şi Economice.—**Ferme de lemn în arc, sistem „Hetzer" până la deschideri de 60 metri**

Serviciul Electric

Reprezentanţa generală şi exclusivă a fabricelor Thomson-Houston

Studii şi Montagii. de tot felul de Instalaţiuni şi Maşini Electrice. **Specialitate: instalaţii** pentru Sonde de Petrol.—Tracţiune Electrică. **Transmisiune de energie la distanţă.**—Telegrafie, Telefonie automatică şi normală.

Serviciul Mecanic

Reprezentanţa generală şi exclusivă a fabricelor Orenstei & Koppel

Locomotive, Vagoane şi tot felul de Materiale pentru cale normală şi îngustă.—**Tot felul de Maşini de ridicat.**—Drage.—**Excavatoare,**—Maşini şi Cazane de Aburi.—**Motoare Diesel.**—Motoare cu Benzină:—Turbine de Aburi şi **Hidraulice.**—Maşini Ianelle.—Vapoare.—**Material flotant** de tot felul.—**Instalaţii industriale** de tot felul.

Serviciul de edilitate

Canalizări.—Alimentări cu apă.—Utilizarea **gunoaielor.—Abatorii.**—Parcuri.—**Pavage.**—Clădire raţionale de cartiere economice, etc.

Serviciul de foraj şi materiale pentru Petrol şi Mine

Reprezentanţa Generală şi exclusivă a **Uzinelor Galizische Karpathen-Petroleum-Aktiengesellschaft** fost **Bergheim & Mac Garvey.**

Foraje în acord după sistem propriu: Hidraulic şi Canadian combinat.—**Materiale pentru** industria extracţiei petrolului şi **pentru mine. Conducte de petrol.**

Fabrici proprii:

Industria lemnului, fostă Bucher & Durrer. **Fabrică de tot felul** de lucrări în lemn, Bucureşti; Şoseaua Basarab 27—29 Telefon 4/81.

Fabrică de Produse Ceramice Ţiglă şi Cărămidă, fostă Richard **Schmidt,** Cîmpina, cătunul Broaştele.—Telefon.

Fabrică de produse de ciment, beton armat

(Inginer Polgar şi Societatea Generală de Construcţiuni şi Lucrări Publice).—**Tuburi Monier.**—Plăci de Mozaic. Dalagii, Carrelagii, etc. **Timişoara, III.**—Bulevardul Carol I No. 46.—Telefon 77.

Atelier de Construcţiuni Economice în Lemn. Cluj, **Str. Tegias 17.**

Fabrica de Var Alb şi Var Hidraulic „Prahoviţa". Societatea Generală de Construcţiuni şi Lucrări Publice, Soc. Anonimă şi A. Torjescu, **Azuga.**

„Fortuna" Fabrică de parchete: Mobile de lemn curbat şi orice obiecte în lemn, Iaşi, Str. Pavlov, 6.

Depozite proprii de Materiale de construcţiuni

Bucureşti, Calea Rahovei 232—234.

Ploeşti, Bereasca de Sus (comuna Ploeştiori).

Sucursale:

Timişoara, III.—B-dul Carol I No. 46.—Telefon 77.

Cluj, Strada Morilor

„CITRAN" COMPTOIR INTERNAŢIONAL DE TRANSPORTURI

— SOCIETATE ANONIMĂ ROMÂNĂ —

Capital Social: Lei 2.000.000 deplin vărsat

Sediul BUCUREŞTI, Calea Moşilor No. 88
GALAŢI, Str. Colonel Boyle No. 26

Sucursale: TIMIŞOARA, Str. Palanca No. 1

Agenţii: ARAD, BRAILA, CONSTANŢA, CURTICI.

Reprezentanţă Generală a Casei:

Innocente Mangili S. A. Milano, Fondată în 1816

TRANSPORTURI RAPIDE ŞI SIGURE PE APĂ ŞI USCAT DIN ŞI PENTRU:

Italia, Franţa, Austria, Germania, Ceco-Slovacia, Vamuiri, Inmagazinari, Tranzitari.

M. I. R. T. & Italo-Română Unite

Societate Anonimă

—Capital Social Lei 12.000.000—

Sediul Bucureşti, Calea Victoriei No. 60. :: Telefon 52/44

AUTOMOBILE :: ACCESORII :: CAUCIUCURI

MOTOARE :: MAŞINI INDUSTRIALE :: UNELTE

:: :: :: :: INSTALAŢIUNI SANITARE :: :: :: ::

INCALZIRI CENTRALE :: ASCENSOARE ETC.

Ateliere, Garaje, Benzine, Uleiuri

Şoseaua Kiseleff, No. 53 — Telefon 42/71

Banca Comercială Italiană şi Română

SOCIETATE ANONIMĂ ROMANA — CAPITAL SOCIAL: LEI 50.000.000

SEDIUL CENTRAL: BUCUREŞTI. — STRADA BURSEI No. 2

SUCURSALE: Brăila, Str. Vapoarelor 17. — Chişinău, Str. Alexandru cel Bun 41. — Galaţi, Str. Colonel Boyle.

— Adresa Telegrafică: „ROMCOMIT" —

AFILIAŢIUNI: Banca Agrară Timişana S. A. — Timişoara, Arad — Casa de Economie Agrară, Tîrgu-Mureş. — Banca şi Cassa de Economie Fuzionată S. A. Oradia-Mare.

— TOT FELUL DE OPERAŢIUNI DE BANCĂ —

REPREZENTANŢA DE LA:

BANCA COMMERCIALE ITALIANA
Sedul Central: MILANO
78 Filiale in Italia
Filiale in Străinătate: Constantinopole, Londra, New York

Banca Comerciale Italiana (France)
Paris, Marsilia, Nisa, Mentone, Monaco, Beaulieu, Monte Carlo

Banca Francese e Italiana per l'America del Sud
Paris, Argentina, Brazilia, Chili

Società Italiana di Credito Commerciale
Milano, Triest, Viena

Banca della Svizzera Italiana
Lugano, Bellinzona, Chiasso, Locarno, Mendrisio

BANCA UNGARO-ITALIANA
Budapest — Milano

BOEMISCHE UNION-BANK
Praga

Banca Commerciale Italiana e Bulgara
Sofia-Varna

BANCO ITALIANO
Lima, Arequipa, Callao, Chincha Alta, Mollendo

TROIANO BROTHERS

Departamente: Mărfuri: Technic
BUCUREŞTI

Birou Str. Matei Milo 1 —— Deposit Calea Griviţei 252

Livrează prompt din deposit
CU PREŢURI REDUSE

ARTICOLE DE MENAJ

VASE de EMAIL şi ALUMINIUM, TACIMURI de ALPACA,
de ALUMINIUM, BRITANIA (Zinnstahl)
CUŢITARIE de TOT FELUL (Fabricaţiune Solingen)
CAPSE PATENTE (Koh-i-noor) toate mărimile albe şi negre
ACE DE CUSUT toate dimensiunile
BRICEGE, BRICE, APARATE de RAS
FOARFECI asortiment complect
COASE de calitate superioară 75 cm.
(Oestanzl. nachgehämmert)

ARTICOLE DE PIELE

GEAMANTANE, PORT-VISITE, GENŢI de DAMA
MAPE de BIROU etc., calităţi superioare
ASORTIMENT COMPLECT
Expediţii şi în provincii

ADMINISTRAŢIA FERMELOR ŞI FABRICELOR

Principelui B. Ştirbey

Calea Victoriei 121, Bucureşti, Telefon 50/23

Recomandă produsele următoarelor sale întreprinderi:

Fabrica de conserve alimentare „BUFTEA"
(Conserve de legume şi compoturi)
Fabrica de vată şi pansamente „BUFTEA"
(Tifon hidrofil şi vată medicinală)
Pivniţele ŞTIRBEY, Bucureşti
(Vinuri fine de Drăgăşani)
PEPINIERELE DE ARBORI ŞI VIŢE „BUFTEA"
(Viţe altoite, pomi roditori şi plante de ornament)
BIROUL DE VÎNZARE, Str. Mărăşti No. 2 (fostă Banului) Bucureşti,
Telefon 40/40.

Schenker & Co. Bucureşti

Transporturi internaţionale

CU FILIALE IN:

Arad, Brăila, Braşov, Cernăuţi, Cluj, Constanţa, Galaţi, Hallack, Nepolocuţi, Oradea-Mare, Orşova, Satmare, Timişoara.

Reprezentanţe în toate oraşele României Mari

FIRME ALIATE:

Schenker & Co. Viena, In: Bozen, Bregenz, Feldkirch, Graz, Innsbruck, Linz, Oderberg, Paris, Salzburg, Trieste, Villach, Viena.

Schenker & Co. Rotterdam, In: Amsterdam, Rotterdam.

Schenker & Co. Berlin, In: Berlin, Breslau, Chemnitz, Coeln a. Rh., Danzig, Dresda, Flensburg, Hamburg, Karlsruhe, Königsberg i Pr. Königshütte o-s. Leipzig, Lübeck, Ludwigshofen, Mannheim, Memel, Mittelwalde, Stettin, Stuttgart, Kopenhagen.

Bayer. Transport-Comptoir Schenker et Co.: Furth im Wald. Lichtenfels, Lindau, Marktredwitz, München, Nürnberg, Passau, Regensburg, Simbach, a. Inn., Zwiesel im bayer. Wald.

Schenker & Co. Buchs In: Buchs, Romanshorn, St. Margarethen.

Schenker & Co. Budapest, In: Budapest, Bruck a. d. Leitha.

Schenker & Co. Fiume, In: Fiume.

Schenker & Co. London, In: Antwerpen, Constantinopol, Londra.

Schenker & Co. Praga, In: Aussig, Beregszas, Brün, Olmütz, Pilsen, Prag, Pressburg.

Schenker & Co. Teschen In: Bodenbach, Eger, Gablonz, Haida, Reichenberg, Steinschönau, Teschen.

Yugoslavische Transport A. G. Schenker & Co., In: Agram, Belgrad, Marburg, Saloniki, Sissek.

Finland Spedition - Central A-B. O - Y Abt: Schenker & Co. In: Helsingfors, Hangö, Abo, Kotka.

New-York: United States Forwarding Co. Broadway No. 55.

Istoria celor șapte coconi din Efes*

Stăpînea la Roma nevrednicul Dechie-împărat. Era acest Dechie om aspru și hain, iar trebile împărăției nu știa să le poarte. În zilele lui, Vestea cea bună pătrunsese la toate popoarele pămîntului și, ca un balsam mîngîietor, alina durerile și chinurile sufletești. Drept aceia numărul credincioșilor sporea necontenit, cu toată strășnicia ce le sta împotrivă. Și, cu cît sîngele mucenicesc era varsat mai din belșug, cu atîta mai vîrtos răsăreau din el ostași noi pentru credința cea adevărată—spre marea tulburare a celor păgîni.

Deci aflîndu-se odată Dechie în Cartaginea, i s'a adus veste că închinătorii lui Hristos s'au înmulțit până într'atîta în cetatea Efesului, încît legile împărăției sînt acolo cu totul nesocotite. Auzind el aceasta, s'a tulburat rău și a pornit cu mare urgie împotriva Bisericii lui Dumnezeu.

Ajungînd în Efes, a făcut cunoscut ca toți supușii săi din lăuntru și cei din ținuturile de primprejur să se adune în cetate, pentruca împreună cu dînsul să jertfească Dianei și idolilor celorlalți. Și s'a strîns atunci în cetatea Efesului lume multă, că oaspeții și străinii nu mai încăpeau prin casele celor localnici. Și atîtea dobitoace au fost înjunghiate pentru praznicul dumnezeilor păgînești, încît fumul și duhoarea lor umpleau văzduhul ca o molimă spurcată. Dar împăratul aflînd că închinătorii lui Hristos sînt ascunși prin locuri tăinuite, a poruncit a treia zi ca toți să fie prinși și siliți la jertfele cele necurate.

Atunci se porni o mare goană împotriva dreptcredincioșilor. Ei erau căutați pretutindeni, trași silnic din case ori din peșteri și duși cu necinste la locul unde Dechie și ascultătorii săi prăznuiau pe dumnezeii cei mincinoși.

Dar creștinii sufereau totul pentru Domnul lor. Din mădularele lor zdrobite, sîngele curgea ca apa adăpînd pămîntul. Și trupurile celor uciși erau aruncate prin gunoae, ori lăsate pe mar-

* Din volumul „Viețile sfinților" de M. Sadoveanu și D. D. Pătrașcanu, care va apărea în curînd în Editura „Vieții Romînești".

ginea drumurilor, după ce capetele lor împodobeau parii dinaintea porților cetății. Iar corbii și alte paseri de pradă sburind peste zidiuri, mîncau trupurile muceniceşti, spre marea mîhnire a creştinilor ascunşi. Căci aceştia neputind să le îngroape după datini, se rugau numai şi se tînguiau înălţind braţele cătră Dumnezeu ca să scape Biserica sa de prigonirile celor necredincioşi.

* * *

În vremea aceia, în rîndurile ostaşilor împărăteşti din cetatea Efesului, se găseau şapte coconi, feciori de oameni cinstiţi şi bogaţi. Numele lor era: Maximilian, Iamvlih, Martinian, Ioan, Dionisie, Exacustodian şi Antonie. Ei îşi petreceau viaţa împreună, în dragostea Fiiului lui Dumnezeu, răstignindu-se cu el prin schingiuirea trupurilor lor şi prin păzirea curăţeniei celei neîntinate. Văzînd răutăţile care se abătuseră asupra fraţilor lor, ei îşi zdrobeau inimile suspinind. Şi cînd împăratul cu ascultătorii săi mergeau la jertfele idoleşti, ei intrau în biserică, se aruncau cu feţele la pămînt şi, presurîndu-şi ţărînă pe capetele lor, se rugau cu tînguire...

Dar vremurile erau pe atunci amarnice. Duhul iscodirii stăpînea cetatea, pentrucă împăratul poruncise ca în ori şi ce chip să se afle acei care se rugau adevăratului Dumnezeu. Aşa că se dădeau la moarte frate pe frate, tată pe fiu, fiul pe tată şi nimeni nu tăinuia pe aproapele lui, dacă era închinător lui Hristos.

Deci mergînd una din aceste iscoade înaintea lui Dechie i-a spus:

— Imparate, în veci să trăeşti! Tu chemi la jertfe pe cei de departe, iară cei ce sînt aproape de tine hulesc poruncile tale şi se ţin de creştineasca credinţă.

Dechie, umplîndu-se de mînie, a întrebat:

— Cine e acela care e protivnic stăpînirii mele?

Iscoada a răspuns:

— Maximilian, feciorul eparhului cetăţii, şi alţi şase coconi care se găsesc în rîndurile oştirii tale.

Imparatul, cum era tulburat, a poruncit slugilor sale să-i prinză pe toţi şi punîndu-i în lanţuri să-i aducă înaintea lui. Legaţi şi ferecaţi, cei şapte tineri au fost tîrîţi în faţa lui Dechie, nefiindu-le încă uscate lacrimile pe obraji şi avînd ţărînă pe capetele lor. Tiranul, căutînd spre ei, i-a întrebat:

— Pentruce n'aţi fost cu noi la praznicul cetăţii? Am chemat doară pe toată lumea la închinare. Au nu sînt eu imparatul vostru?

Răspuns-a lui Sfîntul Maximilian:

— Impăratul nostru este numai unul Dumnezeu. El vieţueşte în cer, şi de slava lui este plin cerîul şi pămîntul. Numai pe dînsul îl ascultăm şi numai lui ne închinăm; iar ardere necurată nu putem aduce idolilor voştri, ca să nu ne întinăm sufletele.

Auzind împăratul nişte vorbe aşa de hotărîte, a poruncit să

li se scoaţă pe dată cingătorile lor de ostaşi, ca fiind nevrednici să se găsească în rîndurile călăreţilor împărăteşti. Şi, deoarece s'au făcut protivnici dumnezeilor şi locoţiitorului lor pe pămînt, să fie munciţi în chinuri şi ucişi.

Şi pe cînd călăii erau gata să împlinească această crîncenă poruncă, împăratul căutînd la tinereţa lor, s'a răsgîndit şi a zis:

— Ascultaţi, frumoşilor tineri, vă dau vreme ca înţelepţindu-vă, să vă pocăiţi. Apropiaţi-vă de dumnezeii părinţilor noştri şi veţi rămînea vii. Iar de unde nu, amară moarte vă aşteaptă!

Şi Dechie le-a pus soroc de încercare, poruncind ca să-i scoaţă din fiare şi să stee slobozi până la ziua hotărîtă. După asta tiranul s'a dus în alt ţinut avînd să se întoarcă iarăşi în Efes.

* * *

Dacă au rămas cei şapte sfinţi singuri, au ţinut sfat şi au zis: „Să plecăm din cetate până nu se întoarce împăratul; să ne ascundem în loc tainic şi acolo să ne rugăm lui Dumnezeu ca să ne întărească sufletele întru mărturisirea prea sfîntului său nume, pentruca să putem sta fără frică înaintea tiranului; apoi, cu toţii pătimind, să cîştigăm dela Domnul nostru cununa cea neveştejită a slavei".

Deci ei au luat aur şi argint din casele părinţilor lor, şi împărţind la cei săraci, au păstrat şi pentru dînşii ca să aibă de hrană. Şi, într'o dimineaţă de vară, cînd soarele n'apucase încă să se arăte, au pornit spre marginea cetăţii, dincolo de care se ridică munţi înalţi, ca o stavilă între cer şi pămînt. Pe drum, Iamvlih, cel mai tînăr cu anii, a zis:

— Incotro ne vom îndrepta paşii, nenorociţii de noi?

N'apucă bine să sfîrşească vorba şi deodată se văzu dinspre mare o pajură plutind în văzduh, care se îndrepta cătră răsărit. Sfîntul Maximilian zise atunci, arătînd cu mîna:

— Iată călăuza noastră!

Caşi cînd vulturul ar fi auzit acest cuvînt, de îndată ce-a ajuns deasupra capetelor lor, a început să se rotească în cercuri tot mai line, parcă ar fi vrut să însemne anume, pentru fiecare din ei, o cunună. Şi tinerii, luîndu-se după solul pe care ei îl ţineau dela Dumnezeu, au ajuns într'un tîrziu la muntele, care se numea Ohlon, unde era o peşteră adîncă. Aici vulturul s'a aşezat pe o stîncă scuturînd din aripe, iar cei şapte coconi au intrat în peşteră. Şi dînd laudă Domnului s'au rugat pentru mîntuirea sufletelor lor.

După ce s'au închinat, au hotărît cu toţii ca Iamvlih să fie rînduit a umbla prin cetate, ca să le aducă cele trebuincioase vieţuirii. Deci sfîntul Iamvlih, îmbrăcat în haine proaste, cumpara hrană şi cerceta în taină despre venirea tiranului. Şi iată că într'o zi, tocmai cînd trecuse pragul cetăţii, a văzut alaiul împărătesc şi a aflat şi de poruncă lui Dechie ca toţi mai marii oraşului şi căpeteniile oştilor să fie gata adouazi să jertfească dumnezei-

lor lui. Şi a mai auzit sfîntul Iamvlih că împăratul a hotărît ca şi cei şapte coconi să vie la prăznuire. Şi speriindu-se el tare, a alergat în peşteră, unde, împreună cu o bucată de pîne, a adus fraţilor săi şi această tulburătoare veste.

Atunci acei şapte tineri s'au umplut de spaimă şi căzînd cu feţele la pămînt au rugat pe Dumnezeu cu plîngere şi suspine ca să le întărească sufletele pentru pătimirea ce avea să vie. Apoi soarele scăpătînd dincolo de mare şi făcîndu-se sară, tinerii au adormit, căci mihnirea din inimi le îngreuiase ochii. Dar milostivul şi iubitoriul de oameni Dumnezeu, care totdeauna poartă de grijă Bisericii sale şi se îngrijeşte de robii lui, a rînduit ca aceşti şapte tineri să doarmă o străină şi minunată adormire. Acela care printr'înşii voia să facă în vremea viitoare o minune, a săvîrşit-o anume ca să încredinţeze pe cei ce se îndoiau despre învierea morţilor. Drept aceia, sfinţii au fost cufundaţi intr'un somn de moarte. Şi, pe cînd sufletele lor, ca nişte podoabe, erau păzite în mînile lui Dumnezeu, trupurile, caşi cum s'ar fi odihnit, zăceau în peşteră nestricate şi neschimbate.

* * *

Adouazi împaratul, sumeţindu-se cu inima, a poruncit iscoadelor sale să caute pe cei şapte coconi în tot locul şi să-i aducă fără sminteală înaintea sa. Dar oamenii lui, neaflîndu-i nicăiri, Dechie a spus cătră cei ce stăteau în juru-i:

— Măcar că au fugit şi s'au ascuns înfruntînd voinţa mea, totuşi le voiu dărui viaţa, dacă se vor întoarce cătră altarele cetăţii. Căci mi-e milă de aceşti tineri frumoşi şi de neam bun.

Dar mai marele oştilor zădărîndu-l, i-a răspuns:

— Nu jeli, împarate, pentru tinerii aceia, căci nu numai că nu s'au pocăit, ci mai rău hulitori s'au făcut. După ce au împărţit saracilor, pe uliţele cetăţii, mult aur şi argint, au fugit intr'ascuns. Noi nu ştim unde sînt, dar dacă tu vrei să-i afli, cheamă pe părinţii lor şi muncindu-i, îţi vor spune numaidecît unde se găsesc.

Atunci împaratul a şi poruncit ca să vie la înfăţoşare părinţii celor şapte coconi. Aceştia venind, Dechie a zis cătră ei:

— Unde sînt fiii voştri, ocăritorii împărăţiei mele? Dacă nu-mi veţi spune adevărul, voiu porunci ca în locul lor să vă piarză pe voi; căci dîndu-le lor aur şi argint, i-aţi ascuns în locuri tăinuite ca să nu se arăte înaintea feţii noastre.

La unele ca acestea părinţii au răspuns aşa:

— O împarate, în veci să trăeşti! Ne rugăm îndurării tale, ascultă-ne şi pe noi fără mînie. Noi nu sîntem împotriva împărăţiei, poruncile nu ţi le călcăm, nici n'am încetat să aducem jertfe de oi şi berbeci înfricoşaţilor noştri dumnezei. Deci, pentruce să murim? Dacă fiii noştri s'au răzvrătit, noi nici o vină nu avem; nici le-am dat lor aur şi argint, ci ei singuri luîndu-ni-l tîlhăreşte, l-au împărţit la cei neputincioşi. După cîte am auzit, adă-

postul lor acuma este în peştera cea mare a muntelui Ohlon. Dar, dacă în ceasul de acuma mai sînt vii sau au murit, noi nu putem şti, căci, iată, multe zile sînt de cînd ei nu s'au mai arătat.

Împaratul, auzind vorbele lor, a rămas încruntat. Apoi, ridicînd fruntea, a zis:

„De vreme ce fiii voştri nu s'au întors din rătăcirea lor şi au fugit dinaintea feţii mele, să nu mai vază lumina zilei, ci întru întunericul vizuinei să moară de foame şi de sete. Să se astupe intrarea peşterii, aşa că adăpostul lor să le fie mormîntul!"

Împaratul şi cei din jurul său nu ştiau că acei tineri adormiseră întru Domnul, aşa că zidarii au împlinit întocmai porunca împărătească: au astupat intrarea văgăunii cu bolovani şi au întărit-o şi cu peceţi.

Dar între acei care pregăteau astfel mormîntul celor şapte coconi, se găseau şi doi postenici împărăteşti, Teodor şi Rufin, creştini intr'ascuns. Ei au scris pătimirea şi numele acestor şapte sfinţi, pe două tăbliţe de plumb, pe care pecetluindu-le intr'un sicriaş de aramă, le-au aşezat între pietre, la uşa peşterii, zicînd între dînşii:

„Cînd va voi Dumnezeu să cerceteze pe robii lui, deschizînd această peşteră, mai înainte de venirea sa,—va arata oamenilor de apoi că aici sînt şapte mucenici, de oarece au murit pentru Hristos, astupîndu-se în hrubă".

Nu mult după asta păgînul împărat Dechie a pierit, şi după dînsul au pierit şi alţi împăraţi: şi Galie, şi Valerian, şi cei treizeci de tirani care s'au ucis între dînşii, şi Claudie, care a fost lovit de ciumă, şi Aurelian cel „cu mîna de fer" şi feciorul sclavilor, blestematul Diocliţian—păgîni şi prigonitori ai Bisericei lui Dumnezeu, au pierit fiecare la vremea sa, iar sufletele lor s'au pogorît cu toatele în focul cel nepotolit...

* * *

Ci, după grele furtuni, Biserica lui Hristos a cunoscut însfîrşit şi vremuri tihnite. Venind la împărăţie Constantin cel Mare, binecredincioşii răsuflară adînc, iar duhul necurat al prigonirilor, ca o pasăre de noapte, zbură pe pustii locuri. Căci feciorul Elenei a fost cel dintăiu împarat care a scos pe creştini din întuneric la lumină. Biserica Fiiului lui Dumnezeu eşi astfel biruitoare şi se înălţă mîndră de-asupra lumii păgîneşti, ca o mireasă în ziua cununiei ei.

După Constantin au mai urmat şi alţi împaraţi creştineşti până cînd skiptrul împărăţiei a ajuns în mînile dreptcredinciosului Teodosie căruia, pentru vîrsta lui crudă, i se mai zicea şi cel Tînăr. Atunci s'a ivit iarăşi urîciunea cea neasămănată, căci se izvodise un eres ce tăgăduia învierea morţilor, despre care însuşi Hristos a vorbit Bisericei sale.

Anume, Teodor, episcopul Eginiei, învăţa că după moarte nu va fi oamenilor nici un fel de mîngîere, pentrucă acei ce pier

cu trupul, pier și cu sufletul, și amîndouă se prăpădesc. Ci, aiții propovăduiau că numai trupurile, stricîndu-se, vor pieri, iar sufletele vor avea răsplătirea lor după cuviință. Căci—ziceau aceștî din urmă—cum vor putea să se mai scoale din morminte, după mii și mii de ani, trupurile, din care nici pulberea nu se mai găsește? Și aceasta era o socoteală ereticească, căci ei nu luau în samă cuvintele Domnului Hristos din Evanghelie: „Că morții vor auzi glasul Fiiului lui Dumnezeu, și cei ce vor auzi vor învia"; nici de cele scrise în proorocia lui Daniel: „Că cei ce dorm în țărîna pămîntului, se vor scula, unii spre viață veșnică, iar alții spre ocară și spre înfruntare veșnică; precum nici de cele grăite de Dumnezeu prin proorocul său Iezechiel: „Poporule al meu, eu vă voiu deschide mormintele și vă voiu scoate dintr'însele". Neaducîndu-și aminte de toate acestea, tulburau Biserica lui Dumnezeu. Căci începuse să se îndoiască de adevărata învățătură nu numai mirenii, ci chiar unii arherei și episcopi, precum și alte fețe bisericești. Se pornise acuma o prigoană din partea unora ca aceștia asupra dreptcredincioșilor, încît casa Domnului se acoperise iarăși cu vălul întristării.

Zice Metafrast în cartea sa că împăratul Teodosie văzînd amara tulburare a Bisericii, se ruga lui Dumnezeu cu post și cu multe lacrimi, ca numai El să îndepărteze această pierzătoare de suflete învățătură. Și-atunci Domnul cel mult milostiv, care nu voește să rătăcească cineva dela credința cea adevărată, a auzit rugăciunea fierbinte a împăratului și suspinele multor credincioși. Deci a arătat tuturora adevărul, descoperind taina cea așteptată a învierii morților. Iar minunea s'a întîmplat întru acest chip:

In Efes trăia un bărbat cu numele Adolie. El era stăpînul muntelui Ohlon, în care se găsea peștera cu cei șapte sfinți adormiți. Voind deci Adolie—după rînduiala lui Dumnezeu—să zidească acolo, lîngă munte, un staul pentru oi, slugile sale au ridicat din pietrele cu care oamenii lui Dechie astupaseră peștera, fără să știe că acolo este un loc tăinuit. Și așa, au făcut o spărtură cît un stat de om.

In vremea aceia Domnul nostru Iisus Hristos, cela ce stăpînește viața și moartea, care înviase pe Lazăr cel mort de patru zile și pe fecioara lui Iair, a deșteptat și pe acești șapte tineri care adormiseră demult.

* *

Deci ei s'au sculat cașicum s'ar fi trezit din somn, și dînd lui Dumnezeu rugăciunea de dimineață, s'au sărutat unul cu altul după obiceiu. Și nici un semn de moarte nu era într'înșii: hainele le erau întregi și trupurile neschimbate, ba chiar înflorite cu frumusețea tinereților. Și luîndu-se de vorbă, ei s'au mîhnit pentru slujirea idolilor ce sta asupră-le ca un vis rău, căci socoteau că Dechie îi caută pentru pătimire. Cercetînd pe Iamvlih, sfîntul Maximilian l-a întrebat să-i spuie ce-a auzit prin cetate. La care tînărul a răspuns:

„Cele ce v'am spus ieri sara, acele vă spun și acuma: împăratul a poruncit să ne caute ca, împreună cu slujitorii lui, să ne închinăm idolilor, înaintea norodului; iară de nu vom face așa, ne va da pe mînile schingiuitorilor".

La aceste cuvinte, sfîntul Maximilian a cuvîntat suspinînd:

„Fraților, să fim gata ca să ne arătăm fără sfială în fața lui Dechie. Să mărturisim înaintea împăratului pămîntesc pe împăratul cerurilor, pe Domnul nostru Iisus Hristos, și pentru cinstea lui, să ne împodobim cu cununile veșnice ale muceniciei. Iar tu, frate Iamvlih, ia un ban, du-te în cetate și cumpără-ne pîne pentrucă sîntem flămînzi. Căci asară ne-ai adus prea puțină și n'a fost de ajuns. Pe urmă, după ce ne vom întări și cu hrană trupească, să eșim de bunăvoe înaintea lui Dechie și să ne aruncăm în gura plină de sînge a acestui lup răpitor".

Ziua de abia se luminase și razele cele dintăiu ale soarelui pătrundeau în peșteră aurindu-i intrarea...

Iamvlih a luat un ban de argint și s'a strecurat afară. Aici văzînd pietrele răvășite încolo și încoace, a privit cu uimire întrebîndu-se în sine: „Ce sînt acestea și cînd s'au pus aici? Că eri sara nu erau. Cine le-a adus? Să fi venit oare prigonitorii pe urmele noastre?".

Pogorîndu-se din munte, mergea cu frică ca nu cumva cunoscîndu-l vre-unul să-l ducă la împărat. Dar apropiindu-se de zidiul cetății, mirarea l-a cuprins și nu-i venea să creadă ochilor: de-asupra porții strălucea o cruce, împodobită frumos, care primea pe călător ca o binecuvîntare. Sfîntul Iamvlih s'a uitat multă vreme, împietrit. Apoi, neintrînd înăuntru, s'a dus tot pe lîngă zidiuri, la altă poartă, pe urmă la a treia, apoi la celelalte: și pe toate porțile lumina prea sfînta cruce. Atunci uimirea lui fu fără de margini. Și venind iarăși la intrarea dintăiu, a pășit cu neîncredere pragul cetății. Case și zidiri pe care nu le mai văzuse odinioară, se înălțau și la dreapta, și la stînga, și înaintea lui. Pătrunzînd mai adînc, înspre inima tîrgului, a auzit pe unii jurîndu-se cu numele lui Hristos. Atunci mai mult s'a înspăimîntat zicîndu-și cu nedumerire: „Ieri nimeni nu îndrăznea să cheme pe față numele Mîntuitorului, iar acuma se prea-mărește prin atîtea guri, fără sfială. Se vede c'am nimerit într'o cetate străină, căci și zidurile sînt altele, și casele necunoscute, și oamenii în alt port".

Și oprind pe un trecător:

— Mă rog, domnule, cum se numește cetatea aceasta?

Acela i-a răspuns:

— Efesul.

Dar sfîntul Iamvlih, neștiind ce să crează, și-a zis: „Să cumpăr repede pîne și să ies de aici, ca să nu mă rătăcesc cu desăvîrșire". Apoi, apropiindu-se de un pitar a scos banul de argint și a cerut pîne pe el.

Pitarul a luat banul, s'a uitat lung la dînsul întorcîndu-l pe amîndouă fețele, apoi l-a arătat altuia. Acesta l-a dat unui al treilea, pe urmă a venit în mînile unui al patrulea, așa că încurînd s'a strîns acolo mai multă lume, bărbați și femei. Și

fiştecare voia să vază argintul. Atunci unul din cei de faţă, uitîndu-se prepuelnic la sfintul Iamvlih, a zis către ceilalţi:
„Tînărul acesta a găsit o comoară".
Dar Iamvlih, văzîndu-i că şoptesc între dînşii:
„Oameni buni, a spus el, luaţi-vă acest ban, căci eu nimica nu mai voesc".
Insă omul care pomenise de comoară, apucîndu-l de haină, i-a zis cu asprime:
— Nu cerca să fugi, ci spune-mi de unde eşti şi cum ai găsit banii. Şi, pentruca să nu te pirim, dă-ne şi nouă o parte din ei; iar dacă nu vrei, vei merge înaintea judecătoriului.
Sfintul Iamvlih se uită dela unul la altul şi nu ştia ce să răspunză.
— Ci, haide, spune odată, căci nu vei putea mistui această comoară, a strigat un ostaş ridicînd pumnul.
Dar năpăstuitul Iamvlih sta ca un mut şi numai ochii lui vorbeau. Atunci un neguţător din mulţime l-a descins de brîu şi puindu-i-l pe grumaji, îl ţinea aşa în mijlocul tîrgului. Lumea alerga acuma din toate părţile, căci se svonise pretutindene că un tînăr necunoscut a găsit o comoară, dar mai mult nu voeşte să spue nimica. Şi măsurîndu-l din cap păn'în picioare, privitorii ziceau:
— E străin: nu l-am văzut niciodată.
— Şi uite cum e îmbrăcat.
— Pare să fie de departe.
— Comoara e veche şi argintul foarte bun.
Zădarnic sfintul Iamvlih, se uita să vază pe maică-sa, pe tatăl său ori vre-una din slugile casei însă nici pe unul nu afla. Dar mai vîrtos se minuna, cum de nu-l cunoaşte nimeni pe dînsul, căci fiind feciorul unui tată slăvit, lucrul era cu atîta mai de-a mirării. Şi svonul umblînd din om în om, a ajuns şi la urechea antipatului cetăţii şi a episcopului Ştefan, care întru acel ceas, după rînduiala lui Dumnezeu, erau laolaltă vorbind amîndoi între dînşii. Atunci antipatul a poruncit ca tînărul acela să fie adus la scaunul lui, împreună cu banul găsit.

* * *

Ci sfintul Iamvlih, socotind că-l duc în faţa lui Dechie, se hotărîse să moară. Ajungînd înaintea celor doi, antipatul a luat banul, s'a uitat şi el cu multă luare-aminte, apoi l-a arătat şi Episcopului. Pe urmă l-a întrebat:
— De unde ai acest as?
Sfintul Iamvlih a răspuns fără sfială:
— Din averea părinţilor mei.
— Cum, n'ai găsit o comoară?
— Nu ştiu de nici o comoară şi nu mă pricep cum mi-a venit năpasta aceasta.
Atunci antipatul i-a zis, cercetîndu-l cu ochii:

— De unde eşti tu?
— Din această cetate.
— Şi cum îl cheamă pe tatăl tău, căci noi nu te cunoaştem.
Tînărul a spus numele tatălui său, al maicei sale, al moşilor, al fraţilor şi al surorilor sale şi al tuturor rudeniilor lui. Iar antipatul se uita numai la episcop şi nu zicea nimic. La urmă, îi vorbi cu asprime:
— Tu minţi, căci ne spui nume necunoscute, de care n'am auzit niciodată.
Dar sfintul Iamvlih nu ştia ce să răspunză, şi pe chipul lui se vedea nedumerirea.
Atunci unii din cei de faţă ziceau că este nebun, alţii că numai se preface. Iar antipatul, sculîndu-se de pe scaun, i-a zis cu glas minios:
— Cum putem crede că banul acesta e din averea părinţilor tăi? Aici e chipul lui Dechie, şi dela dînsul până astăzi a trecut vreme multă. Şi argintul din care-i bătut e cu totul altul decît cel de acuma. Te văd tînăr. Oare crezi tu că cu astfeliu de vicleşuguri ai să amăgeşti pe bătrînii şi pe înţelepţii Efesului? Dacă nu-mi spui adevărul, te voiu arunca în temniţă şi nu vei eşi de acolo până ce nu-mi vei arăta unde se găseşte comoara.
Auzind toate acestea sfintul Iamvlih s'a îngrozit, dar mai mult s'a minunat cînd i s'a pomenit astfel de Dechie. Deci aruncîndu-se în genunchi, a vorbit celor doi:
— Mă rog vouă, domnii mei, răspundeţi-mi la cele ce vă voiu întreba, şi pe urmă şi eu vă voiu spune tot ce veţi pofti. Nu este Dechie împărat peste această cetate?
La această întrebare neaşteptată, episcopul Ştefan i-a răspuns cu blîndeţă:
— Fiule, în ţările acestea, astăzi, nu este nici un împărat cu numele Dechie. A fost unul, în vremile de demult, dar de atunci sînt mai bine de 200 de ani. Acuma săpîneşte dreptcredinciosul împărat Teodosie—binecuvîntat fie numele lui!
Sfintul Iamvlih, care nu-şi credea urechilor, a răspuns de astădată cu îndrăzneală:
— Dacă este aşa, vă rog, prea cinstiţilor domni, să vă osteniţi să mergeţi împreună cu mine pân' la peştera din muntele Ohlon. Acolo veţi găsi pe fraţii mei şi vă voiu face dovadă prin gura lor că cele ce v'am spus sînt cu totul adevărate. Iată, sînt cîteva zile numai, de cînd noi am fugit din faţa lui Dechie şi ne-am ascuns în peşteră; iară pe Dechie l-am văzut ieri, cu ochii mei, intrînd aici în cetate. Dar acuma toate mi s'au încurcat. Nu ştiu nici dacă sînt eu acela care vă vorbesc, nici dacă cu adevărat mă găsesc în cetatea Efesului.
La aceste cuvinte, pornite din adîncul inimii, episcopul Ştefan a căzut pe gînduri, zicîndu-şi: „Se vede că Dumnezeu voeşte să ne descopere o taină". Apoi a spus tare către antipat:
— Să mergem cu dînsul.
Deci episcopul şi antipatul, cu toate căpeteniile oştilor şi ai

cetăţii, împreună cu mulţime mare de norod, au pornit la muntele Ohlon. Ajungînd cu toţii aici, Iamvlih a intrat în peşteră, iar episcopul a văzut chiar la intrare, între două lespezi de piatră, sicriaşul de aramă cu două peceţi de argint. Deschizîndu-l, au găsit tăbliţele de plumb, pe care era scris:

„Aceşti şapte tineri au fugit din faţa prigonitoriului Dechie şi se numesc: Maximilian, feciorul eparhului, Iamvlih, Martinian, Ioan, Dionisie, Exacustodian şi Antonie. Ei s'au ascuns în peştera aceasta, care astupîndu-se din poruncă împărătească, s'au sfîrşit intr'însa muceniceşte, căci au murit pentru Hristos".

Aflîndu-se deci cum stau lucrurile, toţi s'au minunat şi într'un glas au preamărit pe Dumnezeu.

Intrînd în peşteră, au găsit pe cei şapte sfinţi la un loc, tineri şi frumoşi ca florile stropite de rouă, strălucind de o tainică lumină. Episcopul şi antipatul cu toată mulţimea li s'au închinat păn' la pămînt, slăvind pe Dumnezeu care-i învrednicise să vază o minune ca acela. Apoi sfinţii le-au povestit cum era pe vremea lui Dechie şi ce pătimeau dreptcredincioşii din partea unui păgîn ca acela.

Întorcîndu-se în cetate, Episcopul şi antipatul au trimes carte lui Teodosie-împărat, spunîndu-i:

„Porunceşte Inălţimea ta ca degrabă să vie nişte bărbaţi cuvioşi care să vază minunea pe care a arătat-o Dumnezeu; căci în zilele noastre şi în cuprinsul împărăţiei tale, am cunoscut chipul învierii ce va să fie, în trupurile a şapte sfinţi mucenici care s'au sculat acuma din morţi".

* * *

Teodosie se găsea pe atunci în cetatea Constantinopolii. Auzind el o veste ca aceasta s'a bucurat mult şi s'a sirguit să meargă singur la dînşii. Deci a purces cu sfetnicii lui şi cu mare însoţire la Efes, unde norodul, cu toţi dregătorii, l-au întîmpinat cu strălucit alaiu; după care îndată Episcopul şi toată mulţimea l-au dus în peşteră.

Cum a văzut împăratul pe cei şapte sfinţi, a căzut la picioarele lor, iar ei tinzîndu-şi mînile, l-au ridicat dela pămînt. Atunci Teodosie îmbrăţişîndu-i, i-a sărutat şi a plîns lacrămi multe pe genunchii lor. Pe urmă a cuvîntat împăratul, stînd umilit în ţărînă:

„Stăpînii mei, în faţa voastră mi se pare că văd pe Hristos, împăratul meu! Căci, după cum atunci a strigat pe Lazăr din mormînt, tot aşa acuma v'a trezit şi pe voi cu cuvîntul său cel atotputernic. El a voit astfel să ne adeverească învierea morţilor ce va să fie; căci cei ce sînt în morminte, auzind glasul Fiului lui Dumnezeu, se vor scula şi vor ieşi din groapă nestricaţi".

A zis atunci sfîntul Maximilian către împărat:

„Pentru credinţa ta, o prea fericitule Teodosie, Hristos Fiul lui Dumnezeu celui viu, îţi va păzi împărăţia nevătămată. Să crezi că pentru tine ne-a înviat pe noi Dumnezeu, ca o dovadă de scularea din morminte cea de peste veacuri".

Sfinţii au grăit către împărat şi alte cuvinte mîngîietoare

de suflet, pe care împăratul le-a ascultat cu dulceaţă; iar scriitorul elinesc, Nichifor al lui Calist, adaugă că împăratul s'a împărtăşit şapte zile la masă împreună cu dînşii şi le slujea lor. Apoi, intr'o zi, deodată i-a văzut plecîndu-şi capetele la pămînt şi adormind somnul morţii, după porunca lui Dumnezeu. Iar împăratul privighindu-i, a plîns lacrămi fierbinţi împreună cu sfetnicii săi. El a poruncit să facă şapte racle de aur şi argint, în care să fie aşezate trupurile celor şapte mucenici. Şi jelindu-i mult, în noaptea acela, sfinţii i s'au arătat împăratului în vis, spunîndu-i:

„Lasă-ne să ne odihnim pe pămînt cum ne-am odihnit şi mai 'nainte".

Împăratul s'a deşteptat cu mare cutremur şi s'a închinat lui Dumnezeu. Şi mai apoi, strîngînd sobor de mulţi episcopi, au prăznuit cu cinste pe cei şapte mucenici, aşezîndu-i pe pămîntul unde au adormit. Iar, după ce au făcut milostenie săracilor şi celor scăpătaţi; după ce a scos din închisori pe cei nevinovaţi şi a ajutat pe orfanii părăsiţi, smeritul Teodosie s'a întors la Constantinopoli, locul de şedere al împărăţiei sale.

* * *

Călătoriule, nu uita că zilele tale sînt ca florile cîmpului. Dar dacă, Dumnezeu îndreptînd paşii tăi, vei ajunge vreodată în ţara Galilor, şi nu vei fi departe de marea cea din lăuntru, intră şi în biserica sfîntului Victor din vechea Massalie. Acolo vei vedea un sicriu uriaş din lespede sură, păzit ca un nepreţuit odor. Sînt moaştele celor şapte mucenici, care odihnesc acuma în raclă de piatră, după ce ele au fost ridicate dela pămînt...

Iar peştera, în care sfinţii au dormit somnul cel lung, este şi astăzi cercetată cu mare rîvnă de dreptcredincioşi...

D. D. Patraşcanu

In jurul unei cărţi recente

D. Virgil Madgearu a tipărit de curind prima încercare postbelică de ştiinţă adevărată: *Revoluţia agrară şi evoluţia clasei ţărăneşti.* Acest studiu a apărut mai întâiu în „Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială" şi a avut ca punct de plecare (aşa reiesă din primele două pagini) un alt studiu apărut în aceiaşi revistă, intitulat *Revoluţia burgheză în Rom'nia*, scris de d. St. Zeletin.

In rîndurile următoare vom expune părerile d-lui Madgearu, însoţite de comentariile noastre.

Capitalismul şi agricultura.—Se ştie că Marx a reflectat mai cu deosebire asupra întîmplărilor din Anglia, ţara sa de exil. Aşa că multe din concluziunile sale sînt greu aplicabile pe continent. Şi aceasta este mai cu samă adevărat în ce priveşte agricultura. Agricultura este oarecum „piatra din casă" a marxismului. Ea a dat mult de lucru lui Kautsky, reprezentantul-şef al curentului *zurük nach Marx*. Combaterea ideilor semănate de Marx şi Kautsky asupra agriculturii, precum şi a variantelor acestor idei, constitue obiectul lucrării d-lui Madgearu, de care ne ocupăm aici.

Astfel, Marx spune: „Industria mare procură, pentru întâia oară, cu maşinile, baza constantă a agriculturii capitaliste, expropriază radical marea masă a ţăranilor şi desăvîrşeşte separaţia dintre agricultură şi industria casnică, ale cărei rădăcini le scoate". Kautzky merge mai departe şi spune: „Astfel se întoarce modul de producţie modern la munca salariată industrială a micului ţăran şi la industria agricolă a marelui cultivator, ajungînd, la sfîrşitul procesului dialectic, din nou la punctul său de plecare, şi anume: la desfiinţarea separaţiei dintre industrie şi agricultură".

In realitate, lucrurile sînt mult mai complexe decît le-au crezut Marx şi Kautsky. In primul rînd, desfiinţarea vechilor raporturi agrare, şi deci emanciparea ţăranilor, s'a făcut în chip cu totul deosebit în diferite ţări.

a) In Anglia, e drept, clasa ţăranilor independenţi este desfiinţată, agricultura ia forma unei exploatări industriale, micii proprietari sînt proletarizaţi, agricultura este definitiv despărţită de industria casnică.

Dar acest proces care dă dreptate lui Marx „nu s'a mai repetat nicăieri", spune d. Madgearu, căci nicăieri nu a găsit acele condiţii specifice mediului englez, şi care pot fi rezumate astfel:

1) Monarchul îşi pierduse puterea;

2) Conducerea ţării o avea parlamentul,—adică interesele lorzilor şi, într'o măsură, interesele burgheziei. Dar, în momentul acela, desvoltarea prodigioasă a industriei linei făcu pe lorzi să transforme terenurile arate in păşune de oi, gonind din ce în ce mai mult pe ţăran şi transformînd solul în proprietate privată. Aceasta crea o armată de lucrători flămînzi, pe care burghezia dela oraş o putea exploata cum vola.

Aşa dar toate clasele dominante aveau interes să exproprieze pe ţăran; iar regele, care i-ar fi putut lua apărarea, încetase de a mai avea vre-o putere efectivă.

Astfel, industria linei, şi apoi industria în general, se desvoltă pe ruinile agriculturii.

Dar, cum spuneam mai sus, acest proces nu s'a mai repetat nicăieri.

b) In Germania de răsărit, în Rusia şi în Europa centrală, existînd monarhi puternici, ţăranul a putut sfîrşi prin a deveni liber. Dar junkerismul a făcut ca această evoluţie să fie foarte înceată, menţinînd încă multă vreme forme de iobăgie, pe care d. Madgearu, în amintirea lui Gherea, le numeşte neo-iobăgie. Aceasta ţinea de faptul că ţările de mai sus nu cunoşteau libertatea constituţională şi erau pline de vestigii medievale. Totuşi

c) „în Prusia apuseană, spune d. Madgearu, ţărănimea fu complect liberă în 1815, devenind stăpînă deplină a celei mai mari părţi a solului; acolo nu se formă o clasă de muncitori agricoli salariaţi". Faptul că într'o ţară reacţionară ca Prusia s'a putut obţine un rezultat atît de favorabil clasei ţărăneşti, ne explică succesele acesteia în Statele cu tradiţiune democratică. Exemplul tipic e:

d) Franţa, unde „s'a desfiinţat complect orice urmă din regimul feudal, şi a trecut o mare parte a solului în mînile ţăranilor, creiind astfel un teren liber pentru jocul forţelor nouă în secolul XIX. Aşa se face că în Franţa nu se naşte neoiobăgia, şi agricultura progresează în libertate.

In sfîrşit, în vîrful acestei serii ascendente, găsim:

e) Danemarca, „cea dintâiu ţară in care se emancipează ţărănimea, dar în care liberarea ţăranilor este urmată de o serie de măsuri pentru consolidarea proprietăţii ţărăneşti în tot decursul veacului al XIX-lea, şi unde constatăm, în era capitalismului, un progres continuu al agriculturii şi o preponderenţă din ce în ce mai pronunţată a exploatării ţărăneşti".

„Nici o urmă de neo'obăgie", nici o urmă de mizerie în masă. Nici o urmă de absorbțiune a agriculturii de către indus'rie. Dimpotrivă, o separație din ce în ce mai mare între industria capitalistă și agricultura țărănească. Ceva mai mult, constatăm o dăinuire și o înflorire a industriei casnice !

Iată dar că procesul descris de Marx și reluat de Kautsky, dacă găsește verificare într'o *singură* țară, trebue recunoscut că nu e confirmat de *niciuna din celelalte țări*.

Dar să mergem mai departe.

Sînt multe motive care ne obligă să credem că reunirea din nou a agriculturii cu industria nu va avea loc *niciodată*. Intr'adevăr:

1) Sporirea intensității producțiunii în industrie cere o lărgire din ce în ce mai mare a exploatării. In agricultură dimpotrivă, cultura intensivă nu este compatibilă decît cu exploatarea mică, realizată ideal de proprietatea țărănească.

2) „Industria produce marfă, producția ei merge în întregime pe piață. Niciodată agricultura nu ajunge să producă exclusiv marfă". Niciodată nu se va putea despărți, în agricultură, „afacerea" de „gospodărie".

3) „Procesul de producție este în agricultură *organic*, în industrie *mecanic*".

4) Asociația pe picior mare, a societății anonime, este pîrghia industriei. In agricultură, asociațiunea este foarte limitată, și forma cea mai prielnică este societatea cooperativă.

5) „Diviziunea muncii în agricultură are un rol redus". Intr'adevăr. Diviziunea muncii constă din transformarea succesiunii în timp a etapelor procesului de producție, într'o succesiune în spațiu. Dar, această transformare este cu neputință în agricultură, dat fiind natura *biologică* a procesului.

6) In principiu, o industrie poate fi instalată oriunde. E inutil să spunem că nu același lucru are loc în agricultură.

7) In agricultură, progresele mașinismului se reduc „la *motoare mici mobile*, dintre care rolul de căpetenie îl au animalele de tracțiune. Apoi, oricît de perfecte sînt unele dintre mașinile-unelte agricole, acțiunea lor este mărginită, din cauza *izolării*, a *intermitenței funcționării*, a inactivității—săptămîni și luni întregi—în comparație cu mașinile automate ale unei fabrici.

8) Legea produsului descrescînd este specifică agriculturii, și pune o barieră strîmtă extinderii exploatării.

9) „Apoi, pe cînd sporirea intensității în industrie însamnă o *automatizare* a procesului de producție, prin sporirea mașinilor și raționalizarea utilizării muncii, în agricultură, dimpotrivă, exploatarea muncii devine, cu creșterea intensității, tot mai *artistică*, tot mai *individuală*, cerînd mai multă îngrijire, mai multă dragoste de lucru".

Pentru toate aceste motive, noțiunea de familie nu se poate despărți de acea de exploatare, și forma *optimă* a exploatării este mica proprietate țărănească, capabilă să ocupe o

familie. Progresele mașinismului care, după cum am văzut, se reduce la mici motori mobili, nu îi sînt inaccesibile. Ceva mai mult. Agricultura trage folos nu atît din progresele technicei, cît din acele ale științelor chimice. Dar acestea din urmă sînt perfect accesibile gospodăriei familiare țărănești.

Insfîrșit, lăsînd la o parte ceiace „trebue logicește să se întîmple", ne gîndim *la ceiace s'a întîmplat de fapt*, constatăm aproape pretutindeni o separație din ce în ce mai chibzuită a industriei de agricultură, cu preponderența micii exploatări țărănești.

Cît de departe sîntem de Marx și Kautsky! Dar încă și mai departe sîntem de interpretul romîn al acestor concepțiuni (la rîndul lor atît de discutabile).

D. Zeletin nu se mulțumește să spună că capitalismul îmboldește agricultura să se industrializeze, ci declară că „revoluționează din temelie agricultura indigenă, *silind-o* (sic) a lua caracterul de producție capitalistă". Prin aceasta, scrie d. Madgearu, autorul „determină, anticipat, finalul etapelor de evoluțiune!".

Același d. Zeletin spune: „mizeria rurală domnește pretutindeni la începuturile capitalismului, *oricare ar fi fost felul emancipării țăranilor în regiunea privitoare!!*"

Tot după d. Zeletin, neoiobăgia (de care am văzut ce ușor se poate lipsi istoria atîtor țări), este un fenomen universal și inerent începuturilor capitalismului. „Toate burgheziile au făcut, la vremea lor, același lucru": au „introdus munca forțată pentru lucrătorul sătean", „spre a grăbi tranziția păturilor rurale dela lumea veche la cea nouă".

Insfîrșit (last but not least) scăparea țărănimii nu poate veni decît din transformarea lor în proletari industriali și muncitori agricoli salariați!!!

Cît de mult verifică istoria o asemenea povestire, ne-o oate spune numai autorul ciudatelor rînduri de mai sus.

Dar să revenim la studiul d-lui Madgearu.

In analiza situațiunii economice dela noi, d. Madgearu nu simte de loc nevoia să se abată dela concluziile acelor cercetători care și-au închinat întreaga lor viață studierii acestor probleme,—după cum, din contra, simte absoluta nevoe să țină sama și de ceiace s'a patrecut și în alte țări decît în Anglia lui Karl Marx.

Astfel d. Madgearu este de acord cu Dobrogeanu Gherea sau cu d. Radu Rosetti, cînd spune că neoiobăgia noastră e datorită împrejurării foarte simple și clare că toate clasele sociale puternice aveau interese economice contrarii țărănimii legate de mîni. Atunci, cum este natural, au uzat și abuzat de această situație.

Măsurile așa zise generoase și liberale erau săvîrșite de acei pe care d. Rosetti îi numește „diletanți în conspirație", și care nu aveau nici un temeiu mai serios.

Singurul moment istoric care putea fi, dar nu a fost, prielnic clasei asuprite, este scurta perioadă de absolutism monarhic a lui Alexandru Ioan Cuza. Dar acest absolutism, al cărui rol a fost mare în alte țări, la noi a fost aproape nul, pentru simpla pricină că a durat mult prea puțin.

(Pentru amănunte în această chestie și în chestiile care urmează, trimitem la articolul autorului, precum și la trimiterile acestuia).

Rămîne să arătăm concluziile la care ajunge această primă parte critică a studiului d-lui Madgearu.

„Cunoașterea evoluției agriculturii, spune d-sa, dovedește că regimul muncii este în funcție de regimul stăpînirii pămîntului. Constituția feudală a muncii era un reflex al organizării feudale a stăpînirii pămîntului, care era instrumentul de dominație al acestei societăți.

„Desființarea legală a raporturilor feudale de proprietate și de muncă, devine o realitate numai cînd pămîntul, transformat în proprietate privată, nu rămîne mijloc de dominație și exploatare, dacă țăranii „emancipați" nu sînt constrînși a se învoi cu munca și vitele lor pe proprietățile boerești. Altminteri, forma legală contrazice fondul real".

Cu alte cuvinte, nu de „capitalismul industrial salvator" atîrnă prefacerea agriculturii și a stării păturilor țărănești, ci *de regimul de proprietate al pămîntului.* După cum capitalismul, în faza lui primitivă de capitalism comercial, găsește o țară cu un *anumit* gen de proprietate a pămîntului, el va preface condițiunile de muncă agricolă potrivit acestui regim de proprietate.

Numai întorcînd datele problemei în sensul d-lui Madgearu, ne putem explica pentruce un același capitalism a adus condițiuni de muncă agrară așa de diferite în Anglia, Franța, Germania, Danemarca sau Țara Romînească.

Bun înțeles, nu trebue să înțelegem prin „regimul proprietății solului" o formă juridică goală. El are rădăcini în realități foarte grave. Într'adevăr, de ce poate atîrna regimul proprietății funciare, dacă nu de situațiunea respectivă a claselor într'o societate? (Monarh, burgheji, țărani, proprietari, proletari industriali).

Așadar, rezultatul acestei prime părți, a părții critice din studiul d-lui Madgearu, este pregătirea și curățirea terenului în vederea analizei chestiunii: *țărănimii în lupta de clasă.*

Observațiuni.—Înainte de a trece la partea constructivă a lucrării, să ne fie îngăduită o mică critică de amănunt.

D. Madgearu întrebuințează cuvîntul de *neoiobăgie* pentru situațiunea din Germania, cuvînt creat de Dobrogeanu Gherea pentru caracterizarea situațunii sociale din Romînia.

Iată ce spune d. Madgearu: „constatăm în Germania de Răsărit, în întreaga Europă centrală și, după cum vom vedea, mai ales în Răsăritul Europei până în zilele noastre, o emancipare înceată și incompletă a săteanului, rămășițe feudale, micșorarea pămînturilor țărănești, *dominarea regimului neoiobăg*

(noi subliniem), și mizeria rurală" (p. 274). „In Prusia, țăranul liber—și a fortiori muncitorul—a rămas subt ochiul și legea vechiului său stăpîn. Chiar până la finele secolului putea fi chemat legal să facă servicii cu mînile și cu carele pentru munci comunale" (p. 273 notă),—și, mai la vale, citează următorul pasagiu din Sombart: „Iunkerii păstrară controlul asupra oamenilor prin ordonanța dela 1810 (Gesindeordnung), care regula raporturile dintre stăpîni și argați în așa chip, încît întemeia *de fapt o nouă iobăgie* (noi subliniem)".

Credința noastră este că această nouă formă de iobăgie (neue Form der Hörigkeit), pe care Sombart o găsește în Germania și în Rusia, diferă în mod esențial de *neoiobăgia* de care vorbea Gherea pentru țara noastră.

In Germania sau Rusia, iobăgia izvora din anumite rămășiți feodale, care se găseau însă în perfect acord cu Constituția și legiuirile din țara respectivă.

Forma juridică a acestor națiuni impunea, ca un corolar, aceste rămășițe feodale. Iobăgia acolo nu e nouă decît *în timp.* Diferă de vechea iobăgie numai prin *data* cronologică. Nu diferă însă calitativ, ci e una și aceiași.

Alta e însă situația la noi. Ea are loc într'o țară care și-a dat drept constituție — Declarația Drepturilor Omului, și ca legiuire civilă—Codul Napoleon. Acèste două coduri atrag libertatea individuală, inviolabilitatea domiciliului și libertatea contractelor. In numele acestor trei principii, legea tocmelilor agricole și a muncii forțate vin și violează libertatea persoanei, inviolabilitatea domiciliului și libertatea contractelor. Pentru a săvîrși aceste încălcări, se ia drept scut înseși codurile violate.

Aci nu mai e vorba de rămășiți, ci de *înviere sub o altă formă.* In Germania și Rusia iobăgia cea *nouă* (eu i-aș zice mai bine cea *învechită*, e mai propriu așa) era odioasă din punctul de vedere al dreptății,—era însă impecabilă din acela al *legalității* [1])

Din potrivă, neoiobăgia romînească constituia un dezacord între legea cea mai de samă a țării și realitatea fundamentală a țării (condițiunile muncii agricole). E natural deci ca ea să caracterizeze întreaga situație a societății romînești. Expresia pe care Dobrogeanu Gherea a avut nemărginitul merit de a o fi întrebuințat pentru societatea romînească, trebue să-i rămîe acesteia din urmă.

Cînd avem două lucruri, trebue să avem două nume.

Știm că d. Madgearu este departe de a refuza să vadă în neoiobăgie, definițiunea întregei structuri a țării noastre. Dar ceia ce vrem să dovedim, este că acest termen definește societatea romînească, — și *numai pe ea* [2].

---

1 De altfel ea avea și circumstanța atenuantă a ne-absenteismului Junkerilor.

2 Dacă ar fi vorba să găsim analogii acestei neoiobăgii provenite nu din supraviețuirea legală a feudalismului, ca în Rusia Țaristă, ci

Ţărănimea şi lupta de clasă. — Şi în această parte constructivă a analizei sale, d. Madgearu are de luptat cu prejudecăţile marxiste.

După marxişti nu există decît două clase sociale: capitaliştii şi proletarii; cei dintîiu proprietari de mijloace, de instrumente de muncă, ceilalţi proprietari numai de muncă. Proprietarii de pămînt sînt o clasă trecătoare, care se va topi în celelalte două. Cît despre ţărănime, ea „reprezintă în procesul muncii sociale o funcţiune pe cale de dispariţie". „*Ţăranul nu e nici numai lucrător, nici numai capitalist, producător de pămînt*". „Exploatarea mică înseamnă, fără înconjur, exces de muncă şi de barbarie". Situaţia sa reală este nu identică, ci *mai rea decît* a proletarului.

Aceasta nu vrea să zică însă, pentru marxişti, că asemănarea cu proletarul face pe ţăran să se alieze cu acesta în lupta de clasă. Ţăranul este proprietar. Aceasta e deajuns pentru marxist ca să nege, pe toate căile, *tendinţa anticapitalistă a ţăranului.* „El e unit cu clasele stăpînitoare şi separat de proletariat, prin faptul că posedă el însuşi mijloace de producţie".

Fireşte, „categoria ţăranilor mari (Grossbauer), care exploatează munca salariată, poate avea *anume contingenţe* cu clasa exploatatoare". Dar la ţăranul propriu zis, constatăm cele mai grave antagonisme faţă de burghezie. Astfel:

1) „Burghezia se prezintă la început ţăranului sub haina capitalului de camătă, care îl exploatează, îi reduce venitul muncii subt salarul obişnuit, şi-l constrînge a-şi vinde petecul de pămînt". Chiar Kautsky dă o aşa de mare însemnătate acestui fenomen, încît împarte regimul agrar în două categorii: cel din Anglia—fermajul, şi cel de aproape pretutindeni—sistemul ipotecar.

2) „Burghezia, în funcţiune de clasă diriguitoare, are în mînă cheia repartiţiei impozitelor, care îi înlesneşte a aşeza o cotă cît mai apăsătoare a sarcinilor fiscale asupra ţărănimii".

3) Tot ea, „fiind stăpînă pe banca de emisiune, poate dirija organizarea creditului cum îi convine".

4) Apoi, „la adăpostul tarifelor vamale create de ea, folosindu-se de această situaţie de monopol, poate urca în voe preţurile fabricatelor consumate de ţărănime".

5) Burghezia, care are interes să se realizeze echilibrul bugetar, este ispitită să-l realizeze „aplicînd un sistem de stoarcere a muncii ţărăneşti prin taxe de export, preţuri maximale şi rechiziţionare a produselor agricole".

Şi lista antagonismelor este departe de a fi încheiată. Dar ne oprim aci.

Un alt motiv pentru care marxiştii refuză să vadă în ţă-

---

tocmai din desfiinţarea juridică formală a acestui feudalism,—analogie o putem găsi la neoiobăgia industrială a proletarului „liber" din fabrica dela oraş: Acolo putem, cu oarecare bunăvoinţă, găsi o asemănare în acelaşi dezacord între situaţia de drept şi cea de fapt. Dar e mai bine să lăsăm fiecărui lucru numele lui.

rănime o clasă socială, este lipsa de omogenitate a acesteia. Într'adevăr se pot distinge patru categorii de ţărani:

1) ţăranul mare (Grossbauer) care exploatează pămîntul cu salariaţi.

2) ţăranul independent, care găseşte tot ce îi trebue în bucata lui de pămînt, şi care nu e nici exploatator nici exploatat.

3) ţăranul mic, căruia pămîntul său îi e neîndestulător şi, care se vede nevoit a-şi vinde munca.

4) şi muncitorul agricol propriu zis, ne-proprietar şi numai exploatat.

În opoziţie cu aceştia, marxiştii pun omogenitatea proletariatului orăşenesc. Dar, dacă ne uităm mai bine, constatăm şi aci aceleaşi diferenţe calitative;

Astfel avem:

1) grupa muncitorilor intelectuali.

2) grupa muncitorilor manuali,—şi înlăuntrul acestora:

3) muncitorii fără nici-o pregătire.

4) muncitori a căror pregătire sumară constă din deprinderea utilizării maşinilor;

5) lucrătorii aşa numiţi „calificaţi" (skilled Workmen);

6) contramaiştrii, etc..

Observăm deci şi aci o tranziţie nesimţită, după cum „în cadrul populaţiei ţărăneşti există etape de tranziţie în jurul tipului reprezentativ, care rămîne totuşi ţăranul independent, muncitor exclusiv al ogorului său propriu".

Apoi, tot aşa cum omogenitatea proletariatului constă în rîvna lucrătorului fără nici-o pregătire să ajungă lucrător calificat, tot aşa „muncitorii agricoli alcătuesc o singură clasă cu ţăranii independenţi, deoarece speranţele şi posibilităţile de intrare în rîndul cultivatorilor proprii, identitatea traiului şi a muncii, întreţin un simţămînt de solidaritate între aceste două pături".

În sfîrşit, o a treia obiecţie marxistă, este că „atracţia braţelor dela sat la oraş produce o lipsă de oameni la ţară, ceia ce face ca ţăranul să vadă în proletar un duşman".

„Ca să se desprindă această concluzie, — spune cu drept cuvînt dl. Madgearu, — teoreticianul Otto Bauer reduce întreaga masă ţărănească la „ţărani mari" (Grossbauer), care au aceleaşi interese ca şi agricultorii mari, cu privire la nevoia de braţe".

Dar întrucît îi poate dăuna, ne întrebăm noi, ţăranului independent care nu are nevoe de braţe străine, faptul că un ţăran din acelaşi sat cu el pleacă la tîrg în căutarea unui trai mai bun?

Aşa dar, în rezumat, *aliatul natural al ţăranului în potriva duşmanului comun—capitalismul — este muncitorimea salariată dela oraşe.* Evenimentele din Rusia au dovedit-o strălucit,—şi nu trebue să vedem o *concesie* a bolşevismului în această alianţă. Faptul că altădată o asemenea tovărăşie nu s'a produs, ţine de faptul că ţărănimea era prea îndobitocită de asuprire pentru ca luptele ei să poată lua altă formă decît răscoala sîngeroasă şi oarbă. Cît despre alianţa ţărănimii cu alte

clase, nevoia de *tutelă* o regăsim identică la proletariat. Nu trebue să uităm că, încă pela 1848, în Franța muncitorimea și burghezia luptau cot la cot împotriva feudalismului, subt denumirea comună de *„Classe moyenne"*. Conștiința proprie de clasă nu se trezise încă. Incetul cu încetul, ea apare. Intâiu, o cuceresc muncitorii. Dar azi se poate spune că o găsim și la clasa țărănească.

Proprietatea de muncă.— Această afinitate între țăran și proletar, care face din dl. Madgearu un teoretician foarte original și din „doctrina țărănistă" un sistem care oferă un caracter științific cel puțin egal cu acele clasice, este întreagă fundată pe o concepțiune cu totul nouă care, după părerea noastră, este suficientă pentru a spulbera toate obiecțiile școalei marxiste, ba chiar a concilia țărănismul cu un marxism bine înțeles și consequent.

Desigur că noua concepție a *proprietății de muncă* nu e nouă prin aceia că constitue o aplicare a cunoscutei teorii a *proprietății—funcțiune socială* a Solidariștilor, care a găsit, în ultimul timp o consacrare oficială în Constituția Republicei Germane.

Rezultatele de ordin practic ale acestei concepții sînt atîta de importante în domeniul faptelor, încît teoreticianii țărăniști nu văd pentru moment necesitatea de a-i arăta noutatea științifică în toată amploarea.

Aplicarea, la proprietatea pămîntului, a teoriei proprietății-utilitate socială este acum, socialmente, și mai ales în țara romînească, atîta de *utilă*, încît partea de originalitate științifică a fost amînată pentru mai tîrziu.

Cu toate acestea, chiar în folosul izbutirii sale în practică, este nevoe de o consolidare teoretică.

Intr'adevăr, nu este de ajuns să declari că „proprietatea pămîntului obligă", că ea face să nască datoria din partea posesorului de a o munci și poate chiar de a o munci într'un anumit fel, subt pedeapsa de a-i fi luată înapoi de societate. Aceasta nu e deajuns. Căci să presupunem că necesitățile producției naționale fac indispensabilă purcederea la încă o expropriere, reducînd de pildă maximul neexpropriat dela 500 hectare, cît e azi, la 80, cum e în Lituania? Asemenea măsuri drastice nu pot să mai fie azi săvîrșite, ca în 1918, dintr'un sentiment de pusilanimitate în fața pericolului, sau cel mult, de echitate socială, în forma de *cadou*.

Astfel de reforme nu pot fi prezentate decît în numele unui principiu „à toute épreuve", călit la focul tuturor obiecțiilor științifice și deci *crezut* cu tărie de obștia țării unde reforma urmează să fie făcută.

Iată de ce întreprinderea care consistă a arăta toată noutatea și toată seriozitatea științifică a acestui principiu este indispensabilă tocmai din punctul de vedere al isbîndei sale în practică.

Și cum credem în noutatea și în seriozitatea științifică a teoriei pămîntului-proprietate de muncă, ne vom permite să încheem prezenta dare de samă a studiului d-lui Madgearu prin cîteva:

Observațiuni ale comentatorului.— Școala liberală a economiei politice încercase a identifica noțiunea de *unealtă* cu aceia de *capital*, în scopul de a îndulci înțelesul cuvîntului capital. Marxismul se ridică vehement împotriva acestei concepții, și purcede la o serie de distincții; capital fix și capital circulant, capital propriu zis și instrumente de muncă, etc., calificînd de *robinsoniană* definiția economiștilor. Barca sau sapa lui Robinson nu este capital.

Această distincțiune are o mare însemnătate pentru înțelegerea așa numitului „proces dialectic" al marxismului.

Se știe că procesul dialectic, in felul în care l-a descoperit Hegel, se compune dintr'o *teză*, apoi din negarea acesteia: *antiteza*, și însfîrșit din negarea negării: *sinteza*.

Aplicarea procedeului la marxism are loc în felul următor:

Teză: muncitori proprietari ai instrumentelor de producție (faza ante-capitalistă).

Antiteză; muncitori despărțiți de instrumentele lor de producție (prin intervenția capitalismului).

Sinteză: muncitori din nou proprietari ai instrumentelor de producție (prin intronarea socialismului colectivist).

Așa dar, chiar în faza ultimă, unde capitalul este socializat, devenind bunul comunității, se păstrează proprietatea privată pentru *capitalul robinsonian*, pentru capitalul-unealtă de muncă.

Atunci e locul să ne întrebăm: *Pămîntul* este el oare un capital robinsonian de muncă sau unul propriu zis de exploatare?

In general, răspunsul este în sensul ultimei propoziții. Dimpotrivă, doctrina reprezentată de d. Madgearu afirmă că pămîntul este nu un capital de exploatare, ci unul robinsonian de muncă. Să vedem cine are dreptate.

Intre capitalul robinsonian și cel propriu zis există, desigur, multe asemănări. Tocmai această împrejurare a îndemnat pe economiștii clasici să le identifice. Se poate spune chiar că nu există *decît* caractere asemănătoare — afară de unul singur, dar foarte însemnat: *putința, pentru capitalul propriu zis, de a se acumula indefinit*.

Firește, nu marxiștii pot fi învinuiți de a nu fi observat acest caracter, față de care *exploatarea* nu e decît un simplu corolar. Dar nu am insistat destul asupra caracterului ideal, formal, al capitalului. Valoarea capitalului nu e materială. Valoarea sa nu îi vine propriu zis din *acumulare* (o oarecare acumulare era posibilă și în faza precapitalistă), ci din putința virtuală de acumulare indefinită.

Utilitatea economică a *apei* nu stă în structura sa, ci în posibilitățile sale multiforme de acumulare, care o face să aibă o valoare deosebită, și să mai servească la o sumă de întrebuințări nouă.

Ei bine, posibilitatea ideală de acumulare a *monedei*, po-

sibilitate care se botează cu cel mai abstract dintre substantivele limbii: *capitalul*—poate servi la *absolut orişice*, printre altele şi la exploatarea aproapelui.

Să vedem acum în ce măsură *pămîntul*, solul, prezintă acest caracter.

E uşor de observat că, dacă relativa omogenitate a solului permite oarecare acumulare, în schimb *posibilitatea virtuală de concentrare indefinită* (singură esenţială capitalismului, —oarecare acumulare existînd chiar în fazele precapitaliste), — această putinţă ideală de acumulare nu există pentru *pămînt*.

De aceia, fără discuţie, capitalul-pămînt trebue pus în categoria capitalurilor robinsoniene de muncă. Acest caracter predomină în chip evident; şi nu numai logica, dar şi istoria se pot însărcina să ne-o dovedească.

In sfîrşit, chiar dacă caracterul de capital acumulabil există într'o măsură foarte mică, dar totuşi există,—în această măsură el trebue, la sfîrşitul procesului dialectic marxist, să revină comunităţii. Acest proces dialectic va prezenta următorul aspect.

Teză: ţăran proprietar pe ogorul suficient întreţinerii.

Antiteză: ţăran despărţit de ogor.

Sinteză: ţăran din nou proprietar pe ogor.

Să analizăm aceste propoziţiuni.

In primul rînd observăm că aci, spre deosebire de procesul dialectic al muncitorului propriu-zis, am omis de a pune în paranteză la teză cuvintele: pre-capitalism, la antiteză: capitalism, la sinteză: socialism.

Această omisiune este însă numai momentană. Am făcut-o fiindcă este locul aci pentru cîteva explicaţii.

Intradevăr, ce însamnă succesiunea pre-capitalism, capitalism, socialism? Am spus ce. Pre-capitalismul e faza istorică a imposibilităţii unei acumulări indefinite, deşi o *oarecare* acumulare foarte *finită* exista şi atunci. Capitalism însamnă apariţia şi consolidarea acestei posibilităţi. Insfîrşit, socialism nu e altceva decît preluărea, de către comunitate, a beneficiilor acestei posibilităţi misterioase. Socialismul nu însamă încetarea capitalismului ca fenomen, ci numai ca regim social şi politic.

Dacă transpunem aceasta la capitalul-pămînt, vom avea deasemeni trei faze:

1) Faza societăţilor în care anumite împrejurări limitează foarte strîmt posibilităţile de concentrare a pămîntului. Printre aceste societăţi, cea feudală în genul celei din secolul al XI-lea—XIII este un exemplu tipic.

2) Faza a doua este aceia în care posibilităţile de acumulare cresc aşa fel, încît se naşte credinţa într'o posibilitate de acumulare indefinită. In realitate este o iluzie, căci pămîntul existent este el însuşi limitat. Dar noile conjuncturi sînt atîta de prielnice înmulţirii acestor posibilităţi, încît se naşte *credinţa* că sînt nemărginite. Credinţă greşită, desigur. Dar credinţele

greşite, dacă sînt colective şi *există*, sînt sociologiceşte absolut indentice cu cele ştiinţificeşte juste. Căci şi acestea din urmă mor,—şi deosebirea e numai de grad, de durată.

Un exemplu tipic al unei asemenea periode istorice, este aceia a aşa zisului *capitalism roman* din ultimile secole ale Impărăţiei (termen suggestiv, dacă e primit cu rezervele de mai sus, dar care ar fi mai bine părăsit şi înlocuit cu altul).

3) Insfîrşit, faza ultimă este aceia în care comunitatea preia posibilităţile, multe-puţine, de concentrare ale capitalului-pămînt, în folosul ei.

Este tocmai momentul istoric care se schiţează azi într'un mare număr de state şi, între altele, şi în Romînia.

Din acestea vedem că procesul dialectic al capitalului-pămînt are o structură identică cu acela al capitalului-monedă. Că evoluţia muncitorului e asemănătoare cu aceia a ţăranului. Dar... că sînt *două serii de fenomene* în loc de una singură, cum au crezut marxiştii pînă acum. Drumurile samănă, sînt poate identice,—dar sînt... *două*.

De aceia revenim asupra celor spuse şi constatăm că, dacă există o identitate absolută în structura celor două serii istorice, nu există identitatea pură şi simplă,—şi iată de ce:

1) Drumul agriculturii e mai scurt,—celălalt mai lung.

2) Drumul agriculturii pare a fi ajuns la capăt. Celălalt mai are încă mult până să se sfîrşească.

3) Revoluţia adusă în societate de străbaterea din cap în cap a primului drum, e mai superficială decît cealaltă.

Dar nu vrem să ne întindem asupra acestor consideraiţuni. O vom face cu altă ocazie.

Pentru moment, ne mărginim să ridicăm toate aceste chestiuni pentru a arăta ce nemărginite speranţe de adevăr ştiinţific şi de lămuriri a atitor lucruri încă obscure, le oferă noua concepţiune a pămîntului-proprietate-de-muncă.

Afară de aceasta, meritul trebue lăsat întreg doctrinei reprezentate de d. Madgearu. Are tot dreptul la o asemenea onoare. *

D. I. Suchianu

---

* Această doctrină nu are aproape nimic comun cu teoriile aşa zisei „Naţionalizări" sau „Socializări" a solului.

Noapte

In case mari cu grele temelii
Ori în bordee cu păreţi de lut,
De cînd tăcerea nopţii a căzut,
Dorm trupuri istovite şi pustii.

La vremea asta sufletele unde sînt?

Demult ş'au furişat din temniţi
Călătorind pe coama unui vînt
Şi s'au împrăştiet pe drumuri de răcoare
In altă noapte largă şi senină
Pe unde cîntă veşnic luna plină
Din fluere de-argint pela izvoare;
Şi codrul fermecat de vrajă nouă
Se 'mbracă 'n strai scînteetor de rouă...

In preajma sufletelor niciun glas
De amintire nu a mai rămas
Cînd s'au oprit din zborul lor pribeag
Pe vîrfurile crengilor de fag.

Şi'n liniştea cea limpede şi fără margini,
Ascultă tremurul luminii peste munţi
Şi sorb cîntarea apelor din văi
Ca nişte muguri fragezi şi mărunţi
Din vremea primăverilor dintâi.

Prin cuiburi şi prin frunza codrului
Nu-i grai de pasăre, nici freamăt nu-i.

Ci numai cînd din somn tresare vîntul,
Pădurile şoptesc clipind din gene
Poveştile iubirilor de prin poene
Şi sufletele-atunci cu crengile 'npreună
Se 'nchină la izvoare şi la lună...

G. Bărgăuanu

Opera lui Pasteur *

Opera lui Pasteur prezintă un interes deosebit. In afară de importanţa-i considerabilă (a deschis orizontul complect necunoscut al „infinitului unic" şi a schimbat complect concepţia noastră asupra transformărilor materiei), ea prezintă particularitatea excepţională a unei logice impecabile, care conduce pe cristalograful şi chimistul Pasteur, la studiul fenomenelor biologice cele mai depărtate de activitatea lui anterioară.

* Pasteur s'a născut la 27 Decembre 1822 în oraşul Dôle. Părinţii săi erau tăbăcari. Graţie registrelor s'au putut afla amănunte interesante asupra familiei lui. Era originară din Franche-Comté, provincie care fusese alipită coroanei regilor Franţei abia in 1685, după dacea dela Nimègue. In acel moment străbunicul tatălui lui Pasteur era încă şerb (legat pămîntului). El se răscumpără pe o sumă minimă dealtminteri, abia la începutul secolului al XVIII.

Tatăl său, născut în 1791, fusese soldat al imperiului, făcuse campania Spaniei şi a Franţei (luptele finale ale lui Napoleon) unde se distinsese prin bravura sa; sergent major decorat cu legiunea de onoare, fusese pus în retragere de noul regim al Restaurării. Se însură şi se stabili la Dôle într'o modestă casă din Str. Tăbăcarilor (rue des Tanneurs) unde se născu Louis Pasteur.

Pasteur îşi făcu studiile la liceul din Besançon; intră apoi in şcoala Normală; agregat în 1846; doctor în ştiinţe în 1847, teza de chimie: „Cercetări asupra capacităţii de saturaţie a acidului arsenios", cea de fizică; „Studiu asupra fenomenelor relative la polarizaţia rotatorie a lichidelor". In 1848 face prima comunicare la Academia de ştiinţe.

După o scurtă şedere la Dijon, trece la Strasburg (1849) unde şade până la 1854. Descopere al 4-lea acid tartric (1853), trece la Lille unde începe studiul său asupra fermentaţiilor. In 1857 Societatea Regală din Londra îi dă medalia Rumford pentru cristalografie. La aceiaşi dată trece la Paris, la Şcoala Normală, ca director de studii şi publică memoriul capital asupra fermentaţiunii lactice.

In micul laborator dela Şcoala Normală, Pasteur continuă să lucreze. In 1862 face experienţele decizive în chestia Generaţiei Spontanee. In 1863 descoperă existenţa microbilor anaerobi (care pentru a se putea dezvolta, iau Oxigenul din mediul de cultură pe care-l descompun) In 1862 fu ales membru al Academiei de Ştiinţe. In 1863 fostul său maestru, pentru care Pasteur avea o deosebită veneraţie, Dumas, îl prezentă împăratului Napoleon. Împăratul Napoleon al III-lea,

Această desfăşurare se petrece subt imperiul unui determinism foarte strîns legat—o cercetare ştiinţifică provocînd pe cealaltă — îndepărtîndu-se totuşi dela punctul de plecare din ce în ce mai mult, încît Pasteur, dela studii de cristalografie ajunge la chestiunea boalelor contagioase şi vindecarea lor. Această dezvoltare logică şi armonioasă, pe deoparte, aproape paradoxală pe de alta, constitue partea minunată, ca să zic aşa, a activităţii lui Pasteur, iar studiul de faţă urmăreşte scopul de a o pune în evidenţă.

Urmărind de aproape opera lui Duclaux: „Histoire d'un esprit", voiu expune pe rînd starea ştiinţei în momentul experienţelor lui Pasteur, pentruca apoi să arăt în fiecare domeniu noua direcţie pe care geniul lui îi dădea cunoştinţelor anterioare. Pentru acest scop, trebue să vedem foarte pe scurt care erau cunoştinţele asupra luminii polarizate, şi asupra hemiedriei în momentul cînd Pasteur îşi începe cercetările.

presimţi geniul lui Pasteur, aşa încît, in 1865 cînd sudul Franţei era pustiit de epidemia gîndacilor de matase, împăratul însărcină pe chimistul Pasteur să combată acea epidemie.

Armat cu o metodă ştiinţifică impecabilă, Pasteur studiă timp de 10 ani această epidemie - care prezenta greutăţi de neînvins. Dificultatea considerabilă pe care a întîmpinat-o în studiul fenomenelor biologice pentru care nu era de loc preparat – l'a provocat să-şi dezvolte toată ingeniozitatea invenţiilor tehnice necesare cercetărilor sale. Şi-a făcut singur toată instrumentaţia necesară, şi-a ascuţit spiritul în observarea fenomenelor, aşa încît în 1877 cînd s'a aruncat în chestiunile de patogenie microbiană – (in special cărbunele) el era singurul armat cu o metodă de cercetare într'adevăr ştiinţifică. Rezultatul fu un lung şir de lucrări capitale: 1877=Charbon et Septicemie, 1878=La théorie des germes et des applications à la médicine et à la chirurgie, 1880=Les maladies virulentes et en particulier la maladie appelée vulgairement cholera des poules.

In 1881 face importanta descoperire a atenuării virusului cholerei găinilor, iar în 1882 descoperă vaccinul cărbunelui. Din punct de vedere medical aceasta e descoperirea cea mai importantă. – A constituit noul drum ştiinţific în care s'a îndreptat medicina şi care a dat roadele pe care le admirăm. In 1883 cercetări asupra boalei desemnată subt numele de „rouget des porcs". In fine cercetările magistrale asupra turbării, transmisiunea experimentală şi vaccinaţie, în perioada 1883 – 1886.

Entuziasmul provocat de cercetările asupra turbării, dădu naştere unei subscripţii naţionale, graţie căreia fu fundat Institutul Pasteur din Paris (1888). Dar Pasteur izbit de două ori de atacuri de hemiplegie – care-i lăsase capul liber dar mişcările puţin libere avea senzaţia pe care o mărturisea la inaugurarea institutului: Hélas! j'ai la poignante mélancolie d'y entrer comme un homme „vaincu du temps" qui n'a plus autour de lui aucun de ses maîtres, ni même aucun de ses compagnons de lutte, ni Dumas, ni Bouley, ni Paul Bert, ni Vulpian qui après avoir été avec vous mon cher Grancher le conseiller de la première heure, a été le défenseur le plus convaincu et le plus énergique de la méthode!"

A murit de uremie, în 27 Septembre 1895. A fost înmormîntat într'o criptă, la Institutul Pasteur din Paris.

Lumina polarizată. Biot încă din 1815 semnalează deviațiunea luminii polarizate* provocată de o serie de produse naturale: terebentina, zacharul, camforul, acidul tartric. Fapt curios, acidul tartric obișnuit, extras din crema de tartru—are o putere de deviațiune (în cristale sau în soluțiune) asupra luminii polarizate,—o deviază la dreapta,—pe cînd izomerul său, acidul paratartric (sau racemic) izolat dintr'o fabrică din Thann (Alsacia) n'avea nici o acțiune asupra acestei lumini. Acest fapt era cunoscut de Biot.

Hemiedrie.—Experiența demonstrează și Haüy cunoștea de mult faptul, că într'un cristal, jumătate numai din părțile identice sînt uneori trunchiate în același mod și în același fel. Atunci avem hemiedrie. Cînd cristalul (un cub, de exem.) este trunchiat pe cele 8 unghiuri, atunci trunchierea este generală. Cînd trunchierea privește numai pe patru din cele 8 unghiuri—atunci avem o hemiedrie în tetraedru regulat. Dacă trunchierea privește pe celelalte 4 unghiuri, avem un alt tetraedru, care diferă de cel dintâiu numai prin pozițiunea sa în cub.

Să luăm o prizmă dreaptă: dacă trunchierea privește numai pe două muchii din fiecare bază, și uneori asta se întîmplă — pe cele două muchii opuse ale fiecărei baze — și în cruce (relativ la cele două baze) aceste trunchieri prelungite ne conduc la tetraedru. Și aci ca și la cub, avem două tetraedre, dispuse în mod diferit relativ la poziția prizmei. Dar aci cei doi tetraedri nu sînt identici, sînt simetrici, dar nu se pot suprapune.

Pe cristalele de quartz, Haüy remarcase o fațetă dispusă în mod neregulat—fațeta X—care era cînd la dreapta, cînd la stînga. Haüy le numise plagiedru drept și plagiedru stîng. Biot mult mai tîrziu, observă că quartzul deviază lumina polarizată, cînd la dreapta, cînd la stînga.

Astronomul John Herschell în 1820—arată că plagiedrul drept deviază la dreapta lumina polarizată, plagiedrul stîng o deviază la stînga. Acestea erau noțiunile cunoscute cînd Pasteur începe să se ocupe de cristalele de acid tartric. Examinînd de aproape cristalele de acid tartric obișnuit, observă că aceste cristale prezintă toate o hemiedrie și că această hemiedrie este orînduită în același sens. Cristalele noastre de acid tartric ordinar se prezintă ca niște soldați, care ar avea un singur epolet și acel epolet pe umărul drept. Ideia unei relațiuni directă între hemiedrie și puterea rotatorie a unui număr oarecare de produse naturale cîștigă teren. Acidul tartric obișnuit era hemiedric (hemiedrie dreaptă) și devia la dreapta lumina polarizată. Acidul paratartic (din fabricile din Thann—pe care Biot îl semnalase ca neavînd nici o acțiune asupra luminii polarizate, era într'adevăr inactiv iar la examenul minuțios făcut de Pasteur cu cristalele lui, nu se găsește nici o hemiedrie. Deci aci, ideia lui Pasteur era confirmată—absența de hemiedrie—absența de deviație a luminii polarizate.

* Polarizația luminii. Pentru a reaminti noțiunile de polarizație ne referim la explicația populară dată de Duclaux acestui fenomen: o vergea de fer înfiptă într'un zid de o parte, de cealaltă parte terminată printr'un bumb aurit. Facem să vibreze în mod vertical, bumbul aurit care termină vergeaua de fer. Vom avea imagina unei vibrațiuni luminoase. Dacă ne uităm printr'o sticlă ordinară, la bumbul care vibrează vertical—îl vom vedea că se mișcă în sensul vertical, adică comparativ cu cadranul unui ceasornic în sensul orei șase fix. Dacă ne uităm printr'o substanță care deviază lumina—atunci vom vedea mișcările bumbului făcute în direcția „cinci fără cinci" cînd substanța deviază lumina la dreapta sa (dextrogyră), în sensul lui „șapte și cinci" cînd substanța deviază lumina la stînga (levogyră).

Cînd făcea aceste cercetări—își aduse aminte de o notă a lui Mitscherlich comunicată de Biot la Academia de științe: „Paratartratul și tartratul dublu de sodiu și de amoniu au aceeași compoziție chimică, aceeași formă cristalină, cu același număr de unghiuri, aceeași pondere specifică, aceeași dublă refracție și prin urmare același unghiu al axelor optice". Dar tartratul deviază lumina polarizată, pe cînd para-tartratul este indiferent, după cum Biot găsise pentru toate aceste săruri. Dar, adaogă Mitscherlich: „Aici și natura și numărul atomilor, dispoziția lor, și distanțele lor sînt aceleași în ambele corpuri studiate".

Această comunicare preocupase pe Pasteur, încă de cînd era elev la școala Normală. El caută să-și explice cum aceste două corpuri în care „natura, numărul, dispoziția și distanțele atomilor", sînt aceleași, au efecte atît de deosebite? Cum s'ar putea explica acest fapt cu definiția dată de Chevral în 1823: „La corpi compuși—noțiunea de *specie*, este o colecție de lucruri identice prin natura, proporția și dispoziția (aranjarea) elementelor".

Condus de ideia că hemiedria este în relație cu deviația luminii, Pasteur examină cu deamănuntul cristalele de tartrat și de para-tartrat: pentru tartrat găsi imediat hemiedria, cum era de așteptat. Pentru para-tartrat emoția îi fu mare: constată contrariu de celace se aștepta: că și para-tartratul era hemiedric. Dar hemiedria era curioasă: la para-tartrat erau cristale hemiedrice drepte și cristale hemiedrice stîngi, sau după comparația precedentă, erau soldați cu epoletul pe umărul drept și alții cu epoletul pe umărul stîng. Cu o răbdare admirabilă, Pasteur separă la lumina lupei, cristalele drepte de cristalele stîngi, examinînd la polarimetru soluțiunile făcute și cu unul și cu celalalt, și constată în culmea fericirii,* că o soluție devia la dreapta lumina polarizată, cealaltă la stînga, iar cînd amesteca cele două soluțiuni în proporții egale, lumina nu mai era deviată, deviațiunea dintr'o direcțiune fiind neutralizată prin de-

* Biot controlînd, împreună cu Pasteur, rezultatul experiențelor sale se oprește un moment și adresîndu-se lui Pasteur îi spune: „Mon fils j'ai tant aimé les sciences que je sens battre mon coeur".

viaţia în sensul contrar, de unde inactivitatea ei la polarimetru.

A izolat în modul acesta două cristale de acid para-tartric isomorfe, şi care sînt isomorfe cu acidul tartric obişnuit. Dar ismorfismul lor se prezintă cu un caracter particular: avem aface cu un isomorfism a două cristale disimetrice, care se privesc într'o oglindă. Unul din aceste acide, acel care deviază la dreapta lumina polarizată, este identic cu acidul tartric ordinar studiat. Acidul care deviază la stînga lumina polarizată, este un acid tartric nou, acidul tartic stîng. Combinaţia celor două acide dă acidul para-tartric inactiv asupra luminii polarizate, cunoscut de mai înainte. *

Acidul tartric drept şi stîng sînt absolut identice. Dau săruri drepte sau stîngi—absolut identice—formînd cristale identice dar nu superpozabile. Sărurile lor sînt identice cum sînt mînile unui individ şi se pot asemăna cu mîna stîngă şi mîna dreaptă a individului. Cum cele două mîni nu sînt superpozabile, tot aşa cele două feluri de cristale drepte şi stîngi nu diferă decît prin faţetele hemiedrice, care sînt dispuse în sens invers.

Această relaţiune dintre proprietăţile fizice şi aranjarea moleculelor dintr'un corp, determină baza unei noi ştiinţe, stereochimia, al cărei fundator a fost Pasteur. Importanţa descoperirii a trecut cam neobservată. Tîrziu după 1873 — Lebel şi Van-t'Hoff, pe baza noţiunii introdusă de Pasteur, au dat stereochimiei importanţa pe care o are: Existenţa unei relaţiuni intime între proprietăţile fizice şi architectura moleculară.

La corpi izomeri, natura chimică a moleculelor şi proporţia lor este aceiaşi. Aranjarea singură diferă: „Le grand intérêt de l'isomérie a été d'introduire dans la science ce principe, que des corps peuvent être et sont essentiellement differents par cela seul que l'arrangement des atomes n'est pas le même dans leure molécule chimique". **

De unde concluzia:

1) Cînd atomi elementari ai produselor organice sînt grupaţi în mod disimetric, forma cristalină a corpului manifestă această disimetrie moleculară printr'o hemiedrie nesuperposabilă.

2) Existenţa acestei disimetrii moleculare se traduce de fapt prin deviaţia luminii polarizate. ***

* Combinaţia celor două acide se face cu degajare de căldură şi obţinem acidul para-tartric sau racemic inactiv, care nu mai prezintă hemiedriele cunoscute, care sînt aparente numai la paratartratul dublu de sodium şi de amoniu.

** De la Dissymétrie Molec. p. 24.—1860—(Soc. Chimique Paris).

*** După datele izomerice, acidul tartric se poate scrie:

$$\begin{array}{ccccccc} & & \mathrm{OH} & & \mathrm{OH} & & \\ & & | & & | & & \\ \mathrm{COOH} & - & \mathrm{C} & - & \mathrm{C} & - & \mathrm{COOH}\ (1) \\ & & | & & | & & \\ & & \mathrm{H} & & \mathrm{H} & & \end{array} \qquad \begin{array}{ccccccc} & & \mathrm{H} & & \mathrm{H} & & \\ & & | & & | & & \\ \mathrm{COOH} & - & \mathrm{C} & - & \mathrm{C} & - & \mathrm{COOH}\ (2) \\ & & | & & | & & \\ & & \mathrm{OH} & & \mathrm{OH} & & \end{array}$$

Am ajuns la punctul următor: corpi compuşi sînt agregaţi de molecule identice, formate ele înşi-le de reuniri de atomi elementari distribuţi după legi care le comandă natura, proporţia şi dispoziţiunea (aranjarea).

Individul pentru fiecare corp compus, este constituit prin molecula-i chimică, care este constituită de un grup de atomi, nu aruncaţi unul peste altul, din contra, dispuşi după o ordine determinată.—Toate substanţele chimice, atît naturale cît şi artificiale, intră în categoria celor două clase pe care le-am menţionat: clasa cu imagini superpozabile — clasa cu imagini nesuperpozabile.—(*De la Dissymétrie Moléc.* p. 27—28).

Corpuri cu ordinaţiunea atomilor homoedrică, corpuri cu ordinaţiunea atomilor dissimetrică,—(p. 30).

Din examinarea unei mulţimi de corpi chimici atît naturali, cît şi artificiali (în sens că au fost produşi în laborator), Pasteur trage următoarea concluzie: toate produsele artificiale ale laboratoarelor şi toate speciile minerale, au imagini superpozabile. Din contra, toţi produşii organici naturali, toate produsele esenţiale ale vieţii sînt disimetrice, aşa încît imaginea lor nu le este superpozabilă.

Cînd afirm că nici o substanţă artificială nu ne oferă disimetrie moleculară, vorbesc de substanţe artificiale propriu zise formate de-a'ntregul de elemente minerale sau provenind din corpi ne-disimetrici. Exemplu: alcoolul nu este disimetric.—Molecula lui pe care o putem izola şi studia, pusă în faţa unei oglinzi, ne va da o imagine superpozabilă. Nici un derivat al alcoolului nu este disimetric. Pot inmulţi la infinit astfel de exemple. Dar ceva mai mult: un corp disimetric ori care ar fi,

$$\begin{array}{ccccccc} & & \mathrm{OH} & & \mathrm{H} & & \\ & & | & & | & & \\ \mathrm{COOH} & - & \mathrm{C} & - & \mathrm{C} & - & \mathrm{COOH}\ (3) \\ & & | & & | & & \\ & & \mathrm{H} & & \mathrm{OH} & & \end{array} \qquad \begin{array}{ccccccc} & & \mathrm{H} & & \mathrm{OH} & & \\ & & | & & | & & \\ \mathrm{COOH} & - & \mathrm{C} & - & \mathrm{C} & - & \mathrm{COOH}\ (4) \\ & & | & & | & & \\ & & \mathrm{OH} & & \mathrm{H} & & \end{array}$$

Formula 1 şi 2 sînt identice, căci pentru a trece dela una la alta—este suficient să facem să se întoarcă de 180° figura uneia, pentru a avea pe celalalt. Reprezintă acidul Tartric inactiv, descperit de Pasteur la 1853.—Are ca punct de fuziune 143°.

Figurile 3 şi 4 reprezintă acidul tartric drept, descoperit de Scheeb în 1770 —celălalt ac. tartric stîng descoperit de Pasteur. Ambii au ca punct de fuziune 169°

Amestecînd soluţiuni egale de aceste două acide=drept şi stîng avem acidul para-tartric sau racemic (cel din fabrica dela Thann)=inactiv prin congeneraţie. Avem aface cu o veritabilă combinaţie chimică căci amestecul se face cu degajare de căldură. Au ca punct de fuziune 206°.

Aceşti acizi atît de identici ca compoziţie chimică sînt atît de diferiţi şi au proprietăţi diferite datorite numai deosebirii de aranjare moleculară. Aceasta este baza stereo-chimiei.

dacă îi supunem la reacțiuni chimice puternice, sintem siguri că facem să dispară disimetria grupului primitiv.—Așa, acidul tartric este disimetric — acidul paratartric nu mai este.—Goma este disimetrică — acidul mucic nu mai este, etc. (pag, 33). *

Produsele artificiale nu au nici o disimetrie moleculară — și *nu aşi putea indica existența unei separațiuni mai adînci între produsele născute sub influența Vieții și celelalte.* — Să insistăm puțin (pag. 33):

Să trecem în revistă principalele clase de produși organici naturali: celuloză, fecule, gomă, zahăr... acid tartric, malic, quinic, tanic... morfină, stricnină, brucină, codeină, quinină,... esență de terebentină, lămîe... albumină, fibrină, gelatină. Toate aceste substanțe sînt disimetrice.—Toate în soluțiune au putere rotatorie—caracter necesar și suficient, pentru a stabili disimetria lor, chiar atunci cînd prin dificultatea de a le stabili o formă cristalină, hemiedria nu poate fi constatată.

Sînt numeroase substanțe naturale, care nu sînt disimetrice.—Dar sînt ele *naturale* în acelaşi mod ca și celelalte? Nu trebue oare să vedem corpi ca acidul oxalic, hydrura de salyl, acidul fumaric, etc., derivați din substanțe naturale propriu zise, ca fiind formați prin acțiuni analoage cu acele ale laboratoariilor? Aceste produse îmi par a fi în regnul vegetal, ceiace urea, acidul uric, creatina, glycolul sînt în organismul animal, excrețiuni mai mult decît secrețiuni, că să zic așa.—Ar fi foarte interesant dacă s'ar putea demonstra acest punct în mod experimental.

Să adăogăm că multe corpuri inactive în aparență, ar putea fi analoage cu paratartricii.— Lipsește în limbagiul chimic, cuvîntul care să exprime o dublă disimetrie moleculară ascunsă prin neutralizarea a două disimetrii inverse, a căror efecte fizice și geometrice să se compenseze perfect.

Dubla afirmare la care am fost conduși: disimetria obișnuită a principiilor imediat organice, și lipsa acestui caracter la toate produsele *naturii* moarte, ne va permite să precizăm mai bine modul nostru de a vedea în studiul acestei remarcabile proprietăți moleculare.

Care-i cauza acestei disimetrii? De ce avem corpuri drepte

* Quartzul este disimetric? Pasteur demonstră că disimetria quartzului nu e adevărată disimetrie. Disimetria lui este datorită unei aranjări disimetrice a elementelor constitutive — comparabil cu o scară învirtită, ale cărei trepte ar fi cuburi. Scara astfel formată este disimetrică, fiecare treaptă formată din cuburi dă o imagine superpozabilă. Este așa dar adevărat că dacă quartzul e topit, dizolvat, sdrobit in structura-i fizică într'un mod oarecare, disimetria lui este suprimată, precum și acțiunea lui asupra luminii polarizate. Să presupunem că scara noastră învirtită este formată de trepte, care în loc să fie cuburi, sînt tetraedre neregulate. Ea va fi disimetrică ca și în cazul precedent. Dar s'o sfărimăm. Fiecare treaptă fiind și ea formată din tetraedre, va avea o disimetrie proprie. Soluțiunea lui va fi disimetrică, avînd acțiune asupra luminii polarizate. Așa e cazul cu acidul tartric.

sau stîngi? Pentruce nu avem numai corpi ne-disimetrici, substanțe de ordinul naturii moarte (p. 45).

Există cu siguranță cauze ale acestor curioase manifestații, care pun în joc forțele moleculare. Nu le putem indica în mod precis. Dar nu cred să mă înșel spunînd că cunoaștem unul din caracterele lor esențiale.—Nu este oare suficient să admitem, că în momentul elaborării în organismul vegetal a principiilor imediate, o forță disimetrică este prezentă? Aceste acțiuni disimetrice, influențate poate de cauze cosmice, se găsesc oare în lumină, electricitate, magnetism sau căldură? Ar fi ele în relațiune cu mișcarea pămîntului, cu curenții electrici prin care fizicienii explică polii magnetici terestri? Nu este posibil azi să emitem, relativ la acest subiect, nici un fel de conjectură.

Dar consider ca necesară concluzia existenței forțelor disimetrice în momentul elaborării produșilor organici naturali, forțe care sînt absente sau neaparente in reacțiunile noastre de laborator, fie din cauza bruștei acțiuni a acestor fenomene, fie din altă cauză necunoscută.

Făcînd să fermenteze paratartratul de amoniac grație unui mucegaiu (penicillium), Pasteur constată că după cîtva timp, în urma fermentației produse, tartratul drept de amoniac a fost distrus de mucegaiu și a rămas în soluțiune numai tartratul stîng, fapt pe care-l putem constata la polarimetru. Mucegaiul, care a făcut să fermenteze tartratul drept, a lăsat intact tartratul stîng, cu toată identitatea absolută a celor două tartrate.

Iacă disimetria moleculară proprie materiilor organice, intervenind într'un fenomen de ordin fiziologic și care intervine ca modificator al afinităților chimice. Nu poate fi îndoială, că genul de disimetrie proprie dispozițiilor moleculare ale acidului tartric stîng constitue cauza unică, exclusivă, a diferenței pe care o prezintă cu acidul drept — în ceiace privește fermentația.

Astfel, în considerațiile și studiile fiziologice, se introduce ideia influenței disimetrice moleculare a produselor organice naturale, al acestui important caracter, care stabilește poate *singura linie de demarcație bine delimitată*, între chimia naturii moarte și chimia naturii vii (Recherches sur la Dissymétrie Moléculaire, p. 48, 1860, Paris, Soc. Chimique).

Pe acest drum se îndreaptă chimistul Pasteur către fenomenele de fermentație. El văzuse acțiunea unui ferment (mucegaiu) distrugînd acidul tartric drept—și lăsînd intact acidul tartric stîng. Acțiunea „vieții" fusese suficientă pentruca să apară disimetria.

Această diferență considerabilă dintre produsele naturii și produsele artificiale ale laboratorului în liniile ei mari este un fapt stabilit și evident. Pasteur era un observator prea pătrunzător pentruca să se înșele. Concepția lui științifică răspundea în mod profund și modului lui de a simți. Pentru

a invedera aceasta simt nevoia de a cita un fragment izbitor prin înălțimea lui morală—dar și foarte caracteristic pentru metafizica lui: „Celui qui proclame l'existence de l'infini, et personne ne peut y échapper, acumule dans cette affirmation plus de surnaturel qu'il n'y a dans les miracles de toutes les religions; car la notion de l'infini a ce double caractère de s'imposer et d'être incompréhensible. Quand cette notion s'empare de l'entendement, *il n'y a plus qu'a se prosterner*.

„Encore, à ce moment de poignantes angoisses, il faut demander grâce à sa raison; tous les ressorts de la vie intellectuelle menacent de se détendre; on se sent près d'être saisi par la sublime folie de Pascal. Cette notion positive et primordiale, le positivisme l'écarte gratuitement, elle et toutes ses consequences, dans la vie des Sociétés.

„La notion de l'infini dans le monde, j'en vois partout l'inévitable expression. Par elle, le surnaturel est au fond de tous les coeurs. L'idée de Dieu est une forme de l'idée de l'infini. Tant que le mystère de l'infini pèsera sur la pensée humaine, des temples seront élevés au culte de l'infini, que le Dieu s'appelle Brahma, Allah, Jéhovah ou Jésus. Et sur la dalle de ces temples, vous verrez des hommes agenouillés, prosternés, abîmés dans la pensée de l'infini. La métaphysique ne fait que traduire au dedans de nous la notion dominatrice de l'infini. La conception de l'idéal n'est-elle pas encore la faculté, reflet de l'infini, qui, en présence de la beauté, nous porte à imaginer une beauté supérieure? La science et la passion de comprendre sont-elles autre chose que l'effet de l'aiguillon du savoir qui met en notre âme le mystère de l'Univers? Où sont les vraies sources de la dignité humaine, de la liberté et de la démocratie moderne, sinon dans la notion de l'infini devant laquelle tous les hommes sont égaux?"

Această pagină admirabilă, desfăcută din discursul de recepție la Academia franceză (1882), ne arată concordanța perfectă dintre fizica și metafizica lui Pasteur—și ne dispensează de inutile dezvoltări.

După cum am arătat observația lui Pasteur asupra materiilor create in viață sau de viață—toate sau mai toate au o acțiune asupra luminii polarizate. Observațiile juste, conștiința lui de savant—numărul formidabil de experiențe făcute justifică perfect punctul său de vedere. Dar și creațiunea artificială, laboratorul, poate crea substanțe care au acțiune asupra luminii polarizate. Jungfleisch plecind dela acidul succinic sintetic (produs în mod artificial în laborator), a obținut prin oxidație un acid tartric inactiv, dar care—încălzit la 160° in vas închis — se transformă în acid tartric racemic care se poate dedubla în drept și sting, stabilind în felul acesta posibilitatea pentru laborator de a crea substanțe disimetrice. Ceva mai mult, în 1896, s'a putut obține în laborator fenomenul cunoscut subt numele de inversiunea lui Walden, în care se poate

obține un izomer activ optic plecind dela antipodul său, fără a trece prin faza racemică, adică să obținem, cu un acid tartric drept, un acid tartric sting, fără a trece prin fenomenul de tranziție a acidului racemic (compus din drept și sting).

Concluzia: linia de demarcație pe care Pasteur a încercat s'o stabilească între produse naturale (active din punct de vedere optic) și substanțele artificiale de laborator (inactive optic) azi nu mai există. Dar dacă a fost o eroare, desigur aceasta a fost de o fecunditate care lipsește multor adevăruri sterile.

Bibliografie. — „Opere complecte" de Pasteur nu există până azi.—Acum numai, un nepot al lui, fiul ginerului său Valéry-Radot, Doctorul Pasteur-Valéry-Radot, publică la Masson operele complecte ale lui Pasteur. Cu multă greutate și urmărindu-le un șir de ani mi-am putut procura: 1) Recherches sur la Dissymétrie moléculaire des produits organiques naturels—leçons professées à la Soc. Chimique de Paris, 1860, Hachette (pe care am citat-o așa de des); 2) De la Dissymétrie moléculaire — Conférence à la Soc. Chimique de Paris, 22 Decembre 1883, Paris (1886); 3) Pasteur — Histoire d'un esprit par Duchaux-Sceaux, (1896) — cea mai splendidă sinteză a evoluției concepțiilor lui Pasteur făcută de un spirit a cărui putere critică era aproape creatoare; 4) La vie de Pasteur par Valery-Radot—Hachette, (1900).

Dr. A. Slătineanu

Nuța, trupeșa*

(Bătută, fugită dela bărbat, Nuța e cintăreață la o grădina de vară. Aci o cunoaște Avrum, ovreiul nalt - dar fără noroc. Bărbatul o pîndește intr'o noapte și o aduce iar, cu spaimă, in casa lui).

De data asta Buzatu nu se mai increzu in simțurile lui. Suferise, și incă amarnic, de pe urma perfidiei lor. Indestulate, ele cădeau in amorțire ca acei șerpi de care auzise că inghit cite o girafă și dorm apoi, la rădăcina copacilor, un anotimp. Șerpii din el se ridicaseră și mai flămînzi. Buzatu se arăta nesătul. Nu pleca nicăeri. Iși făcea de lucru prin curte, prin pod—și intra in odaia unde Nuța chitea albiturile. El iși arunca pe ochi căciula cu o mișcare a minii stîngi, oprit in mijlocul odăii și femeia lui simțindu-l, fără a intoarce capul aplecată cum sta peste ladă, trimetea in recunoaștere glasul subțire și muiat de frică:

— Da' bine, omule, nu-i de-a buna cu tine! Tu din casă nu mai pleci?

Și se ridica spre el cu fața roșie. Omul o lua deodată in brațe rizind prefăcut, ofta de parcă urma să se prăbușească și scoțîndu-i stingaciu din bluză un sinișor alb, mărturisea cu rușine ca o iubire:

— Și eu tot am să te omor!... Tot!

Cit a ținut acest foc de pae al Buzatului, Nuța fu veselă ca o privighitoare hrănită. Ințelegea că menirea și-o implinea și că asemenea mușcatelor roșii din ferestre (flori care nici nu miroasă, nici nu dau roade), ea este in viața cuiva, podoabă—podoabă care nu se poate prețui!

Dar omul n'a fost trainic. A căzut curind—precum era de

---

* Fragment inedit din *Domnișoara din strada Neptun.*

așteptat—iar intre Nuța și sora lui n'a mai făcut osebire: le injura la fel. De intoarcerea lui de pe la bilciuri, aflau intăiu dela alții, sau după țambalul care suna din colțul uliții toată noaptea și făcea apoi ocolul ulițelor. Chiuiturile Buzatului stirneau toți cinii, până departe, dincolo de gară.

Jignită, Nuța aștepta să fie iar bătută: ar fi putut să fugă. Dar Buzatu n'o bătea.

Și astfel Nuța incepu să simtă cum se 'ntindea pustiul in jurul ei,—ca putreziciunea unui lemn a cărui măduvă, prin minune a rămas vie.

Dar nu voi să se dea bătută.

Făcu omului ei farmece. Sora Buzatului știa unele atit de afurisite că Nuța, după ce le implini, dădu infricoșată cinci acatiste părintelui Porumb. Cele spurcate i le făcu, e drept, cu gitlejul ca prins intr'un clește—dar i le făcu. Și Buzatu cu incheieturile frinte de băutură, adormit pe spate, pe scindurile din tinda casei, gemea până 'n ziuă de toate mingierile neștiute, de toate sărutările invietoare până 'n virful degetelor, de băile calde care-l cuprindeau pe neașteptate, de parcă intra intr'o cadă de puf și cineva ii tăia, să se scurgă odată, toate vinele cu singe otrăvit.

Adouazi Buzatu, cind ii eșea Nuța inainte surizătoare, ii punea mina 'n piept și o da in lături cu scirbă. Ea, care stăpinise atita vreme oamenii, scirbită de cel din urmă dintre eroii Neptunului! Gindul că minunile fugiseră din trupul ei, cum fug miresmele din flori, nu-l primi dintr'odată. Ar fi trebuit să incerce credința asta umilitoare, trecind și pe subt gura altcuiva. Dar mahalaua era pustie, secată de oameni. Nuța ajunsese (poate după vre-o tainică orinduire a Buzatului?) să nu mai dea ochi decit cu babe sau copii.

Și atunci Nuța simți—pentru cea dintăia oară in viața ei—apropierea morții. Nu era o liberare, ci o sugrumare. Iși vedea chipul tot mai tras, tot mai sbircit și pielea trupului putrezită atirnind ca o haină veche intr'un cui—cind inchidea ochii să se vadă din sine.

Mintuirea e in reinvierea trupului tău, Nuțo!... Și stăpină vei mai fi odată! Taică-tău a murit nemernic in fața Severinului, scuipat in obraz de un glonț. Maică-ta și soră-ta minincă ele fum de vreascuri și se oblojesc ele cu baligă de vacă in bordeiul din Răcari, dar tu vei mai fi odată tinără și cuceritoare, ca dănțuitoarea zugrăvită pe „pianul" mahalalei, vei mai fi regina de pe Neptun, Nuțo, fată hăi!...

Borcanele de cremă, unsorile pentru păr, periuțele pentru unghii, muiarea obrazului in diferite ape călduțe—mai puteau oare adăoga ceva la celace cinta prin zimbetul, la celace grăia prin umbra genelor, cind Nuța iși aducea, de voia ei, sufletul in ochi și pe buze?

Buzatu, intr'o noapte, s'a șters pe gură cu mineca toată.

Nuța crezu că frumusețea adevărată crește dinăuntru in a-

fară şi incepu să-şi ingrijască intr'atita hrana, incit după citeva săptămini sora Buzatului spuse Nuţăi, care-şi muta nasturii la o bluză:

— Soro, că corpolentă te făcuşi!...

Nuţa, trupeşa, ridică repede capul cel cu timple albe impliniте şi privi fericită—pe ipocrita pe care o simţea vrăjmaşă.

Dar luptele Nuţei fură zădarnice, toate. Omul ei nici n'o bătea, nici n'o alunga; ba se pare că dăduse porunci straşnice sori-si, de ingrijirea nevestei; dar Nuţa simţi că mina Buzatului a zmuls-o şi o ţine cu tainică indirjire, departe de grădinile inflorite ale vieţii!

Pustiul era acum in juru-i. Unde erau fetele? unde tinerii din ţinutul Neptunului? I-a alungat foamea şi urgia vremurilor cine ştie pe ce meleaguri străine. Tăcerea intinsă asupra tuturor uliţelor unde răsunase numele ei, era ursită să dăinuiască incă douăzeci de ani poate, până la ridicarea unei omeniri nouă. Şi până atunci? Ar putea oare cremele, pudrele, lacurile, băile, grăsimile să ţie pielea trupului şi şuviţele părului in neatinsă tinereţe, dacă ar avea tăria de suflet să-şi inchidă ochii până atunci—precum virfurile mlădiţelor de vie se ingroapă in pămint de cu toamnă, până la ivirea primăverii?...

Nuţa umbla descumpănită; se pomenea in curte, sau in faţa unei uşi, caşi cum ar fi fost deşteptată deodată din somn greu.

Cind işi dete seama că şi puterea de a se scutura de robie pierise—se socoti moartă. Nu se induioşă de această trecere din viaţă. Nici nu se indirji de această nedreptate. Şi n'ar fi putut spune cind anume murise. Se purta la masă, in pat, ca un leş neingropat.

Visă atunci un vis ciudat. I se păru că e la curte, in Răcari, in iatacul in care-şi dase sufletul doamna-mare. Pe acelaşi pat cu velinţe, alături de păretele acoperit cu un singur chilim, era intinsă ea, Nuţa, in haine de mireasă, albe, cu pantofi de lac, pe frunte o cunună de lămiiţă—*moartă*. In odae, in gennnchi, Riţa sufla in zădar in foc, stricindu-şi ochii. Uşa s'a deschis şi a intrat Avrum, surizind, in haine de ginere, baston cu miner de argint intr'o mină, in cealaltă un buchet foarte mare de flori, de care atirna o panglică *bleu;* sta scris pe ea, cu litere de aur: *M-me Frey, magazin de florărie, vis-à-vis de drogheria Pictorian.* Avrum a salutat adinc, cu pălăria tare, pe Riţa care s'a uitat încruntată la el şi a svirlit, furioasă, in foc, un butuc ce părea a fi Ionică. Apoi, cu acelaşi zimbet—ce plinsete va fi ascunzind?—Avrum s'a apropiat de Nuţa, i-a luat o mină şi a ridicat-o binişor, să nu-i strice cutele rochiei. A dat un bacşiş birjarului şi deschizind uşa cupeului s'a urcat politicos, după ce se urcase şi Nuţa, fericită. Nuţa il aştepta demult pe Avrum; acesta nu venise şi ea murise deci, până cind a venit. Nici un scaun nu mai credea că Avrum să fie atit de sincer, să aibă o inimă atit de nobilă şi să vie. Nuţa ştia insă că va veni,—şi venirea lui a fost, in sufletul ei, inflorirea unui liliac in Mai, din care bobocii daseră in Februar, şi trăiseră subt un inveliş de ghiaţă. Apoi caii au trecut prin fereastră, iar perdelele care erau mama ei foarte veselă, au ris foarte fericite, grăind ceva, ce anume nu se deosebea, desigur intru norocul tinerei perechi. Alături de Nuţa, in cupeu, Avrum sta nemişcat, cu acelaşi suris care părea să fie masca unui plins şi plin de acea demnitate care stă atit de bine unui ginere ceremonios. Cupeul plutea parcă pe apă şi Nuţa era atit de fericită, incit se temea să rostească vre-o silabă ca nu cumva să se strice farmecul. Ar fi voit să ridice o mină, s'o pue intr'a lui Avrum care aştepta o singură dovadă că inima ei e vie—dar nu putu clinti nimic. Nuţei ii era ruşine să spue lui Avrum că el trebue să cadă in genunchi cu fruntea in poala ei iar Nuţa să-i cuprindă capul cu amindouă minile, să-i sărute ochii, uşurindu-l de toate lacrimile neplinse ale inimii lui, să sărute apoi gura lui, unde va fi rămas, numai el, surisul cel adevărat! Şi Nuţa se pomeni că trăsura s'a oprit in faţa circiumei din str. Neptun. Nuţa s'a ridicat in picioare şi a strigat că ea nu se dă jos! Dar birjarul—care acum era Buzatu—a deschis, rizind mai mult cu buza ruptă, uşa cupeului, şi intovărăşindu-se singur cu o cobză, a cintat citeva stihuri foarte neruşinate. Nuţa l-a privit cu ură şi dindu-se jos singură (Avrum nu mai era) grăi către Buzatu incet, ca să nu-l ruşineze prea tare: —„Spurcat mi-ai fost! Ce ai tu cu mireasa lui Avrum?..." Buzatu, infuriat peste fire, a spart cobza de caldarim.

Şi Nuţa simţi pe obrazul ei mina bărbatului care tocmai intrase, pe'ntuneric, in odae. Venea dela Severin cu o contrabandă de chibrituri austriace. Nuţa ştia că omul se va strecura in curind lingă ea. Işi acoperi faţa cu amindouă minile şi se intrebă limpede, ca in plină zi, cum ar face să moară cu adevărat.

Citeva zile Nuţa fu ca pierdută in visuri. Un suris de pe altă lume ii plutea pe buze, se ştergea şi din adinc, cu un nou farmec, se arăta iar proaspăt. Ochii Nuţei vedeau in văzduh numai lunci inflorite şi pajişti cu tămiioară. Lucrurile din lumea asta o jigneau cu arătarea lor precisă şi cuvintele adevărat rostite ii pălmuiau urechile.

Această bucurie tainică, de care-i era plin sufletul şi trupul—se putea să fie oare numai vis?—Nuţa o pierdea prin virful degetelor, prin pieliţa buzelor. Ca un fir de busuioc, uscat intre sini, visul işi aruncase pe fiece zi aroma care pierea... pierea... El nu mai putea fi pipăit cu nările, precum nu se poate pipăi din undele mişcate ale unui iaz, o stea desfăcută şi tot adunată de ape.

Apoi totul se şterse.

Nuţa se deşteptă din acest somn de veghe şi se găsi iar in casa rece.

Odată vru să plece.

Eşise pe portiţă, numai cu un testemel pe cap, caşi cum

s'ar fi dus până'n vecini. Dar cînd să cotească înspre Occidentului, unde se mutase prietina ei, cintăreața, o voce din gușă—poruncitoare—o strigă pe nume. Era Buzatu: o chema din ușa cîrciumii din colț. Nuța se'ntoarse fără mirare, fără părere de rău. *Știa* că în ziua aceia n'ar fi putut ajunge, deodată, până la libertate. Omul ei, băut, o luă pe genunchi, făcînd cu ochiul băiatului cu șorț verde de după tejghea și porunci țambalagiilor să zică numaidecît valsul *E cavalerul lunei* (Nuța ghici că omul ei, hain, slab și biruit în mișelia lui, vola să se ridice prin batjocură, în ochii lui și ai altora, deasupra înfringerii lui vădite).

Nuța-și căută apoi scăparea în închipuire. Firește, tot un fel de vis. Fără acea minunată aromă—dar altceva decît lumea din juru-i, oricum, și poate (prin vreun har al puterilor care orînduesc fericirea oamenilor) poate că trasă vreodată în apele somnului, Nuța nădăjduia ca închipuirea să apară iar, ca *atunci*, fie și numai pentru cîteva zile, împlinită cu toate farmecele!

Astfel, într'un amurg prelung de Septembrie, Nuța dela geamul ei—deși tinărul trecuse demult—făcu să intre în cameră ofițerul german, mîndru și înalt. Îi auzia până și graiul strălucitor, cu asprimi și moliciuni, dar totul în apa unui glas pe care mintea ei îl înrudea cu greul și lumina aurului topit. Era feciorîa maturității. Nu-i era rușine, îi era *frică*. I se părea că trebue să se'ntimple ceva îngrozitor, ceva neînchipuit, nu ca dureri—ca forme. Nu s'ar fi mirat dacă mîna bărbatului, așezată pe umărul ei, ar fi preschimbat-o, deodată, într'un stîlp de telegraf, în scroafa din curte sau în cerul de deasupra. Totul în ea era provizoriu; lumea toată atîrna de un fir, și respirația scurtă, grăbită a femeii, doar o măsurătoare a timpului ce trebue să se scurgă, repede, între două stări.—Apoi se simți o grădină fantastică în care tînărul ofițer german călca elegant și serios, cu cismele de lac precise, pe aleia de nisip, purtînd la șoldul sting pumnalul ascuns în teaca de piele, cu ciucur de argint la mînerul încrustat în sidef. Toate ascunzișurile de frunze, scorburi, repetau în mii de feluri, mîndria lui. Ea îl grăia—cum?—(fără să se vadă, fără să se audă pe sineși) să se culce pe iarbă și cînd ofițerul cu picioarele lungi, împletite odihnitor, jos, se rezema în cot—ea, deodată femeia albă și trupeșă, năvălea, adevărată, toată, peste gura lui.

De culesul viilor, Buzatu fu chemat de stăpînă la via Păianului. Era cel mai sigur mijloc ca nimeni—nici Buzatu—să nu se apropie apoi de cramă, într'o vreme cînd transportul butoaelor cu vin la oraș era și mai păgubitor, din pricina soldaților nemți, unguri și bosniaci. Doamna Păianu dase și conacul în sama Buzatului; pentru dînsa și Alexandru—licean—oprise cele două camere din turnul de pază. De altfel doamna venea numai duminicele după amiază la vie. Băiatul, până la deschiderea școalelor, rămăsese la vie cu nemțoaica mioapă care-l dădăcise.

Nuța fu bucuroasă de această schimbare.

Cînd se urcă pentru întâia oară în creasta viei, spre nucul rotat, de hotar, cu bancă rotundă la rădăcină, strecurîndu-se printre araci, ca printr'o pădure a piticilor, Nuța trăi părerea că fuge... că fuge... Rise în sine—gîlgîit nerăbdător, care-i săltă, aplecat subt bolți de viță înaltă, trupul încărcat și el de ciorchinii lui. Subt nuc se opri și văzu, departe, ca printr'un ochian întors, la poalele dealurilor, gara cu șinele, felinarele mici, negre, de pe șine și cele din văzduh; deosebi, printre copacii auriți și răriți de toamnă, drumul până la primul canton, și în zare, printre brazde nouă ca de păcură, culele roșii, pitite, ale rezervoarelor de apă.

Pe neașteptate, cîteva nuci se sparseră în capul Nuței; cojile verzi căzură în lături, iar o nucă proaspătă se rostogoli între sîni. O scoase, o sparse între dinți, și o mîncă.

Cineva rise în vîrful nucului.

In zilele culesului, Nuța fu decîtevaori trîntită în glumă, cu strugurii în covată cu tot, de Alexandru, pitit te miri subt ce butuc bătrîn de viță.

Și cum Buzatu, care avea parte la butoaele de vin, păzea cu strășnicie noaptea întreagă, prin toate colțurile viei deodată—și astfel și viile învecinate!—Nuța primi, după un întâiu cîntat al cocoșilor, în camera ei, care era subt scara ce ducea la etaj, pe Alexandru—și mai copil în cămășuța lui prelungă de noapte.

Spaima—iubire de ghiață—aduse în odae toți fiorii, araci reci pipăind plutitori pereții goi, până peste patul tare de țară. Nuța primi băiatul peste ea, ca pe copilul ei și la bucuria lui începu să gîngurească vorbe noi, ticluite de ea, atunci, din silabele tuturor cuvintelor care-i veneau în gură, o înșiruire de silabe strălucitore, cînd moi, cînd pietroase, fără rost—salbă de preț, mărgea cu mărgea, din glasul ei stăpînit. Ea nu voi să strice prea curînd atîta *copilărie*, cu toate încercările nerăbdătoare ale băiatului de a-i mușca gura, ci prelungi (fără buzele ei!) cu alintări ușoare, mica nebunie—din nebunia cea mare pe care o ținea ascunsă. Se juca, precum se joacă singur un flaut înainte de deslănțuirea violentă și înmulțită de sunete a unei muzici întregi. Dar cînd simți că băiatul în acest joc prelungit își pierduse puterile, Nuța îl puse alături, se ridică rotundă într'un genunchi, îi dete cu o mînă deoparte șuvițele umezite ale frizurii lui exagerate de licean și se aplecă încet peste respirația lui ferbinte și repezită, cu buzele-i deplin pregătite acum, înecate în aroma care se revărsase deodată din părul ei răvășit dela ceafă și din jurul urechilor,—să *muște*...

Un pocnet și o răbufnitură subt geam, jos.
O clipă—cu toată lumea odată—timpul încremeni.
Apoi inimile bătură mai repede...
Dar nimeni nu smuci ușa, precum era de așteptat. Pocnetul și răbufnitura se auziră, după cîteva clipe, în partea cealaltă a viei.
Buzatul făcea „rondul"...
Dar curajul și farmecul pieriseră. Băiatul s'a frămîntat doar pe un leș moliu, și a fugit apoi, umed și plin de silă, în patul lui curat de sus, mai aproape de cer.

F. Aderca

Despre succesiunea domnilor Moldovei dintre Lațcu și Alexandru-cel-Bun

I

Se poate pune cu destulă siguranță în anul 1374 încetarea din viață a celui de al doilea domn al Moldovei, Lațcu, cu care s'a stins descendența bărbătească a lui Bogdan Întemeietorul. Toate cronicile noastre, pomelnicul dela Bistrița și cronica rimată a mitropolitului Dosoftei pun accesiunea la scaunul Moldovei a dinastiei Mușătești îndată după încetarea din viață a fiului lui Bogdan. Singura deosebire dintre aceste izvoare interne este faptul că pomelnicul dela Bistrița ni dă ca întâiu stăpînitor al nouei dinastii pe Costea Mușat, tatăl fraților Ștefan, Petru, Roman și Mihaiu, pe cînd toate celelalte ni-l arată pe Petru ca deschizînd șirul lor.

Istoricii străini și ceilalți istorici romîni, alții decît cronicarii, care au tratat același subiect, toți, fără excepție, pun accesiunea dinastiei Mușat îndată după moartea lui Lațcu, fără altă domnie intermediară, menționează însă faptul, scos din cea mai veche cronică litvană, cum că la o epocă pe care nu o precizează, un cneaz litvan numit Iurg, Iurii sau Iuga Coriatovici, toate variante ale numelui de Gheorghe, ar fi fost adus de Romîni, din cauza renumelui său de vitejie, la domnia sau voevodatul Moldovei, iar după puțină vreme, tot ei l ar fi otrăvit în Suceava.

În anul 1860 însă, în *Foița pentru Istorie și Literatură*, Anul I N-rul 2, Hijdău a publicat copia slavonă (cu litere latine) a unui uric, ce ar fi fost dat în Bîrlad, la 3 Iunie 1374, de *Iuga Voevod, principe litvan și domn al Moldovei*, prin

care acesta hărăzeşte lui Iacşa Litavor, namestnicul de Cetatea Albă, pentru vitejia aratată în lupta cu Tatarii la Vladiceni, pe Nistru, două sate pe Zubrouţ. Iar un *nota bene* la sfirşitul actului lămureşte că: *„Originalul în limba slavonă se află la contele Swidzinski, în Kiev"*.

Atîta tot. Precum se vede Hîjdău nu ni zice că a văzut *el* uricul în chestiune; apoi deşi afirmă că *originalul, în limba slavonă*, se află *în* biblioteca contelui Swidzinski, la Kiev, nici nu-l redă cu slove cirilice. Şi de atunci, nici una din număroasele societăţi arheologice şi istorice din Rusia nu mai spune o vorbă despre acest uric care ar fi făcut o aşa de cinstită figură în publicaţiunile lor.

De atunci intercalat-a istoriografia romînă pe Iuga între Laţcu şi Muşăteşti, fără ca vr'un istoric să-şi fi dat osteneala să se asigure de exactitatea copiei uricului publicat de Hîjdău, de autenticitatea originalului sau chiar de existenţa lui. S'a iscat însă o discuţie destul de vie asupra chestiunii dacă acel Iuga Coriatovici descoperit de Hîjdău este acelaşi pe care toţi cronicarii noştri, fără excepţie, pomelnicul dela Bistriţa ca şi istoricii romîni şi străini care au scris despre istoria veche a Moldovei, îl aşază între Ştefan Muşat şi Alexandru-cel-Bun, sau alt Iuga, litvan după cei mulţi, romîn după Xenopol. 1

Pentru a ne lumina, să vedem mai întâiu ce zic despre Iuga Coriatovici izvoarele litvane şi polone, cele mai în măsură să fie bine informate.

Toate acele izvoare decurg dintr'o menţiune care se află în cea mai veche cronică litvană cunoscută, acea publicată în anul 1827, la Vilna, de Ignaţiu Danilowici, sub titlul de *Latopisiec Litwy i kronika ruska staraniem i praca*, pe pagina 50 sq. in cuprinsul următor:

„Şi fratele marelui cneaz Olligherd a stăpînit Novogrodul, cneazul litvan Coriat şi a avut patru fii: cneazul Iurii şi cneazul Alexandru, cneazul Constantin, cneazul Fedor... Pe cneazul Iurie Romînii l'au luat ca să li fie voevod şi l'au otrăvit acolo (Kniazia Iuria Wolochowe vziali ego sobie volevodoiu, i tamo ego okormiti)". 2

Iar Martin Strykowski in *Kronika Polka, Litewska* etc., pag. 418, zice: „Analele litvane şi ruseşti adeveresc că Iurie Coriatovici a fost, pentru faptele sale viteze, ales de Romîni la domnia sau voevodatul Ţării Romîneşti şi a Moldovei şi aşazat pe scaunul domnesc la Suceava; dar potrivit lipsei de statornicie înăscută acelor oameni şi a deselor schimbări de domni

1 Vezi în această privinţă articolele lui Onciul în *Convorbiri Literare*, anul XVIII, p. 1 şi întîmpinarea lui Xenopol în *Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie*, anul IV, p. 714 precum şi răspunsul lui Onciul în *Convorbiri Literare*, anul XX, p.

2 *Latopisiec Litwy i kronika ruska, staraniem i praca*, Ignaczego Danilowicza, v. Wilno, 1827.

cu care erau obişnuiţi, au omorit pe Iurg Coriatovici în Suceava şi l'au îngropat în mănăstirea de zid dela Vassiula (fără îndoială Vaslui) la o jumatate de zi de drum de Bîrlad, unde însumi am fost în anul 1575.

Hîjdău pretinde că cuvîntul *okormili* din cronica litvană nu ar însamna numai a otrăvi ci şi „a duce undeva" şi că această accepţiune trebuie adoptată în cazul de faţă. Pentruce, nu spune; se mulţămeşte să declare că în această împrejurare, otrăvirea este partea legendară a cronicilor litvane. 1

Deoarece Strykowski, Koialonicz şi toţi istoricii poloni traduc cuvîntul „okormiti" al textului bielorus prin *a otrăvi*, voiu adopta şi eu această traducere; dealtmintrelea faptul dacă Iuga a fost otrăvit sau ucis altfeliu nu alcătuieşte, în chestiunea de care mă ocup, decît un amănunt foarte neînsemnat. Să urmăm deci cu lămuririle ce ni li dau izvoarele litvane şi polone asupra familiei Coriatovici şi a legăturilor ei cu Moldova.

Voiu observa însă mai înainte de toate că vechea cronică litvană nu ni indică de loc anul în care Litvanul Iurie a fost chiemat de Moldoveni (căci sub denumirea de *Wolochowe* Polonii şi Litvanii înţăleg totdeauna pe Moldoveni) ca să li fie domn. Dealtmintrelea această parte mai veche a cronicii publicate de Danilovici se distinge prin o deosebită lipsă de date şi, în cît priveşte anul efemerei domnii ale acestui Iurie în Moldova, niciunul din celelalte izvoare care, toate, reproduc ştirea despre dînsa după vechiul izvor, publicat de Danilovicz, cel mai vechiu al istoriografiei litvane, nu ni dă vr'o indicaţie nici macar aproximativă.

Basilovits, în *Notitia Fundationis Koriatovicsiana*, raportează la anii 1330 şi 1331, 2 că Oligherd, marele cneaz al Litvaniei, luînd intru ajutor pe nepoţii săi, fiii răposatului Coriat, principe al Novogrodului, pe care îi citează pe nume, şi pornind asupra Curuţilor (?) care omorîse pe tată-său şi-i luase Samoghiţia, li-a luat înapoi acea provincie. Iar în anul 1331 s'a sculat asupra Tatarilor care deţineau Ucraina şi toată Podolia, făcînd mari supărări Litvanilor, i-a învins şi a tăiet trei crai ai lor, curăţind de păgîni toată Ucraina şi Podolia, iar această de pe urmă provincie a împărţit-o nepoţilor săi: Alexandru,

1 Hîjdău, *Istoria critică*, p. 94, nota 297. Dupăce citează pasajul din Strykowski relativ la Iurg Coriatovici, zice: „Otrăvirea lui Iuga Coriatovici în Suceava este partea legendară a cronicilor litvane, care se află în contradicţiune cu locul înmormîntării sale" (în mănăstirea de zidiu a Vasluiului) şi cu actul nostru dela 1374. El fusese *dus* la Suceava, nu *otrăvit*. Cea mai veche cronică litvană, despre care vezi mai sus nota 286, întrebuinţează zicerea *okormiti* care nu însămnează numai a *otrăvi* ci încă *a duce undeva* (Vezi dicţionarul Academiei ruse).

Strykowski şi urmaşii săi nu au înţeles(!) expresiunea şi au tradus-o prin otrăvire.

2 Basilovits raportează cele de mai sus după Koialowicz, dela care a luat datele.

Constantin, Gheorghe (Iurie), şi Teodor (Fedor), dîndu-li şi oaste pentru paza şi apararea ei.

Această ştire a lui Basilovits mai este complectată de iezuitul Albert Wiiuk Koialowicz, un istoric foarte serios, care a avut la îndămînă toate sorginţile vechi litvane şi care ni spune că: „pe vremea acestor patru fraţi s'au zidit Becota, Smotriţul şi Cameniţa, iar că peste puţin timp Gheorghe a fost chemat ca să domnească în Moldova şi în Valahia, murind otrăvit în Suceava şi Teodor mergînd să domnească la Novogrod după moartea tătîne-său, toată Podolia a ramas lui Alexandru şi lui Constantin". [1]

Şincai care reproduce spusele lui Koialowicz observă aici cu drept cuvînt: „Să fi fost chiemat Gheorghe Coriatovici să domnească în Moldova, poate fi, dar în Valahia n'ar fi încăput de Basarab Vodă. Mie mi-ar plăcea a şti de unde au scris aceasta Basilovits care nu scrie minciuni". [2]

Ştirea dată de Basilovits după Koialowicz este preţioasă fiindcă ni permite să controlăm vrista ce putea s'o aibă Iurie Coriatovici, fiul lui Coriat dela Novogrod şi nepotul de frate al lui Oligherd la 1374, adică în anul în care ar fi dat ştiutul uric din Bîrlad ce, în anul 1860, s'ar fi fost aflînd la contele Şwidzinski, în Kiev. Dacă Oligherd a luat pe nepoţii lui în ajutor, în anul 1330, pentru a recuceri cu ei Samoghitia, apoi ca să cucerească şi să îi împartă, în anul următor, Podolia, aceasta dovedeşte că aceşti nepoţi, în anul 1330 erau ajunşi la vrîstă bărbătească şi putem conchide că Iurie, cel mai mare din ei după enumerarea lor de către *Latopisiec Litwy i kronika ruska*, avea cel puţin între 20 şi 25 de ani, deci s'ar fi născut între 1305 şi 1310. Ar fi fost deci, la 1375, cel puţin de şăsăzeci şi cinci până la şaptezeci de ani. Este puţin probabil ca Moldovenii să se fi gîndit să-şi aducă un domn ajuns la bătrîneţe şi neavînd macar copii.

1 Albertus Wiiuk Koialowicz, Soc. Iesu, *Historiae Litvanae pars prior*, Dantesci, 1630, d. 303 sq., scria în a doua jumatate a secolului XVII, a fost rector al universităţii din Vilna. Lui Koialowicz care a cules-o probabil din vechi izvoare litvane sau podoliene îi datorim menţiunea despre cea mai veche atingere a Moldovenilor cu Litvanii. El ni arată că, „la anul 1339 la moartea lui Constantin Coriatovici i-a succedat ca duce al Podoliei, Teodor Coriatovici, principele Novogrodului cu consimţimîntul lui Oligherd marele duce al Litvaniei. Teodor văzîndu-şi domnia sporită cu provincii nouă, a început să nesocotească autoritatea lui Oligherd şi a eşit din supunerea ce i datora. Oligherd a pornit războiu împotriva rebelului. Teodor fiind absent (căci dupăce pusese puternice garnizoane de Moldoveni în cetăţile lui, plecase cu toate comorile lui la regele Ungariei pentru a-i cere ajutor) şi neîntorcîndu-se la curînd cu oaste, Oligherd a cucerit cetăţile Brastavia, Smotryca, Socolco, Scala, Cameneţul, Cervonogradeţul, unele prin forţă celelalte prin repegiunea mişcărilor lui. Apoi a redus Podolia în provincie punîndu-i în chip de palatin pe Gastald. Pe ostenii moldoveni pe toţi i-a trecut prin sabie".

Dela Koialowicz luat-a fară de îndoială această ştire Basilovits dela care trecut-a la Şincai.

2 Şincai la data arătată.

Căci este sigur că acel Iurie Coriatovici despre care vorbesc cronica şi istoricii de mai sus n'a lasat moştenitori, deoarece, dintr'un uric al fratelui său, Alexandru, dat la 17 Martie 1376, [1] reiesă că Iurie era atunci defunct, cuvintele: бывъ братъ нашъ князь Юрiй Корiатовичъ, adică: *fostul nostru frate cneazul Iurie Coriatovici*, ce le găsim în act precum şi faptul că Alexandru confirmă o danie făcută de Iurie, nu lasă absolut nici o îndoială, atît asupra încetării din viaţă a fratelui său înainte de 17 Marte 1375 cît şi asupra moştenirii de către Alexandru a unei stăpîniri în Podolia a lui Iurg.

Mai mult însă decît faptul vîrstei sale înaintate în anul 1375, militează împotriva unei domnii în acel an a Litvanului Iurie Coriatovici în Moldova, după săvîrşirea din viaţă a fiului lui Bogdan Întemeietorul şi înaintea accesiunii la scaun a dinastiei Muşăteştilor, acel al desăvîrşitei ignorări a acestei domnii de către toate cronicile vechi moldoveneşti fără excepţie, [2] deoarece nu poate încăpea îndoială că unele din acele izvoare interne au trebuit să fie începute puţină vreme după 1375, cînd mulţi din acei care asistase la stingerea descendenţei bărbăteşti a lui Bogdan şi la apucarea scaunului de către Muşăteşti erau încă în viaţă. Hotărîtoare mai cu samă este în această privinţă tăcerea ce o păstrează despre vr'o domnie intermediară, între Laţcu şi Muşăteşti, a unui Iuga sau Iurie: *Pomelnicul dela Bistriţa*, alcătuit în anul 1407, treizeci şi trei de ani după darea pretinsului uric aflat în biblioteca contelui Swidzinski, adică cînd un număr însamnat de călugări din acea mănăstire fusese marturi oculari ai evenimentelor petrecute în anii 1374 şi 1375. Această omitere singură ajunge pe deplin, mai ales fiindcă este comună tuturor celorlalte izvoare ale noastre, pentru a ne face să aşăzăm uricul dela 1374 alături de vestita diplomă bîrlădeană dela 1134, [3] adică în domeniul fantaziei ilustrului istoric.

II

Rezumez mai întîiu precum urmează cele ce ni le povesteşte Dlugoss în a sa *Istorie a Poloniei*, cartea a IX-a, col. 1122 şi urm., sub anul 1359:

1 *Aktyi Zapadnoi Rossii*, editate de comisia arheologică, I, 1340—1506; St. Peterburg, 1846, p. 21.

2 Atît acele publicate de Cogălniceanu în cele trei volume de *Letopiseţi* cît şi acele descoperite posterior şi publicate de Bogdan.

3 Vezi în această privinţă *Diploma Bîrlădeană din 1134 şi Principatul Bîrladului*. O încercare de critică diplomatică slavo-romînă de Ioan Bogdan, în An. Acad. Rom.. Printre acei care au crezut în autenticitatea faimoasei *diplome bîrlădene*, trebuie să mă prenumăr şi pe mine, precum dovedeşte articolul meu despre *Statul Bîrlădean* în *Revista Nouă* pe anul 1889.

Murind Ștefan, voevodul Moldovei, s'a iscat între fiii lui, Ștefan și Petru, o aprigă competiție pentru succesiunea la domnie. Cel de al doilea, deși mai tînăr, din cauza spiritului său mai generos era mai bine văzut de cea mai mare parte a poporului. Cu ajutorul unor diregători unguri, [1] a izbutit deci Petru să alunge pe Ștefan din scaun și să-l ocupe singur, iar Ștefan, pentru a-și pune viața în siguranță, a fugit, împreună cu boierii ce-i rămăsese credincioși, la regele Cazimir al Poloniei care dispunea și de oșteni număroși și de comori multe. Acestuia i-a cerut să-l așăze din nou în scaunul Moldovei, făgăduindu-i în schimb, atît în numele său propriu cît și în acel al urmașilor săi, ca acea țară să rămie în veci sub ascultarea regilor Poloniei. Regele Cazimir și sfetnicii coroanei admițînd aceste condițiuni, s'a trimes cu Ștefan, pentru a-l așaza din nou în scaunul Moldovei, o oaste alcătuită din trupe cracoviene, sandomiriene și rusești.

Această oaste pleacă de acasă după ziua Sfinților Apostoli Petru și Pavel. La intrarea în țara dușmanului, a dat diferite lupte fericite, însă fără să fi avut vr'o una mai mare și hotărîtoare. Dar Petru socotind primejdios pentru el să se măsoare în cîmp deschis cu Ștefan și cu oștirea polonă, s'a hotărît să recurgă la meșteșug. Oastea polonă trebuia să străbată niște codri lungi și largi din Țara Sepenișului, numiți de Moldoveni Plonyni. Dușmanii au slăbit într'atîta cu toporul copacii din dreapta și din stînga drumului ce aveau să-l urmeze Polonii, încît acei copaci să se prăbușească cu înlesnire la cea mai mică împingere. Indată ce au văzut pe Poloni intrați în lăuntrul pădurii, Moldovenii au răsturnat asupra lor copacii înțînați care, sub povara lor, au zdrobit și oșteni și cai. Mulți au fost uciși, mulți s'au ales cu brațele și cu picioarele zdrobite; mai mare decît numărul morților și al răniților a fost acel al prinșilor, căci mulțimea, înspăimîntată de grozăvia acelei loviri neașteptate, s'a predat fără a mai încerca să lupte.

Prada Moldovenilor a fost mare, căci dacă o parte însamnată a cailor a pierit sub povara copacilor prăbușiți, armele, hainele și celelalte lucruri ale acelor care n'au putut scapa prin fugă au căzut în mînile învingătorilor. Dlugoss atribuie nenorocirea Polonilor mai mult trădării auxiliarilor moldoveni, care se vor fi ajuns și înțeles cu dușmanii, decît negligenței și prostiei lor. Indată ce această înfrîngere a ajuns la cunoștința regelui Cazimir, el a dat ordin ca toți captivii să fie răscumparați, celace s'a și făcut. Căzut-a astfeliu în robia învingătorilor Sbigniev de Oleschnica, oștean din neamul Dambno, bunicul cardinalului Sbigniev, care a fost episcop al Cracoviei, ramas până la moarte șchiop in urma fracturii fluierilor ce i s'a pricinuit atunci. Navogiu de Thancin, fiul lui Andrei de Thancin, palatinul Cracoviei, după ce în învălmășală a fugit din mîna Moldovenilor și, nemai voind să dee ochi cu rudele și cu prietenii, a mers dela locul înfrîngerii la Roma unde, fiind văduv, a intrat în ordine și, după întoarcerea în patrie, a fost numit decan al Cracoviei.

1 Nu pot traduce decît prin : *ajutorul unor diregători unguri* cuvintele lui Dlugos *Provincialium Hungarorum favore*. Du Cange, în al său Glossarium traduce cuvîntul *Provincialatus* prin : demnitatea și slujba Provincialului, sau a prefectului provinciei la religioși. Este probabil că relațiunile văduvei lui Costea Mușat, Margareta, să fi jucat un rol destul de însamnat în acest ajutor dat de Unguri lui Petru care se vede că era fiul ei favorit și pe lîngă care vedem că se bucura de o deosebită trecere, punînd-o instare să obție felurite favoruri pentru biserica catolică din Moldova și clerul ei.

Urmează apoi enumerarea celor unsprezece steaguri polone cucerite de Moldoveni în lupta dela Plonyni.

Această știre dată de Dlugoss este întâia mențiune despre Moldoveni ce o găsim la vr'un istoric polon, și singura care există despre o asemene luptă în acel an. Bogăția amăruntelor precum și faptul că el, Dlugoss, însuș canonic al capitolului din Cracovia, a stat în legături amicale și frecuente cu cardinalul Sbigniev, episcopul Cracoviei și nepotul de fiu al acelui Sbigniev de Oleschnica, unul din cei doi oșteni care au luat parte la lupta dela Plonyni și sînt pomeniți mai sus, dă povestirii istoricului polon un deosebit caracter de autenticitate. Poate că, deși ni se arată cucerirea de către Moldoveni a unui număr de unsprezece steaguri polone, întreaga expedițiune și însăși lupta dela Plonyni să fi avut proporțiuni mai modeste decît i li-au dat supraviețuitorii înfrîngerii și mai ales urmașii lor, precum în deobște s'întîmplă în asemene cazuri. Dar nu ne putem îndoi că, într'adevăr, în timpul vieții celor doi nobili poloni numiți mai sus, oastea polonă care intervenea între doi aspiranți la scaunul Moldovei a suferit o dureroasă înfrîngere. Presupunerea că întîmplarea ar fi o invenție, fie a lui Dlugoss fie a urmașilor lui Sbigniev și Thancin, nu merită să ne oprim macar o clipă asupra ei: binecunoscuta trufie polonă ajunge pentru a ne autoriza să dăm cu desăvîrșire la o parte ipoteza unei invențiuni.

Dar dacă însuși faptul înfrîngerii dela Plonyni nu poate da loc la îndoială, data ce i-o atribuie Dlugoss este cu bună samă greșită: putem afirma cu toată siguranța că, în anul 1359, în domnia lui Cazimir cel Mare, nu a avut loc nici o expedițiune polonă în Moldova avînd de scop să așăze în scaunul acelei țări, în urma morții voevodului, numit Ștefan sau altfeliu, pe fiul său cel mai mare în locul celui mai mic, care l-ar fi uzurpat, ajutat fiind de favoarea poporului.

In anul 1359, înainte de acel an și după acel an, voevodul Moldovei se numea Bogdan din Maramureș, care, apucînd acel scaun pela 1348 sau 1349, l-a ocupat până la 1365, întinzîndu-și treptat stăpînirea până la Nistru, până la mare și până la hotarul Țării Romînești. Și după mărturiile conglăsuitoare ale croni-

carilor unguri, Bogdan a dus necontenit lupte biruitoare împotriva puterilor lui Ludovic-cel-Mare, regele Ungariei, care niciodată n'a izbutit să-l supue, deşi adesa conducea în persoană expediţiunile împotriva Maramureşanului rebel. Din acest fapt putem conchide că stăpînirea asupra întregului hotar al Moldovei îi era necontestată în cuprinsul acelor graniţi, căci numai prin faptul unei uniri strînse a tuturor puterilor elementului romîn locuind între munţi şi Nistru, se poate înţălege cum Moldovenii au putut să răspingă cu succes atacurile repetate ale unuia din cei mai puternici stăpînitori ai Europei de atunci, ocîrmuitorul unui neam atît de destoinic în războaie ca *Ungurii*. Dacă în Moldova dela 1359 ar fi existat şi alte voevodate, dacă ar fi avut fiinţă şi alte lupte pentru domnie 1 decît acele purtate de Bogdan cu Sas şi cu fiii săi, susţinuţi de regele Ludovic, zdrobirea celui dintâiu de către puternicul stăpînitor al Ungariei ar fi fost pentru acesta un adevarat joc. Apoi, fapt care pledează în chip vajnic pentru neîntîmplarea în Moldova, în anul 1359, a unui astfeliu de eveniment, afară de suscitata menţiune a lui Dlugoss, reprodusă aproape textual de Martin Kromer care scriea în veacul al XVI-lea, şi de alţi istorici poloni care o ţin, unii dela Dlugoss alţii dela Kromer,—nu mai găsim nici o pomenire despre rivalitatea şi lupta în chestiune, la data indicată de Dlugoss, nici în tradiţiunile sau izvoarele noastre, nici în cele străine cunoscute până astăzi.

Singur Grigore Ureche are un capitol, scurt dealtmintrelea, despre: „Domnia lui Ştefan Vodă celui dintâiu", în care 1) ni rezumează în chip foarte exact versiunea lui Dlugoss şi, 2) zice că a însamnat: „de feciorii lui Ştefan Vodă, pentrucă *poate* să fie adevarat". Aceasta după ce a avut grijă să arăte că: „Iară letopiseţul nostru de feciorii lui Ştefan Vodă, ce pomenim mai sus, nimică nu scrie; ce zice că după domnia lui Ştefan Vodă au domnit Iuga Vodă, apoi Alexandru Vodă..." 2

Cum să împăcăm oare atunci faptul incontestabilei realităţi a luptei dela Plonyni cu acel al imposibilităţii ca ea să se fi dat în vremea lui Bogdan? Nu ni rămîne decît ipoteza că înfrîngerea polonă povestită de marele istoric polon, a avut loc în alt an decît acel aratat de Dlugoss pe temeiul unor tradiţi-

1 Onciul, în articolul său despre Iuga din *Convorbiri Literare*, anul XVIII, menţionat mai sus, crede că lupta povestită de Dlugoss s'ar putea referi la acele provocate de nişte certe între fii de domni, petrecute subt Bogdan I, arătînd că aceşti fii de domni rivali ar putea fi nişte nepoţi ai lui Bogdan, fii ai nepotului său Ştefan, venit cu Bogdan în Moldova, despre care vorbeşte diploma ungurească din 1349. Cred că argumentele expuse mai sus, în text, distrug cu desăvîrşire o asemene ipoteză.

2 *Domnii Ţării Moldovei şi Viaţa lor de Grigore Ureche*, in *Kogălniceanu, Cronicile Romîniei sau Letopiseţile Moldaviei şi Valahiei*, V. I., p. 134, cu observaţiile critice ale lui Neculai Costin pe aceiaşi pagină.

uni orale, şi acest caz este departe să fie singurul în care o dată să fi fost încurcată de tradiţiuni de această natură, trecute prin gurile mai multor generaţiuni.

In asemene cazuri, mai ales la oameni relativ primitivi şi cu o cultură cel mult rudimentară, cum era aproape totalitatea nobililor poloni din veacul al patrusprezecelea, cînd bătrînii povestesc fapte din trecutul lor, ei — pentru a determina vremea în care s'a întîmplat faptul povestit, nu pomenesc niciodată anul preciz, căci omul incult dă o mică importanţă acestei date, pe care în multe cazuri o ignorează, ci stabilesc de obiceiu epoca în care s'a întîmplat faptul în chestiune prin vrista, aproape totdeauna aproximativă şi aceia, ce o avea povestitorul în acel moment, prin anii cîţi trecuse dela căsătoria sau dela văduvia lui prin legătura cu alt eveniment însamnat pentru el. Acele evenimente alcătuiau, precum mai alcătuiesc şi astăzi, cronologia oamenilor stînd pe acea treaptă de cultură.

Ştim că Dlugoss s'a născut la 1415 şi a murit la 1480. Dacă presupunem că el, cînd a scris despre lupta dela Plonyni, era de patruzeci de ani, celace ne-ar duce la anul 1455, vedem că, dela data ce o indică pentru acea luptă ar fi trecut 96 de ani. Dacă această dată ar fi exactă, el nu a putut auzi povestirea luptei decît dela nepoţi în vristă sau dela strănepoţi ai acelor care luase parte la dînsa, cum era cardinalul Sbigniev nepot al lui Sbignev şi, probabil, tot nepot era urmaşul corespunzător al lui Thancin. Dacă presupunem că data este greşită cu vr'o cincisprezece ani şi catastrofa polonă ar fi avut loc pe la 1374—1375, a putut s'o audă şi dela un fiu foarte bătrîn al vr'o-unuia din luptători; probabilităţile sînt însă că a auzit această povestire dela a doua generaţie ce a urmat după luptătorii dela Plonyni. Şi aceştia, care cunoşteau data ei dela bunic, cu bună samă că nu-o auzise specificată de aceştia prin anul dela Hristos, ci prin referenţă la vrista lor sau la întîmplări ce le socotiau mai însamnate şi aceste supuse la schimbare prin transmitere dela o generaţie la alta. Pe temeiul unor asemenea date, incerte dela început, calculat-au fără îndoială povestitorii numărul de ani trecut din ceasul luptei dela Plonyni până în momentul în care au auzit povestirea şi a trecut-o Dlugoss în Istoria lui, ajungînd astfeliu la anul 1359.

Tot astfeliu se întîmpla şi la noi sînt acuma şăsăzeci sau şăptezeci de ani, cînd un bătrîn, stînd cam pe aceiaşi treaptă de cultură caşi luptătorii dela Plonyni, îţi povestia v'ro întîmplare la care luase parte sau fusese faţă. Mai totdeauna era în stare să-ţi precizeze ziua exactă a săptămînii în care faptul se petrecuse şi, dacă se petrecuse într'o zi de sărbătoare, ţi-o indica totdeauna exact, dar, în cît privia anul, îl determina prin vrista în care era atunci, prin anii trecuţi dela căsătoria lui sau prin acei trecuţi „dela Turci", „dela volintiri", „dela Ruşii lui Prozorovski şi ai lui Kamenski", „dela Nemţii cu coadă", „dela cutremurul cel mare", „dela holeră", etc., etc..

In povestirea lui Dlugoss mai este, afară de anul 1359, încă o oareşicare preciziune. El zice că cearta pentru domnie a fiilor decedatului voevod Ștefan şi expediţiunea nenorocită a Polonilor în Moldova ar fi avut loc în timpul regelui Cazimir (Cel Mare) şi ştim că acel rege s'a săvîrşit din viaţă la anul 1370, lăsînd tronul moştenire nepotului său de soră, regelui Ludovic cel Mare al Ungariei, ceiace, dacă ar fi exact, nu ni-ar permite să punem înfrîngerea polonă dela Plonyni după acel an. Însă, până la 1365 sau 1366 a domnit în Moldova Bogdan, iar după dînsul, până la 1374, Laţcu şi nu există nici cea mai mică urmă că în vremea domniei acestora să mai fi fost alte voevodate în Moldova. Este însă mai mult decît probabil că Dlugoss, cînd a stabilit pentru lupta dela Plonyni anul 1359, ştiind că, în acel an, domnia în Polonia regele Cazimir cel Mare (1333—1370), a conchis că lui i s'a adresat Ştefan spre a fi reinstalat pe scaunul Moldovei, din care îl izgonise fratele său mai mic, Petru. Se mai poate ca această confuziune să fie datorită unuia din acei cari au povestit lui Dlugoss întîmplarea.

Nu ni rămîne deci decît să căutăm care epocă se potriveşte mai bine cu oamenii şi cu împrejurările, pomeniţi de o ştire pentru neadmiterea datei căreia, astfeliu cum este indicată de tradiţiune, sînt atît de serioase temeiuri.

In cazul de faţă trebuie să cercetăm mai cu samă care au fost vremile în care nişte fraţi, fii de domn, purtînd numele de Ştefan şi Petru, s'au luptat între ei pentru scaunul domnesc.

III

Am văzut că orice competiţie de asemene natură este exclusă atît în vremea lui Bogdan cît şi în acea a lui Laţcu. După moartea acestuia, care nu lasă moştenitori bărbăteşti, dacă—împreună cu toate izvoarele noastre interne, facem cu desăvîrşire abstracţie de vr'o domnie a unui principe litvan, constatăm că scaunul Moldovei este occupat de dinastia Muşăteştilor.

Nu ştim cu preciziune de unde venia acea familie. Pray 1 *presupune* că Muşăteştii aparţineau familiei domnitoare a Sîrbiei. Hijdău 2 susţine în vr'o zece pagini din *Istoria Critică* atît *romînismul cît* şi *basarabismul* Muşăteştilor. Dumitru Cantemir 4 este de aceiaşi părere care, văzînd strîmta prietenie dintre Muşăteşti şi Mircea, deferenţa şi preseanţa concedată de ei celui de al doilea cu prilejul tratatului încheiet de Mircea şi de Petru Muşat, cu regele Poloniei, la anul 1389, 5 mi se pa-

1 Pray, *Dissertationes*, p. 401: Koste Musatin non scitur ubi principaverit; quod ejus genus sit ex familia despotiana regum Serbiae.

2 Hasdeu, *Istoria Critică*, p. 85—95.

3 Cantemir, Cronica, II, p. 385.

4 Dogiel, *Codex Diplomaticus Regni Poloniae & Magni Ducatus Litcaniae*, p. 597 (în extract). Textul complect în Ulianitzki, *Materialii dlia istorii vzamnih otnoşenii Rossii, Polsi, Moldavii, Valahii i Turţii*, Moscova, 1887, p. 1.

re să corespundă realităţii. Această superioritate recunoscută lui Mircea este foarte probabil datorită faptului că tatăl înţăleptului domn al Ţării Romîneşti se folosise de vacanţa ivită la scaunul Moldovei prin moartea, fără urmaşi bărbăteşti a lui Laţcu, pentruca să aducă la acel scaun pe vr'un vlastar din neamul lui sau din vr'un neam înrudit sau încuscrit cu el.

Atît Pray cît şi Hîjdău, Dimitrie Cantemir şi mitropolitul Dosofteiu 1 în pomelnicul său rimat, admit că tatăl fraţilor Muşat se numea Costea, iar toate cronicile noastre fără excepţie ni arată pe Petru Muşat ca cel dintâiu domn al nouei dinastii. Însă *Pomelnicul dela mănăstirea Bistriţei*, un act ce-l posedăm în original, de o incontestabilă autenticitate, probabil mai vechiu decît toate cronicile noastre şi care poartă, precum am aratat mai sus, data de 1407, adică a fost alcătuit cu treizeci şi doi sau treizeci şi trei de ani după accesiunea la domnia Moldovei a Muşăteştilor, *pune în rîndul domnilor, înainte de Petru Voevod, pe Costea Voevod.* 2 Să se ţie socoteală de faptul că deoarece, dela venirea în scaun a Muşăteştilor până la alcătuirea pomelnicului, trecuse un timp atît de scurt, reiesă că, fără îndoială, nu numai în ţară, dar chiar şi printre călugării mănăstrii Bistriţa, cei mai mulţi barbaţi în vrîstă coaptă—văzuse, în zilele lor, săvîrşirea din viaţă a lui Laţcu şi aşazarea în scaun a nouei dinastii. Pentruce atunci, dacă Costea Muşat nu ar fi domnit, l-ar fi pus oare călugării în rîndul domnilor?

Mi se pare că temeiul pentru care ceilalţi cronicari nu pomenesc despre domnia lui, trebuie căutat în scurta durată ce această domnie va fi avut, el săvîrşindu-se probabil din viaţă curînd după accesiunea lui la scaun. Vedem pe văduva lui, Margareta, căreia un cleric catolic, 3 într'un memoriu scris în vea-

1 Petru Vodă pe urmă purcese, cu viţă
Carele-i zise Muşatin; în bună priinţă
Stătut-a dup'aceasta luminată roadă...

Hasdeu zice că această aşa zisă cronică rimată a mitropolitului Dosofteiu nu este altăceva decît o parafrază a vechiului diptic mitropolitan. (Ist. Crit. p. 86 col. 2 şi notele 252 şi 253 tot acolo).

2 Pomelnicul dela Bistriţa se află astăzi din nenorocire la Moscova, dar cuprinsul lui este bine cunoscut. Iaca dealmintrelea cum pomeneşte acest act pe Domnii Moldovei până la Alexandru cel Bun, Traduc din slavoneşte:

„Aici se pomenesc ortodoxii Domnitori ai ţării Moldo-Vlahiei, care sînt aceştia.
Pomeneşte Doamne pe ortodoxii domnitori ai ţării acesteia:
Pomeneşte Doamne pe Bogdan Voevod.
Pomeneşte Doamne pe Laţcu Voevod.
Pomeneşte Doamne pe Costea Voevod.
Pomeneşte Doamne pe Petru Voevod.
Pomeneşte Doamne pe Roman Voevod.
Pomeneşte Doamne pe Ştefan Voevod.
Pomeneşte Doamne pe Iuga Voevod.

Iar îndată după aceştia pomelnicul pune pe Alexandru cel Bun şi pe ai săi.

3 Engel, *Geschichte der Moldau*, I, p. 46, sq..

cul al șaptesprezecelea, îi dă porecla de *Ungara* și o face fiică a voevodului Ardealului, Ștefan de Lozoncz, pe care o vedem bucurîndu-se, în timpul domniei fiilor săi Petru și Roman, de o mare vază, obținînd favoruri pentru biserica catolică căreia ea îi aparținea și construind cu mijloacele ei biserici de acea credință. [1]

Este foarte posibil ca Costea Mușat să fi fost un barbat, Romîn de neam mare, poate înrudit cu Basarabii și, fiind căsătorit cu Margareta de Losoncz, fiica voevodului Ardealului, să fi fost adus pe scaunul vacant al Moldovei de puterile combinate ale amînduror voevozilor, din care unul îi era deci socru. Bogăția și vaza de care vedem că Margareta se bucură mai tîrziu vine în sprijinul acestei presupuneri.

Dacă admitem că acei dela care Dlugoss ținea povestirea despre lupta dela Plonyni au făcut o confuziune în privința numelui voevodului decedat, tată al celor doi frați rivali, Ștefan și Petru, cum fără îndoială s'au greșit în privința anului acelei întîmplări, că acel voevod se numea Costea și nu Ștefan, iar anul era 1374 sau 1375, adică cu cincisprezece sau șasesprezece ani mai tîrziu decît arată Dlugoss,—se face o lumină foarte vie, atît asupra luptei dela Plonyni și a pricinilor care i-au dat loc cît și asupra ordinului de succesiune al nouei dinastii. La această lumină mai contribuie foarte mult și un act cunoscut demult, dar căruia până astăzi nu văd să i se fi dat toată atențiunea cuvenită.

Acel act este scrisoarea din ziua lasatului de sec a anului 1388, a regelui Vladislav Iagiello al Poloniei, prin care el recunoaște că s'a împrumutat dela Petru Mușat cu suma de 4000 ruble, punîndu-i amanet cetatea Haliciului cu tot ținutul ei. Iaca de altmintrelea traducerea acestei scrisori, publicată în *Aktyi Zapadnoi Rossii*. [2]

„Vladislav, prin mila lui Dumnezeu, Rege polon, domn ereditar litvan și rus și al altor multor țări stăpînitor. Facem prin aceasta cunoscut tuturor care vor cunoaște scrisoarea de față că Petru, voevodul Moldovei, ginerele și prietenul nostru, ne-a împrumutat cu 4000 ruble de argint frîncesc, pe care are să ni le ceară înapoi după trei ani, dar noi îi jurăm în credința noastră, *precum și fratelui său Roman și copiilor lor*, să li restituim aceste 4000 ruble, în total, al treilea an, la lasatul de sec. Dacă nu li-om restitui la această zi, precum este scris

1 V. al meu memoriu: *Despre Ungurii și Episcopiile catolice din Moldova* în *Analele Academiei Romîne*, anul 1905, p. 47 și vezi și nota 6 dela acea pagină.

2 *Aktyi Zapadnoi Rossii*. 1, p. 22, 23. Precum dovedește altă scrisoare a lui Petru Mușat, publicată tot acolo, datată din lunea celei dintăiu săptămîni a postului celui mare al anului 1388, din Suceava, Petru nu a putut complecta suma de 4000 ruble pentru care Iagiello îi dăduse scrisoarea de mai sus. El scrie deci regelui să facă altă scrisoare pentru 3000, în schimbul căreia îi va restitui pe cea dintăiu.

aici, atunci cetatea noastră a Haliciului, împreună cu ținutul ei, le punem amanet acestuia, *numitului Voevod și fratelui său Roman și copiilor sau cărui dintre ei va rămînea în viață*, pentru aceste 4000 ruble; iar ei le vor stăpîni atîta timp cît noi nu vom restitui aceste 4000 în total. Asemenea, dacă vre'un dușman cu puterea sa ar impresura această menționată cetate a Haliciului, atunci *pomenitul voevod și fratele lui și copiii lor sau care dintre ei vor rămînea în viață*, sînt ținuți cu toată credința și cu toată puterea lor, fără vicleșug, să apere cetatea pomenită și să ni dee nouă, cît mai neîntîrziet, știre ca să venim în ajutor. Dacă s'ar lua menționata cetate cu forța, noi și atunci avem să li restituim aceste zise 4000 ruble. Spre întărire se va atîrna pecetea noastră de această scrisoare. In anul Nașterii Domnului 1388 scrisu-s'a această scrisoare în Luțk, în Lunea înainte de lasatul de sec rusesc".

Este straniu ca nimeni să nu fi bagat de samă că, în acest act, se vorbește numai de Petru, de Roman și de copiii lor ca avînd drepturi la domnia Moldovei și că nu se face nici o mențiune nici de al treilea frate, Ștefan, care era în viață și a mai domnit pe urmă în Moldova de două ori, nici de al patrulea, al cărui nume era Mihail. Această omisiune repetată în trei locuri din scrisoare, dovedește că, atît pentru regele Vladislav cît și pentru Petru și Roman, Ștefan și Mihail Mușat erau excluși dela succesiunea domniei.

Pentruce?

Răspunsul care din capul locului ne vine în minte este că între ei fusese ceartă pentru domnie, luptă și că acei ramași biruitori priveau pe acei învinși ca decăzuți din drepturile lor.

Scrisoarea de mai sus a regelui Vladislav confirmă deci spusa lui Dlugoss cum că, la moartea voevodului Moldovei, care nu poate să fi fost altul decît Costea Mușat, s'a iscat ceartă între fiii săi și că ei s'au luptat pentru scaunul Moldovei pe care îl apucase cel mai mare, Ștefan. Această scrisoare mai arată că, dacă facem abstracție de an și de numele voevodului răposat, tot restul povestirii lui Dlugos nu mai cuprinde decît fapte care nu numai nu înfățoșază nici o improbabilitate, dar se potrivesc de minune cu împrejurările vremii.

Intr'adevăr, dacă după ce facem corectura datei și acea a numelui voevodului decedat, combinăm notița din Dlugoss cu pomelnicul dela Bistrița și cu scrisoarea din Luțk a regelui Poloniei, obținem următorul șir de fapte:

După moartea lui Lațcu, prin influența sau acțiunea efectivă a Domnului Țării Romînești a venit în scaunul Moldovei Costea Mușat, o rudă sau un afin al lui Radu, căsătorit cu o Ungară de neam mare, probabil fiica Voevodului Ardealului, numită Margareta. Dacă într'adevăr acea Margareta ar fi fost o fiică a lui Ștefan de Lozoncz, care a fost voevod al Ardealului, s'ar fi putut întîmpla ca instalarea noului domn al Moldo-

vei să fi fost, precum am presupus mai sus, datorită acţiunii combinate a lui Radu cu neamurile ardelene ale Margaretei. Costea murind în curînd, i-au succedat în scaun fiul său mai mare, Ştefan, dar al doilea fiu, Petru, era mai iubit de popor din pricina caracterului său mai generos, probabil şi mai blînd decît acel al fratelui mai mare, care se va fi făcut dela început impopular, iar Petru era poate mai iubit şi de puternica sa mamă. Cu ajutorul unor diregători unguri dela graniţă, poate chiar prin acel al lui Ştefan de Lozoncz însuşi dacă acesta îi era bunic, şi cu concursul număroşilor nemulţămiţi din ţară, izbuteşte să alunge din domnie pe Ştefan, silindu-l să fugă în Polonia împreună cu boierii care mai ţineau cu dînsul.

Aici domnea, dela 1370, tot regele Ungariei, Ludovic-cel-Mare, în urma morţii unchiului său, Cazimir-cel-Mare, cu care se stinsese dinastia Piaştilor. Însă Ludovic nu ocîrmuia Polonia în persoană ci, la început, încredinţase ocîrmuirea ei mamei sale, Elisabeta, însăşi polonă, fiică a lui Vladislav Lokietek şi soră a lui Cazimir-cel-Mare. Iar mai tîrziu, în urma încurcăturilor produse de ocîrmuirea Elisabetei, pusese în locul ei, ca un fel de palatin, pe ducele Vladimir de Oppeln, vărul său şi acesta era guvernatorul Poloniei în momentul cînd a izbuhnit cearta dintre fiii lui Costea Muşat. Mai ştim că Polonii nu vedeau cu ochi buni pe regele străin şi nu îngăduiau de loc ca interesele polone să fie puse în stare de inferioritate faţă de cele ungare. Lui Vladimir de Oppeln deci i s'a adresat Ştefan spre a-l cere ajutor pentru redobîndirea scaunului din care fusese izgonit. Astfeliu se explică faptul că, pe de o parte unii diregători unguri ai regelui Ludovic, solicitaţi poate de Doamna văduvă Margareta, au putut să susţie pe Petru spre a scoate din scaun pe Ştefan, iar ca, pe de altă parte, locţiitorul acestui rege în Polonia să caute să readucă, cu trupe polone, în acelaşi scaun, pe izgonitul Ştefan.

Interesant este că Neculai Costin, în adnotaţia ce a făcut-o cronicii lui Ureche la capitolul II, unde vornicul vorbeşte de fiii lui Ştefan I, nu se îndoieşte de loc nici de existenţa acelor fii ai acestuia nici de certele lor pentru domnie. După ce rezumează povestirea lui Dlugoss despre lupta dela Plonyni, atribuie lui Petru al II-lea faptele din domnia lui Petru I, închinarea lui către Vladislav Iagiello în anul 1388, la Liov, cu boierii ţării, alianţa lui şi a lui Mircea cu Polonia. De fapt deci, Neculai Costin, deşi împărtăşind greşala lui Dlugoss în privinţa datei la care s'a dat lupta dela Plonyni, nu greşeşte în privinţa persoanei voevodului care a eşit învingător dintr'însa. Nu mai vorbesc de faptul că o domnie care ar fi ţinut dela 1359 până la 1389, nu mai lasa loc pentru celelalte anterioare acestui de pe urmă an.

IV.

Oastea polonă fiind învinsă de Petru, Ştefan a trebuit să scăpe din nou prin fugă şi va fi ramas afară din ţară până la săvîrşirea din viaţă a lui Petru, care s'a întîmplat la sfîrşitul lui 1389 sau la începutul lui 1390.

Tot din textul scrisorii mai sus reproduse a regelui Vladislav Iagiello, reiesă că, între Petru şi Roman Muşat, se făcuse o înţălegere, în puterea căreia lui Petru avea să-i urmeze pe scaunul domnesc, nu fiul său cel mai mare, ci fratele-său Roman, căci în tustrele locurile din scrisoare unde se face aluziune la succesiunea domniei Moldovei, vedem că Roman, fratele voevodului domnitor, este totdeauna numit înaintea copiilor acelui domnitor.

După toate probabilităţile deci, Roman a urmat lui Petru în domnie imediat după moartea acestuia, dar este asemene absolut sigur că frate-său Ştefan l-a scos aproape imediat. Căci cronicile ungureşti 1 ni arată că, în vara anului 1390, Sigismund de Luxemburg, devenit rege al Ungariei prin căsătoria lui cu Maria, fiica mai mare a lui Ludovic I cel Mare, a făcut o expediţie împotriva lui Ştefan, voevodul Moldovei, care nu voia să recunoască suzeranitatea ungară. Avem date precise asupra acestei expediţiuni ungureşti în Moldova.

Aschbach, autorul unei amărunţite şi foarte bine documentate istorii a regelui Sigismund (care mai pe urmă s'a urcat şi pe tronul împărătesc), ni arată 2 cum Vladislav Iagiello, regele Poloniei, fiind hotărît să smulgă din mînile regelui Ungariei toate posesiunile lui de dincoace de Carpaţi, s'a folosit de armistiţiul încheiet între ei pe un an (1388—1389) pentru ca să atragă către el pe Mircea şi pe Petru, voevozii Ţării Romîneşti şi a Moldovei, pe care Sigismund îi privea ca vasalii săi. Murind atunci Petru, Ştefan care probabil trăia în Polonia, era cunoscut şi bine văzut de Poloni de mai demult şi îi inspira mai multă încredere decît Roman care li era mult mai străin, va fi obţinut, în schimbul unui jurămînt de credinţă, ajutor de oaste cu care a alungat din scaun pe Roman, aşăzîndu-se el în locul lui.

Regele Vladislav se pregătea atunci să năvălească în Galiţia şi Lodomeria, provincii pe care le cucerise Ungurii şi în cetăţile cărora ţineau garnizoane. Dar o răscoală în Litvania, ajutată de Ordinul Teutonic, l-a silit să alerge într'acolo cu puterile ce le-a adunat în grabă.

Sigismund, căruia se vede că Ştefan, protejatul Poloniei, a refuzat să-i jure credinţă, s'a folosit de această încurcătură

1 Thurocz, Chronica Hungarorum, pars IV la, Cap. V, p. 274. La feliu scrie şi Bonfiniu.

2 Aschbach, Geschichte K. Sigmunds, I, p. 78, sq..

a lui Iagiello pentru a păşi la pedepsirea şi supunerea vasalului nesupus. Acesta întărise bine toate trecătorile şi era încredinţat că va putea împiedeca intrarea Ungurilor în ţară până la sosirea ajutoarelor polone. Dar Ungurii au izbutit să străbată prin acele strîmtori şi, cucerind înălţimile, să pătrundă în Moldova. Ştefan văzîndu-se invins, a cerut pace, îngenunchind înaintea regelui, sărutîndu-i poala, cerîndu-i ertare şi recunoscîndu-l de suveran. Aşa zice Thurocz [1] şi Aschbach după dînsul. Dar cea mai veche din cronicile moldoveneşti: *Povestirea pe scurt despre domnii Moldoveneşti*, [2] ni zice lămurit că Ştefan a bătut pe Unguri în lupta dela Hindov, denumire sub care trebue să înţelegem satul Ghindăoanii dela ţinutul Neamţului. Oricum va fi fost, puţină bucurie a ramas lui Sigismund din acea expediţie în Moldova, căci regina Poloniei, Hedviga, folosindu-se de împrejurarea că Sigismund era, cu puterile lui de căpetenie, ocupat în contra lui Ştefan, a strîns o oaste puternică şi punîndu-se în capul ei, a năvălit în Galiţia şi în Lodomeria, a pus mîna pe cetăţi, izgonind sau robind garnizoanele lor, alipind astfeliu definitiv aceste provincii Poloniei, de care n'au mai fost despărţite până la întâia împărţire a acelui regat, în anul 1773. [3]

In orice caz o a doua domnie a lui Ştefan, în anul 1390, este astfeliu stabilită mai presus de orice îndoială.

Tot atît de sigur este că el a domnit atunci numai până la anul 1392, căci posedăm două urice ale lui Roman din acel an, şi faptul ni mai este confirmat de o ştire a lui Leunclaviu, luată după Chalcocondylas, [4] din care ar reieşi că, la 1392, ar fi izbuhnit în Moldova o răscoală împotriva lui Ştefan, că acesta ar fi cerut ajutor dela Sultan, dar prea tîrziu şi că voevodul ar fi fost aruncat în inchisoare.

Jurămîntul de credinţă al lui Roman cătră Vladislav Iagiello şi coroana polonă poartă data zilei de Bobotează a anului 1393 şi, în orice caz, domnia lui a încetat înainte de începutul anului 1395, căci din ziua de Bobotează a acelui an avem scrisorile de credinţă şi de alianţă ale lui Ştefan şi ale boierilor lui cătră Vladislav Iagiello. [5] Şi deatunci nu mai

1 Vezi tot acolo.
2 Skazanie w kraje o moldawskich gospodarech.
3 Aschbach op. cit. ibid.
4 Aşa zice Engel, I, pag. 111. Eu am căutat locurile şi în Leunclav şi în Chalcocondylas, dar n'am găsit nimica care să samene cu celace ni raportează Engel. Deoarece seriozitatea şi buna lui credinţă sînt mai presus de orice îndoială, presupun că ediţiile acestor autori de care s'a servit Engel erau altele decît acele ce le posedă Academia noastră şi de care m'am servit eu.
5 Ulianitzki, Op. cit., p. 8. Jurămîntul boierilor într'un extract de două linii; acel al domnului este reprodus *in extenso*. *In Aktyi Zapadnoi Rossii* jurămîntul boierilor este reprodus întreg. Boierii jură între altele că: „pentru Colomeia şi pentru Sniatyn şi pentru Pocuţia. Despre acestea stăpînul nostru Ştefan nu are să zică nici o vorbă; iar despre Ţeţina şi Hmielev, cînd stăpînul nostru va fi la stăpînul său şi al nostru, regele Vladislav al Poloniei, despre aceasta se va ruga şi se va tocmi după voinţa regală".

auzim nimica despre Roman Voevod, fiul lui Costea, fratele lui Petru şi al lui Ştefan Muşat.

In acelaşi an 1395, un Teodor Coriatovici, pe care Wiiuk Koialowicz [1] îl numeşte *Dux Podoliae*, după ce a adunat, în Podolia şi în Moldova, o puternică oştire, s'a răsculat împotriva lui Vitold, marele duce al Lituaniei şi s'a pus la Brest împotriva lui. Ostaşii lui Vitold însă, însufleţiţi prin două victorii ce le repurtase, s'au aruncat asupra duşmanului cu un astfeliu de avînt încît l-au pus pe fugă dela întâia navală. Oastea lui Teodor împrăştiindu-se şi fiind urmărită cu sîrguinţă de Vitold, Coriatovici a scapat cu mare nevoe în Cameniţa. Acolo n'a putut să-şi reorganizeze trupele pentru a putea din nou duce lupta în cîmp deschis; a întărit cetatea prin o garnizoană puternică, fiind încredinţat să poată astfeliu duce războiul vreme îndelungată. Vitold a asediat Cameniţa şi, fără ca el să fi întrebuinţat vr'un meşteşug, fără vr'o cauză apreciabilă, ivindu-se neînţălegeri între Moldovenii şi Podolenii din garnizoană, sau poate din pricina stării de ruină a zidurilor, au trimes în tabăra lui Vitold delegaţi care să trateze despre condiţiunile predării. Teodor Coriatovici şi familia lui au fost duşi la Vilna unde au fost puşi în inchisoare.

Engel [2] care, neavînd cunoştinţă de scrisorile omagiale ale lui Ştefan şi ale boierilor săi dela începutul anului 1395, credea că tot Roman domnea atunci în Moldova, văzînd că nu se mai vorbeşte de acesta, atribue căderea lui şi revenirea în scaun a lui Ştefan, tocmai faptului că Roman ar fi dat lui Teodor Coriatovici ajutor oştenesc împotriva lui Vitold, fapt pentru care Iagiello şi Vitold i-ar fi retras protecţia lor. De oarece Ştefan era atunci în scaun, este probabil că asemene ajutor, fie direct fie prin înlesnirea recrutării de oşteni în Moldova, îi va fi fost dat în realitate de Ştefan, fără însă ca situaţia acestuia să fi fost zdruncinată prin această acţiune, de oarece îl vedem domnind încă patru ani după aceasta şi avem dela el, din 3 Ianuar 1397, [3] un salvconduct dat voevodului podolian Spytko de Mesztyn şi oamenilor acestuia pentru a veni la Suceava.

V

Engel menţionează „ştirile franceze ale doamnei de Lussan" după care Ştefan ar fi fost faţă la bătălia dela Nicopoli (1396). In armata ungară s'ar fi găsit *Jean* (numele comun al tuturor domnilor romîni) precum şi domnul Moldovei". [4]

Ştefan a fost ucis la Hîrlău, de boieri, în urma, crede On-

1 Wiiuk Koialowicz, op. cit., p. 48 sq.
2 Engel, op. cit., p. 112.
3 Ulianitzki, op. cit., p. 11.
4 Engel, op. cit., 113.

ciul,[1] și probabil cu drept cuvînt, a ajutorului dat de el lui Vitold, marele duce al Litvaniei, împotriva Tatarilor, cu prilejul războlului provocat de acesta cu Tatarii și care s'a terminat cu dezastroasa bătălie dela Worskla (12 August 1399), în care creștinii au suferit o înfrîngere nimicitoare.

După Ștefan a luat domnia Moldovei Roman al II-lea, fiul lui Petru Mușat, căci posedăm o scrisoare[2] a altui fiu al lui Petru Mușat, Ivașcu, datată din anul 1400, prin care acel Ivașcu și cu „panul Vîlcea jură lui Vladislav, regele Poloniei și coroanei polone, pentru Roman, ca acesta să aibă a sluji domnului lor regelui ș' coroanei, să-i fie cu credință, fără vicleșug și fără tradare și să nu mai slujească altui om decît regelui, nici macar marelui cneaz Svidrigail. Iar dacă Roman s'ar da cu Svidrigail să aibă ei (Ivașcu și Vîlcea) a-l opri și a-l da pe mîna regelui".

Imprejurarea că, în această scrisoare, nu se condiționează slujba și credința cătră rege, de aducerea lui Roman în scaunul Moldovei, mi se pare că constitue o dovadă că el, în acel moment, era în stăpînirea domniei.

Iar faptul că, în ziua de 25 Marte a aceluiași an, Ivașcu promite[3] regelui Iagiello, marelui duce al Litvaniei, Vitold și crăiei credință, dacă va dobîndi stăpînirea părințească, mai dăruindu-li țara Sepenișului și renunțînd la toți banii pe care tată-său îi dăduse regelui, dovedește că, în acel moment, Roman al II-lea nu mai domnea în Moldova.

Domnia lui Roman a fost deci foarte scurtă, ea a început probabil în toamna anului 1399, după uciderea lui Ștefan, și se sfîrșise înainte de ziua de Blagoviștenie (25 Martie) 1400.

Și mai întâiu, cine era acel Roman?

Cronicile noastre nu-l cunosc. Onciul îl crede identic cu Roman I,[4] care ar fi domnit o a doua oară, pe cînd Dogiel, Strykowski și Koialowicz arată lămurit că era fiul lui Petru Mușat.

Dogiel rezumează astfeliu scrisoarea de mai sus, prin care Ivașcu promite regelui credință în numele lui Roman:

„Ivasco, Petri Palatini Moldaviae filius et Wilczo fidejubent regi pro Romano, fratre suo, anno. 1400"[5]

Strykowski zice: „Swidrigiell, fratele lui Iagiello, care stătea in Podolia, prinsese pe voevodul moldovan Roman Petrilowicz spre folosul lui Iuga. Iagiello l-a liberat din captivitate..."[6]

1 Onciul, Despre originea Principatelor Romîne. p.

2 Ulianitzki, op. cit., p. 11. Actul nu poartă altă dată de lună sau de zi.

3 Id. ibid., ibid..

4 In articolul din *Convorbiri Literare*, anul XX, prin care răspunde la întîmpinarea ce i-o făcuse Xenopol.

5 Dogiel, Codex diplomaticus Poloniae, I. p. 600.

6 Martin Strykowski, Kronika Polska, Litewska & c. Königsberg. 1582, m. f., p. 513.

Iar Koialowicz însamnă la anul 1401 „...Pe cînd domnitorii deprinși cu îndămînarea liniștei, se ocupau să întărească concordia dintre popoare, au început tulburări la marginile Poloniei, tulburări pricinuite de Roman *Petrilowicz*, domnul Moldovei. Dar învins în curînd de Swidrigail, ocîrmuitorul Podoliei, a trebuit să expieze în închisoare pedeapsa pentrucă apucase armele. Nici n'a mai recapatat libertatea și domnia Moldovei sau Daciei, până cînd a intercedat autoritatea regală și sub condițiunile următoare: de acuma înainte Moldova este supusă pe vecie crăiei, iar Roman supus regelui; amîndouă condițiunile au fost confirmate de Roman prin jurămînt.[1]

Intr'o disertațiune inaugurală a lui I. Niemczewski, la universitatea din Lipsca, despre *Drepturile de Suveranitate ale Poloniei asupra Moldovei*, găsim următoarele asupra chestiunii care ne interesează:

„*Latopis Bychowca* raportează că voevodul Moldovei, în anul 1399, în timpul îndrăzneței campanii a marelui duce Vitold al Lituaniei împotriva Tatarilor Hordei Celei Mari, a trimes, conform datoriei sale, la oastea polono-litvană, un corp auxiliar. Acele trupe au și luat o parte activă la vestita bătălie de pe Worskla (12 Auguse 1399). Precum se știe rezultatul acelei bătălii a fost foarte nenorocit pentru Vitold... Dar și pentru Moldova și relațiunile ei cu Polonia, această bătălie, deși s'a dat atît de departe de granițile lor, n'a ramas fără urmări. Pe cîmpul de luptă a ramas guvernatorul de până atunci al Podoliei, Spytko de Malstyn, și pe acesta l-a înlocuit acum în diregătorie Swidrigiello, fratele regelui Vladislav, un barbat neastîmparat și temerar. Indată după intrarea lui în slujbă, în anul 1400, a luat prizonier pe Roman Voevodul Moldovei. După aceasta și, după toate probabilitățile, cu ajutorul lui Swidrigiello, a pus atunci mîna pe scaunul Moldovei principele Gheorghe Coriatovici (numit la analiștii moldoveni Iuga), fratele lui Theodor (?) și ruda apropietă a lui Swidrigiello. (Urmează laude la adresa lui Iuga și exprimarea părerii că domnia lui a fost spre folosul Moldovei).

„Dar regele Vladislav a primit cu suparare vestea prinderii lui Roman. Planurile de răscoală ale lui Swidrigiello și ale fraților Coriatovici împotriva marelui duce Vitold al Litvaniei erau atunci prea cunoscute. O legătură vecinească între stăpînitorii Podoliei și ai Moldovei putea să devie acuma periculoasă. A scris deci regele lui Swidrigiello, poroncindu-i să libereze pe Roman. *Nu se știe dacă poronca aceasta a fost urmată;* cel puțin Roman nu mai apare pe scenă. In acest timp boierii moldoveni au scapat pe rege de grijă, căci în curînd l-au mîntuit de Gheorghe prin otravă. Acțiunea energică, tinzînd la emancipare, a acestui barbat și, cu bună samă împre-

1 Koialovicz, o. cit. p. 67.

jurarea că, la 1401, Swidrigiello şi-a pierdut demnitatea în Podolia, fugind la Meşterul Ordinului Teutonic, la Marienburg, ceiace a lasat pe Gheorghe fără de ajutor, vor fi grăbit sfîrşitul lui" 1

Lucrarea lui Niemczewski este foarte serioasă şi bine documentată, nu mă îndoiesc că pasajul tradus de mine mai sus este, inclusiv aprecierile autorului asupra activităţii lui Gheorghe (Iuga) Coriatovici (asămănătoare cu acele exprimate de Ureche), sprijinit pe izvoare serioase, dar în carte n'am găsit altă indicaţie de izvoare decît la *Latopis Bychowca*, iar nu am putut să găsesc această carte.

Apoi, pe lîngă mărturiile polone şi litvane de mai sus, mai este un fapt care dovedeşte că acel Roman, pentru care Ivaşcu a făgăduit lui Iagiello credinţă este, nu Roman, fratele lui Petru Muşat şi tatăl lui Alexandru-cel-Bun, ci Roman, fiu al lui Petru Muşat.

Intr'adevăr, dacă Roman, acel pentru care jură Ivaşcu, ar fi fost tot Roman, fratele lui Petru şi tatăl lui Alexandru-cel-Bun, nu ar jura pentru el Ivaşcu, fiul lui Petru Muşat şi prin urmare nepotul său de frate, ci unul din fiii săi: Alexandru sau Bogdan. Asemene chezăşie avea cu atît mai mult preţ cu cît era dată de o rudă mai apropietă a acelui pentru care era dată.

Dealtmintrelea singurul care, după cît ştiu, a susţinut că Roman, domnul dela 1400, este identic cu Roman, domnul dela 1392, este Onciul şi aceasta pe baza interpretării ce o dă cifrei în care este scrisă data uricului de danie a satului Vicpului în care este scrisă data uricului de danie a satului Vicşani, dată ce Wickenhauser o ceteşte ca fiind 6901, adică 1392, pe cînd Engel şi Onciul o cetesc 6908, adică 1400. 2

Nu posedăm textul slavon al uricului în chestiune, ci numai un rezumat foarte scurt al lui Engel în limba germană şi o traducere complectă, în aceiaşi limba, a lui Wickenhauser. Acest de pe urmă însă, reproduce în text slavon ultimele linii ale uricului şi data precum urmează: оу нашем городѣ у сочавѣ оу лѣта шесто тисячне ч и а, luna Noemvre în 18. Adică: în oraşul nostru, în Suceava, în anul al şăsă miilea nouă sute şi unul (6901), care este şi cetirea lui Wickenhauser. Onciul însă pretinde că trebuie să cetim: al şăsă miilea nouă sute opt (6908), căci, zice el, cealaltă cetire: „este ceva de tot neindătinat la cetirea datelor, litera slavonă и trebuind să însămne aici cifra 8, pe care o reprezintă ca valoare numerică în scrierea cirilică a cifrelor şi nu conjucţiunea *şi* (и) în slavoneşte.

1 I. Niemczewski, *Untersuchung des Polnischen Oberhoheitsrechtes über die Moldau*, Inauguraldissertation, Leipzig, Metzger & Wittig, 1872, p. 33 sq.

2 Engel, op. cit., I, p. 74. Onciul în articolul din *Convorbiri Literare* din anul al XX-lea, Wickenhauser in *Molda oder Beiträge zur Geschichte der Moldau u. Bukowina*, I, p. 170.

Am adunat în nota de mai jos 1 un număr îndestulător de exemple, din care reiesă că Onciul este cu totul greşit şi că această cetire adoptată de Wickenhauser, este dimpotrivă foarte uzitată (şi aşi putea lesne să mai înmulţesc numărul acestor exemple), astfeliu că nu avem nici un temeiu ca să adoptăm cetirea susţinută de Onciul, mai ales că, adoptînd-o, n'am avea cum să explicăm prezenţa literei и între veleat şi lună.

Nefiindu-ni cu putinţă să cetim, în cele cîteva cuvinte din uric reproduse de Wickenhauser, alt veleat decît 6901, sau 1392, Noemvre în 18, cînd cu bună samă domnia Roman I, nu ni mai rămîne nici un temeiu pentru a admite că Roman, voevodul Moldovei capturat de Svidrigiello, să fie identic cu cel dintăiu Roman, fratele lui Petru Muşat şi tatăl lui Alexandru-Cel-Bun. Putem în toată siguranţa să-l considerăm ca fiul lui Petru Muşat.

VI

Am văzut cum izvoare polone serioase ni arată că, în anii 1400—1401, a domnit în Moldova un cneaz litvan numit Iurie,

1 Iaca patru exemple dela începutul colecţiei Ulianitzki.

Scrisoarea de vasalitate către Vladislav Iagiello a lui Alexandru-cel-Bun, din a cincea Duminică a Marelui Post din 1402 poartă: под лѣты рожства хва тысячя лѣтъ и чотыриста лѣтъ и двѣ лѣтѣ мѣсяцѧ марта очві день (Ulianitzki, Materialii, p. 13, No. 15).

Jurămîntul de credinţă a lui Alexandru-cel-Bun şi al boierilor către Vladislav Iagiello, din 1404: подты рожства хва тысячи лѣтъ чотыриста лѣтъ и четвертое Ibid., p. 13, No. 18.

Confirmarea scrisorii de mai sus de către Alexandru-cel-Bun, la 1407: подь лѣты рожтва хва одна тысяча лѣтъ и четыриста лѣтъ и з лѣто мсця октоврия оу з Ibid., p. 16, No. 19.

Scrisoare de credinţă şi de ajutor împotriva regelui Ungariei a lui Alexandru-cel-Bun şi a boierilor din 1419: оу лѣто шестотысячное девять сотъ и деватнадесятое лѣто.

Iaca acuma alte patru luate din *Aktyi Zapadnoi Rossii* I, p. 20: а писана грамота тысяча лѣтъ по божимъ рожесвѣ, 300 лѣтъ, 50 лѣтъ и одно лѣто.

Ibid., p. 21. Scrisoare de întărire a lui Alexandru Coriatovici către mănăstirea de dominicani dela Smotriţa: а писанъ листъ у смотрици о божимъ нарожено 1000 лѣтъ 300, 70 и пятого лѣта, мѣсяца марта у 17.

Ibid., p. 23. Scrisoarea lui Vladislav Iagiello către Petru Muşat pentru cele 4000 ruble frînceşti: у лѣто божи-го рожества 1000-чное, 300 и 80 и 8-е писанъ листъ, у луцку.

Ibid., p. 28. Scrisoarea de danie a lui Vitold, marele duce al Litvaniei, către canonicii din Vilna: оу четвергъ по велицѣ дни, подъ лѣты по рожствѣ гнии ҂а л. и г ста и деватьдесать и девать.

In toate exemplele de mai sus, litera slavonă и însamnă, cînd este pusă între cifra zecimilor şi acea a unităţilor de ani conjoncţiunea *şi*, iar nu cifra 8, cum susţine Onciul că ea trebuie cetită în uricul în chestiune.

Iurg sau Iuga, iar domnia unui Iuga, precedind pe Alecxandru-cel-Bun, este însamnată şi de cronicele noastre cele mai vechi. *Pomelnicul dela Bistriţa* îl aşază asămenea în şirul domnilor tot înainte de Alexandru-cel-Bun, iar Grigore Ureche ni povesteşte acea domnie în puţinele cuvinte care urmează:

„Domnia Iugăi Vodă, carele s'au aratat mai vrednic cu toate. Iuga Vodă întrecut-au pre domnii cei trecuţi de mai nainte de dînsul; că au trimes la Patriarhia dela Ohrida, şi au luat blagoslovenie şi au pus Mitropolit pe Teoctist, şi au descălecat oraşe prin ţară, tot la locuri bune, şi au ales sate, şi li-au făcut ocoale prin pregiur. Şi au început a dăruire ocini prin ţară la voinicii care făceau vitejii la oşti. Şi au domnit doi ani, şi l-au luat Mircea Vodă, domnul muntenesc la sine".

Mai mulţi au găsit în rîndurile de mai sus ale lui Ureche nişte caracteristice ale familiei Coriatovici: întemeierea de oraşe şi de sate şi dăruire de ocini la viteji, dar Ureche nici cu un cuvînt nu-i pomeneşte originea. Asămene nu vorbeşte de otrăvirea lui, ci precum am văzut, spune că *l-a luat* Mircea, domnul muntenesc, la sine.

Nu cred să se poată înlătura originea litvană şi venirea din Podolia, a lui Iuga Vodă, tradiţiunea acestor două împrejurări fiind prea puternic înrădăcinată la toţi autorii poloni, pentruca domnia acelui cneaz litvan să nu fi avut într'adevăr cîndva fiinţă în Moldova şi în acest caz atît izvoarele noastre cît şi altele, litvane, o pun imediat înainte de acea a lui Alexandru-cel-Bun.

Deosebită greutate în privinţa adevărului domniei unui Iurg Coriatovici litvan în Moldova au arătările lui Martin Strykowski. El, precum am văzut mai sus, zice: „Letopiseţile litvane şi cele ruseşti adeveresc că Iurie Coriatovici a fost ales, din pricina faptelor sale vitejeşti, de către Romîni, la domnia sau voevodatul Ţării Romîneşti şi a Moldovei şi aşazat pe scaunul domnesc la Suceava, dar potrivit lipsei de statornicie înăscute acelor oameni şi a deselor schimbări de domni cu care erau obişnuiţi, au omorît pe Iurie Coriatovici în Suceava şi l-au înmormîntat în mănăstirea de zid dela Vasiula (fără îndoială Vaslui), la o jumătate de zi de drum dela Bîrlad, unde eu (Strykowski) însumi am fost în anul 1575". 1

Ştirile din cronicile litvane şi ruseşti au fost deci confirmate istoricului polon *în Moldova* unde, la 1575, mai trăia amintirea lui Iuga şi unde Strykowski s'a putut informa că Iuga fusese înmormîntat în ţara în care domnise.

Am văzut că pe de o parte izvoarele noastre nu pomenesc de o domnie a acestui cneaz litvan înainte de accesiunea Muşăteştilor la scaunul domnesc al Moldovei, iar pe de alta acele litvane nu indică nici o dată pentru domnia la noi a lui Iurg.

1 Kogălniceanu, op. cit., I. p. 136.

Această împrejurare nu alcătuieşte o excepţie privind numai faptul domniei în Moldova a Litvanului. Cronica litvană editată de Danilowicz nu indică date nici pentru celelalte evenimente din epoca de care ne ocupăm, şi lucrul este firesc. Nu trebuie uitat că Litvanii erau, în veacul al patrusprezecelea, un popor păgîn, care nu s'a creştinit decît după căsătoria, în anul 1386, a lui Iagiello cu Hedviga, şi aproape cu desăvîrşire analfabet. Analele lui au început să fie scrise numai cu mult mai tîrziu şi primii analişti au consemnat tradiţiile orale fără a le însoţi de date, aceste lipsindu-li cu desăvîrşire. Dealtmintrelea de aceiaşi lipsă vedem că se împărtăşesc şi izvoarele noastre cînd vorbesc de faptele petrecute în veacul al patrusprezecelea. Apoi autorii acelor anale, şi la Litvani şi la noi, ca toţi oamenii primitivi, nu dădeau importanţă deosebită veleatului.

Faptul că la Koialowicz găsim date pentru întîmplări din istoria Litvaniei petrecută în întâia jumătate a veacului al patrusprezecelea, în legătură cu istoria Coriatovicilor, trebuia atribuit împrejurării că acest autor, rector al universităţii din Vilna care trăia şi a scris în a doua jumatate a veacului al şaptesprezecelea, a avut cunoştinţă de unele izvoare polone, malorusiane sau provenind din arhivele Ordinului Teutonic, ramase necunoscute lui Strykowski, care scrisese cu un secol înainte şi în care acte se făcea menţiune de evenimente în legătură cu familia Coriatovici, dar nu se afla nici una despre vr'o domnie a lui Iurg în Moldova la anul 1374.

Astfeliu, numai prin această desăvîrşită lipsă de date relative la istoria Litvaniei în vremea lui, se poate explica cum Strykowski, însuşi litvan, a putut crede că acelaşi Iurg care ajutase pe moşu-său, Oligherd, să recucerească Podolia dela Tatari, fapt ce Koialowicz îl pune în anul 1331, să fi domnit în Moldova la 1400 sau 1401, şaptezeci de ani mai tîrziu, adică cînd ar fi fost cel puţin de nouăzeci până la nouăzeci şi cinci de ani!

Acel Iurg Coriatovici care în realitate a domnit în Moldova la 1400, în nici un caz nu poate fi fiul lui Coriat, ducele Novogrodului, despre care vorbeşte cronica publicată de Danilewski, ci de vreme ce am văzut că întâiul Iurg n'a avut copii, vr'un nepot de frate al aceluia şi, cel mult, nepot de fiu, dacă nu strănepot al lui Coriat.

S'au publicat până acum două urice ce se atribue acestui Iuga sau Iurg dela 1400. Unul a fost publicat încă de Kogălniceanu, în *Arhiva Romînească*. Printr'însul „Iuga Voevod, domn pămîntului Moldovei", dărueşte adevăratei sale slugi, lui Brae, ce au slujit înainte „fericiţilor întru pomenire părinţilor noştri", un loc pe Strahotinul lui Ursie, descriindu-i hotarul, apoi urmează: „*Iar spre aceasta credinţa mea Iugăi Voevod şi credinţa fiilor mei şi credinţa lui Ştefan Voevod şi a fiilor lui, credinţa fraţilor lui, credinţa lui Alexandru, credinţa lui Bogdan*, credinţa lui Bratul Neatedul, credinţa lui Stanislav Rotampan şi credinţa

(loc gol sau rupt), credința lui Costin, credința lui Stroici, credința lui Birlii Horlovski, credința lui Roman, credința lui Balici și credința tuturor boierilor moldovenești, lui Braia și frăține-său lui Petru și copiilor lor". (Urmează apoi blăstămul pentru acei care s'ar încerca să strice această danie).

Fapt straniu: *acest uric nu poartă dată*. Această particularitate singură ar ajunge pentru a face ca documentul să fie în ochii noștri cel puțin foarte suspect. In cît mă privește nu cunosc alt uric domnesc căruia să-i lipsească veleatul. Și la această lipsă a datei se mai adaugă împrejurarea că Kogălniceanu nu ni zice dacă el reproduce aici un act original sau o copie sau vr'o traducere. Dar un argument hotăritor care ne face să dăm acest document la o parte ca neautentic și alcătuind una din număroasele plăsmuiri de acte vechi moldovenești care circulau în țară pe la mijlocul veacului trecut, îl alcătuiește șirul subliniat mai sus al cuvintelor: *„Iar spre această credința mea Iuga Voevod și credința etc."*, în care vedem că, la această danie făcută de Iuga, se mai aduce credința, adică întărirea, lui Ștefan Voevod, mort cu cel puțin un an înainte și a unor fii ai săi despre a căror ființă nu se pomenește nici un cuvînt nicăiure, despre *frați* ai zisului Ștefan, pe cînd noi știm că unul singur, Mihail, ar mai fi putut viețui și în sfîrșit credința lui Alexandru și a lui Bogdan, fii ai răposatului Roman Voevod, celui dintăiu, dușmani de moarte ai lui Ștefan, care erau rivalii lui Iuga și care, probabil cu ajutorul rudei și prietenului lor Mircea, l-au scos din scaunul ce îl priveau ca al lor. Apoi trebuie să mai adăugim faptul că de atunci, de cînd a fost publicat în *Arhiva Romînească*, nimeni nu a mai văzut sau auzit ceva despre acel uric, aflat în acel moment, zice Kogălniceanu, în posesiunea „logofătului Caruz din Botoșani". Aceste împrejurări, mai ales straniul buchet de voevozi vii, în scaun, de voevozi morți, cu frați și copii ipotetici și de pretendenți rivali, conglăsuind într'o frățască și mișcătoare unire la întărirea acestei danii, ni arată cît de picilit a fost Kogălniceanu cînd a dat acestei îndrăznețe plăsmuiri un loc în publicația lui. Plăsmuitorul era dealtmintrelea expert, căci boierii dela sfîrșitul actului sînt fără îndoială contimporani ai lui Iuga, pe mai mulți dintr'înșii îi mai găsim în acte de ale lui Alexandru-cel-Bun cași în uricul despre care am vorbit mai sus al lui Roman I.

Un al doilea uric al lui Iuga l-a publicat Xenopol în *Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie*, anul IV, cu prilejul polemicii ce a avut-o cu Onciul în privința *celor doi* Iuga. Xenopol a găsit, în arhiva Sfîntului Spiridon, printre documentele moșiei Bácești, un suret *de pe sîrbie* dela Iuga Vodă, *„din anul 6908, indiction 8, luna lui Noemvre ziua în 28, a Sfîntului Mucenic Ștefan, amin; însă uricul fiind rupt precum se vede, s'au tălmăcit în cît s'au putut scoate de pe dînsul"*.

„Cu mila lui Dumnezeu, Noi, Iuga Voevod, domn Țării Moldovei, *cu frații domniei mele, domnul Alexandru și domnul Bogdan*, înștiințare facem prin această carte a noastră, tuturor boierilor celor buni, care vor căuta spre dinsa, ori cetindu-se o vor auzi ...pentru această adevărată slugă a noastră... Țiban ce au slujit mai înainte sfinți odihniților părintelui nostru... lui Petru Voevod și lui Roman Voevod, dar acum ni slujește nouă cu dreaptă și credincioasă slujbă cătră noi... l-am miluit pre dînsul (îi hărăzește două sate, unul pe Gîrbovęț și altul pe Bîrlad și descrie hotarul acelor sate). Apoi urmează: *„credința domniei mele mai sus numit, Iuga Voevod și credința fraților noștri, a lui Alexandru și Bogdan și credința* tuturor boierilor noștri cei mari și mici și spre mai mare tărie și întăritură tuturor acestor de mai sus scrise, am poroncit slugii noastre, lui Iațco, să lege pecetea noastră cea mare".

După Xenopol, cuvintele: „uricul fiind rupt precum se vede", ar indica că traducerea, făcută fără îndoială în veacul al XVIII-lea, se afla pusă lîngă original, ceiace ar ridica orice bănuială că traducerea ar fi o închipuire posterioară și dă acesteia valora unui act autentic.

Faptul că Iuga dădea acest uric invocînd pentru temeinicia lui credința *fraților săi*, Alexandru și Bogdan, ajungea pentruca să mă convingă că este plăsmuit. La aceasta se mai adăugia faptul că Onciul, în răspunsul ce-l făcuse lui Xenopol, aratase că indictionul din act este greșit. Dar cînd, din întîmplare, am vorbit despre acest uric domnului Zotta, șeful arhivei Ieși, domniasa mi-a aratat că posedă, în muzeul de Ieși, uricul în original, rupt. Iar dintr'un dosar aflat în arhivă reiesă, precum m'am convins *de visu* că, în divan, s'a dovedit ca falș precum dovedește cartea domnească a lui Ioniță Sturdza, din 28 Fevruar 1825, întărind anaforaua divanului, declarînd actul plăsmuit și ordonînd ruperea lui. Se păstrează actul rupt în muzeu. Din cetirea dosarului m'am mai convins că acel care cercetase mai cu deosebire întreaga pricină era însuș Andronache Donici, vel logofăt, cunoscutul legist moldovan. El constatase absoluta contradicție existînd între cuprinsul fragmentelor de hotărnicie din uricul suspect și hotărniciile din uricile domnilor următori pe aceiași moșie, apoi slova era cu totul alta decît acea întrebuințată de piserii vechilor noastre documente.

Tocmai cuvintele *frații mei Alexandru și Bogdan* îl făceau pe Xenopol să creadă pe Iuga fiu natural al lui Roman și deci moldovan și membru al familiei Mușat. Actul pe baza căruia își sprijinea bătrînul istoric ipoteza fiind falș, nu mă voiu mai ocupa de ea.

Din cele constatate mai sus mi se pare că:

1. Cu mulți sorți de siguranță se poate încheie că uricul din 3 Iunie 1374, ce ar fi fost dat de Iuga Coriatovici în Bîrlad nu există și nu a existat niciodată.

2. Cu tot atîța sorți de siguranță se poate conchide că

îndată după moartea lui Laţcu s'au urcat Muşăteştii pe scaunul Moldovei.

3. Este sigur, pe baza rostirii *Pomelnicului dela Bistriţa*, că întâiul domn din acea dinastie a fost Costea Muşat, soţul unei Ungare de neam mare numită Margareta, rudă sau afin cu Basarabii. Şi de nu ar fi domnit Costea, cum s'ar fi putut întîmpla ca fiii lui să se fi luptat pentru succesiunea la scaunul Moldovei ?

4. După moartea lui Costea Muşat, întîmplată foarte curînd după ridicarea lui în scaun, apucase domnia Ştefan, fiul său mai mare, însă al doilea fiu, Petru, fiind mai iubit de popor şi, probabil favorizat de maică-sa, Ştefan a fost izgonit din scaun de fratele său mai mic şi silit să caute oploşire şi ajutor în Polonia. Căpătînd ajutor de oaste destul de însamnat dela Vladislav de Oppeln, locţiitorul în Polonia al regelui Ludovic, a pătruns în Moldova cu oaste polonă, dar a suferit o înfrîngere la Plonyni.

5. La un moment oareşcare, după moartea lui Petru Muşat, probabil îndată după această moarte, Ştefan a apucat din nou scaunul Moldovei, de oarece îl vedem, pe temeiul unor dovezi irefutabile, luptîndu-se cu regele Sigismund al Ungariei în vara anului 1390, pe pămîntul Moldovei şi obţinînd dela acest rege pace după ce îi recunoaşte suveranitatea.

6. Această a doua domnie a lui Ştefan nu este de lungă durată de oarece vedem că Roman este din nou aşazat pe scaunul Moldovei în anii 1392 şi 1393, de unde dă urice ce le posedăm în original. Ştiri care nu ni pot inspira o încredere absolută, deşi provin dela autori ce nu sînt lipsiţi de serios, ni mai arată că Ştefan ar fi fost răsturnat şi aruncat în închisoare în urma unei răscoale a poporului prin anul 1392; este deci probabil că, în urma acestei răscoale, Roman a luat pentru a doua oară scaunul, precum dovedesc indiscutabile acte scrise din anul 1392.

7. Sigur este că după această a doua urcare în scaun, Ştefan a mai domnit odată şi ştim că a fost ucis de boieri la Hîrlău, probabil din pricină că a luat parte la dezastroasa campanie a lui Witold împotriva Tatarilor, în Ukraina, care s'a sfîrşit prin catastrofa dela Worskla.

8. După Ştefan a venit pe scaunul Moldovei Roman al II-lea, fiul lui Petru, cum reiesă din acte polone şi cronici litvane. Faptul că domnia lui nu este menţionată în *Pomelnicul dela Bistriţa* trebuieşte atribuită faptului că a fost cu deosebire scurtă şi tulburată.

9. Pe acest Roman al II-lea l-a scos din scaun, cu ajutorul lui Svidrigail, guvernatorul polon al Podoliei, Litvanul Iurg sau Iuga Coriatovici, pe care la rîndul său l-a scos, cu ajutorul lui Mircea cel Mare, Alexandru cel Bun.

Radu Rosetti

Dincolo, peste Ocean

— Dintr'un jurnal de bord —

Yellowstone,—Ţara Minunilor

Se lumina de ziuă cînd trenul rapid *Nord-Pacific* se opri în gara Livingston. Debarcînd, părăsim linia principală, care străbate continentul dela New-Jork la San-Francisco legînd cele două oceane. După cîteva ore, pe-o cale ferată secundară care şerpueşte prin defileul strîmt numit Poarta Munţilor, printre stînci roase, poleite de vechi gheţari, pe fundul Văii Paradisului, intrăm în *Wonderland* - Ţara Minunilor. Ultima staţie de drum de fier e Gardner—limita lumii civilizate. Cinci trăsuri mari, brecuri-poştalioane, cu cîte şase cai înaintaşi, ne aşteaptă în faţa unei uriaşe bolţi de granit c'o inscripţie săpată adînc: *Yellowstone National Park*—„pentru recreaţia şi plăcerea poporului".

Nu există petec din scoarţa pămîntului, pe care să fie grupate mai multe şi mai ciudate minuni ale naturii ca în regiunea vulcanică a basenului Yellowstone, în creerii Munţilor Stîncoşi.

Înălţimi gigantice ca valurile monstruoase ale unei mări petrificate de miriade de secole. Păduri virgine îmbracă poalele munţilor şi gheţari veşnici albesc piscurile goale, strălucind în soare ca nişte ziduri de cristal. Întîlneşti la fiecare pas cratere de vulcani ca nişte hornuri fumegînde... conuri de geyseri, din care ţîşnesc spre cer coloane de apă clocotită... prăpăstii fără fund, cu pereţii în straturi de calcar de felurite culori... stînci de sticlă naturală... coline de pucioasă şi platouri de cretă... păduri rigide cu arbori petrificaţi...—Un vast laborator vulcanic răspîndit pe-o suprafaţă de zece mii de kilometri pătraţi—cam cît două-trei judeţe de ale noastre.

O săptămînă încheiată faci, călare sau cu trăsura, incon-

jurul acestei provincii, pe care guvernul american din 1872 a declarat-o proprietate naţională, ca să i se păstreze caracterul intact. Trei escadroane de cavalerie păzesc această unică şi ciudată ţară, fără locuitori, proteguind oficial sălbătăcia capricioasă a naturii. O întreagă ţară goală, fără sate şi oraşe,—căci n'are populaţie: nici o aşezare, nici o exploatare nu este îngăduită. Mîna omului n'a schimbat aici nimic din orînduiala firească a jocului liber al naturii, rămasă singură stăpînă pe aceste locuri, aşa cum era şi în depărtata vîrstă a copilăriei pămîntului.

Un respect religios pentru natură conservă neştirbit acest colţ de pămînt. Nici o piatră nu se clinteşte din locul ei, nici un fir de iarbă nu se smulge, nici un arbore nu se ridică din locul unde putrezeşte căzut de bătrîneţe.

Şi pentrucă plugul n'a tras încă nici o brazdă în acest pămînt pustiu, iar ecoul depărtării n'a întors niciodată, în desişul acestor păduri virgine, bubuitura focului de puşcă sau bocănitul securii,—lighioanele sălbatice de pretutindeni s'au strîns aici ca într'o Arcadie ferice, unde pot trăi în tihnă, fără teamă de tiranica prigoană a omului.

Aici şi-a găsit scăparea, în exil, bisonul, regele detronat al pustei americane. In singurătatea asta s'au retras, înţelepţi şi prudenţi, ursul negru şi lupul alb, cerbul maestos cu coada neagră, berbecul sălbatic cu coarnele late, castorul meşter de locuinţi lacustre, micul scong graţios şi alte felurite neamuri de vietăţi care trăesc slobode şi nesupărate în măreaţa sălbătăcie a naturii. Aici se înmulţesc ele în cea mai straşnică libertate şi se sfîşie între dînsele în veşnica luptă a vieţii.

Izvoarele fierbinţi dela Mamut

La două mii de metri înălţime, în marginea unei păduri de pini seculari, pe malul torentului Gardner, e aşezată administraţia întregii regiuni: un otel, o cazarmă şi un grajd imens. Caravanele de turişti organizate aici, fac înconjurul regiunii, ajungînd după şapte zile tot în acest punct.

După-amiază se pune în mişcare şi caravana noastră—vre-o treizeci de persoane. Ni se dă cîte-o păreche de ochelari albaştri, ca să ne apărăm de efectul orbitor al luminii răsfrînte de terenul alb de cretă.

In miezul zilei, subt ploaia razelor de foc, colina spre care înaintăm, de-o albeaţă supărătoare, apare ca o piramidă măreaţă, învelită în draperii de hermină. Vîrful ei scînteiază în zare ca un gheţar azuriu în transparenţa domului arzător al cerului. Din blocul acela de zăpadă, luminos şi confuz, se desprind linii şi forme regulate, cu cît ne apropiem mai mult. Şi 'n mirajul depărtării îţi aminteşti o clipă de colina sacră, cu silueta aeriană a Acropolei, văzută prin vălul diafan al zării.

La o distanţă mai mică apare vederii un fel de scară gigantică, urcînd parcă spre un castel himeric—asemenea rampei maestuoase din faţa palatului Trocadero.

In fiecare treaptă a scării, cioplită parcă pentru paşi de titani, e scobit simetric cîte-un basen minunat. Un amfiteatru feeric de terase sculptate c'o rară măestrie... o serie de splendide basenuri în etaje. Apa clocotită se scurge forfotind dintr'o cupă în alta, din vîrf până la bază, ca într'o imensă cascadă artificială. Fiecare terasă suprapusă are altă culoare şi alt nume: terasa lui Jupiter, a Cleopatrei, bucătăria Diavolului, baia lui Cupidon... Apa care izvorăşte fierbinte din fundul basenului, ia culoarea mineralelor din care sînt formaţi păreţii de calcar în stratificări seculare. O cupă de apă clară, albastră ca peruzeaua... una verde ca smaraldul... alta portocalie... roză, indigo, aurie... E atîta bogăţie de nuanţe în transparenţa apei, în cît parcă ai în faţă un efect de lumină al unor lămpi electrice, ascunse undeva în fundul basenelor smălţuite—ca în jocurile de apă din Versailles. Marginea fiecărui basen e o sculptură ciselată dintr'o spumă petrificată în festoane—lucrare lentă a forţelor minerale—o dantelă migăloasă cu străluciri de onix, ivoriu şi alabastru. Apa care de veacuri se scurge neîncetat în picături de diamant lichefiat, dintr'un basen în altul, a sculptat ornamente în ciucuri de stalactite de opal şi lungi şiraguri de perle minunate. Priveşti şi admiri cu un fel de respect mistic, fermecat ca în faţa unui lucru supranatural. Nu poţi să te împaci cu gîndul că asemenea gigantică, bizară bijuterie, a putut ieşi desăvîrşită numai din jocul capricios al naturii. Acelaşi întrebare îţi chinueşte într'una mintea: Ce arhitect genial a imaginat planul acestei feerice lucrări, care se înalţă cutezătoare spre cer în proporţii uriaşe, într'o simfonie de culori şi o simetrie de linii pline de graţie şi fantazie! Ce mînă destoinică a cioplit, cu atîta artă, ornamentaţia bogată, frontoanele de arabescuri, cizelînd în pietre preţioase această capodoperă de sculptură decorativă!

Ne întoarcem spre seară la adăpost. Lumina descompusă aruncă o umbră violetă pe draperiile albe care ne chinuise ochii. Pădurile de pini, ca nişte pete negre, se îneacă în negură pe povîrnişul munţilor, iar conturul crestelor goale se rumeneşte aprins în purpura asfinţitului.

Noaptea e aşa de rece, că trebue să faci focul în sobă ca în vreme de iarnă. Inainte de culcare, *Mister Pek*, ciceronele nostru, ne expune o teorie geologică savantă asupra formaţiilor calcare, pe cînd noi stăm în jurul unei căldări cu grog fierbinte, care ne îmbată, încălzindu-ne într'o aromă de aburi parfumaţi.

Depunerile care formează păreţii basenelor cu izvoare fierbinţi, acele bogate sculpturi se datoresc unor mici organisme ce secretează în jurul lor o carapace calcaroasă. In apa termală se văd nişte alge în formă de fibre lungi, care plutesc ca un evantaliu de fire de mătasă. Masa vieţuitoare moare şi se descompune, iar calcarul rămîne şi se petrifică luînd forme bizare în stratificări de silicate. Şi, în cursul veacurilor, spuma s'a trans-

format în marmură. Decînd s'a distrus *Terasa Pink* din Noua-Zelanda, în urma unui cutremur, n'au mai rămas decît două asemenea minuni pe faţa pămîntului aci la Yellowstone şi în Asia Mică la Hierapolis, celebra *Pambuk-Kalessi*—Castelul de bumbac.

Ne culcăm în eliţi în pături de lînă groasă. Luna care-mi bătea în geam, argintea creştetul unui munte pleşuv deasupra căruia parcă se oprise. Am adormit tîrziu visînd toată noaptea palate de cleştar cu zmei şi zîne, ca în poveştile pe care mi le spunea baba Ioana Chioara în copilărie, cînd dormeam pe prispă în vremea culesului, la via dela Valea Adîncă.

Lacul Castorilor

O dimineaţă rece, umedă... Soarele nu izbuteşte să distrame pînzele de ceaţă ce acopăr goliciunea măreaţă a stîncilor printre care trebue să ne strecurăm. Cei şase cai trag din greu la deal pe drumul tăiat în piatră. Intrăm într'un defileu sălbatec. Două rînduri de stînci drepte, ca nişte ziduri de cetate, acoperite cu un fel de muşchiu fin, mătăsos, cu tonuri aurii, care străluceşte în razele soarelui,—par acoperite c'un strat de poleială.

„*Golden Gate!*"—poarta de aur—mormăe printre dinţi vezeteul nostru, care *şichează* cu poftă, sugînd o bucată de tutun negru, fiert în miere.

La capătul defileului se deschide largă panorama marelui platou. Inainte de a începe coborîrea muntelui, cuprindem cu vederea oceanul verde, undulat, al pădurilor virgine, întins dela baza amfiteatrului gigantic al munţilor până la orizont, unde scînteiază în zare oglinda lacului castorilor.

Pe drumul neted, săpat în stîncă, roţile au un huruit răsunător şi o pulbere de cristal se ridică de subt copitele cailor care merg tot mai încet, alunecînd la fiecare pas. Trăsura se opreşte. Ne coborîm toţi. Mister Pek, rîzînd cu poftă de nedumerirea noastră, loveşte cu bastonul în pămînt.

—Trebue să ştiţi, domnilor, că mergeţi pe un drum de sticlă.

Am ajuns la *Osidiar Cléff*. Muntele acesta e tot de sticlă naturală, formată prin răcirea bruscă a lavei unui vulcan, astăzi stins.

Ne aplecăm fiecare şi pipăim, uimiţi: Sticlă opacă, neagră, cu muchi tăioase. Ca să se croiască drum pe aici, s'au făcut focuri ce înfierbîntau sticla, peste care se turna apă rece: păreţii plesneau desprinzîndu-se în blocuri. Din roca asta vulcanică Indienii îşi făceau unelte şi arme de vînătoare.

O bucată bună de drum mergem pe jos. Oamenii, caii şi trăsura, se văd mişcîndu-se, reflectaţi în păretele de sticlă al stîncii, ca într'o oglindă fermecată.

După trei ceasuri de drum, prin întunericul pădurilor de pini, din coaja cărora picură lacrimi de răşină, răspîndind o aromă ameţitoare,—ieşim la lumină într'o regiune mlăştinoasă de-o

sălbatică măreţie. In razele soarelui arzător de-amiază, printre săbii de papură şi evantalii de ferigă, sclipesc ochiuri mici de apă ca reţeaua platoşelor de oţel.

Drumul urmează şerpuind cotiturile unui canal natural care leagă două lacuri. Lăsăm caii să răsufle la umbra unui buchet de plute argintii. Pe jos, cu băgare-de-samă, înaintăm pe frontiera republicei liniştite a castorilor. Intîlnim pe mai trunchiuri de arbori retezaţi dela rădăcină de ferestrăile ascuţite al dinţilor de castor. Pe pămîntul umed, moale, călcăm încet, apropiindu-ne pe furiş, fără să fim simţiţi de harnicii muncitori lacustri, care lucrau diguri.

La o cotitură, Mister Pek ne opreşte, şoptindu-ne:

— De aici se poate vedea bine... Iată cum nişte lighioane mărunte, numai prin munca lor singură, izbutesc să schimbe aspectul naturii.

Desigur că odinioară, pe aici a fost pădure deasă. Şi toată reţeaua asta de canaluri şi iezături e opera coloniei de castori, care-s lăsaţi să vieţuiască în tihnă pe domeniile lor.

Un dig lung de vre-o şaptezeci de metri, care tae în curmeziş canalul, sileşte apa să se menţină la acelaşi nivel constant, făcînd-o să se scurgă numai pe lîngă unul din maluri. Mai departe, un al doilea dig mai mic călăuzeşte apa făcînd-o să inunde un teren jos. Un canal artificial e tăiat până aprpape de un rînd de arbori tineri.

Din locul unde stăm pitiţi, spionînd prin perdeaua de papură, zărim departe nişte puncte negre mişcîndu-se pe mal şi în apă dealungul digului. Cu toate că umblăm foarte încet, sîntem descoperiţi. Auzim un fel de şuerături şi, ca la un semnal de alarmă, toţi paşnicii locuitori ai coloniei, vestiţi de primejdia care le ameninţă patria, se retrag înspăimîntaţi în fundul apartamentelor din subsolul locuinţelor lacustre.

Păşim de pe mal pe digul solid, care rezistă la orice greutate. S'ar putea merge şi călare ca pe-o şoseluţă bătută şi netedă. Observăm cu atenţie minunea aceasta de construcţie hidraulică: Trunchiuri de arbori înţepeniţi bine într'un val de pămînt bătut şi întărit cu pietre îngropate la linie.

Americanul ne explică în ce chip lucrează castorii digurile lor, care se pot compara cu cele mai reuşite lucrări executate de cei mai savanţi ingineri hidraulici.—In locul instrumentelor moderne de lucru,—elevatoare, cricuri, sonete,—castorii au dinţii, labele şi cozile lor late şi tari ca ciocanele.

Un Neamţ colosal, inginer din portul Hamburg, îşi potriveşte grav ochelarii şi, c'o mică ruletă de buzunar, începe să-şi facă în linişte măsurătorile digului. Inseamnă dimensiile într'un carnet şi se pierde în calcule tehnice cu radicale şi formule complicate de matematici superioare.—O Englezoaică uscată, sărind ca o capră de pe dig pe malul opus, se aşează pe un trunchiu de copac tăiat şi începe a desemna pe-o carte, făcînd schiţa întregei regiuni de diguri şi canale.—Un bătrîn inginer italian se

apleacă, pipăe examinind cu deamănuntul păreţii digului, îşi face cruce şi exclamă cu admiraţie:

—Credeţi-mă, opera acestor mici lighioane mă minunează mai mult decît turnul dela Pisa şi decît San Marco din Veneţia.

Trecem de ceealaltă parte, oprindu-ne în faţa locuinţelor lacustre. Pe mal, în marginea unei pădurici, e tăiată o cale în pantă dulce spre apă. O galerie în boltă duce la nişte colibe mici, ca nişte moviliţe lucrate în lemn şi pămînt bătut. Ne aplecăm să putem observa compartimentele regulate, ca nişte cabine împărţite în etaje—camerele familiilor grupate într'o colonie.—Dar unde sînt locuitorii? ne întrebăm nedumeriţi. Americanul face haz şi ne lămureşte că cetăţenii au fugit şi ne pîndesc dela distanţă. Locuinţele lacustre au două căi de retragere! un tunel lung, săpat pe sub mal, duce departe în pădure, iar o altă ieşire dă în fundul apei. Tocmai spre celălalt mal vedem apa tulburată la suprafaţă: cîteva căpuşoare negre apar şi dispar repede, bălăcindu-se în forfotul apei.

*

Plecăm. In trăsură, pe drumul croit printr'o luncă de plopi albi, se încinge o discuţie savantă pornită din glumă, pe cînd făceam haz pe socoteala inginerilor.

— La ce politehnică or fi învăţat castorii hidraulica? Cunosc oare calculul integral şi rezistenţa materialelor?

Bătrînul italian, care se minuna într'una, adaogă clătinînd din cap:

— Ce instinct admirabil are acest mic animal!... E o enigmă pentru orice om de ştiinţă.

— De ce instinct şi nu inteligenţă? îl întrerupe un profesor belgian, care şezuse tăcut tot timpul cu ochii pe-o carte.

— Pentrucă numai omul are inteligenţă; animalele n'au decît instincte.

— Dar care-i bariera ce desparte inteligenţa de instinct? De ce animalele n'ar avea caşi omul: inteligenţă şi instincte?

— Pentrucă numai omul observă şi meditează, adaogă altul.

Belgianul zîmbi ironic. Apoi răspunse, vorbind din ce în ce mai aprins:

— Cînd castorii retează arborii de pe maluri aşa ca să cadă întotdeauna pe apă, şi nu spre uscat, pentru a-i putea duce mai uşor la digurile în construcţie, nu-i asta oare o dovadă sigură că ei *observă*? Nu-i un act de inteligenţă? Cînd ei sapă canaluri anume până aproape de arborii pe care trebue să-i tae şi să-i transporte, până unde au nevoe,—nu-i asta o dovadă de inteligenţă? Nu înseamnă asta că ei cunosc raportul dintre mijloc şi scop? Nu e o dovadă de raţionament? Arătaţi-mi unde încetează instinctul şi unde începe inteligenţa... Nu, domnilor, instinctul şi inteligenţa nu funcţionează separat. E ridiculă vanitatea asta a omului, să se socotească de o altă esenţă, aparte, mai nobilă, mai aproape de divinitate, decît celelalte animale, mari şi mici, în tovărăşia cărora vieţueşte, hrănindu-se din scoarţa aceleiaşi planete.

Jean Bart

Descompunerea imperiului rus

— Războiul.—Revoluţia —

> Văzul pogorindu-se din cer un înger şi striga:
> A căzut, a căzut Babilonul, marea cetate desfrînată, şi s'a făcut lăcaş dracilor, şi pază a toată pasărea necurată şi urîtă.
> Eşiţi dintr'însa, poporul meu, ca să nu fiţi părtaşi cu păcatele ei şi să nu luaţi din rănile ei. Pentrucă păcatele ei ajunseră pînă la cer şi Dumnezeu îşi aduse aminte nelegiuirile ei...
> (Apocalips. cap. 18 vers. 2. 4. 5.)

Spiritul războinic al conducătorilor, din orice timp, ai Rusiei, —Imperiu „essenţialmente militar"[1]—era aşa de puternic, încît contele Witte notează în memoriile sale: „Sînt dispus a crede, că dacă n'ar fi fost ruptura cu Japonia, războiul s'ar fi aprins la frontiera Indiei, sau mai probabil în Turcia, cu Bosforul ca măr de discordie. De acolo s'ar fi întins în alte regiuni. După încoronarea M. S. şi voiajul său în Franţa, Nelidov, pe atunci ambasadorul nostru la Constantinopol, a făcut tot ce a putut pentru a ne tîrî într'un războiu cu Turcia"[2]. Nevoia de a-şi reface autoritatea şi puterea internă, printr'un războiu victorios, oamenii conducători ai politicei ruseşti nu o ascundeau. Witte o notează deseori. Iar despre Nicolae II—iniţiatorul conferinţei dela Haga pentru pacificarea lumii—el spune:

„In fundul inimii, M. S. jinduia după o politică agresivă, dar ca de obiceiu spiritul său era o casă împărţită, împotriva sa însuşi: el continua în fiecare zi să-şi schimbe politica".[3]

Impotriva Austriei şi Germaniei pregătirile militare erau făcute demult. „In acei ani (1904) preocuparea constantă a minis-

1 Witte pag. 99.
2. „ pag. 164.
3. „ pag. 164.

terului de războiu era un războiu cu imperiile teutone. Citeva luni inaintea inceperii ostilităţilor in Extremul Orient, noi grăbeam preparativele pentru un războiu, care ne părea inevitabil cu Germania şi Austro-Ungaria. Mersesem până acolo că rinduisem şi comandanţii armatelor noastre. Marele duce Nicolae Nicolaevici fusese numit general şef a forţelor impotriva armatei germane, pe cind generalul Kuropatkin era desemnat pentru a comanda trupele pe frontul austriac".[1]

Astfel fiind, in 1914 lucrurile s'au desfăşurat fără să mire pe nimeni. Austria mobilizind impotriva Serbiei, Rusia intra in războiu in mod mecanic.

Scopurile[2] reale ale războiului Rusiei erau şi ele cunoscute şi fixate prin tratate: Bucovina, Galiţia, Polonia austriacă şi cea germană, Silezia, Poznania, Prusia orientală, Persia, Asia minoră (in parte) cu Alexandrieta, apoi in timpul războiului au adăogat pe faţă Constantinopolul (4 Martie 1915), Bosforul şi Dardanelele cu teritoriile şi insulele.

In lupta dintre Anglia şi Germania era atita nevoie de „tăvălugul" rus, incit Europa a consimţit la toate condiţiile imperiului ţarilor.

Toate acestea ca primă etapă. Ce ar fi fost in urmă, ce ar fi păţit şi aliaţii şi vecinii şi nealiaţii şi nevecinii, dacă Ruşii ar fi ajuns la Berlin, se poate bănui. Desigur că nici cele 14 puncte ale lui Wilson, nici toate puterile lui Lloyd George şi Clemenceau, n'ar fi salvat pe nimeni.

Analizind sentimentele reale ale păturilor sociale componente din statul rus faţă de războiu, afară de atitudinea aparentă şi curentul dela inceput, nu găsim prea mult entuziasm.

Din destăinuirile inregistrate până acum, se vede că sentimentele intime ale Ţarului şi Ţarinei faţă de Germania,—cu care erau inrudite şi căreia ii datorau recunoştinţă, pentrucă in 1905 1906, in timpul războiului japonez, al dezastrului şi revoluţiei ce le-au urmat, ea n'a vroit să profite de situaţie pentru a reduce Rusia,—erau foarte prietenoase. Rasputin declara,[3] că el şi Ţarul (care-l asculta) erau impotriva războiului, că numai Marele duce Nicolae Nicolaevici stăruia pentru războiu.

Cercurile intime ale palatului, dirigiuitorii imperiului rus, biurocraţia inaltă, aveau cu Germania oficială intinse legături de singe, cultură, principii, mod de trai. Dacă in timpul războiului presa din multe ţări s'a plins de acaparare nemţească, inţelegind

1. Ibid. pag. 107.

2. Acum, după războiu şi revoluţie, mulţi publicişti ruşi, stabilind legăturile financiare, economice şi politice intre Rusia şi Germania imperialiste, recunosc interdependenţa lor şi absurditatea şi artificialitatea cauzelor războiului dintre ele, uitind imperialismul rusesc de altă dată, care nu vedea alt ceva, decit extinderea teritorială şi Constantinopolul, la care credeau că se merge prin Berlin, pentru a impiedica Berlinul să meargă acolo.

3. Vezi Ris. Experienţa Rusă.

prin aceste cuvinte infiltrarea şi stăpinirea economică, in Rusia era mai mult. Toată organizarea statului rusesc era prusacă (ca spirit de conducere, clasă conducătoare, formă de stat), incă demult; nereuşită, bine-inţeles, dar după modelul prusac. Se inţelege uşor că nu putea fi mare entuziasm pentru un războiu antigerman, in păturile conducătoare.

Poporul rusesc de jos,—acea masă imensă de neştiutori de carte sau deabia ştiutori,[1] care n'aveau noţiunea de patrie,[2] ci cel mult de ţinutul natal, avind experienţa multor războae şi una proaspătă, a războiului rusc-japonez, care nu le-a adus nici un bine, afară de sărăcie şi de dări nouă,—nu mergea cu bucurie, din conştiinţa datoriei, ci prin tradiţia de supunere şi subt presiunea forţii.

Aşa incit factorii determinanţi din Rusia,—ţarul, curtea şi poporul rusesc,—intrau in războiu, in definitiv, şi impotriva intereselor lor şi impotriva sentimentelor lor intime. Fatalitatea făcea din ei simpli pioni in jocul Istoriei. Atotputernicia Ţarului şi poporul nu se putea opune, intrucit toţi se lăsase duşi de inerţia tradiţiilor şi legăturilor prin alianţe, fără a cugeta, distinge şi impune conştiinţa intereselor lor.

Pătura intelectuală a fost surprinsă la inceputul războiului. Cu incetul l-a acceptat, deşi erau curente variate. Au fost articole publicate (Suhanov), in care se demonstra că Rusia in războiul mondial joacă rolul unui salariat („inchiriat"), că statul rusesc n'are interese organice de apărat. Alţi publicişti (Landau, Vodovozov, etc.) preziceau sălbătăcirea Europei după războiul mondial („pe străzile Berlinului şi Petersburgului se vor plimba urşii"). Unele cercuri democratice (Peşehonov) se bucurau că războiul va zdruncina proprietatea privată şi va da naştere unei noui structuri sociale.[3]

Totuşi, la inceputul războiului, fiindcă nu Rusia l-a declarat, ci i-a fost declarat, situaţia internă era liniştită şi orinduită. O

1. „Guvernul ţarului nu a luat in seamă prevenirile făcute de reprezentanţii societăţii, de publicişti şi alţi factori, că milioanele de oameni fără carte sint praf de puşcă, care va exploda odată.

„El nu admitea iniţiativa societăţii in lupta cu ignoranţa şi intunericul. In toate vedea revoluţie. Prin aspra politică de tiranizare a naţionalităţilor, regimul ţarist răsculase impotriva lui toate naţionalităţile din Rusia: Poloni, Letoni, Ovrei, Armeni, Tătari, Estoni, etc.

„Cu aşa popor şi aşa armată a intrat Rusia in războiu".

2. „Patriotismul rusesc nu era un fenomen naţional conştient şi sănătos. El n'avea nici un conţinut intern şi purta pecetea sclăviei, pecetea iobăgiei de abia apuse. Patriotismul oficial era susţinut de autorităţi şi biserică, şi se inţelege că aluneca numai la suprafaţă fără să aibă rădăcini adinci in popor. Se socotea patriot acela, care avea avantagii din aceasta

„Noţiunea de stat, naţionalitate, patrie nu ca despre ceva abstract, dar ca despre un bun real, era străină maselor largi ale populaţiei, mai cu seamă ţăranilor, care se gindeau intotdeauna numai la satul lor, la ţinutul lor". (Han. pag. 112 Rusia şi bolşevismul.)

3. Vezi Stanchevici, *Amintiri*.

parte din socialişti s'au declarat pentru războiu. Mare parte din liberali şi constituţionalişti erau de asemeni pentru războiu. Duma a promis guvernului tot concursul în vederea scopurilor înalte patriotice.

Popoarele străine din imperiul rus, caşi poporul rus, au acceptat războiul ca o fatalitate, afară de Finlandezi, Poloni, Ucraineni şi Letoni. O parte din Finlandezi au trecut în Germania şi au luptat pe faţă împotriva imperiului rus. O parte din Poloni (Pilsudschi) şi Ucrainenii au luptat alături de Austrieci. Letonii, dimpotrivă, suferind din partea proprietarilor lor rurali de rasă germană, cînd ţara lor era ameninţată de invazia teutonă (1915), au format regimente de voluntari, care au luptat împotriva Nemţilor, cum n'a luptat nici o formaţiune din armata rusească.

În ascuns, în cercurile socialiste clandestine erau curente antirăzboinice zimmerwaldiene, dar fără mare putere şi importanţă.

Deşi cu o armată de primă linie numeroasă şi de foarte bună calitate, cu pregătire de războiu de ani de zile, cu experienţa războaelor moderne, cu material imens, cumpărat din fonduri proprii şi din fonduri franceze, puse larg la dispoziţia ministerului de războiu rus,—în afară de cîteva succese faţă de Austrieci, şi acelea variate, incomplecte, neurmărite,—în general Rusia, încă din primul an, a fost rău bătută de Germani, silită să piardă mulţi oameni, material şi teritorii. Aceste fapte determinară accentuarea atitudinilor.

Industriaşii şi negustorii erau acum mai entuziaşti pentru războiul care le dădea profituri. 1 Tot aşa dispuşi pentru războiu erau şi marii proprietari, care îşi plasau produsele cu preţuri bune. Pe cînd celelalte pături sociale, suferind din cauza războiului, deveneau din ce în ce mai nemulţumite.

Rusia a mobilizat pentru războiu zece milioane de oameni. Sustragerea acestei forţe, fie numai musculare, dela munca agricolă, s'a manifestat imediat prin scăderea însemînţărilor cu 15–20 la sută din normal.

Hrana suficientă şi în proporţie normală a întregii populaţii mobilizate, care înainte de războiu nu consuma decît subt-normal 2 (2 kgr. carne pe an pentru om), iar acum consuma şi zahăr şi ceai şi grăsime şi carne, a micşorat foarte mult rezervele. Este adevărat că Rusia exporta grîne, înainte de războiu. Dar toţi economiştii ruşi stabilesc, că acest export nu se făcea din prisos, ci numai din reducerea porţiilor din consumaţia normală internă. La această scădere a producţiei agricole, a contribuit încă şi ocuparea de întinse teritorii de către inamic.

Producţia industrială scăzuse şi ea, atît prin mobilizare, cît şi prin afectarea industriilor pentru necesităţile militare.

---

1. Rusia ne-importînd decît material de războî, industria naţională avea acum monopolul imensei pieţi interne şi a necesităţilor de războiu.
2. Vezi Petr Ris pag. 35.

Importul pe timp de pace în Rusia se făcea mai cu samă din Germania şi Austria. Războiul suprimînd acest import, precum şi acel ce se făcea prin mările Baltică şi Neagră, nu rămîneau decît trei căi îndepărtate de import (Vladivostoc, Arhanghel şi port Ecaterina) ocupate şi acelea de transporturi militare. Astfel se poate zice că Rusia era blocată.

Ocuparea căilor ferate cu transporturi militare, uzarea materialului şi dezorganizarea gradată prin lipsă de combustibil, materiale, reparaţii—îngreuia din ce în ce transporturile.

Starea financiară a statului se îngreuia. Rusia în această privinţă era independentă de aliaţi. „Fiecare dată cînd se ridica chestiunea creditelor, aliaţii le acordau în condiţii din ce în ce mai grele şi luau procente tot mai mari. De fapt sumele împrumutate nu ajungeau în Rusia,—ele rămîneau în buzunarele furnizorilor". 1

Toate aceste împrejurări scumpeau viaţa, împiedecau schimbul şi nemulţumeau lumea, în special masa imensă de salariaţi. Este adevărat că salariile se urcau, dar urcarea se făcea întotdeauna tîrziu şi subt presiune. 2

Înfrîngeri, retrageri, dezastre militare, epidemii, număr imens de refugiaţi nenorociţi, scumpete, speculă, şi neputinţa autorităţilor de stat să le domine, scădeau din zi în zi prestigiul guvernului şi întăreau spiritul permanent de opoziţie.

Funcţionarii prost plătiţi faţă de scumpirea vieţii erau împinşi din ce în ce mai mult la incorectitudini, care le slăbeau prestigiul şi autoritatea şi aşa scăzute. Se ajunsese până acolo, că delegaţii statului, pentru transporturi, plăteau mită de vagon funcţionarilor căilor ferate!

Pe cînd în toate ţările beligerante guvernele în timpul războiului deveneau tot mai puternice, căpătînd drepturi absolutiste, dictatoriale,—în Rusia se producea un fenomen contrariu: guvernul devenea tot mai slab, autorităţile tot mai neputincioase, statul se dezagrega tot mai mult. Elementele moderate se depărtau de guvernul neputinţei.

După un an de războiu, în Rusia era de o parte o imensă armată, adesea învinsă, dar tot încă războinică, iar de alta un imens spate orăşenesc, compus din industriaşi, negustori, furnizori, intermediari, samsari, speculanţi, care cu cît cîştigau mai mult, cu atît îşi măguleau instinctul de a deveni o forţă în stat, în locul păturei conducătoare existente; cu cît puterea autorităţii scădea, cu atît mai mult profitau şi se bucurau ei. 3 După ei veneau funcţionarii, profesorii, lucrătorii cu salarii mici, tot mai nemulţumiţi, iar la sate rămînea mulţimea producătoare de alimente şi alte bunuri, din ce în ce mai puţine şi mai

---

1. Han, Ibid pag. 116.
2. Soiuzul (sindicatul) funcţionarilor C. F. şi acel al poştei. Miliucov, Istoria revoluţiei, pag. 23 vol. I partea I.
3. P. Ris-Experienţa Rusă.

scumpe, lipsită de brațele celor duși în războiu, de vitele rechiziționate, de instrumente, care nu se înlocuiau și de materiale pentru îmbrăcăminte și încălțăminte, scumpe sau duse la front.

„Patriotismul de care răsunau toate clopotele la începutul războiului, s'a dovedit a fi un mit. După datele oficiale ale Statului Major s'au dat trei milioane de amînări. Această armată de oameni tineri și sănătoși în mod formal se socotea că lucrează „pentru apărare". La o armată oficial mobilizată de 10 milioane oameni, 33 la sută se derobau dela serviciul militar sub un pretext sau altul".

Era tot mai evident că țara este obosită și nu mai poate continua războiul.

In doi ani și jumătate de războiu, militarii buni, de meserie, crescuți în cazărmi, ofițerii vechi de cadre—murise, fusese duși în lagările nemțești de prizonieri, sau erau prin spitale, sau ca invalizi își plimbau sărăcia prin țară. Era o altă armată, nouă, pregătită în două-trei luni din rezerviști, gloate și băeți tineri, încadrată de ofițeri de formație nouă, eșiți proaspăt din școli improvizate. Toată această armată venise la front cu durerile și urile ei de acasă. Nu mai era o armată, din punctul de vedere dinainte de războiu: erau toate popoarele Rusiei, care nu vedeau nici un interes în victoria *imperiului rus*. Chiar Rusul adevărat, venind să-și apere patria pe front, găsindu-se în Polonia, Estonia, Letonia, Ucraina, Romînia, Caucaz, constata că se află în țară străină, pentru care n'are nici un gust să-și sacrifice pielea.

Ușor de înțeles cum, cu starea aceasta sufletească a armatei, cu slăbiciunea crescîndă a autorităților,—încă mult înaintea revoluției sute de mii de dezertori 1 (se spunea două sute), se plimbau prin orașe și sate. Nici o gardă, nici o poliție nu putea stăpîni această mulțime. Dar și pe front, fără să dezerteze, 2 încă subt Niculae II s'au înregistrat cazuri cînd regimente întregi nu vroiau să meargă la atac și nu puteau fi pedepsite. Retragerile așa zise strategice, părăsirile de cetăți, s'au făcut de multe ori fără ordin, fără atac al vrăjmașului, fără rezistență, printr'un consens comun instinctiv. Lucrurile acestea ținute în mare taină se cunoșteau în Rusia întreagă, cum se știau și se colportau toate.

Desigur că în orașe și în special în centrele mari, suferințele erau mai mari și se manifestau mai intens.

Lucrătorii industriali,—al căror număr sporise din cauza intensificării industriilor militare, prin adăogirea unui mare număr de lucrători și lucrătoare necalificați,—își manifestau nemulțumirile prin greve.

Toate celelalte straturi sociale își arătau nemulțumirile, împotriva guvernului dezastrelor și al neputinței, prin Dumă. Unirea tuturor partidelor împotriva guvernului a fost primită cu entu-

1. Vezi Ris. Experiența rusească.
2. Ibidem.

ziasm de opinia publică. Discursurile vehemente, pronunțate în parlament și oprite de a se tipări, se răspîndeau în public și pe fronturi, în milioane de exemplare.

Devenise evident că guvernul este complect izolat.

2

Ca început al revoluției rusești trebue să socotim omorîrea lui Rasputin de către elementele din dreapta. Cînd absolut toate clasele sociale s'au manifestat pe față împotriva stării existente, cînd și ultimul suport al țarismului, partidul Curții s'a divizat cea mai mare parte trecînd nu în opoziție, ci direct la măsuri revoluționare: suprimarea adversarului,— înseamnă că condamnarea definitivă era semnată. Rămîneau numai formele pentru executarea sentinței.

Intervențiile și sfaturile prietenești, curtenitoare, dar în fond excesiv de grave și ofensatoare ale reprezentanților Franței și Angliei pe lîngă țar și cercurile hotărîtoare, arătînd prăpastia, erau în fond tardive și inutile. Schimbările de miniștri din același clan, fără să se schimbe sistemul, prea tîrziu și imposibil sufletește de schimbat, nu făceau decît să agraveze stările.

In aparență totul mergea bine. Imperiul rus lupta și în Franța, și la Salonic, și în Caucazia, pe lîngă că avea frontul cel mai lung dela Marea Baltică la Marea Neagră. Erau mobilizați peste zece milioane de oameni, perfect echipați, cu ambundență de tunuri, muniții, trenuri și automobile blindate, gaze asfixiante, cu mii de generali distinși, credincioși tronului. Diplomația rusească avea mare greutate în raporturile internaționale. Finanțele aveau aparențe bune, ca și starea economică; piețele—încă abundau în alimente și mărfuri. La spatele armatei erau spații imense pentru retragere. Armata avusese victorii și era gata să înceapă atacuri nouă.

De fapt însă, violența și neputința guvernului provocase toate clasele. Dar eșirile active nu se puteau aștepta decît dela cei mai îndîrjiți, mai exasperați și relativ mai organizați. Aceștia nu erau decît lucrătorii din centrele mari, în special din capitală.

In momentul revoluției, numărul lucrătorilor din Petrograd atinge cifra de 403.376 (față de 194.219 de dinainte de războiu) 1 formînd a cincea parte din populație. Mai mult ca oricînd, această muncitorime se distingea de proletariatul european. Dacă în timp normal cel mult a cincea parte erau adevărați proletari, adică dintr'aceia care n'au conservat nici o legătură cu satele, acum $^{9}/_{10}$ din clasa lucrătoare rusească provenea direct dela sate, unde își păstrau un petec de pămînt cultivat de familie, fiindcă dublarea numărului lucrătorilor în vederea războiului se făcuse din lucrători necalificați, veniți dela țară.

1. Max Hoschiller. Le mirage de sovietisme pag. 67, 68, 69, 72,

Intr'adevăr ei au pornit mişcarea. De oarece conducătorii lor intelectuali, cum rezultă din declaraţiile şi memoriile publicate, nu ştiau 1 de mişcare, se bănueşte că ea a fost pusă la cale de guvern (in special de Protopopov) pentru a fi scoasă în evidenţă şi apoi distrusă cu violenţă. Nu se poate afirma acest lucru in mod hotărit, deşi sint unele indicii. Mişcarea inţială şi manifestaţiile se făceau pentru „pîine", pentru mărirea salariilor. Intr'adevăr Petrogradul, cu peste două milioane populaţie, era într'o situaţie grea, provocată în mare parte de organizarea arbitrară şi artificială a vieţei statului rus.

Pentru nevoile lui, Petrogradul înainte de războiu era deservit de o reţea mare de căi de comunicaţie. Războiul a împiedecat din primele zile orice transport pe mare; victoriile germane ulterioare au redus numărul liniilor şi suprafaţa, care alimentase oraşul; aşa încît, adăogîndu-se şi ocuparea căilor de transport rămase, cu cele militare, şi desorganizarea generală a transporturilor, — Petersburgul s'a găsit in dilema de a importa numai alimente pentru a hrăni lumea, sau a importa numai materii prime pentru fabrici. In primul caz pieţele erau îndestulate, dar lucrătorii nu *cîştigau* bani ca să cumpere; în al doilea caz lucrătorii aveau bani pentru alimente, dar acestea deveneau insuficiente şi deci scumpe pe piaţă. Este evident că în aceste împrejurări, dată fiind violenţa şi neputinţa guvernului, manifestaţiile erau inevitabile. Din zi în zi ele deveneau mai frecvente şi mai mari, fiind privite cu simpatie de toate straturile sociale.

In condiţii normale mişcările s'ar fi stins fie spontan, fie prin transacţii sau schimbarea stării sufleteşti a mulţimii mobile, fie — ceia ce este mai probabil — prin violenţa guvernului. De data aceasta însă mişcarea era imensă: pornise stihiile.

Guvernul a recurs la violenţă, poliţia a tras şi cu puştile şi cu mitralierele. Dar mulţimea era aşa de mare şi aşa de îndîrjită, toată lumea îi arăta atita simpatie, — încît poliţia n'a fost suficientă. A trebuit să se recurgă la armată, cum s'a recurs cu succes de atîtea ori.

Dar, după cum am spus mai sus, nu era armata cea veche. Erau regimente in uniforme, cu cai şi arme; însă alţi oameni, ţărani şi lucrători, fără spirit militar format în cazarmă, fără disciplină, doritori ei înşişi a se uni cu mulţimea pentru a scăpa de soarta lor actuală şi mai cu seamă de soarta lor de mîine, de a merge pe front din ordinul aceloraşi ofiţeri care azi ordonă să se tragă în mulţime.

Nici ofiţerii nu erau cei de altădată. Cei superiori erau bătrîni neputincioşi, foşti pensionari, iar cei inferiori tineri cu cîteva clase, improvizaţi în militari în cîteva luni prin uniformă şi şcoală.

Se zice că a fost propagandă socialistă şi în genere revoluţionară în armată. Desigur că a fost, dar aşa de puţin întinsă şi aşa de neînsemnată, încît, ca factor provocator al revoluţiei, nu poate conta decît foarte puţin.

1. Vezi Stankevici, Amintiri. Miliucov, Istoria revoluţiei.

Dar nici nu era nevoe de propagandă. Revoluţionarea de fapt a armatei ruseşti, ca şi a întregei societăţi, a fost făcută de toată lumea şi de toată viaţa rusească, — dacă fenomenele care s'au produs în armată, se puteau numi revoluţionare.

Iar fenomenele ce s'au produs în armată sînt următoarele: întâiu armata nu s'a supus ordinului de a trage (25 Februar 1917) şi a fost retrasă în cazărmi; acolo cînd urma să se stabilească vinele şi pedepsele, soldaţii şi-au omorît ofiţerii (27 Februar).

Nesupunerea armatei şi omorîrea ofiţerilor sînt primele fapte şi cele mai însemnate, pentrucă ele caracterizează şi imprimă pecetea lor întregei mişcări care a urmat.

Apoi soldaţii ies în stradă cu steaguri roşii şi arme, se asociază cu lucrătorii, a căror mişcare este în scădere, trag în poliţie, dau foc instituţiilor şi se îndreaptă apoi spre Dumă.

Toţi martorii şi toţi acei care au scris până acum despre revoluţia rusească recunosc spontaneitatea mişcărilor muncitoreşti şi a celei militare. Conducătorii politicei ruseşti, atît cei din stînga cît şi cei din dreapta, recunosc acest lucru. 1 Intelectualitatea rusească deasemenea n'a avut nici un rol în aceste momente. Toţi erau spectatori pasivi, care simpatizau, dar stăteau la distanţă.

Acest fapt: lipsa iniţiativei conducerii şi ordonării mişcării maselor de către elementele culte are o imensă însemnătate. Massa a pornit singură, a făptuit singură, a luptat singură. De aceia poate nu s'a putut canaliza această mişcare într'o anumită ordine. Conducători au venit pe urmă; dar cu toate sforţările, ei n'au reuşit să impue conducerea lor, ci au trebuit să se supună. Cine a încercat să supună, a fost înlăturat şi înlocuit cu acei care satisfăceau instinctele masei.

Ca întotdeauna în astfel de împrejurări, răscoala soldaţilor, distrugerea instituţiilor, nu numai că au fost acoperite de impunitate, dar au fost declarate ca fapte eroice, chiar după ce primele momente de beţie au trecut. Şi acest fapt a avut influenţa lui asupra formelor desfăşurării ulterioare a acţiunii maselor.

Un alt factor, de mare importanţă în desfăşurarea, şi dela început, şi ulterior, a revoluţiei ruseşti, au fost căile ferate. Incă din 1905, după dezastrul războiului ruso-japonez, funcţionarii căilor ferate ruseşti s'au constituit în sindicat, 2 care nu odată au proclamat greve. Caşi întreaga societate rusească, funcţionarii căilor ferate, dacă nu erau revoluţionari, simpatizau cu tot ce era împotriva guvernului ţării lor. In primele zile ale revoluţiei, trupe credincioase, soldaţi decoraţi cu crucea Sf. Gheorghe, au

1. Vezi Stankevici. Miliucov.
2. Soiuz.

fost îndreptate spre Petrograd; în urma lor veneau cele două trenuri, în care călătorea Ţarul. Funcţionarii căilor ferate, supuşi ordinelor din Petrograd, au oprit trenurile militare şi ale Ţarului. Nu se ştie, dacă aducerea la timp a unor anumite trupe (diviziile sălbatice) şi în mare cantitate de pe front, n'ar fi înecat revoluţia, reuşită în Petrograd, cu oraş cu tot, în sînge şi cenuşe. Funcţionarii căilor ferate, oprind şi dirijînd în alte direcţii trenurile, au contribuit în mare măsură la prăbuşirea regimului.

Mulţimea, stăpînă pe stradă, nemai întîmpinînd nici o rezistenţă, aclamată de public, fără conducători, a fost îndreptată de instinct şi de curente către „Duma", centrul opoziţiei de stat. În acelaşi timp, elemente extreme au organizat sovietul lucrătorilor şi soldaţilor, tot în localul Dumei. Astfel încît palatul Tauridei a devenit sediul tuturor forţelor şi curentelor nouei stăpiniri.

Duma s'a supus mulţimii şi a constituit un comitet provizoriu, care imediat s'a pus în legătură cu acela care era încă, nominal, stăpînul tuturor Ruşilor. Stăpînit de fatalitate, Neculae II merge a cu ochii deschişi, cu toate avertismentele primite, spre prăpastia în care a căzut şi el, şi familia, şi ţara lui. A abdicat,—părăsit de popor, de armată şi de curteni (2 Mart), fără să încerce un gest de curaj sau de rezistenţă, în folosul fiului şi apoi al fratelui său; iar acesta s'a lăsat repede convins să nu primească tronul decît cînd i se va da de voinţa poporului, exprimată prin adunarea constituantă (3 Martie).

Şi astfel, din imperiu absolutist Rusia a devenit Republică fără preşedinte. Autoritatea statului nu mai este personificată.

Trecerea aceasta subită, fără tranziţie, este foarte *însemnată*. Voinţa împăratului, singura sursă a legitimităţii în Rusia din acel moment dispărind,— urma să se stabilească în anumite forme, acceptate de toată lumea, altă sursă a legitimităţii: *Voinţa poporului*. Dar pentru a se cunoaşte aceasta, era nevoe de o lege electorală admisă, de alegeri ratificate, de constituantă. Până atunci nu putea fi decît un provizorat, tolerat şi modificabil, după forţele ce se valorificau în fiecare moment, neavînd nici una vre-o legitimitate, sau toate avînd-o pe aceiaşi: că exprimau o parte din voinţa poporului.

Elementele etatiste din Dumă, fiind puţine, slabe, neorganizate şi nesusţinute de partide politice, neavînd nici voinţă hotărîtă, au trebuit să cedeze elementelor extremiste din sovietul lucrătorilor şi soldaţilor, constituit din primul moment (27 Febr.) prin „comitetul temporal al sovietului" anonim şi improvizat (la început), care se bizuia pe delegaţii dela fiecare companie de soldaţi răsculaţi şi dela fiecare mie de lucrători din fabrici. Acestor elemente nu le convenea nici o formă de continuitate monarhică, cît de constituţională, în primul rînd măcar pentru a-şi asigura impunitatea deplină pentru faptele săvîrşite. Poate acelaşi element egoist trebue căutat şi în slaba rezistenţă a elementelor

burgheze, deşi desigur factorul principal determinant era compromiterea complectă a Dinastiei.

Se constitue primul guvern provizoriu (Mart) compus din reprezentanţii partidelor democratice-burgheze:

Lvov, Miliucov, Gucicov, Necrasov, Terescenco, cu un singur socialist, Kerensky, 1 intrat mai mult din propria iniţiativă decît din hotărîrea partidului, care a aprobat mai tîrziu intrarea.

Constituirea acestui guvern şi nu a unui guvern socialist se explică prin frica acestora din urmă de a'şi lua răspunderea conducerii statului, mai cu seamă în primul moment, cînd nu se ştia atitudinea marelui cartier al armatei pe front şi a ţării întregi. Pe de altă parte şi atitudinea necoordonată a diferitelor elemente socialiste faţă de războiu, propaganda clandestină pe care unii o făcuse împotriva războiului, dorinţa de a-şi păstra libertatea de acţiune, deprinderea cu starea de opoziţie — a împins în acelaşi sens.

Dar constituirea guvernului, fără participarea elementelor revoluţionare active, singurele care se bizuiau pe o forţă existentă şi manifestată, din primul moment, l-a forţat să se prezinte în şedinţă la reprezentanţii comitetului executiv al sovietului: Ciheidze, Steclov-Nahamkes, Suhanov-Himmer, Socolov, Filipovsky şi alţii, pentru a primi condiţiile, în care acesta va susţine guvernul. După discuţii de două zile, se redactează apelul către popor, în care, după declararea amnistiei, se subliniа că guvernul—avînd în program unele reforme bune— va fi susţinut într'atît,— întru cît le va executa. Acest demers, aceste tratative au dezvăluit din primul moment şi slăbiciunea extremă a guvernului, care culmina în condiţia acceptată: „Se nu se dezarmeze şi să nu se depărteze din Petrograd formaţiile militare, care au luat parte la mişcarea revoluţionară".

În aparenţă totul se petrecuse la centru cu o iuţeală vertiginoasă, fără multă vărsare de sînge, fără mari greutăţi. Lumea nu-şi dădea seama de fondul lucrurilor şi de nourii care se arătau.

Odată scăpaţi de coşmarul absolutismului ţarist şi de revoluţie, mulţi îşi închipuiau că începe epoca de aur a tuturor fericirilor, cu atît mai uşor, cu cît mersul întregului aparat al statului părea neatins, căci aproape toţi demnitarii vechiului regim (afară de cazuri foarte rare) au trecut de îndată de partea triumfătorului.

Dispărînd absolutismul, fără să existe organizări de partide politice întinse şi cu putere în societate, armata arătînd semnele pe care le-a arătat,—toate problemele nerezolvite de imperiul rus au apărut la suprafaţă cu o acuitate dezesperantă. Cea dintâiu, era războiul.

1. „Rolul lui Kerensky", zălogul revoluţiei în primul guvern, era de a paraliza încercările guvernului de a guverna (Miliucov, ibid. vol. I pag. 2)

Mişcarea de stradă, transformată apoi în revoltă, urmărea în aparenţă numai „mărirea salariilor", „aprovizionarea oraşelor şi a muncitorilor cu pîne" în vederea sporirii productivităţii de materiale necesare pentru războiu, pentru victorie. Toate discuţiile şi campania politică din Dumă se făceau pe tema incapacităţii guvernului de a organiza viaţa internă în vederea războiului şi a victoriei. Guvernul şi Curtea erau bănuite de intenţii ascunse, chiar de tratative de pace separată cu Germania. Soldaţii răsculaţi s'au asociat la aceste mişcări. Deşi revoluţia s'a făcut subt scutul steagului roş, care simboliza mult mai mult decît lozincele mişcărilor primitive din Dumă, de pe stradă şi din căzărmi,— totuşi toate aparenţele erau că revoluţia vrea continuarea războiului, cum aparenţele dela începutul războiului erau că toată Rusia, întreg imperiul, toate popoarele vor războiul. Aceiaşi situaţie părea că este şi acum, după revoluţie.

Din această cauză guvernul, Duma şi o parte din soviet vroiau să continue războiul,—situaţia de fapt, alianţele şi interesele statului impunîndu-i, pacea generală nefiind acceptată de nimeni, iar pacea separată dîndu-i în mînile vrăjmaşului. Dar masa cea mare, care făcuse singură revoluţia, care crease guvernul şi sovietul nu pentru alianţe şi interese de stat, ci pentru interese şi profituri proprii imediate, *nu mai dorea războiul*, izvorul tuturor nenorocirilor.

Revoluţia rusească reuşită din cauza războiului (mai exact din cauza militarismului german care a slăbit puterea absolutismului), făcută împotriva guvernului absolutist, pentrucă a condus la înfrîngeri militare şi părea a se îndruma către dezastru total militar,—avînd aparenţa că vrea să îndrepte situaţia, să facă bine războiului, să-l ducă la sfîrşitul victorios,—în realitate mergea spre pace: aşa vroiau masele. Veşnica tragedie rusească: realitatea contrarie aparenţelor.

Dacă autocratul n'a putut evita războiul şi l-a dus, binerău, doi ani şi jumătate, conducătorii poporului n'au mai putut să-l conducă nici jumătate de an, deşi au făcut toate sforţările. Exista o armată înzestrată, un aparat al statului. Dar guvernul nefiind stăpîn, era paralizat la fiecare mişcare de soviet sau, dacă şi sovietul mergea cu guvernul—de masă, de stradă. Toate sforţările de convingere, în lipsa şi nevoinţa de a aplica aparatul de constrîngere şi de forţă, se loveau de inerţia maselor, de rezistenţa organizată de către elemente interesate şi vrăjmaşe de o parte, de opoziţia dogmatică şi demagogică de alta.

Dacă, după cum am văzut, guvernul era fără autoritate şi putere, nici sovietul nu era organizat şi unitar. Din primele zile de constituire, diferiţi membri disparaţi, din propria lor hotărîre, dădeau ordine în numele comitetului, făceau declaraţii şi publicaţii, care nu s'ar fi aprobat, de comitet dar pe care el n'a avut curajul să le dezavueze. [1] Aşa este ordinul No. 1, vestitul,

1. Vezi Stankevici, pag, 98.

căruia i se atribue descompunerea armatei (a nu saluta ofiţerii, a nu preda armele, a se supune numai sovietului, etc.), aşa este manifestul din No. 1 al jurnalului oficial al sovietelor: „scopul imediat şi de neamînat al guvernului temporal este de a face legătura cu proletariatul ţărilor beligerante pentru lupta revoluţionară împotriva tuturor asupritorilor şi *imediata oprire a sîngerosului carnagiu*", [1] şi multe altele. Era evident că din primele zile în soviet era nu numai lipsă de organizare şi unitate, dar şi diferite curente. Curentul extremist a apărut înaintea sosirii lui Lenin (4 April). Organul „Pravda" dela începutul lui Mart făcea propagandă pentru pace. Cercul din jurul acestui organ recomanda (No. 3) fraternizarea pe front. Agenţii acestui grup făceau propagandă în centrele apropiate: Cronstat, Helsingfors. Acolo s'au manifestat şi primele mişcări armate contra guvernului temporar. Partea din soviet care nu era hotărîtă pentru pace, n'avea curajul să desavueze aceste fapte, de frica pe de o parte de a-şi pierde popularitatea, iar de alta temîndu-se ca entuziasmul războinic militar să nu treacă conducerea statului în mînile acelor ce vor aduce victoria. Frica aceasta de contra-revoluţie a împins elementele ponderate din soviet să admită măsurile de „democratizare a armatei", instituirea „comitetelor", schimbarea comandamentelor, înjosirea „ofiţerilor", scoborîrea „disciplinei". Incontestabil, că în armata rusească erau vechi şi tradiţionali fermenţi de descompunere. In istoria ţarismului sînt multe exemple de răscoale militare (Strelţi subt Petru I, Ecaterina II, Pavel III, Nicolae I). Omorurile în familiile ţarilor cu ajutorul armatei sînt cunoscute. Subt Nicolae II răscoalele în armată şi marină au fost întinse. Războiul ruso-japonez s'a isprăvit prin răscoale militare spăimîntătoare. Răscoalele din marina militară Libau, Cronstat, Sevastopol, din 1905, sînt cunoscute. Regimente întregi care în războiul mondial, subt ţar încă, au refuzat să lupte, s'au retras, s'au predat,—au fost multe. Astfel fiind tradiţia, nu este de mirare, că începutul revoluţiei fiind caracterizat prin acte de neascultare, revoltă şi asasinare a ofiţerilor, etc., exemplele acestea au înlesnit foarte mult propaganda pentru descompunere. Terenul era pregătit bine. [2]

Legătura strînsă cu dogma luptei de clasă, a antimilitarismului şi pacifismului internaţional, oricînd şi cu orice preţ, a determinat sovietul, chiar cu elementele antantiste şi ponderatoare, să elaboreze încă la 14 Mart, proclamaţia către popoarele lumii întregi chemînd, „la luptă cu tendinţele hrăpăreţe ale guvernelor tuturor ţărilor", „popoarele să ia în mînile lor hotărîrea chestiunii de pace şi războiu"; „popoarele din imperiile austriac şi german sînt chemate a da jos jugul imperialist, fiind sigure că democraţia rusească nu le ameninţă, şi că vrea pace".

1. Ibidem.
2. Vezi Miliucov vol. I partea I pag. 133.

La acest apel a răspuns proletariatul antantist, trimiţînd pe Thomas, Cachin, Henderson, etc., care au reuşit să impue un moment realismul şi practicismul socialiştilor occidentali războinici. Calea apelurilor sovietului s'a oprit un timp.

Dar a început presiunea asupra guvernului pentru a-l determina să impue aliaţilor pacea, *fără anexiuni şi contribuţii.* Rezultatul practic al acestor presiuni au fost neînţelegerile cu guvernul burghez, demonstraţii armate pe străzi cu vărsări de sînge, căderea guvernului şi înlocuirea lui cu un guvern de coaliţie burghezo-socialist (2 Mai).

Este evident pentru orice om nepărtinitor, că „voinţa poporului" rus din primul moment al putinţii de a se exprima şi a-şi impune voinţa spre executare, a fost : *pacea.*

Alături de pace a venit, cu aceiaşi putere, expresia voinţei „fără anexiuni". Dat fiind că de veacuri întregi în istoria Rusiei „voinţa poporului" nu s'a manifestat, această primă manifestare s'a înţeles nu ca expresie a zilei de mîine sau de astăzi numai, ci ca dorinţă permanentă, dar ascunsă de împrejurări şi asupra trecutului. „Fără anexiuni" înseamnă voinţa poporului rus ca toate popoarele străine din imperiu să se desanexeze, să se autodetermineze.

Căderea lui Miliucov pe această chestiune însemna nu numai „pace fără anexiuni şi contribuţiuni" ci şi „pace" şi desanexarea popoarelor subjugate de Rusia.

Ar fi interesant de ştiut în ce măsură neputinţa burgheziei din imperiul rus de a rezista maselor şi curentelor se datoreşte faptului că ea nu era naţional rusească, că era „a imperiului" şi deci împărţită, „polonă", „finlandeză", „germană", „ucraineană", „caucaziană", etc., etc. Această burghezie nu avea nici un interes de victorie rusească imperială sau ne-imperială, n'avea interes ca constituanta „rusească", adică Rusia, să rezolve chestiunea popoarelor străine din imperiul rus, şi cu atît mai puţin de anexiuni nouă care ar fi sporit puterea despotului statului rus.

Aşa încît, subt primul guvern (2 Mart—2 Mai), sovietul luînd atitudine pacifistă, lăsînd propaganda în armata şi măsurile de democratizare, a contribuit singur la descompunerea ei şi a statului. Deja la 29 April, într'un congres al reprezentanţilor frontului, Kerensky exclama desperat : „Oare statul liber rus este statul sclavilor revoltaţi ? Regret că n'am murit cu două luni înainte..." [1] iar Gucicov, ministru de războiu, declara : „In beţia care ne-a cuprins, am trecut de acea linie fatală, după care începe nu crearea şi adunarea, nu întărirea forţei militare, *ci distrugerea gradată*". [2]

La 27 April, ministrul de războiu Gucicov spune : „Părea că forţa noastră militară va renaşte... că se va aprinde entuziasmul sfînt, că se va întări ca un resort de oţel voinţa de victorie... părea că armata nouă, liberă—va întuneca cu sforţările sale pe cea veche, din sclavie. Trebue să recunoaştem cinstit că nu e aşa. Ea trece prin aceiaşi boală ca şi ţara întreagă : doi stăpîni, mulţi stăpîni, nici un stăpîn. Oare n'am întîrziat noi cu consiliile şi tratamentele noastre ? Cred că nu. Oare nu vom întîrzia, dacă vom amîna puţin ? Cred că da. Acea lozincă periculoasă, pe care ne-au adus-o nişte oameni, ştiind ce fac—poate chiar ne ştiind ce fac—această lozincă : pace pe front şi războiu în ţară, această propagandă a păcei internaţionale cu orice chip şi a războiului civil orice ar fi, trebue să fie oprită de strigătul stăpînitor al poporului rus : „războiu la front, pace în ţară !" „Toată ţara a recunoscut cîndva : patria este în pericol. Noi am făcut un pas înainte : patria este pe marginea prăpăstiei".

1. Miliucov, vol I. partea I, pag. 107.
2. Ibid, pag. 109.

Din cele expuse se vede clar, că după revoluţia rusească s'au desemnat trei curente : curentul democratic etatist al Dumei şi al guvernului, nesprijinit de nici o putere organizată, şi curentul sovietului, haotic la început, dar în care se desemnau două direcţii : una antantistă pentru alianţa cu democraţiile europene şi războiu, iar alta extremistă pentru pace, revoluţie socială imediată, dictatura proletariatului, comunism. Toate aceste curente căutau să pună mîna pe armată ca instrument de putere, fără să aibă încredere unii în alţii, coalizîndu-se cînd contra unuia, cînd contra altuia şi deosebindu-se în metode.

De aici propaganda cea mai intensă în armată a tuturor programelor politice, în concurenţă de a o căpăta, şi trimiterea de comisari şi de către guvern şi de soviete.

In primul moment, stăpînire pe garnizoana din Petrograd a pus sovietul, astfel că guvernul provizoriu a fost prizonierul lui la Petrograd. Iar pe front, prin dispoziţiile aceluiaşi soviet, s'au luat măsuri ca guvernul să nu dispună de armată : prin schimbarea comandanţilor, comitete, comisari, democratizare, naţionalizare. Este adevărat că multe din aceste măsuri s'au născut spontan, în special comitetele, [1] adesea din iniţiativa ofiţerilor, ca instrument de apărare personală sau de împărţire a răspunderii. Cea mai mare parte a acestor măsuri s'au născut însă din ordinele anonime ale sovietelor şi din influenţa agitatorilor.

După sosirea în Rusia a lui Lenin şi a prietinilor lui, hotărîţi „pentru pace pe front şi războiu înăuntru", agitaţia extremiştilor din soviet, ajutaţi de noii veniţi a devenit mai vie, mai cu seamă în garnizoana din Petrograd şi împrejurimi, şi între marinari. In acelaşi timp, la fabrici a început formarea gărzilor roşii. Elementele extremiste cît şi moderaţii din soviet, prin înţelegere tacită, au reuşit să elimine din guvernul provizoriu ele-

1. Stankevici, Amintiri.

mentele democratice patriotice, şi etatiste: pe Miliucov şi Gucicov, ca imperialişti, anexionişti, şi să impună prin mişcări de stradă şi vărsare de sînge guvernul de coaliţie burghezo-socialist cu Kerensky ca ministru de război şi marină.

Grupul burghez din acest al doilea guvern era şi mai slab şi mai prizonier al sovietului ca în guvernul trecut,— aşa încît puterea reală a trecut mai pe faţă în mîna socialiştilor din grupul Kerensky şi a părţii moderate din soviet, care se hotărîse pentru menţinerea alianţelor şi pentru războiu. Dar prin îndepărtarea lui Miliucov şi Gucicov, guvernul îşi înstrăinase simpatiile părţii burgheze a societăţii şi a ofiţerimii, fără să cîştige — cu toate notele către aliaţi pentru pace şi declaraţiile de ne-anexionism— ajutorul extremiştilor.

Cu ajutorul comisarilor, comitetelor, congreselor militare, Kerensky şi grupul său au căutat prin discursuri multiple, argumente şi apeluri, să introducă disciplina şi entuziasmul revoluţionar, să supue armata şi pentru consideraţiuni de politică internă.

Ministrul de războiu a vizitat frontul, o mulţime de oraşe, a vorbit cu mare talent şi convingere. Dar repede s'a convins de starea reală: „Am fost pe front; acolo un regiment a încheiat pace cu nemţii: ai noştri au refuzat anexările, nu mai vor oraşele noastre Vilno şi Covno". 1 Dar aceste lucruri nu l-au convins să schimbe metoda; dimpotrivă, la 9 Mai a publicat „declaraţia drepturilor soldatului".

Extremiştii au utilizat stăpînirea prin vorbe a lui Kerensky, lipsa lui de curaj de a lua măsuri reale, pentru a înteţi propaganda fraternizării cu vrăjmaşii, lupta cu ofiţerii, desfiinţarea disciplinei, dezertările.

Rezultatul propagandei păcii pe front şi războiului civil în interior, între lucrătorii şi soldaţii din Petrograd, s'a resimţit curînd în răscoala din zilele 3—5 Iulie dela Petrograd. Bolşevicii, în cap cu Lenin-Troţky, au făcut prima demonstraţie a puterii lor şi a neputinţei guvernului de coaliţie; nu erau încă organizaţi, pentru a pune stăpînire pe ţară, dar pentru a demonstra dezorganizarea statului, armatei, guvernului, au avut forţa suficientă. 2

Manifestaţia sîngeroasă a avut lozinca: „jos războiul", „toată puterea să treacă la soviet".

In această atmosferă a început atacul armatelor ruseşti pe front (10 Iulie).

Toată munca lui Kerensky de a convinge pe soldaţi să facă atacul general împotriva Nemţilor, n'a reuşit decît să provoace un nou dezastru.

El s'a convins încă dinainte de atac, că „timpul pentru

1. Miliucov, vol. I. p. I. pag. 128.
2. Vezi Stankevici. Amintiri.

conversaţii şi convingere a armatei a trecut; acum e timpul poruncilor, nu al meetingurilor" (cum răspunde Kerensky lui Denikin la invitaţia de a veni să ţie discursuri).

Rezultatul a fost dezastruos nu atîta ca efect de războiu, cît ca efect asupra disciplinei armatei, şi mai cu seamă pentru zdruncinarea prestigiului guvernului.

A urmat o nouă criză de guvern: formarea guvernului sub preşidenţia lui Kerensky (şi la războiu şi la marină) cu socialişti şi burghezi disparaţi, nu delegaţi de partide burgheze, ci aleşi de preşedintele consiliului fără să reprezinte curente sau personalităţi puternice (11 Iulie).

In acelaşi timp s'a hotărît convocarea unei adunări monstre a diferitelor reprezentanţe populare la Moscova pentru a expune situaţia, şi ca de obiceiu schimbarea comandamentelor şi metodelor faţă de armată.

Comandant suprem fusese numit Cornilov, pe lîngă care s'a pus comisar Filonenco; iar Savincov, prietin al lui Kerensky, a fost numit ajutor al ministrului de războiu.

Inţelegerea acestor trei, cu aprobarea tacită a lui Kerensky, a impus o încercare de disciplină cu forţa. Dar Kerensky mereu bănuitor de contra-revoluţie sau poate numai de faptul că introducerea disciplinei, refacerea armatei ar putea da altui grup autoritatea, iar în caz de succes de arme, chiar o forţă reală în stat, —amîna introducerea reformelor propuse în armată, evident căutînd să devie el direct şi personal şef al armatei şi al statului, în care scop, (şi în vederea pregătirilor bolşevice de răscoale, făcute pe faţă) concentrase spre Petrograd forţe militare în înţelegere cu Savincov şi Filenenco, indirect cu Cornilov.

Adunarea monstră dela Moscova, convocată de Kerensky, compusă de reprezentanţii tuturor curentelor a demonstrat o dată mai mult ideile minunate, argumentele solide, intenţiile bune şi talentele oratorice ale tuturor, dar s'a vădit şi imposibilitatea de a se uni într'o acţiune şi fatala disoluţiune a statului.

Strîns între frica reală de bolşevici şi frica imaginară de forţa posibilă a lui Cornilov, Kerensky a căutat eşirea în înlăturarea şefului armatei (subt pretext de trădare a revoluţiei prin trimiterea spre Petrograd a unor divizii făcută în înţelegere cu aghiotanţii săi) pentru a deveni personal comandant suprem al ei, după scurta comandă a lui Alexeev voind a încerca metodele forţei propuse de Cornilov pentru disciplinarea armatei.

Dar era tîrziu. Armata de pe front nu mai asculta de nimeni, —de altfel era şi redusă ca număr.

In momentul suprem, după ce trecuse prin faza de simplu ministru de justiţie şi stîlp al guvernului, apoi ministru de războiu şi marină în coaliţia a cărei bază era el, apoi preşedinte de consiliu cu un cabinet de figuranţi şi însfîrşit concentrînd în mînile sale: preşedenţia consiliului de miniştri în care nu avea decît oamenii săi, comanda supremă a armatei şi marinei, şi ajutorul sovietului

— Kerensky şi sovietul său nu mai aveau nici o putere. El ajunsese în două luni de zile la situaţia, în care se găsise Niculae II-lea în primele zile din Mart; dar a isprăvit mai ruşinos. Niculae II-lea n'a făcut nici un gest de curaj dar nici de fugă, — Kerensky a fugit deghizat, în faţa războiului civil, lăsat să se pregătească în voe şi să izbucnească cu violenţă prin veşnicile lui oscilaţii între metode, sisteme, oameni, curente, prin frica permanentă de contra-revoluţie şi de anarhie, prin legăturile lui sentimentale şi cu cei din stînga şi cu cei din dreapta, prin exces de abilităţi şi fineţe.

Răscoala din 25 Octombre, organizată subt ochii lui Kerenski şi din slăbiciunea lui, de către bolşevici la Petrograd şi împrejurimi, l-a măturat cu o iuţeală vertiginoasă. Ajutorul, cerut dela generalii pe care tot timpul i-a ţinut subt învinuirea de contra-revoluţionarism, şi dela armata de pe front pe care părea că o stăpîneşte cu cuvîntul, n'a putut să-i fie de nici un folos: generalii, ca şi şeful statului, ca şi comandantul suprem al armatei, nu mai aveau nici o armată.

Odată cu rezolvirea chestiei guvernului, armatei şi războiului, — care se făcea nu atît prin voinţa sau puterea organizaţiilor politice, cît prin fatalitatea descompunerii moştenite, — tot pe aceiaşi cale se rezolvau chestiile economice, financiare, chestia agrară şi chestia naţionalităţilor.

Haosul politic a mers paralel cu haosul financiar şi economic. Toate măsurile dictate de guvern, chiar cele mai bune şi raţionale (legile financiare ale lui Şingarev), se loveau de neputinţa aplicării. In realitate, afară de nouă împrumuturi de nouă şi enorme emisii de hîrtie monetă, care măreau haosul, — nimic nu s'a creat. Aceste emisii erau indispensabile pentru a face faţă prin acest sistem primitiv, expeditiv şi inevitabil, la creşterea imensă de salarii, cheltueli şi scumpete. Grevele căilor ferate, a poştelor, nu puteau fi prevenite sau oprite, decît prin mărirea salariilor. Dar şi grevele industriale nu se potoleau decît tot prin mărirea salariilor, pe care le acoperea tot statul, întru cît el era consumatorul şi trebuia să compenseze pierderile industriei. Se înţelege bine că astfel starea financiară decădea din zi în zi.

Introducerea a opt ceasuri de muncă în fabrici, starea de excitaţie febrilă revoluţionară a lucrătorilor, meetingurile şi agitaţia politică, introducerea comitetelor de lucrători în administrarea fabricilor, lupta între diferitele partide socialiste, lupta pentru egalizarea salariilor între lucrătorii calificaţi şi necalificaţi, dezorganizarea transporturilor, lipsa materiilor prime, — toţi aceşti factori micşorau producţia şi ridicau costul ei, făcînd viaţa din ce în ce mai scumpă.

Excitaţia revoluţionară pe de oparte, nerentabilitatea producţiei pe de alta, au împins mulţimea să pună mîna direct pe industrii subt formula de „socializare şi naţionalizare"; în realitate însă ele intrau în proprietatea particulară a lucrătorilor, cu eliminarea elementelor technice şi administrative conducătoare. Această schimbare ruina şi mai mult industria; statul era silit s'o ia asupră-şi, iar pe lucrători să-i transforme în funcţionari, şi, de cele mai dese ori (fabricile oprindu-se, din lipsa de combustibil, materii prime sau ruinarea maşinelor), în pensionari.

Partidele politice şi guvernele în chestia agrară luase hotărîrea de a lăsa soluţia ei în mîna viitoarei constituante, care de altfel ar fi trebuit să rezolve toate chestiile. Dar amînarea alegerilor şi convocării parlamentului, agitaţia demagogică, propaganda, licitaţia între partide, „adîncirea revoluţiei", au împins la rezolvirea chestiei de către masele interesate după concepţiile ei. Ţaranii au început să pue stăpînire asupra pămînturilor şi inventariilor fără nici o regulă şi direcţie. Administraţia şi justiţia erau neputincioase. Masa excitată făcea excese distrugînd organizările de producţie, prădînd vitele, instrumentele, mobilierul şi lucrurile, ruinînd, furînd, ucigînd. Vechile uri şi pasiuni acumulate, în excitarea revoluţionară, subt scutul „libertăţii" pe de o parte, ca recompensă datorită pentru lipsurile suferite, pentru şederea în tranşee, pentru eroismul de a fi făcut revoluţia pe de alta, — se manifestau prin jacherii groaznice.

„Impărţirea pămînturilor s'a făcut în Rusia, nu după nevoia cultivatorului şi în conformitate cu justiţia socială, cum au visat revoluţionarii idealişti, ci printr'o veritabilă luptă corp la corp, în cursul căreia o selecţiune s'a produs, ca pentru a ilustra o teză a lui Darwin, în profitul celui mai tare şi spre marele nenoroc al celui slab" 1.

Cum guvernul central era neputincios chiar în capitală, tot aşa de neputincioase erau autorităţile locale. Cu atît mai mult, cu cît paralel cu aparatul guvernamental al statului, s'au format instituţiile revoluţionare, sovietele locale care se amestecau în toate treburile publice, în baza dreptului de revoluţie, producînd perturbaţii din ce în ce mai mari. Cu cît apărea mai evidentă neputinţa autorităţilor, lipsa de instrumente de constrîngere şi de stăpînire, cu atît mulţimea îşi lua friu liber, impunînd soluţiile ei, izvorîte din instincte primitive şi ură acumulată, atît în industrii, cît şi în agricultură. Trecerea dela starea de linişte şi ordine relativă (April-Mai 1917) la anarhia complectă mergea paralel cu descompunerea armatei, ajungînd la apogeu în Octombre-Noembre subt bolşevici, în plin războiu civil şi complectă anarhie.

Urile acumulate s'au manifestat în armată împotriva ofiţerilor (Cronstat, front, Libau, Sevastopol, Petrograd, etc.), care au fost distruşi în masă. Subt influenţa agitaţiei, la început anti-revoluţionare, şi revoluţionare apoi, subt influenţa incitaţiunilor directe necontrolate şi nepedepsite, a început fraternizarea, plecarea dela front în masă, vînzarea tunurilor, puştilor, muniţiilor, averii statului. In cîteva luni, armata întreagă s'a des-

1. Max Hoschiller pag. 249.

compus, arătînd că nu vrea războiu, nu vrea imperiu, nu vrea stat, nu vrea dări, nu vrea nici o obligaţie,— vrea să stăpînească — după voia ei, vrea să se răzbune odată pentru toate umilinţile acumulate, pentru toată sărăcia şi nenorocirile, îndurate dela oricine, ori cînd. Orcine se opunea, era distrus şi mulţimea simţea că se opun mai cu seamă: proprietarii, neguslorii, bogătaşii, ofiţerii, funcţionarii.

A început răzbunarea şi distrugerea oamenilor, lucrurilor, instituţiilor, averilor, indiferent scumpe sau ieftine, profane sau religioase, a statului sau particulare, frumoase sau urîte, vătămătoare, sau utile şi chiar indispensabile mulţimii.

Era răzbunarea, era răscoala contra tuturor formelor de civilizaţie, importate şi folosite de alţii fără mulţime sau împotriva ei.

Rusia intrase în plin haos şi războiu civil.

Dr. P. Cazacu

Oameni din Lună

(Urmare)

In preajma Poştei Centrale, aproape de cheiul Dîmboviţei, se găseşte o stradă scurtă şi destul de îngustă, rezultată din capricioasa şi cotita formaţie a arterelor Capitalei. Liniştea din anii trecuţi a acestei străzi a fost alungată de către comercianţi, care au deschis aici magazine de fierărie şi au creat depozite de manufactură *en gros*. Totuşi capătul dinspre strada Triumviri, pe care strada Lepidopterului cade perpendicular, a rămas încă paşnic. Asemenea colţuri, pline de contraste, se găsesc la fiecare pas in Bucureşti. In partea dinspre Triumviri se izolau oarecum cîteva imobile mari şi venerabile, în care locuiau mulţi şi amestecaţi chiriaşi. Proprietatea profesorului pensionar Eudoxiu Bărbat nu se deosebea mult de vecinele ei. Era însemnată ici-colo de lepra bătrineţei. Burlanele dinspre stradă suferiseră lovituri. Bolta de intrare n'avea cinstea să fie îngrijită de un portar. Se vedea dintr'odată că proprietarul era un om avar sau nepăsător. Un ochiu de gospodar repede putea face socoteala unei primeneli care să pue în adevărata lumină construcţia aceia solidă, cu două etajuri, cu ziduri masive şi ferestre arcate. Intrînd subt boltă, Traian Bălteanu, găsi două uşi: una în dreapta şi alta în stînga, cu începuturi de scări întunecoase şi rampe. Corpul principal, pe care-l serveau aceste scări, avea însă şi prelungiri laterale, care închideau curtea pătrată. La fiecare din aceste aripi, se vedeau intrări deosebite şi scări solide de piatră. In fund, proprietatea era mărginită de magazii şi remize. Curtea, cu cişmea cu braţ de fontă în mijloc, era umedă, însă destul de curată. La unele ferestre, care priveau în acest spaţiu îngust şi pietruit, tînărul zări ghiveciuri înflorite. Zări şi capete de femei, care părură deodată interesate de apariţia lui. Un om în vîrstă, cu gambetă în cap, foarte corect îmbrăcat, trecu din curte în

gang. Tocmai aprinsese o țigară ș'o fuma cu plăcere deosebită. Traian îi ceru informații.

„Domnul Eudoxiu Bărbat? îi răspunse chiriașul cu politețe; da,—aici stă. Poftiți la dreapta dumneavoastră. Se vede o carte de vizită. Chiar aici, la etajul de jos...".

Tînărul Bălteanu văzu într'adevăr o carte de vizită țintuită în ușor, lîngă o sonerie, și mulțumi, puțin rușinat.

„Dumneavoastră nu sînteți bucureștean? îl ispiti domnul corect îmbrăcat.

— Nu; viu din Iași.

— Da? Imi pare bine. Stelea,—funcționar comercial..."

Ințelegînd că trecătorul s'a recomandat, își lăsă scuturată mîna și-și murmură și el numele, după care d. Stelea îl salută ceremonios și, părăsindu-l cu regret, grăbi spre birou.

Traian urcă două trepte și sună. Auzi o tremurare gravă de clopot. Apoi păși. Cea dintăiu ușă, în dosul rampei care ducea la etajul superior, se deschise și tînărul putu să vadă pe cel care probabil era unchiul său: un om ciolănos într'un fel de spențer vechiu și gălbuiu, cu brandeburguri negre, în panfofi de pîslă și cu capul destul de bogat în păr cărunt și zbîrlit. Avea mustață tunsă scurt pe buza de sus și o foarte mică și neînsemnată bărbuță ascuțită. Il privi într'o parte, peste ochelari, și-i zise cu liniște:

„Dumneata desigur ești Traian Bălteanu. Te așteptam. Intră". Urma să-l privească stăruitor și ascuțit, cu bărbia în piept. Traian se opri în fața lui neștiind ce să facă și ce să spue. Ochii aceia verzi și rotunzi în dosul sticlelor, subt sprîncenele stufoase, cu peri răsăriți ca niște virgule,—nu-i prevesteau nimic bun și blînd.

„Intră", îi zise a doua oară bătrînul, și-i făcu loc să treacă. In antret tot mobilierul era alcătuit dintr'o oglindă cu măsuță, un scaun de lemn curbat ș'un cuier portativ de fier. Din odaia aceasta aproape goală, trecură în alta plină și încărcată de sus până jos. Era numai rafturi de cărți. Prin colțuri teancuri de broșuri și reviste. Biroul de stejar dela una din ferestre plin de cărți și hîrțoage. Intr'o latură a biroului o mică bibliotecă turnantă; în partea cealaltă o mobilă îngustă și naltă, cu pupitru deasupra și cu multe saltare, până jos la dușamea. Cîteva scaune de piele erau încarcate tot de cărți. Pe unul liber, stătea aruncată un fel de redingotă neagră. Bătrînul o trecu pe-un teanc de cărți și împinse lui Traian scaunul. Se așeză și el în jilțul biroului. Iși scoase ochelarii și-i puse pe cartea deschisă, din fața căreia se sculase, și tînărul observă că ochii fără ochelari îi zîmbeau ironic, micșorați, cu coada pleoapelor încrețită.

„Sînt mulțumit c'ai venit, domnule Traian și iubite nepoate, îi zise bătrînul cu glasu-i liniștit și scoborît. Impresia pe care ți-am făcut-o, după cît văd, nu-i tocmai bună. Ai însă puțină

răbdare, și se poate întîmpla să ne ințelegem. Eu pot să-ți spun curat că mi-a plăcut cum te-ai înfățișat. Nici nu mi-ai scuturat mîna, nici nu m'ai îmbrățișat, nici nu mi-ai strigat: unchiule!, ca 'n drame și comedii. Ai rămas pur și simplu nedumerit. Și nu știi ce să faci.—Băiatul zîmbi. Ceiace auzea nu-i displăcea.—Am să te rog, urmă bătrînul, să aștepți puțin până ce s'a 'ntoarce servitoarea dela piață. Poate ai gust să te speli și să te schimbi,—deși pentru un tînăr o noapte cu trenul e o jucărie. La urma urmei, dacă vrai, operația asta o poți face ș'acuma imediat. Ieși în antret, treci în odăița din dreapta aceștia. Acolo se găsește lavoar, apă, cană și prosop. Unde ți-i bagajul?

— L-am lăsat la otel.

— A, l-ai lăsat la otel? Te-au sfătuit cei de-acasă probabil să-l lași la otel.

— L-am lăsat la gară, mărturisi rușinat Traian.

— A, bun. Te duci și-l aduci aici. Ți-am pregătit cameră. Puteai să ai mai multă încredere în mine. Se vede că verii dela Iași m'au zugrăvit cu totul defavorabil. Nu protesta. Ascultă, nepoate: te-am chemat pentrucă-s singur și bătrîn, pentrucă-s năcăjit cu nenorocitele acestea de case și nu mă pot ocupa cu asemenea năcazuri. Indeletnicirile mele sînt cu totul de altă natură. E dela sine înțeles că n'am să-ți pun dintr'odată în brațe o afacere plictisitoare ca aceasta. Intr'o săptămînă, în două, ai să vezi singur despre ce e vorba și, dacă va fi cu putință, mă vei ajuta. Dacă-ți va plăcea tovărășia mea și biblioteca, cu atît mai bine; dacă nu, ai alte distracții...

— Moșule, chiar voiam să-ți cer voia asta.

— A, îmi spui „moșule", ca 'n Moldova. Nu-mi face plăcere. Care voe?

— Să cercetez biblioteca.

— Se 'nțelege. Să nu crezi că nu te simt. Asta nu mi-o spui numai ca să mă măgulești. Te recunosc eu în multe ale tinereții mele. Nu ești prea îndrăzneț. N'ai putut fi fățarnic. Ai tot ce-ți trebue ca să nu fii fericit. Ești vrednic să intri în blestemata breaslă a cărții. Pătrunderea asta a mea să nu te uimească prea mult. Am avut oameni ai mei cunoscuți care te-au văzut la Iași și mi-au dat asupra dumitale informații. Cu toate acestea nu vreau să mă încînt că am nemerit bine, pentru ca să n'am încă o desamăgire. De-aceia ți-am spus că se poate întîmpla să ne ințelegem.

— Avem să ne ințelegem, îl întrerupse zîmbind tînărul.

— Așa cred. Ți-am spus de ce te-am chemat?

— Da: singurătatea și unele năcazuri cu casa. Despre chiriași și advocat ai vorbit și 'n scrisoare.

— Așa este: singurătatea și năcazurile cu proprietatea. Dar mai este ceva, vorbi cu oarecare taină bătrînul, privind țintă pe Traian Bălteanu, cu ochi care crescuseră în orbite. Mai este ceva. Incă demult moartea mi-a cerut arvună, prin feluritele

semne și mizerii ale bătrîneței. Credeam însă că mai am. Credința aceasta era o iluzie, pentrucă voiam să-mi isprăvesc lucrarea pe care am pornit-o. Cum această lucrare, destul de însemnată, despre moșneni, răzeși și mazili în trecutul nostru, putea să se prelungească multă vreme, această dușmană care-mi vrea binele mi-a dat un avertisment. Nu mă mai poate aștepta. Am să mor în curînd", sfîrși încet bătrînul, cu aceiași privire fixă.

Traian avu o clipă senzația că în fața lui se găsește un nebun.

„...Și pentrucă în privința asta nu mai am nici o îndoială, continuă Eudoxiu Bărbat, urmînd să fixeze ca într'o halucinație pe tînăr, am găsit în fundul conștiinții mele cîteva scrupule și mi-am pus cîteva întrebări. Și am ajuns la rezultatul că nu trebue să las pe hienele care mă împresoară să mă sfîrtice. De ce să-mi las casa în prada unor ticăloși? De ce să se înfățișeze aici niște indivizi fără ortografie și punctuație, ca să-mi cumpere ori să-mi vîndă biblioteca, în care doarme umbra tinereții și suferinților mele? N'am vrut să las toate acestea prietinului meu bun Grigore Simandiri, pentrucă e bătrîn, cu voința și inteligența în scădere. Firește că nici rudelor n'am avut intenția să le las nimic. Am văzut însă, din întîmplare, că între aceste rude se găsește cineva care poate alcătui onorabil o frază. Pe acest cineva l-am bănuit că nu face parte din neamul lui, ci dintr'al nostru..."

Traian Bălteanu se mișcă neliniștit pe scaunul lui.

„...ci dintr'al nostru, urmă bătrînul, zîmbind ironic. La început, cîndva, a fost un nebun care a luat două vorbe banale din două regiuni ale limbii și le-a logodit, dîndu-le sunet și frumuseță nouă. Toți cei care, apărînd între oamenii cuminți, au făcut ca dînsul, sînt legați de el prin ceva mai tare decît sîngele. Durerea a fost partea tuturor, de aceia am spus că tagma cărturărească e blestemată. Te-am cunoscut că ești dintre ai noștri și de-aceia vreau să-ți las tot ce am. Vreau să-ți las mai ales biblioteca. Poate această cămașă a lui Nesus n'o vei înstrăina. Imbrăcînd-o, te va arde și vei fi fericit suferind, și vei primi în ființa ta trecătoare umbra mea și a celorlalți din neamul nostru. Așa vreau să biruesc moartea"...

Avînd îndoeli încă asupra rațiunii bătrînului, Traian Bălteanu se simțea totuși „mișcat".

„Unchiule, începu el...

— Aha! acuma nu-mi mai spui „moșule"...

— Unchiule, am venit să mă pun cu totul la dispoziția dumitale; și nădăjduesc că ne vom înțelege.

— Așa? atuncea du-te și te curăță și te schimbă. Aud că Atihia a venit din piață. I-am dat un nume elin, ca să nu fie nici o confuzie. Și i-am zis „nenorocire", pentrucă uneori îmi arde friptura și afumă mîncarea. Du-te și fii încredințat că nu vorbesc totdeauna așa de mult. După masă vom continua".

„Nenorocirea" lui Eudoxiu Bărbat avea nume de acasă

Ana Tulbure. Era o bătrînă mititică, vioae, albă la cap și cu fața plină de crețuri mărunte. Plecase de-acasă, din sat dela Dumitrești, din Muscel, de treizeci de ani. Acuma avea șaizeci. Și de cincisprezece ani servea pe profesor. Cînd văzu pe Traian apărînd în antret, îl privi cu mirare întâiu. Apoi c'un fel de spaimă. Iși puse jos coșul și se repezi spre odaia stăpînului său. Deschise ușa și vîrî capul prin deschizătură. Văzînd că bătrînul pensionar n'a fost asasinat, și mormăește nemulțămit la biroul lui, se întoarse c'o față prietinoasă spre Traian.

„Atuncea *matale* ești nepotul lui domnu' profesor?

— Da.

— Și care-ți este numele, dacă nu te superi?

— Traian.

— Frumos nume. Și frumușel tînăr, n'am ce zice. Poftește atunci în odaia dumitale. Am pregătit tot. Eu îmi iau coșul și mă duc la mine în bucătărie. Mie domnul profesor îmi zice Atihia. Mi-a explicat domnu' Grigore ce însamnă asta. Dumneata te rog să mă chemi Ana. N'am să ard niciodată friptura".

Mișcîndu-se și vorbind grăbit, Atihia lăsa și apuca iar coșul. Deschise ușa dela camera pregătită, vorbi despre lavoar și apă; apoi se întoarse și deschise iar ușa și vîrînd numai capu 'n odae, arătă că prosopul se găsește în saltarul din dreapta. In săltarul din stînga este săpun de glicerină. Ea crede că săpunul de glicerină e cel mai bun dintre toate săpunurile, pentrucă nu numai curăță bine, dar ține și pielea moale. Mai venind odată, trecu repede, sunîndu-și tălpigii, până la fereastră și ridică de tot storurile coborîte până la jumătate. Potrivi perdelele și începu să se mustre că întîrzie cu mîncarea. Totuși se mai opri un timp cercetînd colțurile; apoi eși și începu să caute prin antret. Intră din nou spăriată:

„Domnule Traian, unde-s bagajele? Văd că ușa din față a rămas deschisă!" Traian îi lămuri chestia bagajelor și ea se liniști și iar își aduse aminte că întîrzie cu mîncarea. însfîrșit intră în oficiul ei, unde tînărul încurînd o auzi vorbind singură.

Dupăce se curăți de funinginea trenului și alungă, cu apă rece, truda nopții, Traian eși. Atihia veni după el și'nchise ușa. Dupăce se orientă și pătrunse în Calea Victoriei, pe lîngă Poșta Centrală, luă o trăsură și se duse să-și caute geamantanele. Mulțimea și graba oamenilor de pe străzi nu-l impresionară prea mult. Era preocupat mai mult de vorbele întortochiate ale bătrînului cărturar. „Poate e mai mult un om ciudat", își zicea el.

Cînd se întoarse, Atihia îi eși întru întîmpinare și-l lămuri că, dacă voește să nu tulbure pe domnu' profesor cu soneria, îi poate arăta intrarea cealaltă, pe care o întrebuințează și ea, pe unde vine și domnu' Grigore Simandiri și pe care ea o supraveghează necontenit, pentrucă o vede pe fereastra bucătăriei. Il mai încredință că mîncarea a eșit foarte bine; mai ales mușchiul e frumos rumenit, așa încît ar putea face cinste celui mai

bun restaurant din București. Cînd intră în camera lui, Traian găsi lumină, ferestrele deschise și pe prăgușorul uneia din ele un ghiveciu c'o mușcată înflorită.

Era ceasul unsprezece. Se lăsă pe divan, într'un cot, și o clipă se gîndi la cei de-acasă. Căzu într'un somn adînc, cu tot trupul cufundat ca într'o saltea moale și binefăcătoare. Auzi apoi o chemare de glas străin și depărtat. Deschise ochii dar nu cunoscu pe Atihia, care sta zîmbind în mijlocul odăii.

„Poftiți, domnule Traian, la masă. A venit și domnu' Grigore.

— Care domn Grigore?

— Domnu' Grigore Simandiri".

Impresia că ceva straniu se petrece în juru-i îi apăru iarăși, în conștiință; apoi cunoscu pe bătrîna servitoare și văzu unde se află.

„Ce face unchiul?

— E în birou, cu domnu' Grigore. Se-aude cum strigă. Se ceartă.

— De ce? cu cine?

— Pentru documenturi și hîrtii de-a dumnealor. Pentru oameni morți". Tînărul o privi surprins. Femeia începu a rîde. „Așa mi-a spus domnul Grigore"... zise ea și rîndui, în fugă, patul.

Traian Bălteanu își vîrî capu'n apă rece, se șterse grăbit apoi, trecu în bibliotecă. Cînd apăru, bătrînii întoarseră spre el capetele și-și conteniră discuția. De pe scaunul pe care stătuse el dimineață, se coborî s'ar putea zice, scund și rotofeiu, chel și lustruit pe cap, cu obrazul bucălat ras cu îngrijire, omușorul căruia-i zicea Grigore Simandiri. Plin și legănîndu-se pe picioarele-i scurte, părea și mai mititel decît era. Strînse puternic mîna lui Traian și-l privi cu simpatie, înălțînd capul, cași cum îi admira rumeneala și luciul blond al obrazului. Cînd voi să se salte iar pe scaun, două bătăi sunară în ușă. Părăsind scaunul, zîmbi satisfăcut:

„Ne cheamă Atihia la masă".

Eudoxiu Bărbat își părăsi ochelarii pe cartea deschisă și trecu spre ușă.

„Eu cred că Marișca Păun și Oană erau veri, zise el.

— Bine, bine, o să-i cercetăm, ș'o să-i vedem"... răspunse domnu' Grigore privind vesel și viclean spre tînărul Bălteanu.

La ușă se opri și-l pofti cu ceremonie pe Traian să treacă întâiu. Aceleași gesturi și manevre le repetă și la ușa bucătăriei pe care bătrînul Eudoxiu intrase fără a mai privi înapoi, preocupat și cufundat în gînduri.

Traian se aștepta să treacă într'o sufragerie. Văzu însă cu mirare și plăcere o bucătărie largă și luminoasă cu pereții îmbrăcați în faianță albă până la înălțimea omului. Pe jos era mozaic strălucitor. Mașina de bucate, în teracotă cenușie, părea un aparat de laboratoriu, supt mantaua de zinc care aspira mirosul bucatelor și aburii. Tingiri de aramă, oale albastre de smalț, un dulap cu rafturi și saltarașe cu etichete, o masă albă într'un colț alcătuiau domeniul Atihiei. In mijloc masa, cu fața de pînză și tacîmuri simple. In alt colț, bufetul de nuc; între ferestrele cu ghiveciuri înflorite, un ornic rotund cu ramă de lemn castaniu. Era o bucătărie ca'n tablourile flamande. Era cea mai veselă și mai frumoasă odae a locuinței. Simandiri făcu haz de uimirea lui Traian. Bătrînul Eudoxiu zîmbi:

„La această înțelepciune culinară, zise el, am ajuns după ce m'am otrăvit jumătate de viață în restaurante. Dealtminteri sînt încredințat că asta nu-mi lungește viața, însă nu-mi jignește ochii și nasul".

Atihia oficia tainic în colțul ei, și aduse îndată supa.

Bătrînul Grigore Simandiri era vechiu autor al „Calendarului Romîniei", pe care Abraham Patron, anticar, librar și editor de cărți populare, i-l tipărea de un sfert de secol. Publicația aceasta îi aducea un mic venit; iar editorul, în fiecare an, îi dovedea pe hîrtie niște pierderi neliniștitoare. Simandiri îl credea zîmbind, și-l consola ușor, iscălind un nou contract. In afară de această îndeletnicire, avea o slujbă care-i ocupa toate diminețile, dela 7 până la 1, ca paleograf și arhivar al unei însemnate instituții. Din leafa slujbei, avea cu ce-și plăti dejunurile, masa, locuința, cafelele și țigările. Venitul calendarului îl transforma în haine și încălțăminte. Singur, fără griji și fără familie, mergea eroic spre moarte. Dacă vedea înainte-i, pe masă, o salată de icre, un ghiveciu călugăresc, un imam-baialdî, ori niște sărmăluțe cu smîntînă, se putea socoti fericit. Venise în țară dela Abdela, din Macedonia, încă de cînd era un copil și multă vreme o dusese foarte greu. Fusese și băiat de prăvălie. Intrase ca tovarăș și'ntr'o negustorie. Pe urmă se apucase iar de carte. Și de foarte multă vreme era prietin nedespărțit al lui Bărbat, cu care se legase la Arhive, cercetînd peceți de ceară și urice de piele de vițel. Cărturăria lui arhaică și documentele prăfuite îl mulțămeau ca un măr nobil după o mîncare aleasă. Rare-ori mărturisea lui Eudoxiu Bărbat păreri de rău că nu s'a făcut negustor și milionar. Din înclinările lui de Macedonean și om de afaceri, arăta că n'a rezultat decît calendarul, pe care el îl socotea o afacere însemnată. Alinările bătrîneții, acuma în urmă, îl împăcaseră desăvîrșit cu rezultatul la care ajunsese. Și, cași Bărbat, fără rafturi, fără hîrțoage, fără miros de șoareci și tipăritură n'ar mai fi putut trăi.

Prietinia acestor doi bătrîni era adîncă și serioasă. Ca'n orice prietinie, unul era stăpîn și altul supus. Cel care stăpînea, aici, era Bărbat. Simandiri era admiratorul. De documente, cărți, informații pentru lucrările profesorului se interesa și arhivarul. El era și auditorul blajin și satisfăcut al articolelor și studiilor lui Eudoxiu Barbat. Statornic în vremuri mediocre, se bucura din toată inima de situația de proprietar a pensionarului, și se amesteca cu gravitate și din toată inima în toate chestiile

și năcazurile acestei proprietăți. Simandiri, fără îndoială, își plătea masa. Și niciodată n'ar fi primit, la cafenea ori berărie, să achite prietinul său pentru el. „Banu-i delicat și pricinuitor de discordie, declarase el într'un rînd. Cugeterea asta am s'o pun și'n calendar..." Eudoxiu Bărbat primea, în privința chestiei aceștia, orice situație și orice aforism. El avea nevoe de-o sumă anumită pentru cărți și reviste. Incolo, Atihia făcea cum credea că-i mai nimerit. E adevărat că-i înfățișa, în amănunt și pe hîrtie, socoteală de toate. El o asculta grav și-i da descărcare, gîndindu-se la un text vechiu, la o frază din cronicari, ori la un vers de Virgiliu. Tot Atihia trebuia să-l îndemne, prin cuvinte învăluite, să-și primenească garderoba sau albiturile. Aici bătrînul punea multă încăpățînare și rezistență. Instalarea bucătăriei, făcute cu șapte ani în urmă, fusese sugerată de Simandiri. El se ocupase de materiale și de lucrători. Și amiciția lui era așa de mare încît bucuros atribuia această invenție măiastră străduinței și ingeniozității lui Bărbat. Și nu se ostenea să-și admire în fiecare zi capodopera, atribuind-o altuia.

Viața lor era interesantă cînd dezbăteau o chestie, și glasurile lor aveau un sunet înăbușit între pereții tapetați cu cărți. Viața lor era intensă, plină și reală mai ales cînd tăceau, între urnele sacre ale scriitorilor morți.

Din amorul tîrziu al unui anticar cu Mnemosina s'a născut a zecea muză, Crineis. Această zînă a cărturăriei a venit însa în vremuri tîrzii și ofilite, cînd Zeus-tatăl nu se mai bucura de vechiul prestigiu și vechea putere. Ne mai avînd privilegiul eternei tinereți, a îmbătrînit curînd și muritorii n'au cunoscut-o decît fată bătrînă, curat îmbrăcată în haine cenușii, cu fața încrețită, cu fruntea dungată, cu ochii străpungători, c'un zîmbet ironic pe buze. Cercetează și răsfoește bibliotecile, cînd nimeni nu mai este în ele și stau singuratice și tăcute după miez de noapte. Cu mîni de ceară, rîndueşte tomurile în rafturi și uneori rămîne visătoare asupra unei pagini deschise: atunci are un zîmbet curat și dulce care amintește o tinerețe cerească pe care ea crede c'a avut-o, care însă nu-i decît o iluzie. Fantoma acestei zîne a curiozității era muza celor doi bătrîni prietini.

Din darurile Atihiei bătrînul Eudoxiu gusta puțin, ca un cunoscător fin. Plăcerea lui Grigore Simandiri era de altă natură: el mînca mult, repede și cu veselie. După masă prietinii îl luară între ei, pe străzi întortochiate, până la *Cafeul European*. In preajma mișcării și freamătului de pe *Calea Victoriei* și *Lipscani*, dosită în strada ei laterală ca'ntr'un fel de cotlon, această instalație a lui Alexandru Körner demonstra că mulțimile și îmbulzelile sînt un vast deșert în care ea era o oază a liniștei. O fațadă severă cu geamuri înalte, pe care firma simplă și lapidară se deslușea în litere pline de alamă; o ușă care te lăsa să intri ușor și se închidea singură cu grabă;

mese grele de marmură, scaune masive de stejar, un comtuar monumental unde trona o zeitate grasă, blondă și destul de urîtă; un serviciu curat, chelneri bătrîni și amicali, bere ca pentru cunoscători, un *șvarț* cu renume între clienți, ouă bune, unt proaspăt, cornuri și franzeluțe fragede; toate gazetele obișnuiților localului, întinse cu grijă pe aparatele lor de trestie de mare; ș'o liniște, o pace, ș'o tihnă, ca'ntr'o familie de sectari. Bătrînii introduseră cu grijă pe tînăr în acest templu, și-l duseră la masa lor rezervată, între doi pilaștri, în plină lumină și ferită de curent. Se așezară în scaune ca'ntr'o proprietate a lor, poftiră între ei pe Traian; și deodată, în preajmă, apăru un om nalt și solemn, c'o barbă mare revărsată până la lanțul de aur, al ceasornicului, un om grav ca un ministru plenipotențiar cît tăcu, înclinîndu-se ceremonios. Cum deschise gura, deveni prietinos și îndatoritor.

„Ce mai faceți, domnule profesor? întrebă el cu voce plină de interes.

— Bine, domnule Körner. Mi-a venit nepotul.

— Da? Asta mă bucură foarte mult. Și domnu' Körner scutură cu afabilitate mîna lui Traian. Și dumnevoastră, domnule arhivar?"

Și domnul arhivar era bine, ceiace bucură din nou pe domnul Körner. Inălțîndu-se, făcu niște semne misterioase. Un chelner mărunt și uscat, cu profil de Dante, și cu ochi spăriați care priveau parcă infernul, făcu ocol în jurul mesei, ca și cum ar fi împlinit o vrajă, apoi dispăru și se întoarse ca de pe alt tărîm c'un serviciu de argint și trei ceşti de porțelan... Vărsă șvarțul repede, dispăru iar și se întoarse cu gazetele, pe care le depuse pe-un scaun între cei doi bătrîni. Respectabilul domn Körner trecu spre alți prietini. Localul se popula încet-încet, fără să i se tulbure liniștea și tihna. Cînd Eudoxiu Bărbat duse ceașca de cafea la gură și sorbi atent și ușor din licoare, domnul Alexandru Körner se înfățișă iar și trase dintr'un buzunar dela piept o cutie flexibilă de piele pe care o deschise, oferind domnului profesor o țigară de foi, care numai în acest local și'n acest buzunar se putea găsi.

„Mie îmi plac țigările obișnuite"... zise cu modestie Grigore Simandiri, scobind și scoțînd, dintr'un buzunăraș al vestei, un pachet de „intim-club".

Bătrînii cetiră gazetele cu răbdare și răsfoiră revistele. Schimbară puține vorbe și observații. Inainte de plecarea lor, domnul Körner se înfățișă a treia oară și povesti o întîmplare interesantă. Se vedea că în fiecare zi îi place să servească unor clienți anumiți cîte un asemenea mic ecou gazetăresc. De data asta era vorba de un individ cu monoclu, care a căutat de cinci ori în cursul dimineții pe domnul profesor.—Nu-i aici domnul profesor?—Nu.—N'a venit încă domnul profesor?— Nu.—Domnul profesor tot n'a venit?—Nu.—Bine, atunci cînd l-aș putea

găsi pe domnul profesor ? — După amiază ! „Deabia atunci a încetat să mă onoreze cu vizitele și întrebările sale". Și domnul Körner rîdea foarte vesel, deși barba îi era gravă.

„Poate să vie, zise bătrînul Eudoxiu; cu mine nu mai are de-aface. Să binevoiască a sta de vorbă cu nepotul meu, domnul Traian Băiteanu, care-i advocat. Iar dumneata, prietine, apărîndu-mi și de data asta tihna, dovedești că porți cu cinste numele oșteanului și poetului Körner...

— Mulțumesc, stimate domnule profesor", răspunse patronul cafenelei, emoționat.

Bătrînii se pregătiră să plece, iar chelnerul uscat și spîn se arătă iar, înconjurînd masa. Prezentă jobenul lui Eudoxiu, pălăria moale de pîslă a lui Simandiri și cele două umbrele. Traian mai căută odată din ochi figura impunătoare a patronului.

„Nepoate, îi zise Eudoxiu, ai dreptate să stimezi și să admiri pe domnul Körner. Omul acesta a venit în țară din Würtembergul lui acum patruzeci de ani. Il cunosc decînd eram tînăr și i-am fost credincios, urmîndu-l în peregrinațiile lui. Ori unde își așează penații, se face liniște și se bea șvarț bun. In războiu, i-au murit doi băeți, ofițeri supt drapelul nostru. Au fost măcelăriți de Bulgari la Turtucaia. El însuși a fost închis o bucată de vreme în lagărul străinilor. Cînd s'a întors, soția a avut vreme să-l îmbrățișeze, și a murit „de inimă bună", cum spune el. Acest om, cum vezi, după toate cîte i s'au întîmplat, a avut totuși puterea să continue a-și îndeplini menirea pe pămînt. Și-a deschis aici cafeneaua, și noi l-am urmat cu fidelitate"...

Din liniștea *Cafeului European*, eșiră în furnicarul după amiezelor Capitalei. Regiunea aceia mai ales, dela Bulevarde până la Chei, cuprinzînd Sfîntul Gheorghe, Bursa, Lipscanii, era ca o sbatere de valuri înghesuite. Tînărul ieșan totuși nu era prea impresionat de aceste manifestări externe ale mulțimii. Sufletul lui culegea alte senzații din viața nouă în care intrase.

Cum eșiră în mulțime, bătrînii, ațîțați, începură a dezbate o chestie asupra căreia nu căzuseră încă de acord. Era vorba despre Oană Păun și despre Marișca Păun. Eudoxiu Bărbat avea deocamdată convingerea că indivizii care au purtat aceste două nume la 1619 erau veri. Grigore Simandiri îi credea frați.

„Să mă ierți, stimate amice, dacă te contrazic, striga Simandiri cu vocea-i năvalnică, pufnind și răsuflînd grăbit; n'ai cetit cu destulă atenție izvodul care se găsește alăturea de uricul dumitale. Și din izvod, și din hotarnică, se vede că moștenitorii lui Oană Păun au dobîndit și partea Marișcăi, și amîndouă părțile au fost un sfert dintr'un sfert din jumătatea „bătrînului" Ursu. Oană s'a însurat cu Maria Vameșu și a avut șapte feciori și două fete. Marișca a murit stearpă. Acuma bagă de seamă ce se mai vede că rezultă din hotărîrea cinstitului divan..."

Toate aceste lucruri Grigore Simandiri nu le putea rosti și arunca decît făcîndu-și cu greu loc prin mulțime, lovit din

stînga de unii, împins la dreapta de alții. Un grup compact îl oprea; el trebuia să-l ocolească și să alerge pe picioarele-i scurte și să-și înalțe glasul ca să fie auzit de Bărbat, care, înalt și osos, își făcea mai lesne drum. Unii dintre cei în care se izbea bătrînul arhivar, se întorceau în loc și îl priveau o clipă cum gesticulează, rostind cuvinte ciudate și neînțelese. Bărbat, deși înainta grav, mormăia replici și observații uneori ironice, alteori serioase. Traian era încredințat că amîndoi se socot singuri, trăgînd fiecare de cîte un capăt al uricului răzeșilor putneni.

Cînd intrară acasă, Atihia îi întîmpină în antret și arătă stăpînului ei că „iar a venit unul".

Bărbat mormăi nemulțumit:

„Cine-o fi fiind și ăsta ? Nu-l cunoști ?

— Nu-l cunosc, nu l-am văzut până acuma. Dar astăzi a venit de două ori după ce-ați plecat. S'a spus că vă caută la cafenea și, dacă nu vă găsește acolo, se întoarce iarăși.

— E hotărît ca un ucigaș, după cît văd, zise profesorul. Dacă vine, du-l să vorbească cu domnul Traian. De astăzi înainte pe toți să-i duci în odae la domnul Traian. Dumnealui are să le spue ce are de spus".

Traian nu înțelese ce ar putea să spue acestor musafiri; tăcu însă.

„Iubite nepoate, îi vorbi bătrînul pe cînd intrau în bibliotecă, dacă nu vei ști ce să le spui, să taci, ori să le vorbești despre tratatul dela Cuciuc Cainargi. Deocamdată am să-ți comunic un fapt. Intr'una din zilele trecute, am trecut Dîmbovița ș'am făcut la notariat un act prin care declar pe Atihia, alias Ana Tulbure, proprietară a camerelor ce ocupă: bucătăria, odaia în care te-a găzduit, și-o cămăruță în care și-a făcut acum sălașul. Asta, bine înțeles, după moartea mea. Va fi stăpînă a acestor încăperi și a eșirii celei mici, cît va trăi. La moarte, o moștenește casa.

— Aceasta-i o bună orînduire, complectă Simandiri.

Tînărul tăcea, cam nedumerit.

„Mai întăiu, urmă bătrînul Eudoxiu, asta o ține pe Atihia lîngă mine. M'am deprins cu ea și aud că acuma servitoarele, pe lîngă că se găsesc foarte greu, dar au tendinți despotice și subversive. Cum nu vreau să mă însor nici la bătrînețe, nici nu vreau să risc să fiu otrăvit, mă mulțumesc cu nenorocirea pe care o am. Orînduirea mea asigură pe Atihia și încurcă puțin pe cei care mă necăjesc și visează să devie proprietari în strada Lepidopterului No. 14..."

Clopotul sună în antret și Atihia vîrî îndată capul pe ușă, vestind că „a venit iar domnul cel cu monoclu.

— A, e un domn cu monoclu... observă Bărbat. E cel de la cafenea". Traian trecu în camera lui. Atihia introduse pe musafir. După o clipă intrară și cei doi bătrîni prietini. „Vor să vadă cum ies din încurcătură", gîndi zîmbind Traian.

Vizitatorul era un domn îmbrăcat într'un frumos complect cenuşiu, croit după cea din urmă modă americană: pantaloni cu manşetă, cu dungă ireproşabilă şi cu cîte un creţ subt bată, la naşterea acestei dungi. Sacoul larg. Guler nalt, cravată îngustă înodată strîns şi străpunsă de un bold cu mărgăritar. Ghete de lac, pălărie de pae, baston cu mîner de argint, mănuşi de piele de Suedia. Păr lins, cu cărare la mijloc. Obrazul cu îngrijire ras arăta un om ca de treizeci de ani, brun, cu buze dispreţuitoare şi ochii tulburi, dar foarte mobili. Se recomandă A. Florescu, publicist; privi în juru-i cu oarecare mirare, apoi se întoarse spre bătrînii care intraseră aproape odată cu el.

„Eu doresc să am onoarea unei convorbiri cu domnul Eudoxiu Bărbat, declară el.

— Vorbiţi cu procuratorul său, îi răspunse tînărul Bălteanu.

— Da, domnul Traian Bălteanu este procuratorul meu", întări, cu linişte şi răceală, profesorul.

Musafirul privi atent pe bătrîni, apoi pe Traian.

„Advocatul domnului Eudoxiu Bărbat ştiam că este Gorciu, vorbi el, i s'a retras procura?"

Bătrînul Eudoxiu tăcu.

„Domnul Traian Bălteanu nu cumva este ieşean? vorbi iarăşi domnul Florescu.

— Nu vă înşelaţi; sînt ieşean.

— Atuncea desigur sînteţi fiul advocatului Bălteanu. Am cetit în „Zorile" lucruri semnate de dumneavoastră.. Sîntem întrucîtva confraţi... Eu cunosc foarte bine pe domnul Iancu Bălteanu, tatăl dumneavoastră, dupăcum de alminteri cunosc pe toţi ieşenii mai de seamă. Am din cînd în cînd afaceri pe la dumneavoastră. Aţi venit demult?"

Domnul Florescu vorbea distins şi politicos. Fără să-i răspundă la ultima întrebare, Traian îl pofti să şadă pe un scaun. Bătrînii se aşezară şi ei mai la o parte, neclintiţi şi impasibili, ca nişte judecători severi.

„Cu ce informaţie vă pot servi, domnule Florescu? întrebă Traian.

— Domnule Bălteanu, răspunse cu glas plăcut musafirul; eu, cîte odată, îmi las să doarmă muza şi mă ocup şi de afaceri. Am auzit, din mai multe surse vrednice de încredere, că domnul Eudoxiu Bărbat (se întoarse spre bătrîn, aşteptînd parcă dela el răspuns), că domnul Eudoxiu Bărbat ar avea intenţia să vîndă proprietatea aceasta... Am auzit că a găsit, ori că e cu putinţă să găsească, o casă mai potrivită pentru domniasa, într'un cartier mai liniştit, lucru foarte explicabil. O asemenea afacere, aducîndu-i un beneficiu însemnat şi fiind deci cu totul în avantajul domniei-sale, am înţeles că este grabnică. M'am informat că nu s'a făcut nimic însă. De-aceia mi am luat libertatea să mă prezint, încredinţînd pe domnul profesor că cele mai bune condiţii de vînzare i le-aşi putea asigura eu. Chestia cealaltă, a achiziţiei unei proprietăţi, e mai uşoară şi a fost studiată de mine. Cunosc două case foarte drăguţe: una în Tunari, alta în Precupeţii Vechi".

Musafirul se opri din vorbirea-i însufleţită şi privi zîmbind pe Traian, apoi spre bătrîni.

„Domnule Florescu, răspunse cu gravitate tînărul Bălteanu, informaţiile dumneavoastră nu sînt tocmai exacte... Îmi daţi voe, accentuă el, văzînd pe domnul Florescu gata de replică. Nu sînt exacte pentrucă noi n'am manifestat niciodată dorinţi pe care ni le atribuiţi. Chestia de altfel prezintă şi oarecari complicaţii de care dumneavoastră poate nu aveţi cunoştinţă".

Florescu întrerupse:

„Voiţi să vorbiţi de actul privitor la doamna Ana Tulbure?

— Da; sînt însă şi alte chestii.

— Faceţi poate aluzie la dificultăţile cu chiriaşii?

— Văd că domnul Gorciu v'a pus întrucîtva în curent cu unele chestii, zise zîmbind Traian, pe cînd bătrînul se frămînta în scaunul lui. Cum însă domnul Gorciu de mine nu va mai reprezenta interesele unchiului meu, va trebui să primiţi informaţii dela alţii, adică dela mine.

— Vra-să-zică retrageţi procura cu care aţi onorat pe domnul Gorciu? întrebă Florescu, întorcîndu-se spre bătrîn.

— Da! răspunse profesorul, mai tare decît se aştepta tînărul.

— Şi'n chestia care mă interesează, dumneavoastră, domnule Bălteanu, îmi daţi răspunsul?

— Da, domnule Florescu. Un răspuns dealminteri foarte simplu. Nu ne-am gîndit încă să vindem casă. Mai bine zis, nu voim s'o vindem..."

Domnul A. Florescu zîmbi, caşicum ar fi fost înveselit de acest răspuns. Se scuză de deranjul pe care l-a făcut; ceru lui Traian onoarea şi plăcerea să-l mai întîlnească, fie la *Cafeul European*, fie la *Cafeul Bulevard*, şi se retrase, salutînd cu eleganţă şi distincţie.

„Cine o fi fiind acest domn? întrebă cu dispreţ bătrînul Simandiri.

— Trebue să fie un om viclean şi primejdios, răspunse Traian. L-am simţit dintr'odată, căci mi-a bătut inima şi-am avut senzaţia luptei...

— Băiatul are dreptate, vorbi Eudoxiu. Văd legătură cu Gorciu, văd că paşii îmi sînt urmăriţi, actele cunoscute. Chestia cu Ana Tulbure mai ales m'a surprins. Acuma sînt mai mulţumit ca oricînd de ideia mea. M'am gîndit bine şi-am ales bine. Mi-a plăcut cum a răspuns şi s'a ţinut băiatul, urmă el, către Simandiri, pe cînd eşeau din cameră. Mîni retrag procura lui Gorciu şi fac alta pentru Traian. Trebue grabă; domnul acesta Florescu nu-mi place de loc: e un om prea politicos. În fiecare zi aveam cîte una de acestea. Bine că scap. Atihia, pofteşte aici pe domnul Traian. — Nepoate, zise bătrînul

c'un accent în voce pe care tînărul încă nu i-l auzise, prietinul nostru domnul Grigore Simandiri n'are dreptate, cu tot zapisul și hotarnica lui. Dacă nu ne tulbura domnul Florescu, voiam să-ți arăt pentru ce-ți cer jertfe ca cea de azi. Zilele fug, și cînd vorbești cu oameni ca acel care a fost aici, înseamnează că sfredelești nisipul. Aceste zile din urmă ale mele le-am închinat unei lucrări care lămurește o chestie destul de întunecată din trecutul nostru. In lumea unde mă voiu duce nu sînt biblioteci, deaceia mă grăbesc să întrebuințez pe acelea de aici..."

Bătrînul Simandiri găsi vreme să mărturisească șoptit lui Traian că „prietinul nostru Eudoxiu astăzi e destul de bine dispus".

Rînduind cărți și documente și punînd în lumină un manuscript pe jumătăți de coală, înegrit de o caligrafie mașcată și ascuțită, pensionarul arăta, în aprobarea completă și entuziastă a celuilalt bătrîn, că e vorba, în teancul acela de foi, de o glorie necunoscută. Era vorba de vechea noblețe teritorială a voevodatelor romînești. Moșnenii și răzeșii de altă dată, oameni liberi, nobili prin această libertate și prin stăpînirea pămîntului, oșteni totdeauna gata pentru slujba domnească, au fost țăria trecutului. „Decăderea politică a principatelor dunărene, zicea bătrînul mutînd tomuri dintr'un capăt într'altul al biroului, decăderea politică a principatelor dunărene se confundă cu decăderea acestei clase interesante de oameni. O domnie ereditară s'ar fi sprijinit fără îndoială pe ei, căci ei erau oștirea. Slăbiciunea domnilor i-a lăsat deocamdată în aer. Intărirea unei boerimi anarhice le-a pecetluit osînda...

— Așa este, zise cu tristeță Grigore Simandiri; le-a pecetluit osînda...

— Eu am căutat, reluă ațițat Eudoxiu, să stabilesc cîteva serii de acte cu legătură în două sau trei veacuri. Fiecare privește o moșie ș'un neam. La 1680 se arată că Oană și Marișca, frați... (profesorul se uită triumfător la Simandiri), că Oană și Marișca, frați, pomenesc între înaintașii lor pe un bătrîn hatman Grozav. O cnaghină Măgdălina trebue să fi fost mama lor. Oană se simțea și el între neamuri și avea sate și mori. Urmașii lui, după optzeci de ani, se răsboesc într'un proces fără sfîrșit cu postelnicul Balmez care intrase în proprietățile lor prin cumpărături întăiu, apoi prin confiscări arbitrare... La 1805, răzeșii se mai judecă, dar sînt săraci și împuținați. Divanul le dă cea din urmă lovitură și, la 1850, satul Onești adăpostește numai oameni proști și de rînd. Gospodăriile, livezile și viile, prisăcile și morile, ceirurile de cai și armele, slujbele domnești și viața liberă nu mai sînt nici măcar o amintire. Urmașii și-au plecat fruntea în pulbere și se sting în ticăloșie.

— Se sting în ticăloșie... murmură cu tristețe Simandiri.

— Lucruri de acestea am eu aici... urmă Bărbat; adun fapte și dovezi...

— Fapte și dovezi, strigă Simandiri săltînd de pe scaun. Acum am mai găsit ceva nou. E vorba de Vrînceni; de unul Costan din Toplița. Acest Costan a avut cinci feciori...

— Șase! îl întrerupse Bărbat.

— Cinci! strigă Simandiri; Grigore Limbă-Neagră, Tudose Limbă-Neagră, Misail Limbă-Neagră, care a fost călugăr la Soveja, Ionuț Limbă-Neagră și Nichita Limbă-Neagră. Al șaselea copil a fost o fată. E adevărat, au fost șase, însă cinci feciori și o fată, Todosia. Această Todosie s'a măritat cu Cloanță Ungureanu, ș'apoi de aici se trag Ungurenii din Toplița... Noi arătăm aici lucruri grozave! urmă Simandiri venind la birou și bătînd manuscriptul cu palma.

— Ași! răspunse ironic Eudoxiu Bărbat, nu sînt de loc grozave.

— Ba da, ba da, susțin că sînt grozave și așa de importante, încît eu n'ași îndrăzni să public asemenea lucruri, căci la urma urmei unii din cei despre care vorbim noi aici sînt lupi, iar acei care sînt mari și tari în zilele noastre sînt nepoții lupilor. Uitam să spun că un nepot al lui Cloanță a omorît un Turc la vama Buzăului și s'a făcut hoț și nu l-au mai putut prinde niciodată... Apoi de asta i-a globit domnia pe Topliţeni de i-a stins. Ce stai dumneata să-mi spui că nu sînt importante și grozave? Iți dovedesc eu mîni cît de importante sînt! Acuma n'am vreme, trebue să mă duc să văd pe Abraham Patron. Vrea să-mi arate niște socoteli. El nu știe că eu îl cîntăresc în degetul meu cel mic. Dar mîne să poftești dumneata să-mi spui că nu-s importante, și-ți dovedesc îndată că sînt și importante și grozave, precum am avut cinstea să spun. Să ne vedem cu bine!"

Grigore Simandiri își smunci pălăria de pîslă și plecă, avînd aerul amenințător și indignat. Bărbat rămase zîmbind în jilțul lui și privi un timp cu ochi rotunzi pe Traian, fără să-l vadă.

„Nepoate, vorbi el după cîteva clipe; la acest ceas sînt totdeauna singur. După echinocțiul de primăvară, soarele apune spre Cotroceni și ajunge și'n ferestrele mele. Imi umple odaia, cași acuma; îl simțesc pătrunzînd în mine, cașicum ar vrea să-mi facă provizie pentru noaptea de veșnic reumatism. Are să mi fie frig peste puțină vreme și-i primesc cu foarte mare plăcere vizita. In ceasul acesta gîndesc, ori scriu... Stările și senzațiile de pace nu le mai pot avea însă de-o vreme... Stările și senzațiile acestea nu le mai pot avea de-o vreme... Ascultă: n'auzi nimic?"

Bătrînul rămase atent, cu sprinceana ridicată, ascultînd clădirea. A doua oară în ziua aceia Traian se simțea înfiorat.

„N'auzi nimic?

— Nu.

— Ascultă bine. Cîntă cineva din flaut. Ferestrele acestea de aici dau în stradă. Cîntărețul însă stă la una din feres-

trele care dau în curte, în aripa dreaptă. Din camera dumitale ai să-l auzi mai bine. Dacă deschizi fereastra, îl și vezi. Acuma auzi?

— Aud, răspunse Traian prinzînd un sunet vag și foarte depărtat.

— In curînd ai să-l auzi mai bine. Eu îl aud și-l simt prea tare. Nu mă lasă liniștit, nu mă lasă să lucrez. Cîntă la ora aceasta, cîntă cîte odată și dimineața, și peste zi. E un funcționar dela finanțe, un băiat, subțire, slab, cu ochii negri. A început de opt zile. Am răbdat patru. Ce puteam să fac? Așteptam să isprăvească, însă el nu isprăvea. A cîntat și 'ntr'a cincea zi dimineața. M'am hotărît să mă înfățișez la doamna Barbara Demetrescu. Doamna Demetrescu e chiriașa mea, iar tînărul a subînchiriat o cameră dela doamna Demetrescu. Intru prin urmare la doamna Barbara Demetrescu. Mai întâiu am fost întîmpinat de un miros cumplit de varză acră; al doilea de un fox care rodea într'un ungher un papuc. A lăsat papucul și s'a repezit cu sălbătăcie la mine... Doamna Demetrescu l-a strigat sentimental de după ușă: *Fiki!* și foxul s'a întors la papuc. Doamna Barbara Demetrescu însăși s'a arătat și a țipat rușinată cînd m'a văzut. Era numai în camizol. Doamna Barbara Demetrescu e o persoană foarte bine, ca să spun așa. Cînd stă în prag nu poate nimeni trece pe lîngă domniasa. Are puțină mustață, ceiace ar dovedi energie, însă ochii îi sînt foarte blînzi..."

Bătrînul se opri atent.

„Acuma a stat, șopti el. Dar în curînd începe iar, alt cîntec.

S'a întors scuzîndu-se și acoperindu-și gîtul și sînii c'un *fichu* roz. Dela dînsa am aflat că bucata ceia de pînză se chiamă *fichu*. Il vorbesc de tînăr. Doamna Demetrescu mă privește zîmbind și-mi arată că eu însumi am consimțit să subînchirieze o cameră. N'am scris nicăiri lucrul acesta, dar avocatul meu, domnul Gorciu, i-a comunicat că poate subînchiria o cameră. Chiriile s'au ridicat și pensia să, ca văduvă de căpitan de cavalerie, e o adevărată mizerie în zilele noastre.— Se poate, doamnă, îi răspund eu, se poate să fi consimțit, deși eu nu-mi aduc aminte; însă tînărul acesta cîntă din flaut. — Așa mi se pare și mie, mi-a răspuns rîzînd doamna Barbara Demetrescu, îl aud și eu... — Cărei pricini se datoresc aceste concerte? întreb.—N'ași putea, domnule profesor, să vă răspund, zice ea. Inclin însă a crede că tînărul Ionescu e înamorat!... Am rămas surprins de această pătrundere; ș'am încercat: să vedem prin ce mijloace s'ar putea să fim scutiți de accesele de flaut ale tînărului Ionescu... Doamna Demetrescu rîdea și mă privea foarte ciudat. Și nu mi-a fost greu să înțeleg că respinge cu putere orice bănuială că ar exista vre-o legătură între domniasa și cîntecul tînărului. In același timp s'a crezut datoare să dea sfaturi acelor persoane care ar descoperi în ele simțiminte de gelozie. Auzi? Concertul a început din nou. Am bănuială că această îmbielșugată persoană mă crede aprins pentru ea de un amor tîrziu și fatal... Am observat pe măsuța lîngă care m'a poftit un roman ferfenițos ș'o pereche de cărți de joc... Așa încît pe această cale, n'am putut ajunge la nici un rezultat. Ce-i de făcut? dumneata ce spui? Concertele acestui mierloiu în care strigă instinctul speciei nu mă lasă să trăesc. A încetat iar".

Tînărul tăcea nedumerit. Bătrînul privea țintă și neliniștitor.

„Inchipue-ți că-l aud și cînd îmi pun bumbac în urechi. Chestia aceasta trebue rezolvită. Nu mai am liniște de cîteva zile. Cînd vin ceasurile flautului, mă simțesc într'o stare de mare descurajare.

— Ar trebui poate să vorbești cu tînărul.

— A vorbit Atihia. Nu se poate. Cu greu a găsit camera asta, e criză mare de locuințe. In ce privește cîntecele, a rîs. Are dreptate. Cîntă în camera lui și asta-l privește pe dînsul. Dar de ce cîntă? pentru cine cîntă? Alaltăeri și eri am stat în camera dumitale, pe cînd tînărul își împlinea misiunea de victimă în cadrul ferestrei sale, și mi s'a părut că am văzut și alaltăeri și eri în aripa stîngă, în geamlîcul etajului de sus, un profil tînăr, un cap brunet, c'o floare roșie la ureche. Mi se pare că e o slujnicuță. Atihia a recunoscut-o. Ar fi chemînd-o Melania.

— Bine, unchiule, nu se putu opri tînărul de a observa, în casa aceasta mare sînt, îmi închipui, mai multe femei tinere, și brune și blonde. De unde deduci că domnul Ionescu concertează pentru profilul brun cu floare roșie la ureche?

— N'am spus asta. Atihia știe tot ce se petrece în casa noastră. Am unsprezece chiriași. Și sînt și patru camere subînchiriate. Femei tinere sînt opt. In vîrstă, împresurate de copii și griji, sînt mai multe. Atihia știe că tînărul Ionescu n'are nici o legătură aici.

— O fi avînd în altă parte.

— Nu cred. Am ajuns la asta prin mai multe deducții logice.

— Atunci?

— Atunci, urmă ațîțat bătrînul Eudoxiu, mi-am pus întrebarea dacă Melania n'o fi avînd legături. Din ce spune Atihia, înțeleg că-i melancolică, măcar că e tînără și sîntem în primăvară. Iarna i-a înghețat întâia pasiune. Ș'atunci am plănuit să mă substitui zeilor, să fac fericiți pe acești tineri și atunci domnul Ionescu își va părăsi concertele, deoarece va avea ceva mai interesant de făcut. Imi dau socoteală mai bine decît oricine de meschinăria preocupărilor mele. Totuși numai așa nădăjduesc să scap de această pătrunzătoare persecuție".

Tînărul Traian cu greu își stăpînea veselia.

„Astă noapte, pe cînd nu puteam dormi, am rîs și eu de toate acestea, urmă sumbru bătrînul. Ieri am încercat o primă

înfringere. Am aşteptat dimineaţa pe Melania, să iasă la piaţă. Şi m'am luat după ea. Voiam s'o opresc, la un colţ de stradă, ori într'un gang, să-i vorbesc şi s'o încredinţez că ei se adresează romanţele de disperare, că tînărul n'aşteptă decît un semn ş'o privire. La urma urmei, într'o formă familiară şi glumeaţă, aceste lucruri se puteau spune unei slujnicuţe. Închipueşte-ţi că la prima mea încercare ființa aceia s'a apărat ş'a n'am putut. La prima mea încercare fiinţa aceia s'a apărat ş'a crezut că trebue să se salveze rîzînd absolut fără sens, pretinzînd a înţelege că ştie foarte bine ce urmăresc eu prin asemenea manevre. Am priceput de aici că bătrîneţea vine întovărăşită şi de multe ridicole şi suferinţi... Atihia s'a declarat în stare să convingă ea pe cele două fiinţe că sînt predestinate din veci unui amor înflăcărat, şi astăzi credeam că va începe o eră de pace. Văd însă că destinul nu s'a schimbat. Să aşteptăm. Atihia nu e acasă. N'o simt umblînd prin farmacia ei. Să trecem în odaia dumnitale şi să deschidem fereastra"...

În camera lui Traian, spre curtea pătrată, fereastra era deschisă. Lumina soarelui se stinsese. Bătrînul întinse capul pe lîngă ghiveciul de muşcată, cu obrazul încreţit de bolnavă curiozitate. Traian văzu dintr'o aruncătură de ochi la etajul de jos, în aripa dreaptă, pe tînărul negricios şi uscat. Urmărindu-i atitudinea şi ochii, ca pe un fir suspendat, trecu la etajul de sus din aripa opusă. Acolo stătea la geamlîcul deschis, rězimată pe coate şi cu braţele pe sîni, slujnicuţa brună, cu floare roşie la ureche.

Eudoxiu Bărbat se întoarse ironic şi răutăcios:

„Mi se pare că se isprăveşte o carieră artistică, vorbi el arătîndu-şi dinţii. N'am însă nici-o mustrare de cuget. Bătrîneţea-i tristă şi egoistă".

(Urmează)

Silviu Deleanu

Din carnetul unui solitar

„Utopii..."

Desbaterile recente din Camera Comunelor asupra rezoluţiei propuse de deputatul travailist Snowden, vor marca desigur o însemnată epocă nu numai în istoria Angliei, dar şi în istoria lumii civilizate.

Această rezoluţie, în adevăr, nu are numai un interes teoretic din punctul de vedere al criticii temeliilor societăţii capitaliste şi al afirmării idealului socialist.

Deputatul travailist s'a mărginit în aparenţă la o manifestare „utopică", formulînd obişnuitele revendicări ale partidului socialist. Dar în cadrul vieţii constituţionale engleze, chiar o rezoluţie care atacă sistemul capitalist şi propune un program de guvernămînt pe baza de socializare a mijloacelor de producţie,— rezoluţie propusă de „opoziţia M. S. Regelui", – are un înţeles jurdic şi politic imediat, care întrece cu mult rostul demonstraţiilor analoage de pe continent.

„Opoziţia M. S. Regelui" în Anglia, nu numai că reprezintă în conştiinţa naţională guvernul de mîine, dar este *un factor constituţional* recunoscut în dreptul public englez —Rezoluţiile propuse de ea constitue angajamente de guvernămînt care urmează să fie realizate îndată ce, prin jocul normal al aparatului parlamentar, leaderii opoziţiei vor ocupa banca din faţă, în calitate de membri ai guvernului.

Prin aceasta, în conformitate cu tradiţiile nestrămutate din

Anglia, rezoluţia Snowden a transformat problema socializării într'o chestie de „politică practică". Ea este chemată de astăzi înainte să servească drept platformă de luptă pentru cîrma statului, între adversarii şi partizanii socialismului,—cu alte cuvinte ea a pus în Anglia, în această ţară tradiţionalistă a individualismului şi a dominaţiei capitaliste, socialismul la ordinea zilei.

Chiar din punctul de vedere pur exterior, desbaterile asupra rezoluţiei travailiste au avut un efect imediat în ce priveşte gruparea diferitelor forţe politice. Oratorii travailişti au avut în faţa lor nu numai pe membrii partidului conservator care sprijină guvernul d-lui Bonar Law, dar şi pe reprezentanţii celor două fracţiuni liberale, afară de cîteva elemente mai înaintate care au şi trecut în lagărul travailist. Chiar protagonistul principal al capitalismului în aceste desbateri a fost un deputat liberal.

Astfel linia de demarcare pentru viitor între cele două grupări politice care, în conformitate cu normele parlamentarismului englez, urmează să se perindeze la guvernarea ţării, este trasă lămurit: deoparte partizanii reformei sociale, care formulează un program de guvernămînt pe baza abrogării sistemului capitalist şi a socializării treptate a mijloacelor de producţie,—de altă parte, adversarii lor.

Din acest punct de vedere este interesantă chiar atmosfera în care s'au desfăşurat aceste epocale desbateri.

D. Snowden a afirmat voinţa partidului travailist de a lupta pentru realizarea reformei sociale în cadrul şi în condiţiile regimului constituţional, respectînd toate interesele legitime şi asigurînd prefacerea pe căi legale şi paşnice, fără zguduiri violente care ar putea primejdui desvoltarea normală a naţiunii şi ar atinge forţele ei productive.

Pe de altă parte oratorii din lagărul advers n'au tăgăduit legitimitatea, din punctul de vedere constituţional, a aspiraţiilor afirmate în rezoluţia leaderului travailist. Ei au invocat mai mult consideraţii de oportunitate şi s'au menţinut pe terenul pur practic, susţinînd că—în condiţiile vieţii economice de astăzi—socializarea mijloacelor de producţie nu este *încă* realizabilă fără primejdie pentru intensitatea producţiei.

Ambele cuvîntări principale, briliante ca formă, puternice ca argumentare, adînci ca gîndire, punînd faţă în faţă cele două concepţii, au căutat parcă cu deosebită îngrijire să înlăture ori ce notă pătimaşă şi să nu degenereze într'o discuţie pur academică asupra ideilor abstracte.

Pentru parlamentul englez, caşi pentru poporul englez întreg, această desbatere a avut, vădit, un caracter solemn ca în toate „zilele mari" ale istoriei parlamentare, dar n'a depăşit limitele discuţiei practice asupra îndrumărilor vieţii naţionale.

***

Pentru orice observator obiectiv este evident că, în sfera politicii engleze, problemele de reformă socială au pierdut caracterul lor utopic.

Această concluzie, faţă de caracterul tradiţional al politicii engleze, faţă de spiritul empiric lipsit de fantezii şi de avînt şi încătuşat de „precedente" al Englejilor, poate părea neaşteptată.

Totuşi această ţară de politică practică este totodată ţara care a introdus în dicţionarul universal însuşi cuvîntul *Utopie*. Iar în acelaşi timp, începînd dela celebrul cancelar Thomas Morus (More), ea a dat lumii şi cele mai îndrăzneţe planuri *utopice* de reconstrucţie socială.

Intre aceste manifestări ale spiritului *anglo-saxon*,—şi subliniez cuvîntul anglo-saxon, întrucît aceleaşi dispoziţii se pot constata şi în marea republică din America de Nord,—contrazicerea este numai aparentă.

Anglo-saxonii sînt înainte de toate *un popor de acţiune*. Acţiunea însă presupune respectul realităţii, cumpănirea tuturor condiţiilor concrete în mijlocul cărora ea se desfăşoară. Aceasta este garanţia necesară a reuşitei. In acelaşi timp însă nici o acţiune nu este cu putinţă fără urmărirea unui *scop* lămurit, pe care şi-l propune omul de acţiune.

Am putea spune chiar mai mult: că omul prin definiţie este un animal care, spre deosebire de tot restul regnului, e diriguit de scopurile care-i motivează acţiunea. Şi prin aceasta, numai acţiunea omului poate intra ca un factor deosebit în complexul forţelor naturale, oricum ar fi rezolvită problema transcendentală în ce priveşte raportul dintre lumea psihică şi cea materială. Dar de-aici rezultă nu numai legitimitatea, ci şi necesitatea „utopiilor" în lupta pentru progresul politic şi social. Orice ideal politic, social—în care se întrupează *scopurile* luptelor politice şi sociale—este la urma-urmei o *utopie*, ceva ce nu există încă nicăeri,—altfel n'ar fi *ideal*.

In acest sens, chiar orice scop este o utopie, fiindcă el nu ne indică decît direcţia, îndrumarea acţiunilor omeneşti şi adesea nu poate fi realizat, sau duce la realizarea unor urmări străine de gîndul omului de acţiune.

Insă omenirea ar fi condamnată la stagnare, la paralizie şi chiar la moarte, dacă bipedul omenesc n'ar avea acest dar divin de a-şi propune scopuri acţiunii sale şi de a-şi construi idealuri.

* * *

Aceste gînduri mi-au fost suggerate de două romane „utopice", care din întîmplare mi-au căzut în mînă dupăce ziarele ne-au adus vestea despre dezbaterile din parlamentul englez.

Unul din aceste romane este datorit celebrului scriitor de „utopii" şi de „pamflete sociale", *H. G. Wells*.

„Utopistul" englez nu este preocupat atîta de organizaţia viitoare de subt regimul socialist, cît de mijloacele şi căile de realizare a „lumii emancipate", — „*The World set free*",— acesta este titlul romanului.

Romanul a apărut la începutul anului 1914, cu puţine luni înainte de izbucnirea marelui războiu. Coincidenţa este cu atît mai picantă, cu cît romanul în cea mai mare parte este consacrat descrierii unui războiu care determină revoluţia mondială.

Povestirea are caracterul unei naraţiuni istorice din vremea cînd omenirea liberă şi fericită a uitat în mare parte ororile trecutului, încît autorul trebue să recurgă pentru reconstituirea epocii dinainte de revoluţie la documentele din arhive şi în special la un memoriu contemporan, publicat chiar la începutul revoluţiei, în anul 1970.

La 1933 un savant englez descopere mijlocul de a desintegra atomii şi pune astfel la dispoziţia omenirii un formidabil izvor de energie nouă. Această descoperire a revoluţionat toată organizaţia industrială, întrucît o cantitate infimă de materie —„un degetar de cărbune"— poate da energie suficientă pentru a încălzi şi lumina capitalele, pentru a mişca vase sau aeroplane uriaşe, timp de ani întregi.

Dar „lumea veche" în primul rînd s'a îngrijit, bine-înţeles, să utilizeze noua descoperire pentru scopuri militare.

Şi astfel la 1956 izbucneşte un războiu fantastic, a cărui desfăşurare, fără ca statele-majore beligerante să se fi aşteptat, a ajuns să ameninţe însăşi existenţa omenirii şi să transforme globul întreg într'un deşert, in care nu s'ar mai fi putut adăposti nici o vieţuitoare.

Acest războiu din 1956 a izbucnit bine-înţeles între alianţa anglo-franceză pe de oparte şi confederaţia europeană centrală pe de altă parte. Desfăşurarea acţiunii militare dela început are analogii curioase cu războiul din 1914 pe care autorul, evident, nu-l prevăzuse cînd îşi scria romanul sau, mai bine zis, îl prevedea numai peste patruzeci de ani.

Planul de războiu al Antantei din 1956, publicat de antantistul din 1914 prevedea o mişcare înconjurătoare a armatelor Antantei, pentru a lovi în flanc armata Puterilor Centrale şi pentru a surprinde uzinele germane din dreapta Rinului şi stabilimentele navale dela gura Elbei. Această mişcare se face la 1956, dar după concepţia autorului dela 1914—*horribile dictu!*—prin Belgia şi Olanda, violînd-u-se astfel neutralitatea acestor ţări. Dar necesitatea nu cunoaşte lege nici la 1956, pentru scriitorul din 1914.

In Olanda, planul de războiu, genial şi minuţios combinat de strategii Antantei, a fost cu o singură lovitură prefăcut în ţănduri şi toate combinaţiile strategilor s'au împrăştiat ca fumul: într'o clipă, nişte maşini infernale au distrus toată linia de diguri care apărau Olanda de valurile mării, şi ţara întreagă a dispărut subt învălişul de apă clocotitoare, din fundul căreia aruncau spre cer foc şi aburi nişte vulcani puternici creaţi prin deslănţuirea energiilor atomice. Din nenorocitul popor neutral, caşi din armata de invaziune, abia dacă au scăpat cîteva jalnice etape...

Nu vom urmări în detaliu naraţiunea dantescă a peripeţiilor acestui războiu. Din acest prim moment orice strategie, orice conducere plănuită a dispărut, fiind deslănţuite puteri elementare de distrugere în faţa cărora gîndul şi voinţa omului au fost paralizate.

Romancierul cuprins de această viziune demonică îşi bate joc cu o cruzime, se poate spune, neomenească de pretenţiile strategilor.

Ironia lui se exercită mai cu samă împotriva comandantului suprem al armatelor Antantei, a eroului naţional francez, generalul Dubois, care îşi datorea situaţia mai ales... profilului său: „A nu vorbi, a rămînea impasibil şi a se prezenta cît se poate mai mult din profil—acestea erau principiile de care bătrînul Dubois a fost condus mulţi ani... Cu aceste simple regule, generalul Dubois şi-a clădit reputaţia de mare strateg". Dela începutul războiului, — planul fiind stabilit mai demult de statul-major,—comandantul suprem a avut un singur lucru de făcut: „şi acest lucru era să asculte rapoartele şi să aştepte experimentele întreprinse de inamic şi în tot timpul să stee din profil, în tăcere şi cu un aer de siguranţă", în vastele saloane ale Cartierului General din Paris.

Dar, într'o frumoasă zi, un aeroplan aruncă asupra Parisului o bombă „atomistică" şi capitala Franţei e transformată într'un crater de vulcan, fiindcă aceste bombe determină, după legea periodicităţii desintegrării atomistice, un timp nedeterminat, nişte explozii continue şi formidabile. Insuşi marele strateg a fost rupt în bucăţi şi numai partea de sus a corpului cu capul a fost aruncată la o enormă distanţă şi a rămas nemişcată —în profil...

In curînd şi Berlinul, Londra, Viena, Moscova, San-Francisco—nu mai erau însemnate pe suprafaţa globului decît ca nişte groaznici vulcani în erupţie. Dar furia de distrugere urma înainte.

„Chiar atunci cînd guvernele oficiale, zguduite şi înspăimîntate, au început cu pasiune să năzuiască la pace, ele au fost neputincioase faţă cu bandele de ireconciliabili şi de patrioţi invincibili, uzurpatori, aventurieri şi tot soiul de *desperado*, care ajungeau uşor în posesiunea aparatului simplu de deslănţuire a energiilor atomice şi puteau astfel pune începutul unor nouă centre de distrugere"...

Mizeria omenirii întregi a ajuns indescriptibilă. Spaţiul

nu-mi permite să reproduc descrierea tragică a vulcanului, care clocotea pe locul unde fusese înainte Parisul, în jurul căruia s'a format un cordon militar, pentrucă să nu se poată apropia nimeni de acest loc blăstămat. Rămăşiţele populaţiei,—care n'a fost surprinsă în capitală în momentul catastrofei sau care a reuşit ca prin minune să scape,—adunate în corturi, în cîmp, la zeci de kilometri, priveau cu desnădejde spre zarea aprinsă a cerului... oameni flămînzi, zdrenţăroşi, care nu-şi mai puteau găsi nici adăpost, nici rost în viaţă.

Dar chiar din excesul de suferinţi şi de mizerii a venit mîntuirea.

Pe un platou de-asupra lacurilor din Nordul Italiei s'au adunat cîrmuitorii aproape ai tuturor statelor lumii, împăraţi şi regi, bărbaţi de stat, cugetători şi poeţi,—şi au pus temelia Republicei Federative Mondiale, în care au fost cuprinse toate statele de pe faţa pămîntului, pentrucă, evident, omenirea nu mai putea trăi, dacă diferitele state păstrau dreptul de liberă dispoziţie asupra forţelor infernale, izvorite din desagregarea atomilor. Aceste forţe trebuiau subjugate intereselor obşteşti ale omenirii.

Şi astfel, în mod natural, din ultimul războiu a pornit reconstruirea întregului edificiu politic şi social al lumii pe baze de libertate, dreptate şi fraternitate omenească.

Ar fi fost interesant, poate, să insistăm mai în detaliu asupra tuturor condiţiilor de producţie şi de circulaţie a bunurilor create de conflagraţie,—condiţii care nu îngăduiau altă eşire din cumplita mizerie şi dezorganizarea politică, economică şi socială provocată de războiu. Dar nici nu este nevoe să insistăm, întrucît H. G. Wells în această privinţă s'a dovedit profet şi am putea înlocui citatele din romanul său cu descrierea, păstrînd proporţiile, a realităţii europene actuale:

Enorma distrugere a capitalului, paralizarea producţiunii, prăbuşirea valutară, agitaţii muncitoreşti, revoluţii, războae civile, duşmănia feroce dintre toate clasele, toate naţionalităţile, toate statele, ruini generale pe de oparte, specula neruşinată şi luxul desfrînat pe de altă parte...

Răzvrătirea maselor muncitoreşti a trebuit, la urma-urmelor, să subordoneze intereselor muncii şi ale păcii, atît organizarea politică şi socială cît şi stăpînirea forţelor naturale.

Astfel „lumea a fost emancipată".

E de prisos să ne oprim asupra perspectivelor, pe care ni le deschide imaginaţia utopistului englez.

In această privinţă, literatura utopică chiar la Anglo-Saxoni ne poate da unele descrieri ale societăţii socialiste cu mult mai detailate şi în care doctrinele diferitelor şcoli socialiste sînt redate în imagini colorate.

E destul să amintim celebrul roman al lui Bellamy, apărut în America acum vre-o treizeci de ani şi care a avut unul din cele mai mari succese de librărie din veacul trecut.

H. G. Wells chiar se fereşte să ne dea icoane precise, mărginindu-se mai mult la suggestiuni de poezie delicată şi la idei generale de o înaltă valoare filozofică şi morală.

Ne interesează mai mult concepţia lui, atît de caracteristică pentru temperamentul englez, asupra epocii de tranziţie:

In faţa mizeriei obşteşti, cîrmuitorii lumii, împăraţii şi oamenii de stat îşi însuşesc ei înşişi cu dragă inimă revendicările muncitoreşti, abdică la toate prerogativele lor şi iau chiar iniţiativa ridicării din temelie a ordinei mondiale, sociale şi politice.

Totul se petrece, dacă putem spune astfel, în „cadrul constituţional", aşa cum privesc şi travailiştii englezi epoca de tranziţie spre societatea socialistă, după cum am văzut mai sus.

Dintre toţi potentaţii lumii vechi din romanul lui Wells numai un rege balcanic, Ferdinand-Carol, a încercat să se opună operei de reformă şi, cu ajutorul bombelor atomistice pe care le-a sustras controlului obştesc, să întemeeze o despoţie universală. Din fericire, planurile diabolice ale acestei „vulpi balcanice" au fost descoperite la timp. Ferdinand-Carol a fost surprins de o escadrilă de aeroplane ale Republicei Federative Mondiale şi, fără multă ceremonie, executat.

Vra să-zică nici măcar în această idilă nu s'a putut menţinea strict „cadrul constituţional", şi triumful societăţii ideale nu s'a putut realiza cu totul fără acte de violenţă şi vărsare de sînge.

Ceiace este şi mai straniu însă,—între cîrmuitorii lumii, pocăiţi, găsim numai împăraţi, oameni de stat, diplomaţi, publicişti, gînditori, etc.. Nu vedem însă pe magnaţii capitalului. Şi desigur în faza actuală a evoluţiei politice şi sociale s'ar găsi poate puţină rezistenţă la împăraţi şi la oameni de stat,—la un George V, un Emanuel III şi chiar poate la vre-un „Ferdinand-Carol", la un Bonar Law, la un Asquith, la un Giolitti, chiar la un Poincaré (ca să nu mai vorbim de bărbaţii de stat „balcanici"),—decît la un Loucheur, Stinnes, Sir Zaharoff, Rockefeller, Sir Potmorgen, şi mai cu samă la potentaţii plutocraţiei balcanice.

Ipoteza lui Wells nu s'ar putea realiza decît în cazul cînd, prin consecinţele înseşi ale „ultimului războiu", plutocraţia imperialistă s'ar fi găsit cu desăvîrşire ruinată, aşa încît să poată fi scoasă din luptă.

In această privinţă este suggestiv celălalt roman utopic, la care am făcut aluzie la început.

Cu vre-o şapte ani înainte de apariţia romanului lui Wells, în America un alt ilustru romancier anglo-saxon nu mai puţin ilustru, Jack London, şi-a publicat tot un roman quasi-istoric—„Călcăiul de fier" *(The Iron Heel)*—tot în forma unei naraţiuni istorice care, după veacuri, ne povesteşte peripeţiile tragice ale epocii de tranziţie dela capitalism spre societatea socialistă.

Jack London o vede însă ca o crîncenă luptă, care ţine

veacuri intregi: războae internaţionale, răscoale sîngeroase, războiu civil şi campanii teroriste, în faţa cărora terorismul din Rusia ţaristă ne pare un joc de copii.

Din lagărul lumii vechi, conduc lupta nu împăraţii şi bărbaţii de stat, ci direct magnaţii capitalului, care nu prea sînt accesibili sentimentalismului.

Prima răscoală împotriva capitalismului izbucneşte în America pela 1912 (adică abia cinci ani după publicarea romanului). Această izbucnire a fost precedată de agitaţii în „forme constituţionale": întruniri publice, discursuri în parlament, campanii electorale, conferinţe şi chiar discuţii contradictorii între teoreticianii socialismului şi apărătorii ordinei existente.

Ţin să reproduc aici după Jack London sfîrşitul uneia din aceste discuţii.

Un conducător socialist, Ernest Everhard, expune întreaga teorie marxistă, după care evoluţia capitalismului duce fatal spre socialism cînd—ca o concluzie firească a procesului istoric—muncitorii nu vor avea decît să-şi întindă braţele lor vînjoase şi „expropriatorii vor fi expropriaţi".

Adversarii nu pot rezista dialecticei marxiste şi sînt bătuţi *à plate couture*.

Ernest Everhard sfîrşeşte printr'o sfidare:

„Eu, domnilor, am acuzat clasa d-voastră întreagă şi nu mi-aţi dat nici un răspuns. Cu statisticile oficiale în mînă, am arătat toate mizeriile vieţii noastre sociale, am arătat că fabricile d-voastră nu se pot lipsi de munca a trei milioane de copii robiţi, fără de care capitalul d-voastră ar rămînea fără profit; v'am arătat că cincisprezece milioane de muncitori sînt subnutriţi, rău îmbrăcaţi şi trăesc în locuinţe mizerabile, cu toate că puterea productivă a omului,—cum rezultă din dovezile pe care nu le tăgăduiţi nici d-voastră,—e astăzi, mulţumită unei organizaţii economice superioare şi a maşinăriei perfecţionate, de o mie de ori mai mare decît altădată. Din aceste două fapte nu poate decurge decît o singură concluzie: că d-voastră, clasa capitalistă, nu mai puteţi conduce societatea spre folosul obştesc, nu mai sînteţi la înălţimea misiunii d-voastră. Vă rog să nu inconjuraţi răspunsul la această întrebare. Aştept".

Atunci intervine în discuţie unul din marii potentaţi, Mr. Wickson, care până în acel moment păstrase tăcerea.

„Nici un răspuns nu este necesar,—spune el încet şi liniştit,—am urmărit toată discuţia cu mirare şi desgust. Sînt desgustat, domnilor, de d-voastră, membri ai clasei mele. La ce bun să bîzîim că muştele în faţa ursului care vrea să fure mierea!

„Să mă credeţi, domnilor, situaţia este foarte serioasă. Ursul îşi întinde labele ca să ne zdrobească. D. Everhard a spus că există un milion şi jumătate de revoluţionari în Statele-Unite. Acesta este un fapt. El ne-a spus că ei au intenţia de a ne lua din mînă puterea, capitalurile noastre, palatele noastre şi toată

strălucirea noastră purpurie. Şi aceasta de asemeni este un fapt. O schimbare, o mare schimbare se pregăteşte în viaţa socială. Dar din fericire, poate nu va fi acea schimbare pe care o nădăjdueşte Ursul. Ursul vrea să ne zdrobească. Ce-ar fi să zdrobim noi Ursul?"

„Dar nu bîzîind vom putea noi să zdrobim Ursul,—a urmat Mr. Wickson,—cu răceală şi măsurat. Noi vom vîna Ursul. Noi n'avem nevoe să răspundem Ursului prin discursuri. Răspunsul nostru va fi turnat în plumb. Noi avem puterea. Nimeni nu poate tăgădui aceasta.

„Acesta (şi d. Wickson se întoarce spre Everhard, momentul este solemn)—acesta este răspunsul nostru. Noi nu avem vorbe de cheltuit pentru d-voastră. Cînd d-voastră vă veţi întinde mult lăudatele braţe vînjoase spre palatele noastre şi spre strălucirea noastră purpurie, noi vă vom arăta ce înseamnă puterea. În mugetul bombelor şi al şrapnelelor, în gemătul mitralierelor—veţi avea răspunsul nostru adevărat. Vom strivi pe revoluţionari subt călcâiul nostru. Vom călca peste grumajii lor. Lumea este a noastră. Noi sîntem stăpînii lumii şi trebue să rămînem stăpînii ei. Iar în ce priveşte oastea d-voastră muncitorească, ea s'a bălăcit în fundul mlaştinei dela începutul istoriei—am citit şi noi istoria—şi va rămînea în mlaştină cîtă vreme eu şi ai noştri, şi cei ce vor veni în urma noastră, vor avea puterea. Acesta este cuvîntul adevărat. Acesta este regele cuvintelor—Puterea. Nu Dumnezeu, nu Mamon,—ci Puterea".

Acest discurs nu este o pură invenţiune a romancierului. Asemenea „cuvinte sincere" au fost nu odată rostite de reprezentanţii capitalismului în America. Aşa, de pildă, la 1906 a apărut un pamflet împotriva socialismului în formă de dicţionar (*Ambrose Bierce*,—„The Cynic's Word Book"), în care găsim următoarea definiţie:

„*Mitralie*.— Un argument, pe care viitorul îl prepară ca răspuns la revendicările socialismului american"...

Şi în istoria revoluţiei sociale din romanul lui Jack London, „Puterea" şi-a afirmat dominaţia feroce în lupta împotriva muncitorilor, fără milă şi fără scrupule.

Insuşi Ernest Everhard, ales deputat socialist în Congresul din Washington, cade victima unei inscenări odioase. El e arestat subt acuzarea falşă de complotist terorist şi condamnat la moarte. Reuşeşte să evadeze şi, după ce duce un timp viaţa de fiară gonită, ascunzîndu-se în peşteri şi în pivniţe, desfăşurînd de astă dată în adevăr o acţiune teroristă, este prins şi executat.

Prima răscoală armată a proletariatului, izbucnind prematur, mulţumită agenţilor provocatori, a fost înăbuşită în sînge cu o cruzime sălbatică.

Magnaţii capitalului, pentru a inspira proletariatului o teroare salutară şi a justifica represiunea, au pus la cale, prin agenţii lor secreţi strecuraţi printre conducătorii muncitorilor, o

răscoală în Chicago, în jurul căruia de mai înainte au fost concentrate în taină trupe numeroase, înarmate cu toate mijloacele distructive ale războiului modern.

La un semnal, această capitală a industrialismului american, cu o populație de peste două milioane, a fost literalmente ștearsă de pe fața pămîntului.

Ororile săvîrșite cu prilejul acestei execuții în masă, întrec tot ce imaginația tiranilor a putut inventa în cursul vremurilor, pentru „restabilirea ordinei". Descrierile lui Jack London ar înspăimînta și pe un duce de Alba sau pe un Neron.

Revoluția a fost înăbușită, dar n'a pus capăt luptei. Ea a luat numai un caracter subteran și, subt liniștea aparentă a ordinei restabilite, în masele profunde ale muncitorimii clocotea un vulcan de ură și de indignare.

Desfășurarea brutală a „Puterii" a devenit fățiș un factor al ordinei sociale. Și din cînd în cînd, experimente ca cel din Chicago erau din nou necesare.

Acte teroriste, răscoale care adesea luau caracterul unui adevărat războiu civil, represiuni sîngeroase, provocarea și teroarea albă, din cînd în cînd războae (între altele și un războiu cu Germania) — erau necesare pentru dominația capitalismului, atît pentrucă îi măreau puterea politică și mijloacele materiale prin politica de „expansiune" asupra regiunilor întinse ale globului, cît și pentrucă slăbeau puterea de rezistență a proletariatului, menținut subt „călcîiul de fier" al capitalului.

Acest coșmar a durat aproape două veacuri. Masele muncitorești au fost amenințate să degenereze într'o speță zoologică inferioară. Mulțimea, flămîndă, de ființe cuprinse de groază și de ură, izolate într'un fel de ghetto și ducînd o existență care nu poate să fie comparată decît cu traiul condamnaților la munca silnică, servea de temelie pentru acumularea fabuloasă a avuțiilor, care asigura elitei toate deliciile unei vieți pe care le poate da puterea, bogăția, știința și arta.

Dar însăși evoluția fatală a regimului capitalist, la urma-urmelor, a provocat o catastrofă fatală, o izbucnire elementară a tuturor forțelor distructive comprimate de veacuri, și astfel civilizația capitalistă s'a prăbușit, „expropriatorii au fost însfîrșit expropriați" și elita magnaților capitalului exterminată.

Astfel s'a putut naște lumea nouă, întemeiată pe o ordine internațională politică și socială în conformitate cu revendicările proletariatului.

Viziunea romancierului american este dar diametral opusă nu numai nădejdilor trandafirii ale lui H. G. Wells,— în ce privește „emanciparea lumii" în colaborare cu „împărații și oamenii de stat", — dar și planului de reformă socială în cadrul constituțional", susținut în Camera Comunelor de travailiștii englezi.

Ar fi interesant să aflăm ce crede romancierul englez acum, după războiul din 1914—1918, izbucnit cu patru decenii înainte

de data prevăzută de el, despre perspectivele emancipării lumii?

Consecințele marelui războiu, — deși Europa n'a fost literalmente semănată cu vulcani în erupție, — în multe privinți nu sînt mai puțin dezastruoase decît cele prevăzute de el după „ultimul războiu", pe care l-a imaginat în romanul său.

Și războiul din 1914—1918 a fost declarat pe vremuri ca „ultimul războiu".

Dar mai poate cineva păstra astăzi vre-o iluzie? Și care este, în această privință, atitudinea „împăraților și a bărbaților de stat"?

Mă aflu în posesiunea unor documente care, prin originea lor, nu pot să fie cu ușurință nesocotite nici de H. G. Wells și nici de deputații travailiști din Camera Comunelor.

Acest material ni-l dă o publicație cu caracter oficial: jurnalul militar englez, — „Journal of the Royal United Service Institution".

Datele cuprinse în acest jurnal aduc o corectură suggestivă Utopiei literatului englez care, — cum am văzut, — în opera de emancipare cu concursul „împăraților și al bărbaților de stat" face abstracție de rolul magnaților capitalului în cîrmuirea lumii, — pentrucă nicăeri, poate, ca în Anglia capitalismul imperialist nu ne dă un exemplu mai tipic de coaliție a plutocrației cu militarismul, atît de caracteristică pentru vremurile noastre.

Jurnalul militar englez este organul „marilor căpitani" ai Imperiului Britanic, prin care aceștia vestesc lumii planurile și aspirațiile reale ale conducătorilor acestui Imperiu, cu o limpezime și cu o franchețǎ în adevăr militare.

Aceste planuri și aspirații merită cu atît mai multă atenție, cu cît Europa trăește astăzi subt egemonia britanică.

Dar nu îndrăznesc să fac un simplu rezumat al ideilor „marilor căpitani" englezi. Cetitorii îmi vor ierta dacă voiu abuza citind, pe cît se poate, chiar cuvintele lor proprii.

Sfiala mea e justificată de încercările de diversiune la care a dat loc senzația produsă în unele cercuri ale opiniei publice, cînd aceste manifestări au pătruns în presa zilnică.

In adevăr, la un moment dat, chiar și guvernul englez a fost silit să atenueze impresia produsă de o declarație publică a unuia din „marii căpitani".

Mareșalul Sir Henry Wilson, șef al statului-major englez, — al cărui mare rol în războiul trecut este cunoscut, — a declarat anume într'un cerc de ofițeri superiori că el nu crede că războiul din 1914—1918 ar fi ultimul războiu în istoria omenirii. Dimpotrivă, trebue să ne așteptăm la războae nouă și *cu mult mai crîncene*.

Ministrul de războiu de pe vremuri, Winston Churcill, a crezut necesar să liniștească opinia publică, explicînd că Ma-

reșalul Wilson a vrut numai să spună că Anglia trebue să fie gata pentru orice eventualitate.

Dar jurnalul militar oficios menționat ne dă comentariile necesare în privința acestei declarații cu o profuziune care nu lasă nimic de dorit.

O serie întreagă de studii ale ofițerilor superiori de diferite arme caută să tragă concluziile potrivite din experiențele trecutului și din invențiile tehnice nouă. Și din toate rezultă un singur lucru: După părerea „marilor căpitani" lumea se află pe pragul unui nou mare războiu; iar grozăviile acestui războiu vor lăsa cu totul în umbră ororile războiului din 1914, căci vor avea de urmare o atît de cumplită distrugere în masă a vieților omenești, încît ar fi socotită ca barbară și neomenească chiar de către acei pe care tratatul din Versailles îi credea vrednici să fie dați în judecată pentru barbariile lor.

Voiu cita textual numai cîteva din aceste aprecieri competente. Un ofițer superior de marină, comandorul King Hall, scrie în jurnalul militar:

„Intrebuințarea gazelor va produce în metoda războiului viitor o revoluție tot atît de mare cași invenția prafului de pușcă pe vremuri. Regiunile de lingă țărmuri din țara inamicului pot astăzi fi bombardate cu gaze la mari distanțe. Vasele submarine pot în această privință să aducă mari servicii, mai cu samă în ce privește întrebuințarea gazelor invizibile".

Colonelul Fuller, fostul șef al Parcului de tancuri în armata Antantei, scrie în această privință tot acolo:

„Ne aflăm în fața unei mari revoluții pe terenul operațiunilor de războiu pe apă și pe uscat. In fața unui războiu cu gaze, se deschide o nouă epocă în istoria războaelor, — epoca războiului chimic. Trebue să ne dăm clar samă de toate posibilitățile, pe care le deschide această nouă metodă pentru conducerea războaelor. Acum cinci sute de ani, lumea de asemeni a primit cu scepticism invenția prafului de pușcă, fiindcă această invențiune era ceva absolut nou și ne mai auzit".

Și colonelui Fuller caută să împrăștie scepticismul profanilor asupra războiului chimic. Și, ca specialist, arată pe larg rolul pe care în acest războiu vor trebui să-l joace tancurile așa construite, încît echipajul lor să fie pus la adăpostul gazelor împrăștiate de ele:

„Destinația imediată a acestor tancuri va fi: distrugerea oricărei vieți în raza acțiunii lor; orice înaintare a inamicului înăuntrul zonei acoperite de tunurile cu gaze va fi cu neputință.

„Ele vor crea, pe o mare intindere, o adevărată *atmosferă a Morții*; orice asediu va avea pur și simplu de urmare distrugerea complectă prin gaze a întregii populații a fortăreței sau a localității asediate".

Generalul Swinton ridică și mai mult vălul asupra acestor perspective amețitoare, într'o conferință publică, reprodusă în jurnalul citat:

„Experiențele trecutului și rezultatele obținute, — spune el, — ne duc la concluzia că în războiul viitor se vor întrebuința nu numai gazele, dar și alte forțe naturale. Progresul modern ne indică în primul rînd întrebuințarea diferitelor raze ucigătoare. Avem razele X, razele de căldură, razele luminoase și desigur în curînd, pentru arta războiului, se va întrebuința o specie deosebită de „raze mortale" care otrăvesc sau carbonizează corpul omenesc, dacă el nu va fi apărat în chip potrivit". „Forma finală a războiul modern — eu o văd în întrebuințarea bacteriilor. Va trebui numaidecît să găsim mijlocul de a le utiliza. Nu văd pentruce n'am întrebuința această metodă pentru a determina victoria decizivă. Numai că, în cazul acesta, tancurile nu sînt de ajuns, ci va trebui găsit și un mijloc de imunizare prin inoculare sau altfel, pentru a feri de răspîndirea unei epidemii mortale armata și populația proprie".

Cred că aici putem ridica scara. Vom releva numai că publicul asistent la această interesantă conferință, care se indigna pe vremuri atîta de teoriile generalului Bernhardi și se îngrozea de procedeele barbare ale armatelor germane, a primit cu aplauze acest plan de campanie al „războiului civilizat", expus de generalul Swinton.

Mai trebue să așteptăm oare, în fața acestor posibilități, și invenția „bombelor atomistice" ale lui Wells?

Sau să nădăjduim că lupta, în cadrul constituțional, a muncitorilor englezi va feri omenirea de aplicarea „noilor metode de războiu" care se elaborează de oamenii „practici" în tainițele diferitelor state-majore?

Aceste grozave „realități" justifică toate utopiile. Și, în orice caz, — dacă glasul rațiunii, care răsună și în rezoluția partidului travailist din Camera Comunelor, nu va fi auzit, — desigur că poate chiar generației actuale îi va fi dat să trăiască orori în fața cărora va amuți și imaginația unui H. G. Wells sau Jack London.

C. S.

Cronica Socială

Avocaţii şi legea lor

Vom spune-o categoric dela început. Subt masca interesului public noua lege de organizare a corpului de avocaţi din 21 Februar a. c., e înfăptuirea celui mai îndrăzneţ monopol, e acapararea şi exploatarea justiţiei în dauna justiţiabililor şi în folosul unei asociaţiuni restrînse de intermediari.

In principiu, templul zeiţei Themis trebue să fie pururi deschis şi accesibil oricui. Oricine, independent de inteligenţa, cultura sau poziţia sa socială, să fie liber a veni până la scăunul zeiţei spre a-şi spune păsul şi a-i cere ajutorul. Aceasta o vor adevăraţii săi credincioşi. O parte din sacerdoţii ei, lacomi de cîştig, au aşezat scaunul zeiţei în altarul cel mai îndepărtat şi încuind uşile s'au postat cu cheile la poarta templului de unde nu dau drumul şi nu însoţesc în interior decît pe credincioşii ce aduc îmbelşugate ofrande. Graţie lor, pretoriul s'a transformat într'o bursă, iar dreptul într'o marfă comercială.

— E în interesul lor! E în interesul credincioşilor, ca nu cumva intrînd în sălile prea întunecoase ale templului să se rătăcească prin colţuri.

— Dar procesul e o afacere a mea particulară, care priveşte onoarea sau punga mea şi de care pot să dispun aşa cum cred eu de cuviinţă?

— Nu, propriul d-tale interes poate nu te călăuzeşte destul de bine; vrem să te protejăm fără voia d-tale.

— Bine, dar atunci faceţi-o gratis!

— Dar noi din ce să trăim?

— Cereţi să vă plătească statul, dacă funcţia Dv. e de utilitate socială.

— Nu vrem să trăim în mizerie, ca funcţionarii.

Şi astfel am ajuns la faimoasele articole 37 şi 40 din noua lege a avocaţilor. Art. 37, după care orice act care se prezintă pentru autentificare la orice autoritate în localităţile unde profezează avocaţi, trebue să fie redactat şi subscris de un avocat.

Art. 40, după care înaintea tribunalelor şi curţilor, petiţiunile de intentarea acţiunilor şi toate cererele pentru atacarea hotărîrilor

vor trebui, subt pedeapsă de nulitate, să fie contrasemnate de un avocat cel mult în cinci zile dela depunerea lor. Mai era un articol foarte semnificativ, art. 35, votat de Senat, după care numai avocaţii aveau dreptul să reprezinte pe altul înaintea oricăror autorităţi. La Cameră însă articolul a fost modificat, suprimîndu-se cuvîntul „numai", astfel că acum a rămas ca un simplu deziderat.

Prin urmare iată spre pildă un profesor universitar doctor în litere, iată un funcţionar judecătoresc, dela care avocaţii iau de multe ori lecţii, că nu au dreptul să facă pentru ei o simplă procură! Şi cele mai mici acte, chitanţele pentru primirea pensiilor pe care văduvele şi orfanii de războiu neştiutori de carte trebue să le dea perceptorului, sau contractele de împrumuturi, cambiile, diverse declaraţii, etc., acte care până acuma se făceau gratis de înseşi părţile, de rudele lor sau de grefieri,—iată că de acum înainte trebue să fie cel puţin subscrise de avocat, căruia părţile trebue să-i plătească onorariu (şi ce onorariu!), căci azistenţa judiciară, care e iluzorie pentru procese, este inexistentă pentru actele autentice. Iată că un cetăţean condamnat în penal la cîteva zeci de lei, dacă vrea să facă apel la tribunal, trebue să plătească cîteva sute avocatului; etc. Dar ce se întîmplă în localităţile rurale, unde profesează un singur avocat, iar acesta lipseşte întîmplător sau e bolnav, sau e certat cu partea, astfel încît nu-i poate face actul de care ea are trebuinţă şi care e poate de natură extra-urgentă, ca de pilda un testament? Ce se întîmplă în comunele rurale unde nu profesează niciun avocat şi unde partea, depunînd conform legii (art. 104 şi 106 l. j. oc.) la reşedinţa judecătoriei apelul sau recursul său, nu are cine să i-l contrasemneze? Sînt numeroase asemenea întrebări care se ivesc în spiritul celui ce gîndeşte la interesul general. Ele însă nu s'au ivit în spiritele autorilor legii, pr-ocupaţi se vede mai mult de interesele lor egoist profesionale. Gînditu-s'au făuritorii legii la ce culmi fantastice se vor ridica onorariile avocaţilor, destul de urcate până acum, pentru cel mai neînsemnat act, la judecătoriile unde nu profesează decît un singur avocat sau un trust de avocaţi şi unde, neexistînd concurenţa, iar concursul avocaţilor fiind obligatoriu, partea e ca şi legată de mîni şi picioare şi dată pradă rapacităţii lor? Dar atunci toate profesiunile liberale ar trebui să pretindă a li se acorda şi lor drepturi analoage: azistenţă medicală obligatorie (şi cu mai mult cuvînt), azistenţa duhovnicească, bărbierească, etc. Nimeni să nu mai aibă dreptul a se îngriji singur, a se ruga singur, a se tunde sau bărbieri singur. Nemulţumiţi cu atîta şi pentru a-şi tunde cît mai bine clienţii, prin art. 73 din noua lor lege avocaţii ne asigură că în curînd se va întocmi şi un tarif minimal de onorarii! De ce nu le-a venit în gînd să întocmească un tarif maximal?

...Gratis, aeque, breviter! Ce ironic sună această deviză pusă pe frontispiciul justiţiei! Justiţia ar trebui să fie în principiu gratuită ca şi învăţămîntul primar. Starea bugetului, mai ales în aceste timpuri de criză, nu ne permite însă să visăm că Statul ar putea să renunţe la impozitul judiciar foarte important pe care-i percepe prin legea asupra taxelor de timbru şi înregistrare. Ah, dacă s'ar suprima războiul absurd şi sîngeros, dacă s'ar desfiinţa sau măcar reduce în mod simţitor armatele care devorează cea mai mare parte din buget, desigur că justiţia şi cu ea Societatea s'ar putea desvolta în mod normal. Dar dacă în împrejurările actuale nu-i putem ridica această

sarcină, cel puţin să nu o mai grevăm cu altele. Ce însemnează dar acest impozit considerabil pus în favoarea unei anumite clase?

Nimeni nu neagă importanţa şi utilitatea avocaţilor. Ei au existat din timpurile cele mai vechi alături de judecători şi e de ajuns să amintim numele glorioase ale lui Demostene şi Cicerone spre a dovedi vechimea lor. In prezenţa unor legi aşa de numeroase şi aşa de contradictorii, pline de lacune şi de obscurităţi, bunul simţ al omului de lume nu e de ajuns pentru a le înţelege şi a le aplica. Dreptul nu e o masă de legi pe care ajunge să le înveţi pe dinafară spre a te servi la nevoie. Pentru a realiza dreptul, trebuesc şi alte calităţi în afară de memorie şi de inteligenţă şi anume acel spirit juridic, acea putere particulară de concepţie care nu se cîştigă decît după sforţări şi exerciţii îndelungate (intuiţia juridică), precum şi facultatea de a transforma abstractul în concret, de a aplica principiile generale la cazuri particulare (diagnoza juridică). Pe lingă aceasta nu toţi sintem oratori, nu avem toţi talentul preţios de a îmbrăca just ideile în haina vorbirii, de a le expune cu logică şi sînge rece: şi un om neînzestrat cu aceste calităţi, pus să lupte cu unul ce le posedă, riscă a sucomba, cu tot dreptul său, pe care nu şi-l poate valorifica. E ca şi cum ai pune un pedestru să lupte cu un călăreţ.

Dar dacă avocaţii se fac necesari prin ei înşişi, la ce bun să-i mai impunem prin lege; dacă ministerul lor e *obligator în fapt*, de ce să-i mai facem *obligator în drept*?

Să nu-i scoborim dela rangul de auxiliari şi luminători ai justiţiei, la acela de intermediari şi de paraziţi. Nimeni nu cere ca avocaţii să muncească gratuit. Aceasta era posibil numai în vechea lume romană compusă din sclavi şi patricieni. Juriştii din acel timp— *viri boni et periti*—erau plini de prestigiu, fiindcă-şi alegeau profesiunea din vocaţie iar nu din interes. „*Civilis sapientia est res sanctissima, quae praetio nummario non sit aestimanda nec deshonestanda*", spunea Ulpian. Astăzi, într'o lume democrată, o avocatură gratuită desigur nu se mai poate concepe. Nu trebue însă să încurajăm nici o desvoltare anormală a baroului în dauna celorlalte instituţii. Nu trebue să creem o industrie a semnăturii, aşa cum o face legea de faţă. Nu trebue să uităm că asociaţiile de avocaţi s'au desvoltat totdeauna (ca număr şi prosperitate materială) concomitent cu mizeria maselor şi că ele au fost totdeauna măturate de valurile primelor revoluţii. In Franţa, la 1789, se ştie că baroul a fost desfiinţat. Iată cum se exprimă un edict din acel timp: „Părţile se vor bucura de facultatea de a pleda ele înşele cauzele lor sumar, fără a avea nevoe de ministerul adesea inutil, citeodată vătămător şi totdeauna periculos, al unui avocat". Corporaţiunile avocaţilor de carieră au fost deasemenea suprimate şi în Rusia bolşevică, odată cu revoluţia din Octombre 1917. Orice cetăţean poate fi acolo apărătorul altui cetăţean Mai tîrziu, un colegiu de apărători retribuiţi de naţiune a fost instituit pe lîngă fiecare tribunal. La noi se ştie că în urma revoluţiei dela 1907, s'a introdus prin legea judecătoriilor de ocoale a d-lui T. Stelian şi prin cea a învoelilor agricole o mulţime de precauţiuni contra avocaţilor.

Ei erau opriţi a pleda în anumite afaceri şi în anumite locuri.

De asemenea prin decretul-lege de expropriere din 1918, le era interzis avocaţilor a pleda în faţa comisiunilor de expropriere.

Astăzi nu numai că li se redă toată libertatea, dar prin noua lege justiţia e prizonîera lor. Atît de mare e dragostea legiuitorului pentru dînşii încît, prin articolul 76, „avocatul în exerciţiul funcţiunii

sau în localul instanţelor judecătoreşti de orice natură e asimilat funcţionarului public în privinţa respectului ce i se datoreşte şi a sancţiunii penale a oricărui ultragiu ce i s'ar aduce" Celace înseamnă că oriunde ar fi ofensat un avocat, acasă, în plimbare, etc. pe cînd dă o consultaţie juridică, se consideră ultragiat, privilegiu de care nu se bucură niciunul din magistraţii sau funcţionarii investiţi cu o parte din autoritatea publică.

Nu negăm că legea are şi cîteva părţi bune. Astfel e de exemplu partea privitoare la admisibilitatea femeei în barou. Spre surprinderea noastră, legiuitorul s'a arătat generos şi am putea spune chiar galant cu damele. Dar pentru această singură portiţă deschisă, cîte altele nu s'au închis! Condiţii de admisibilitate şi de exerciţiu prea severe sau nelogice: vîrstă, stagiu, examen, naţionalitate, etc. Dar numeroasele incompatibilităţi! A propos. De ce un licenţiat sau doctor în drept care e profesor, de ex. la facultatea de litere, n'ar avea dreptul să profeseze avocatura, şi are acest drept un apărător cu 4 clase primare? Inţălegem: Dacă ar putea exercita profesiunea de avocat orice persoană cu gradul de licenţiat în drept, numărul avocaţilor ar creşte legiune şi cu aceasta onorariile ar scădea în raport invers.

Cu cît un corp e mai închis cu atît e mai aristocratic, adică mai bogat şi mai considerat. Şi aceasta o vor avocaţii, aceasta o vrea legea lor. Noi credem că ea va sucomba în curînd sub indignarea publică, aşa cum au căzut toate legiuirile creatoare de caste, privilegii şi monopoluri.

Nicolae Negru

Recenzii

Neculai Iorga, *Istoricul Constituției romînești*, în „Noua Constituție a Romîniei", lucrare colectivă organizată de „Institutul Social Romîn".

D. Iorga descopere că Romînii au avut o viață constituțională anterioară mult celei din statele apusene. Incă din anul 1300 noi am cunoscut principiul suveranității naționale (p. 8), în timp ce barbarul Occident se sbătea încă în negurile feodale.

Nici chiar Anglia nu ne întrece în precocitate. E drept că *Magna Charta Libertatum* a fost jurată la 15 Iunie 1215, *Statutele sau Provizi-unile dela Oxford* impuse în 1258 și *Camera Comunelor* instituită în 1265. Dar aceste instituțiuni sînt de o calitate constituțională atît de inferioară, încît nu trebuesc luate în samă. „De fapt, Magna Charta,— spune d. Iorga, — nu are nimic a face cu o constituție în sens modern. Sînt simple asigurări de privilegii pentru clasa stăpînitoare" (p. 8).

In schimb, țara romînească ne dă dovezi palpabile de democrație adevărată. Nu în pergamente înșelătoare și în documente scrise pătimaș, nici în hrisoave care, fiind particulare, nu ne dezvelesc decît numai o latură a realității istorice. Cînd este vorba de o chestie așa de importantă ca aceia a Constituției, orice izvor istoric obișnuit devine suspect. Pentru cauzele mari, ne trebuesc argumente, de asemenea mari.

D. Iorga recurge atunci la izvorul cel mai general din toate, cel mai bogat în cuprins: *titulatura* țării romînești.

Principatul muntean se chema „*Marele Voevodat a toată Țara Romînească*".

Aceasta însamnă, spune d. Iorga, că dela început „nu a fost vorba de un Stat al *Romînilor*, ci unul al *Țării Romînești* definit *teritorial* pe baza ideii de *naționalitate*. In privința aceasta sîntem înaintea altor națiuni dela sfîrșitul evului mediu. Am intrat în istoria modernă prin ideia esențială a întemeerii celui dintăiu stat romînesc, mai înainte de a fi capabile să o facă alte națiuni mai înaintate ca noi" (p. 8). Așa dar, sprijinit pe documentul solid al titulaturii, d. Iorga descopere că Țara Romînească ține mult mai mult sama de teritoriu decît de populație. De aci, bazat pe o logică strînsă, se conchide la ideia de naționalitate și, însfîrșit, la aceia de viață constituțională.

Acesta este argumentul principal. D. Iorga întrebuințează însă și argumente de amănunt. Astfel, din faptul că Ștefan cel Mare, la încoronarea sa, a avut public mult din toate clasele sociale, reesă clar că Domnul moldovean era alesul constituțional al unei națiuni conștiente de atributele sale.

Ne-am aștepta ca, întemeiat pe aceste străvechi obișnuințe de legalitate constituțională, d. Iorga să vie cu un puternic argument a fortiori împotriva acelora care susțin că la noi este *formă fără fond*, haină imitată prost după trupuri diferite de al nostru. Intr'adevăr, constituția dela 1866 nu era ceva nou pentru Romînia, dată fiind pregătirea cetățenească de mai multe ori seculară descoperită de d. Iorga.

In loc de aceasta, d. Iorga aduce, cu regularitatea unui leit motiv, învinuirea faimoasă a „formei fără fond".

Cum trebue să ne explicăm aparenta contradicțiune? Cum poate fi tocmai în 1866 prematură o constituție, într'o țară care a bătut recordul istoric al constituționalității?

Două pot fi răspunsurile:

1) Unul este că revoluția dela 1866 nu era destul de înaintată pentru un popor precoce ca poporul, respectiv teritoriul, *deci*: națiunea romînească. Cu alte cuvinte d. Iorga ar dori pentru noi o constituție mai aproape de vederile partidelor din stînga.

Nu credem că acesta este gîndul adevărat al d-lui Iorga. D-sa pare a fi mediocru favorabil revoluției rusești. Despre aceasta din urmă se exprimă, lapidar și documentat:

„Pentruca să se facă o revoluție atît de *proastă* cum e cea rusească, trebue să fie și o națiune care să corespundă revoluției pe care a făcut-o".

2) O altă soluție ar fi aceasta:

Este un adevăr psichologic destul de verificat, anume că precocitățile *mint*. Cu alte cuvinte, tocmai fiindcă așa de timpuriu am atins un grad atît de înalt de dezvoltare democratică, nu am mai simțit nevoia unor progrese nouă, pe care ne-am obișnuit a le considera inutile.

3) Dar mai există un răspuns, care se referă în general la natura sufletului omenesc. Cînd vrem să combatem un lucru, nu putem găsi un mijloc mai sigur pentru a părea obiectivi, decît declarînd că sîntem cei mai călduroși partizani ai acestui lucru, dar că interlocutorul îl înțelege greșit, și deaceia îl combatem.

Două exemple:

Călătoream spre Florența. In același compartiment se afla faimosul Bordiga, șeful comunist italian. Cu o afabilitate foarte democratică vorbea, în toate limbile, cu toată lumea. Se vedea că era obișnuit să discute socialism de dimineața până seara. Atunci, între altele, îmi spuse: „Știți care e criteriul infailibil ca să văd că cineva este sau nu familiarizat cu problemele sociale? Foarte simplu. Să remarcați că primul și ultimul dintre comis-voiajorii pe care îi întîlnesc în tren, îmi spun, după cinci minute de conversație, că ei, la urma urmei, sînt de o mie de ori mai socialiști decît mine..., *dar...*" și aci urmează descrierea adevăratelor lor idealuri.

Alt exemplu. Partidele burgheze din Romînia răspund cu tărie revendicărilor țărăniste: „Noi sîntem primii și cei mai aprigi țărăniști, *dar...*", și aci vin argumentele de siguranță a statului, de anti-revoluționarism, etc..

Poate și d. Iorga, dorind a susține pentru țara romînească o constituție mai restrictivă decît cea din 1866, sau poate abolirea oricărei constituții, descoperă că, dacă e vorba de constituționalitate, nu există aici un popor care să fi întrecut în precocitate pe Romîni, dar . și aci intervin diferitele alte lucrări ale d-lui Iorga, pe care este inutil să le mai cităm, deoarece ele se află inscrise în sufletul ori cărui bun Romîn.

D. I. Suchianu.

* * *

N. Drăganu, *Cea mai veche carte rákóczyană* (Extras din „Anuarul Instit. de Istorie Națională"), Cluj 1922.

Cartea pe care o retipărește d. Drăganu, a apărut în tipografia din Alba-Iulia în timpul domniei lui Gheorghe Rákóczy I. Deoarece lipsește prima foae (pe care era arătat titlul, locul și anul imprimării), în unicul exemplar care s'a găsit și care a fost utilizat, autorul, cercetînd un text din carte, printr'o dibace argumentare, ajunge la concluzia că a fost scrisă în jumătatea intăia și s'a tipărit în a doua jumătate a anului 1639.

Cuprinsul cărții este foarte important, deoarece între texte găsim primele versiuni cunoscute pînă acum, din două cărți de literatură populară: *Gromovnicul* și *Trepetnicul*. In studiul asupra acestor două texte apocrife, d. Drăganu încearcă să probeze că versiunile tipărite ori manuscrise, cu date ulterioare, nu „sînt decît variantele celei mai vechi redacții cunoscute pînă acum, acea tradusă din slavonește și tipărită în Bălgrad la 1639" (p 185). In adevăr, asemănările între texte sînt uneori izbitoare. Insă luînd în considerație servilismul cu care se făceau traducerile, precum și deosebirile mari dintre texte, am putea admite ca ele să fie traduceri independente, după acelaș original slavon.

Numeroase chestii de istorie literară sînt rezolvate în studiile aciare și foarte concise, care preced textele. Cartea este cercetată amănunțit din punct de vedere a limbii, arătîndu-se particularitățile fonetice, morfologice, sintactice și lexice.—Dăm cîteva observații asupra acestor studii.—P. 201: *ă* > *a* apare sporadic și in Oltenia.—P. 206: despre *re* adverbial v. Tiktin, *Zeitschrift f. rom. Phil.* XII, 457 P. 225: în rîndul 12 sus trebue să se intercaleze după *notá*=pluti, călători cu naia", următoarele: 28 v. 11 < * *nautare*= * *notare* (rtr. *nudar*, it. *notare*, vfr. *noer*: alb. *noton*);—*tinde*='ridica, îndrepta' < * *tendo*,—P. 230: relativ la vrom. *dodaială* 'supărare' și *a dodei* 'molestum esse', cf. *a dudui* 'a lua cu repezeala și a speria (pe cineva)'; *dudult* 'iute și fără rost', 2. 'rău': „ce om dudult" (Rădulescu-Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 2 -9); *dodóc* 'un boț de mămăligă...; se dă copiilor ca să tacă' (*Șezătoarea* II, p.226). Trebuesc șterse următoarele cuvinte:—P. 177, r. 3: *și* scris de două ori;—P. 241, r. 2 jos: *mai*. Deasemenea mai multe greșeli de tipar n'au fost trecute în erata dela sfîrșitul cărții, pe care însă ne dispensăm a le mai releva.

Textele sînt urmate de un indice și glosar, în care sînt înregistrate toate cuvintele rare. La urmă se dau patru tabele, care cuprind trei facsimile și filigrana hîrtiei, cu inițialele lui Gheorghe Rákóczy și marca Ardealului.

Cu această ocazie, am constatat din nou, cit de în urmă a rămas din punct de vedere informativ, asupra literaturii populare comparate, cartea d-lui M. Gaster, *Literatura populară romînă*. Dela 1883, cînd a apărut această lucrare remarcabilă, în care mai multe idei preconcepute însă ocupă un loc prea spațios, s'a publicat un enorm număr de studii, asupra lucrurilor care formează cuprinsul ei.

Folklorul este, cum spunea G. Paris, „un sujet sur lequel on peut toujours trouver à dire" (*Romania* X, 286). La noi, nu s'a încercat nimeni să arate ce s'a spus în 40 de ani...

Lucrarea d-lui Drăganu, cu textele reproduse exact și cu studii atît de instructive, este o contribuție valoroasă la viitorul edificiu, pe care îl așteptăm de atîta vreme, fără să vedem de unde ne-ar putea veni.

I. Șiadbei

* * *

Tache Papahagi, *Antologie aromînească*. București, 1922. XLVII+5 9 pp.

Scopul acestei antologii aromînești, ne spune autorul în cuvintele care preced „Introducerea", este întreit: să atragă atenția romaniștilor asupra acestui neam latin din Peninsula Balcanică, să aducă o contribuție la cultura romînească și să dea Aromînilor o carte folositoare în care „să-și vadă, ca într'o oglindă, sufletul întreg".

Antologia are două părți. In cea dintăiu se dau texte populare alese din diferite publicații periodice aromînești, mai ales din numeroasele colecții ale d-lui Pericle Papahagi: proverbe și ghicitori, poezii lirice, balade și legende, cîteva snoave și basme. Apoi urmează trei balade daco-romîne traduse de autor în dialectul aromîn *Fulga*, *Corbea* (din colecția lui G. Dem. Teodorescu) și *Miorița* (varianta Alecsandri). Aceasta din urmă, prin faptul că autorul în traducerea sa a schimbat pe *Moldovan*, *Ungurean* și *Vrîncean* în *Grămuștean*, *Moscopolian* și *Pindean* am putea spune că e o adaptare (transpunerea e mult mai reușită decît acea pe care a publicat-o Vangeliu Petrescu în *Mostre din dialectul macedo-romîn*, II, 1 - 7).—Partea consacrată literaturii culte, cuprinde poezii și proză din următorii scriitori aromîni care au scris în dialect:—*Zicu A. Araia*, poet și traducător al lui Coșbuc, din care s'a inspirat—credem—în „Toamna'n Pind";—*N. Batzaria* autorul a trei volume de *Anecdote Populare* și scriitor bine apreciat în literatura romînă;—*Constantin Belimace* cîntăreț al vieții aromînești;—*Marcu Beza* poet liric și prozator distins, autor al mai multor scrieri in limba literară;—*George Ceara* poet și prozator;—*Ion Foti* poet, prozator și critic, cu o activitate mai mare în limba literară:—*George Murnu* cunoscutul traducător și poet din București;—*Nuși Tulliu*, cel mai fecund scriitor în dialectul aromîn și—după autor—cel mai mare poet liric al Aromînilor;—*Nicolae Velo* poet și ziarist, etc..

Un amănunt asupra acestor scriitori, care trebue relevat, este că toți și-au făcut studiile în București ori au stat în București.

O serie de douăsprezece arii populare și un glosar aromîn-francez în care sînt relevate cuvintele din texte, sînt date la sfîrșitul volumului.

Introducerea, care ar fi trebuit să cuprindă un tablou succint al vieții culturale și literare aromînești precum și o caracterizare completă a poeziei populare, conține pagini subiective și adesea foarte contestabile (p. XXXII sqq.). Deasemenea credem că ar fi trebuit o mai mare precizare a termenului „folklor", de care s'a abuzat atît pînă acum, pentru a nu risca o tautologie burlescă („folklorul poporan, p. XXIV).

Antologia aromînească, alcătuită cu pietate și grijă, este o publicație utilă pentru literatura noastră și va fi un bun tovarăș Aromînului doritor de învățătură și desfătare sufletească.

I. Șiadbei

* * *

Romain Rolland, *Pierre et Luce*, Ollendorf, Paris.

Romain Rolland e fără îndoială un scriitor mult mai apreciat în Europa decît în Franța și cei zece ani care au trecut dela apariția lui Jean Cristophe, nu par să-l fi crescut în ochii compatrioților.

Monumentală prin vastele ei proporții, această mare frescă e desigur o operă neegală care începe a se uza, pe alocuri.

Materialul din care a fost plăzmuită nu e totdeauna de aceiași calitate: digresii numeroase de un interes uneori discutabil, polemici

artistice sau politice, inspirate de actualitate, episoade adesea incoherente, situații de melodramă, un stil de multe ori neîngrijit sau banal.

Nimic mai deosebit de romanul francez care, fidel tradiției clasice, se distinge prin analize subtile și fine și are deobiceiu liniile precise și sobre, o compoziție savantă, un stil meșteșugit sau prețios.

Prin forma difuză și greoaie, prin fondul lui, în care obiectivitatea nu înlătură niciodată lirismul, Jean Christophe e mai degrabă din aceiași familie cu unele romane germane, care — zugrăvind un mediu foarte divers — urmăresc în același timp evoluția și ascensiunea unui suflet, cu „Wilhelm Meister" al lui Goethe sau cu „Der grüne Heinrich" al lui Gottfried Keller.

Dacă Jean Christophe nu poate plăcea prea mult sau are darul de a nemulțumi chiar pe ferventii adoratori ai unui Anatole France sau Barrès, Henri de Régnier sau Gide, un cititor care nu e numai estet va tăgădui cu greu viața intensă a personajelor, figura compozitorului genial, forța elementară și misterioasă a naturii ce în luptă cu adversitățile soartei le învinge și le domină, siluete feminine delicate și seducătoare ca Sabină, Antoineta, Grazzia evocate cu pătrundere sau poezie, atîtea scene vibrînd de emoție profundă, spontană și sinceră, idealismul confus și vag, dar mistic, dinamic, eroic care animă întreaga operă.

Ca și Rousseau acum o sută cincizeci de ani și avînd în personalitatea lui ceva viguros și plebeian ca și cetățeanul Genevei, muzicologul Rolland a adus — într'un mediu supraîncărcat de intelectualism și de estetism rafinat, dar și de sceptism, ipocrizie și convenționalism — o sensibilitate nouă, o undă de aer proaspăt și purificator.

Producția lui literară, în urma marelui cataclism pe care-l prevăzuse și în timpul căruia a avut o atitudine atît de cunoscută și de discutată, era așteptată cu nerăbdare.

Colas Brugnon scris în 1914, publicat însă în 1919, a fost o surpriză. Cetitorii deprinși cu sentimentalul și gravul autor al lui Jean Christophe nu par să fi gustat prea mult această carte rabelaisiană, delicioasă totuși, prin robustul ei umor galic și care e în același timp o strălucită dovadă a bogăției spirituale a lui Romain Rolland.

Liluli e o curioasă și stranie revistă a evenimentelor vremii, satiră virulentă și corosivă, care ar fi putut fi scrisă de un Diderot sau Voltaire.

Clérembault îmi pare însă față de opera anterioară a scriitorului o scădere, dacă nu o eroare artistică.

Deși conține pagini puternice, ca și în ultimele romane ale lui Zola, efectul estetic e adînc micșorat de teza etico-umanitară și de un stil impersonal, incolor, de gazetă. Din fericire cu „Pierre et Luce" Romain Rolland a renunțat la apostolatul social, revenind iarăși la literatura pură.

Micul roman e o idilă care se desfășoară în două luni de primavară, din al patrulea an al războiului, o iubire născută subt aripa morții.

Doi copii ai Parisului, care nu au încă optsprezece ani, Pierre și Luce, s'au întîlnit în același tren și, din prima clipă, banalul și eternul fior misterios i-a cuprins deopotrivă.

Pierre e un vlăstar al burgheziei avute, un intelectual precoce, egoist, chinuit, nervos, înclinat spre negațiunea exaltată. Luce e din mica burghezie provincială, o fată simplă, modestă, plină de bun simț, resemnată și calmă. Mama ei e văduvă și, ca să poată trăi, muncește într'o uzină de muniții, iar ea pictează, fără de talent de altfel, copii după tablourile din muzee.

Pierre și Luce se întîlnesc la Luxemburg în grădină, dar sînt timizi și unul și altul. Nenorociți de a se simți atît de proști, dragostea lor e mai mult mută și mîinile lor, de cîte ori se ating, se înfioară de o teamă neînțeleasă și fizică.

Printr'un fel de convenție tacită ei înlătură din conversație războiul

și, pierduți în visul lor, încearcă să-l uite. Mai sînt cîteva luni până la încorporarea lui Pierre și aceste grave figuri de copii, plecate asupra destinului, vor să fie fericite măcar până atunci.

„Un petit peu de bonheur" e tot ceia ce Luce cere dela viață. Dar ofensiva germană se apropie de Paris, atmosfera e grea de amenințări și ei încep a simți tot mai puternic dorința care fierbea în tinerele lor corpuri. Deși nu aveau credinți religioase, erau apărați împotriva ei de delicatețea inimii și de pudoarea lor instinctivă. Ceasul încorporării bate însă la ușă și în fața aeroplanelor ucigătoare și a spectacolului cotidian al morții, Pierre și Luce se hotărăsc să se dea unul altuia, înainte ca cruzimea oamenilor să-i separe.

Amîndoi amînă însă mereu momentul și o viziune penibilă și degradantă obsedează pe Luce. Mama ei înebunită de otrava care fermenta în promiscuitatea uzinelor are o scenă de gelozie furioasă cu amantul ei. Luce aude din odaia de alături și i se pare că o pată ar fi atins amorul ei. Într'o zi pe cînd se plimba cu Pierre în împrejurimile Parisului, Luce îi spune cu un surîs dulce și trist: „Sînt momente în care ne e rușine să fim oameni. Dece lucrurile sînt frumoase și noi atît de mediocri și de urîți".

Un accident salvează însă nimbul ideal al iubirii lor, de atingerea brutală și distrugătoare a realității fizice. Pe cînd ascultau, în Vinerea sfîntă, notele grave ale muzicei în Catedrala Sf. Gervais, o bombă aruncată de un Gotta german explodează, prăbușind una din coloane, peste perechea îmbrățișată.

Pentru admiratorii lui Jean Christophe „Pierre et Luce" amintește unele motive și teme prea cunoscute.

Pierre e un frate a delicatului și fragilului Olivier, Luce o soră mai mică a Antoinetei.

Scrisă însă c'o minunată simplicitate, cartea nu e lipsită de farmec și nici de semnificație.

Desgustat de atmosfera îmbîcsită de materialism grosolan și de desfrîu ce a urmat războiului și a cărei imagine o găsim în unele romane recente, idealistul incorigibil care e Romain Rolland pare a fi găsit un refugiu trecător în această grațioasă și suavă idilă.

Pentru oricine a cetit „La Garçonne" a cărei valoare documentară mi se pare evidentă, o frază a lui R. Rolland capătă parcă un înțeles deosebit. „Există în inima Parisului provincii naive, mici grădini de mînăstire, purități de izvor".

„Pierre et Luce" e un poem delicat al adolescenții și al frigurilor celei dintăiu iubiri, un fel de „Paul et Virginie" fără de exotism și de pitoresc al epocii noastre.

Octav Botez

*
* *

Eduard Bernstein, *Aus den Iahren meines Exils. Erinnerungen eines Sozialisten*, Erich Reiss. Berlin.

Bătrînul fruntaș și teoretician socialist e un spirit cunoscut prin cultura lui intinsă, cunoștința oamenilor, obiectivitate, pătrundere și lipsa acelui dogmatism îngust și sectar, atît de obișnuit la tovarășii săi de luptă.

Aceste însușiri sînt cu deosebire vizibile în recentul volum de amintiri care, scris fără pretenții literare, dar cu bonhomie și uneori cu umor, cuprinde în ceia ce privește mișcarea socialistă dela sfîrșitul secolului trecut, imagini vii și detalii prețioase.

Bernstein părăsește Germania la 1878 (el nu putea atunci să-și închipue că exilul său va dura peste douăzeci de ani!) însoțind ca secretar pe bogatul intelectual socialist Carl Höchberg, director al

revistei „Zukunft". Din motive de sănătate acesta trebuia să stea cîtva
timp la Sud. Amîndoi s'au stabilit la Lugano și apoi la Castagnola.
Localitatea era plină de exilați politici italieni, ruși și francezi. Aici
Bernstein a cunoscut de aproape pe Benoit Malon, fostul comunard ce
era să devină unul din fundatorii socialismului francez, autodidact
muncitor și entuziast, care cu toată înfățișarea lui cam grosolană și
rustică, — avea un dar deosebit de a influența oamenii.

Legile de excepție împotriva socialiștilor, votate în același an, a-
duc interzicerea lui Zukunft, iar Bernstein e nevoit să plece la Zürich,
unde intră în legături cu Secțiunea Internaționalei de acolo, condusă
de veteranul Karl Bürkli, un adept al socialismului utopic al lui Victor
Considérant și de legătorul de cărți Herman Greulich. După îndemnul
lui Höchberg și a lui Bebel, care vizita des Elveția pentru afaceri dar
și în interesul cauzei, se înființează în 1880 foaia săptăminală „Der
Sozialdemocrat" subt conducerea lui Georg von Vollmar, apoi a lui
Bernstein. Colaboratori principali erau: Wilhelm Liebknecht, despre
a cărui elasticitate spirituală, optimism și impulsivitate Bernstein vor-
bește cu multă insuflețire, apoi Shimanowsky și Karl Kautsky, chemat
la Zürich de Höchberg.

Administratorul foii, Iulius Motteler, știa s'o răspîndească cu
multă iscusință, în chip clandestin în Germania. Dar cîteva congrese
socialiste secrete, ca și denunțul polițiștilor germani ce mișunau în
Elveția, au stîrnit mînia lui Bismarck, care a intervenit în anul 1888,
silind guvernul federal să expulzeze întreaga redacție. Măsura luată a
stîrnit însă protestări; și expulzaților li s'au făcut manifestări de simpatie.

Părăsind Elveția, Bernstein s'a stabilit la Londra, unde a trăit
doisprezece ani din gazetărie. Marx pe care-l cunoscuse la 1880,
murise; cu Engels a fost însă, totdeauna, în legături strînse. Din fa-
milia lui Marx a cunoscut puțin pe cele două fete mai mari, foarte
bine însă, pe cea de a treia Eleanor, asupra căreia ne dă cîteva a-
mănunte impresionante. Frumoasă, brună, vioae, pasionată pentru tea-
tru și pentru mișcarea socialistă, fata lui Marx avea o rară dicțiune și
era o remarcabilă conferențiară.

Un an după moartea tatălui ei, Eleanor a contractat o căsătorie
liberă cu Dr. Edward Aveling, care fiind însurat nu se putea despărți
de soția lui legiuită. Aveling era un spirit distins, dar avea un carac-
ter nedisciplinat și complect amoral. Doctor în științele naturale, el a
fost director de teatru nefericit, apoi conferențiar gustat, mai ales în
expunerile lui populare asupra darwinismului.

În urma legăturii cu Aveling, multe uși au fost închise Eleano-
rei Marx, nu atît din cauza situației ei sociale, cît din acea a proastei
reputații a lui Aveling. În vestita lui piesă „Doctorul în Dilemă" Ber-
nard Shaw a zugrăvit, în pictorul Dubédat, figura retușată a acestuia.
Realitatea a fost însă mai tragică decît tragicomedia lui Shaw. Înșe-
lată și părăsită de Aveling, pentru care făcuse atîtea sacrificii, aflînd
că după moartea soției lui, acesta se căsătorise legal cu o tînără ar-
tistă, Eleanor s'a sinucis.

Casa lui Engels era frecventată afară de soții Aveling, de Bel-
fort Bax, Hyndman, poetul și artistul William Morris, lucrătorul meca-
nic John Burns. Cu toate că avea o vanitate copilărească, acesta era
foarte apreciat de Engels, care admira munca lui uriașă, depusă în
serviciul cauzei, comparîndu-l uneori cu Cromwell.

La Engels, Bernstein a mai cunoscut pe cei doi gineri ai lui
Marx, normandul Longuet și cubanul Lafargue, iar dintre ruși pe
Stepniak, autorul Rusiei Subterane și pe Vera Sasulitch, care aducea
o notă originală de semicultură rurală.

Mișcarea Fabiană a urmărit-o deaproape și el ne dă cîteva
portrete vii ale conducătorilor: Bernard Shav conferențiar spiritual, pa-
radoxal și cinic, Graham Wallas, Sidney Olivier, soții Sidney și Bea-

trice Webb, ca și a fruntașilor lui Labour Party, lucrătorul miner Keir
Hardie și Ramsay Macdonald.

După Bernstein, toți aceștia nu cunoșteau opera lui Marx decît
din lucrări de a doua mînă; în schimb ideile lor erau inspirate de Car-
lyle, Ruskin, Mill și cu deosebire Henry George.

O trăsătură care l-a izbit pe Bernstein la cei mai mulți din conducă-
torii muncitorimii engleze, e influența protestantismului disident și non
conformist. Adesiunea la o biserică liberă pare că impune conștiinței
cerinți etice mai superioare celor reclamate de biserica de stat.
Există desigur o legătură între radicalismul politic și seriozitatea re-
ligioasă. Conducătorii muncitorilor vin de obiceiu din sectele religi-
oase, atît de numeroase în Nordul și Vestul Angliei și spiritul aces-
tora continuă a insufleți mișcarea socială.

De aici și caracterul special al eloquenții lor, familiară și plas-
tică, contrastînd cu tonul savant și abstract al Germanilor. Pătrunză-
toare și judicioase sînt deasemeni observațiile lui Bernstein asupra
mișcării muncitorești engleze comparată cu cea germană.

Iată un pasaj cu deosebire caracteristic: „Diferența între aceste
două muncitorimi nu își are izvorul în dispoziții naturale diferite, cît
în istoria și în condițiile lor de existență, care au fost altele.

Mișcarea muncitorească engleză a luat ființă înaintea celei ger-
mane, fără să aibă nici un model de imitat, fără de avantajele ce re-
zultă din universalitatea școlii populare, dar și fără de apăsarea po-
litică care a comprimat atîta vreme mișcarea muncitorească germană,
impunîndu-i în mod forțat anumite forme. Raportul dintre cele două
mișcări e asemeni acelui dintre o pădure primitivă, crescută la întîm-
plare, și o plantație de arbori, făcută după toate regulele artei pe
un pămînt virgin. Dacă mișcarea muncitorească engleză e lipsită de
unele avantaje ale acțiunii sistematice și păstrează multe din rămăși-
țele trecutului, în schimb nu e dominată de tendința uniformizării
spiritelor și se desvoltă ca o liberă creație într'un spațiu larg. Dacă
muncitorul englez vorbește mai puțin decît cel german despre doctri-
nă și program, asta nu înseamnă că sufletul lui nu e stăpînit de ideolo-
gie; această ideologie e însă alta. Germanii nu ar trebui să se fă-
lească cu ideologia lor. Ea a existat desigur odinioară, dar odată cu
formarea imperiului a scăzut simțitor. Mai puțin instruit decît cel
german, muncitorul englez are un spirit mai puțin șlefuit decît dînsul
și, deși țara lui a devenit capitalistă cu mult înaintea Germaniei, el
pare față de acesta adeseori un barbar. Să nu uităm însă că pose-
dă și toate virtuțile barbarului!"

Și Bernstein îndeamnă pe compatrioții săi ca, înainte de a apre-
cia sumar un popor cum e cel englez, să caute să-l cunoască.

Octav Botez

* * *

*Bureau International du Travail. Emigration et Imigration (Lé-
gislation et Traités)*, Genève, 1922, un vol. de 458 p., Prețul 6 fr. elv.

Organizația internațională a muncii publică o documentată lu-
crare scrisă „pentru filantropii doritori de a cunoaște măsurile de re-
glementare și de protecție luate în favoarea emigranților, pentru so-
cietățile de patronaj care caută țările înspre care emigrația poate să
se îndrepte, pentru oamenii politici și legiuitorii care doresc să stu-
dieze ce măsuri ar fi de propus sau de adoptat în țara lor care să a-
sigure emigrantului protecția cea mai eficace, în sfîrșit pentru savan-
ții care doresc să studieze reformele sociale".

Lucrarea este împărțită în 3 părți principale:

1 Legislațiile naționale ale emigrației.
2 Legislațiile naționale ale imigrației.
3 Acordurile internaționale care privesc emigrația sau imigrația.

1 Primul capitol al primei părți se ocupă de „definiția emigrantului", trecută în revistă în legislația națională a diferitelor țări, permițînd căutarea trăsăturilor comune: un singur element a fost găsit constant: „trecerea dintr'o țară intr'alta"; pe lingă acesta se alătură fie: 1. Stabilirea durabilă în țară străină, 2. căutarea existenței, 3. condițiile transportului, 4. țara de destinație, 5. contractul special de transport sau de muncă.

Rînd pe rînd sînt studiate apoi: Libertatea de a emigra (principiul general) și limitările ei (Serviciul militar; urmăririle judiciare; minoritatea; dispoziții speciale pentru femei; bătrîneța sau incapacitatea permanentă; boala și infirmitatea; refuzul accesului în țara de imigrație; lipsa actelor de identitate și justificative; abaterile dela anumite obligațiuni; profesiunea emigrantului; lipsa de mijloace; emigrația colectivă; avansurile de cheltueli de călătorie; obligația de îmbarcare în anumite porturi; emigranți repatriați anterior pe contul statului; motive de ordin general), regimul pașapoartelor de eșire, fondurile emigrații (resurse, gestiune și dispoziții speciale), protecția și informațiile date emigranților înainte de plecare, măsurile de protecție cu privire la întreprinzătorii și agenții de transport, de emigrare și de recrutare (autorizația și condițiile cerute, obligațiile agenților: contractele scrise, răspunderea, măsurile de poliție, etc...).

Capitole speciale sînt consacrate transportului emigranților (VII), protecției naționale (VIII), dispozițiilor particulare emigrații continentale (IX), transitului (X) și repatrierii (XI).

Intr'o anexă la această parte se găsește inventarul legilor, proectelor de legi și regulamentelor consultate.

2 Legislația imigrației care constitue a doua parte a volumului se ocupă, — după cercetarea definiției imigrantului, — de condițiile de admisiune la imigrare, de organizația imigrației, de introducerea și respingerea imigranților precum și de tratamentul acestora, odată admiși (înregistrarea, plasarea, protecția).

Și aci o anexă conține lista legilor, proectelor și regulamentelor consultate.

3 Diviziunea acordurilor internaționale se ocupă de tratatele generale și speciale care ating subiectul lucrării.

In capitolul tratatelor generale, după o privire generală a istoricului acestora, sînt studiate principalele tratate generale în legătură cu emigrația:

1. Convențiile relative la comerțul cu negri; 2. tratatele dintre Statele-Unite și China; 3. tratatul anglo-chinez din 1860 și 1904; 4. convenția franco-britanică din 1906 (Noile Hebride); 5. convenția dintre Portugalia și Transvaal (1909); 6. convenția hispano-liberiană (1914); 7. convenția franco-poloneză (1919); 8. tratatul franco-italian (1919); 9. convenția greco-bulgară (1919); 10. convenția franco-cehoslovacă (1920); 11. tratatul dintre Italia și Luxemburg (1920); 12. acordul austro-polon (1921); 13. tratatul italo-brazilian (1921)

Tot aici sînt examinate tratatele de Pace din 1919 și 1920 (Versailles, St. Germain, Neuilly, Trianon și Sèvres) precum și convenția dela Barcelona (1921) convocată de Societatea Națiunilor în vederea reglementării transitului emigranților. In sfîrșit, cîteva pagini sînt consacrate tratatelor comerciale și tratatelor de stabilire a emigranților urmate de o scurtă privire asupra legilor naționale care autorizează concluzia tratatelor în materie de emigrație.

Tratatele speciale, sînt subîmpărțite în tratate bilaterale (între două țări) și multilaterale (între mai multe țări).

Intre cele dintăiu, consacrate unele dezvoltării legislației muncitorești propriu zise și celelalte recunoașterii drepturilor tuturor cetățenilor în genere, — se găsesc studiate tratatele care se ocupă de asigurări în general, de asigurările-accidente, asigurările-bătrînețe și invaliditate, asigurările-șomaj și asistența lipsiților de lucru, asigurările de boală, protecția uvrieră, precum și convențiile relative la anume meserii (marinari, mineri, agricultori), etc..

Tratatele speciale multilaterale cuprind toate acordurile internaționale care, ocupîndu-se de anumite chestii, au existat înainte de crearea Ligei națiunilor și a Organizației internaționale a Muncii, precum și convențiile și recomandațiile votate de Conferința internațională a Muncii (1919, 1920 și 1921).

Anexa acestei părți cuprinde inventarul tratatelor, convențiilor, acordurilor, notelor, etc., consultate, expuse în ordine cronologică.

Pe lingă aceasta, un supliment cuprinde toate măsurile legislative sau diplomatice adoptate dela 1 Ianuar 1922 până la sfîrșitul lui August 1922, indicînd modificările survenite dela punerea subt presă a lucrării până în preajma apariției sale (Octombre 1922).

Fără a avea pretențiunea de a fi o culegere complectă a dispozițiilor legislative și administrative luate în vederea reglementării emigrațiilor, și neavînd deloc, cum spune și prefața, intenția de a înlocui sfaturile autorităților sau a societăților de asistență, lucrarea constitue un bogat izvor la care se pot adăpa acei care urmăresc cunoașterea fenomenului emigrației și se interasează de elaborarea unei legislații uniforme a acestuia.

A. Stocker

Revista Revistelor

Intelectualii francezi și reconstrucția

Mulți intelectuali francezi cred că Europa,—cu toată imperfecția evidentă a tratatelor,—mai poate fi salvată, dar numai prin întoarcerea la starea de pace.

Dela sfârșitul războiului și până acum,—situația Europei s'a agravat serios. Organismul european suferă de-un fel de gangrenă progresivă: mari părți de continent își întrerup relațiile cu restul organismului. Inceputul l-a făcut Rusia. Austro-Ungaria a urmat-o. Acum boala cuprinde Germania. Procesul morbid se prezintă pretutindeni la fel: căderea hîrtiei monede, desechilibrul sau oprirea schimburilor, izolarea, mizeria, denutriția, foametea, epidemiile, etc. Dar nu numai învinșii sînt atinși de această maladie. Nici învingătorii nu-s cruțați. După Germania,—cui îi va veni rîndul? Dacă Europa continuă tratamentul de până acum, ea va cădea într'o stare de mizerie comparabilă cu moartea.

Europa morbidă este îngrijită de aceiași oameni care sînt responzabili de maladia ei, și care n'au făcut nimic ca s'o amelioreze.

Oamenii vechi întrebuințează metodele care au adus la pieire Europa (numai Ceho-Scovacia a apelat la oameni noi: poate astfel se explică și prosperitatea ei).

Oamenii politici și diplomații n'au renunțat la practicele lor funeste, care au aruncat o jumătate a Europei împotriva celeilalte. Alianțele, diplomația secretă, amenințările, intimidarea, ultimatumul, trădarea, etc. sînt caracteristicele regimului care persistă.

Europa n'a renunțat la erorile politicei sale naționaliste. N'a renunțat la practicele ei financiare. (Parcă-i un vas care se îneacă, ai cărei pasageri însă nu vreau să întrerupă partida de pocker) N'a renunțat nici la sistemele-i economice: aventuri capitaliste, metode de protecție, comedii fiduciare...

„Dar Europa nu și-a recunoscut nici greșelile militare. Ea are încă o încredere deplină în virtutea săbiei. Ea încă n'a înțeles că victoria militară este cea mai deșartă și perfidă victorie, și că numai cucerirea morală este eficace, durabilă, decisivă. O parte din Europa speră încă să subjuge și să oprime cu armele pe cealaltă. Europa n'a scos nici un învățămînt din războiu. Națiunile continuă să se amenințe și să se înarmeze".

Reconstrucție? Dar dela început trebue să spunem că Europa nu mai poate suporta riscurile unui războiu. Oricît de grave ar fi conflictele, ele trebuesc rezolvate numai prin metode pașnice. „Pace cu orice preț iată ceiace trebue spus și repetat".

Primul lucru este însă să crezi în pace și, deci, să nu prepari războiul

Opera de reconstrucție nu va fi posibilă decît printr'o modificare radicală a sistemelor noastre politice, diplomatice, economice și militare.

Dar chestia nu-i numai europeană: ea privește și lumea nouă.—Numai o concentrare a tuturor forțelor morale și materiale ar aduce salvarea.

Acei care nu cred în primejdie—n'au decît să se gîndească la ruinile altor civilizații, astăzi dispărute, și care n'au fost nici mai puțin frumoase, nici mai fragile decît civilizația noastră.

(Georges Duhamel. *La reconstruction de l'Europe.* No. 12).

Problema reparațiilor și viitorul Europei

Cînd acum patru ani, profesorul M. Keynes a spus că tratatul din Versailles nu ar fi drept, pentrucă socotește, împotriva condițiilor armistițiului, între sarcinile reparațiunilor, și pensiunile datorite de Aliați ostașilor lor, și că este în același timp inexecutabil,—aceste declarații au fost primite cu protestări quasi-unanime în toată Europa. Chiar dacă nu peste tot, profesorul din Cambridge a fost calificat pur și simplu de „vîndut Nemților".

Dar patru ani de zile de încercări zădarnice de a executa neexecutabilul, n'au trecut în zădar pentru opinia publică europeană. Bărbații de stat ai Marilor Aliați, în fața realității, mergînd din concesiune în concesiune, reducînd mereu cererile lor, ar fi bucuroși astăzi să accepte suma pe care Germanii o ofereau la început; dar din nenorocire, fiecare concesiune venea numai atunci cînd procesul de destrămare economică și financiară a Germaniei făcea cu neputință satisfacerea chiar a cererilor mai reduse.

Franța s'a menținut dîrz în punctul de vedere pur formal al dreptului său în virtutea tratatului, dar pretențiunile ei întîmpină tot mai puțin sprijin și simpatie în opinia publică internațională.

Se poate constata astăzi o sugestivă schimbare de atitudine chiar în cercurile care erau caracterizate prin vehemența simpatiilor lor antantiste în tot cursul războiului și în care, chiar în primii ani după războiu, atitudinea Americei și a Angliei a fost viu dezaprobată ca germanofilă. Din acest punct de vedere relevăm „Cronica Internațională" din ultimul număr al revistei care apare în capitala Societății Națiunilor subt titlul de „La Revue de Genève".

Autorul, care se ascunde subt pseudonimul „Un Européen" și care până acuma se distingea prin simpatiile sale franceze, consacră cu prilejul ocupării Ruhrului, un articol foarte semnificativ chestiunii reparațiunilor, subt titlul; „Le problème des réparations et l'avenir de l'Europe".

Această manifestare are cu atît mai multă însemnătate, cu cît se știe că Genevejii au fost cunoscuți întotdeauna ca mai Franceji decît Francejii.

Ne permitem să rezumăm acest articol citind, în cea mai mare parte textual, chiar cuvintele autorului.

Cronicarul genevez relevează mai întâiu erorile esențiale care se află la baza tratatului din Versailles, însușindu-și în această privință aprecierile vechi ale lui Keynes:

„D. Clemenceau și colegii săi la Conferința de pace, spune el, au crezut că Germanii simulau mizeria pentru a scăpa de consecințele păcatelor lor. Ei s'au temut să nu fie naivi (d'être dupes). Această teamă a făcut atît de mult rău în vremurile noastre!

„Acești trei bărbați, cărora astăzi nu mai îndrăznim să le aplicăm calificativul, pe atunci obișnuit de „Mari", și-au închipuit de-asemeni, în ciuda învățămintelor trecutului, că Europa după ce a distrus enorme cantități de avuții în războiu—va fi apucată de friguri de producțiune, care vor răspîndi prosperitatea asupra lumii. Așa,

ei s'au crezut foarte prevăzători nefixînd cifra reparațiunilor. De acum până la 1 Mai 1921,—își ziceau ei,—Germania va recăpăta toată capacitatea ei de producțiune. Și atunci va fi cu putință să se obțină dela ea sume, pe care nimeni n'ar îndrăzni să le formuleze astăzi. Aceasta a fost prima eroare.

„A doua care este mai cu samă imputabilă d-lui Lloyd George, a fost de a cuprinde în suma reparațiunilor și pensiunile, care nu aveau ce căuta acolo... Fără pensiuni, totalul reparațiunilor s'ar fi ridicat la vre-o 50 de miliarde, din care cea mai mare parte s'ar fi cuvenit Franței. Cu pensiuni, *creanța a devenit astronomică și inexecutabilă* (irrécouvrable)...

„După ce au ridicat astfel datoria germană la o cifră superlativă, Aliații i-au îngreuiat extrem plata". Și anume, prin măsurile luate împotriva industriei și a comerțului german, și în special prin piedicile puse exportului din Germania, de teama concurenții mărfurilor germane pe piața mondială.

„Germania, care nu-și putea plăti datoria decît exportînd mai mult, —urmează cronicarul nostru,—s'a trezit înconjurată din toate părțile de un zid de ne-trecut ridicat împotriva ei; și exportațiunile ei în loc să crească, au căzut la jumătatea cifrei dinainte de războiu.

„In timpul acesta, Franța a început să simtă cele mai mari îngrijorări pentru siguranța ei... Franța a fost astfel pusă în fața celei mai redutabile dileme care s'a impus vre-odată unui popor în cursul istoriei: Dacă Germania nu se va reconstitui, ea nu va putea plăti; iar dacă se va reconstitui, ea va ajunge mai puternică decît Franța și va putea să nu plătească... Avînd a alege, Francejii au preferat siguranța. Și prin aceasta au sacrificat reparațiunile; căci, în acest sistem, cele două idei nu sînt compatibile".

Autorul vede în această situație justificarea aprecierilor politicii franceze făcută de premierul englez, d. Bonar Law, în Camera Comunelor, aprecieri pe care acesta le-a formulat în următoarele cuvinte: „Francejii ar dori să obțină dela Germania bani pentru reparațiuni, dar lor nu le-ar plăcea să vadă Germania destul de tare ca să se poată achita de această datorie"...

Fostul premier, d. Lloyd George, a găsit pentru această idee, în articolele sale (despre care, în treacăt fie zis, autorul nostru spune că presa franceză le-ar fi condamnat mai puțin, dacă le-ar fi citit cu mai multă băgare de samă...), —a găsit o expresiune mai drastică, atunci cînd a afirmat că Francejii vor să aibă dela aceiași vacă și lapte și biftice...

„Din acest moment, reparațiunile au ajuns o problemă insolubilă, pentrucă—pe cînd Germaniei i se impune prin tratat datoria să plătească—Anglia în acelaș timp se opune exportațiunilor sale, iar Franța—restaurării sale. Aceasta însamnă că Germaniei i se interzice să se achite, chiar în momentul cînd i se ordonă să plătească. Aceasta este contrazicerea în care se zbate Europa și din cauza acestei contraziceri Europa va muri.

„Germania, cel puțin ca element de civilizație, e deja moartă. S'ar putea scrie despre aceasta un volum,—căci generația noastră asistă la un fenomen, pe care nici una din generațiile trecute nu l-a mai revăzut dela invaziunile barbarilor: disoluția unui mare popor. Și e extraordinar că presa zilnică (bine-înțeles franceză) trece pe lîngă acest prodigios eveniment, parcă fără să-l bănuiască măcar.

„Germania prezintă cel mai uimitor proces de descompunere socială, morală, culturală, fiziologică, economică și politică ce se poate închipui. Ruina totală a capitalului acumulat, pe care se întemeiază puterea națiunilor, a avut de efect distrugerea burgheziei care se ridicase încet în cursul veacurilor, în profitul unei clase nouă de speculanți și noi îmbogățiți, fiindcă speculațiunea a ajuns un procedeu normal și necesar de repartiție. Cînd în două săptămîni valoarea dolarului trece dela 8000 la 45.000 mărci și cînd costul vieții desenează aceiași curbă ascendentă, oamenii care n'au o rezervă de dolari nu mai pot mînca...

„Supresiunea intelectualilor stri-

viți de griji materiale, dislocarea legăturilor de familie, dispariția sănătății publice, roasă de boli și în lipsă aproape totală de îngrijire medicală, nu sînt decît niște consecințe mai însemnate ale acestei stări de lucruri. Va fi nevoe de generații, și poate de secole, pentru a reface Germania așa cum am cunoscut-o, cu defectele ei, dar și cu calitățile ei, și cu imensa contribuție pe care ea o aducea civilizației omenești".

Autorul nostru crede că această situație catastrofală a fost și mai agravată de ocupația Ruhrului, mulțumită căreia și puținele șanse de a găsi o soluțiune rațională și de a redeștepta spiritul de reconciliațiune generală au dispărut.

„Astăzi Franța nu mai poate da îndărăt. Aceasta ar însemna ca ea să semneze o chitanță în alb Germaniei. Germania din partea ei nu pare dispusă să cedeze. Forța, care este atît de lăudată în zilele noastre, este mijlocul de acțiune cel mai falacios. Impotriva sentimentului național, ea este fără nici o eficacitate. Și la drept vorbind, în ce ar putea să cedeze Germania?

„Am văzut până acum multe gesturi care au fost numite acțiuni. Am auzit multe discursuri; dar nici odată n'am fost încă puși în fața unei adevărate soluțiuni economicește realizabile. Există asemenea soluțiuni? La drept vorbind, nu. Prea des au fost amestecate în injoncțiuni succesive, condițiuni irealizabile. In starea de spirit în care ocupația Ruhrului a aruncat poporul german, stare de spirit agravată încă de frig și foame,—și care poate degenera în incidente, — greu se mai pot căuta soluțiuni raționale".

Publicistul genevez susține că ofertele făcute de Germani au fost respinse, cu atîta dispreț și intransigență, fără un just temeiu—căci ele nu erau cu desăvîrșire incompatibile cu pretențiunile îndreptățite ale Franței și cu interesele Angliei sau ale Statelor-Unite.

„In adevăr, — scrie el,— ce vrea și ce poate Germania? Ea oferă, sau cel puțin oferea încă eri, tot ce un împrumut internațional ar produce imediat, iar restul— după reconstituția ei;—în total vre-o 30 miliarde mărci aur, adică aproape cît este necesar pentru plata reparațiunilor Franței și ale Belgiei. Ea cerea —*natural*— să înceteze injoncțiunile și ocupațiunile militare și vroia siguranța zilei de mîne".

Totuși lucrurile au ajuns până acolo, încît catastrofa, fără precedent pentru lumea întreagă, pare inevitabilă.

„In momentul de față, popoarele noastre nu apreciază încă la justa lor valoare consecințele ocupației Ruhrului. Dacă ele și-ar fi dat samă de aceste consecințe, mediatorii s'ar fi precipitat în masă în fața armatelor de ocupațiune. Căci ocupația Ruhrului riscă în adevăr să însemne sfîrșitul marelui vis al păcii universale pe care noi am încredințat-o Societății Națiunilor! Pasivitatea lumii în fața unui asemenea eveniment poate fi comparată cu indiferența imperiului de Orient în fața prăbușirii lumii occidentale în veacul al V-lea".

Credem că aceste considerații, dat fiind mediul ale cărui sentimente le reflectează — n'au nevoe de aici un comentariu.

Dar numai pentru a ilustra eficacitatea politicei apreciate aici de revista genevez, chiar în vederea scopului pe care această politică pretinde că-l urmărește,— ne permitem să reproducem cîteva date oficiale care au fost prezentate de experți la conferința din Genova.

Aceste date, privesc perderile pricinuite, în primii patru ani după armistițiu, de șomajul principalelor țări industriale și, prin urmare, provocate de acea dezorganizare economică a lumii, care în primul rînd este determinată de politica dusă de Marile Puteri sub pretextul reparațiunilor.

Ajutoarele directe distribuite în acest răstimp muncitorilor rămași fără lucru se urcă la 30-35 miliarde franci aur. Pierderea în salarii a acestor muncitori s'a urcat deasemeni la 80—90 miliarde, iar pierderea în producțiune — din cauza neîntrebuințării lor—a ajuns la 120 —150 miliarde franci în aur. Suma, numai din aceste trei „condee", constitue cifra de 230—275 miliarde

franci în aur. Adică de două ori mai mult decît cele mai mari pretențiuni de reparațiuni cerute dela Germania.

Dar aceste „condee” nu cuprind încă toată pierderea, fiindcă stagnarea unor ramuri de producțiune slăbește toate sferele activității economice, scade puterea generală de cumpărare, fără să mai vorbim că'n aceste condițiuni multe întreprinderi funcționează numai ca să și poată menține aparatul în funcțiune, fără cîștig sau chiar cu pierdere.

Dar nici o cifră nu ne poate arăta adîncimea de mizerie, pierderea de bunuri materiale și intelectuale, scăderea sănătății publice și pervertirea simțului moral care sînt inseparabile de o stare de lucruri în care, după aceleași date din Genova, în țările cele mai civilizate, numărul lucrătorilor fără muncă ajunge la 10 milioane — ceiace, împreună cu membrii familiilor acelor lucrători, reprezintă o populație de vre-o 50 milioane de suflete în mizerie și degradare.

Dacă politica de după războiu, urmărind în adevăr reconstruirea vieții economice, ar fi redus șomajul numai cu un sfert,—aceasta ar reprezenta un plus în economia mondială, care ar ajunge să acopere singur cu prisosință cererile actuale ale Franței pentru reparațiuni.

In lumina acestor fapte, aprecierile cronicarului revistei din Geneva capătă o și mai adîncă semnificație.

Ce este civilizația ?

Cuvîntul acesta nu apare în dicționarul Academiei decît la 1835 și după definiția lui Littré însamnă: totalitatea opiniilor și moravurilor, ce rezultă din acțiunea reciprocă a artelor industriale, a religiei, artelor frumoase și științei. Dar adesea cuvîntul civilizație însamnă și altă ceva. Scriitorii contemporani se servesc foarte des de această expresie, pentru a opune civilizația, barbariei. Starea de civilizație, spun ei, este contrarul stării sălbatice: civilizația crește pe măsură ce sălbătăcia tinde să dispară. Totuși, îndată ce voim să aprofundăm chestia, rămînem surprinși, văzînd ce greu e să disociem diversele elemente ce constitue civilizația.

Din aceste elemente, primul e cel intelectual. Știința face parte integrantă din civilizație și dacă totalitatea cunoștințelor științifice actuale e impunătoare, comparată cu acea din trecut, ea apare mediocră, cînd ne gîndim la ceia ce va fi știința după zece secole.

Trebue să facem însă o distincție importantă. Dacă descoperirile științifice nu au intrat în sufletul popular și au rămas mărginite în bibliotecile și laboratoriile cîtorva savanți, civilizația generală nu se va resimți de ele. Ea e în strînsă legătură, nu cu știința cîtorva privilegiați, ci cu știința care se răspîndește prin jurnal și școală, în mentalitatea poporului. E ușor de văzut, totuși, că progresul științific depinde de cîțiva indivizi și nu de mulțime.

In ceia ce privește arta există schimbări, însă nu progres. Concepția frumuseței depinde de timpuri și de locuri. Frumosul absolut e un nou sens. Phidias nu e inferior lui Michel Angelo, nici acesta lui Rodin. Stilul în literatură e supus la evoluții ca și moda, dar nu se poate spune că această evoluție însamnă, ceva superior. Voltaire nu a scris mai rău decît Victor Hugo, nici Chateaubriand decît Marcel Proust. Sîntem superiori celor vechi, nu prin estetică, ci prin progresul științelor noastre.

Totuși, dacă arta nu a făcut progrese din punctul de vedere al perfecției estetice, răspunderea ei mai mică sau mai mare, în masele populare, e de o mare importanță în istoria civilizațiilor.

Poporul din Atena care aplauda pe Sophocle și Euripid era cu mult deasupra populației din Bizanț, care —zece secole mai tîrziu— se pasiona la circ pentru vezetei verzi sau albaștri. Și nu e un semn bun pentru civilizația unei nații, cînd ea preferă matchurile de box, poeziei și sculpturii.

Progresul material e strîns legat de cel intelectual și el însamnă aservirea materiei, voințelor, gusturilor și nevoilor noastre. Cu cît omul e mai puțin sclavul lucrurilor, e mai civilizat. Imprimeria, locomotiva au schimbat fața lumii și desigur telegraful electric, vaporul, telegrafia fără fir, toți agenții activi de schimb între oameni, măsoară, din punct de vedere material, gradul unei civilizații. Fericirea oamenilor e deasemeni strîns legată de progresele medicinii, chirurgiei, higienei.

Totuși, stăpînirea materiei și cunoștința lucrurilor nu sînt deajuns, ca să ne deosebească de barbari. Putem foarte bine concepe o societate instruită, bogată în telegrafie, avioane, drumuri de fer, institutii de bacteriologie, pirotechnie și matematici, și totuși profund imorală, conruptă, nedemnă de a purta numele de civilizată. O societate strălucită, din punct de vedere intelectual, poate fi moralmente inferioară.

Marele progres moral, în istoria omenirii, pare a fi instituirea justiției.

Nimeni nu poate fi judecător în propria lui cauză. De aceia trebue să fie judecători și ceva superior fanteziei și pasiunei individului. Viața, proprietatea, libertatea cetățeanului trebue să fie apărată prin lege și garantată de tribunale. Dar legile nu importă mult, cînd moravurile sînt conrupte. Dacă criminalitatea a sporit, venalitatea jurnalelor e în creștere, moravurile politice degradate, buna credință și dezinteresarea un lucru rar, toate progresele intelectuale și materiale cîntăresc puțin, în fața depravării universale.

Moralitatea populațiilor e schimbătoare și variază cu epocele. Ca și arta lor, ea e aproape o chestie de modă și, la treizeci de ani odată, se transformă. Printr'un fel de reacțiune instinctivă împotriva mentalității paterne, copiii vor să trăiască altfel decît părinții; de aceia moralitatea unei nații e supusă la oscilații ce nu se pot prevedea. Despotismul e pentru o societate un viciu radical și dacă subt August, Napoleon sau în vremea Medicișilor, literele, artele, științele au prosperat, experiența ne arată că toate despoțiile, după peripeții diverse, au dus popoarele la ruină. Respectul legii are însă ceva auster și el trebue îmblînzit prin solidaritate, milă, indulgență și prin acele virtuți secundare care se numesc urbanitate și politeță.

Civilizația e formată din cunoștinți întinse și moravuri blînde. La ele trebue să adăogim și tradiții fericite. Acestea nu însamnă civilizația propriu zisă, căci le întîlnim și la sălbatici, dar dau o notă anumită civilizației naționale; și dacă unele din ele, cum sînt cursele de tauri, au ceva dezonorant și barbar, altele ca sărbătorile de Crăciun sau de Paști nu sînt lipsite de un caracter familiar sau estetic. O problemă desigur interesantă e acea dacă actuala civilizație europeană va dura. Un cataclism social e desigur posibil.

Se vor uni bolșevicii cu popoarele galbene pentru a inunda Europa cu milioane de înfometați? Elementele anarhice care se agită în păturile inferioare ale oricărei nații, vor profita de slăbiciunea burgheziei pentru a distruge complicata noastră organizație socială? Savantul și asprul militarism german va renaște din cenușa lui, pentru a impune prin arme, un regim de fer și de sînge? Ipoteze admisibile, deși puțin verosimile.

Ceia ce e mai de temut, pentru civilizația noastră, e că ea nu va evolua spre cultul lucrurilor spiritului, cult care a făcut mărimea sa.

Se spune că peste Atlantic, dolarul e singura divinitate.

Afirmația aceasta e o calomnie. In America sînt focare de idealism minunat și o religiozitate mistică, pe care Latinii n'o înțeleg decît cu greutate, iar în ceia ce privește operele științifice și sociale, miliardarii de acolo sînt de o generozitate pe care lumea nu a cunoscut-o încă. Civilizația americană oferă exemple de propus generațiilor tinere.

(Charles Richet. *Revue des Deux Mondes*, Mart).

Frontul Continuu

Războiul din 1916 - 1918 a dat o lovitură definitivă artei militare. In locul complicatelor regule de strategie și de tactică, războiul a pus ceva extrem de simplu: frontul continuu. Armatele s'au scoborît în pămînt,—una în fața alteia. Și de-acolo, peste sîrmele

ghimpate, soldaţii se împuşcau între dînşii. Mai întâiu, comandamentele militare zvîrleau, din cînd în cînd, trupe de asalt care se mistuiau subt mitralii. Apoi „carnea de tun" a fost înlocuită de materiale: tunurile aruncau cantităţi enorme de fier. Rezultatele erau copilăreşti: o „spărtură" de cîteva zeci de metri, care niciodată nu putea fi exploatată. Această fază a războiului poate fi caracterizată prin două cuvinte: eroism şi puerilitate,—primul: al trupelor... secundul: al Marilor Cartiere.— Acesta-i plan de războiu?

Războiul militar face loc războiului industrial. Arta militară—redusă aproape la nimic de experienţa ultimilor ani—este înlocuită de ştiinţa uzinelor şi laboratoriilor. Inginerii, chimiştii, etc. trec pe primul plan. Războiul capătă un caracter civil.

Spiritul militar se caracterizează prin: rutină, frică de răspunderi,— pe cînd cel civil prin critică şi iniţiativă. Ştiinţa nu cunoaşte erarhia gradelor, ci numai a valorilor. Dacă ştiinţa ar fi subt comanda militară, orice progres ar fi imposibil,—întrucît o descoperire a unui inferior ar putea fi considerată de superior ca un act de insubordonanţă.

Este bine oare ca munca gigantică a inginerilor, chimiştilor, medicilor, administratorilor—să fie concentrată în mîna comandamentului militar? Desigur nu. Această muncă trebue să fie încredinţată unui generalisim civil, care să-şi prepare, încă din timp de pace, planul de acţiune de acord cu generalisimul militar.

Atunci nu vom mai asista la loviturî de teatru, cînd un afiş lipit pe ziduri sau un sunet de clopot provoacă, pe lîngă oprirea întregii activităţi, o confuzie generală— din care eşi de-abia după luni de zile.

Atunci elementul civil, forţa vie a naţiunii, nu va mai fi anihilată de elementul militar, pe care preocupările lui speciale îl fac neapt să conducă singur un războiu industrial.

(Jean de Pierrefeu. *La Revue de Genève*, No. 33).

Civilizaţia germană

Clasa mijlocie germană,— în afară de cîţiva bancheri, „cavaleri de industrie" şi noi îmbogăţiţi, — se află într'o lipsă extremă. Intelectualii sufăr mai mult decît toţi urmările situaţiei actuale.

Un docent universitar, de exemplu, primea nu demult 50 de mărci pentru o conferinţă de două ceasuri. In acelaşi zi, o masă — fără cafea şi băuturi — costa 55 de mărci... iar adouazi—70 de mărci.

In aceste familii nu se mănîncă carne decît odată pe săptămînă. Statisticile municipale arată că numărul copiilor subalimentaţi din clasele mijlocii este mai mare decît cel din clasele muncitoreşti. — Copiii de lucrători din Berlin şi din Munich— unde s'au făcut anchete — sînt mai bine îmbrăcaţi şi încălţaţi, decît copiii din clasele burgheze.

In Noembre 1922, după rezultatul unei anchete, — din 3000 de doctori din Berlin, aproape jumătate (1368) n'au cîştigat, în trimestrul April-Iunie, nici 10,000 de mărci,— adică, după cursul de atunci, vre-o 25 lire pe an. In astfel de condiţii, un medic nu-şi poate cumpăra nici cărţi, nici instrumente. Unii s'au făcut chelneri. Consiliul disciplinar profesional din Berlin l-a pedepsit pe un medic, fiindcă acesta a fost găsit vînzînd cîrnaţi într'o gară.

Profesorul Schücking a declarat în Reichstag că 85 la sută din studenţi trăesc dintr'un venit, care nu le ajunge nici pentru existenţă. Unii studenţi ai universităţii din Berlin n'au adresă fixă şi dorm în sălile de aşteptare sau în azilele de noapte. Toate universităţile germane au cîte un „biurou al muncii", care procură de lucru, aproape întotdeauna manual, studenţilor în timpul vacanţei. — In Darmstadt, un sfert din studenţi sînt ocupaţi, o parte a anului, pe şantiere, în mine sau la agricultură. Din 12.000 de studenţi ai universităţii din Berlin, 8000 au o ocupaţie aparte, iar 5000 o ocupaţie practică care n'are nici o legătură cu studiile lor. Dar chiar profesorii sînt siliţi să-şi asigure, în modul acesta, viaţa.

Ultimele rapoarte din Reichstag

asupra ştiinţei germane, sînt foarte deprimante. Subvenţia totală, de care dispune Imperiul—y compris sumele destinate cumpărării aparatelor—nu trec peste cifra de 5.9 milioane de mărci. Un singur microscop însă costa 4 milioane de mărci.—O bibliotecă vroia să cumpere o operă medicală engleză. Ea costa 80.000 de mărci—adică jumătate din subvenţia anuală a bibliotecii.—Revistele ştiinţifice îşi încetează, treptat, apariţia: în Februar 1922 au încetat să mai apară 137, în Mart 177, în April 177... Mortalitatea atinge grav pe reprezentanţii ştiinţelor germane, mai ales ai celor pur intelectuale. Arta, şi ea, n'are o situaţie mai bună.

Cultura, privită ca forţă creatoare, se găseşte în preziua pieirii. Industria însă va păstra doar existenţa unui număr de fizicieni, chimişti şi ingineri.

Clasa care se consacrase culturii este condamnată dispariţiei. Dar cultura va dispărea oare odată cu dînsa? Poate nu, fiindcă— în ultimul timp—cultura s'a răspîndit mult şi repede în clasele muncitoreşti, care sînt izvoare bogate de o nouă viaţă sufletească.

(H. V. Brailsford. *La Reconstruction de l'Europe*, No. 12).

Opera lui Pierre Hamp

Originalitatea acestui scriitor e că nu a învăţat meşteşugul literar în şcoli. Ucenic cofetar, în copilărie el a plămădit aluatul, înainte de a studia gramatica la Paris, apoi în Anglia şi în Spania. Acolo, cetind în jurnale că s'au organizat la Paris universităţi populare, cuprins de o mare dorinţă de a învăţa, s'a reîntors în ţară. Pentru a se putea hrăni, după ce îşi isprăvise economiile, a intrat ca funcţionar la drumul de fer, unde ajunsese subşef de gară, cînd a început a scri.

Cu o viaţă care are puncte de asemănare cu a lui Gorki, fără a avea desigur geniul marelui rus, Hamp a scris până acum vre-o 12 volume, din care unele merită toată atenţia.

Cărţile lui cele mai interesante şi mai importante sînt realiste şi în ele găsim o evocare exactă a diferitelor meserii. Primul volum „Marée fraiche, vin de Champagne" este toată istoria peştelui, de cînd e pescuit până la sosirea lui în portul Boulogne, cu transportul, halile Parisului, vînzarea, restaurantul parizian.

„Le rail" este descrierea foarte atentă a vieţii pe căile ferate, a amploiaţilor, şefilor, călătorilor, cu incidentele cotidiane, accidente, catastrofe, greve. Hamp e un observator minuţios, şi tot ce scrie, lasă impresia adevărului.

De cîte ori îşi aranjează observaţiile într'un roman, ca în „L'Enquête" sau „Les Chercheurs d'or", unde descrie mizeria din capitala Austriei, nu reuşeşte decît atunci, cînd nu se depărtează de realitate. Istoriile de dragoste sînt de asemeni partea slabă din opera lui, căci Hamp e duşmanul neîmpăcat al iubirii şi al femeilor, ce sînt în ochii lui o calamitate tot aşa de atroce caşi războiul.

Adversar al artei pure, pentru Hamp literatura e un apostolat. „A se amuza cu jocul scrisului e o ocupaţie senilă. Dacă nu avem de spus lucruri esenţiale, mai bine să tăcem". Ca idei e socialist, dar un socialist cu unele păreri reacţionare. Aşa Hamp recunoaşte că azi muncitorul nu-şi iubeşte meseria, ca altădată.

Mulţi părinţi îşi pun copiii la munci care nu comportă nici o ucenicie, neavînd decît o singură grijă, cîştigul. Dar interesul nu e deajuns. „Munca trebue să aibă un suflet. Totdeauna trebue să revenim la acest idealism: să iubim ceiace facem. A crea din nou onoarea meseriilor e tot atît de important ca de a reconstrui uzinele".

Pentru aceasta e necesar să credem în muncă şi să stigmatizăm lenea. Hamp citează pe St. Paul, care refuza hrana celor leneşi şi vorbeşte de sfinţii şi martirii muncii. O hagiografie a muncii, scrie el, ar trebui să facă parte din învăţămîntul moralei.

Una din chestiile, asupra căreia Hamp revine mereu, e aceia a maşinismului. Impotriva lui Ruskin şi a lui Rabindranath Tagore, el crede că maşinile sînt binefăcătoare,

căci au desființat „Sclavia fizică a umanității".

Nenorocirea nu e invenția mecanicei, ci faptul că epoca noastră care a inventat mașinile cu așa repeziciune, nu a inventat în același timp o viață a muncitorilor adaptată mașinismului — cu un cuvînt, și aici socialistul vorbește, justiția.

Cu toată neîndemînarea artistică și ideologia lor discutabilă, cărțile lui Hamp sînt fragmente dintr'o adevărată epopee a muncii.

(André Beaunier. *Revue des Deux Mondes*, Mart).

Israël

In opera „Silberman", Jacques de Lacretelle prinde adevăratele trăsături ale spiritului evreesc sau, mai bine zis, ale celor trei sau patru feluri de spirit evreesc care există.

Evreii au un spirit pasional, transmis de Semiții nomazi, și în care predomină voința. Priviți-l pe liceanul care arde de dorința de a fi el cel dintâiu! Un neastîmpăr îl face pe Evreu să arunce bani cu pumnul. Avariția evreiască este o legendă. Fiii acestei rase prea pasionate sînt, poate, avizi; foarte rare ori însă sînt avari, și niciodată economi. Cucerirea aurului are poezia ei, care-i atrage. Dar Evreii nu știu să respecte aurul. Uitați-vă la oamenii de afaceri, cum se duc — fascinați parcă — spre risc și ruină.

Al doilea spirit evreesc este cel uman, plin de dispreț pentru forța fizică. Acest spirit îi face pe Evrei refractari frumuseților naturii și le dă imbold, — chiar celor mai tineri, — pentru preocupări de morală socială. „Paradisul material al omenirii" este unul din visurile lor.

Al treilea spirit s'a născut în exil. El dă multor Evrei atitudini de persecutați. Pe stradă, unii merg cu pași mici și repezi: parcă îi urmărește cineva. Au o teamă fizică de a atrage atenția (Silberman nu-și salută un camarad de clasă, fiindu-i frică de-o umilință nouă). Dar cînd cineva le face un gest cordial, inima lor de paria se dilată. Un val de simpatie, de interes omenesc se revarsă din sufletul lor.

Cît de cruzi sînt acei care n'au destulă inteligență, — adică destulă inimă, — ca să înțeleagă și să trăiască un moment viața tragică a acestor oameni în afară de lege care, încă din timpul lui Petru Eremitul, erau „timizi și fugitivi"!

Evreii au cîștigat, în exil, o extraordinară experiență. „Ochii noștri au văzut; ochii noștri știu. Prea mult am rătăcit pe drumuri. Prea mult cunoaștem vanitățile, ipocriziile, slăbiciunile, întregul cortegiu al mizeriei omenești — pentru a nu fi cîștigat un imens și liniștit scepticism".

Acest spirit nu cunoaște rancuna. Un popor inteligent știe că rancuna nu aduce nimic. Răzbunarea lui e inofensivă, spirituală: Silberman discută victorios sub lovituri.

Persecuțiile i-au pus pe buze un ris de ghetto, mecanic și batjocoritor — unicul mijloc de a avea o oarecare stimă în mijlocul disprețului universal.

Aportul evreesc, sau cel puțin fermentul evreesc, nu-i de disprețuit. Această sensualitate care savurează gîndirea, a fecundat rațiunea rece a Occidentului. „C'est elle qui a donné à la France cette rutilante philosophie insatisfaite où la substance s'enfièvre et dans laquelle, comme dans l'oeuvre einsteinienne ou proustienne, trône la Durée, vieille Juive errante".

(Albert Cohen. *La Revue de Genève*, No. 33).

Asupra psihologiei lui Marcel Proust

Importanța lui Proust din punct de vedere psihologic e că a disociat și divizat în elementele lor primordiale, emoții pe care sîntem deprinși a le considera ca o masă, ca un total de senzații, arbitrar reunite prin obișnuință și legate prin asociații de imagini convenționale. Ridicîndu-se astfel până la originea sentimentelor noastre, el ne-a eliberat de o logică factice și ne-a făcut să atingem purul adevăr.

Două puncte, cu deosebire, din psihologia sa merită să fie relevate.

Primul e în ceia ce privește analiza iubirii. Până la Proust, mai toți romancierii au studiat-o în funcție de sentimentul pe care ea îl reprezintă, și nu al indivizilor care o încearcă. De aici caracterul universal, aproape anonim, al acestei analize. Rareori întîlnim în literatură altceva decît un amorez, în parte abstract, ale cărui trăsături sînt mai totdeauna identice, în care nu găsim nimic din reacțiunile personale, curioase, neașteptate, pe care le-am încercat totuși. S'ar putea spune că, în aceste tablouri, individul dispare cu tot ceia ce reprezintă fortuit, complex, contradictoriu și e înlocuit prin amorez, figură tot așa de indistinctă și simplificată, ca avarul sau metromanul vechei comedii.

Racine, M-me de La Fayette, Stendhal, uneori Flaubert sînt singurii care par a face excepție. La Molière, amorul nu servește decît a pune în valoare niște caractere concepute a priori. Misantropul ține la misantropia sa, mai mult decît la Celimena. In secolul al XIX e același lucru; și Balzac nu se servește de un alt material psihologic decît Georges Sand. E drept că, pe la 1880, psihologii au căutat, după exemplul lui Stendhal, să încerce o reacțiune, dar personajul pe care l-au creat, a devenit repede un clișeu, încît majoritatea romancierilor zugrăvesc de patruzeci de ani un anume amant, care se conduce la fel cu eroii lui Bourget sau Maupassant, — desigur reprezentativi pentru sensibilitatea epocii lor, dar nu și pentru vremea noastră, în care reacțiunile personale ale oamenilor au devenit cu totul altele.

Proust a introdus relativitatea în concepția iubirii și a eliberat-o de mitul absolutului.

Al doilea punct însemnat în opera sa e rolul pe care-l joacă în ea timpul. Aici are un precursor în George Elliot, care a excelat în a scoate în lumină transformarea ființelor, sub acțiunea împrejurărilor. Tolstoi și Turghenief sînt singurii care au avut, deși într'un grad mai mic decît dînsa, acest dar extraordinar. La Balzac sau la Dickens, dimpotrivă, Goriot sau Micawber apar dela început, cum vor fi și la sfîrșitul romanului. Rolul unui romancier constă însă în mare parte de a face vizibilă opera timpului și Proust n'a căutat altceva în numeroasele volume ce formează „A la recherche du temps perdu". Pe cînd la scriitorii care l-au precedat măsura timpului e arătată prin vederi luate oblic asupra diferitelor perioade ale existenței, Proust ne dovedește în ce constă opera timpului. In volumele lui, vedem succedîndu-se cu tranziții brusce sau lungi și uneori fără tranziție, eurile succesive ce constitue personalitatea noastră.

Cu o precizie riguroasă, Proust ne arată că oricare ar fi împrejurările prin care trecem și chiar dacă sînt aproape identice, noi nu sîntem niciodată aceiași în două momente ale vieții noastre și că țesătura care o formează se alimentează în fiecare minut, cu elemente diferite, cași picăturile unui fluviu. Cauza acestei particularități trebue s'o căutăm în inconștient, pe care Proust l-a explorat mai profund decît psihologii de profesiune. Căci pe cînd observațiile acestora se bazează pe experiențe prestabilite și se referă la fapte precise și de o importanță limitată, știința lui Proust îmbrățișează elementele vieții, servindu-se de toate fenomenele cunoscute de la dorință, gelozie, uitare până la vis, somn, deșteptare, lectură sau apropierea morții. El surprinde chiar secretele noastre, acolo unde nu le căutăm de obiceiu și sondele lui sînt, întotdeauna, bogate în rezultate prețioase.

(Edmond Jaloux. *La Nouvelle Revue Française*, No. 112).

Mişcarea intelectuală în străinătate

LITERATURĂ

Gorges Maurevert, *Le Livre des Plagiats*, ed. A. Fayard, Paris.

Cartea d-lui Maurevert aduce o contribuţie nouă şi... negativă, la istoria literară a Franţei, din secolul al XVI-lea pînă azi. Toate gloriile literare sînt supuse unei critici nemiloase, înarmate cu citaţii care arată că cei mai mari minuitori ai condeiului nu s'au sfiit să-şi jăfuiască înaintaşii iluştri sau obscuri. Pascal spicuia din operele lui Montaigne fraze pe care le transforma în „cugetări" de geniu; Molière copia fără sfială dintr'un dramaturg necunoscut. În zilele noastre, Anatole France s'a inspirat din Topffer, după care a alcătuit „Crima lui Silvestre Bonnard"...

D. Maurevert impresionează prin erudiţie, măguleşte curiozitatea şi alte sentimente foarte omeneşti, dar nu convinge.

Pierre Flottes, *Baudelaire, l'homme et le poète*, ed. Perrin, Paris.

Autorul îşi propune să explice „Les fleurs du mal" legînd opera de viaţa poetului.

„*Dandysmul*" lui Baudelaire este, după d. Pierre Flottes, o reacţiune împotriva mediului şi împotriva activităţii: un fel de gimnastică de stoicism aristrocratic. Ca *poet* inspiraţia fundamentală a lui Baudelaire este dandismul aristrocratic; umanitarismul, pe care unii i-l atribue, nu-i decît aparent, — atunci cînd cîntă „la servante au grand coeur", el evocă pur şi simplu „o amintire precisă din copilărie".

Baudelaire nu este un poet catolic; idealul lui este „o viaţă senzuală supraomenească". Senzualitatea sa are două forme: una veselă, de tînăr pe care vinul îl face să cînte şi alta, mai obişnuită, sensualitatea morbidă manifestată mai cu samă prin hiperestezia simţului mirosului.

Femeia, — „la Vénus noire — i-a arătat decăderea prin simţuri: iubirea se rezumă pentru Baudelaire, în patru cuvinte: desfrîu şi dispreţ, ură şi sadism. „*Spleenul*" i-a dat viziuni nostalgice şi halucinaţii; *moartea* a fost ideia şi sentimentul care l-a urmărit toată viaţa.

D. Flottes ajunge la concluzia că ceiace rămîne din „Les Fleurs du Mal" şi ceiace are oarecare valoare este arta savantă şi simbolismul „corespondenţelor".

Jacques Chenevière, *Jouvence ou la Chimère*, Grasset, Paris.

Savantul Leria a descoperit mijlocul de a prelungi viaţa la nesfîrşit şi a rămînea veşnic tînăr. Singuri cei doi elevi ai săi Nivard şi d-ra Merial cunosc această taină şi se hotărăsc să încerce experienţa. De îndată ce beau licoarea preparată după formula savantului, ajung de la patruzeci de ani la douăzeci şi cinci. Dar sînt condamnaţi să rămîe veşnic la aceiaşi vrîstă. Lumea trece împrejurul lor, alţi oameni se nasc, îmbătrînesc şi mor. Nivard şi d-ra Merial rămîn pe loc. Au ajuns la opzeci de ani şi D-ra Merial e o fată tînără căreia oamenii de şaizeci de ani îi zic „copila mea". Dragostea nu este cu putinţă pentru ea, a cărei suflet e aşa de bătrîn într'un corp aşa de tînăr. De aceia se simte îngrozitor de singură.

Viaţa nesfîrşită apasă pe umerii ei ca şi pe ai lui Nivard aşa de greu, că amîndoi nu mai au nici o nădejde decît în moartea liberatoare.

Romancierul atacă o problemă periculoasă: ce-ar cîştiga oamenii trăind la nesfîrşit şi într'o veşnică tinereţă?..

SOCIOLOGIE

Alfred Loisy, *Essai historique sur le sacrifice* ed. E. Nourry, Paris.

Un studiu asupra naturii şi evoluţiei sacrificiului ritual în religiile omenirii.

Deşi este greu a da o definiţie generală a sacrificiului — căci această noţiune cuprinde „o lume întreagă de rituri deosebite întrebuinţate pentru scopuri multiple şi un gen de rituri cuprinde mai multe speţe care nu pot fi reduse la un tip comun" — totuşi d. Loisy spune că sacrificiul îi apare ca o „slujbă divină prin mijlocul căreia lumea a crezut că influenţează puterile nevăzute".

În cele dintăi trei capitole se ocupă de 1) Serviciul divin (determinîndu-i natura şi arătînd elementele ce-l compun, de 2) reprezentarea acţiunii rituale şi 3) de motivele esenţiale şi aspectele principale ale acţiunii rituale. În acest al treilea capitol autorul constată că serviciul divin subt toate formele lui răspunde unei nevoi omeneşti de a găsi în afară de noi un sprijin care să ne dea încrederea în viaţa socială şi morală. Susţine, împotriva lui Durkheim, că riturile au creat viaţa socială şi morală şi împotriva lui Reinach care crede că riturile nu sînt decît o sforţare contra morţii, că ele exprimă un efort pentru viaţă şi creşterea ei, căci nici o religie nu a scăpat din vedere pînea de toate zilele.

Restul cărţii se împarte în şapte capitole. 1) Sacrificiul în riturile funerare şi în cultul morţilor. 2) Sacrificiul în riturile de anotimp, în care se analizează pe rînd riturile de vînătoare şi de pescuit, riturile pentru ploae, pentru vînt şi pentru soare; sacrificiile agrare şi toate sărbătorile anului care cred că supun vremea influenţei lor mistice.

3) Sacrificiul şi divinizarea, despre care autorul spune că este mai repede un act magic pentru a pătrunde tainele soartei, decît un mijloc de a solicita revelarea divinităţii.

4) Sacrificiile de alianţă şi de jurămînt.

5) Sacrificiile de purificare şi de pocăinţă.

6) Sacrificiile de consecraţiune.

7) Sacrificiul de iniţiare.

Într'un ultim capitol d. A. Loisy compară sistemele de culturi dela cele necivilizate până la cel al creştinismului, care, întemeindu-se pe noţiunile de păcat şi de pocăinţă de regenerare mistică şi viaţa veşnică, s'a organizat pe locul unde a domnit şi unde domneşte încă sacrificiul".

Istoria serviciului divin apare ca cea mai tenace iluzie de care a fost şi este încă stăpînită omenirea.

José Sanchez-Rivera de la Lastra, *El utilitarismo*, ed. Reus, Madrid.

Autorul, unul dintre cei mai apreciaţi jurişti ai Spaniei, studiază teoriile utilitariste coordonate pentru întăia oară într'un sistem filozofic de J. Bentham la începutul secolului al XIX-lea. În partea întăia găsim examenul critic al doctrinei, în care scriitorul spaniol urmăreşte pas cu pas gîndirea lui Bentham, dovedindu-i puterea şi originalitatea. După d. Sanchez-Rivera ideile utilitariste ale lui Bentham s'au răspîndit în Europa şi America stînd, fără să se bage de seamă, la temelia tuturor construcţiunilor sociale şi politice ale Lumii vechi şi ale Lumii noi.

Partea a doua a lucrării cuprinde date biografice şi bibliografice asupra personalităţii lui Bentham şi a operelor lui.

René Worms, *La Sociologie. Sa nature, son contenu, ses attaches*, Bibl. sociol. internaţionale, ed. Marcel Giard.

Într'un rezumat concis, autorul expune cele trei mari probleme ale sociologiei contimporane; natura, limitele şi legăturile acestei ştiinţe încă destul de nouă.

După R. Worms, sociologia nu este teoria artelor care au de scop îmbunătăţirea societăţii prezente. Obiectul ei este explicarea datelor fenomenale. Ea nu este totuşi un simplu organ al ştiinţelor sociale, nici o ipoteză asupra formei primitive a societăţii. Sociologia este *filozofia ştiinţelor sociale particulare* şi raportul faţă de ele este dela sinteză la analiză.

Pentru a lămuri conţinutul şi marginile sociologiei, se pune problema realităţii societăţii. Sociologul nu trebue să fie nici realist nici

nominalisi. Lăsînd deoparte analogiile mecaniciste la care ţinea atita Comte, se pot hotări următoarele obiecte de studiu care se încadrează în sociologie: 1) structurile sociale; 2) funcţiunile sociale; 3) evoluţia socială.

Sociologia fiind o filozofie a ştiinţelor sociale, trebuesc definite şi precizate raporturile ei cu ştiinţele vecine: cosmologia, biologia, psihologia. Obiectul celei dintâiu este prea îndepărtat de al sociologului, în schimb biologia şi psihologia, constitue pentru el o iniţiere indispensabilă.

POLITICĂ

F. Nitti, *L'Europe sans paix*, traduit de l'italien par C. a Prato et J. Florence, ed. Stock, Paris.

D. F. Nitti, fostul şef de minister italian, cearcă să arate care au fost cauzele nestabilităţii politice şi a crizei economice care bîntue azi în Europa.

Starea actuală se datoreşte deopotrivă războiului şi tratatului de pace. „Nu mai este un singur om cuminte care să nu se îndoiască de adînca nedreptate a tratatului dela Versailles şi a tuturor tratatelor care l-au urmat". Tratatul n'a fost în stare să restabilească pacea în Europa. Singurul lui efect a fost să „balcanizeze" întregul continent şi să perpetueze spiritul războinic.

Starea sufletească din timpul războiului care predomină încă, falşificînd toate sentimentele de solidaritate şi generozitate, trebue numaidecît să fie schimbată.

„Experienţa celor patru ani de aşa numită pace ne dă putinţa să încheiem bilanţul situaţiei actuale: se ştie ce rămîne din iluziile asupra capacităţii de plată a Germaniei, — din cifrele fantastice, din cele 400 şi 350 miliarde din 1919; 2°/ se ştie că dacă Germania poate plăti ceva acest ceva va reprezenta abia o anuitate de două miliarde cel mult, ? compris plăţile în natură; 3°/ se ştie că, pentru ţările învingătoare, nu e cu putinţă să se achite de datoriile interaliate; 4°/ pericolul catastrofelor care apasă asupra statelor învinse, apasă şi asupra învingătorilor, pe care căderea celor dintâiu îi aduce la ruină; 5°/ singura soluţie este de a găsi mijlocul reconstituirii unităţii morale a Europei şi a solidarităţii vieţii sale economice".

Această analiză a situaţiei actuale duce pe F. Nitti să formuleze propuneri concrete, alcătuind programul său. Iată punctele principale: 1° reforma Societăţii Naţiunilor prin abrogarea articolelor V şi X din statutul fundamental şi admiterea învinşilor; 2° suprimarea Comisiunii Reparaţiunilor şi transferarea atribuţiunilor ei Societăţii Naţiunilor; 3° revizuirea tratatelor; 4° elaborarea unui statut-pact anglo-franco-italian pentru garantarea siguranţei Franţei; 5° adoptarea unui mod de regulare a datoriilor interaliate şi a datoriilor de războiu ale Germaniei şi a ţărilor învinse prin fixarea unei datorii de bună înţelegere pentru Germania (60 miliarde) şi anularea, sub o formă deghizată, a datoriilor interaliate; 6° reluarea relaţiilor cu Rusia.

Programul d-lui Nitti a dat loc la numeroase discuţiuni; totuşi a fost adoptat de o importantă fracţiune a opiniei publice din occident.

Wladimir d'Ormesson, *Nos illusions sur l'Europe Centrale*, Edit. Plon; Paris.

Pentru îndrumarea viitorului Europei întregi, autorul crede că e nevoe de o politică constructivă în Europa Centrală unde este mizerie şi unde o singură naţiune, cea germană, este capabilă de o acţiune politică.

Principiul după care trebue îndreptată politica Franţei în Europa centrală ar fi: „Dat fiind că viitorul va aduce fără greş ridicarea Germaniei şi a Rusiei, trebue ca aceasta să nu se facă împotriva intereselor noastre" (franceze).

Printre alte mijloace de realizare a politicei constructive, d. Wladimir d'Ormesson — spune că Austria trebue să dispară ca stat, căci nu e decît o piedică pentru refacerea Europei.

De asemenea susţine reluarea relaţiunilor cu Rusia.

Toată lumea, şi bărbaţii de stat

mai ales, cred că odată cu războiul şi tratatul de la Versailles Europa Centrală a fost aşezată pe temelii definitive şi temeinice. Sînt iluzii. Numai o călătorie prin ţările centrale, cum a făcut autorul acestei cărţi, poate aduce convingeri adevărate.

CĂLĂTORII

Eric Teichman, *Travels of a consular officer in Eastern Tibet, together with a History of the Relations between China, Tibet and India*, Cambridge University Press.

Regiunile Shensi şi Kansu de la hotarul Chinei şi a Tibetului sînt puţin cunoscute. D. Teichman a avut prilejul să călătorească într'acolo şi să cutreere aceste teritorii în care multe puncte principale nu erau încă însemnate pe hartă. Cartea de faţă, cuprinzînd şi o serie de fotografii, ne înfăţişează o privelişte complectă a locurilor descrise.

Autorul mai face însemnate observaţii asupra marilor probleme chineze, nu îndestul cunoscute: ca petrolul, exportul bumbacului de Tientsin, căi ferate, opium, etc. De asemenea vorbeşte despre misiunile Catolice în China şi despre oamenii politici din această ţară.

ŞTIINŢĂ

Rudolf Höber, *Physikalische Chemie der Zelle und der Gewebe*, Wilhelm Engelmann, Leipzig.

Este primul volum din a cincea ediţie a acestei cărţi. Apărută în 1902 şi tratînd despre toate chestiunile fizico-chimice cu aplicaţie la celule şi ţesuturi, a avut răsunet în lumea ştiinţifică, schimbînd chiar unele concepţii asupra vieţii. Fiecare ediţie apărea complectă cu cele din urmă descoperiri şi observaţii. A patra ediţie apăruse la 1914. De atunci s'au făcut progrese repezi atît în cercetările chimiei fizicale pure cît şi în studiile citologice. Studiul complectat se va compune acum din două volume.

Primul volum care a apărut de curînd cuprinde toate noţiunile de chimie fizicală indispensabile: teoria soluţiilor, presiune osmatică, disociaţie electrolitică, concentraţie ionică, tensiune superficială, coloide şi fermenţi, şi începe studiul aplicaţiei lor la celulă şi ţesuturi — studiu care se va desăvîrşi în volumul al doilea.

Robert Schwaz, *La Chimie des complexes inorganiques*, adaption française par A. Julliard, ed. Dunod, Paris.

Complexele anorganice sînt construcţii chimice de diferite tipuri, ale căror proprietăţi electrice sînt în raport cu afinităţile chimice. Cele mai curioase sînt grupările ce se fac în jurul unui atom de platină sau de cobalt. Se pune un atom de platină în centrul unui octaedru şi la şase vîrfuri ale octaedrului cîte o moleculă de amoniac. Se figurează astfel hexaminul platinic. Înlocuind pe rînd una, două, trei până la şase dintre moleculele de amoniac printr'un atom de clor, se obţine o serie întreagă de complexe.

Un fapt important: dacă urmărim această serie, constatăm că încărcătura electrică a complexului se micşorează în mod progresiv, până cînd se anulează şi îşi schimbă semnul. Încărcătura electrică, funcţia bazică sau acidă, evoluează după o lege determinată, depinzînd de raportul, în complex, între masa totală a amoniacului şi masa totală a clorului.

Lucrarea profesorului Robert Schwaz prezintă în întregul ei un deosebit interes, căci chimia organică se bazează în întregime pe studiul complexelor şi în timpul din urmă importanţa lor creşte tot mai mult şi în chimia minerală.

COMPILATOR

BIBLIOGRAFIE

C. Hamangiu, Consilier la Inalta Curte de Casaţie, *Volumele IX şi X din Codul General al Romîniei* (legate la un loc şi însoţite de un index alfabetic). Cuprinde toate legile, regulamentele, decretele şi decretele legi din anii 1919, 1920 şi 1921, adnotate cu trimiteri la legislaţia cuprinsă în volumele anterioare, 1300 pagini, legat în pînză, Edit. „Viaţa Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 350 lei.

P. Dulfu, *Dumnezeu şi Oamenii*, povestiri, Edit. „Cartea Romînească", Bucureşti, Preţul 24 lei.

Nestor V. A. Urechia, *Zînele din Valea Cerbului*, poveşti pentru copii, Edit. „Cartea Romînească", Bucureşti, Preţul 25 lei.

Adrian Maniu, *Meşterul*, (3 acte, în versuri), Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 10 lei.

Al. Dumas-Tatăl, *Strigoiul Carpaţilor* (Trad. de D. Anghel şi St. O. Iosif), Bibl. „Minerva", Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 3 lei.

V. Al. Jean, *Ce ştia satul.—Lacrima.—Nodul Gordian*, Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 15 lei.

Mihail Sadoveanu, *Ţi-aduci aminte*, Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 25 lei.

Dr. C. Brătescu, *Dobrogea*, Bibl. „Cunoştinţi folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 2 lei.

Dr. Emil Gheorghiu, *Optica*, Bibl. „Cunoştinţi folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 2 lei.

B. P. Hasdeu, *Ioan Vodă cel Cumplit*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 2 lei.

Anton Pann, *O şezătoare la ţară*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 2 lei.

Anton Pann, *Cîntece de stea*, Bibl. „Pagini alese din „Scriitorii Romîni", Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 2 lei.

Ion Creangă, *Soacra cu trei nurori*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 2 lei.

Maior I. Mihai, *Rătăcirile bolşeviste*, Bibl. „Cunoştinţi folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 2 lei.

C. I. Motăş, *Creşterea Pasărilor*, Bibl. „Cunoştinţi folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 2 lei.

Jean Bart, *Proză*, Bibl. „Pagini alese din Scriitorii Romîni", Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 2 lei.

N. Nicolaescu, *O stupină dintr'un roiu*, Bibl. „Cunoştinţe Folositoare", Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 2 lei.

Gr. Procopiu, *Parlamentul în pribegie (1916—1918)*, Tipografia „Viitorul Vîlcei", 1920, Preţul 20 lei.

Fridtjof Nansen, *Spre Pol*, trad. de N. Pandelea, Bibl. „Minerva, Preţul 6 lei.

Ioan Giurculescu, *Trebue să menţinem Curţile cu Juraţi*, Edit. „Ramuri", 1923, Craiova, Preţul 10 lei.

George M. Vlădescu, *Tăcere*, Edit. Casei Şcoalelor, 1922, Bucureşti, Preţul 12 lei.

Emil Gorian, *Cîntece pentru Lelioara*, Edit. „Alcalay et Calafeteanu", 1922, Bucureşti.

I. C. Delaturda, *Războiu şi civilizaţie*, Institutul de Arte Grafice „Ardealul", 1923, Cluj, Preţul 75 lei.

Anuarul şcoalei medii de stat pentru fete din Brad, pe anul 1920—1921, Tip Diecezană Gr.-Ort.-Romînă, Arad.

Dare de samă a „Uniunii Naţionale a foştilor luptători", Tip. „Lupta", 1922, Bucureşti.

Horia Petra-Petrescu, *Gogu* (piesă poporală în 3 acte), Edit. W. Krafft, 1922, Sibiu.

Indicatorul industriei romîneşti şi al Centralelor electrice, Tip. „Lupta", 1923, Bucureşti, Preţul 100 lei.

Dr. Eugen Botezat, *Curs de Zoologie*, Librăria „Ostaşul Romîn", 1922, Cernăuţi.

Almanahul judeţului Teleorman 1923, Edit. ziarului „Victoria", Turnu-Măgurele, Preţul 25 lei.

Rudolf Suţu, *Iaşii de odinioară*, Tip. „Lumina Moldovei", 1923, Iaşi, Preţul 40 lei.

Ion Pas, *Jurnalul lui Nicuşor* (şi alte istorioare pentru copii), Edit. Socec, 1923, Bucureşti, Preţul 10 lei.

Ion Pas, *In lumea copiilor*, Edit. Socec, 1923, Bucureşti, Preţul 12 lei.

Kereszbury Sándor, *Uj Román-Költök*, Tip. „Cele Trei Crişuri", 1923, Oradea-Mare.

P. Constantinescu-Iaşi, *Reforma învăţămîntului Secundar* (Propuneri), Tip. Neculai Peiu, 1923, Bîrlad, Preţul 4 lei.

Radu D. Rosetti şi Eman. Cerbu, *Cartea Dragostei* (Antologie 1740—1922), Edit. Alcalay şi Calafeteanu, 1923, Bucureşti, Preţul 40 lei.

Al. Georgescu-Vîlcea, *Proletarizarea Muncitorilor Intelectuali*, Tip. Orghidan S-sor, Brăila.

M. Raad von Eer, *Profilaxie* (cu o prefaţă de Eugen Relgis), Edit. „Umanitatea", 1923, Bucureşti, Preţul 5 lei.

Dr. Len Piusker, *Auto-emanciparea*, Biblioteca Libauon, 1923, Bucureşti, Preţul 5 lei.

P. Partenie, *Boierul Draguşin*, Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 18 lei.

Bucura Dumbravă, *Haiducul* (Trad. de Teodor Nica), Edit. „Cartea Romînească", 1923, Bucureşti, Preţul 30 lei.

La Nouvelle Revue Française, 1-er Avril; *Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations*, Mars; *Bulletin de la Section Scientifique de l'Académie Roumaine* No. 5—6; *Revue Internationale du Travail*, No. 1; *Choses de théâtre*, No. 15; *Ramuri*, No. 5—7; *Ţara noastră*, No. 9—14; *Democraţia*, No. 2; *Gîndirea*, No. 14—15; *Cugetul Romînesc* No. 1—2; *Educaţia* No. 1—2; *Cucoşul*, No. 4; *Ideea Europeană*, No. 113; *Natura*, No. 4—5; *Lupta economică*, No. 5—7; *Comoara Satelor*, No. 3—4; *Arhivele Olteniei*; *Revista Vremii*, No. 4—6; *Oglinda Lumii*, No. 10; *Prietenul Nostru*, No. 2; *Slove*, N. 9; *Roma*, No. 1—2; *Adevărul Literar şi Artistic*, No. 118—123; *Spre Ziua*, No. 1—3; *Viitorul Neamului*, No. 2—3; *Convorbiri Literare*, No. 2; *Dreptatea Socială* No. 4—5; *Arhiva C. F. R.*, 18—19; *Revista societăţii de hidrologie medicală şi climatologie* No. 2; *Democraţia*, No. 3; *Culisele*, No. 6; *Gîndul Nostru*, No. 1; *Tudor Pamfile*, No. 3; *Noua Revistă Bisericească*, No. 19—24 şi No. 1—2; *Biserica Ortodoxă Romînă*, No. 5; *Solidaritatea* No. 10—12; *Buletinul Cercului de Studii şi Propagandă Cooperatistă „Fraţii Enescu"*; *Isvoraşul* No. 56; *Stupăritul*, No. 1; *Buletinul Cărţii*, No. 5; *Romînia Viitoare*, No. 6; *Romînia militară*, No. 1—2; *Adevărul Bisericesc*, No. 1; *Cooperaţia Romînă*, No. 8—12; *Cîmpul* No. 1—5; *Viaţa Agricolă* No. 1—6; *Foaia Plugarilor*, No. 3; *Şezătoarea*, No. 1—2; *Şcoala Basarabiei* No. 1—2; *Transilvania* No. 3; *Ideia Europeană*, No. 114; *Dreptatea socială*, No. 5; *Gazeta Juridică*, No. 4; *Invăţătorul*, No. 4—7; *Gospodăria*, No. 4—6; *Furtuna*, No. 4—5; *Şcoala nouă*, No. 6—7; *Pandectele Romîne*, caetul 2; *Aurora*, No. 10; *Muzica*, No. 1—2; *Năzuinţa*, No. 10; *Licăriri*, No. 3; *Buletinul Cărţii* No. 4—5.

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI LIII

(Anul XIV, Numerele 1, 2 şi 3)

I. Literatură.

II. Studii.—Articole.—Scrisori din ţară şi din străinătate.

III. Cronici

IV. Miscellanea

V. Recenzii

VI. Revista Revistelor

ENGROS
ENDETAIL
S. M. Iscovitsch
STR. SELARI 3.
BUCUREŞTI
(COLŢ COVACI)
FONDATA 1832
TELEFON 30/62
IMBRĂCĂMINTE BĂRBĂTEASCĂ
DEPOSIT DE POSTAVURI
ATELIERE DE CONFECŢIUNI

CHAMPAGNE
„LaVictoire"
Demi-Sec
Gustaţi-o şi
după ce vă
veţi convinge că este cea
mai superioară marcă.
CEREŢI-O PRETUTINDENI

CHAMPAGNE
„LA VICTOIRE"
DEMI-SEC
BUCUREŞTI. STR. DE FELIX. 51

BANCA NAŢIONALĂ
A ROMANIEI

Capital Social vărsat 12.000.000 Lei

ADRESA TELEGRAFICĂ:
„BANCANAT"

AGENŢII:

Arad
Bacău
Bârlad
Bazargic
Botoşani
Brăila
Braşov
Buzău
Călăraşi
Câmpulung
Caracal
Cernăuţi
Chişinău
Cluj
Constanţa
Craiova
Dorohoiu
Fălticeni
Focşani
Galaţi
Giurgiu
Huşi
Iaşi
Oradia Mare
Piatra-N.
Piteşti
Ploeşti
Râmnicu-Sărat
Râmnicu-Vâlcea
Roman
Satu Mare
Sibiu
Sigişoara
Sighet. Marmaţiei
Silistra
Simlăul Silvaniei
Slatina
Târgovişte
Târgu-Jiu
Târgul Mureş
Tecuci
Temişoara
Tulcea
Turnu-Măgurele
Turnu Severin
Vaslui

Industria Romînă de Petr

I. R. D. P.

Societáte Anonimă pe Acţiun

Capital social Lei 100.000.00

Telefon 32/87, 33/23.

SEDIUL:

Strada Romană No. 72, Bucureşti.

„BANCA MOLDOVA"

SOCIETATE ANONIMĂ

Capital şi Rezerve Lei 30.000.000

CENTRALA: IAŞI

Sucursale: **Galaţi, Chişinău, Bălţi, Cetatea Albă** (Ackerman) **Orhei, Leova şi Reni**

Face orice operaţiuni de bancă. *Primeşte bani spre fructificare* contra scrisori de depuneri şi libret de economii, primind vărsăminte de la lei 5 în sus. Emite cecuri şi face plăţi în toate oraşele mari din *România Mare, America şi Europa.*